

Лазар Лукајић

ФРАТРИ И УСТАШЕ КОЉУ

- ЗЛОЧИНИ И СВЕДОЦИ -

ПОКОЉ СРБА У СЕЛИМА КОД БАЊЕ ЛУКЕ ДРАКУЛИЋУ,
ШАРГОВЦУ И МОТИКАМА 7. ФЕБРУАРА И ПИСКАВИЦИ
И ИВАЊСКОЈ 5. И 12. ФЕБРУАРА 1942. ГОДИНЕ

Фонд за истраживање геноцида, Београд

Рецензенти
Др Никола Поповић
Др Милан Булајић

Фотографија на насловној страни:
Усташе са одсеченом главом Јована Блаженовића из Дракулића

Лазар Лукајић

ФРАТРИ И УСТАШЕ КОЉУ

- ЗЛОЧИНИ И СВЕДОЦИ -

ПОКОЉ СРБА У СЕЛИМА КОД БАЊЕ ЛУКЕ ДРАКУЛИЋУ,
ШАРГОВЦУ И МОТИКАМА 7. ФЕБРУАРА И ПИСКАВИЦИ И
ИВАЊСКОЈ 5. И 12. ФЕБРУАРА 1942. ГОДИНЕ

Фонд за истраживање геноцида, Београд, 2005.

Не убиј!
(Шеста Божја заповест из Декалога)

* * *

Човеков живот је само трен у вечности. Не скраћуј га!

* * *

Ко жели да убије човека, није човек.
Њега (се) треба чувати док се не почовечи.
А ко ужива у мучењу жртве,
гори је и од најгоре животиње.
Њега треба лечити.

* * *

Честитог Хрвата
држим за брата,
а за фратра што коље
и друге наводи на клање
ја немам воље
да тражим оправдање.
А помиловање?

* * *

Они који се не сећају прошлости,
осуђени су да је поново преживе.

Џорџ Сантајана

Извештај Усташке надзорне службе из Бање Луке број 69/42 гласи:

„РАДИОГРАМ
одпремљен 11. вељаче 1942 г.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ УСТАШКЕ НАДЗОРНЕ СЛУЖБЕ
на руке госп. Еугена Кватерника

ЗАГРЕБ

У вези В.Т. од 9 овог извјештавам. Једна сатнија усташке бојне под заповједништвом надпоручника Јосипа Мишлова у пратњи жупника фра. Вјекослава Филиповића дана 7 вељаче у 4 сата ујутро запосјела рудник Раковац и поубијала крампом 37 радника гркоисточњака. Наставила са убијањем крампом и сјекиром гркоисточњака мушкараца, жена и дјеце у селима Мотике гдје је убијено око 750 Дракулић и Шарговац гдје је убијено око 1500 особа. Убијање је завршено истог дана око 14 сати. Од тада па све до данас усташе превозе храну стоку и покућство из кућа побијених у своја складишта. Обширан извјештај слиједи. Велики жупан пуковник Алеман.

Горњи извјештај точан. Обширни извјештај Великом жупану стожерника и овог Повјереништва долазе куриром. УНС Бања Лука.“

(Печат и број Повјереништва)

ПРЕДГОВОР

ПОТИСКИВАЊЕ ИСТИНЕ ИЛИ „У ЦАРА ТРОЈАНА КОЗЈЕ УШИ“

Истину о геноциду над западним Србима заташкавали су не само представници два народа чији су припадници починили злочине над њима него и носиоци идеје југословенства из редова Српства, и то без обзира на политичку припадност. У емигрантској југословенској влади у Лондону, у којој су седели и министри председника Хрватске сељачке странке Влатка Мачека Крљевић и Шутеј, члан те владе Милан Грол у свом говору од 27. марта 1942. године рекао је да је југословенство „једини пут.“ Тиме је индиректно објаснио зашто су Круна и Краљевска влада срамно прећуткивале усташке злочине над Србима, о којима су благовремено биле обавештене. Тај кратковиди говор Милана Грола међу избеглим српским политичарима и дипломатама узбудио је само великог песника и визионара Јована Дучића. Он је 17. априла 1942. године упутио писмо Радоју Кнежевићу, професору француског језика и пучисти, у коме указује на заблуде емигрантске Краљевске владе и предвиђа оно што српски политички пигмеји нису могли да наслуте:

„Српском народу“, пише Дучић, „одузет је један драгоцен моменат: да Срби на влади објаве *urbi et orbi*, нарочитим гласом који би чуо цео свет, да у нашој земљи покла 500.000 нејачи један народ који је био наш суграђанин, и којег представљају и данас у нашој влади његови нарочити изасланици, што се није видело до данас у историји европској. **Ми смо на овај начин изгубили поштовање хришћанских народа. Изгубили смо, што је врло жалосно и кобно, право да на основу овог злочина затражимо право да стварамо друкче своју сопствену кућу** (истакао П. Л.).“

ПОСЛЕДИЦЕ

Последица такве политике Краљевске владе и Круне је да Запад, након распада друге Југославије, настоји да, преко Хашког трибунала, прогласи Србе за геноцидан народ или да им бар одузме право да Хрвате и муслимане накнадно оптуже за злочине извршене од 1941. до 1945. године и тако им онемогући да по своме *стварају своју сопствену кућу*. За време Другог светског рата један

од великих америчких председника Франклин Делано Рузвелт рекао је да би Хрвате, као народ, требало ставити под старатељство, док је савремена Америка – мотивисана, поред осталог, и понашањем српских политичара према хрватско-муслиманском геноциду над западним Србима – одузела том делу српског народа чак и право на самоопредељење.

Политика слична оној коју је водила Краљевска влада у Лондону – у име од комуниста истакнутог братства и јединства - настављена је и у Брозовој Југославији. Док су друге земље Источног блока концентрационе логоре претварале у спомен-комплексе, који опомињу, Јасеновац – по начину убијања најсвирепији логор – сравњен је са земљом. Ништа бољу судбину није доживела ни Државна комисија Демократске Федеративне Југославије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. Формирана је, као и у Пољској, 1946. године, али је укинута већ 1948. – док је она у Пољској радила до 1988. (Сиц!).

У Брозовој Југославији, која је била више по мери Запада него краљевина, после 1948. геноцид над Србима није било упутно чак ни спомињати. Тек половином шездесетих, када су се ратне ране примириле, по директиви Савеза комуниста Југославије почела је изградња споменика жртвама Рата, али на њима ни крвници ни жртве нису смели бити прецизно назначени. На пример, Ђурађ Гламочанин је био чак притворен зато што је инсистирао да се на спомен-костурницу покланам 7. фебруара 1942. године у Дракулићу, Мотикама и Шарговцу ставе православна обележја, јер би она вређала потомке саучесника у покољу, с којима су преживели Срби, после Другог светског рата, били присиљени да, у име братства и јединства, живе заједно.

Последица такве политике (или таквих политика) била је да су припадници српског народа тек после распада друге Југославије и успостављања Републике Српске почели озбиљније да истражују злочин геноцида од 1941. до 1945. године, па и покољ у Дракулићу, Мотикама, Шарговцу и руднику Раковац, који је, вероватно, био најозбиљније припремљен како би се што ефикасније наставило са променом демографске структуре у Бањој Луци и околини, која је започета већ 1941. присилним исељавањем и спорадичним, али свирепим убијањем чак и најугледнијих Срба, као што су владика Платон, протојереј Суботић и познати сликар Шпиро Боцарић, јер је усташки врх био одлучио да Бању Луку, центар западног Српства, у што краћем року, претвори у седиште владе Независне Државе Хрватске. Покољ од 7. фебруара 1942. године планиран је тако да га од Срба, као потенцијалних сведока, нико не преживи, а комшија католика није се требало плашити, јер су индиректно били укључени у покољ и тако постали саучесници.

СВЕДОЧЕЊА

Али, како идеалан злочин не постоји, истина је и поред полувековног замагљивања почела да излази на видело, и то у свој својој страхоти. Прво је Јован Бабић, на основу прикупљене грађе, написао роман чији и сам наслов „Дракулићи“ (Задужбина „Петар Кочић“, Бања Лука – Београд, 1998) открива монструозну

природу тог злочина, а ево, након пет година, Лазар Лукајић понудио је књигу „Фратри и усташе кољу“, чији наслов, такође, открива суштину злочина.

Лукајићево дело обухвата досад најкомплетнију документацију не само о злочину у Дракулићу, Мотикама и Шарговцу – најсвирепијем по начину планирања и по извођењу – већ и о покољима у Пискавици и Ивањској, који су извршени 5. и 12. фебруара 1942. године.

Да би што убедљивије приказао суштину и размере тих злодела, Лукајић је у прва два поглавља књиге, „Уводу“ и „Кољачима“, обрадио малобројне хрватске ауторе, који су имали снаге да се озбиљно позабаве суштином усташких злочина. Наравно, у њиховим разматрањима посебно место припало је Виктору Новаку и његовом капиталном делу „Магнум кримен“ („Велики злочин“), али је са дужном пажњом третирао и књиге Богдана Кризмана „Павелић и усташе“, те „НДХ између Хитлера и Мусолинија“, као и дело Николе Николића „Јасеновац логор смрти.“ Поменути ауторе Лукајић је означио као „три стуба хрватске части, знања и интелектуалног поштења у односу на НДХ и злочине фратора и усташа над Србима.“ Он се, делимично и под њиховим утицајем, определио за тезу да је Ватикан виновник свих злочина у Независној Држави Хрватској, јер је желео (и жели – П. Л.) да с православним светом, помоћу Хрвата, успостави границу на Дрини, што не значи да на тој реци престају његове милитантне амбиције.

Након те опште слике о геноциду Независне Државе Хрватске, систематски спровођеном од 1941. до 1945. године, Лукајић се задржао у Бањој Луци, која је, као центар западног Српства, била претворена у организационо-оперативни стожер геноцида у Крајини, где су Срби и за време турске окупације имали апсолутну већину.¹ Лукајић указује на то да је већ у априлу 1941. усташка власт у Бањој Луци добила подршку муслимана. Прво их је подржала организација „Млади муслимани“, која је, као и католичка асоцијација „Крижари“, деловала у Краљевини Југославији, а затим и угледни грађани из муслиманских редова.

Прелазећи на покоље од 5. и 12. фебруара 1942. године у Пискавици и Ивањској, Лукајић прави разлику између покоља у Дракулићу, Мотикама и Шарговцу, који је извршен 7. фебруара, и оних извршених у Пискавици 5. и 12. фебруара 1942. године. За покољ од 7. фебруара каже да је био акт програмиране промене демографске структуре у Бањој Луци и околини, те, као такав, озбиљно припремљен у сарадњи с одредом Павелићевог „тјелесног здруга“, који га је извео под руководством потпоручника Јосипа Мислова и фра Томислава Филиповића, припадника фрањевачког самостана Петрићевац код Бање Луке, док су покоље од 5. и 12. фебруара 1942. године извршиле домаће усташе, као одмазду за партизанске диверзије на прузи Бања Лука-Приједор. Лукајић напомиње да се та разлика одразила и на број сведока о поменутим покољима. О злочину у Дракулићу, Мотикама и Шарговцу он је прикупио само 13 изјава преживелих, од којих је један, Млађен Стијаковић (рођен 1915), за време покоља био у заробљеништву у Немачкој, где

¹ Према аустроугарском попису становништва из 1895. године, у окружју Бања Лука живело је 60,49% Срба, а у окружју Бихаћ 51,13%. У Бањалучкој крајини, и поред геноцида и миграција, стање је до данас остало непромењено, док је у Бихаћкој крајини, након 1941. године, стање драстично измењено на штету Срба.

је и сазнао за страдање своје породице и својих сељана, док је о покољима 5. и 12. фебруара 1942. године сведочио 26 преживелих очевидаца.

Аутор је изјаве већине сведока снимлио на траку, а затим их дословно пренео на хартију, чувајући чак и језичке особености сваког од њих. Прикупљене доказе савесно је прокоментарисао, истичући да су сви сведоци „здрави, нормални, психички свежи и уопште витални“, што се може, како каже, и проверити, јер су они „још увек живи.“ Лукајић посебно наглашава да се сведоци „сећају појединости покоља као да се јуче догодио“, и то објашњава тиме да су „ту трагедију или непосредно видели или посредно доживели у узрасту када се у мозак и душу урезају доживљаји најјаче и најтрајније, а нарочито такви као што је покољ најближих и најдражих.“ Он напомиње да су ти утисци свежи и зато што су учесници „у протеклих 60 година непрекидно обнављали слике из 1942. године.“

КАЖЊАВАЊЕ СРБА

У настојању да злочине од 5, 7. и 12. фебруара што потпуније реконструише – јер без истине о прошлости ЈУ-синдром не може бити саниран – Лукајић је посебну пажњу посветио комплетирању списка побијених. Према паушалном извештају Усташке надзорне службе из Бање Луке број 69/42, послатом у Загреб 11. фебруара 1942. године - 7. фебруара од четири сата ујутру до четрнаест сати истог дана – у Дракулићу и Шарговцу убијено је 1500, у Мотикама 750, а у руднику Раковац 37 Срба. Дакле, сваких двадесетак секунди, хладним оружјем или оруђем, угашен је по један српски живот, што за десет сати износи укупно 2.287 живота. А према Лукајићевој реконструкцији и допуни постојећих списка, у Дракулићу су усмрћена 1363, Шарговцу 257 и у Мотикама 679, те 16 рудара из других села, или укупно 2.315 житеља српске националности. Дакле, за 28 више од броја у поменутом извештају Усташке надзорне службе.

Лазар Лукајић је свестан деликатности посла на успостављању објективног списка усташких жртава, па зато истиче да никада није радио „тежи и одговорнији посао.“ Да би га што боље обавио, прикупио је све досад познате спискове покланих, од оног Државне комисије за попис жртава рата, која је формирана тек 1964, преко списка Васе Митровића, за који каже да је „и поред свих недостатака (...) најпоузданији, најтачнији и најдрагоценији поименични докуменат о покланима у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама“ – па до седам листова истргнутих из школског дневника једног од разреда основне школе у Дракулићу, које је случајно открио свештеник Остоја Вуковић, где у рубрици НАПОМЕНА уз имена српске деце пише: умро (умрла) 7. вељаче 1942. На основу неких накнадних бележака на тим листовима Лукајић је утврдио да је Дневник кориштен до 1975. године, што упућује на закључак да је попис жртава и овог детаљно испланираног злочина могао бити оптимално направљен да се послу приступило благовремено.

Покоље у Пискавици и Ивањској партизанска власт је прећутала, вероватно, да би избегла сусрет са истином да су за партизанске диверзије кажњавани само Срби, а не и припадници друга два народа. За разлику од побијених у Дракулићу,

Мотикама и Шарговцу, земни остаци уморених у Пискавици и Ивањској нису сакупљени у заједничку костурницу, већ су углавном остављени да почивају по сеоским двориштима, где су их преживели, после покоља, сахранили. Некима су потомци на тим местима подигли надгробне споменике, док се хумке других још једва назире.

И та два, скоро већ заборављена покоља, Лукајић је исцрпно обрадио, настојећи да, како сам каже, „буде само поштен хроничар.“ Уз изјаве бројних сведока, сачинио је и исцрпан списак од 520 усмрћених у Пискавици и Ивањској током Рата 1941-1945. године.

Својим истраживањем усташких покоља у фебруару 1942. године Лукајић је створио солидну основу за даља истраживања и проучавања геноцидних радњи, које је над Србима у Бањој Луци и њеној околини вршила Независна Држава Хрватска у раздобљу од 1941. до 1945. године.

Тог деликатног и мукотрпног посла Лукајић се прихватио, јер је, као седмогодишње дете, посредно доживео покољ у Мотикама, које су од његових Лукајића удаљене само до три километра ваздушне линије. Он истиче да се, иако је био дете, „свега сећа (...) као да је јуче било.“ Напомиње да је утиске, после Другог светског рата, обновио у Шипрагама, где је неко време, пре његовог доласка за учитеља и управитеља школе, ту учитељовала Добрила Мартиновић, која је 7. фебруара 1942. године била учитељица у Дракулићу, а самим тим и очевидац покоља српских основаца. О том догађају она је у новој средини у поверењу приповедала, па су њена сећања посредно дошла и до њега.

Казивања о фебруарским злочинима над српским живљем у околини Бање Луке 1942. Лукајић је завршио сведочењем Борислава Шева, сеоског берберина и свирача из Пискавице, који је у фебруару те године, са Радом Зрнићем, отеран у „збирни логор Јасеновац, због сумње да су на железничкој станици у Пискавици прилепили комунистички летак“, и Наде Недељков, која је као дете преживела логоре у Старој Градишци и Јасеновцу.

Раде Зрнић је, одмах по доласку у логор, спаљен у злогласној Циглани, која после Другог светског рата није конзервирана као крематориј у Аушвицу, него је порушена. Борислав Шева остао је дуже време у логору и упознао све његове „страхоте и малтретирања“, о чему је 1999. причао Лазару Лукајићу.

У свом излагању Шева је без страсти, смирено, описао живот и смрт у најсвирепијем логору смрти у Другом светском рату, где је убијање било перверзан облик морбидно-креативног ручног рада, а не пука индустрија смрти као у Аушвицу. Он је био очевидац свирепог убијања логораша на насипу хладноћом или лопатама, прављења сапуна од насилно усмрћених људи, као и печења живог човека на ражњу. Палета јасеновачких злодела, коју је чуо од свога саговорника, омогућила је Лукајићу да употпуни слику геноцида који је званична хрватска држава организовала и извршила над Србима у околини Бање Луке фебруара месеца 1942. године.

Тим сведочењем на крају књиге аутор је остварио уоквирену композицију. Податке о злочинима у Дракулићу, Мотикама, Шарговцу, Пискавици и Ивањској понудио је у контексту геноцида, који је над Србима извршила Независна Држава Хрватска од 1941. до 1945. године.

Коментаришући још увек непотпуне спискове побијених Срба тог злокобног фебруара, Лукајић констатује да таква наша небрига „иде наруку злобницима који прорачунато и намерно смањују број жртава“, попут професора из Загреба др Јосипа Јурчевића, чије је излагање на Другој међународној конференцији о Јасеновцу, одржаној у Бањој Луци 6-8. маја 2000. године, било у функцији минимизирања геноцидних поступака Независне Државе Хрватске.

ОПОВРГАВАЊЕ ЗЛОЧИНА

Када је већ био завршио свој рукопис „Фратри и усташе кољу“, Лукајићу је дошла до руку књига фратра из Дувна Мартина Планинића „Фра Томислав Филиповић жртва клевете.“ Бескрупулозно настојање аутора те књиге да оповргне покољ српских основаца из Дракулића, као и учешће Фра Сатане у њему, огорчило је Лазара Лукајића, па је накнадно исцрпно прокоментарисао ту књигу, у којој доминира „злоупотреба језично-изражајних могућности и логичких облика за извртање истина.“

Његово огорчење је разумљиво, јер је на основу прикупљене грађе, већ у уводном делу своје књиге, за фра Томислава Филиповића, названог Фра Сатана, написао: „Он најбоље симболизује дубину патолошке мржње и величину злочина који је католичко свештенство на овим просторима, инспирисано и подстицано из Ватикана, могло да чини и чинило српском народу.“

Фра Мартин Планинић проналази формалне грешке у изјавама сведока и на основу њих покушава да оспори оно што се стварно догодило 7. фебруара 1942. године у околини Бање Луке. Тако, на основу навода др Николе Николића у књизи „Јасеновац логор смрти“, како је од једног сведока чуо да се покољ школске деце догодио у селу Криваја код Бање Луке, Планинић доказује да код Бање Луке не постоји село Криваја, па закључује: „Ако (...) нема мјеста, онда нема ни догађаја у непостојећем мјесту.“ Зато се 25. јула 1973. обратио на више адреса питањем „Постоји ли село Криваја код Бањалуке?“ То питање срачунато је упутио и бањалучком бискупу Алфреду Пихлеру, очекујући да му и он потврди да таквог села нема.

Тај Немац, једини од католичких свештеника, у честитки својим верницима за Божић 1963. године, затражио је опрост од православаца за злочине почињене над њима у Другом светском рату, због чега је, преко телефона, био грубо малтретиран од своје пастве. У његовом обраћању верницима, поред осталог, пише:

„(...) у овој земљи су у прошлом (Другом светском - П. Л.) рату многа наша браћа православне вјере погинула зато што су православци. Они који су их убијали имали су у џепу католички крсни лист. Звали су се католици. И ти кршћани убијали су друге људе, такођер кршћане, зато што нису Хрвати и католици. Ми болно признајемо ту страшну заблуду тих залуталих људи, па молимо нашу браћу православне вјере да нам опросте као што је Крист на крижу свима опростио. Уједно и ми опраштамо свима, ако су нас можда мрзили или нам неправду чинили.“

На постављено питање бискуп је, као пристојан човек, одговорио: „Постоји (односи се на село Кривају – Л. Л.) *То знам из „Именика места“*, II. измењено и допуњено издање *„Службеног листа“ ФНРЈ*. У том именику између осам Криваја постоји и село Криваја код Омарске близу Приједора. Напомињем да за вријеме рата ни касније никад нисам чуо да је овдје био покољ људи.“²

Фра Планинић је сматрао да на основу оваквог одговора бискупа Пихлера може да занемари податак да у околини Бање Луке „постоји један заселак села Шарговац који се зове Криваја“ о чему га је обавестио Мирослав Куљанац, као и Извештај Глеза фон Хопрстенауа немачкој Врховној команди у коме, поред осталог, пише како су у шарговачкој основној школи 7. фебруара 1942. убијена 53 ученика српске националности, па је злочин оспорио резонујћи у маниру формалне логике: сведок др Николић је изјавио да се злочин догодио у селу Криваји код Бање Луке. Код Бање Луке не постоје село већ заселак Криваја. Према изјави бискупа Пихлера село Криваја постоји код Омарске близу Приједора, али он није чуо да је у њему „било покоља људи.“ Дакле, сведок је обмануо др Николћа и тако „оклеветао“ фра Томислава Филиповћа.

Бискуп Пихлер је одговорио фра Планинићу да он мисли да је замењено име села Дракулић именом засеок Криваја у Шарговцу, што је доиста тачно. Међутим, фра Планинић оспорава злочин у Дракулићу логиком: ако нема села Криваје, нема ни злочина.

Оваква безочна извртања истине уверавају нас да је Дучић био у праву када је 1942, преко Радоја Кнежевића, покушао да упозори српске министре у Избегличкој влади у Лондону да ћемо, као народ, изгубити поштовање међународне јавности уколико будемо скривали злочине Независне Државе Хрватске над нашим сународницима. Дучић је имао право тврдећи да ћемо чувајући образ другима, изгубити свој, јер западна јавност данас, на почетку трећег миленијума, мимо свих научних и моралних принципа, збивања на тлу экс-Југославије деведесетих година XX века посматра одвојено од оних из прве половине четрдесетих, иако су их у знатној мери детерминисали.

Планере и актере распада Југославије изненадило је што Срби – поучени геноцидним понашањем усташа, из хрватских и муслиманских редова, за време Другог светског рата – у последњој деценији XX века нису покорно ишли на страстишта, као четрдесетих година, већ су инстинктивно пружили отпор суседима и комшијама, који су опет против њих повезали заставе. Тај отпор данас не само да се не доводи у везу са догађајима од 1941. до 1945. године већ се перфидно, па ипак прозирно, користи као разлог да се између Срба и њихових хелата из Другог светског рата стави знак једнакости. Срећом, бар за сада – до неке велике природне или неприродне катаклизме, попут оне у Хирошими и Нагасакију – не може се озбиљно говорити о крају историје, па треба веровати да ће она у догледно време

² Фра Планинић, „Фра Томислав Филиповић жртва клевете“, Томиславградске новине, 1992. године, у даљем тексту: Фра Планинић, н. д.

поставити ствари на места која им објективно припадају. Књиге, попут ове Лазара Лукајића, говоре у прилог тој врсти оптимизма, који се, у суштини, заснива на уверењу да за истину никад није касно.

Треба претпоставити да ће и исполитизована хајка око Сребренице упловити у мирне, аналитичке воде, када се појави књига о судбини више од 8.000 сребреничка Србина, који су ишчезли после 1941. године. Наиме, према попису становништва 1931. Сребреница је имала 35.210 становника, и то 50,5% Срба и 49,2% муслимана, док је према попису из 1991. у њој живело само 25,2% Срба, а 72,9% муслимана.

Таквих примера је много и треба их што пре научно обрадити. Парцијалне, исполитизоване полуистине никада ником нису донеле ништа добро.

Проф. Предраг Лазаревић

I
У В О Д

ОКУПАЦИЈА И ПОДЕЛА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Инспиратори и организатори геноцида над Србима у Другом светском рату³ били су Ватикан, Немачка и Независна Држава Хрватска.

Непосредни извршиоци покоља у селима код Бање Луке у фебруару 1942. године биле су усташе Анте Павелића, које су у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама предводили натпоручник Јосип Мислов и фрањевац из самостана Петрићевца код Бање Луке Томислав Филиповић звани Фра Сатана⁴.

Покољ Срба у Пискавици и Ивањској извршиле су углавном усташе из Ивањске.

Немачка, Италија и Јапан повели су Други светски рат с циљем да изврше нову поделу света и да створе „нови поредак“, у коме би оне доминирале. Рат је започела Немачка 1. септембра 1939. године нападом на Пољску.

Павелић 14. XII 1941. чита објаву ратна САД и Великој Британији
(Ратни стратежи у свету тражили су по географским атласима „велесилу“, за коју никада нису чули, а која објављује рат велесилама антихитлеровске коалиције.)

Павелић је 15. јуна 1941. године у Венецији с опуномоћеницима Немачке, Јапана и Италије потписао уговор о приступању Хрватске Тројном пакту, потписаном у Риму 27. септембра 1940. године између Јапана, Немачке и Италије. Ускоро је Хрватска објавила рат Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији.

³ У даљем тексту именица Рат пише се великим почетним словом ако се односи на Други светски рат.

⁴ Фра пишем великим почетним словом пошто је то Фра у овом случају постало трајни саставни део личног имена.

Рат је завршен после тачно шест година, 2. септембра 1945. године, када је Јапан потписао безусловну капитулацију.

Други светски рат је био најмасовнији рат у историји света. У њему је учествовала 61 држава са 96% светске површине и светског становништва. У том Рату животе је изгубило око 50 милиона људи, а рањено око 35 милиона.

У недељу, 6. априла 1941. године, у 7 часова ујутро, авиони Хитлерове Немачке изненада су, без објаве рата, засули бомбама Београд. Тога дана око 500 немачких авиона бомбардовало је престоницу Краљевине Југославије. Немачки и италијански авиони бомбардовали су и друге градове у Југославији. За то време Хитлер и Врховна команда Рајха налазили су се у Винернојштату, јужно од Беча, у железничкој композицији, близу једног тунела у који су могли да се брзо склоне у случају ваздушног напада. Одатле, из непосредне близине, пратили су развој догађаја у Југославији после напада на њу. План за разбијање и поделу Југославије био је већ раније припремљен, а Хитлер га је управо ту одобрио 12. априла. На бечком састанку министара спољних послова Немачке Јоакима Рибентропа и Италије Галеаца Ћана 21. и 22. априла 1941. године та подела је утврђена. Она је изгледала овако:

Карта окупације и комадања Југославије 1941. године

- од Хрватске, делова Босне, Херцеговине и Срема формираће се независна хрватска држава,
- Италији ће припасти јужна Словенија, Далмација и Црна Гора,
- Бугарска ће анектирати Македонију, део Србије и Косово,
- Мађари су добили Бачку, Барању, Међумурје и Прекомурје,
- Немачка је за себе узела северну Словенију, а Србију и Банат ставила под посебну окупациону управу.

Преко Независне Државе Хрватске повучена је демаркациона линија која је раздвајала немачку и италијанску интересну сферу правцем: Самобор – Петриња – Босански Нови – Приједор – Бања Лука – Јајце – Доњи Вакуф – Травник – Високо – Сарајево – Прача – Устипрача – Рудо... Касније је та линија померена нешто јужније.

Два дана пре Хитлерове одлуке о разбијању и подели Југославије, док су немачке трупе улазиле у Загреб, главни организатор такозваних домовинских усташа Славко Кватерник 10. априла 1941. године прогласио је преко радија Независну Државу Хрватску,

»... у чији састав је поред територија које су традиционално насељавали Хрвати ушла цела Босна и Херцеговина и делови Србије. У тој новоствореној марионетској држави у том тренутку живело је више од 2.000.000 Срба, што је чинило једну трећину укупног становништва НДХ“...⁵

Тога дана, 10. априла, Павелић је још био у Италији, у Фиренци, где је код кројача пробао нову усташку униформу у којој ће с групом од око 200 својих усташа, припреманих у Италији, највише у логору у Липарима, стићи у Загреб 15. априла.

Пре свих тих догађаја, 10. априла 1941. године, у Загреб су стигли др Едмунд Везермајер и Валтер Малетке, као поверљиве личности Рајха, са задатком да фаворизују немачки и умањују италијански утицај у НДХ. Представник немачких оружаних снага у Загребу био је аустријски великонемац Едмунд Глајзе фон Хорстенау. Он је подстицао и контролисао проглашење НДХ и о свему редовно обавештавао Министарство спољних послова Немачке.

Немачки министар спољних послова Јоаким Рибентроп наредио је свом опуномоћенику Везермајеру да пође у сусрет Павелићу, који је 13. априла касно увече стигао у Карловац, одакле је већ сутрадан ујутро, 14. априла, требало да крене за Загреб. Везермајер је имао задатак да преслиша Павелића пре његовог доласка у Загреб није ли он с Мусолинијем утаничио неки тајни споразум који не би одговарао Немачкој. Павелић је лажно изјавио да није. Том приликом

„Павелић је посебно истакао дивљење с којим хрватски народ гледа на Фирера.“⁶

До 23. априла 1941. године у Загреб су стигли дипломатски представници Рајха и Италије.

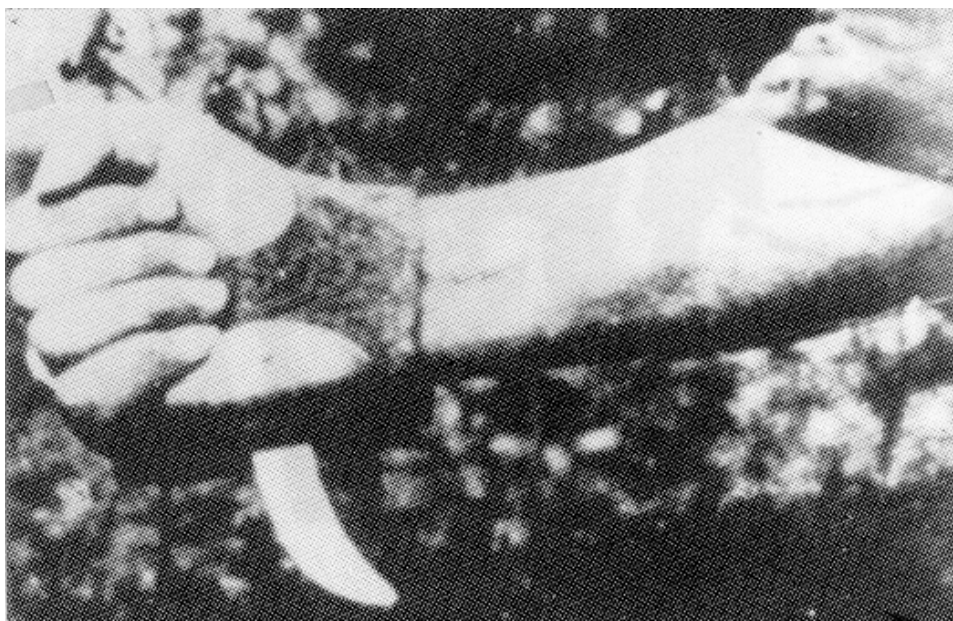
Фратри и усташе почели су да кољу Србе, Јевреје и Цигане.

⁵ „ХРВАТСКА – ЈАСЕНОВАЦ, СИСТЕМ УСТАШКИХ ЛОГОРА“, Музеј жртава геноцида, Београд, – Музеј Војводине, Нови Сад, 1997, стр. 5, у даљем тексту: „Јасеновац...“

⁶ Богдан Кризман, „НДХ ИЗМЕЂУ ХИТЛЕРА И МУСОЛИНИЈА“, „Глобус“, Загреб, 1986, стр.14, у даљем тексту: Б. Кризман, „НДХ...“

КОЉАЧКИ НОЖ, СИМБОЛ УСТАШТВА

Иако су усташе до уморства мучиле своје жртве чупањем ноката металним справама, копањем очију посебно конструисаном куком, ослепљивањем убом игле у око, паљењем осетљивих делова тела – ока, ува, дојки и полних органа, терањем штапора у трбух, резањем живог меса и сољењем рана, гуљењем коже са живог човека, вађењем деце из мајчине утробе сечењем живе жене, откидањем носа, ушију и језика клештима, забадањем шила у срце и клале специјално конструисаним ножевима, убијале секирама, брадвама, маљевима, чекићима и ватреним оружјем, вешале, тестерисале, пекле на ражњу, спаљивале у пећима и у запаљеним кућама, кувале у котловима, бацале у јаме живе људе, гушиле у води, и на друге начине, које никад нико у историји људског рода није тако масовно упражњавао, мучиле и лишавале живота људска створења, – ипак су за усташке злочине, појмовно и практично, највише срасли нож и клање. Најважнији део „светог тројства“ поред Распећа пред којим су усташе полагале заклетву био је нож као симбол клања и усташке струке и етике.

Специјални усташки кољачки нож

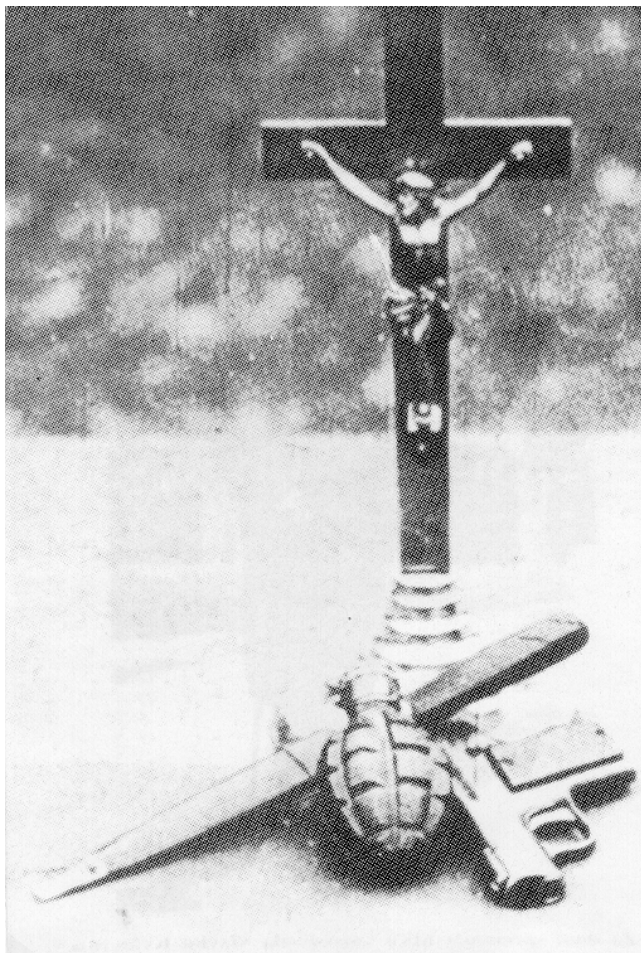
„Омиљено оружје и специјалитет усташа био је нож. Убиство из пушке и револвера сматрали су кукавичким убиством издалека, а убиство ножем јуначким начином... Уморство дјетета ножем била је највећа храброст...

Усташе су се највише служиле ножем. Кад би им ножеви од пустог клања направили жуљеве на рукама, тек би тада мењали средства...

Од оштрог оружја усташе су носиле нож по узору на Мусолинијеве фашисте. Нож је био облигатни реквизит усташке униформе и као орнаменат, кољачки симбол власти.

Осим ножа, усташе су употребљавале за клање људи и каму, двобридни нож, бодеж...

У логору су усташки кољачи добили за масовна клања из Немачке нарочити нож, који је био причвршћен на посебној наруквици, 'бразлетенмесер'. Њиме су клали у Градини... То је свинути, 12 цм дуги нож, коме се оштрица налази на конкавној страни. Он је причвршћен на свинуту овалну бакрену плочу, а ова за дебелу кожну наруквицу. Та наруквица обухвата ручни зглоб, а кроз остављену се рупу провуче палац, док су остали прсти слободни. На другој се страни наруквица стеже кожним каишима. Кад злочинац удари жртву у врат, тада повуче нож према себи и том оштрицом, која је окренута у тијелу, разреже све ткиво одмах у инерцији покрета...

Распеће: нож, бомба и „самокрес“ уз Распеће били су симболи пред којима су усташе полагале заклетву

Кољач је тим ножем правио непрекидно круг, тако да је замах наоружаном руком био сличан точку који се непрестано окреће, пролазећи ножем преко врата невиних жртава, које му је подметао и придржавао други целат. То је била машина с монтираним ножем, која се окретала и сјекла великом брзином главе људима. Кољачка ,текућа врпца‘ – конвејер људске кланице!“...⁷

„Постоји велика разлика у психологији последњег преживљавања жртве коју убијају револвером и жртве коју кољу ножем. Хитац из леворвера продире у главу, стреловито, толиком брзином да је питање да ли жрва заиста осећа бол...

Ствари стоје друкчије кад се смрт очекује од ножа. Нож, секира, крв, физички бол, смрт драгих и блиских, представљају у психи нашег народа уврежен комплекс латентног терора од појма ножа...

Усташки кољачи су радо употребљавали брадву, највише при масовном клању мирних људи, особито жена и дјеце. При клању људи брадвом неминовно су требали пањ као ослонац за врат..."⁸

Клање је за усташе било најслађи начин убијања. Зато се и у називу ове књиге налази глагол клати. А пошто су католички свештеници били идејни инспиратори геноцида над Србима, који су генерације Хрвата васпитавали у том духу, и личним примером практично показивали усташама како се коље, – назив књиге почиње речју фратри. Између фратара и клања су усташе.

⁷ Др Никола Николић, „ЈАСЕНОВАЧКИ ЛОГОР СМРТИ“, „Ослобођење“, Сарајево, 1985, стр. 40-41, у даљем тексту: Др Н. Николић, н. д.

⁸ Исто, стр. 42, 97.

О ФРАТАРСКИМ И УСТАШКИМ КЛАЊИМА ТРЕБА ДА ПИШУ ХРВАТИ

Боље би било да о клању фратора и усташа пише Хрват, него Србин. Тада би то био протест против зла, благотворан као антители у организму које убија заразну клицу која загађује и разара тај организам. Када Србин пише о злочинима Хрвата над Србима, и обрнуто, ма колико то тачно и поштено било, то друга страна узима као израз мржње, па и сама мржњом узвраћа. То је зло. Сваки народ у име своје среће треба да кажњава своје злочинце. Националистички злочини никада не смеју бити заборављени, да их будуће генерације не би поновиле и тако пред светом и пред историјом поново срамотиле свој народ. Међутим, објављивање докумената и сведочења о покољу фратори и Католичка црква не трпе и не праштају.

Духовно оронула и исцрпљена Католичка црква на Балкану, посебно у Хрватској, преобратила се у Другом светском рату, као рањена звер при умору, у своју дубоку супротност, у злочинца најгоре врсте и најнижег ранга. Ово се у овој књизи, због ограниченог простора, не може и не треба доказивати, али се кратко поткрепљује извесним бројем примера из капиталних дела хрватских, немачких, италијанских, мађарских и других страних писаца и других страних публикација. Иначе, ово се може доказивати хиљадама и дестинама хиљада докумената и примера најгрозоморнијих злочина католичких фратора и њихове духовне деце усташа у Павелићевој Независној Држави Хрватској.

Веома много таквих примера има у делима три врсна хрватска интелектуалца и научника др Виктора Новака, др Богдана Кризмана и др Николе Николића. Њих тројица стоје као три стуба хрватске части, знања и интелектуалног поштења у односу на НДХ и злочине фратора и усташа над Србима. Они ме подсећају на споменик који је Владимир Назор, велики хрватски књижевник и први председник Президијума Сабора Народне Републике Хрватске, подигао својим сестрадама код Бобовишћа на Брачу, где је провео можда најсрећније године свог живота. То су три стамена ступца на три угла једнакоугаоног хоризонталног троугла, повезана на врху трима једнаким гредама на којима пише: Ирма, Олга, Ана. Волео сам да лети на припечи дуго седим између та три ступца и слушам како „цврчи, цврчи цврчак на чвору црне смрче“, да размишљам о Назору и јунацима из његових дела, да разговарам с једним од њих, с пастиром Лодом из романа „Пастир Лода“ и да размишљам о апсурдности и суровости Рата који сам и сам једва преживео, који квари и уништава лепоту живота.

„Српска народна одбрана“ из САД и Канаде објавила је у Чикагу 1974. године књигу Лазе М. Костића **„Хрватска зверства у Другом светском рату према изјавама Павелићевих савезника.“**⁹ „Књижарница Обрадовић“ у Београду објавила је 1990. године њено фототипско издање. Ова књига је најобимнији и нај-

⁹ У даљем тексту: Костић, н. д.

документованији досад објављени зборник података о злочинима фратара и уста-ша над српским народом у Другом светском рату према писцима и изворима углавном из фашистичких земаља Немачке, Италије и Мађарске, које су биле савезнице најфашистичкије међу њима - Независне Државе Хрватске. Писци нису били наклоњени Србима, већ су због цивилизацијског згражања бележили и објављивали стварне чињенице и догађаје, од којих су неке и лично видели док су служили у НДХ. Зато се њима може веровати. Досад нико у свету није оспорио ниједан податак који су они објавили по многобројним часописима и у својим књигама. Подаци о цитираним страним писцима и њиховим делима наведени су и образложени у Костићевој књизи, а при цитирању у „Фратри и усташе кољу“ наводе се само имена писаца или називи гласила одакле су цитати узети и број цитиране стране у Костићевој књизи.

Ова Костићева књига је незаобилазна у изучавању геноцида над Србима у НДХ. Из ње се овде цитирају само неки подаци.

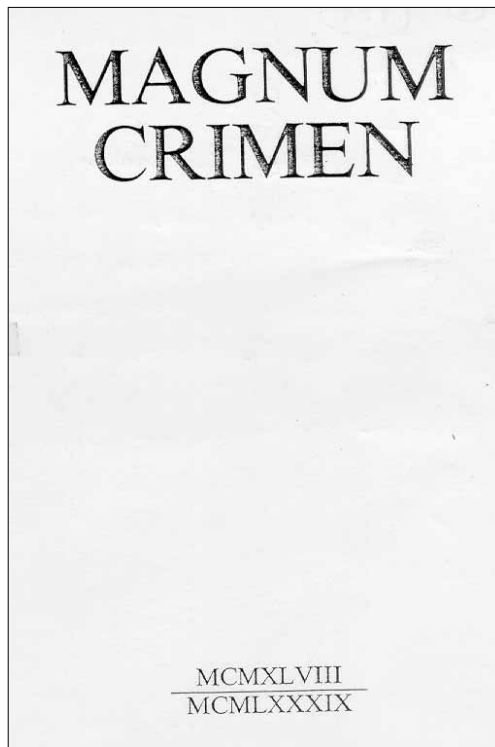
О злочинима Ватикама и католичких фратара најбоље сведочи капитално дело Хрвата Виктора Новака „Magnum Crimen“ – „Велики злочин.“¹⁰

„Слободна штампа“, немачки часопис, критикује папу Пија XII што није ништа урадио на спасавању Јевреја, а затим у другом тексту пише: „Хрватски универзитетски професор др Виктор Новак је у својој књизи Магнум Кримен (Загреб, 1948) открио повезаност између ових клања (Срба – Л. Л.) и католичког клира, чак религиозних редова, као што су францискани... Ова недела су својевремено признале такође одговорне личности хрватских националиста и усташког покрета тако отворено, да се једва може претпоставити да Ватикан о тим догађајима није био начисто... Геноцид таквих размера није могао чак ни за време Другог светског рата, ни у Риму, у италијанској суседној држави, да остане незапажен. Три православна епископа и више стотина свештеника беху уморени. 299 српских цркава је опљачкано и разорено... Католички надбискуп Степинац није на то реаговао... Усташки поглавници и доглавници и одговорни хрватски терористи нађоше уточиште у католичким мушким манастирима Аустрије и Швајцарске.“¹¹

„Велики злочин“ исцрпно и документовано боље од било ког другог научног дела објашњава улогу Ватикана и католичког клера у покрштавању Срба и геноциду над њима. Ово дело објављено је у Загребу ускоро после завршетка Другог светског рата, 1948. године, док још документа нису била уништена и док је још било живих сведока. Католичка црква је све примерке првог издања „Великог злочина“ до којих је могла доћи откупљивала и на друге начине скупљала и уништавала их, да би прикрила своје злочине и бар делимично забацила њихове трагове. Репринт издање „Magnum crimen“ појавило се 1989. године у Београду (издавач „Нова књига“). То је, по мом сазнању, по обиму највеће научно дело које је

¹⁰ Виктор Новак, „MAGNUM CRIMEN“, MCMXLVIII, репринт издање „Нова књига“, Београд, MCMLXXXIX у даљем тексту: В. Новак, н. д.

¹¹ Костић, стр. 127, 128.

„Magnum crimen“;
*капитално дело проф. др Виктора Новака о улози
Католичке цркве и Ватикана у геноциду над Србима*

објављено у Југославији у протеклих 60 година. Има 1.120 страница ситно куцаног набијеног текста.

„Проф. др Виктор Новак, некадашњи научни сарадник Ватиканског архива, зналац неколико светских језика, историчар, свакако је један од највећих јужнословенских, а посебно хрватских интелектуалаца, одраслих у оквиру католичке цркве.“¹²

„Ова књига, могло би се рећи, на један сублиман начин обележава и испољава векове драматичне историје јужнословенских и других народа на југу Европе.“¹³

„Magnum crimen“ би требало чешће издавати на српском језику и превести га на енглески, немачки, француски, шпански, руски, арапски и друге језике и тако упознати свет са злочинима Ватикана и његових пастира. Из овог дела јасно се види да се геноцид над Србима у НДХ 1941-45. године одвијао по плану Католичке цркве и Ватикана. Алојзије Степинац био је само ситни извршитељ ватиканских

¹² В. Новак, н. д. стр. В.

¹³ Исто.

наређења, а Анте Павелић и усташе били су само оруђе у рукама Католичке цркве, Ватикана и Алоизија Степинца у погледу покоља Срба.

Др Богдан Кризман је један од најобразованијих научника код Хрвата. Дипломирао је право у Загребу 1937. и политичке науке у Паризу 1939. године, а докторирао 1952. из области дипломатије. Учествовао је на бројним конгресима, симпозијумима и научним скуповима правника, историчара и других у Југославији, Штокхолму, Бечу, Берлину, Хамбургу, Блумингтону... Објавио је велики број књига, расправа, чланака... Трајну вредност имају његове књиге „Павелић и усташе“¹⁴ и „НДХ између Хитлера и Мусолинија“.¹⁵

Др Никола Николић, по вероисповести католик, а по националности Хrvat, био је лекар специјалиста и научник у области медицине. Доспео је у логор у Јасеновцу под сумњом да је давао лекове и партизанима. У логору је такође обављао послове лекара. Тако је могао свакодневно да се несметано креће по логору и гледа како усташе и управник логора Мирослав Филиповић фра Сатана муче, убијају и спаљују заточенике. Изашао је из логора тако што је замењен за немачке и хрватске војнике које су били заробили партизани. О тој размени др Богдан Кризман пише:

„Из припремне забелешке за разговор ген. Глајзеа с Павелићем, 3. III, произлази да су у рујну 1942. у руке партизана пала 4 њемачка и 5 хрватских службеника предузећа у Јајцу, а нешто прије њемачки и хрватски војници. Одонда су разговори за размјену о њима у току... Партизанска страна је затражила изручење затвореника који се налазе у усташким затворима, и то: Љубицу Јанчић, Марицу Патаки, **дра Николу Николића** (подвукао Л. Л.), Ивана Фрола, дра Иву Павлетића и Јакоба Томашевића... Код њемачке 717. пјеш. дивизије стигла су три партизанска преговараца, и то један официр (Коча Поповић) и два професора.“¹⁶ (Милован Ђилас и Влатко Велебит - Л. Л.)

Нико није тако стручно и аутентично описао Јасеновачки логор као др Никола Николић у својој обимној књизи „Јасеновачки логор смрти.“ Он у Уводу те књиге каже:

„Стварни ужас тога логора није нитко у стању да опише, него само да прикаже блиједу слику тих догађаја. Али те чудовишне злочине не смије да прогута тама људског заборав првенствено из социјално-моралних разлога, из политичких, националних, интернационалних, научно-историјских, социолошких и коначно, човјечанских разлога. Тај амбис у који су трпане стотине хиљада људи, то лудило кољачких банди, тај морални и друштвени крах фашизма не смије остати необјављен као документ од нас очевидаца, свједока, заточеника, који су чудом и срећом остали живи. Та је обавеза пала на нас, гу-

¹⁴ Б. Кризман, „АНТЕ ПАВЕЛИЋ И УСТАШЕ“, „Глобус“, Загреб, 1978, у даљем тексту: Б. Кризман, „А. Павелић и усташе.“

¹⁵ Б. Кризман, „НДХ....“

¹⁶ Исто, стр. 540-541.

шила нас као тешка мора, опомињала нас да не останемо пасивни, да испунимо свој дуг, који нијемо од нас траже све оне безбројне, звјерски мучене жртве (подвукао Л. Л.).

То су биле једине побуде које су мене као лијечника, очевица најстрашнијих покоља у периоду мога пребивања у јасеновачком логору, у току 1942. године, нагнале на објављивање те страшне истине. Настојао сам свим средствима да вјерно опишем све оно што сам својим очима видио, а видио сам много, што сам својим ушима чуо, а чуо сам много. Као лијечници, ја и остале моје колеге, које су нажалост готово све побијене, могли смо много више тога видјети и прозрети перверзитет звјерских покоља усташа.¹⁷

Има код Хрвата још сличних стубова као што су Новак, Кризман и Николић, а мени су најпознатија дела њих тројице и зато их овде највише цитирам. Ослањам се на њих као Хрвате, да ми се не пребаци да као Србин измишљам и преувеличавам. Свакако би било боље да се сами Хрвати обрачунавају са злочинима и злочинцима у свом народу, који компромитују хрватски народ пред Богом и пред светом. Да се за 100 година појави бар један фратар који би описао и осудио злочине! Србину се не верује.

Ја као Србин пишем о злоделима фратара и усташа, а не српских попова, четника и партизана, јер су злочини фратара и усташа у Другом светском рату, по мом сазнању, били далеко масовнији и грознији. Због тога ни етички ни научно није исправно инсистирати на противтежи и равнотежи једних и других злочина ако су они у несразмери, као што је чињено у социјалистичкој Југославији у име братства и јединства. Физички злочини фратара, усташа и Хрвата уопште над Србима свакако су били већи и монструознији од злочина српских попова, четника и Срба уопште над Хрватима. Међутим, свакако треба објективно обелодањивати и ове друге злочине, као и злочине уопште.

Ко брани зло и злочинца, и сам је злочинац.

¹⁷ Др Н. Николић, н. д. стр. 7-8.

НАЈМАСОВНИЈИ ЈЕДНОДНЕВНИ ПОКОЉ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Фратри и усташе клали су по целој НДХ четири године. Говорили су да су поклали око милион Срба. Један покољ ипак је изузетан. То је покољ Срба у Шарговцу, Мотикама и Дракулићу, који је је описан у трећем делу ове књиге. О њему сведоче још увек живи сведоци, а нема бољег сведока од живог сведока. У шестом делу књиге записана су сведочења преживелих сведока покоља у Пискавици и Ивањској. У тим селима побијено је, истог месеца, пет-шест пута мање Срба. У деветом делу забележена су сећања заточеника у логору у Јасеновцу Борислава Шеве из Пискавице и Наде Недељков из Новог Сада.

У овој књизи забележен је само део сведочења, без литерарних претензија.

Када се прича и пише о тим истинитим суровим догађајима, сурово је за жртве и њихову родбину увредљиво маштом и измишљањима допуњавати те истините сурове покоље. Тада и стварни покољи могу изгледати само као продукт фантазије. Зато се ја трудим да документима и изворним сведочењима представим само истину. Те покоље није креирала литерарна машта даровитог писца, већ су их стварно креирали и стварно извршили католички фратри и усташе. Свакако да и литерарни ствараоци могу, и треба, да пишу своја уметничка дела инспирисани покољима усташа 1942. године у селима око Бање Луке, али читаоцу мора бити јасно шта је била стварност, а шта је литерарно стваралаштво.

У другом делу ове књиге дата је мала антологија фратарских и усташких клања.

Пажња је усмерена превасходно на садржај, а мало на форму.

Ни у подвести немам никакве жеље да се подстичу мржња и освета.

Ово треба да се зна и памти ради мучног али потребног прочишћења, ради згражања над злом – да га што мање буде на овом свету, ради поуке људском роду. Чињенице приказане у овој књизи јесу доказ како и колико људска врста може да чини људима зла у животу. У Другом светском рату жртве су били Срби у НДХ, а целати католички фратри и хрватске усташе. Зато су Срби добра илустрација и доказ страдања малих група и народа уопште од тобожњих светских духовних величина као што је Ватикан и војних велесица као што је Немачка. У Другом светском рату страдали су Срби, а у другим ратовима и другим епохама страдали су други невини народи. Ко је следећи на реду? И докле тако?

Павелићеве усташе су 7. фебруара 1942. године поклале сво српско становништво у три села на периферији Бање Луке - Дракулићу, Шарговцу и Мотикама – и све Србе рударе у руднику Раковац недалеко од града. Само у том једном дану усмрћено је око 2.500 Срба. Тачан број још није утврђен. Тај покољ има следеће карактеристике:

– то је најмасовнији покољ Срба на кућним огњиштима у једном дану који је извршила Павелићева Независна Држава Хрватска током целог свог постојања.

У логорима, нарочито у Јасеновцу, јесте било још масовнијих ликвидација и у једном дану, али усташе нигде другде нису у једном дану поклале толико Срба на терену, у њиховим кућама. Покољ је почео у раним јутарњим часовима и био завршен у току дана, до 14 часова;

- то је највећи број Срба које су Хрвати усмртили у једном дану и на једном месту ван логора у целој историји односа и сукоба Срба и Хрвата. Срби иначе нису никада вршили геноцид над Хрватима;

- то је највећи број усмрћених цивила у једном дану у својим домовима на тако малом сеоском простору не само у Другом светском рату већ и у целој историји човечанства;

- то је најрафинираније испланиран, припремљен и спроведен покољ тако великог броја Срба на терену од стране Независне Државе Хрватске;

- геноцид (покољ) извршен је над потпуно и апсолутно мирним српским становништвом, које је било сасвим лојално држави у којој је живело и потпуно послушно свим њеним представницима и органима. То није, дакле, била одмазда за неке прекршаје, већ огољено етничко чишћење;

- покољ у три наведена села на периферији Бање Луке извршен је само и једино зато што су тамошњи становници били православне вере, односно Срби;

- у покољу Срба учествовале су и њихове комшије Хрвати;

- нико од комшија Хрвата, нити ма ко од њих ван села, није сигнализирао Србима да ће бити поклани 7. фебруара 1942. године и тако им пружио шансу да се бар неко бежањем или скривањем спасе, иако су многи знали за припрему покоља;

- покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама извршен је са знањем и одобрењем, а вероватно и по налогу, тадашњег шефа једне државе, поглавника Анте Павелића. Тако нешто није се смело нити се могло урадити без његовог знања. Није то, дакле, био злочин неке распуштене екстремне и неконтролисане паравојне јединице или банде, каквих има у свим ратовима, већ плански акт врховне државне власти и њеног шефа.

Павелић је на неколико недеља пре клања послао из Згреба у Бању Луку добро опремљену и обучену елитну усташку јединицу да се припреми за покољ Срба и да га изведе. Био је то одред изабраника из његовог личног обезбеђења, такозвани „тјелесни здруг“, величине батаљона, који је предводио стари и проверени усташа Јосип Мислов, Павелићев сарадник и пријатељ из усташког логора Липари у Италији. Тиме је и шеф државе Анте Павелић лично учествовао у припреми тог највећег и најкрволочнијег једнодневног покоља Срба;

- покољ је припремио најмонструознији и најекстремнији високи достојанственик државне власти, ранга бана, бањалучки стожерник др Виктор Гутић. Дакле, непосредни организатор покоља је највећи усташки злочинац са прерогативима високе државне власти;

- покољ је изведен уз сагласност, помоћ и непосредно учешће католичких свештеника, а нарочито бањалучког жупника Николе Билогривића, који је у Бањој Луци присилно покатоличио 1.500 Срба, и фратра фрањевца Томислава

Филиповића, потоњег управника логора у Јасеновцу и Градишки. Тако је и у том покољу најочигледније приказана и доказана спрега Католичке цркве и усташа у геноциду над Србима;

- покољ је непосредно водио и сам својом руком показно клао Србе најмонструознији изданак Католичке цркве фратар Томислав Филиповић звани Фра Сатана. Он најбоље симболизује дубину патолошке мржње и величину злочина који је католичко свештенство на овим просторима, инспирисано и подстицано из Ватикана, могло да чини и чинило српском народу;

- покољ српског становништва око Бање Луке повезан је с Павелићевим плановима о том граду као престоници Независне Државе Хрватске, у којој и око које није смело бити Срба;

- преживели Срби у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама и њихова родбина живели су после Другог светског рата у тим селима у миру и слози са својим комшијама Хрватима, међу којима је било и учесника у покољу за које су Срби знали, као да покоља није ни било. Нико од њих није тражио ни спроводио освету;

- иако је покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама „најрепрезентативнији“ чин и симбол усташке и клерофашистичке геноцидности над Србима, па и укупне политике НДХ, са овде назначеним карактеристикама које тако скупно не иду ни уз који други злочин НДХ, о покољу се мало зна, скоро ништа. О њему је било забрањено причати и писати више од пола столећа, па су многе чињенице занемарене и заборављене, документа нестала, а сведоци изумрли. То је грех и према жртвама геноцида, и према злочинцима, и према историји и према етици;

- усташе су током целог Другог светског рата убијале Србе у Бањој Луци и околици, али покољ у фебруару 1942. године у три села код Бање Луке изузетан је и јединствен не само по броју жртава у једном дану већ и по саставу кољача, невиђених и нечувених у свету, и по бестијалности коју су тада показали;

- покољ у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама преживело је мало, врло мало Срба. Тако је остало мало, изузетно мало, поузданих, изворних сведока Срба. Хрвати о том покољу никад нису хтели да сведоче.

- Покољ у Пискавици и Ивањској у фебруару 1942. године нема скоро ниједну од карактеристика покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама.

СВЕДОЦИ ПОКОЉА

У Мотикама непосредни покољ преживело је осморо деце до 16 година старости. Њих шесторо, сада већ стара лица, још су жива. То су: Љубица Вучић, која је за време покоља имала 13 година, Драган Стијаковић (16), Даница Шешић (15), Драгица Савановић (11), Боро Брковић (12) и Слободан Брковић (8 година). Сведок Бранко Брковић у време покоља имао је 21 годину. Мирко и Петко Стијаковић, чија су сведочења такође записана у овој књизи, у време покоља имали су по 10 година. Мирко је умро 2002, а Петко 2003. године.

О покољу сведоче још Радомир Гламочанин, Роса Јаворац, Млађен Стијаковић и Новак Вукелић. Они 7. фебруара 1942. године нису били на месту покоља, али доста знају о њему.

О покољу у Пискавици и Ивањској сведоче исто стари људи, који су непосредно или посредно били везани за тај покољ. Сви они углавном и сада живе у Пискавици. То су: Драгомир Дражо Милаковић (у време покоља имао 15 година), Јока Милаковић (21), Душан Милаковић (17), Вељко Милаковић (17), Данка Милаковић (8), Милан Божић (8), Дара Милошевић (23), Петра Милошевић (21), Бранко Кнежевић (5), Василија Кнежевић (4), Божидар Кевих (4), Раде Кевих (16), Ратко Кнежевић (24), Радмила Кнежевић (11), Гојко Кевих (7), Нада Шушњар (20), Драго Шушњар (13), Петра Милошевић (3), Остоја Шутиловић (14), Ђиро Зрнић (20), Никола Ђуђић (40), Душанка Ђуђић (13), Љубомир Ђуђић (30) и Драгица Милаковић (8), Миле Петрашевић (12) и Марија Шева (26 годана). У покољу у Пискавици и Ивањској страдало је много мање људи, а остало много више сведока.

И писац ове књиге, који је у време покоља имао скоро 8 година, сећа се појединих догађаја из Рата, па и неких у вези с покољем у суседним селима, те је овде забележено понешто и од тих сећања.

Сви сведоци 2002. године били су стари људи, али сви здрави, нормални, психички свежи и уопште витални. Њихова сведочења могу се сматрати потпуно тачним и још увек се могу проверити у непосредном разговору с већином од њих. Сећају се појединости покоља као да се јуче догодио. То је вероватно тако зато што су они ту трагедију или непосредно видели или посредно доживели у узрасту када се у мозак и душу урезају доживљаји најјаче и најтрајније, а нарочито такви као што је покољ најближих и најдражих. То је тако и зато што су сви они у протеклих 58 година непрекидно обнављали у сећању слике из 1942. године. Оне се никад нису дале избрисати, како сами кажу.

Њихово казивање је једноставно, објективно, убедљиво и етично, одговорно. Ни код једног није уочена жеља да се нешто дода, преувелича, пренагласи или да се на било који начин истакне сопствена личност. Све су то паметни, честити и скромни људи. Више изненађује то што они неким врло озбиљним чињеницама не придају већи значај. Вероватно су се на њих навикли, огуглали у дугом времену.

Исто тако, њихово казивање овде је забележено тачно и поштено колико год је

то било могуће. Ни писац ове књиге не тежи да истакне себе као неког ствараоца. Он жели да буде само поштен хроничар *sine ira et studio* (без мржње и наклоности, непристрасно). Уосталом, сви сведоци, сем њих троје, још увек су живи и здрави и могу посведочити све што је овде записано. Неки су прочитали ове текстове пре него што су пуштени у штампу. А они и хоће и треба да о том још сведоче. Зато би било упутно да још неко разговара с њима, с оловком или диктафоном у рукама, да би се за њихова живота забележио још који драгоцен податак и још које сећање, који ће с њима заувек нестати, а што ће будућим нараштајима вероватно требати. Овде је забележен само делић од онога што они могу сведочити.

На крају, у деветом поглављу, забележено је казивање јасеновачких сужања.

* * *

Пре текстова који бележе казивања сведока дати су овде текстови аутора овог материјала о Павелићевим плановима о Бањој Луци као престоници НДХ, вечитом служењу Хрвата туђину, стожернику Виктору Гутићу и фратру Томиславу Филиповићу Фра Сатани, те извештај број примера фратарских и усташких клања из других извора и још понешто што одсликава миље пре покоља и онај у коме се покољ одиграо. Ти текстови су мање важни и мање интересантни, па се могу и прескочити при читању. Али казивања сведока заслужују пажњу.

На крају, овде није ништа записано злонамерно нити да се подстакне реваншизам. Све је усмерено на осуду злочина уопште, на осуду човекоубојства, на осуду зла у човеку.

II

КОЉАЧИ

.....

ПАВЕЛИЋЕВИ ПЛАНОВИ О БАЊОЈ ЛУЦИ КАО ПРЕСТОНИЦИ НДХ

Предратна Бања Лука хваљена је као леп, миран и привлачан град, чувен по раскошном зеленилу, лепим девојкама и севдаху. Све до земљотреса 1969. године многим се тај град чинио најлепшим у Југославији.

Прилегла на обале бистрог Врбаса после његовог изласка из планинског склопа из клисуре Тијесно и преласка у питомо и плодно Лијевче поље, Бања Лука – огрлица на реци код њеног смираја, истовремено се успињала на брдовите и брежуљкасте зелене плећи реске реке – Шехитлуке (Бањ Брдо), Старчевицу, Петрићевац и Побрђе – и спуштала низ њене равне обале, које се левкасто шире у Лијевче поље, од Горњег Шехера (Српских Топлица) до Саве.

Бања Лука, град на размеђу и између Оријента и Запада, пред Рат је мирисала и на лој и на тамјан, често се оглашавала и језаном са мунара и звонима са хришћанских богомоља. Била је (и није) и (ни) оријентална касаба и (ни) европски град. Била је и муслиманска, и православна, и католичка и ина. Други град по величини у Босни и Херцеговини, била је седиште Врбаске бановине са преко 20.000 квадратних километара и око милион становника (57% православаца, 25% муслимана, 17% Хрвата и 11% осталих).

У граду се живело и у добру и у муци, али увек сложено и у миру – милом или силом, сем у ратовима. Дружило се и волело, највише свој у своме, али и међусобно. У овај град Васе Пелагића и Петра Кочића, као у топли дом, као у детињство и младост када они прођу, радо су се враћали и Бањалучани и пролазници.

А онда су 1941. године дошли Рат и Независна Држава Хрватска. Павелић је био планирао да Бања Лука постане њена престоница.

Усташе и католички клер у Хрватској приклонили су се туђој тези по којој се хрватска територија протеже на исток до реке Дрине, као границе „двају свјетова, западног и источног.“ Ту тезу су разрађивали и популарисали најистакнутији усташки идеолози Анте Павелић, Филип Лукас, Крунослав Драгановић и Младен Лорковић. При томе је постигнуто чврсто јединство усташтва и Католичке цркве. Још на десетак година пре почетка Другог светског рата усташе су повезале свој програм „државотворства“ са програмом Католичке цркве „одбране вјере.“ Тако је настао јединствен заједнички програм по коме су Босна и Херцеговина хрватске земље, Босна „срце хрватске државе“, а муслимани „племенити дио хрватског народа.“ По том програму нема места у Босни и Херцеговини за нехрватски елеменат.

Усташко-клерикални програм нарочито су елаборирали и натурали Младен Лорковић својим делом „Народ и земља Хрвата“¹⁸ и Крунослав Драгановић својом књигом „Хрвати и Херцег-Босна“.¹⁹ Обе књиге, а нарочито Лорковићева, послу-

¹⁸ Младен Лорковић, „НАРОД И ЗЕМЉА ХРВАТА“, Загреб, 1939.

¹⁹ Крунослав Драгановић, „ХРВАТИ И ХЕРЦЕГ-БОСНА“, Сарајево, 1940.

жиће усташама и католичким свештеницима у Хрватској и Босни и Херцеговини као идејно упутство и практични приручник за ликвидацију Срба 1941-1945. године на подручјима у која су доспели.

У складу с тим Анте Павелић је још 1939. године назначио Бању Луку као „сједиште велике хрватске државе.“ По даље разрађеном „суставу“ његових „сумисленика“ Вјекослава Мурвара и Николе Перишића, требало је „да у Бањој Луци буде административни, у Јајцу војни, а у Загребу културни центар Независне Државе Хрватске.“ При томе се увек рачунало на покатоличење, похрваћење и асимилацију бањалучких и уопште босанскохерцеговачких муслимана, као „племенитог“, најчистијег (рајнсте – како је Павелић говорио Хитлеру) дела хрватског народа, његовог „цвијећа.“

„Уистину, био је поглавников план да учини Бању Луку пријестионицом НДХ, која му је била географски центар читаве државе, али и стога да буде у непосредној близини муслимана које је требало не само сасвим приљубити уз НДХ него их и сасвим похрватити, а по жељи Рима и покатоличити.“²⁰

Приликом свог поклоњења Хитлеру и Рибентропу 6. јуна 1941. године у Фушлу и Бергхофу Павелић их је упознао са својом идејом о Бањој Луци као престоници НДХ. То је образложио тиме

„... да ће бити тешко управљати земљом из Загреба. Због тога требат ће ондје оставити само одређене политичке власти а дио ће владина апарата премјестити у Бању Луку.“²¹

Адолф Хитлер и Анте Павелић

²⁰ В. Новак, н. д. стр. 718.

²¹ Б. Кризан, „А. Павелић и усташе“, стр. 486.

„Павелић је Хитлеру на самом почетку изразио захвалност НДХ за њену постигнуту независност. Хитлер је узвратио да је развој у Хрватској увијек пратио с великим занимањем, будући да му је особно хрватски народ из његове младости врло добро познат. Најновија повијест учинила га је (Хитлера) нехотичним инструментом ослобођења Хрватске...

Хитлер је с тим у вези споменуо планове о пресељавању становништва, према којима би населили Словенце у Хрватску а Срби би имали бити пребачени у Стару Србију...

– Уосталом – ако хрватска држава жели бити сасвим солидна, мора се – нагласио је Хитлер – педесет година водити национално нетолерантна политика.²²

„Као први корак у том смислу било је пресељавање у Бања Луку потпредседништва усташке владе на челу с потпредседником Куленовићем и неким одјељењима, што је нарочито требало да утиче на муслимане у смислу њихове подршке усташкој власти.“²³

Павелић је 24. априла 1941. године, тј. само девет дана после свог повратка у Загреб, донео одлуку да се потпредседништво његове владе пресели у Бању Луку. После 9 дана, тј. 4. маја исте године, оно се доиста тамо и преселило. Том приликом Осман Куленовић је изјавио:

„Ускоро ће се у Бању Луку преселити ветеринарски и шумарски одјел, а онда ће нешто касније пријећи и сва хрватска државна влада.“²⁴

„Према до сада прикупљеним подацима који, наравно, нису коначни, усташе су оскрнавиле или порушиле 420 православних цркава у НДХ, у следећим местима:

БАЊА ЛУКА: У Бањој Луци су биле три православне цркве. Немачки авиони бомбардовали су 12. априла 1941. Саборну цркву, која није порушена, већ се могла поправити. Усташки стожерник др Виктор Гутић наредио је почетком маја 1941. да се црква поруши. Заточени Срби и Јевреји, под усташким корбачем и митраљеском блокадом, били су принуђени да изврше наређење. Међутим, рушење је трајало пуна два месеца... А капелу порушили до темеља. Трећу цркву претворили су у католичку.“²⁵

„У центру Бање Луке усташе су минирањем срушиле велелепну православну цркву са високим звоником, изграђену у византијском стилу, неки кажу – најлепшу на Балкану. Она се никако није уклапала у Павелићеву визију престонице католичке и усташке државе на Балкану.

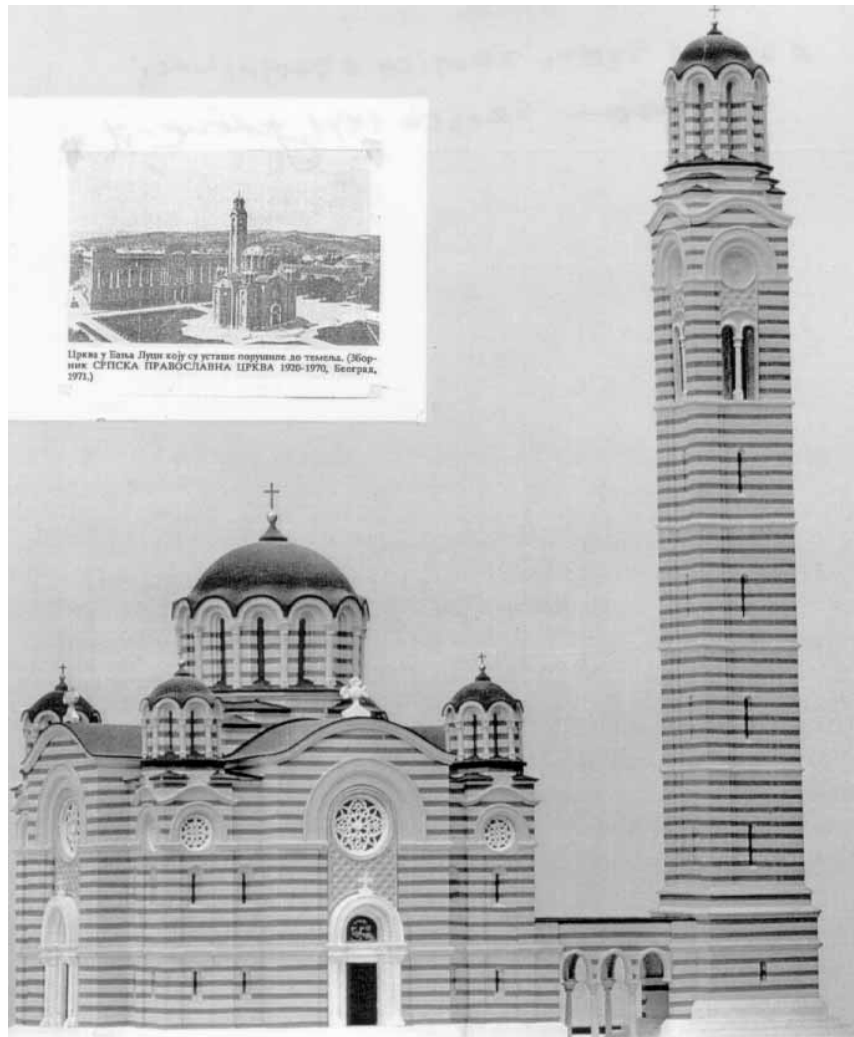
Јуна 1941. године пред зградом бановине Гутић је одржао говор. 'Ова пркос зграда, рекао је он, и 'српска богомоља, којој овдје никад није било мјесто, која

²² Исто, стр. 486, 489.

²³ Д. Лукач, „БАЊА ЛУКА У НОВИЈОЈ ИСТОРИЈИ“, Институт за историју, Сарајево, 1978, стр. 589, у даљем тексту: Д. Лукач, „Бања Лука...“

²⁴ Исто.

²⁵ Ристо Гоје Дакина, „БУДИ КАТОЛИК ИЛИ УМРИ“, геноцид над Србима у НДХ, Институт за савремену историју, Београд, 1994, стр. 293, у даљем тексту: Р. Г. Дакина, н. д.

Храм Свете Тројице у Бањој Луци, срушен 1941. године

нам је годинама бола очи, гарантујем вам да више ни она нити ма која њихова вра-
гомоља, ма гдје била у хрватској држави, неће постојати.²⁶

Стожерник Гутић је наредио да се црква одмах сруши... „Ако нема пара (за ру-
шење – Л. Л.), онда нека је руше сви српски попови са владиком на челу.“²⁷ Гутић
је са нарочитим уживањем са прозора банске палате посматрао рушење српске
православне цркве.

²⁶ Драгослав Страњаковић, „НАЈВЕЋИ ЗЛОЧИНИ ДАНАШЊИЦЕ“, Патње и страдања српског народа у Неза-
висној Држави Хрватској од 1941. до 1945, „Дечје новине“, Горњи Милановац – „Јединство“, Приштина, 1991,
стр. 71, у даљем тексту: Д. Страњаковић, н. д.

²⁷ Исто, стр. 172.

Италијански конзул у Бањој Луци из тих дана пише у свом извештају како му је стожерник Гутић поверио да жели и да намерава предложити да се Бања Лука назове Антиград у знак захвалности двојници Анта – Старчевићу и Павелићу. Он такође извештава да се у Бањој Луци граде нове зграде за министарство спољних послова, министарство рада и министарство грађевинарства.

Инжењер Хорват био је задужен да сачини план нове престонице. Било је предвиђено да се град шири, али да се више издужи од Горњег Шехера (Српских Топлица), где су живели претежно муслимани чије би се куће срушиле, према Предграђу.

Павелић је, после обиласка својих трупа 1942. године на Козари, у Босанској Градишци, пред пратњом узео географску карту и црвеном оловком на карти нацртао трасу пруге кроз Лијевче поље рекавши при том:

„Пруга има да иде овуда и туда ће бити, јер нам треба због пријестонице.“²⁸

Стожерник Гутић је у својим пропагандним говорима изјављивао да ће се утрошити две милијарде динара за изградњу државних зграда, да ће у околини Бање Луке бити саграђена једна од највећих радио-станица у Европи, да ће се изградити модерни путеви и пруга и да ће се на тим пословима запослити 60.000 радника. Камен темељац за прву управну грађевину у Бањој Луци ударен је 23. јула 1941. године.

Истовремено ће се вршити „грандиозно чишћење цијеле Хрватске Крајине“, а нарочито Бање Луке од непожељних елемената, при чему се пре свега мисли на Србе. Гутић је 28. маја 1941. године изјавио:

„Сада има да приступим грандиозном дјелу чишћења хрватске Босанске крајине од непожељних елемената, нарочито Бање Луке, јер она постаје главни град независне Хрватске... Поглавник и хрватски министри једва чекају да дођу у очишћену Бања Луку, а то ће бити брзо, јер ћемо и ми брзо радити. Ја ћу бити овдје јака гвоздена метла.“²⁹

„Иначе, масовно исељавање Срба вршено је на тај начин што су српске породице прикупљане путем рација, само са најнужнијим стварима, логороване на Бањалучком пољу или у појединим затворима, а одатле пребациване у Србију. Од 7.800 Срба, колико их је живјело прије Рата у Бањој Луци, око 4.800 је исељено или убијено, а од преосталих 3.000 половина је примила католичку вјеру.“³⁰

Покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама био је део „грандиозног чишћења“ око Бање Луке.

²⁸ Д. Лукач, „Бања Лука...“, стр. 76.

²⁹ В. Новак, н. д. стр. 609.

³⁰ Д. Лукач, „Бања Лука...“, стр. 588.

ХРВАТИ У СЛУЖБИ ТУЋИНА

Усташтво као идеологија и покрет код Хрвата нису изворни, нису оригинална филозофија тог народа, као што ни покрет католичког клера у Хрватској за покрштавање, протеривање и убијање Срба није оригинални изум. Усташтво је примитивна компилација фашистичке и нацистичке западноевропске идеологије, пре свега немачке, а католички клер на овим просторима само трајни извршилац вековних тежњи Ватикана да покатоличи некатолички живаљ на Балкану.

Павелићева НДХ није била никаква правна држава, већ једна чисто војничка и политичка профашистичка творевина привременог карактера, док траје Рат.

Дакле, ни један од та два покрета никад није служио интересима хрватског народа иако су се увек таквима представљали, већ су одувек служили и додворавали се туђину, а највише Немачкој, Ватикану и Италији, и од њих тражили и добијали сваку помоћ.

Анте Павелић је 1936. године написао свој чувени меморандум „Хрватско питање“ („Croatische Frage“) и разаслао га највишим представницима власти и политике у Немачкој. У том меморандуму даје Трећем рајху до знања да он и усташе не признају Краљевину Југославију за своју отаџбину, већ желе и намеравају да судбину хрватског народа вежу за Немачку. По њему

„Хрвати уопће нијесу словенског него готског подриетла.“³¹

Када је почео Рат, тј. 1939. године, Павелић и његове усташе нудили су Хитлеру да Трећи рајх преузме протекторат над Хрватском. Павелић такође „везује своју усташку лађицу уз оклопачу талијанског фашизма, режима ондашње велесиле у Европи, која једина у табору ревизионистичких држава прижељкује, рачуна и захтијева у првом реду јадранску обалу насељену у већини Хрватима, нашу Далмацију... преостале далматинске отоке и друге крајеве насељене Хрватима“.³²

„Павелић је с бројном депутацијом отпутовао у Рим и 18. 5. понудио ‘Звонимирову круну’ једном принцу савојске династије потписавши и срамотне ‘Римске уговоре’ који су сваком поштенем човјеку морали отворити очи у спознају о квалитету човјеку и режиму у Хрватској ријеч“.³³

У Љубљани су се 25. априла 1941. године састали министар спољних послова Италије гроф Ђано Галеацо и поглавник НДХ Анте Павелић ради утврђивања државних граница између Италије и Хрватске. Италијани су тражили целу Далмацију.

Док је Павелић сам трговао хрватском територијом с грофом Ђаном и његовим сарадницима у одвојеној, затвореној просторији, у суседној су чамили његови сарадници. Један од њих, Едо Булат, записао је:

³¹ Исто, стр. 653.

³² Б. Кризман, „А. Павелић и усташе“, стр. 530.

³³ Исто, стр. 529.

„Наједном се отворе огромна врата. На њима се помоли један омањи кривоноги Талијанчић. Готово свечано нас позва, да изволимо ући.

Сви смо на броју и улазимо. Пред нама пуца слика, коју зацијело нитко није предвиђао, нити био у стању предвидјети. Потомство би је требало запамтити као вјечно упозорење на опасност и смрт. Дворана је велика, врло висока. Прво што ми је упало у очи била је једна огромна карта, објешена високо, сучелице нама који смо улазили. Карта је представљала будућу Хрватску. Иако физичка, на њој су биле широком црвеном бојом означене границе хрватске државе. Као добар географ још из најраније младости, одмах уочи докле иду. Тик од Карловца на југ, па готово у равној црти до пред Мостар и у благом завоју на сјеверозападни кут Црне Горе. Чудни торзо, којему фали све од трбуха на више. Циелу половину Хрватске с Далмацијом кане одвојити од хрватске државе! Ништа од Далмације и нашег мора не би припало Хрватској.“³⁴

„Сви италијански захтјеви изложени су у диктаторској форми.“³⁵

„Ђано тврди да је Павелић том згодом понудио Далмацију по Лондонском уговору, политички уговор и изјавио своју спремност да склопе персоналну унију или приме савојског принца.“³⁶

Као што се види из овде наведеног, и као што се може видети из обиља других извора и стварних поступака Анте Павелића, усташа и католичког клера, и Павелић, и усташе и католички клер у суштини су радили на разарању и негацији изворног хрватског бића и његове самосвојности и затирању његове културе. Негирали су том народу његово словенско порекло, а то значи његову хиљадугодишњу традицију, језик и културу, и подводили га под мутни плашт једне аморфне лутајуће масе народа – Гота, мешавине Гота, Сармата и Алана, тј. сводили су га на – ништа. Ватиканска Католичка црква, која је вековима више била светски центар најјаче институционалне организације власти над стотинама милиона људи, а мање чисти свети духовни центар, – такође је вековима, па и за време Другог светског рата, користила Хрвате као сирови и сурови бич против православца, а делимично и против муслимана, на Балкану и сводила их на варварске кољаче своје сабраће, какве историја мало познаје.

На крају, и Павелић и усташе и Католичка црква радили су на томе да Хрватска не опстане као самостална држава хрватског народа, већ провинција под туђим туторством.

Дакле, три главна репрезентанта хрватског народа – Павелић, усташе и Католичка црква – рафинирано су растакали хрватско национално биће у интересу пре свега Ватикана, Италије и Немачке. Чињеница да су међу Хрватима имали доста следбеника и помагача говори само то да су Ватикан и Немачка у претходним деценијама и вековима постигли велики успех у денационализацији,

³⁴ Исто, стр. 459.

³⁵ Исто, стр. 461.

³⁶ Исто.

германизацији и ватиканизацији Хрвата на овим просторима. Пред и у Другом светском рату велики број Хрвата индоктриниран је фашистичком идеологијом и ортодоксним клерофашизмом, који су код њих развијали патолошку мржњу према православљу уопште, а посебно према Србима као несаломљивом шпицу тог православља који се најдубље уклонио у источни део католичке империје.

Тако су екстремни фашистоидни и усташоидни Хрвати на подручју Бање Луке били идејно и организационо припремљени за геноцид над Србима. Надбискуп Алојзије Степинац није ништа друго радио него рафинирано спроводио политику Ватикана на Балкану, укључујући и покрштавање и ликвидацију Срба. Зато Католичка црква жели да га прогласи за свеца. Миле Будак је одмах по повратку из Ватикана одржао саветовање са усташким старешинама о начину прогона и ликвидације Срба. И сам Анте Павелић је ускоро по преузимању власти у Хрватској отишао у Рим папи на поклоњење и примање задатака око покрштавања и ликвидације Срба у НДХ.

У току Рата, као што је познато, усташе су прогониле и поубијале близу милион Срба, а само у логору Јасеновац 600.000 – 700.000.

Само у току 1941. и 1942. године у Србију је протерано око 300.000 Срба, а силом покатоличено око 250.000.

Клање Срба почело је у Гудовцу, па настављено у Глини, Вељуну, Љубињу, Опuzену, Дрнишу, Книну, Суваји, Грабовцу, Војнићу, околини Бихаћа, Босанске Крупе, Цазина, Санског Моста, Приједора, Босанског Новог, Бање Луке и у свим другим селима и градовима који су били доступни усташама.

ВАТИКАН – SPIRITUS AGENS (ГЛАВНИ ПОКРЕТАЧ) ГЕНОЦИДА НАД СРБИМА

Два су основна узрока вечитих трвења и ратова међу људима и народима: религија и економија. Оба се у крајњој инстанци своде на један једини банални циљ: владати над другима ради повећавања и одржавања сопственог богатства и благостања. Све остало, укључујући и религију, само су више или мање маскирани инструменти и методе у остваривању тог циља, тј. отимања туђе имовине и резултата туђег рада.

Дакле, још увек је главни циљ великог дела човечанства крађа и пљачка, и то примитивнија него код животиња. Животиња узима од природе и отима од других животиња по правилу само онолико колико јој треба за задовољавање природних биолошких потреба. На пример, гладна змија ће у кавезу са стотину мишева прогутати само једног миша, а остали се могу мирно играти крај ње и по њој све до његог следећег оброка. А човек узима, и отима, и оно што му није потребно. Ко познаје човека коме је доста новца? Он увек хоће још. Пречи му је сопствени, понекад и на страни хир, од судбине, па и живота, милиона људи. Као оној принцези која је уживала да се купа у девојачкој крви. Или као усташама које сладострасно масакрирају живе и мртве људе. За пример се наводе и усташе, јер су оне најекстремнији и најекстравагантнији репрезентанти кољачке деградације човека у историји свих народа. Туђе богатство и резултати туђег рада не могу се узети без присиле. Јачи их отимају. У том циљу они се удружују и стварају организацију присиле. Тако лакше пљачкају.

У Европи у прошлом веку најзначајније су биле две такве силе и организације, и то једна из материјалне а друга из духовне сфере. То су Немачка и Ватикан. Оне су Европи нанеле највише зла. Обе су одувек тежиле, а у прошлом веку посебно се окомиле, да сатру и затру православље на Балкану и Србе као најтврђе носиоце православља. За Немачку је стратешки изузетно важан Балкан.

Балкан је најважнија и најзначајнија стратешка територија на Земљиној кугли, а централни део те територије заузима управо Србија.

На том простору сусрећу се три континента на којима су се развијале цивилизације на којима човечанство данас почива – Азија, Африка и Европа. Ту се укрштају, и увек су се укрштали, путеви и интереси народа као нигде другде на свету. Ту се укрштају и мешају три велике светске цивилизације – византијска, латинска и арапска. Ту се укрштају и сукобљавају три светске религије – православље, ислам и католичанство. Ту су сконцентрисана топла мора са бескрајно разуђеним обалама и хиљадама питомих острва, са условима за живот као у замиљешном рају. А рајски мирис нафте са Блиског истока и из кавкавског региона дражи стотине милиона мотора са унутрашњим сагоревањем и даље од Балкана и три стара континента, све до Америке.

Зато се у културној и ратној историји човечанства мало шта дешавало без и ван Балкана, непосредно и посредно. Ту су Грци постали вечити учитељи човечанства; ту су крстарили варвари и Авари, а Римљани градили путеве, вијадукте, аквадукте и царске престонице који се и данас користе; ту су крсташи ручали код Немањића, први пут служећи се виљушком; путевима преко Балкана Отоманска империја не само да је вековима плашила хришћанску Европу већ је и харала Европом; ту је упаљен фитиљ и одлучен исход (пробојем Солунског фронта) једног светског рата и одлучен исход Другог тиме што је Хитлер због српске побуне на Балкану закаснио у нападу на СССР, због чега му се смрзла и пропала војска; можда сада на Балкану почиње трећи, последњи светски рат.

Због свега тога разумљиви су напори Сједињених Држава, Немачке и других да завладају Балканом. А то није могуће без пристанка Срба.

Срби су и Ватикану стотинама година непрелазни зид у ширењу католичке вере и папине моћи на исток. Зато су се Ватикан и Немци, а у последње време и Американци, окомили на Србе и сразмерно својој моћи повукли са собом велики део човечанства, укључујући и бивше српске пријатеље и ратне савезнике, у анатемисању и убијању тог малог и невиног народа, којег тиранишу невиђеном окрутношћу.

Због тога је Ватикан Хрватима наменио задатак „предзиђа католичанства“ према православљу, односно Србима, а у новије време Хрватску претвара у пушкарницу против њих.

Иначе, ни Ватикан ни Немци никада нису лепо ни мислили ни говорили о Хрватима.

„Нијемци говоре да су Хрвати ово радили и за вријеме 30-годишњег рата и да је од тога доба постала у Њемачкој изријека: ‘Сачувај нас, Боже, куге, глади и Хрвата.’“³⁷

Ватикан и Немци користе Хрвате за остварење својих интереса колико могу, а потом их остављају и одбацују као исцеђену крпу или проститутку. При томе и подмукло и отворено настоје да се домогну њихове лепе земље, нарочито топлот Јадранског мора, јединственог на свету. Они никада ништа нису добро чинили хрватском народу. Обоје су настојали, и често успевали, да ради остварења својих интереса подмите и придобију хрватске вође, или да туђе људе (туђ-мане) наметну хрватском народу. То је у првом реду био католички клер, који је одувек више служио интересима Ватикана него Хрватима.

У вези са западњачким предрасудама и обманама хрватског народа, највећи хрватски књижевник и свакако један од највећих хрватских интелектуалаца свих времена Мирослав Крлежа поручио је хрватском високом клеру и бискупима:

„Вјерујте, господо, што хоћете и како хоћете, али не вјерујте, да вам ми вјерујемо да ви вјерујете у интересу нашег народа. Ви вјерујете у интересу Ватикана, а Ватикан је досљедан и хладнокрван непријатељ нашег народа.“³⁸

³⁷ Вељко Ђ. Ђурић, „УСТАШЕ И ПРАВОСЛАВЉЕ“, Издање аутора, Београд, 1989, стр. 114, у даљем тексту: В. Ђурић, н. д.

³⁸ „Република“, Загреб, 1947, бр. II, стр. 767.

Др Милан Булајић је написао књигу о Ватикану и његовим злочинима над Срби-
ма, која је наведена у Библиографији ове књиге.

Ватикан (тал. *Citta del Vaticano*) је не само Света столица, тј. врховна власт
Католичке цркве у целом свету, већ је, иако територијално скоро најмања, то
најчвршћа, најтрајнија и најутицајнија стварна државна творевина на свету, иако
формално одскора фигурира као држава.

**„Ватикан (званично *Stato della Citt' a del Vaticano*) јесте папска држава која
се налази у делу италијанске престонице – Рима, на брду Монте Ватикано.**
Има површину од 44 хектара, сталног становништва има око 1.000 људи, док ва-
тиканско држављанство има само 400 људи. Званични језици су латински и ита-
лијански. Овде је резиденција поглавара Католичке цркве – римског папе (бира
се доживотно). Њему припада (као поглавару државе) врховна законодавна и из-
вршна власт. Ватикан је међународни центар католицизма и најмања држава у
Европи. Настао је 1929. године по Латеранском уговору између римског папе и
владе Италије на чијем је челу тада био Бенито Мусолини (1883-1945), фашисти-
чки диктатор. Економска делатност Ватикана, као великог власника капитала, по-
везана је с међународним финансијско-банкарским операцијама и учешћем у нај-
већим монополима. Језгро Ватикана је трг и катедрала св. Петра (15. и 17. век).
У катедрали, дворцима и музејима скупљено је огромно уметничко богатство
(сликарство, скулптуре, фреске, колекције гоблена, старе географске карте), за-
тим огромна библиотека. Поједине зграде су изван граница Ватикана, посебно
летња резиденција папе – замак Гандолфо, цркве и друга здања.“³⁹

Крајем 2000. године папа је као сараднике имао 171 кардинала и 4.524 бискупа.
У дипломатској служби Свете столице било је запослено 1.079 бискупа. Ватикан
има своја дипломатска представништва у 186 држава и 26 међународних владиних
и невладиних организација.

Обухвата површину мању од пола квадратног километра. Независна је
држава која има сопствене оружане снаге, властиту државну заставу, властити
новац, поштанску и телеграфску службу, поштанске марке, банкарство, новине,
часописе, радио и ТВ станицу, чак и сопствену железницу. Ватиканска палата је
највећи двор на свету. Обухвата површину од 55.000 квадратних метара. Има
више хиљада соба и других просторија, двадесет дворишта, јединствене вртове и
непроцењиво уметничко благо.

Католичка црква никад се није задовољавала да буде само духовни пастир својих
верника, већ је одувек тежила и за материјалним добрима, а она се најлакше и
најуспешније стичу, одржавају и умножавају помоћу власти, тј. сопствене државе.
Зато су римске папе настојале да имају своју државу. Тако је 1929. године, за папе
Пија XI, Латеранским споразумом Ватикан успостављен као суверена држава, са
свим прерогативима државе, укључујући и дипломатски имунитет. Сада Ватикан
има успостављене дипломатске односе са скоро свим земљама света. Његова ди-
пломатија је високостручна, вероватно најобразованија на свету, рафинирана,

³⁹ У Гандолфу је једно време боравио и Анте Павелић пре одласка „пацовским каналима“ у Јужну Америку.
„Политика“, 27. октобар 2003.

верна, лукава, често подмукла, и врло утицајна. И Ватикан је врло утицајан код верника у свим католичким земљама. Зато у тим земљама много шта, укључујући и положај шефа државе, зависи од воље Ватикана. Многи политичари од Ватикана више зазиру, него што га воле.

Ватикан је у ствари одувек био више идејни центар богатства и власти, а мање чисти духовни центар католичког света. Познате су бројне макијавелистичке шпекулације и међународни скандали Ватикана (на пример, „Пацовски канали“) и развратан лични живот папа, што никако није у складу са Христовим учењем.

Ватикан је најбогатија држава на свету, и то колико због утицаја на богатство најбогатијих појединаца и држава, толико и због сопствене имовине. Његово материјално богатство је непроцењиво. Никома ван Ватикана нису доступни подаци за његову процену, а Ватикан га и не процењује, већ га издашно троши, али не у складу са оне 73 књиге Светог писма (46 канонских књига Старог завета и 27 књига Новог завета), већ у складу са својом вечном тежњом да влада светом. Католичанство је само једна од 110 признатих хришћанских религија и безброј секти.⁴⁰ У свету има 541 милион католика, 270 милиона протестаната и 170 милиона православца.⁴¹

Према томе, ако се укупан број становника у свету креће око 6 милијарди, католици у тој укупној популацији учествују са свега око 10 %. Зато није логично ни правично да они и њихов Ватикан са свега 400 држављана тако силно утичу на судбину осталих народа света и да Ватикан располаже тако баснословним материјалним добрима. Кажу да иза скоро сваког великог богатства лежи велики лопвук. Велики амерички писац Џон Апдајк је написао:

„Цео овај свет је једна украдена роба. Сва имовина је крађа, а они који су највише кради, праве законе за нас остале.“⁴²

Ватикан користи свој духовни и политички утицај на богате појединце, институције и државе и за стицање материјалних добара. Богатство углавном стиче разноврсним и многобројним финансијским активностима и шпекулацијама. Део новца добија од искрених верника и подмуклих појединаца и држава, те нешто од поштанског промета (поштанске марке, разгледнице...) и од продаје улазница за своје музеје и галерије. За улаз у цркву Светог Петра плаћа се улазница. Јубиларне 2000-те године Рим је посетило око 30 милиона туриста, што је Ватикану донело огромне приходе. И тако даље.

Ватикански финансијски стручњаци, па и Ватикан у целини, више служе Меркуру, заштитнику трговаца, лопова и слаткоречивих говорника, него Исусу Христу, заштитнику понижених и увређених, који је говорио:

„Тако дакле сваки од вас који се не одрече свега што има не може бити мој ученик...“⁴³

⁴⁰ Група аутора, „ОСНИВАЧИ ВЕЛИКИХ РЕЛИГИЈА“, (Буда, Мојсије, Конфуције, Исус, Мухамед), Радничка штампа, Београд, 1978, стр. 83.

⁴¹ „ОПШТА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА LAROUSSE“, „Вук Караџић“ Београд, 1971, I том, стр. 560.

⁴² Драган Колунџија, „ПЕСМЕ У ВРЕМЕНУ“, „Просвета“, Ниш, 1999, стр. 160.

⁴³ ЈЕВАНЂЕЉЕ ПО ЛУЦИ, 14, 33.

„Иди и продај све што имаш и подај сиромашнима... Лакше је камили проћи кроз иглене уши него ли богатоме ући у царство небеско.“⁴⁴

Ватикан никада није следио те јеванђеоске поруке Исуса Христа.

Стицање великог новца никада не иде светим путем.

Православље је много ближе једноставном, скромном, испосничком, изворном хришћанству него католичанство. То најбоље више од хиљаду година доказују својим начином живљења монаси по манастирима и скитовима на Светој Гори Атоској. Ако се упореде светогорско испосништво и угојени фратри са јеванђеоским порукама, и на први поглед се види ко је ближи Исусу Христу. Ортодоксно православље сматра да је католичанство само једна од многобројних секти хришћанства. Зато је несхватљиво зашто та секта прогони и убија праве, ортодоксне хришћане и зашто остали свет трпи и одобрава то насиље Ватикана и Католичке цркве над Србима.

Основни духовни програм Ватикана је учвршћивање и ширење католичке вере. Безбројни фратри вековима нису ништа друго радили осим што су служили католицизму и сопственом благоутробију. Међутим, снажан, вероватно најснажнији, ударац Католичкој цркви задао је протестанизам у XVI веку, који јој је преотео велики број верника и велике сфере утицаја у западној Европи и Америци. Тада су у Ватикану донети дугорочни план и програм по којима Католичка црква треба да надокнади број верника изгубљених у протестантизму превођењем у католичанство шизматика, под којима су се у првом реду подразумевали православци. Тај план је био пројектован на хиљаду година, па је то најдугорочнији план који је икада донет у историји човечанства. Творци плана заслужују дивљење због своје реалне процене да ће се промена свести људи и вере вршити врло споро, вековима.

И ево, већ скоро 500 година Ватикан запањујуће упорно и систематично ради на остварењу тог плана и програма. Захваљујући толикој и тако дугој упорности, јакој организацији, врло образованим кадровима и материјалној моћи, он је постигао фантастичне резултате у ширењу католичанства према истоку. Милиони Украјинаца, Руса, Бугара и других заменили су прадедовску православну веру католичком. У том погледу Ватикан може бити задовољан досад постигнутим.

Међутим, теолози, историчари, политичари и социолози у Ватикану и у целом католичком свету не могу да схвате нити да нађу научни одговор зашто се католичанство вековима не може ни за педаљ проширити на исток преко Дрине, а ни међу Србима у Босни и Херцеговини. Тај шпиц православља, као дијамант тврд и несаломљив вековима, најдубље се с истока уклинио у централно католичко ткиво, па се не да ничим савладати ни сузбити, ни мачем, ни иконом, ни новцем. Ту су се очито показале нетачним тврдње оца хрватске домовине Анте Старчевића да „Срби имају исто вјере као њихова стока“ и да је то „... врста људи које ће сватко, ако се не да више, купити и за здјелу кромпира.“⁴⁵

⁴⁴ ЈЕВАНЂЕЉЕ ПО МАРКУ, 10, 21 - 25.

⁴⁵ В. ЂУРИЋ, н. д. стр. 14.

У протеклих 4-5 стотина година Ватикан је испробао и исцрпео сва средства и све методе у покатоличавању Срба, укључујући не само и зделе кромпира већ и товари сувог злата, али су резултати остали врло мршави, никакви. Због тога су шефови Ватикана и њихови стручњаци не само незадовољни већ су и очајни. После толико векова морали су да признају своју немоћ пред српским православљем.

Зато је као последње средство пред Други светски рат у Ватикану разматрана могућност или покатоличавања или физичког уклањања Срба бар са територије Хрватске бановине и Босне и Херцеговине, укључујући и њихово физичко истребљење. Тако је практично у Ватикану донета одлука о геноциду над Србима у Другом светском рату. Католички свештеници и Анте Павелић добили су и са одушевљењем прихватили тај задатак. Процењено је да ће историја делимично заборавити а делимично опростити прогон и помор милион-два Срба због тобожње мисије у ширењу праве Христове вере, тј. католичанства. Сем тога, историју пише победник.

Страни писци о понашању и улози Ватикана у НДХ:

Лазо М. Костић: „Сад ћемо изнети наводе неколико послератних италијанских писаца, реномираних публициста, понекад сасвим добрих католика, али расположених против Ватикана. (Ти католички писци, од којих су неки студирали католичку теологију, свакако да много боље него ми лаици знају суштину ватиканске филозофије и праксе према поравослављу. Њима се скоро у целини може веровати. Зато их овде цитирамо. – Л. Л.) То нерасположење против Ватикана, њихово схватање да је **Ватикан крив за многа зла у новије време** (подвукао Л. Л), било је можда главни мотор да истражују и злочине католичког клира за време рата у руглу од државе која се звала 'НДХ'.“⁴⁶

„Писац (Карло Фалкони – Л. Л.) сматра да је Ватикан могао и морао бити обавештен на разне начине. Прво преко претставника 'НДХ' код Ватикана, затим преко бискупа који су се стално мотали по Риму (тако се мађарски посланик при Ватикану чудио окуп их толико, Фалкони, стр. 389), најзад и поврх свега од свога претставника код 'НДХ' опата Марконе.

За прве каже Фалкони: 'То не значи, свакако, да ће претставници усташа код Ватикана настојати да открију папи крваве подвиге својих другова у Загребу. Али понтификални легат Марконе, који је могао ићи кад га је воља из Загреба у Рим и који је добро познавао хрватску ситуацију, јер је често земљу прокрстарио, био је у стању и морао је да говори... Сем тога био је привилегован положај Католичке цркве од стране режима – неки бискупи и свећеници сеђаху, као што смо напоменули, у самом парламенту – па је не само хрватски епископат био сасвим слободан да развија сопствену активност у унутрашњости појединих дијецеза, него је имао и највећу слободу у односима са светом столицом...'

⁴⁶ Костић, н. д. стр. 240.

90.

Ни пуне две године иза своје књиге о ћутању папе Пија XII, **Карло Фалкони** је дао нову књигу под насловом 'Папе XX века'. Ту је описао и подвргао критици делатност пет папа (све до данашњег) и то Пија X, Бенедикта XV, Пија XI, Пија XII и Јована XIII. У портрету Пија XII налазимо опет помена о збивањима у Хрватској. Нема много новог, али с обзиром да се ради о веома реномираном писцу, чије су књиге преведене на енглески, немачки и француски (можда и на још који језик) пренећемо оно што овде спада.

Догађаји у 'НДХ' налазе се у пододељку интитублисаном 'Драма и капитулација троструког «ћутања»'.

На страни 277 каже се: 'Пошто се радило, ипак, о деликтима против хуманости апсолутно неоправданим са гледишта ратних потреба, па чак и почињених користећи ситуацију нужде рата у току, тим више кад се број злочина пење до знатне висине. Обавеза осуде од стране једног верског поглавице не дозвољава изузетке, нити због његовог ћутања неко смањење одговорности. Па ипак... папа Пије XII је згрешио недозвољеним ћутањем (јер је ћутање у ствари одобравање – Л. Л.) према милионима ванредних жртава нацизма: Јеврејима, Пољацима, Србима, Русима, Циганима итд.'

Писац наглашава даље како је 'Света Столица' ћутала у свим случајевима који су јој били познати... 'У сваком случају папа је најтачније знао, и чак од почетка клања Пољака, њихове принудне сеобе и истом тачношћу имао је он и извештаје о масакрима Срба православних у Хрватској...' Он је према Фалконију имао и приватна и званична средства да буде са приликама упознат...

На страни 280 Фалкони каже: 'Што се тиче усташке Хрватске Анте Павелића, установљене априла 1941. у следству италијанско-немачке окупације Југославије, она није оклевала да васпостави измену претставника де факто са Светом Столицом, примивши у Загребу папиног легата опата Рамира Марконе и шаљући у Рим при легацији код Квиринала (јер су се у Ватикану још налазили чланови краљевске југословенске легације) емисаре са дужношћу да одржавају везе са Ватиканом...' Доцније пронађени акти 'указују да је Ватикан био у знању, средством југословенске делегације и савезничких амбасадора, да дозна о кампањи поновног крштења силомведеног од усташке владе да би натурализовала два милиона и двеста хиљада Срба православних у земљи. Они који не би пригрлили католицизам, а не баш ретко ако су га и пригрлили, били су масакрирани на најбруталнији начин (сечењем главе, ударцем секире итд.), нарочито по селима.'⁴⁷

„У почетним одељцима тога поглавља (о 'хрватским гнусобама') описује Дешнер настојање Ватикана... за католизирањем Балкана и завршава познатом претњом државног секретара Паћелија, доцнијег папе Пија XII, изреченом децембра 1937. против Југославије што је Конкордат одбијен... (Конкордат је уговор између Ватикана и неке суверене државе, којим се та држава обавезује на давање привилегија

⁴⁷ Исто, стр. 252-254.

Католичкој цркви, понекад на рачун свога суверенитета. Такви уговори се склапају од 1122. године. Њима Католичка црква учвршћује свој положај у свету. Краљевина Југославија потписала је конкордат 1935, али је под притиском јавности он одбијен и никада није ступио на снагу. Због тога се Ватикан жестоко светио Србима у НДХ, и свети им се све до данас. – Л. Л.). ‘Ова претња Еуђенија Паћелија почела је 6. априла 1941. да се у таквој мери испуњава, да још превазилази најгоре масакре хришћанског Средњег века који ипак досад нису ни у Немачкој ни у највећем делу Европе били познати.’⁴⁸

Карло Фалкони: „Па ипак, није Ватикан званично реагирао. Папа никако... Међу свим главарима Цркве једини је кардинал Тисеран отворено напао усташке практике, које је упоредио са средњовековним. Он је још у јуну 1942. говорио о жртвама Срба које допиру до 350 хиљада.”⁴⁹

Курт Центнер, немачки енциклопедиста: „Павелић и његова усташка организација већ су у протеклим годинама били потпомагани од италијанске владе и од Ватикана, јер су усташе представљале наглашен римско-католички покрет...”⁵⁰

Карл Хајнц Дешнер, немачки књижевник: „Заштићен и благословљен од Пије XII све до краја беше један од највећих злочинаца овог столећа, Анте Павелић, чију страховладу, досад слабо познату, хоћемо да завршно изложимо...”

То је био човек кога је Пије XII благословио...

„Он (Пио XII – Л. Л.) је благословио највећег гангстера свих сателитских земаља још у почетку његове крваве каријере, за време те каријере и на самртничкој постељи.”⁵¹

„У клерофашистичкој ревији ‘Хрватска смотра’ изашла је ‘расправа’ др Иве Губерине, свештеника и сатника поглавникове тјелесне бојне, који с ‘научним’ претензијама објашњава потребу и корисност убијања и истребљивања Срба. Том приликом он се позива на католичку ‘моралку’...

По схватању др Губерине, Католичка црква одобрава истребљивање Срба само зато што не желе да се асимилирају, односно, да се покатоличе, па због тога заслужују да буду истребљени. Дакле, са гледишта ‘католичке моралке’, све Србе треба поклати...

До сабора кардинала 1964. године, по учењу Католичке цркве, ко убије јеретика ослобађа се свих грехова. Према томе, Хрвати-усташе, који су за време рата у НДХ убијали православне Србе, ‘јеретике’, а предводили су их римокатолички свештеници, све злочине су починили у складу са учењем Католичке цркве.”⁵²

⁴⁸ Исто, стр. 103.

⁴⁹ Исто, стр. 254.

⁵⁰ Исто, стр. 73.

⁵¹ Исто, стр. 109-110.

⁵² Р. Г. Дакина, н. д. стр. 57.

„Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца није била по вољи ни Италији, ни папи Пију Х (1922-1939), јер је спречавала продор Мусолинију на Балкан, а Ватикану у зону православља. Тако је дошло до узајамне сарадње Ватикана и фашистичке Италије... Ватикан није крио своју подршку усташком покрету, који је јачао у Италији и неким другим земљама, али и под снажним покровитељством католичког свештенства у Хрватској... Као што Адолф Хитлер у 'Мајн Кампфу' наводи да су за све недаће немачког народа криви Јевреји, које треба истребити, тако су и хрватски расисти др Анте Старчевић, Јосип Франк, др Миле Будак, др Анте Павелић и други, сматрали да су Срби узрочник свих недаћа и несрећа које су задесиле Хрвате.“⁵³

Одлучено је такође да идејни носиоци и подстрекивачи геноцида над Србима буду католички свештеници у Хрватској и Босни и Херцеговини, а непосредни извршиоци усташе Анте Павелића. У том циљу Италија је пред Рат пружала усташама сигурно уточиште и обилату материјалну помоћ, а Анти Павелићу исплаћивала редовну месечну плату у висини плате италијанског армијског генерала. У Италији су били логори за обуку Павелићевих усташа. Први сабирни логор основан је још 1931. године у Бовењи, у провинцији Бреша, у северној Италији. Почетком 1933. године логор је одатле пресељен у Борговал ди Таро код Парме, где се нашло 300-400 усташа. Војни заповедник тог логора и главни инструктор „усташког сталиша“ у њему био је Словак Нарцис Јесенски, бивши аустријски домобран. Њему је Павелић 1. априла 1933. године „подијелио чин усташког четника.“⁵⁴

Управни надзорник у том логору био је Андрија Артуковић. Ту је штампан лист усташке терористичке организација „Усташа.“

Највећи усташки логор у Италији у периоду 1934-41. године био је на острву Липари, поред Сицилије. У том логору за злочине се припремао и Јосип Мислов, који ће у фебруару 1942. године предводити усташе у покољу Срба у селима око Бање Луке.

(Значајнији центри окупљања и обуке усташа између 1930-1940. године били су још Беч, Грац, Берлин и Јанка Пуста у Мађарској.) У току Рата Немачка и Италија пружале су сваку врсту помоћи Анти Павелићу и усташама и добро знале шта они раде са Србима.

„Папа Пио XII је, 14. липња, донио одлуку да пошаље у Хрватску апостолског визитатора код хрватског епископа и његов је избор пао на опата бенедиктинске опатије Монтевергине, по имену Ђузепе Рамиро Марконе... Сутрадан је Марконе имао два дуга разговора са Степинцем... Марконе је 5.VIII посјетио Павелића... Поглавников капелан фрањевачки отац Дионизије Јуричев говори да сватко треба бити усташа... Од коловоза 1941. акција присилног прекрштавања Срба почиње попримати све шире размјере. У појединим подручјима услиједила су масовна прекрштавања, која су усташки органи почели да све више пожурују, не обазирјући се више са дотадашњом пажњом на споменуте формалности... У ту сврху

⁵³ Исто, стр.24, 25, 26, 27.

⁵⁴ Б. Кризман, „Павелић и усташе“, стр. 109.

основан је при Равнатељству за понову Вјерски одсјек, у чију надлежност долазе послови око пријелаза с православне вјере на католичку... Према томе, акција прекрштавања претворила се у прави систем, а да су његове димензије требале бити големе најувјерљивије свједочи број од 'милијун обраћеника', који је био предвиђен у плану прекрштавања српског становништва... Акција прекрштавања (католичења) приближила је Степинца Павелићу...⁵⁵

„Овдје нећемо улазити у махинације званичног Ватикана и врховне католичке цркве, који су вршили разне манипулације и правили антијугословенске комбинације о спасавању НДХ...

Међутим, тачно је и то да је Степинац био велики присталица усташа; да је заступао Павелића и његов режим пред папом и припремао његове посјете Ватикану, као и посјете других усташких злочинаца; да је био предсједник одбора за насилно прекрштавање православаца; да је био главни викар Павелићевих оружаних снага; да је своје свећенике и крижаре максимално оријентисао према усташтву; да је знао и ништа није подузимао против свештеника – монструозних кољача у Јасеновцу и другим логорима; да је припремао и подржавао крижаре и усташе-одметнике и подстрекавао их на терор одмах по ослобођењу земље; да је скривао усташке терористе и усташко злато у архиву у Каптолу; да је писао посланице против Југославије...“⁵⁶

Папа Павле Јован Други прогласио је Алојзија Степинца за свеца 4. октобра 1998. године у светишту Мајке Божје Бистричке код Загреба.

„Папина 'амнезија' периода криминално-геноцидног деловања Католичке цркве на тлу Хрватске, када је Степинац био загребачки надбискуп и 'божји посланик' ратног папе Пија XII, наишла је и на критке и осуде појединих западних медија...

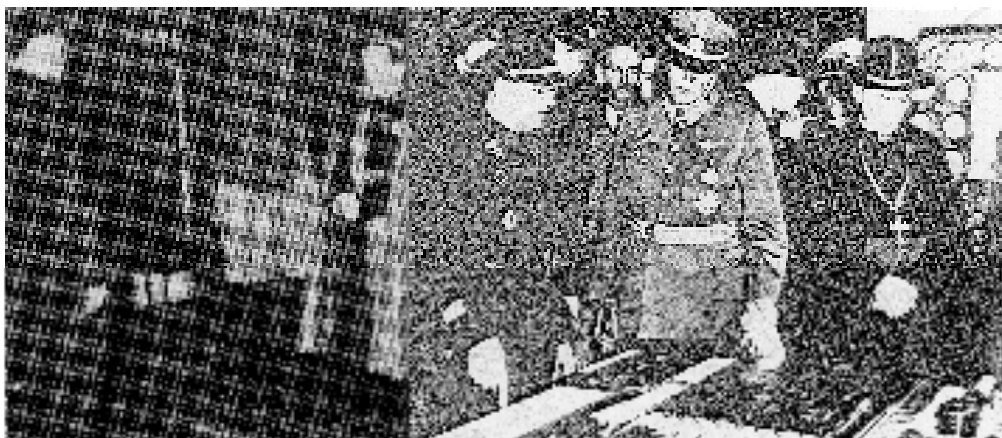
Критикујући одлуку папе да беатификује (прогласи) кардинала Степинца за блаженог, Париски 'Монд' је ових дана написао да 'многи нису могли да схвате папино данашње ћутање када је реч о сарадњи хрватских католика са усташким режимом'. 'Не помињући фашистичке прогоне Срба, Јевреја, Цигана, као и одговорност Католичке цркве током Другог светског рата', папа је говорио 'веома похвално о Степинцу...'

На траси сличних размишљања је и талијански 'Коријере дела сера', када, гледајући мало више у будућност, подвлачи да ће 'гест Ватикана везан за проглашење Степинца за блаженог имати ефекат супротан жељеном и то у погледу непосредне будућности балканских народа', подсећајући при том италијанске читаоце на 'кардиналну оданост режиму НДХ и његово учествовање у депортацији људи...'

Шта је то ратни загребачки надбискуп Степинац учинио у Другом светском рату, да би нова титула „блаженог“ била оспоравана и под знаком питања? 'Много тога', кажу једни, 'премало' колико је могао, с обзиром на положај који је заузимао

⁵⁵ Б. Кризман „НДХ...“, стр. 142-143.

⁵⁶ Васа Казимировић, „НДХ У СВЕТЛУ НЕМАЧКИХ ДОКУМЕНАТА И ДНЕВНИКА ФОН ХОРСТЕНАУА“, „Нова књига“ – „Народна књига“, Београд, 1987, стр. 343, у даљем тексту: В. Казимировић, н. д.

Алојзије Степинац са Анђом Павелићем, Славком Квайсерником, Младеном Лорковићем и другим усташама – злочинац или светица?

у НДХ', додају други. Председник Фрањо Туђман је, оцењујући свеукупно понашање Степинца, дочекујући у Загребу папу ових дана, рекао да је 'Степинац оличење љубави према ближњима'.

Спрега усташа и католичке цркве, генератор нове моћи и монструозних злочина, наилазила је на чврст ослонац и главне упоришне тачке, с једне стране, у поглавару НДХ А. Павелићу, и, с друге стране, у врховном заповеднику католичког клера А. Степинцу.

Јединствени ресор државе и цркве у Министарству правосуђа НДХ, као и новоформирани, на пленуму бискупа у Загребу 1941. фамозни Одбор тројице са Степинцем на челу, довео је, с једне стране, до масовног покрштавања православних хришћана у католике (чији је резултат био преко 450.000 покрштених Срба крајем Другог светског рата) и, с друге стране, до још масовнијег погрома, Срба пре свега.

Духовник Католичке цркве Вјекослав Филиповић, командант логора Јасеновац, тог најстрашнијег стратишта које је могао да произведе људски ум, припадао је францисканском реду Католичке цркве. Ништа 'слабије' карике Ватикан није имао од Филиповића, познатог по надимаку Фра Сатана, ни у фратрима Звонку Брекалу, Филиповићевом заменику у Јасеновцу, Срећку Перићу из Ливна, Петру Главашу из Сиња, као и многим другим.⁵⁷

По православним канонима Степинац не би имао услова да уђе ни међу једну категорију светитеља – мученике, исповеднике, преподобне или свештенотученике. Он је контроверзна личност и није достојан Исуса Христа. Није био ни добар човек.

⁵⁷ Драган Миљанић у „ПОЛИТИЦИ“, 13, октобар 1998.

Није ни прстом мрдноу да спасе свог рођеног брата, кога су усташе као партизана стрељале, нити да спасе кога од 700.000 жртава у Јасеновцу, а могао је да много уради и да помогне да је хтео, јер је био у великом пријатељству са Андријом Артуковићем, министром унутрашњих послова, а касније министром боштовља, у Павелићевој влади.

Карлхајнц Дешнер, немачки писац: „5. маја 1945. побеже Павелић са својом породицом и неколико хиљада гангстера, између њих 500 католичких свештеника...

Павелић и Артуковић, 'богато натоварени опљачканим златом', нађоше уточиште у самостану Св. Гилгена код Салцбурга... Павелић, који се... у Аустрији није осећао сигурним, стиже, преобучен као свештеник, у Рим, где је као патер Гомец и патер Бенарец живео у једном самостану. 1948. он је допро као Пабло Араниос у Буенос Аирес, још увек у поседу 250 килограма злата и 1100 карата драгог камења.⁵⁸

Ватикан је држао конце марионетског позоришта именом НДХ. Усташе су биле само бедне крваве руке, које су Србима стављале каму на врат или их стропоштавале у јаме и вртаче, и јадна монструозна бића која су, као лутке, водили Павелић, Степинац и католички фратри у НДХ.

„Др Франц Боркенау у књизи 'О европском комунизму' пише: '(...) Усташка оделења би се појавила у српским селима и захтевала од српских становника – уколико их не би одмах поклали – да сместа пређу у римску веру. Тако би већ самим тим од Срба постали Хрвати (...) Велика већина несрећних западних Срба одбијала је да изврши тај прелаз (у римску веру), јер је њима православна вера била све и свја. Где би се то десило, издата је била наредба, да се сви сељаци сакупе у цркви. Онда би била замандаљена црквена капија, ватра потпаљена, и њуди, жене и деца нестали би у ватри (...)’

Јирген Холткамп, у немачком илустрованом часопису 'Штерн' ('Звезда'), у броју од 17. октобра 1965. године, даје обиман приказ књиге Карла Фалконија 'Ћутање Пија XII' под насловом 'Буди католик – или умри', у ком пише:

‘...Католички Хрвати «проверише» (преобратише), предвођени францисканским свештеницима, између 1941. и 1945. године 240.000 православних Срба; убише око 700.000 Срба, Јевреја и Цигана (...) Врховни поглавар Цркве, чије је име злоупотребљавано приликом уморстава, није ниједну реч о томе изустио. Папа Пије XII је ћутао о томе шта се у Хрватској дешава (...)’⁵⁹

„Православни Срби, који нису хтели да измакну уништење морали су, хтели или не, да се на силу прекрсте. Или Рим или уништење – то је била за њих алтернатива!...

Хрвати су имали расну теорију посебне врсте: Ко прими католичку веру, од тога часа важи као добар Хрват, иако је пре био Србин. Прелаз у хрватску 'господску

⁵⁸ Костић, н. д. стр. 110.

⁵⁹ Костић, н. д. стр. 120.

класу' био је свакако забрањен српским свештеницима, интелектуалцима и вишем слоју који је нешто поседовао. Они су морали да 'ишчезну'.⁶⁰

Степинац моли папу да помаже НДХ:

„Свети оче,

Препоручујем Вашој очинској скрби и Вашим молитвама Нашу Независну Државу Хрватску... У пресветом срцу Исусову увијек најоданији надбискуп и митрополита загребачки.⁶¹

Најнепосреднији и најсугестивнији израз заузимања надбискупа Степинца за Павелићеву, усташку и клерофашистичку НДХ садржан је у овом доиста аутентичном документу.

„Именовање папског легата у НДХ представљало је снажну моралну и политичку подршку клероусташком режиму пред католичким верницима у НДХ и иностранству, као и утврђивање посебног односа између Ватикана и хрватског епископата.

Дошавши у Загреб опат Марконе се одмах укључио у клероусташки и осовински пропагандни апарат. Сем тога, имао је прећутно и јавно признат положај дипломатског представника Ватикана у НДХ. На свим јавним политичким манифестацијама и друштвеним свечаностима, овај положај су му признавале усташке власти и чланови дипломатског кора.

Опат Марконе присуствовао је посвећењу мостарског бискупа Петра Чуле (честог госта Ватикана и клерофашисте пар екселанс, кога В. Новак по злу често спомиње у 'Magnum crimenu'.⁶² – Л. Л.) у Мостару 4. октобра 1942. године и том приликом у свом говору је, између осталог, позвао народ 'да буде вјеран Св. Столици, која га је кроз вјекове помагала против источног барбаризма...' Као што се види, опат Марконе је појачавао католичку нетрпељивост према православнима, а истовремено погазио основна начела хришћанске љубави међу народима.⁶³

„Међутим, папин легат при епископату у НДХ у свој својој јавној функцији био је стварно легат при Павелићу. Нема те дипломатске приредбе на којој тај папин легат при епископату не би узео учешће. Ваљда стога што је епископат био сав повезан с усташким режимом, па је било тешко одвојити кад су функције епископата, кад опет усташа.⁶⁴

„А опат Марконе био је у сталном и непосредном додиру с Ватиканом. И писмено и лично, што се види из његових путовања у Рим, гдје је свакако био непосредни обавјештач о стању у Хрватској. Нема сумње да је у усташким срцима одјекивало сазнање да опат Марконе части усташке кољаче, кад им на загребачком Мирогоју указује почаст својим присуством.⁶⁵

⁶⁰ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 258.

⁶¹ В. Новак, н. д. стр. 789.

⁶² Исто, стр. 623, 889, 903, 963-969, 978, 980, 1046.

⁶³ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 51.

⁶⁴ В. Новак, н. д. стр. 903.

⁶⁵ Исто, стр. 905.

Опат и папин легат Марконе био је агитатор усташке НДХ.

Ватикан и Католичка црква у НДХ пали су у дубок морални банкрот.

Папа Пије XII, који је прећутно прелазио преко нацистичког геноцида над Јеврејима, послао је у Загреб свог легата Ђузепе Рамиру Марконеа да помаже Степинцу и Павелићу ‘очинским савјетима’ како да, поред осталог, протерују и убијају Србе. Какви су то били ‘очински савјети’, које је опат Марконе издашно делио клерофашистима и усташама у НДХ, најбоље се види из упута које је преносио усташама Павелићев миљеник – бањалучки крволок Виктор Гутић за време свог боравка у Санском Мосту у мају 1941. године. Он је пренео ‘очинске савјете’ следећим речима:

„Уништавајте Србе гдје стигнете а благослов нашег поглавника и мој не ће вам узмањкати. Сваки, који се за њих буде заузимао, постаје самим тим непријатељем хрватске слободе.“⁶⁶

„У чланку: ‘Како је Крајина дочекала слободу’, који је објавио загребачки ‘Нови лист’, каже се: ‘Др Виктор Гутић је још у току љета и јесени 1940. пропутовао све ове крајеве (реч је о Босанској крајини), сва мјеста и многа села, свуда је поставио и заклео усташке повјеренике, таборнике, ројнике и усташе. Обишао самостане и жупне дворе, заклео фратре, жупнике и свећенике на вјерност Поглавнику и НДХ.’“⁶⁷

Апостолски ватикански визитатор Марконе није у Загребу био гост већ господар. Иако је свакога дана добијао информације где и колико је Срба у НДХ побијено, и о томе редовно извештавао Свету столицу, ни он ни Света столица никада нису дигли глас против геноцида, нити су му се на било који други начин супротстављали. Никада, до данас, нису осудили усташке злочине над Србима.

„Политика коју је благосиљао Алојзије Степинац морала је бити политика коју је тражио Ватикан, као његова виша инстанца. Истим путем пошли су и остали бискупи.“⁶⁸

Сви хрватски бискупи идентификовали су се са усташтвом у спровођењу геноцида над Србима. Најагилнији су били: Иван Шарић у Сарајеву, далматински бискуп Квирин Бонефачић, бискуп са Крка Јосип Сребрњић, сењски бискуп Виктор Бурић, фра др Срећко Перић из самостана Горица код Ливна, дубровачки бискуп Антун Акшамовић и бањалучки жупник др Никола Билогривић, иначе зачасни каноник његове светости папе.

Свештеници сарајевског надбискупа Ивана Шарића изгледа да су превазишли све остале католичке свештенике у сарадњи са усташама и у терору над Србима.

„Они су били заклете усташе, кољачи, војници и нова власт која је крст заменила каом и пиштољем.“⁶⁹

⁶⁶ Исто, стр. 608.

⁶⁷ „Нови лист“ бр. 144 од 20. 9. 1941.

⁶⁸ В. Ђурић, н. д. стр. 50.

⁶⁹ Исто, стр. 51.

„У погледу фрањеваца – истина је, да су они скоро сви били усташе и радили на усташком покрету. Такови су и остали; а настоје свим силама да би Независна Држава Хрватска била само католичка, у којој би они играли видну улогу.“⁷⁰

Сви центри католичке вере у НДХ били су истовремено и центри усташтва, као, на пример, поповске гимназије у Сињу, Широком Бријегу, Травнику и Високом, затим богословска училишта и сјеменишта у Макарској и Мостару, па и Богословски факултет у Загребу. Католичко свештенство формирало је у свим местима католичка друштва као што су Крижари, Католичка акција, Збор духовне младежи, Домагој и друга.

Добро је познато колико су усташе огрезле у српској крви, али се мање зна и мање истиче да су их индоктринирали и водили Ватикан и католички клер.

Код нас се деценијама синтагма „геноцид над Србима“ веже за „мањи број католичког свештенства.“ У ствари, сви католички свештеници у НДХ подржавали су, а многи од њих и непосредно спроводили, прогон и убијање Срба 1941-1945. године. Изузеци су врло, врло ретки, занемарљиви. Најстрашнији кољачи долазили су управо из редова католичког клера.

Покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама припремили су усташе и католички клер заједно по „очинским савјетима“ Анте Павелића и Алојзија Степинца, а они су саветовали онако како их је „очински савјетовао“ ватикански делегат у Загребу монсињор Рамира Марконе, а овај је опет само преносио „очинске савјете“ из Ватикана. Зато је и дато оволико простора у овом тексту Ватикану, вечитом страсном непријатељу православља и узрочнику многих злодела над Србима, па и покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године.

Хришћанство је једна од најраспрострањенијих религија на свету. Римски папа је за себе узурпирао статус великог Христовог намесника на земљи, и то непогрешивог. Какав парадокс! Огреховима и злочинима папа могу сеправити енциклопедије, а они су, ипак, непогрешиви. И многи у то верују. Као да је људски ум потамнео. После више раскола у хришћанству, папе су остале врховни поглавари само Католичке цркве.

Подела хришћанске цркве на западну (Римокатоличку) и источну (православну) дефинитивно је завршена 1054. године. Од тада се Ватикан, ево већ близу 1.000 година, организовано, упорно и бескруполозно бори против православља свим расположивим средствима.

„Од средњег века римокатоличка црква налази се у непрекидној офанзиви против православља у нашим крајевима.“⁷¹

Такву агресивност Ватикан не испољава према исламу, нити према било којој другој светској религији. Зашто!

Вишевековна борба против православља достигла је свој врхунац и прерасла у геноцид над Србима за време Другог светског рата у Независној Држави Хрватској.

⁷⁰ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 59.

⁷¹ В. Ђурић, н. д. стр. 124.

У раздобљу 1933-41. године успостављене су морална и физичка сарадња и спрега римокатоличког свештенства с Ватиканом на челу, с једне стране, и фашизма и фашистичких држава, с друге стране. Појам клерофашизам изражава то њихово јединство.

Клерофашизам у Хрватској пружао је идејну и материјалну помоћ усташтву. Тако је католичка црква у Хрватској била идејно и морално извориште и исходиште усташтва, а католички свештеници били су васпитачи, подстрекачи и предводници усташа у њиховим грозоморним покољима. Миле Будак је говорио усташама и целом хрватском народу:

„Браћо и сестре! Цијели усташки покрет темељи се на вјери... На нашој оданости цркви и католичкој вјери темељи се цијели наш рад.“⁷²

„НДХ уистину била је права клерофашистичка држава, коју би хисторици назвали теократском. Тако је то изгледало, и поред надутог става Павелића у Хрватском усташком сабору, не само онима, који су с ужасом проматрали улогу клера и осуђивали га као најоданијег сурадника усташких злочинаца, него су тако мислили и писали и сами клерикалци.“⁷³

„Они који су имали могућности да анализирају ситуацију у Хрватској током Другог свјетског рата, да виде у чијем је интересу оно што је тада рађено, свједоче да се ‘све у главном одиграва као у средњем вијеку на вјерској бази, што уопће карактеризира цјелокупну хрватску политику. Нитко не пита у Хрватској које си народности, већ које си вјере...’ Овај вјерски моменат је још више био дошао до изражаја у Босни и Херцеговини, гдје стварну усташку власт врше фратри.“⁷⁴

Каноник Врхбосанског каптола, угледни и утицајни клерик, др Чedomил Чекада, којег Виктор Новак у „Великом злочину“ по злу спомиње 19 пута, својим текстом у Шарићевом „Католичком тједнику“ од 14. септембра 1941. године овако је објаснио Хрватима и осталом свету какву државу и какву Хрватску желе клерофашисти у Хрватској.

„Е, је ли нам било лијепо? Јест. Ово неколико мјесеци наше завјетне теократије.

Човјек би се брзо обикао. Ово је право краљевско свећеништво; – даба ти оно догматичко, празноцепо и празноруко. Али овако, кад је човјек и свећеник, и предстојник, и судач, и порезник, и официр, и школски надзорник, и апровизатор, и егзекутор све у једној особи. То је право звање... Па се људи само око тебе клањају као око каквог кумира. А ти заповиједаш и владаш и узимаш, подижеш и обараш, поклањаш и плијениш... Жандари ти под руком, полиција те слуша, усташе те поздрављају, војска ти салутира. Уђеш у чији хоћеш дућан, па пургираш: Све те књижурине и стрипове на ломачу! А излоге поваљаш својом руком ко јуначки дјед Мататја. И само одређујеш, колико ће тко плаћати уцјене. И тко ће иселити из свога дућана, а тко ће у њега уселити... Ето, ако нијеси краљ, јеси краљевић и бег у

⁷² В. Новак, н. д. стр. 604.

⁷³ Исто, стр. 803.

⁷⁴ Душан Берић, „Хрватско праваштво и Срби“, у рукопису, стр. 88.

својој жупи. Тебе се моли... *У твојој је парохији главни стан све части и власти.* Први си ко први у читавој чаршији. Какав предстојник, какав 'срески'! Није ти ни до кољена. Сви се људи, и крштено и некрштено, дижу са ћефенака и теменају, кад пролазиш. А ди је хиљада душа на окупу, теби се нађе мјесто, чим се помолиш. Истркују преда те још издалека. И дижу руку. 'Шта изволите, велечасни?' Није шала: мантија је на теби... Теократија. Свећеник свему старјешина... И како год свећеник одреди, онако је...

Лијепо, брате...⁷⁵

Али таквој клерофашистичкој држави, власти и сласти и Светој столици сметају Срби православни, шизматици. Зато их треба покатоличити. Павелићев изасланик у Ватикану писмено је 9. маја 1942. године обавестио министра спољних послова НДХ Младена Лорковића како Ватикан гледа на католичење Срба:

„У томе Св. Столица види пут к вјерској унији и нестанак шизме у Хрватској. То би за њих био 'најдрагоцјенији дар' који Хрватска може поклонити Св. Столици.“⁷⁶

Ватикан и католички фратри могли су да буду главни идејни инспиратори, организатори и предводници усташких клања и монструозних мучења српског народа, јер је Католичка црква била најмоћнија и најутицајнија друштвена институција у Хрватској, моћнија од школе и породице, нарочито у културно заосталим срединама, као што су били Херцеговина, западна Босна и неки делови Хрватске. Из тих средина масовно су се регрутовали најмонструознији кољачи, и из редова католичког свештенства и из редова обичног, неписменог и полуписменог становништва.

Усташе нису биле пре рођења програмирани и Богом дати кољачи. Томе су их, нема сумње, научили њихови духовници. На то су их, нема сумње, навели католички фратри језуитским инжењерингом, тј. дуготрајним систематским и рафинираним развијањем мржње према православљу и Србима као носиоцима православља. Изнакаженим моралом Распеће Исуса Христа сједињено је с кољачким ножем: пред тим симболима и фратрима усташе су полагале заклетву.

Геноцид (масовно убијање цивилног становништва) над Србима у Независној Држави Хрватској никако се не може разумети без сагледавања улоге Ватикана и Католичке цркве у њему, а нарочито се не може разумети оно бестијално кињење жртава какво историја не памти и сладострасно уживање у томе. Наиме, из историје је добро познато да је у ратовима често уништавано и цивилно становништво из разних разлога, и то намерно и плански, а понекад и масовно, при чему је било и екстремних мучитеља, али никад и нигде у историји човечанства није било тако много и тако грозних мучитеља и мучења жртава и уживања у њиховим мукама као у НДХ. И нико у историји није тако систематски разрадио и тако масовно и доследно у пракси примењивао духовно и физичко мрцварење и мучење целог једног народа, као што су то чинили Католичка црква и усташе. Њихови злочини

⁷⁵ В. Новак, н. д. стр. 803-804.

⁷⁶ Исто, стр. 789.

превазилазе и најгрозније домете инквизиције. Ватикан је највећи кривац за сва зла између Срба и Хрвата. Он је највећи кривац и за све оне покоље у НДХ. Чедо Ватикана је и фрањевац Томислав Филиповић – Вјекослав Мајсторовић, Фра Сатана, који је предводио усташе у покољу Срба у селима око Бање Луке 7. фебруара 1942. године, својом руком клао децу и одрасле и благосиљао кољаче у име Бога и Католичке цркве коју води Ватикан.

Можда неки претерују када говоре и пишу о фратарским злочинима, можда понеко и лаже, али није могуће да сви лажу – и људи и документа. Хиљаде сведока и докумената првог реда, код нас и у свету, потврђују како су католички фратри предводили кољаче, а и сами клали Србе. Уз претпоставку да ни један усташа који није био свештено лице није мучио ни убио ни једног Србина, број и муке жртава које су кињили и поклали само католички фратри опет би претстављали један од најмасовнијих и најгрознијих геноцида у историји света. О њиховим злоделима могу се правити обимне антологије, чак и енциклопедија. Једна таква антологија је у ствари и споменуто дело Виктора Новака. Иако циљ ове књиге није разматрање односа Ватикана и клерофашиста према Србима, ипак се наводи, ради илустрације, један мали број примера из којих се види заслепљеност, загриженост и окрвављеност Божјих и ватиканских мисионара – фратора у НДХ. Примери су узети углавном из дела најеминентнијих хрватских истраживача и научника из ове области, да би се одстранили, или бар умањили, приговори за евентуалну националистичку и шовинистичку острашћеност. Мањи број примера узет је из дела православних истраживача.

Живот и драме народа на Балкану не могу се разумети док се не проуче 4 књиге: Библија, Куран, „Капитал“ и „Магнум кримен.“

* * *

Ватикан је крив и за распад друге Југославије и за вишегодишње трагично стање на њеним просторима. Католичка црква и Немачка плански и систематски су дестабилизовале Југославију и тиме проузроковале крваве догађаје и огромне људске жртве. Њима су сопствени интереси важнији од људских несрећа, проливане крви и људских живота. Оне су прве, брзометно, признале отцепљене републике Хрватску и Словенију за независне државе, само зато да би биле зависне од њих. Ватикан и Немачка својим угледом и утицајем повукли су за собом, просто натерали, друге државе да признају отцепљене републике. То се зна, и трпи, у свету.

Добро обавештени угледни војни капелан и пуковник у америчким оружаним снагама Роберт Битлер изјавио је за „Питсбург пост-газету“:

„Срби не могу да се криве за кризу на тлу претходне Југославије за коју је крив Ватикан.“

– Он је при том оптужио Ватикан за све невоље које су се дешавале и које се дешављају на југословенским просторима... Битлер је нагласио да је видео тајне банковне рачуне Ватикана, који потврђују да је Католичка црква, заједно са Немачком владом, дестабилизovala Југославију, проузроковавши деценију крвавих догађаја.

‘Немачка и Ватикан су биле прве силе које су признале Хрватску и Словенију’, подсећа даље Битлер. Он је изнео тврдњу према којој је Ватикан упумпао милионе долара сепаратистима у Југославији.

‘Римокатоличка црква је била веома активна у збивањима у Хрватској и Словенији, са циљем да поврати своју хегемонистичку улогу’, нагласио је Битлер.

‘Питсбург пост-газета’ затим наводи речи америчког капелана, који тврди да је податке о директној умешаности Ватикана у крваве догађаје у Југославији добио из ‘најпоузданијих извора’.⁷⁷

Срби би некако и могли с Немцима, али никако не могу са Ватиканом и његовим фратрима, који су им проузроковали и нанели толико зла и који ратне злочинце проглашавају за свеце.

⁷⁷ „ПОЛИТИКА“, 1. фебруар 1999.

ФРАТРИ КОЉУ

Цитати који следе, углавном без коментара, само су делимично појашњавање и документовање понашања Ватикана и католичког клера у НДХ.

„Сав виши, али и знатан дио нижег хијерархијског слоја католичке цркве у НДХ био је обузет фикс идејом да је Провидност одредила НДХ једну особиту мисију одбране западне цивилизације и римокатолицизма од православља и комунизма. И Ватикан као и водеће личности католичке цркве у Југославији страховали су, да је православље стало пенетрирати све до границе Италије. Стога су се Ватикан и његов вјерни и послушни сурадник у тој мисији (Католичка црква у НДХ – Л. Л.), већ у вријеме Југославије надали, да ће послје Римских уговора (18. маја 1941.) и поглавникове посјете са читавом државном делегацијом Његовој Светости Пију XII моћи да се НДХ изгради у непрелазну брану против православља...

Степинчев Хрватски глас... писао је најодвратније памфлете против бивше Југославије и свега онога што је Југославији могло послужити за консолидацију и снажање... Као права јерихонска труба НДХ звао је на узбуну против већ слоњене Југославије. Знало се и зашто! Ради она два милиона Срба у НДХ... А за тај исти Хрватски глас имало се молити у црквама по одредбама надбискупа Степинца.

‘Прије свега већ само уклањање штетног даљњег утицаја српског православља и бизантизма на хрватски народ, које је настало раскинућем везе са Србима, већ је само по себи једна од највећих ђудоредних користи новог стања...’⁷⁸

„Са стварањем НДХ чинило се Ватикану да је дошао тренутак да и другу државу на периферији средње Европе, послје Словачке, уреди по начелима Силабуса Пија IX и Пија X... уствари присилним покатоличавањем православаца или насилним уклањањем и клањем, дакако, све: *ad maiorem Dei Gloriam* (за већу славу Божју - Л. Л.)...

На том послу су се среле и до крајности солидаризирале и стопиле двије идеологије, усташко-фашистичка и клерикално-римска.”⁷⁹

„Сва зла Срби су поднијели са стране католичких свећеника преко усташа... Сви су Срби под најужаснијим терором прешли на католичку јединоспасавајућу вјеру. Од тих свећеника громовник у нашем срезу (нашичком) био је патер Сидоније Шолц. Он је на најзвјерскији начин дао убити нашег мјесног пароха Ђорђа Богића. Извели су га из стана у пола ноћи и искасапили га (одрезали нос, језик, огулили браду, распорили стомак и замотали цријева око врата)...”⁸⁰

⁷⁸ В. Новак, н. д. стр. 601.

⁷⁹ Исто, стр. 602.

⁸⁰ Исто, стр. 641.

„Познати клерофашиста Иво Богдан, бивши уредник Степинчеве ‘Хрватске страже’, а онда уредник ‘Хрватског народа’ и усташке ‘Спремности’, могао је констатирати, да су успјеси хрватских мисионара већ тада током септембра 1941. били огромни, јер је ‘у самој бањалучкој бискупији број пријелаза у последњих неколико тједана премашио број од 70.000.’⁸¹

Један други свједок који је прошао ужасе јасеновачког пакла и спасао се при самом крају рата, означио је као најкрволочније убојице фратре Филиповића, Брекала, Матковића и Бркљанића.

„Ове звјери фратри“, прича Лазар Јанков, типографски радник из Земуна, „носили су униформу и, као сви кољачи, носили су нож за чизмом, којим су се често служили пред заточеницима. Тако је једном, 1942, пред стројем од 2.000 заточеника фратар Филиповић заклао са својим помоћником Матијевићем двадесеторицу затвореника које је издвојио из строја, а осталима је наредио: ‘Ајде ви други у своје настамбе’. Заточеници су кренули и пошли у логор, али је Матијевић завапио чупајући се за косу: ‘Дај ми још једног да закољем... Крви, крви сам жедан’ – викао је сумануто Матијевић, нашто му је фратар хладнокрвно добацио:

‘Кољи, ако хоћеш, све’. – Усташка звјер је заиста улетјела у гужву заточеника и успјела заклати још тројицу, док су се други разбјегли.”⁸²

Сведок Штајнер Хинко:

„Са мном је дошао у логор дне 18. IX 1941. и неки старац именом Пољокан. Након што је предао неке своје ситнице и изјавио да више нема ништа, открили су усташе да у капуту има нешто сашивеног новца. Љубо Милош му је одмах пред свима нама два пута забио велики нож у груди и старац је одмах пао.”⁸³

Сведок Владимир Лончар:

„Пред канцеларијом логорског заповједништва дочекао нас је Љубо Милош... Онда је тражио да се јаве сви Личани. Кад су се издвојила деветорица, Милош је са двојицом усташа све поклао пред нашим очима. Тада је заставник Матковић замолио Милоша за дозволу да и он закоље бар једног, себи за божићње весеље. Тако је издвојен Јоцо Дивјак из Липика кога је Матковић распорио и још живом извадио срце. Из нашег строја одабрао је још десеторицу за клање, а нас потјерао у бараку.”⁸⁴

Хрват др Никола Николић, лекар по занимању, био је заточеник Јасеновачког логора. У својој књизи „Јасеновачки логор смрти“ он пише о клерикалцима кољачима у Јасеновцу оно што је својим очима свакодневно гледао:

„Љубо Милош завршио је фрањевачку гимназију... Био је клерикалац, крижар... Лубурић увлачи своје рођаке у крвави занат. Љубу Милоша поставља себи за замијеника у Јасеновачком логору...

⁸¹ Исто, стр. 644.

⁸² Исто, стр. 649.

⁸³ Лист „БЛИЦ“, 11. августа 1999.

⁸⁴ „Јасеновац...“, стр. 113.

Љубо Милош пада у грозницу епилептичког пјесника и прве заточенике коље старим мрачњачким сараценско-балканским ножем, као јањце. Он коље Србе, Хрвате, Јевреје, Муслимане, дјецу и жене, све од реда...

Лута по логору, коље пред заповједништвом новопридошле ... Сије смрт и баба-да нож у врат, у срце, понеки пут упада као звијер у 'З-Ц' и пара трбух живом човјеку, сад на ату јаше по насипу и с коња стријеља заточенике...

Љубо је пустио још једном узде својим човјекоубилачким страстима. Стално се шетао намргођен по логору, ставивши руке на леђа и држећи у рукама 'биковњачу'. Хватао је кога му се прохтјело и на лицу мјеста га клао или би га изуда-рао биковњачом.⁸⁵

Др Николић је својим очима гледао како Љубо Милош испробава свој нови ко-љачки нож.

„Одлични радници радили су у ланчари... Јулиус Гашпарац, Јосип Ђири, Весели Скормак... Гледао сам једном с дром Боцаком, а ту смо дошли да нам израде неке пинцете... Мајстор је одбио да изради пинцете, јер мора правити усташке ножеве... У ланчари је дао Милош исковати свој патент – нож за клање, а Рашид је брусио и шиљио свој нож...

Познати усташа Љубо Милош, псеудоинтелектуалац, агент Гестапоа, иако са крижарским признањем, наредио је почетком љета 1942. године загребачком раднику Волфу да му искује и направи каму са уресима плетера и словом U на дршци...

Сјутрадан је нож био готов са корицама и уресима... Спазивши га, Љубо Ми-лош је скочио...

– Ах, бога ми, лијеп је, одличан је.

Милош извади нож из корица и палцем опипа његове оштрице са обје стране.

– Набрушен је као бритва. Морам га пробати! Чаркару, доведи ми ту жену с дјететом овамо!

Жена је с исколаченим очима прилазила Милошу, носећи дијете у нарамку и са страшном слутњом чврсто га обухвати објема рукама. У тај трен, Милош с неким бијесом и неочекиваним налетом – као кад јастреб насрне на шеву – истрже дијете из руку. Дијете врисну и у ужасу поче се отимати, пружјући руке према мајци која се скаменила у бијели непомицни мрамор. Милош стисну зубима, шчепа дијете, па опсовавши матери, у једном маху зарије му нож у грло. У исти час проломи се ужасан мајчин врисак...⁸⁶

„Клерикална змија Ивица Матковић... Он је заточенике, жене, дјецу тукао жи-лом, штапом, летвом, пјесницама, ногама... Он би се залетио и ударао затворенике шакама по глави, тукао из све снаге ногама у трбух, ухватио би жртву за ухо и откинуо би му га. Као канџама би хватао нос и чупао га. Већином је то у почетку радио голим рукама, не служећи се много другим помагалима. Док су већ тада

⁸⁵ Др Н. Николић, н. д. стр. 358.

⁸⁶ Исто, стр. 27.

Љубо Милош, после завршетка фрањевачке гимназије, „напредује“ до једног од заповедника логора у Јасеновцу, где је лично вршио многобројна масовна и појединачна убиства

Милош и Пићили млатили ремењем, жилама и колцима, Ивица Матковић је нарочито уживао да туче рукама и ногама.⁸⁷

„Љета 1943. био је постављен за команданта логора Јасеновац једна од најподлијих личности распоп Ивица Бркљачић... Бркљачић је набавио свечани орнат за служење свете мисе. У ‘цркви’ овог једног од најлукавијих инквизиторских мајстора за мучење, клање и убијање била је подигнута и исповједаоница.

‘Немој се плашити, овдје си пред богом. Ово није полиција, ово је кутак божије територије, на коме влада света тајна исповиједи’, – додавао је поп Бркљачић.

Опасни, али рафинирани поп Бркљачић, као командант логора уништења, није тих неколико логораша одмах послао на главосјечење у Градину, него их тобоже премјештао на боља мјеста, а затим их је нестало. Сви су били побијени у Градини.

Послије исповијести, поп је облачио свечани орнат и тада је служио свету мису...

Пред трпезаријом усташких ‘часника’ – кољача налазио се љетни павиљончић у којем су се често кољачке главешине одмарале или обједовале... Кроз осматрачницу су видјели попа Бркљачића како руча један сат после мисе... Наједном му је дошао неки усташа, који је довео затворенике. Били су то неки интелектуалци. Касније се дознало да је то била група из Сарајева.

Када је довео затворенике, Бркљачић је навалио на њих и стао их бости ножем. Настала је неописва вриска, крика и помагање... Бркљачић је у смијеху наставио свој објед.

Тако је завршио последњи чин велике мисе.⁸⁸

Да то о фратрима кољачима пише Србин, тешко би му се веровало, јер су то иначе невероватне ствари. То пак пише хрватски интелектуалац, непосредни очевидац и сведок тих монструозности, који се као лекар могао кретати по логору.

Команданти и најмонструознији кољачи вероватно најмонструознијег људског мучилишта и губилишта у историји света били су католички свештеници.

⁸⁷ Исто, стр. 377-378.

⁸⁸ Исто, стр. 382, 384.

„Овим описаним покољем Срба у срезу ливањском руководио је фра др. Срећко Перић, фрањевац из самостана Горица код Ливна... Он је прије покоља, једне недјеље са олтару у цркви Горици сакупљеним Хрватима наредио да започну покољ Срба са ријечима:

‘Браћо Хрвати, идите и кољите све Србе, најприје закољите моју сестру, која је удата за Србина, а онда све Србе од реда. Када овај посао завршите, дођите к мени у цркву гдје ћу вас исповједити, па ће вам сви гријеси бити опроштени!’

Послије тога је започео покољ...

Из села Горњи и Доњи Рупњани су усташе бацили 500 мушкараца, жена и дјеце у јаму у Кланачкој шуми, у селу Чапразлијама заклали су 200 душа, у основној школи у селу Челебићу заклали су 300 жена и дјеце, а мушкарце су бацили у јаму Дикуша. Тако су усташе изредали, на позив др. Срећка Перића, сва села ливањске околине и до 20. августа 1941. године побили око 5.000 мушкараца, жена и дјеце у ливањском срезу.⁸⁹

„У книнском срезу најстраховитије зулуме починио је усташки вођа фра Вјекослав Шимић. И тај ‘слуга божји и светога Фране’ сам је својом руком убијао многе Србе... Сва убојства Срба извршавана су по његовом наређењу и према његовим упутама. Он је штовише и сам лично својом руком убијао Србе. Одлазио је са усташама у Босанско Грахово, Кијево и Врлику, одводио Србе из тих мјеста и убијао их...“⁹⁰

„Особит примјер правог усташког мисионара представља фра др. Петар Берковић. Овај фрањевац уживао је велики углед и у свом реду као и у осталом свећенству, јер је био на челу дрнишког деканата. Уствари, он је био један прави усташки организатор нових покоља... На згражање свега свијета, поштеност и родољубивост, фра Петар Берковић водио је руље усташких кољача по книнским улицама у фратарском одијелу, а са пушком у руци. Куда је фра Петар Берковић пролазио, сијао је на све стране страх и трепет. У његову крају велики број људи нашао се заклан у собама, затечен у креветима...

У октобру 1942. покрстио је цио православни Даљ са скоро 800 породица. Прије него што је заузео ову функцију желио се препоручити усташким властима, па је Министарству сељачког господарства упутио једно писмо у коме је рекао између осталог и ово:

‘За пуних 14 година мога жупниковања у Дрнишу мој стан био је у правом смислу усташки стан. Ту је било стјечиште за све усташе не само из овога краја, него и за све оне који су долазили да организирају усташки покрет. Ту су долазили и одагле су ширили усташке летке. Прије преврата био сам предсједник усташког стана у Дрнишу а на дан устанка био сам усташки и државни повјереник, те сам преузео цијелу власт и цивилну и војну, и разоружао са усташама цијелу дивизију.’⁹¹

⁸⁹ В. Новак, н. д. стр. 651-652.

⁹⁰ Исто, стр. 652.

⁹¹ Исто, стр. 652, 653.

И други један фрањевачки доктор, фра Алојзије из Котор Вароши, истакнуо се не само као огорчени прогонитељ Срба него и као ревносни мисионар.

Према подацима Земаљске комисије за утврђивање ратних злочинаца и њихових помагача, утврђено је, да је фра А. Ћосић позивао народ с олтара у усташке редове, а тко се томе није хтио одазвати, он га је проклео. Фра Ћосић је и један од организатора Котор-Варошке милиције, за коју је тражио од генерала Метикоша из Бања Луке појачање. Као присни пријатељ двојице Гутића, Виктора и Блажа, починио је сваке врсте недјела. Одликован је Крижем за заслуге 1942. и 'Редом за заслуге II ступња'.⁹²

Главни организатори и извршиоци можда најмасовнијег и најмонструознијег једнодневног покоља у историји света, у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама код Бање Луке, били су католички свештеници Томислав Филиповић и бањалучки жупник др Никола Билогривић.

„Билогривић др Никола, доктор теологије, жупник у Бањој Луци, одмах на почетку НДХ ступио је у службу усташке власти. Хвалећи Гутића као великог народног борца и говорећи о њему с највећим поштовањем и дивљењем Мсгр. Билогривић је пропагирао усташка начела и њихову власт... Билогривић учествује при свим усташким свечаностима и гдје год стигне, хвали поглавника, усташку НДХ и зликовца Гутића. И бањалучки жупник Билогривић је увијек присутан тајним састанцима Гутићевих најповјерљивијих усташа, када су се доносиле одлуке о масовним убијањима, пљачки и отимачини са својим бившим капеланом, а садашњим усташким свећеником Звонком Брекалом.“⁹³

„Мсгру Билогривићу пала је у дио част, да благослови прву усташку заставу у Бањој Луци, уз асистенцију фра Брекала. Једно вријеме је организовао чисту католичку милицију... Овако у складу користили су усташе цркву, а црква усташе.“⁹⁴

„Ма да је Билогривић више фаворизовао радикално чишћење од претапања Срба кроз католицизам у Хрвате, он је ипак свим познатим методама у претходним терористичким фазама прекрстио око 1.500 грађана Срба у Бања Луци. За предани усташки рад одликовао је поглавник Мсгра Билогривића 'редом за заслуге II ступња' о трогодишњици НДХ.“⁹⁵

„У римском дневнику 'Il tempo' ('Време'), објављено је следеће:

'1. маја 1941. пријавише се команданту дивизије 'Сисари' у Книну три особе, међу којима отац Шимић, францисканац. (Францисканац исто што и фрањевац, а то је католички калуђер Реда Мања браћа, који је основао Фрањо Асишки 1210. године у Умбрији, Италија. - Л. Л.) Оне изјавише да су од загребачке владе одређене да преузму цивилну власт у тој покрајини. Италијански генерал их запита, који би био правац њихове политике. Отац Шимић беше тај који је дао одговор:

⁹² Исто, стр. 654.

⁹³ Исто, стр. 718.

⁹⁴ Исто, стр. 719.

⁹⁵ Исто.

‘Убити све Србе у најкраћем времену...’

Командант дивизије ‘Сисари’ није веровао својим ушима. Тражио је да то понови. А овај:

‘Убити све Србе у најкраће могуће време. То је наш програм!’

‘Ја се чудим – одговори високи италијански официр – да се не схваћа ужас тога предлога, и да баш један свештеник, усто још францисканац, долази да то изјави.’⁹⁶

Свештеник је одговорио да га на то упућује „наредба из Рима.“

Римокатолички фратар Буркард „предлаже уништење Србије и Грчке. Откад су одбацили католичанство, Грци су пропали морално и војнички... Стога им треба дати суров наук... Букард је још суровији према Србима... Њих треба потамнити.”⁹⁷

„Постоје свједоци, који знају како је фра Анте Кларић и са проповиједанице распиривао мржњу на Србе говорећи народу:

‘Ви сте бабе и треба да обучете сукње, јер нисте досада убили ниједнога Србина. Ми немамо оружја и ножева и треба да их кујемо од старих коса и српова, тако да гдје год видите Србина, закољите га.’⁹⁸

„Први покољ Срба у срезу коњичком извршили су усташе у селу Брадини, у родном мјесту др. Анте Павелића... Прије сваког већег покоља усташе су одржавале веће савјетовање, а на овим савјетовањима сваки пут су узели учешће и фратри из Коњица...

Међу свим коњичким фрањевачким усташама као да је најагилнији и најупорнији организатор побјешњелог усташтва био фра Јенко Васиљ...

Херцеговачки самостан на Широком Бријегу био је уистину права усташка кула... Самостан, гимназија и црква били су претворени у једно право снажно ратничко упориште, из кога су фратри на све стране сијали смрт.”⁹⁹

„У Далмацији била су нарочита расадишта усташког покрета фрањевачки самостани у Сињу, Шибенику, Макарској и Дубровнику. Велик број затрованих клерофашистичких организатора поникао је управо из тих самостана. Дакако да за њима нису заостајали ни они у Книну и по отоцима.”¹⁰⁰

„Фра Главаш је затим признао, да је и други његов сабрат фра Станко Милановић-Литре, иначе такође монструозни кољач, учествовао у усташким казним експедицијама.”¹⁰¹

„Кад су њемачки и усташки кољачи поклали 1.800 невиних жртава, приредио је гвардијан сињског самостана Топић вечеру и позвао на ту вечеру и њемачког команданта, који је наредио те злочине.”¹⁰²

⁹⁶ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 196,197.

⁹⁷ Исто.

⁹⁸ В. Новак, н. д. стр. 654.

⁹⁹ Исто, стр. 657, 658.

¹⁰⁰ Исто, стр. 663.

¹⁰¹ Исто, стр. 666.

¹⁰² Исто, стр. 668.

„Фратар Бродарић вршио је покоље и палеже гдјегод би наишао на које српско насеље. Тако је у насељу Броћанац наредио, да се спале све куће православаца. Изгорело је 16 кућа, а сам је фратар убио једног Србина са покликом: ‘Једно псето мање’. Ову кољачку атмосферу у Имотском појачавали су фра Крсто Радић, жупник у Руновићу и гвардијан имотског самостана фра Ћиро Ујевић.“¹⁰³

„Фра Силвије Франковић из Бугојна... Бранку Устру, котарском предстојнику у Бугојну, који је хтио умирити своју крвљу упрљану савјест исповијеђу код овог усташког фрањевца, рекавши му да је убио 14 Срба, фра Силвије је одговорио: ‘Кад намириш на 40, онда ћу те исповиједати и све ћу ти опростити.’“¹⁰⁴

„Фра Мирко Радош био је главни усташки организатор покоља мјесеца августа 1942. на село Малован, којом приликом је убијено око 80 људи, жена и дјеце.“¹⁰⁵

„Фра Тугомир Солдо, родом из Широког Бријега, као жупник у Чапљини починио је многа усташка недјела. Он је организатор покоља Срба у Чапљини 1941. Као члан одбора за истребљење Срба у цркви је харангирао против Срба који још нису прешли на католицизам. Послије његових подјаривања често су вршена масовна клања Срба. Тако је био покољ 600 жена и дјеце, које су побацали у јаму Ширманце.“¹⁰⁶

„Из те језуитске гимназије у Травнику потекао је велики број усташких кољача, међу којима се истиче својом грозном физиономијом Љубо Мајић, који је био у Јасеновачком логору поред кољача Лубурића најкрвожеднији крвник.“¹⁰⁷

„Међу првим личним поглавиковим повјереницима... одиграо је врло важну улогу жупник цркве светог Јосипа у Сарајеву Божидар Брало... најинтимнији сарадник надбискупа Шарића, већ у првим данима НДХ упрљао је своје руке српском крвљу као најприснији сурадник др. Гутића. Према исказу многих свједока и очевидаца утврђено је, да је Божидар Брало учествовао лично на Алипашином мосту, гдје је дао побити 180 Срба, а послије тога окрутног злочина, заиграо је с помахниталим усташама коло. Уистину прави *Danse Makabre* (Мртвачки плес – Л. Л.), диригиран од једног слуге ђавола, који је носио одјећу слуге Бога и еванђеља.“¹⁰⁸

„Прочелник Одсјека за ‘све послове који се односе на сва питања прелажења из грчко-источне вјере на католичку’ био је фра Дионизије Јуричев. Он је говорио:

‘У овој земљи не може више да живи нитко осим Хрвата, јер ово је земља Хрватска, а тко се не ће покрстити, ми знадемо куд ћемо с њим. Ја сам у овим горе крајевима давао очистити од пилета све до старца, а, ако буде потребно, учинит ћу и овдје, јер данас није грехота убити ни мало дијете од 7 година, а које

¹⁰³ Исто, стр. 669.

¹⁰⁴ Исто, стр. 671.

¹⁰⁵ Исто, стр. 674.

¹⁰⁶ Исто, стр. 675.

¹⁰⁷ Исто, стр. 677.

¹⁰⁸ Исто, стр. 731.

смета нашем усташком поретку. Ми данас треба да будемо сви Хрвати и да се проширимо, а кад се проширимо и ојачамо, ако нам буде потребно, још ћемо да узмемо од других. Немојте мислити што сам ја у свећеничкој одори, али да знадете да ја, када је потребно узмем стројницу у своје руке и таманим све до колијевке, све што је против усташке државе и власти.’¹⁰⁹

„За њега (Јуричева) свједоци кажу да је мијењао одјећу и облачећи се у усташку униформу, био стално опасан пиштољем.”¹¹⁰

Вељко Ђ. Ђурић у својој књизи „Усташе и православље“ навео је 345 припадника Римокатоличке цркве који су радили заједно са усташама на остваривању сна о „божанској Хрватској.”¹¹¹

Истраживач Гојо Ристе Дакина у својој књизи „Буди католик или умри“ наводи имена 977 католичких свештеника који су сарађивали са усташама, давали им подршку или непосредно учествовали у разним усташким формацијама код прогањања и клања Срба. Њих 27 били су професори, а 108 доктори наука.¹¹² На основу докумената за скоро све њих наведени су и лични подаци, као, на пример:

„СТЕПИНАЦ др АЛОЈЗИЈЕ, надбискуп загребачки. Рођен 8. 5. 1898, Крашић, Јастребарско. (Копиле. ‘Степинац је заправо ванбрачни син некадашњег жупника у Крашићу а затим надбискупа загребачког Анте Бауера’¹¹³). Заређен 26. 10. 1930. Именован загребачким бискупом децембра 1937. Католички бискупи с надбискупом Степинцем на челу утркивали су се у манифестовању оданости усташкој држави и Павелићу. Члан Хрватског државног сабора. Своје свећенство службено је позивао да се спремно одазове његовом позиву ‘на узвишени рад око чувања и унапређења НДХ’. Почетком 1942. године Св. столица именovala га је апостолским војним викаром за хрватску војску. Свестрано подржавао покатоличавање православних Срба и у том смислу слао одговарајућа упутства. Пред слом НДХ надбискупски двор у Загребу постаје уточиште за усташке функционере. Усташки генерал и ратни злочинац Анте Мошков одржавао везе са Степинцем. Носилац усташког одликовања ‘Ред за заслуге, велеред са звијездом.’¹¹⁴

„СТИПЕ пл. ВУЧЕТИЋ, Степинчев замјеник, често је говорио, и као црквени функционер, и као усташки представник на бројним инспекцијама разних усташких и домобранских гарнизона. Његова усташка и клерофашистичка ријеч распаљивала је и потицала усташе на све новија и крволочнија дјела, која су усташе извршили често потакнути управо овим и оваквим говорима својих ‘душобрижника’...

¹⁰⁹ Исто, стр. 627.

¹¹⁰ Исто.

¹¹¹ В. Ђурић, н. д. стр. 89-99.

¹¹² Р. Г. Дакина, н. д. стр. 62-137.

¹¹³ Бранимир Станојевић, „АЛОЈЗИЈЕ СТЕПИНАЦ – ЗЛОЧИНАЦ ИЛИ СВЕТАЦ“, „Нова књига“, Београд, стр. 44.

¹¹⁴ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 122.

Примјером замјеника Војног викара и замјеника замјеника Војног викара, њиховим ватреним залагањем за усташтво, Павелића, НДХ, нови поредак, Фирера и Дучеа, били су потакнути и изграђивани и њихови подређени душобрижници. И они су за њима марширали строгим усташким кораком гледајући у своје вође. У Степинца, Вучетића, Цецељу.¹¹⁵

(Вилим Цецеља, жупник, усташа пре Рата, усташки потпуковник, заменик Степинца. Анте Павелић и усташка влада пред њим положили заклетву).

„МАЈСТОРОВИЋ ФИЛИПОВИЋ фра МИРОСЛАВ-ВЈЕКОСЛАВ, капелан из самостана Петрићевац, Бања Лука, касније командант логора Јасеновац. Усташку заклетву положио још 1940. Доласком НДХ организује покоље српског народа и у њима суделује. У селима Дракулић, Шарговац и Мотике код Бање Луке заједно с једном сатнијом Павелићеве тјелесне бојне секирама и мотикама побили су око 2.300 људи, жена и деце. После тога је постављен за команданта концентрационог логора Јасеновац. У Јасеновцу је сваког дана маљем у главу убијао, углавном, жене и децу. За заслуге убијања и клања невиних Срба Павелић га је наградио чином ‘бојника’.¹¹⁶

Фра Сатана ће бити још описан у посебном поглављу ове књиге.

„МАТКОВИЋ фра ИВИЦА, из Шибеника. Усташки потпуковник. Један од најкрволочнијих кољача у концентрационом логору Јасеновац. Заповедник логора Јасеновац III. Извршио групне ликвидације логораша.¹¹⁷

„БРЕКАЛО фра ЗВОНИМИР, усташки бојник, духовник Обрамбеног здруга Јасеновац. Као усташки свећеник у концентрационом логору Јасеновац стално је носио усташку униформу, револвер, а на прсима на левој страни ознаку ‘криж’ да би се распознавао као свећеник. Изнад крижа је писало ‘све за Поглавника’, а испод крижа ‘усташка обрана’. Исповедао је заточенике у логору, па је њихове изјаве давао усташким заповедницима логора, који су потом логораше мучили и ликвидирали. Лично је одговоран за смрт великог броја православних Срба. Носилац је усташког одликовања ‘Ред круне краља Звонимира III ступња с храстовим гранчицама’. Одликован је и са две сребрне колајне, једну за борбе на Козари, а другу за борбе за Бању Луку.¹¹⁸

Др Милан Булајић у свом научном раду, још у рукопису „Именик злочинаца Католичке (ратујуће) цркве у Хрватској – *Ecclesia militant*“ наводи имена 1.171 католичког свештеника који су чинили злочине над Србима, са прецизним свим подацима за сваког од њих према Шематизму Католичке цркве у Хрватској.

* * *

¹¹⁵ В. Новак, н. д. стр. 864, 865.

¹¹⁶ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 102.

¹¹⁷ Исто, стр. 105.

¹¹⁸ Исто, стр. 71.

„Овако би се могао низати још један велики број наказних имена свећеника усташа, који су истодобно оскрnavили не само свој свећенички позив, него и цркву, којој су припадали...

Тако је била значајна појава акције ‘Друштва за ширење вјере’, које је према својим начелима, а још више римским инструкцијама, најактивније прегнуло да искористи ову најповољнију коњуиктуру, за коју је и сам Ватикан сматрао, да је повољнија, него што је икад досад била на Балкану...

Све је то, дакле, сасвим у духу Свете Конгрегације за источну цркву од 17. VII 1941., која је епископату НДХ потврдила и потакла га, да за развој католицизма у НДХ, ‘постоје толике наде за обраћање несједињених’. Према томе, ово мисионарење и напријед изложено католичење са свим страховитим средствима изнуђивања такозваног ‘драговољног’ прелажења, ова субраћа фра Сидонија Шолца, фра Мајсторовића, фра Брекала, фра Главаша и толиких мисионара са крстом и боджом, називају их ‘јединственом офензивом истине у садашњости’, чиме су заодјенули насилно усташко католичење Срба. ‘Величину католицизма’ у највећој су мјери показала управо субраћа огулинских фратора по читавој НДХ у најјезивијим формама, о којима је тако увјерљиво говорио њихов фашистички пријатељ у ‘Il Resto del Karlino’, кад је анализирао усташку пасторизацију ових синова свеца из Асизија. Да, из свега овог настојања, јасно се види рефлекс тенденција, које се из Рима преносе и овим путем већ споменутих средствима и на ‘овај сектор Еуропе’.¹¹⁹

„Кад су усташе провеле свој програм, онда су приступили терору који ће културна историја словенска жигосати као некршћанско, нечовјечно и некултурно дјело, какво повјест није забиљежила на својим страницама ни код најезде Ванда и других барбарских народа. Ова некултурна дјела грозно појачава и та околност, што су при извршењу њиховом у знатном броју учествовали и многи римокатолички свећеници’.¹²⁰

„Пламен страсти и бездане мржње, подјариван са свих страна, рашири се по свуда куд је наилазио сијач несношљивости и братског разједињавања. Па опет, католичка се штампа не ужасава, не подузима ништа, да тај пожар гаси, да га стиша и ублажи. Напротив... Понекад се о томе по која ријеч чула, али увијек са клерофашистичком и хипократском маском и злорадошћу.

‘Дакако да је онима, који плаћају рачун, (тј. Срби) и на чијем се тијелу изводе операције, тешко. Људи смо. У стварима, које се тичу наше коже, наше егзистенције, наше обитељи, сви смо најосјетљивији. Такве трагике најгоре боле. То је увод у живо месо. Срца се стежу, очи се залијевају сузама, на уста се извија уздах или – клетва. Појединаца се то не тиче. Ни наших се католичких и вјерских савјести то не тиче!’¹²¹

¹¹⁹ В. Новак, н. д. стр. 776, 777.

¹²⁰ Исто, стр. 721-722.

¹²¹ „Католички тједник“ 15. VI. 1941, према „Магнум кримен“, стр. 611.

Ево записа још неколико страних писаца о фратарским злоделима из књиге Лазе М. Костића „Хрватска зверства у Другом светском рату према изјавама Павелићевих савезника“:

Карлхајнц Дешнер, истакнути немачки књижевник, доктор филозофије, који је студирао и теологију, каже о фратрима кољачима:

„На првом месту, свакако, податак о фратру Шимићу који је казао да је задатак хрватске државе да побије све Србе у њој.“¹²²

„Са предикаонице је захтевано од католика да гоне православне Србе, при чијем су се тамањењу нарочито истакли синови св. Франћеска Асишког, чији су самостани усташама већ дуго времена служили као слагалишта оружја.“¹²³

„У Пребиловцима и Шурманцима, Херцеговина, где је поклано 559 Срба, све самих стараца, жена и деце, међу мучким убицама беху и 2 католичка свештеника: Илија Томаш и Марко Зовко... Бранимир Жупанчић (жупник из Босанске Градишке – Л. Л.), из Рогоља, масакрирао је 400 људи.“¹²⁴

„Више фратара је заузело целатске положаје у концентрационим логорима. Францисканац Звонко Брекало беше официр у ‘логору смрти’ Јасеновац, озлоглашен што је у масама скидао главе. Округло 120 хиљада Срба тада је изгубило животе. У јесен 1942. је чак водио овај логор Мирослав Филиповић-Мајсторовић, назван **фра-сотона**, при чему му је помагао читав ред свештеника – Бркљанић, Матковић, Матијевић, Брекало, Челина, Липовац међу осталима. За 4 месеца под тим францисканским свештеником ликвидирано је 40 хиљада лица. Само један стипендист францискански Брзица је једне ноћи, 24. августа 1942, једним нарочитим ножем одсекао главе 1360-торици људи. Едмон Парис, који набраја ‘ужасну литанију’ францисканских злочина, уверава да би они могли да се ‘бесконачно продужују’...

Само узгред да напоменемо да је усташки покрет уз помоћ клерикалних кругова још побио 80% југословенских Жидова.“¹²⁵

„Тако Дешнер наводи... како је патер Августин Ћевола ишао улицама са револвером на мантији и позивао народ да убија православне. Тихомир Солдо је организовао масакр у Чапљини. Фра Силвије Франковић је често био у друштву највећих пререзивача грла.“¹²⁶

„Своје ‘велике заслуге’ задоби надбискуп Степинац као примас државе у којој је од 2 милиона православних Срба 240 хиљада насилно преведено у католицизам, а 750 хиљада уморено, често уз највећа мучења... Да ли није Степинац још кривљи него онај усташа који је око врата носио 2 ланца људских језика и очију?“

¹²² Костић, н. д. стр. 108.

¹²³ Исто, стр. 101.

¹²⁴ Исто, стр. 107.

¹²⁵ Исто, стр. 108-109.

¹²⁶ Исто, стр. 108.

Карло Фалкони, католички свештеник, италијански писац књиге од 560 страна о нацистичким масакрима (покољима) у Хрватској и Пољској, каже да жели да заврши „одељак историје хрватског католицизма, бележећи учешће још једне групе свештеника и фратора не само у подстрекавању него баш у извршењу масакра... Тај феномен не може нико да порекне и да је вршен у таквим сразмерама да човека језа хвата... Овде се подразумева да случајеви, као онај францисканца Мирослава Филиповића, пре него што су били од интереса за историју криминалитета интересирају и патологију. Он је био управник хрватског Аушвица, логора Јасеновац, где је преко 200.000 нашло смрт, а не мали део међу њима захваљујући његовим личним подвизима да удави на импозантан начин... **Тако нпр. није било могуће замислити једну казнену експедицију усташких ескадрона без неког свештеника, без једног францискана, који их је водио и подбадао** (подвукао Л. Л.). Није их било мало in sakris (у светим стварима), који су наоружани ишли окол: фра Антон Ђевола из францисканског манастира у Сплиту са јасно видљивим револвером на туници (мантији), свештеник Божидар Брало с ништа мање него митром. (Митра – украшена капа коју носе највиши црквени достајанственици – Л. Л.) Али није било мало ни тих који су прелазили на дела, да би својим верним пружили добар пример. Божидар Брало, на пример, који је био познат као заштитник фамозне дивизије ‘Црна Легија’ био је оптужен да је учествовао у масакру 180 Срба на Алипашином Мосту и да је после играо у мантији заједно са усташама, као неки мртвачки плес око лешева. Један други свештеник, Никола Билогривић из Бања Луке, био је одговоран за друге покоље. Као они и језуити Липовац и Цвитан, францискани Јосип Вукелић, Звонимир Брекало, Јустин Медић, Хинко Прлић, и они сви капелани убијаху заробљене, палише станове и пљачкаху насеља, водећи борбе у Босни на челу усташа... Ватикан је био у току недела усташа...”¹²⁷

Лазо М. Костић: „Писац (Карло Фалкони – Л. Л.) који води борбу против Ватикана и целокупне католичке акције у свету, и за кога догађаји у Хрватској представљају само инциденте, ипак признаје да сличних случајева крвавог клира није нигде било као у ‘НДХ’. То је феномен за себе... Само хрватски клирици могли су се таквима показати, јер из њих није излазила никад животињска нарав, како им је Назор певао (‘И сад у нама куља животиња...’).”¹²⁸

„При крају тог одељка књиге (‘Рат и италијанска катастрофа’ – Л. Л.) ђенерал Цануси чини *facit* (резиме – Л. Л.) о помоћи гоњеним, пљачканим и убијеним (Србима – Л. Л.) у руглу од државе која се звала Хрватска...”¹²⁹

Виторио Горезио, италијански писац који је за време Рата био у НДХ: „**Главни еклезијастички убица** (еклезијастик је католички свештеник - Л. Л.), **међутим, није био ни обичан католички свештеник нити пак фанатички језуита. То је био**

¹²⁷ Исто, стр. 250, 251.

¹²⁸ Исто, стр. 250, 251.

¹²⁹ Исто, стр. 177.

ни мање ни више него члан Реда св. Франциса: Мирослав Филиповић, усташа још од пре рата и фрањевачки калуђер. Отац Филиповић је убио дете својим сопственим рукама у селу Дракулић, док је држао говор батаљону усташа: 'Усташе! Ја прекрштавам ове дегенерике у име Бога. Ви следујте мом примеру'. (Подвукао Л. Л. Тада је заклао најмање дете сељака Ђуре Гламочанина Василију, Васиљку, рођену 1940. године, пред његовом кућом. Пре тога је у школи заклао старију Ђурину девојчицу Радојку). То је била његова кратка братска опомена. 1500 православних Срба је тада побијено у једном једином дану (само у Дракулићу и Шарговцу – Л. Л.). Јасеновац, усташки концентрациони логор, једнак по ужасима Дахау, убрзо после тога добио је новог команданта: оца Филиповића. У својој новој улози Филиповић, сарађујући са оцем Звонком Брекалом, Звонком Липовцем и оцем Кулином, проузроковао је смрт 40.000 људи, жена и деце у логору за време његове администрације.¹³⁰

Авро Манхатан, енглески писац, члан Пен-Клуба и Краљевског друштва за културу, управљао за време Рата радио-станицом „Радио слобода“: „Најгоре злочине, мада изгледа чудновато, извршила је (хрватска – Л. Л.) интелигенција. Случај Петра Брзице је без сумње један од најневероватнијих у овој категорији. Петар Брзица је био ђак фрањевачке школе у Широком Бријегу, у Херцеговини, био је такође студент права и члан католичке организације Крижара. У концентрационом логору у Јасеновцу, у ноћи 24. августа 1942, издати су налози за убијање. Опкладили су се ко може да убије највећи број заточеника. Петар Брзица (фратар – Л. Л.) је пресекао гркљан код 1.360 заробљеника нарочито оштрим каспским ножем. Пошто је био проглашен за победника такмичења, он је био изабран за 'краља кољача'. Златан сат, сребрни сервис и печено прасе биле су награде. Један доктор, др Никола Николић, Хрват, био је очевидац када се ово десило, и доцније је сведочио аутентичност овог запрепашћујућег дела.¹³¹

Јохан Георг Рајсмилер, дугогодишњи дописник главних немачких листова из Београда: „Доказано је да је један број католичких свештеника не само суделовао код акције проверавања, него да је такође учествовао код ужасних насиља над Србима.“¹³²

Алфред Милер, немачки писац: „Стотине православних цркава су биле разрушене, стотине хиљада српских људи: жена, мушкараца, деце, старца, били су бодени као стока и помлађени, стрељани, сажежени, мучени, и све то најчешће уз садејство католичког свештенства... И нико у том народу није протествовао... У густим млазевима је текла српска крв.“¹³³

¹³⁰ Исто, стр. 275-276.

¹³¹ Исто, стр. 264.

¹³² Исто, стр. 97.

¹³³ Исто, стр. 116.

„Ако се балканској окружности дода католички фанатизам, тада се могу да десе само језовите ствари... Црквена историја Срба не познаје верска гоњења према другима... Ликовање и занос да је поглавник, који је свечано био примљен од онога што га зову ‘свети отац’, преузео власт били су безгранични баш код црковних поглавица. Без сумње су они припадали једни другима.“¹³⁴

Алфред Милер, немачки писац, у свом делу „Хришћански масакр у Хрватској“: „Тек јачањем католичанства постигнут је врхунац свих гнусоба... Слично нешто као ово у Хрватској није се у тој мери појавило у Европи од времена Тридесетогодишњег рата (1618-1648), најсвирепијег у феудалној Европи, у којем су најстрашније злочине вршили Хрвати – Л. Л.). По овој доктрини (Анте Старчевића о уништењу Срба–Л. Л.) сад су они (Срби) третирани, иако су Срби најжилавија раса и културно на највишем степену на целом Балкану, али зато нису католици.“¹³⁵

„**Вечерњи гласник**“, Милано: „За време државе ‘усташа’ Анте Павелића, Католичка црква из Загреба тешко је умешана и компромитована у ‘Поглавниковој’ политици сепаратистичкој, антисрпској и антиправославној. У тој клими погроми које су организовали хрватски фашисти против српског становништва били су често праве вартоломејске ноћи.“¹³⁶

Јакоб Алтмајер, немачки политичар: „Југословенски народи узалуд су у најгорим годинама убијања чекали његов (Степинчев) ауторитативни глас у Хрватској.“¹³⁷

¹³⁴ Исто, стр. 116.

¹³⁵ Исто, стр. 115, 117.

¹³⁶ Исто, стр. 298.

¹³⁷ Исто, стр. 91.

УСТАШЕ КОЉУ

Могла би се такође написати антологија текстова који показују како су усташе мучиле и клале, баш клале, Србе, Јевреје и Цигане. Била би то нон плус ултра (недостижна) антологија нељудскости, језе и ужаса. Усташки кољачи, поред згражања, изазивају и људско сажаљење. Многи од њих су постали психопате и веома несрећни у животу. Рођени су као људи, а неко их је обликовао као монструме и тако их упропастио. Више је крив тај неко ко је и њих унесређио, него они сами, који су потицали углавном из сиромашних и заосталих, религиозно затуцаних породица. Мора се опет веровати да их је духовно и умно пре свега унаказила Римокатоличка црква.

У Заводу светог Јеронима у Риму становали су и васпитавали се полазници папиних свеучилишта и инситута из хрватских жупа, који су касније, као свештеници, васпитавали младеж и остали народ у хрватским жупама у мржњи према Србима и православљу. Не зна се да је икад цела једна црква фронтално ишла на уништење целог једног народа, као што је Римокатоличка црква ишла против целог српског народа у НДХ, па и шире, ка уништењу српског народа у целини.

Неки хрватски свештеници из Завода светог Јеронима доказивали су да Хрвати воде своје порекло управо од Светог Јеронима, првог преводиоца Светог писма са јеврејског на латински језик око 390 године. (Јеронимов превод, у коме је Јероним погрешним превођењем – рог уместо ореол – набио Мојсију рогове на главу, зове се Вулгата. Католичка црква Вулгату и данас, после више од 1500 година, сматра поузданим и „аутентичним“ преводом. До Светог Јеронима и његове Вулгате, тј. око 600 година, Септуагинта је била основни грчки превод за упознавање Старог завета. Са Септуагинте Стари завет је превођен на друге језике. Септуагинта, на латинском – седамдесет, је превод Старог завета, који су 200 година пре Христа, по налогу египатског краља Птоломеја Филадельфа, превела 72 учена Јевреја у Александрији за потребе Јевреја који су ту и уопште у Египту живели. Стари завет је преведен на грчки говорни и књижевни језик коине. Тим језиком говорили су тада и Јевреји у Египту. Септуагинта се у науци означава са LXX).

Пошто су, тобоже, Хрвати потомци светог Јеронима, они треба да чисте и чувају „предзиђе католичанства“ на Балкану по сваку цену, па и по цену потпуног уништења Срба. Зато су католички свештеници духовно припремали усташе за геноцид над Србима. Завод светог Јеронима у Риму још за понтификата папе Пија XI био је легло усташа, које су се налазиле у емиграцији.

У претходном поглављу наведени су примери понашања Ватикана и римокатоличких фратара према Србима, а у овом се наводе (углавном опет цитирају, претежно из дела хрватских аутора, ради аутентичности) примери који показују какве су резултате постигли папски и Божји мисионари у обучавању хрватске младежи и хрватског народа уопште за клање људских бића која не припадају, кажу, највећој јереси хришћанства – католицизму. Фашистичка и усташка идеологија само су се надограђивале на ту вишевековну наказну подлогу.

Религије уопште донеле су на Балкану више зла него све остале људске и природне силе заједно. Идејна деца Ватикана била су и остала барјактари у томе. Овде се, ради илустрације, наводи извештај број примера усташке монструозности, као допуна монструозностима које су чинили фратри и као доказ како су бедне усташе следиле своје бедне духовне учитеље. И то скоро без коментара. Нека документи говоре.

* * *

Један усташа је због неког прекршаја по казни доспео у посебно мучилиште у Јасеновцу – „Звонару.“ Ту се исповедао осталим сужњима:

„ – Ипак сам човјек. Ево сад ћу ти пред смрт испричати истину свога живота, па ћеш видјети да сам човјек.

Сви су напели уши.

– Једнога дана нашао сам се са усташама... Све је било лијепо, али једнога дана нас покупише па у Бању Луку, одавде у Приједор и у српска села. Водила нас двојица ‘жутоња’ емиграната. Скупили Србе сељаке, жене, дјецу. Ми их опколили. Извадише ножеве и почеше клати на једној пољани... Ове ‘жутоње’ уводиле су пет по пет нових усташа да сваки неког закоље...

– Да, учили су нас клати. Неки су падали у несвијест, јер нису могли. ‘Избаци мрцину из наших редова и скидај му униформу, оца му кукавичког!’ – Тако су избацивали неке који нису могли клати. Многи су дрхтали и у неком полусвјесном стању ударали ножем људе, а послје тога као луђаци смијали се и клали, клали! Полудјели људи! Видио сам неке који су упели сву снагу да изврше наређење, стисли зубе, затворили очи и клали. Само да им не кажу да су кукавице.

‘Једног само закољи, па ће већ код другог лакше ићи, код трећег још лакше, а затим ће ти бити веселије клати!’ – викале су ‘жутоње’...

Дошао ред на мене, крупне капље зноја појавиле ми се по челу. ‘Што је, што си стао, кољи! Види момка, хоће бити усташа, а сиња је кукавица.’ Смрачило ми се пред очима, замахнем, жена врисну, крв ме попрска, трупло паде. ‘Још, још’, нетко ми је шаптао. Опет врисак, опет крв, опет трупло пада. ‘Тако треба, само још, то је прави јунак усташа, још, још!’¹³⁸

Милован Ђилас код Гламоча у августу 1942. после усташког клања Срба:

„Пошли смо даље путем. С обје стране – живице од љесковог жбуња и папрати. И, наједном, на сред пута, не сјећам се баш тачно броја, десет, дванаест љешева. Чини ми се, свега два средовјечна човјека. Остало жене, дјевојке, дјечаци, дјеца. На три-четири корака од ове гомиле крви и меса – колијевка, празна, без пелена, без дјетета... Дијете је лежало у гомили љешева. Али глава је била сва здробљена, без тјемена, без капи крви у шупљој, кишом испраној лобањи. Мозак – да ли тог дјетета? – управо шачица густе, бијеле каше лежала је поред главе, с комадима ме-

¹³⁸ Др Н. Николић, н. д. стр. 82-84.

са... Грудни кош био је здробљен и испод прљаве кошуљице, врло мало кржаве, вирио је надувени трбушчић... Дијете је било женско.

И остали љешеви били су унакажени. Лице једног десетогодишњака било је рањаво по челу и јагодицама од убода. Неки дјечак, исто тако празне лобање...

Кренуо сам даље. На раскршћу, на бријегу, на помолу према граду, двадесет и пет до тридесет љешева. Гомила људских, женских, дјечјих тијела, удова, глава...

Други сељак, у шубари, просијед, говорио је:

‘И ми се склонили од пуцњаве у магазу. Двије фамилије. Он убаци бомбу и прије него што пуче, ја низ њиву. Бадио је још једну, а послѣје – пушком. Два сина и снаха – не знам гдје су. Убише моју стару...’

Мала магази, камених зидова. Креч и крв, крв високо на зиду, а тамо у полутами – гомила искиданих тијела, изломљених удова; руке танке, а ране тако велике, веће од ширине руке...

Улазим у кућу. Седамдесетогодишњи старац лута по кући између испревртаних ствари и изломљеног посуђа... У соби мртва два сина и стара – његова сељачка стара, мртва, згурена крај празног сандука. Плавокоси и риђобрки млађи син лежи наред собе. Просута мозга, раскречених ногу, руку згрчених увис. Други, старији син до пола се увукао под кревет. Соба мала, а крви пуна...

У другој кући све испретурано. Довратник изранављен ударцима куршума. Код огњишта лежи сељанка, преклана грла. Бијел, у пререзу, вири гркљан, а рана се развукла. То је млада, тридесетогодишња жена. Измазана крвљу по бради и лицу – то су је, зар, окржавиле руке док су је држале...

И тако редом, од куће до куће.

Живих нема да сахране мртве.¹³⁹

Италијанска војна санитетска служба V армијског корпуса 1-4. септембра 1941. године истраживала је и прегледала јаме у које су усташе бацале Србе у зони Цриквеница-Сењ-Госпић-Пазариште-Перушић-Бунић-Перушић-Госпић-Оштра-рије-Карлобаг-Трибањ-оток Паг с циљем да се утврде места где труну лешеви Срба, који загађују воде у Лици и приморју. Уз помоћ команди италијанских гарнизона у Госпићу, Карлобагу и на Пагу та војно-санитетска инспекција пронашла је велики број лешева у распадању и утврдила усташке злочине геноцида над Србима у Лици и на приморју. О томе је написала прецизан извештај са конкретним подацима. Цитирам овде делове тога извештаја, који има објективну вредност, јер су га писали припадници тада зарађене стране на којој је била и Независна Држава Хрватска, а не противници и непријатељи НДХ.

Из извештаја се види да је војно-санитетска служба V италијанског корпуса посетила и истраживала неколико јама. То су:

Плана изнад села Буцак у општини Кланац (Пазариште, Госпић), у коју је бачено око 500 Срба;

Јамина код Трибња (Госпић), у коју су бачене стотине Срба, међу њима и они из концентрационих логора на Пагу;

¹³⁹ Милован Ђилас, „ЛОВ НА ЉУДЕ“, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1990, стр. 28-30.

Паг, где су била два концентрациона логора. Логори су били ограђени испреплетом бодљикавом жицом, без објеката и хлада у њима. У извештају, који је 6. септембра 1941. године написао лечник из V италијанског корпуса потпоручник Финдерле Виторини, а конкретно стање контролисао и видео лечник директор пуковник Мацио Фиорини, пише, између осталог:

„... Логораши су морали боравити на отвореном по грубом камењару изложеном сунцу. У овој зони... нема ни вегетације ни сјене... Пролазимо преко десног логора и непосредно у близини овога наилазимо на бројне јарке покривене земљом и камењем гдје су несумњиво сахрањене жртве умрле у логору... Када се прође бријег који се пружа јужно од логора, стиже се на малу удубину гдје наилазимо на ископ земље и камена који је заправо масовна гробница. Овај ископ дугачак је око 150, а широк око 20 м... Из знатижеље загребом по трансверзалном јарку и на дубини од цца 50 цм налазим жену покривену неким јастуком, а у њеној близини један кишобран. Уз овај леш леже бројни други – укључиво и дјеца – сви у стању јаког распадања уз испаравање оштрог и неподношљивог смрада... Тешко би било одредити број мртвих који се налазе у овом јарку, али је сигурно да их је много и да су у разним положајима. Један дио јарка је празан и намјењен је новим жртвама... Ове су јарке ископали заточеници логора... У ствари су доведени у близину јарка гдје су убијени, затим бачени унутра. Видљиво је да су многи били сахрањени везани и још у животу. Размак од мора до ове масовне гробнице није био већи од 200 м и многи су на путу овамо били бачени у море... На 150 м од овог гробља налази се једно мање гробље величине око 10x2 м, на мјесту које се нагиње према мору. Радознао и овдје, копам и откривам леш мушкарца од поприлици 18 година, врло мршава изгледа, у стању распадања. До њега је више група других лешева у немогућим позама, покоји још и везани. Први леш покривен је са свега 15 цм земље и с понеким каменом. Јарак је дубок око 1 м, а садржава мањи број лешина у свим могућим положајима. На рубовима јарка налазим много пушчаних чаура. У истој зони отока мора бити више других појединачних гробова у којима су несретници који су умрли на раду. Оцјењујем да број особа допремљених у логор достиже цифру од 8 до 9 хиљада... Храна је била више него оскудна. Почесто је комад круха дјељен на 12 особа. Лешине нису биле довољно упокане. Понегдје сам их налазио на дубини од свега 15 цм и закључујем да јесенске кише могу откопати лешеве који су јако слабо упокани. Од стране хрватских власти није до сада примјењен ниједан систем профилаксе... На повратку с отока у Карлобаг стигао сам прелистати документе нађене у близини једне јаме близу Оштарија. Њих је сакупио капетан Асти Луиђи који је данас кренуо да с војницима прокрстари терен због истраге за јамама у овој зони. Привучен неодрживим смрадом успео је открити једну коју зову Јама на Плочама. Овдје су лични документи, картице за храну, писма рођака жртава.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Дане Ластавица; „Геноцид над српским народом среза Перушић (Лика) 1941-1945. и 1991-?“, Музеј жртава геноцида, Београд, 2002, стр. 404-405.

„По узору на познату марку ‘Солингер’, у јасеновачкој ковници израђени су специјални ножеви за серијско клање. Био је то криви нож са оштрицом на обе стране који се, причвршћен на кожную наруквицу, везао за подлактицу кољача. Усташа фра Петар Брзица из Широког Бријега у Херцеговини, ноћу 24. августа 1942. године, успео је да са оваквим ножем на стратишту у Градини закоље 1.360 мушкараца и женских особа различитог узраста, па је међу јасеновачким кољачима проглашен апсолутним шампионом...

У јануару 1943. године један од најкрволочнојих кољача у Јасеновцу, Жиле Фригановић дошао је да се ‘исповједи’ логорском лекару др Недељку Зецу о својим неделама. Испричао је причу о опклади ко ће више заклати логораша и о томе да је за неколико сати заклао 1.100 људи.¹⁴¹

„Др Недо Зец, некадашњи заточеник у концентрационом логору Јасеновац, наводи сећања из разговора са једним од кољача у овом логору.

Жиле Фригановић је почео да прича др Зецу:

– А ја, ја више не могу да подносим ове муке (после клања сељака Вукашина из села Клепаца - Л. Л.). Више ми не помаже ни клање, ни мучења, ни крв, ни јаук, ни жене, ни ракија. Увртио ми се у главу, а никако да га се ослободим. Јест, онај стари ми се увртио у главу, па никако да нађем мира (...) Ето, тај Жиле сада је постао последња пачвара због тамо неког старог, смрдљивог сељачине Вукашина из Клепаца.

– Ти се сјећаш кад је у августу био велики наступ у логору и кад је Јере Маричић послао око 3.000 људи на клање. Тада смо се фра Перо Брзица Зринушић и ја опкладили ко ће те ноћи заклати највише логораша. Отпочело је клање и ја сам већ послје једног сата по броју закланих био далеко измакао испред осталих. Обузео ме те вечери неки необични занос, чинило ми се као да сам на деветом небу, никад у животу нисам осјетио такво блаженство, и већ послје неколико сати био сам заклао 1.100 људи, док су остали једва стигли да закољу по 300 до 400.

И тада, док сам био у највећем заносу, случајно сам бацио поглед у страну и угледао једног постаријег сељака који с неким несхватљивим миром стоји и спокојно гледа како ја кољем и како се приклани у највећим мукама претурају. Тај ме је његов поглед некако пресекао... И једно вријеме нисам могао да се макнем...

Перо Брзица је побиједио, јер је заклао 1.360 логораша, и ја сам му без ријечи платио опкладу. Од те ноћи више немам мира (...) Увијек ме изненада протријели Вукашинов поглед.¹⁴²

„Мучења и убијања затвореника понављала су се свакодневно све док Сава није провалила насип и потопила овај део логора. Тада је извршена ‘тиха ликвидација’ више од 2.000 преосталих заточеника. Већина их је убијена колчевима, секирама и поклана ножевима.¹⁴³

¹⁴¹ „Јасеновац...“, стр. 116.

¹⁴² Р. Г. Дакина, н. д. стр. 165-166.

¹⁴³ „Јасеновац...“, стр. 112.

Сведок Вукашин Жегарац:

„Сећам се доласка групе из Трнова у Босни. Једног јутра смо постројени и усташе су отпочеле са клањем. Било је тако страшно и не може се описати. Од 250 из наше групе, овај покољ је преживело само нас 48 несрећника.“¹⁴⁴

„Овако спорим начином убијања, усташе нису биле задовољне па је, према немачким нацртима, инж. Хинко (Доменик) Пичили поред јасеновачке циглане изградио крематориј који су логораши назвали ‘Пичилијева пећ.’ Међутим, још пре изградње ове, ‘кружне пећи’, спаљивање затвореника је вршено у 14 комора старе циглане. Овде су спаљивани и живи и мртви људи тако што су кроз железна врата жртве убациване у живи огањ. Сведоци казују да су ове пећи циглане за једну ноћ могле да прогутају и више од 600 особа.“¹⁴⁵

Сведок Максим Динић, преживели логораш, овако је описао Јасеновачку циглану:

„Радила је даноноћно... За више хиљада логораша циглана је била место страшне смрти. Једном су у фебруару 1942. усташе дотерале у логор велики транспорт жена и деце и све их, поред цигларских пећи, поубијали секирама и маљевима. Убијање је трајало читав дан, јер је отпор убицама био веома снажан. Жене су на усташки нож скакале, у очи им нокте забадале и падале мртве. Иако премлаћене, многе још и живе, доведена група заточеника морала је да их убацује у цигларске пећи. Тада сам видео како се људска тела топе на ватри као восак.“¹⁴⁶

Сведок Милан Дуземлић:

„Видио сам са неколицином заточеника мјесеца децембра 1944. како су се Лубурић, фра Матковић, Љубо Милош, Стојчић и Кордић забављали на тај начин што су 19-годишњу дјевојку Лончаревић Марицу из Плесма повалили голу голцату на земљу, ноге јој раширили и разапели на столицу, палили цигаретом споловило, у које су отресали пепео. Видио сам како су усташе пригодном ликвидације дјецe у логору бацили једно дијете, годину дана старо, у зрак, а други га је усташа дочекао на бајонет. Видио сам такође како је усташки водник Брачић Никола заклао заточеника Шулекић Ивана из Козарице и пио му крв...

Био сам присутан кад је Мујица изрезао једној жртви на леђима каишеве као узде и онда је тјерао околу натежући узде.

Млађе усташе су појединим жртвама резали носеве и уши. Те су одрезане носеве и уши спремали у рупчиће и трпали у џепове.“¹⁴⁷

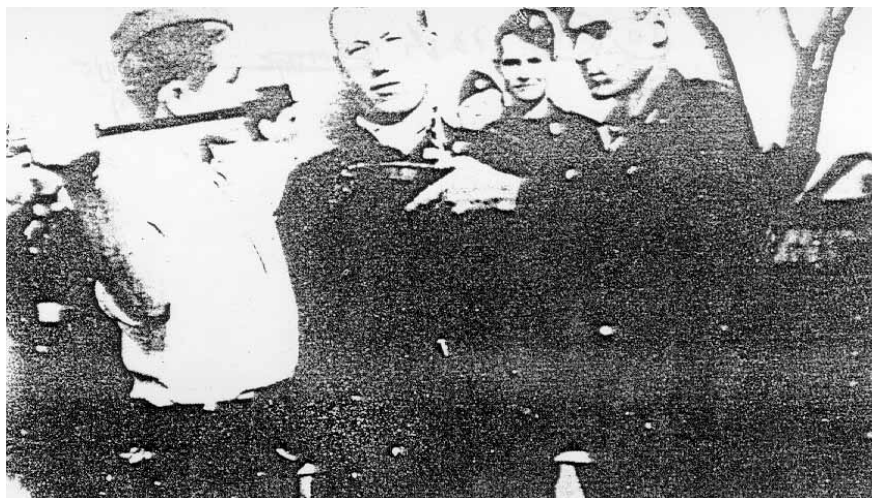
„Настало је једно необуздано, свирепо и беспримерно крволочно дивљање усташа, који се нису никако могли заситити српске крви. Убијани су не само одрасли мушкарци и жене, него и старци. Било је случајева да су деца ножевима вађена из утроба њихових матера; из живих груди вађена су срца, главе им одсецане, цре-

¹⁴⁴ Исто, стр. 113.

¹⁴⁵ Исто.

¹⁴⁶ Исто, стр. 113, 114.

¹⁴⁷ „НЕДЕЉНИ ДНЕВНИК“, Нови Сад, број 104, 18. септембар 1998, стр. 21, према Извештају Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача.

Усташке звери попиће крв заклане жртве

вима из сопствених утроба су дављени; са живих људи је кожа дерана; од невиних дечијих очију плетени су ђердани.¹⁴⁸

Др Никола Николић:

„У тај простор је, у љето 1942, дотјерано 2.800-3.000 дјеце, највише са Козаре, не рачунајући ону која су са родитељима директно одвучена у Градину. Већ крајем августа 1942. број дјеце смањено се на око 700 и налазила су се у ‘Седмици’ под најтежим могућим условима. Када се појавио тифус, за неколико дана покосио је више од 300 малишана. Остала дијеца ликвидирани су по групама спаљивањем у ‘Пичилијевој пећи’, подављена у ријеци Сави или поубијана у Градини. Видио сам последњу групу од око 150 одраслије дјеце, живих костура, коју су усташе повезале жицом и скелом превезли у Градину. Усташе су ту дјецу дотукле маљевима.“¹⁴⁹

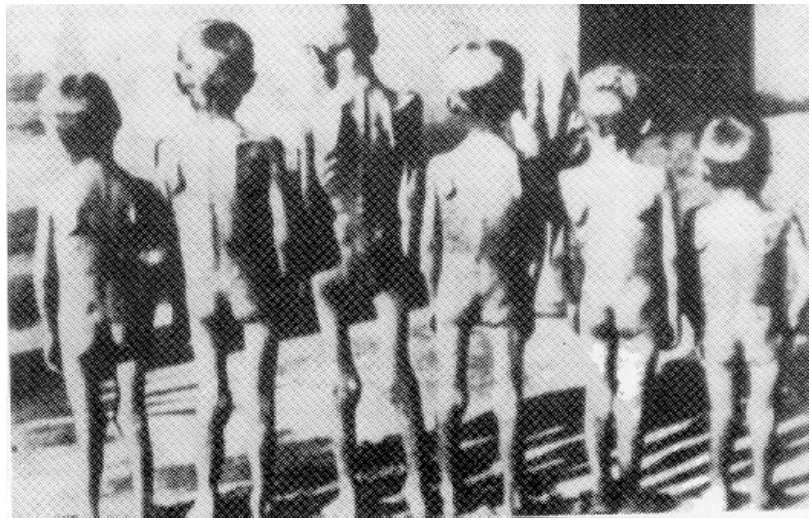
Егон Бергер је провео 44 месеца као гробар у јасеновачком логору. Ево шта је о томе записао:

„Дневно смо сахрањивали 200 до 300 жртава... Од једног ударца маљем у слепоочницу људи су падали, а затим су докрајчени ударцима сјекире по врату. Надаље су убијани дрвеним клиновима кроз уста тако што се клин стављао окомито у усну шупљину и када је жртва ударена неким тврдим предметом у браду, зашиљени клин је излазио на темену. Ако би се међу заточеницима нашао неко од родбине, Мујица је тјерао да се убијају међусобно, брат брата, отац сина, кћерка мајку. Био сам присутан када је Мујица једном заточенику изрезао каише на леђима и држећи их у крвавим рукама тјерао жртву да трчи око нас.“¹⁵⁰

¹⁴⁸ Никола Костур, „ПОВРАТАК МРТВИХ“, Чикаго, 1965, стр. 80.

¹⁴⁹ „Јасеновац...“, стр. 120.

¹⁵⁰ Исто, стр. 118.

*Усташе су у логору српску децу ликвидирале изгладњавањем
и додавањем масне соде оскудној храни*

Заточеник Јакоб Финци, који је у Јасеновцу одабран у групу гробара, у свом сећању је записао:

„Десет дана сам у Градини закопавао лешеве без главе, без руку, с потрганим прстима, располућеним главама, исеченим сполним органима, с набијеним дрвеним клиновима у уста и ексерима у грудима и на друге начине изнакажене људе, жене и децу. За то време моја је група покопала више од 3.000 изнакажених лешева.“¹⁵¹

¹⁵¹ Исто, стр. 117.

II. КОЉАЧИ

*Усташе њестером одрезају главу Бранку Јунгићу,
младићу из села Грабоваца код Боснске Градишке*

Сведок Фрањо Косина:

„Пред Божић 1944, и то једне недјеље, видео сам како је око 11 сати тјерано око 40 голих жена и дјеце из логора на Граник, гдје им је Лубурић пресекао врат, а Прпић распорио трбух, те их бацили у Саву.“¹⁵²

Сведок Борислав (Станка) Шева, рођен је 1918. године у Писаквици. Био је брицо у логору Јасеновац 1942. и 1943. године. Својеручно су га ишамарали управник логора Јасеновац Макс Лубурић и један од најкрволочнијих кољача у Јасеновцу, фра Ивица Матковић, заповедник логора Јасеновац IIIц. Шева ми је 24. маја 1999. године пред својом кућом испричао у касетофон, поред осталог, и то

¹⁵² „НЕДЕЉНИ ДНЕВНИК“, број 104, стр. 21.

како су усташе пекле жива човека и како су од логораша правили сапун. Његово казивање дато је у деветом делу ове књиге.

Сведок Андрија Каталинић:

„Једном сам приликом чуо како се један усташки стражар, старији човјек, именом Јозо, хвалио пред свима како је њему прави ужитак кад коље дјецу и како он за забаву покоље сваку вечер 10-20 дјеце.“¹⁵³

Представник немачке Врховне команде (ОКВ) при усташкој влади, прононсиран католит и клерикалац, потпуно антијугословенски настројен, генерал Едмунд Глез фон Хорстенау, био је једна од најобавештенијих личности на Балканском простору. Имао је велики утицај на истакнуте политичаре и генерале, па и на самог Хитлера. Он је забележио у свом дневнику:

„У несрећно село (Црвени Бок на Сави – Л. Л.) – каже Хорстенау – упало је у два маха по 500 бараба... под командом двојице усташких поручника и убили све оне до којих су стигли, жене силовали и до смрти кињили, децу побили. Ја сам видео у Сави један женски леш ископаних очију и са комадом дрвета угураног у полни орган.“¹⁵⁴

Драгоје Лукић (1927) више од четрдесет година истражује усташки и немачки геноцид над децом Козаре. Написао је књигу „Били су само деца“, која је доживела више издања. У последњем издању 2000. године наведена су имена 19.432 убијене деце из козарских села у јасеновачким логорима.

У селима Шарговац, Дракулић и Мотике усташе су у само једном дану, 7. фебруара 1942. године, заклале 551 дете. Поред имена и презимена деце, наведена су и имена њихових родитеља, место и година рођења и места у којима су деца страдала. Ти подаци доказују да је неспорно да су она постојала и да су их усташе поклале.

Лукићев исписник, земљак и пријатељ Жарко (Милоша) Вујановић, рођен у селу Слабињи код Дубице (1927), и сам учесник Рата и сведок ужаса на Козари, каже да је страдало много више деце са Козаре од броја који је Лукић навео у својој књизи.

Вујановић сада живи као пензионер у Новом Саду и заједно са Радом Кевихем води Секцију бораца Козарачке битке епопеје у овом граду.

Он је лично познавао доста деце из свог и суседних села која су тада настрадала, а чија имена није прикупио ни у својој књизи објавио ни савесни и упорни истраживач Драгоје Лукић. Један истраживач није могао да истражи све. За то су потребни тимови и време.

Нека од настрадале деце чија имена досад нигде нису забележена ишла су у основну школу с Вујановићем, нека су му били рођаци, а с неким је напасао стада у свом селу. Нека деца су била старија и већа од њега, а нека млађа и мања. За неку од те деце он зна доста појединости, а неких се сећа само по имену или изгледу. Он не зна тачно када се које од њих родило, јер то ни тада није знао. Зато он њи-

¹⁵³ Исто.

¹⁵⁴ В. Казимировић, н. д. стр. 127.

хове године старости одређује према себи: ко је у то време ишао с њим у исти разред, ко је тада био већи и јачи од њега а од кога он, ко је шта у то време радио и како је изгледао и тако даље.

Он и ове, 2004. године, може да се сети деце из свог и суседних заселака и села с којима се сретао у различитим приликама пре 60-70 година, која су настрадала, а чија имена нигде нису записана. Само у једном разговору почетком 2003. године он је примерице „из главе“ навео један број таквих имена из Горње Слабиње, која се овде наводе. То су:

Радојчић (Илије) Ђука (рођен по прилици 1928. године), нестало на Козари 1942. године, Радојчић (Илије) Остоја (1930), Балабан (Јевте) Саво (1928), Вујановић (Миле) Љубан (1928) из засеока Страјићи, Вујановић (Миле) Перо (1927) из засеока Чапаја, Чекић (Николе) Милош (1929), те Злокапа (не зна име оца) Раде (1929) из села Бачвањ. Женска деца су тада мање ишла у школу, па их је мање познавао, али зна да је и доста женске деце из његовог села настрадало и да њихова имена нигде нису забележена. Усташе су више и радије убијале мушку српску децу, а католички фратри су женску децу прекрштавали и давали католичким породицама на издржавање и васпитање. Он такође не може да наведе имена и број мале деце за коју зна да су страдала, јер је познавао њихове родитеље, али ни тада није знао сва имена те комшијске деце.

Памти Вујановић и следећу побијену српску децу: Секулић (Џвије) Драгоју (1927), Ђаковић (Јове) Драгоју (1927), Ђаковић (Симе) Стеву (1927), Шиљак (не зна име оца) Љубана (1927), Шиљак (Ристе) Славка (1928) и Будимир (Остоје) Марка (1928). Све су то била српска деца из његовог суседства и приближно његовог узраста, која су у Рату побијена, а чија имена нигде досад нису забележена. Он познаје и сву ону настрадалу децу из свог села чија је имена Драгоје Лукић навео у својој књизи „Рат и дјеца Козаре“ и тврди да у тој књизи нису наведена имена ни 30% деце из Слабиње, која су настрадала 1941-1945. године, претежно за време Козарске офанзиве. Слабиња је тада мушки опустела, али ипак мање него нека друга села. Доња Слабиња је била велико и економски јако српско устаничко село на плодној и питомој земљи поред реке Уне са пет јаким заселака (Пралице, Раковача, Ишковац, Чапаја и Страјићи), у којима је пре Рата живело око 2-2.500 становника. У центру села биле су црква и школа. Из тог села већи број мушкараца преживео је Рат тако што су или доспели у заробљеништво у Немачкој као војници бивше југословенске војске, или као пастири који нису били код кућа за време покоља, или као борци Народноослободилачког рата који су пре покоља отишли из Слабиње. У Слабињи је већ 1941. године формирана Прва чета Првог батаљона Првог козарачког одреда (Прва баљска чета, чији је командир био народни херој Ранко Шипка, а политички комесар Јоцо Марјановић). По завршетку Рата и по повратку из заробљеништва, са ратишта и са других страна преживели мушкарци су заснивали породице у Слабињи у којима су се опет рађала српска деца. Слично је било и у селу Горња Слабиња, која је много мања од Доње Слабиње. У другим, мањим селима остало је мање живих српских мушкараца, па је у свим протеклим деценијама било мање женидби и рађања подмлатка. То су Бачани, Диздарлије, Шекарлије и друга. У неким од тих српских села живот готово да је замро.

Можда ће се још неко сетити имана неког српског детета из Доње и Горње Слабиње, Бачана, Диздарлија, Шекарлија и других села око Дубице, Костајнице, Приједора, Градишке, Бање Луке... које су убили и заклали усташе и Немци у Рату 1941-1945. године, а чије име у протеклих шест деценија није записано.

Иако је Лукић урадио више од било кога другог на отимању козарске деце од заборава, он, из објективних разлога, није успео да попише сву настрадалу децу. Из неких села наведено је име можда сваког десетог настрадалог детета. Остала деца су заувек отишла у заборав.

Из ниже наведених цитата само делимично се види како су усташе клале и на друге начине сурово убијале српску децу.

„На најсуровији начин уништавали су животе дјечака и дјевојчица, од којих су многи били још у пеленама...

При томе су примјењивали методе које по свирепости превазилазе највеће грозоте какве се не памте у нашој и свјетској повијести. Заиста у нашем савременом рјечнику тешко је наћи одговарајуће ознаке којима би било могуће исказати степен нечовјечности и грозоморност извршених злочина.

Дјецу су стријељали у сталку, бебе су набијали на бајонете, коље и шиљате летве од плотова, клали ножевима, брадвама и сјекирама, спаљивали у кућама и крематоријима, на Градини код Јасеновца кували у котловима за справљање сапуна, завезану у строже и џакове бацали у ријеке и бунаре, живу отискивали у шпиље и пећине, гушили цијанкалијем и тровали каустичном содом, сатирали глађу, жеђу и хладноћом.“¹⁵⁵

„Дара Бановић је живи свједок покоља 300 душа, махом жена и дјеце...

‘Најстрашније је било када сам гледала како убијају моју дјецу. Радославку, која је имала 4 године, ударили су ножем у врат и бацили поред мене. Двогодишњи Бошко, срце мамино, иако избоден, још је плакао. Дотукли су га на мени.’

Грозда Ахић, везана за кућни праг, била је присиљена да гледа своју бебу како гори заједно са креветићом, док су друго дијете усташе гушиле у јами загашеног креча. Малог Момира Галића заклали су у дворишту, а Видосаву Обрадовић са троје дјеце на дрвљенику. И тако редом све док нису убијени 31 мајка и 21 дијете. Када је потпуно опустошено 150 поткозарских села, уследила је пљачка по запо- виједи Павелића и његовог министра Турине.“¹⁵⁶

„У селу Читлуку живјела је велика породица Јандрића. Тог јутра када су усташе упале у кућу Микана Јандрића, његов најмлађи син стајао је у сталку... Зликовац је дјетету сјекиром одсјекао обје руке. Тада су усташе убиле Љубу, Вукашина и Ружу Јандрић, а све троје су имали само 11 година...

У засеку Вуруне убијене су 84 особе, а међу њима 24 дјеце поклано је у једном подруму. У селу Котуревима усташе су убиле двоје дјеце Симе и Ковиљке Кондић.

¹⁵⁵ Драгоје Лукић, „РАТ И ДЈЕЦА КОЗАРЕ“, треће издање, „Књижевне новине“, Београд, 1990, стр. 14, у даљем тексту: Д. Лукић, н. д.

¹⁵⁶ Исто, стр. 20.

Благоје је имао 3 године, а Мира 6 мјесеци када ју је зликовац набио на бајонет и носио кроз село.¹⁵⁷

Ево како је Џордана Фридлендер описала своје најтеже дане у Старој Градишки:

‘У српњу 1942. са Козаре је пристизало и по 5.000 жена и дјеце. Усташа Анте Врбан одредио је нас 20 заточеница хрватског женског логора да бринемо о дјечи која ће, наводно, бити усташка младеж. Било је ужасно гледати мајке када су им отимали дјецу... За једно дијете које је лежало поред врата са ножицом преко прага, Врбан ми је довикнуо: – Гурни га, није ти га мајка родила. – И док сам се ја колебала како да то учиним, он је зграбио дијете за ногу и лупио дјечјом главом по собном зиду. Када су просторије напуњене тако да се више није могло угурати ниједно дијете, Врбан је донио циклон. Послије тога, недалеко од логора, гробари су ископали 11 великих рака у које су покопана угушена дјеца...’

Маријана Амулић, такође заточеница у логору у Старој Градишки, свједочила је о овом злочину:

‘Тога дана у логор су дошли Макс Лубурић, Љубо Милош и Ивица Матковић са групом нама непознатих усташа. Разлог те посјете био је одузимање дјеце од родитеља. Ужасавајућа вриска мајки и плач дјеце. Слика је била стравична, поразна. Већа дјеца су бјежала, покушавала да се сакрију. Настало је звјерско батинање, кундачење. Жене су биле изbezумљене, тукле су се са усташама за своју дјецу. Све је било узалуд. Дјеца су лежала беспомоћна, без снаге за плач. Умирала су полако и тихо... Када нам је наређено да смјестимо дјецу у двије просторије једне приземне зграде у кругу логора, Анте Врбан, усташки поручник у заповједништву логора, залијепио је прозоре са папиром и с маском на лицу убацио у просторије са дјецом цијанкалиј.’

И Марија Чизмак била је очевидац страдања дјеце у злогласној староградишкој Кули.

‘Ноћу су дошли кољачи, Карамарко и Орешковић. Карамарко је обилазио дјецу са дугим кољачким ножем и клао их тако да је сваком зарио оштрицу дубоко у грло. Дијете набодено на нож одбацавао би колико је даље могао и тако се ослобађао од своје жртве. Мању дјецу Орешковић је давио рукама или их је хватао за ноге и ударао више пута о греде тавана. Крв и мозак циједили су се низ зидове. Њихове проклете руке биле су кржаве до лаката. Невина дјечија крв циједила им се низ хлаче и чизме...’¹⁵⁸

„Др Велимир Дежелић, функционер Црвеног крижа Хрватске... описао је страдање дјеце у Сиску:

– Једног дана одпјешачио сам изван града и пред неком кућом наишао на неколико припитих усташа, који су ме зауставили и легитимисали. На то ме је један усташа цинички упутио да се попнем на кровиште зграде па ћу видјети ‘малу подружницу прихватне станице’. Ту сам на прегрштима струготине и разасуте сламе видио петнаестак посве нагих обешчашћених лешина дјевојчица.’¹⁵⁹

¹⁵⁷ Исто, стр. 17.

¹⁵⁸ Исто, стр. 25, 27.

¹⁵⁹ „БОРБА“, специјално издање „ДОКУМЕНТИ“, Београд, фебруар, 1988.

„... да су усташе у Берковићима кували децу и нагонили њихове мајке да их је-
ду, а после их убијали, силовали жене и дјевојке. Кажу – бити убијен метком то је
значило срећу.“¹⁶⁰

„Усташе су побиле све становнике личког села Суваје код Дољег Лапца. Пре-
живела је само једна старица, која је испричала трагедију села италијанском потпо-
ручнику Салватору Лоју:

‘Било је то неке ноћи (...) Куцали су на све куће. Контрола докумената, рекоше...
При светлости неколико бакљи, отпочело је мрцварење жртава... Већина њих
била је искасапљена ножевима... Хрвати су силовали скоро све жене, удате или не,
младе или старе. Мучили су децу (...). Све су побили; понављам, све (...) Уживали
су да убију ударцем пушке мајку и дете, које се обавијало око врата. Вешали су,
расцепљивали су децу, разбијали им лобање кундаком од пушке и млатили с њи-
ма свом снагом о земљу.’“¹⁶¹

Италијански дневник „Il Tempo“ у јесен 1943. године:

„У Вељуну, срез Слуњ, усташе ухватише српског свештеника Бранка Добро-
сављевића, и наредише му да ископа јаму за свог сина студента. Када је то свршио,
доведоше му младића да га туку бичевима пред очима оца. Кад се изгубио, дове-
доше га поново, одсекоше му руку, огулише му кожу с главе, повезаше га да би му
задржали излив крви, избатинаше га и окончаше му живот ударцем чекића у гла-
ву. Отац је после натеран да поје православно опело над сином... За време опела
отац је три пута падао у несвест, али је бичем нагнан да заврши. Напоследку је и
он убијен једним ударом чекића.“¹⁶²

Италијански дневник „Il Tempo“ у јесен 1943. године:

„У Госпићу једна мајка доби храброст и оде код ‘усташа’ питајући их да ли што
знају о њеном сину, који је нестао пре три дана. Ова жена је учинила грешку што
је собом повела и кћерку од 12 година. Усташе је затражише. На мајчине протесте
крвници, као да су хтели да је утеше, дадоше јој један мали завежљај. Жена мишљаше
да је један мали дар, отвори га и паде у несвест. Унутра су биле очи њеног сина. То се
догодило у Госпићу, а жртва се звала Дукић, имао је 16 година.“¹⁶³

Високи функционер немачке Службе рада (Rajhsarbjtsdinst), Штокеле Густав,
написао је у својој књизи „Од краја ка почетку“ („Fom ende cum anfang“, страна
133), следеће редове:

‘Неки др Блажековић, који је био вођ мушке усташке омладине, причао је за
време једног великог пријема, који је приредио немачки посланик, да је он лично
заробљеним Србима палчевима истеривао очи из дупљи, наглашавајући са осме-
хом на уснама да то уопште није тешко урадити. Кад је једна присутна дама, гро-
зећи се свега тога, приметила да то што он прича није истина, он се грохотом

¹⁶⁰ Младен Галић, „ТАКОЗВАНА НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА“, стр. 36.

¹⁶¹ Салваторе Лојо, „ЈУГОСЛАВИЈА 1941“, према Р. Г. Дакина, стр. 197.

¹⁶² Италијански дневник „IL TEMPO“, у јесен 1943, према Р. Г. Дакина стр. 198.

¹⁶³ Исто.

*Усташки кољач
Анте Врбан волео је да
коље нарочито децу*

насмејао и замолио је да му учини част и посети га, како би јој он могао пружити доказе: он је... све очи нанизао на једну опуту у форми огрлице, коју наравно може носити само уз униформу, а никако уз смокинг.”¹⁶⁴

(Горе поменути др Блажековић у ствари је Зденко Блажековић, заповедник усташког стожера на Загребачком свеучилишту. Миљеник Анте Павелића, био је у његовој строго одабраној пратњи приликом прве Павелићеве посете Хитлеру 6. јуна 1941. године у Бергхову.)

Хрват Првислав Грисигано, предратни југословенски министар, писао је почетком 1942. год. загребачком надбискупу Алојзију Степинцу, поред осталог и ово:

„... Талијани су фотографирали посуду од 3 1/2 кг српских очију, те једног Хрвата окићеног с огрлицом од нанизаних српских очију и једнога који је дошао у Дубровник опасан са два ђердана српских језика...

У повијести Европе није било оваквих случајева. Мора се поћи у Азију у доба Тамерлана и Џингис-

кана или у Африку, у црначке државе њихових крволочних влада, да се наиђе на сличне случајеве.”¹⁶⁵

„Свједоци посебно наглашавају да нема никакве сумње да су столачким Србима, пре погубљења на Видовом пољу, копане очи, наводећи да су италијански војници отворили један пакет упућен на адресу усташког поглавника Анте Павелића (учинио им се сумњив) и у њему пронашли плехану кутију пуну људских очију потопљених у млеко. У пропратном писму је, између осталог, писало: „Увјеравамо те, драги поглавниче, да ово није дар од мртвих, већ од живих људи.”¹⁶⁶

Један од најаутентичнијих, у свету најпознатијих и најпризнатијих хроничара Другог светског рата, интелектуалац европског ранга, италијански дипломата и књижевник Курцио Малапарте (1898-1957) написао је у свом роману „Капут“:

„XIII КОТАРИЦА ОСТРИГА

Независна Држава Хрватска тек се родила, у Загребу је преузео власт Анте Павелић са бандама усташа... Поглавник је упирао у мене крупне црне очи, дубоко усађене у ниско, тврдо, тврдоглаво чело. Уста су му била широка, усне дебеле,

¹⁶⁴ Извештај капетана Хефнера фон Хостернауа од 14. јуна 1941, према В. Казимировић, н. д. стр. 112.

¹⁶⁵ В. Ђурић, н. д. стр. 114.

¹⁶⁶ Г. Р. Дакина, стр. 43.

нос прав и меснат, уши велике. Никад не бих помислио да један човек може да има тако велике, тако дугачке уши... Лице му је зрачило неком неизрецивом тупо-главошћу...

Сутра око 11 сати седео сам у предсобљу Анте Павелића... Одједном уђе мајор П. и пријави посету италијанског опуномоћеног министра Рафаела Казертана. – Нека уђе, – рече Анте Павелић – италијански министар не треба да чека у предсобљу. – Казертано је ушао и дуго смо причали, неусиљено и срдечно...

Док је поглавник говорио, приметио сам на писаћем столу котарицу од врбовог прућа. Поклопац је био подигнут и видело се да је дупке пуна плодова мора, тако ми се бар чинило, некаквих острига, извађених из љуштурса, онаквих какве се могу видети у великим судовима у изложима Fortnum and Mason, на Пикадилију у Лондону. Казертано ме погледа и намигну ми:

– Пријала би ти једна добра чорба од острига, зар не?

– То су остриге из Далмације? – упитао сам поглавника.

Анте Павелић диже поклопац и, показујући ми те плодове мора, ту љигаву и пихтијасту масу острига, рече ми смешећи се на онај њему својствен начин:

– То је поклон мојих верних усташа: овде има 20 кг људских очију.¹⁶⁷

Карлхајнц Дешнер, немачки писац: „Иако је можда Малапарте овде донекле учинио био, мање или више, употребу лиценције поетике, његови ставови ипак тачно карактеришу овога човека (Павелића – Л. Л.) и његову терористичку владавину... То је био човек, кога је Пије XII благословио.“¹⁶⁸

Лазо М. Костић: „Најстрашније и најгнусније, несумњиво, од свега што је писано о зверствима Хрвата садржи један податак књиге италијанског књижевника

Курциа Малапарте. То је толико језиво, да људски ум стаје...

Та књига (‘Капут’ – Л. Л.) преведена је на више језика, а имала је више издања на многим од њих, можда ипак највише на италијанском...

Књига је још објављена у Њујорку, у Лондону, у Барцелони, Рио де Женеиру, Брислу, Букурешту, Штокхолму, Ослу, Копенхагену, Карлсруе итд...

Многи се слажу у томе да је то најбољи литерарни продукт Другог светског рата (подвукао Л. Л.)...

Један лист у Калифорнији (Post, Enquirer): ‘Курцио Малапарте је један од малог броја италијанских писаца који уживају међународни углед. Био је католички свештеник, дипломата и дописник ратни, као што је и аутор’. Други калифорнијски лист (Post, Bakersfield): ‘Овај италијански ексдипломата је од многих сматран као највећи живи италијански писац’.

Оба (посланик Италије у Загребу Казертано и Малапарте – Л. Л.) су били сведоци тога зверства које се није још у историји појавило...

¹⁶⁷ Малапарте Курцио, „КАПУТ“, „Минерва“ Суботица, 1972, стр. 266, 267, 273, 274.

¹⁶⁸ Костић, н. д. стр. 110.

Нешто маркантније и драстичније не може да се искаже у опису хрватских гро-
зота према Србима...

‘Шеф’ једне државе, чак државе народа који каже да ‘посједује тисућљетну
културу’ држи на свом писаћем столу котарицу људских очију као триумф своје
политике!...

Шеф једне европске државе из XX века не само да наређује да се невини уби-
јају, већ скупља као трофеје очи тих несрећних жртава. Заиста ниједан други кон-
тинент света, данас чак ни Африка, то не показује...

Нема примера у историји да је ма који крвник или масовни убица тражио да
му се у корпама сервирају очи његових жртава: ‘То је био специјалитет Павелића
и његових усташа.’

Има чак потврда од стране италијанских функционера у Хрватској да су наводи
Малапарте сасвим тачни. То је случај са Франћеском Басотијем (високи официр
италијанске окупационе управе – Л. Л). Он каже: ‘Оно што је писао Малапарте
сушта је истина...’

Та мрља не може се избрисати са тела хрватског народа и његовог поглавника.¹⁶⁹
Многи у свету су се згражавали и гадили, и данас се гаде, Павелића и његове кор-
пе млохавих, крвавих, пихтијастих и устајалих људских очију које је држао на сто-
лу у свом кабинету.

Угледни страни писци називају Павелића авантуристом, терористом, крво-
жедником, целатом, најсвирепијим убицом, магарцем и другим погрдним име-
нима. Нигде у светској литератури, сем у хрватској, нисам нашао ни једну лепу
реч о Павелићу.

Немачки генерал, опуномоћеник код Павелића, септембра 1942.:

„Ова станишта грозе у Хрватској, под поглавником кога смо ми устоличили,
врхунац су ужаса.“¹⁷⁰

Херман Нојбахер, главна немачка личност на целом Југоистоку:

„Усташки злочини над српским народом су најгрознија масовна убиства у
светској историји.“¹⁷¹

Исти:

„Рецепт за православне усташког вође и поглавника Анте Павелића подсећа
на религиозне ратове најкрвавијих времена...“

Кад водеће усташе (1943. - Л.Л.) тврде да је заклано милион православних Срба,
укључујући одојчад, децу, жене и старце, онда је то, по мом мишљењу, хвалисаво
претеривање. На основу извештаја који су мени пристигли, број закланих износио
је око три четврти милиона.¹⁷²

¹⁶⁹ Костић, стр. 289-296.

¹⁷⁰ В. Казимировић, н. д. стр. 101.

¹⁷¹ Исто, стр. 102.

¹⁷² Исто, стр. 103.

„Једини живи командант концентрационог логора Јасеновац – Динко Шакић највише је волео да коље.“¹⁷³

Наводи из дела страних писаца о зверствима усташа према књизи Лазе М. Костића:

Франко Ла Гвидара, италијански писац: „Анте Павелић, поглавник усташа, хтео је у току последњег сукоба да елиминише све Србе и Јевреје.“¹⁷⁴

Глез фон Хорстенау, опонумоћени немачки генерал у Загребу: „Тако и даље остаје уништење православног елемента циљ усташа..., при чему је само у два села код Бања Луке (Дракулић, Шарговац и Мотике – Л. Л.) убијено 2.300 људи.“¹⁷⁵

Карлхајнц Дешнер, доктор филозофије, немачки писац:

„У Косињу, где су усташе биле насилно сабрале 600 Срба, морала је једна мајка да у здели купи крв своја четири сина.“¹⁷⁶

„Усташе су гурале ужарене игле испод ноката и сипале су со у отворене ране. Они су унаказивали (сакатили) све могуће делове тела. Најрађе су својим жртвама још живим секли носеве и уши, а очи су им копали. Италијани су фотографисали једног усташу који је носио око врата ланац са људским језицима и очима.“¹⁷⁷

„Вођа свих тих логора, Вјекослав Лубурић, десна рука министра унутрашњих послова Артуковића, хрватског Химлера, живи још увек (1965. године – Л. Л.) под именом Макс Лубурић у католичкој Франковој Шпанији...

И деца су тамо клана на хиљаде. Да, чак су створени били засебни концентрациони логори за њих (као никад и нигде у свету – Л. Л.): у Лобору, Јабланцу, Млаки, Ријеци, Уштици, Градишки, Сиску, Јастребарском и Горњој Ријеци. Само су 1942. године тамо бацили 24 хиљаде деце, од којих је половина уморена.“¹⁷⁸

Авро Манхатан, енглески писац: „У селу Горевцу, 13. септембра 1941. деца стара око три године била су набијена на колац. У неким местима мајке су се бацале у наручју с децом, и колац је пролазио кроз дете и мајку. А груди неких младих девојака биле су везане или просечене тако да су неке биле натеране да провуку своје руке кроз њих. Људима су исекли уши и носеве, и ископали очи...

Италијанске фашистичке власти биле су тако шокиране таквом невероватном суровошћу... Нацисти имају њихов лични рекорд покоља, који не уступају друго место ником. Али ужаси Павелићевих усташких трупа су се показали тако бру-

¹⁷³ Председник Јеврејске заједнице „БЕН БРИТ“ Џорџ Спектер у „Блицу“ од 11. августа 1989.

¹⁷⁴ Костић, стр. 297.

¹⁷⁵ Исто, стр. 41.

¹⁷⁶ Исто, стр. 104.

¹⁷⁷ Исто, стр. 105.

¹⁷⁸ Исто, стр. 106.

тални да су шокирали чак и њих: тако пружајући доказ да су усташки злочини превазишли све што се икада десило чак и у Хилеровој Немачкој. Величина клања може се најбоље приказати чињеницом да је у року од прва три месеца, од априла до јуна 1941, на тај начин погубљено 120.000 особа. У сразмери према трајању и знатној територији, то је био највећи покољ који се десио ма где на Западу пре, за време и после оне највеће катаклизме Другог светског рата.“ (Подвукао Л. Л.)¹⁷⁹

Франђеско Босоти, високи официр италијанске окупационе управе, у ревији „Боргезе“: „О хрватским злочинима желим да изјавим, пошто сам током рата био у Ријеци на високом положају, следеће: Фотографски документи злочина које су начинили Хрвати и неки Словенци против Срба и против нас истинити су и доказују колико су варвари ти људи. Оно што је писао Малапарте жива је истина... Нисам никада чуо да су Срби правили таква зверства ни према нашим војницима, ни према ком другом.“¹⁸⁰

Усташе мрцваре своје жртве у Јасеновачком логору

¹⁷⁹ Исто, стр. 265, 266, 267.

¹⁸⁰ Исто, стр. 223.

Карло Фалкони, угледни италијански писац: „... већ 28. априла, на пример, у главој ноћи, неколико стотина усташа опколише српска села Гудовац, Туке, Брезовац, Клокочовац и Болац у срезу Бјеловар; изабраше 250 људи, већином сељака уз попа Божића и учитеља Стевана Иванковића. Затим колону упутише у поље, натераше несрећнике да сами копају јама, повезаше их жицом и живе их покопаше. Исте ноћи, код Вуковара, на обалама Дунава, других 180 Срба беху, напротив, задављени и после бачени у Дунав. У Оточцу, мало дана затим, опет хапшење у масама: 331 Србин и уз њих поп и бивши народни посланик српски Бранко Добросављевић са сином. Егзекуција беше, поред обичног система избушених јама и везивања жртава, ударци секиром. Али поп и његов син беху сачувани за крајњи спектакл. Дечак је комадан пред очима оца, кога су натерали да поје молитве за исход душе. После, пошто је извршио своју дужност, поп је био потчињен полагању тортури (мучењу): прво му је очупана коса, а после брада, а онда огуљена кожа; кад су му ископали очи, спектакл још не беше завршен.

Богохулнија епизода, која треба да остане гнусни символ целог немилосрдног клања извршеног из против-православне мржње Павелићевих Хрвата, беше ипак једна друга: она из Глине.¹⁸¹

„Стигли смо и до ове тачке... један од најапсурднијих покоља ван самог рата (лица која не ратују –Л. Л.) које историја познаје, покоља који страшно узбуђују, који револтирају.“¹⁸²

Курт Центнер у „Илустрованој историји отпора у Немачкој и Европи“: „Сто-тине људи су код Мостара били повезани и бачени у бујну Неретву, јер су се успро-тивили да их крсте по католички. И другде су хришћани друге вере везивани и бацани у реку. То се догађало на рекама Уни и Сави. На другим местима су све-штеници заједно са својим парохијанима у црквама стрељани. Многе цркве Срба су разрушене или запаљене, често са верницима у њима.“¹⁸³

Маурицио Баси, италијански писац: „Догодило се да су се реке Хрватске и Бо-сне мастиле од српске крви.“¹⁸⁴

Ернст Нолте, немачки писац у „Илустрованој историји 20. века“: „Тако је заиста Хрватска за време рата постала у исто време једна огромна црква проверавања и у исто време гигантска кланица.“¹⁸⁵

„Фашистичкија је била Хрватска него Италија или чак Немачка.“¹⁸⁶

Валтер Хаген, шеф немачке обавештајне службе: „Усташе су са масакром Срба учиниле почетак бескрајних зверстава.“¹⁸⁷

¹⁸¹ Исто, стр. 243-244.

¹⁸² Исто, стр. 252.

¹⁸³ Исто, стр. 74.

¹⁸⁴ Исто, стр. 194.

¹⁸⁵ Исто, стр. 70.

¹⁸⁶ Исто, стр. 69.

¹⁸⁷ Исто, стр. 26.

ВИКТОР ГУТИЋ

„Празноцеп до успостављања усташког режима, и увек у сумњивом друштву хомосексуалаца, како се каже у извештају Глеза фон Хорстенау (Глез, представник немачке Врховне команде при усташкој влади - Л. Л.) у извештају који цитирамо, Гутић је буквално преко ноћи заимао (стекао имовину, обогатио се – Л. Л.). Толико је напљачкао новца од Срба и Јевреја – само од Србина Бабића, трговца, и Јеврејина Исидора Салома Серафића изнудио је у априлу 1941. године по милион динара у готову... Гутић и усташе били су главни покретачи геноцида у целој Босанској крајини.“¹⁸⁸

Као што је бањалучки фратар Томислав Филиповић најмонструознији изданак Католичке цркве и Ватикана, тако је и Павелићев бањалучки стожерник Виктор Гутић најрепрезентативнији узорак усташке власти и терора над Србима. Он је и по интензитету терора и по времену његовог спровођења ишао испред свог поглавника.

А Павелић је најмонструознији злочинац Другог светског рата. Он, према немачким изворима, није био нормалан. Немачки опуномоћеник у Загребу:

„Др Везенмајер могао је добити такве информације само од Јанка Тортића, првака ХСС и каснијег усташког министра. И то зато што је Тортић – којег је жена, чини се - од младости била најбоља пријатељица поглавникове ‘госпође Маре’ – био испричао Кватернику да је **Мара Павелић писала Тортићки како Павелић није сасвим нормалан**“ (Подвукао Л. Л.).¹⁸⁹

Павелић је лично наложио убиство свог заменика Берчеца.

По Павелићевом личном цртежу направљен је усташки кољачки нож, онај кукасти, који лако и ефикасно качи и пресеца грло жртве.

„Павелић је предњачио у свему и био у правом смислу речи ‘поглавник’. Он је одмах по доласку на чело НДХ рекао својим присталицама:

‘Ја сам посекао стабло (убио краља Александра – Л. Л.) а ви крешите гране.’“¹⁹⁰

Павелић је према свом монструозном карактеру тражио монструозну личност за стожерника своје планиране будуће престонице Бање Луке. Такву личност нашао је у бањалучком адвокату и заклетом усташу Виктору Гутићу.

Гутић је положио усташку заклетву 1938. године у Загребу пред усташким идеологом Младеном Лорковићем, који ће у НДХ постати министар иностраних послова. Лорковић је у свом допису дипломатским представницима НДХ 1942. године писао:

„Хрватска држава не може постојати ако у њој живи 1,800.000 Срба и ако ми за леђима имамо снажну српску државу... Стога је срећа за нас што је до успоставе НДХ дошло у оваквим временима, јер само сада можемо ријешити тај проблем:

¹⁸⁸ В. Казимировић, н. д. стр. 112.

¹⁸⁹ Б. Кризман, „Павелић и усташе“, стр. 358.

¹⁹⁰ Д. Страњаковић, н. д. стр. 67.

ми стога настојимо да нестане Срба из наших земаља и у том правцу је већ много учињено... Но, ми мислимо и на питање српске државе преко Дрине. Ни то не може остати. И стога сам ја још прошле године ступио у службене преговоре с представницима Рајха, код којих сам наишао на пуно разумијевање, па је одлучено да ће, након побједе, Срби бити исељени у Сибирију.¹⁹¹

Одмах по положеној заклетви, Гутић је именован за руководиоца усташког покрета у Врбаској бановини.

Он је још пре Рата био истакнути и надахнути усташа на том подручју. На 16 година пре Рата, тј. 1924. године, одржана је котарска годишња скупштина Хрватске сељачке странке Стјепана Радића у самостану Петрићевцу крај Бање Луке, још тада клерофашистичком центру и осипу. На скупштини је Виктор Гутић изабран за тајника бањалучког одбора ХСС. До почетка Рата 1941. године и илегално и јавно припремао је усташки подмладак и усташки покрет у Бањој Луци и околини. Прву усташку организацију у Бањој Луци основао је 1939. године. У њој су били Феликс Неђелски, Божидар Јовић, Анте Видовић, Стјепан Савос, Хилмија Бешлагич, Викторов брат Блаж Гутић и други.

Петрићевац - Фрањевачки самостан и црква код Бање Луке, легло усташтва (Према извештају немачког обавештајца Глеца фон Хорстенауа, у овом самостану је 6. фебруара 1942. године, уочи покоља Срба у Жупи Петрићевац у селима Дракулић, Шарговац и Мојике, најмасовнијег и најмонструознијег једнодневног покоља мирних поданика у историји људског рода, одржан састанак фрањара и усташа, који су следећег дана, 7. фебруара 1942. године извршили покољ.)

¹⁹¹ Славко Одић „УСТАШКИ ПОКРЕТ И КАТОЛИЧКА ЦРКВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ“, „Средња Босна у НОБ, Београд, 1976, стр. 269, према: Г. Р. Дакина, н. д. стр. 57-58.

Почетак Рата затекао је Гутића у Бихаћу као резервисту југословенске војске. Ту је дезертирао и одмах почео да делује као усташа. Одатле је упутио у Цазин бихаћког адвоката Османа Куленовића, каснијег потпредседника Павелићеве владе, да формира усташку власт у том месту. Он лично одмах је кренуо за Бању Луку.

Међу свим својим усташама Павелић није могао наћи крволочније интелектуалца и србомрзитеља за стожерника у Бањој Луци. Гутића је именовао на ту функцију истог дана када је донео своју „Законску одредбу за одбрану народа и државе“, којом је озакоњен геноцид, тј. 17. априла 1941. године. Истог дана Гутић је стигао у Бању Луку и преузео сву власт.

(Реч стожерник означава најпре поларни круг, а потом кардинала у Католичкој цркви. Усташе су тој речи придодале и треће значење – старешина стожера, чиме је још једном подвучена веза усташтва и Католичке цркве. И именици стожер усташе су, поред десетак основних значења, додале још једно: усташка војно-политичка организација у седиштима жупа).

За Гутићевог заменика постављен је Феликс Неђелски, председник Крижарске организације за целу НДХ, иначе такође велики и познати усташки злочинац. У „Магнум криму“ Виктора Новака о овом усташком злочинцу говори се на десет места. Приликом посете крижара Анти Павелићу 19. јуна 1941. године потпредседник Великог крижарског братства Стјепан Рамљак је рекао:

„Поглавниче! Наш предсједник др Феликс Неђелски налази се већ дуље времена на усташкој дужности у Босни... Хтјели бисмо да нас нитко не наткрили у љубави и оданости према Вама...

Поглавниче! Хрватски крижари и крижарице, ето, рекоше Вам своје жеље и своје амбиције. Рекоше Вам како су Вама захвални, до смрти захвални, и не желе ништа друго, него да Вам ту своју захвалност докажу и дјелом и радом.“¹⁹²

Своју бескрајну оданост Павелићу крижари су заиста доказали убијањем и клањем стотина хиљада Срба. Гутић је и за све остале своје сараднике узео клеро-усташе и припаднике организације „Млади муслимани.“ За слугу и личног пратиоца узео је психопату муслимана Асима Ђелића, који је према сопственом казивању усмртио око 700 Срба.

Чим је преузео власт у Бањој Луци, Гутић је почео да припрема план за ликвидацију Срба, Јевреја и Цигана. За кратко време постао је највећи крвник и злочинац у Босни. Спроводио је окупни терор над Србима у целој Босанској крајини.

Позвао је муслимане да окрену оружје против Срба пре Павелићеве одредбе о расној припадности од 30. априла 1941. године. Из државне службе искључени су сви Срби и Јевреји. Отети су им локали и радње у граду и подељени пре свега муслиманима. У аутобусе су могли да уђу тек када уђу сви други, па ако остану слободна места. Забрањено им је да се купају и лече у бањама Слатина, Лакташи и Горњи Шехер (Српске Типлице). Гутић је увео принудни рад за српску омладину. Формирао је радне логоре за Србе и Јевреје из којих се многи никад нису вратили. У току јуна и јула многобројни Срби способни за рад упућени су у логор у Госпићу

¹⁹² В. Новак, н. д. стр. 588.

и тамо ликвидирани. Издао је 24. априла своју наредбу да се сва лица пореклом из Србије и Црне Горе у року од пет дана морају иселити из НДХ, мада је прогон досељеника законом регулисан месец и по дана касније. Сутрадан је наредио да се раскину сви бракови Срба и Црногораца са Хрватицама. Установио је преки војни суд у Бањој Луци 8. маја 1941. године, тј. девет дана пре Павелићеве законске одредбе о војним судовима. И у свим осталим мерама терора ишао је испред Павелића и његових одредби, али ипак са Павелићевим знањем и одобрењем. Имао је одрешене руке. Одузео је сва права Србима, Јеврејима и Циганима. Напокон, у јуну 1941. године отворио је у Бањој Луци Уред за исељавање Срба. Целе породице и дању и ноћу истериване су из својих домова.

Гутић је у мају 1941. године направио једну турнеју по Босанској крајини у циљу сејања страха и мржње код муслимана према Србима. Изјављивао је како је почео „грандиозно чишћење Хрватске крајине“ од непожељних елемената, што се у првом реду односило на Србе. У Приједору, Санском Мосту, Прњавору, Котор-Варошу, Мркоњићу, Босанској Крупи, Бихаћу, Босанском Новом и другим местима давао је изјаве и држао говоре пуне претње и мржње према Србима и захвалности Хитлеру. Пред почетак турнеје је изјавио:

„Без сумње, подузет ће се најстроже и најенергичније мјере, које се уопће могу и даду извести. Оно што сам до сада подузео тек је ситница, једна таква маленкост, која се може само микроскопски видјети, па онда можемо помислити што још чека непријатеље НДХ у нашој питомој Босанској Крајини. У том погледу имам одријешене руке.“¹⁹³

У Прњавору је рекао 9. јула:

„Они који су примили православну вјеру треба да одмах пријеђу у католичку вјеру, да не бих ја о томе доносио посебне одлуке. Овоме српскоме гнијезду у Прњавору поручујем: ‘Да ћу ја доћи и узети себи 24 сата да то српско гнијездо уништим. Ја ћу убијати, а ви ћете за мнош.’“¹⁹⁴

„Уништим све Србе, кољимо их, убијајмо их, протјерујмо их!“¹⁹⁵

У Санском Мосту 28. маја 1941. године:

„Нема више српске војске! Нема више Србије! Нема више геџа... нестало је циганске династије Карађорђевића па и код нас – ускоро – друмови ће пожељети Србаља, ал’ Србаља више бити неће. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједе нове за потпуно истребљење. Не будите слаби ни с прам једнога... Уништавајте их гдје стигнете.“¹⁹⁶

У Бањој Луци у јуну 1941. године поручује Хрватима и муслиманима:

„Знајте да сам ја челична метла која ће тако почистити српски народ, да им ни једно ребро неће остати читаво...“

Шта чекате? Зашто не убијате Србе? Убијајте их на сваком кораку. За њихове главе ником не одговарате.“¹⁹⁷

¹⁹³ В. Новак, н. д. стр. 609.

¹⁹⁴ Исто.

¹⁹⁵ Душан Лукач, „УСТАНАК У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ“, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, стр. 64, у даљем тексту: Д. Лукач, „Устанак...“

¹⁹⁶ В. Новак, н. д. стр. 608.

¹⁹⁷ Д. Страњковић, н. д. стр. 171.

У Љубији:

„Сваки Хрват слободно може убити Србина кога год хоће и за то никоме неће одговарати.“¹⁹⁸

Гутић је и новчано награђивао свакога ко се истицао у убијању и клању Срба. Тако је, на пример, наградио са 2.000 динара Хасана Шабића, који је побио највише Срба у селу Кијеву код Бање Луке.

У Прњавору у јулу 1941. године поручио је „цвијећу хрватског народа“, муслиманима:

„Унишtimo све Србе, кољимо их, убијајмо их, протјерујмо их. Ако је коме потребна крава, коњ или во, има тога код Срба, узмите, не бојте се.“¹⁹⁹

По инструкцијама Павелића и усташке владе, слично министру Мили Будаку, у разговору с једним Србином, Гутић је рекао:

„Нарочито ће погранична зона према Србији, у дубини од 50 километара, бити очишћена потпуно од Срба. У неколико срезова то је већ извршено. А све то на шта се ви Срби највише жалите, само је увод за ваше право истребљење. Србија је привремено зборно место за вас, одакле ћете бити пребачени у Сибир.“²⁰⁰

„Имовина свих исељених и убијених Јевреја и Срба постала је плијен усташких првака, њихових сродника и сарадника... Другог августа извршена је без икакве законске процедуре подјела 13 јеврејских радњи између усташких првака. У току августа подијељене су, осим кућа и имовине у становима, и 62 трговинске и занатске радње, власништво исељених Срба.“²⁰¹

У Приједору крајем маја 1941. године:

„Ове српске цигане, које су Турци довели у Босну, наша ће хрватска држава смјеста да пошаље у Србију, једне жељезницом, а друге Савом без лађа... они ће бити уништени.

...Ову српску гамад од 15 година па навише ми ћемо да поубијамо и очистимо, а њихову дјецу ћемо смјестити у клостере и од њих ће бити добри католици.“²⁰²

„Усташки репортер бањалучких новина „Хрватска Крајина“ забиљежио је један низ страховитих изјава овог монструозног усташе, правог патолошког примјерка најзвјерскијег кољача.“²⁰³

Гутић је ипак најоштрашћеније и најдрастичније запретио Србима у свом говору на усташкој скупштини у Бањој Луци:

„Али сутра ћу притегнути. Пуцат ће кичма. Поручите то нашим непријатељима. Поручите им, пуцат ће кичма... Настат ће чишћење... Нема милосрђа...“²⁰⁴

¹⁹⁸ Исто.

¹⁹⁹ Д. Лукач, „УСТАНАК...“ стр. 64.

²⁰⁰ В. Ђурић, н. д. стр. 122.

²⁰¹ Душан Лукач, „БАЊА ЛУКА У ПРВИМ ДАНИМА ОКУПАЦИЈЕ“, Прилози за историју радничког покрета, Институт за проучавање историје радничког покрета, Сарајево, 1965, стр. 236-237.

²⁰² Д. Лукач, исто, стр. 64.

²⁰³ В. Новак, н. д. стр. 608.

²⁰⁴ Исто, стр. 609.

Оволико јавно изречених геноцидних претњи за кратко време према целом једном народу од стране високог представника државне власти није никад и нигде забележено у историји. Гутићеве изјаве више личе на небулозно трабуњање поремећене личности, него на програмску пропаганду једног покрета и једне државе. На жалост и на срамоту не само усташтва, клерофашизма и хрватског народа него и такозване цивилизоване Европе, па и шире, злочини усташа и Гутића над једним мирним и невиним народом далеко су превазишли све наведене претње. Таквог дивљаштва нигде никад није било. Гутић је око себе окупљао огрезле злочинце и поремећене појединце, јер су само такви могли извршавати његове налоге. На пример, супруга Асима Ђелића, Гутићевог личног пратиоца – Магдалена Милер изјавила је у Усташком редарству у Бањој Луци:

„Након преврата, поред тога што је био лични чувар стожерника, познато ми је да је (њен супруг Асим Ђелић – Л. Л.) власторучно убијао многе Србе, по његовом причању до 700 људи. Тако нпр. он је убио и бацио с моста у воду бањалучког митрополита (Платона – Л. Л.) и многе друге угледније особе. Мени је признао да је то радио по налогу стожерника Гутића. Сјећам се да је оно јутро кад је убио митрополита, вратио се рано и рекао, ено их двојица пливају по Врбасу, а затим је рекао да је Гутић наредио убијање Срба.“²⁰⁵

Ђелић је истовремено убио и бањалучког проту Душана Суботића.

„Пре него што су убијени, епископ Платон и прота Суботић су страшно мучени. Обојица су убијени неким тупим ножем, јер им је лице било све огуљено. Очи су им биле извађене, нос и уши одрезани, а на грудима су им ложили ватру. Проти Суботићу су пребили руке и ноге... На владицином лешу се видело да му је брада била изгорела и да су му на грудима ложили ватру а затим га заклали. ‘Причало се да су владици Платону одсекли уд и ставили му га у уста...’ ‘Товорило се да се на месту где су епископ и прота убијени ноћу чуло запомагање, и да је сутрадан ту нађена проливена крв, човечији мозак и два коца’. ‘Леш владике Платона нађен је 23. маја 1941. (18 дана после убиства – Л. Л.), у муљу на утоку речице Врбање у Врбас’, а леш проте Суботића у Врбањи.“²⁰⁶

Бањалучког епископа Платона Јовановића убили су усташе

Нормалан човек не може да докучи ни схвати како се и у појединцу може нагомилати толико злобе, мржње, настраности и садизма, а поготово у групи, покрету и великом делу једног народа.

²⁰⁵ Архив Врховног суда СР БиХ, В. И. И. к-171-13/15-1, према Д. Лукач, „Бања Лука...“, стр. 86.

²⁰⁶ Д. Страњаковић, н. д. стр. 137-138.

Масовни терор над Србима у Бањој Луци почео је у јулу 1941. године. У ноћи између 11. и 12. јула похапшене су стотине српских породица које нису прешле у католичку веру, а око 2.000 Срба стрпано у затворе.

Виктор Гутић је у сарадњи са клеро-ушастама Алојзијем Ђосићем, Томиславом Филиповићем, Звонком Брекалом и бањалучким жупником Николом Билогривићем припремио и организовао покољ невиног српског становништва у селима крај Бања Луке Шарговцу, Дракулићу и Мотикама. У том циљу

„... већ половином јануара 1942. године, на инсистирање Гутића, у Бању Луку је доведена из Загреба једна бојна поглавничковог тјелесног здруга, састављена претежно од кољача-емиграната из херцеговачких крајева.

На иницијативу браће Гутића ова бојна, предвођена групом клеро-ушаста, почела је одмах по доласку у Бању Луку припремати једну ширу истребљивачку акцију против Срба... Припадници ове бојне су исељавали из станова, одузимаи имовину, затварали, премлаћивали и убијали становништво према личном нахођењу појединих официра и ушаста.“²⁰⁷

Тако су ушасте из Павелићеве личне пратње поступале са Србима у Бањој Луци све до 7. фебруара 1942. године, тј. до покоља у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама. Павелић и Гутић пустили су их као помамне звери да се већ у Бањој Луци међу невиним становништвом припреме и острве за крволочни и садистички покољ неколико хиљада мирних људи. На наредним страницама приказаће се како је покољ извршен. Овде ћемо укратко изнети како је завршио крволук Гутић.

Гутићеви злочини згадили су се и самом немачком окупатору, који је иначе водио антисрпску политику, и штетили његовим интересима на Балкану у тој фази Рата. Немачки генерал Фортнер, командант 718. немачке посадне дивизије са седиштем у Бањој Луци, дошао је у сукоб с Гутићем. Интервенисале су највише немачке војне и политичке инстанце и у НДХ и у окупираној Србији, међу њима и влада НДХ. Гутићеви злочини превршили су сваку меру. Злочини су на њега деловали као дрога чија се прекомерна употреба не може зауставити. Он је вапио за све већим, страшнијим и монструознијим злочинима над Србима. Немци више нису хтели да трпе таквог манијака на подручју своје окупационе зоне, нити зоне својих утицаја. Зато је Павелић морао да га макне из Бање Луке. Пошто је био његов изабраник, миљеник и сличан њему по духовном склопу, а нарочито по мржњи и злоделима према Србима, Павелић је пребацио Гутића у Карловац на исту функцију коју је имао у Бањој Луци, у италијанску окупациону зону.

На крају Рата Гутић је побегао у Италију. Тамо су га 1946. године ухватили југословенски органи и пребацили у Југославију. Суђено му је у Бањој Луци, месту његових злочина. Осуђен је на смрт.

Остали су трагови и сећања на једног монструозног, патолошког злочинца и Независну Државу Хрватску, која је израсла и одржавала се неколико година помоћу таквих манијака као што су Виктор Гутић и фрањевац Томислав Филиповић Сатана, чија је основна лична карактеристика била геноцидност.

²⁰⁷ Д. Лукач, „БАЊА ЛУКА И ОКОЛИЦА У РАТУ И РЕВОЛУЦИЈИ“, Савез удружења бораца НОР-а, Бања Лука, 1968, стр. 187-188, у даљем тексту: „Бања Лука и околица...“

ФРА САТАНА

ФРАТАР СА ПЕТРИЋЕВЦА

НАЈМОНСТРУОЗНИЈИ ЗЛОЧИНАЦ НА СВЕТУ

Откад постоје народи, религије и свештена лица, нигде у свету и никад у историји није било тако монструозног свештеника као што је био католички фратар Томислав Филиповић из самостана Петрићевца код Бање Луке. Он је носио још име и презиме Вјекослав Мајсторовић. Његови садистички злочини над Србима немају премца. Он би могао да буде аутентични 'јунак' романа и филмова страве и ужаса. Односно, он то никако не може бити, јер његови злочини изазивају одвратност и гађење. Фра Сатана је био морално дефектан и човек и свештеник, наказа у људском облику.

За Католичку цркву било би упутно да трага по историји злочина не би ли међу свеколиким свештенством у историји нашла грознијег злочинца од свог фратра Томислава Филиповића и тако уступила прво нечасно место неком другом свештенику и некој другој религији. Међутим, вероватно би такво трагање било узалудно. Томислав Филиповић је само највиша сублимација вишевековног насиља и терора које су Ватикан и Католичка црква вршили над неверницима и припадницима других религија.

На западној периферији Бање Луке, на равници, у бујном зеленилу, налази се фрањевачки самостан Петрићевац. Пре Рата био је узорно уређен, са украсним дрвећем, негованим травњацима и чистим стазама. Ту је пре Рата живео фрањевачки капелан Томислав Филиповић. Кад се онако млад, витак, леп и продуховљен, у апостолкама и дугачкој браон одори, препасан плетеним гајтаном чији се крајеви спуштају до земље, шетао по самостанском дворишту, деца и одрасли све три вере гледали су га са страхопоштовањем, а неко и са дивљењем. Личио је на апостола из Исусове пратње. Наизглед је био оваплоћење Божјег пастира и светости Божје. Нико није могао ни помислити да се у души тог лицемерног и претворног фратра налази ишта друго до племените мисли и жеље да чини угодна, племенита, Богу драга дела.

А онда је дошао Рат. Из наизглед анђеоски побожног и скрушеног католичког фратра Томислава Филиповића испилио се монструозни злочинац, чији ће скори злочини над Србима компромитовати не само Католичку цркву већ и људски род. Тај фратар је учествовао у припремама, организацији и непосредном извршењу најмонструознијег и најгрознијег једнодневного покоља Срба у њиховим домовима који су усташе икад извршиле, и какав никад нико у историји није извршио. Вероватно међу свим усташама, па ни међу њиховим најпознатијим целатима, није било тако страшног, упорног и успешног кољача као што је био католички свештеник из самостана Петрићевца Томислав Филиповић.

Ове претешке речи могу изгледати неистините. Може се помислити да их казује неко пристрасан, неко ко је склон претеривању или неко ко не воли Хрвате и Католичку цркву. Ништа од тога. Нека као доказ послуже цитати из капиталног дела великог и угледног католика и Хрвата др Виктора Новака „Магнум кримен.“

Ево само једног дела оног што је Виктор Новак забележио о Томиславу Филиповићу у својој књизи од 1.120 страна:

„До које се абнормалне и аморалне провалије може срозати један свећеник, најстраховитији издајица и Бога и еванђеља, још га више изобличава и један други усташа, који је и фра Мајсторовића-Филиповића као и остале његове другове – свећенике изблиза проматрао.

Усташки официр Јосип Матијевић изјавио је пред Земаљском комисијом за утврђивање злочина тешке моменте из живота ових логорских свећеника.

‘Године 1941. када сам по други пута дошао на дужност у Јасеновац... затекао сам... и већи број свећеника... Међу првима се истицао усташки свећеник Брекало Звонко... Надаље исти Брекало проводи читаве оргије пијанства и неморалног живота са својим колегама и такође усташким свећеницима Чулином и Звонком Липовцем... Свећеници Брекало и Липовац су знали често пута да иду у Бос. Дубицу, гдје би у друштву с усташким сатником Јосипом Сударом правили обилне вечере на које су позивали и жене с којима су се забављали. Исте би у њихову друштву остајале до касно у ноћ, а много пута и до зоре...

Затим сам познавао фратра, свећеника из Јајца Вјека Филиповића, званог Мајсторовић, по чину бојника, а тада је вршио дужност заповједника логора. Као свећеник у Јајцу поубијао је више Срба, који су били ухваћени по усташама. А затим је дошао у Јасеновац под именом Мајсторовић за заповједника логора. Био је окрутан, волио је много да коље. Многе и многе групе заточеника смакнуте су за вријеме његовог управљања логором. Када је бачен на терен као заповједник бојне, много је палио села и клао становништво, особито по Козари и околици Бос. Дубице. У Бос. Дубици са сатником Иваном Сударом, званим Јојо, купио је све православне и потукао до задњега, те их бацио у Уну. У истрагама је мучио и тукао да дође до признања, просто речено био је велики крвник. Док је био заповједник у Дубици, к њему су често долазили свећеници Брекало, Липовац и Чулина, те су у његовом стану по читаву ноћ пили и јели, а такође су увијек у оваквим гозбама биле присутне по којекакве покварене жене. Напомињем да су исти као свећеници убијали, тукли, пијанчевали и на звјерске начине мучили заточенике.’

Овај дивни усташко-свећенички квартет одјекиват ће дуго кроз хисторију католичке цркве у Хрватској као најсрамнији израз једног моралног пада, какав се ријетко у хисторијама јавља. Он не ће остати само, као толико огроман број других свећеника, срамно понижавајући примјер злоупотребе цркве и свог свећеничког положаја него и као прототип најстрашнијих крвника у свећеничким одијелима и под свећеничким тонзурама, којима је, у Дантеовој визији, поплочан пакао.“ (Подвукао Л. Л.)²⁰⁸

„Фра Томислава Филиповић, из Петрићевца код Бања Луке, уистину је једна монструозна звијер у хаљи свеца из Асизиа. (Асизи – град у италијанској покрајини Умбрији у којем је рођен и сахрањен Фрањо Асишки, родоначелник реда фрање-

²⁰⁸ В. Новак, н. д. стр. 649, 650.

вачких фртарара – Л. Л.) Савршен мајстор при ударању ‘психологијских темеља’ – потребних за стицање ‘искреног и дубоког увјерења’ – о коме говори бискупска конференција новембра 1941. године.

Ђорђе Рајић, кафеџија из Бања Луке, изјавио је на саслушању о страховитим страдањима Срба у његовом крају, и наравно, морао је проговорити и о овом фрањевцу Филиповићу. Треба рећи, да се извештај овог кафеџије потпуно подудара са истрагом коју је провела Земаљска комисија за утврђивање ратних злочина за Босну и Херцеговину. Једино се у датуму не слажу Ђорђе Рајић и извештај Комисије. Док Ђорђе Рајић говори о 8. фебруару 1942., дотле је Комисија утврдила, да се догађај догодио 7. фебруара. Ђорђе Рајић је изјавио:

‘На осмог фебруара 1942. једна група загребачких усташа под водством фратра-исусовца (!) именом Филиповића, из самостана Петрићевца крај Бања Луке отишла је у српско село Раковица – Рудник крај Бања Луке. У овом селу радили су у руднику Срби радници заједно са радницима католицима и муслиманима. Фратар усташа Филиповић је по легитимацијама установио раднике Србе па је те одмах одвојио од радника католика и муслимана, те их истодобно на лицу мјеста у Руднику дао по усташама убити. Усташе су ове раднике убили крамповима. Тада су овдје убијена 52 радника Србина. Послије тога отишли су усташе под водством фратра Филиповића у село Дракулић крај Бања Луке, откуда потјечу убијени радници рудари. У овом селу усташе су и опет под водством фратра Филиповића убили око 1.500 Срба, људи, жена и дјеце. У овом селу тад су убијени сви житељи, једино се спасила једна жена именом Ленка и њезино петоро дјеце, те још једно дијете, чији су родитељи убијени. Ленка је касније полудјела... Главни иницијатор свих прогона и покоља, те пљачке Срба у овом крају јест већ поменути др Виктор Гутић који је у својим говорима стално харангирао против Срба... Поред споменутог фратра Филиповића и други су фратри долазили на договор Гутићу, али ја њихова имена не знам.’

О овом монструозном фратарском злочинцу једнако даје сличан тежак извештај и Добрила Мартиновић, учитељица основне школе у Шипрагама, срез Котор Варош.

Извештај, који је Земаљска комисија за утврђивање ратних злочина за Босну и Херцеговину објавила децембра 1946., допуњава ову тешку и мрачну слику ужаса, којима су били изложени Срби 1941. и 1942...

Али, врхунац дивљаштва представља покољ шездесеторо школске дјеце, коју су затекли у школи и сјекли им главе пред очима учитељице, која је од претрпљеног ужаса полудјела...

Према исказу професора унив. др. Јове Јовановића, који је имао прилике да разговара са опорављеном учитељицом, види се, да је фра Вјекослав Филиповић учествовао код свих тих звјерстава, па и убијања ове мале српске дјеце.²⁰⁹

²⁰⁹ Исто, стр. 645-647.

Добрила Мартиновић је завршила Учитељску школу у Бањој Луци 1940. године, па је у време покоља могла имати око 20 година.

ФРА САТАНА КОЉЕ ШКОЛСКУ ДЕЦУ

Ја сам 1955. и 1956. године био учитељ и управитељ у основној школи у Шипрагама, где је после Рата радила опорављена учитељица Добрила Мартиновић, која је преживела покољ.

Она је отишла из Шипрага пре мог доласка у то место. Зато је ја нисам срео ни упознао, али сам чуо да је пре мене ту радила једна учитељица којој су усташе у разреду поклале ђаке.

Ја сам тада био млад (21 година). Нисам се бавио науком. Био сам сам у школи и држао наставу са све четири разреда основне школе, од првог до четвртог, у комбинованим одељењима, пре и после подне. У једној смени радио сам с првим и трећим разредом у истој учионици, а у другој с другим и четвртим. Уз то сам био председник Савета за просвету у општини Шипраге. И ту сам имао доста обавеза и посла око изградње нових школа, довођења нових учитеља у Шипраге, материјалног обезбеђивања школа и учитеља, контроле рада школа, контактирања са школским надзорницима и органима власти у општини... У слободним тренуцима мислио сам највише на девојке и „јурио“ за њима.

О ратној учитељици Добрили Мартиновић и њеним покланим ђацима нисам тада много размишљао. Много година касније, када сам почео да истражујем покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, присећао сам се оног што сам у Шипрагама чуо о њој.

После Рата (1941-1945) држава је распоређивала стручне раднике, па и учитеље, на радна места према својим потребама и могућностима. Добрила Мартиновић је распоређена на рад у основну школу у Шипрагама. Ја досад нисам установио тачно време њеног боравка у Шипрагама. Према сећању и казивању људи из Шипрага с којима сам разговарао, то је могло бити негде од 1948. до 1954. године. Нисам успео да нађем њен радни досије, јер су Шипраге једно време припадале општини Котор Варош, а онда су једно време биле самостална општина, па су опет припале Котор-Варошу, тако да се у тим претумбацијама негде затурио досије и Добриле Мартиновић.

Шипраге су и сада сасвим мало насеље на реци Врбањи, удаљено 30 километара од Котор-Вароша према Влашићу. Ту су пре 50 година, када смо Добрила и ја ту учитељовали, били Земљорадничка задруга, станица милиције, основна школа, пошта, продавница и десетак-петнаест сеоских кућа.

Највећу приватну кућу имала је Перса Вуковић. Она је до Рата живела у Котор-Варошу. Муж јој је погинуо одмах на почетку Рата. Остала је сама са двоје малолетне деце, Војиславом (1935) и Синишом (1936). Није имала од чега да у Рату издржава децу и себе. Зато се преселила у Шипраге, где јој је родбина дала доста велику кућу на спрат усред насеља. После Рата Перса је издавала собу-две за становање онима који су послом дошли у Шипраге. Ту су повремено становали учитељи, милиционери, шумари, запослени у Земљорадничкој задрузи, ловци,

риболовци и путници намерници. Неки су се код ње и хранили, било да су ту становали или на неком другом месту.

Код Персе Вуковић становала је и хранила се и учитељица Добрила Мартиновић. Она није била удата, нити је имала деце. Била је млада и још сама. Вероватно ја зато „бачена“ у забачено село, далеко од Бање Луке. Старији учитељи с породицама распоређивани су у веће градове, или близу њих, да би могли школовати децу.

У исто време код Персе се хранио и Војко Стојановић, један од руководиоца у Земљорадничкој задрузи у Шипрагама. Војко је рођен 1927. године у суседном селу Крушево Брдо, удаљеном од Шипрага десетак километара према извору Врбање на Влашићу. Било му је далеко да свакодневно од своје куће долази у Шипраге на посао, па се настанио у Шипрагама код Аранђије и Равке, а хранио се код Персе.

Када сам ја 1955. године као учитељ дошао у Шипраге, одмах сам се упознао и спријатељио с Војком. Он ми је помогао да се снађем у новој средини. Остали смо трајни пријатељи. Између осталог, он ми је причао и о Добрили Мартиновић.

Војко се једно време свакодневно сретао с Добрилом код Персе за време ручка и вечере. Причали су о свему и свачему, а о покољу деце најмање. Тада није било препоручљиво да се прича о ратним злочинима ако би те приче могле да се негативно одражавају на прокламовано братство и јединство. То је било чак врло опасно. Због тога се лако могао изгубити посао и dospети у затвор. Зато је Добрила само понекад у највећем поверењу причала Војки како су јој усташе поклале ђаке у школи у којој је она радила на почетку Рата. После је то Војко мени, као пријатељу, у поверењу препричавао, с молбом да ја то ником другом не причам. И никада, све до Рата 1991-1995. године, ја то нисам спомињао. Тој теми сам се вратио када сам почео да пишем ову књигу.

Војко Стојановић је познавао Добрилу Мартиновић

Обновио сам разговор с Војком. Он сада, као пензионер, живи у Шипрагама, сам, где је направио велику и лепу кућу. Редовно га обилазе син Слободан, који живи у Бањој Луци, и кћерка Божана, новинар у Новом Саду. И ја га повремено посетим.

У исто време с Добрилом и Војком код Персе се хранио и Ђоко Кузмић доле негде од Грабовице, суседног села до Шипрага. Он је био књиговођа у Задрузи. И с њим сам се дружио у Шипрагама. И он је познавао Добрилу и чуо за причу о покољу деце.

Ја сам се дружио с Персиним синовима Војом и Сенишом, који су били мојих година. Били смо момци и пријатељи. Перси је било драго да јој се синови друже с учитељом. Зато је била према мени веома сусретљива и отворена у разговору са мном. И ја сам се једно време хранио код ње. Ја сам у ствари станао и хранио се код Атифа Чауша, а код Персе се повремено само гостио.

Мени је управо Перса причала појединости о покољу школске деце у Дракулићу, онако како је то њој причала Добрила у поверењу када остану саме. Добрила јој је причала да је фра Томислав Филиповић често ишао са 12 усташа, па се причало да опонаша Исуса и апостоле. На дан покоља такође је са 12 усташа дошао у учионицу. Причала ми је то више пута и молила ме да то никоме не кажем. Бојала се да јој не забране издавање стана и хране, јер је од тога живела и школовала децу. И ја сам се бојао, па нисам никоме причао.

Перса и њен син Синиша су умрли, а Војо је жив и здрав. Живи у Котор-Варошу. Он се сећа Добриле Мартиновић, која је становала и хранила се у њиховој кући. Недавно сам обновио с њим разговор о њој. Каже да је била тако средњих година, онижа, мало буцмаста, кестењаста, озбиљна, продуховљена и повучена у себе. Само је с његовом мајком Персом радо и дуго причала.

Штета је што ја или било ко други нисмо потражили и пронашли Добрилу Мартиновић одмах педестих година прошлог века и детаљно записали њено сећање на покољ школске деце у Дракулићу 7. фебруара 1942. године. Тиме би се допунило и још више конкретизовало њено казивање универзитетском професору др Јови Јовановићу о том покољу, које је записано у „Магнум кримену“ и у овој књизи.

Она је у поверењу причала о покољу српске деце у основној школи у Дракулићу много детаљније него што је приказано у књигама. По њеном причању то је било овако:

У њену учионицу изненада је за време часа ушао фратар Томислав Филиповић, кога је она одраније познавала. Познавала су га и деца, јер је тај фратар често пролазио кроз Дракулић, Шарговац и Мотике. За њим је ушло још 12 усташа, који су стали до врата поред катедре и школске табле, окренути према клупама и деци. Изгледа да је фратар опонашао Исуса Христа и његових 12 апостола, па је зато водио са собом 12 усташа. Дотле није било никакве нервозе ни страха, јер су усташе често пролазиле поред школе и нису чиниле никаква зла. „Доброћудни“ фратар Филиповић уносио је мир. Деца су радознано, без страха, гледала војску.

Онда је фратар замолио учитељицу да изведе из клупе једно српско дете. Она је, не знајући шта ће бити, одабрала и извела лепушкасту и уредну девојчицу Радојку, кћерку Ђуре Гламочанина. Мислила је да дете треба да нешто одрецитује, као што се то и раније дешавало, па је зато одабрала лепо и отресито дете из угледне породице. Када је Радојка дошла до катедре, фратар ју је прихватио, подигао на катедру, а онда извадио нож и ту је заклао пред осталом децом, учитељицом и усташама. Тада се смирено и језуитски достојанствено окренуо према усташама и рекао им:

– Усташе, ово ја у име Бога покрштавам ове изроде и ви слиједите мој пут. Ја први примам сав гријех на моју душу, а вас ћу исповједити и ријешити свих гријеха.²¹⁰

У учионици је настала паника. Ужаснута деца су викала, вриштала, јаукала и скакала једно преко другог, између клупа и преко клупа. Фратар је одмах наредио учитељици Добрили Мартиновић да издвоји сву српску децу под претњом уби-

²¹⁰ Д. Лукач, „Бања Лука...“, стр. 192.

ства. Затим је наредио да и друга учитељица, Мара Шуњић, изведе српску децу из свог разреда. Контролисао је децу по школском дневнику. Усташама је наредио да српску децу изведу напоље, у школско двориште у коме је био утабан снег. Деци је наредио да трче укруг по школском дворишту, а на одређеним растојањима поставио је 12 усташа, „апостола.“ Наредио им је, како које дете наиђе, да му одсеку део тела – уво, нос, руку, образ, изваде око - и да му то гурају у просечени стомачић, а затим да масакрирано дете даље трчи. И све тако док деца нису попадала. Онда су их усташе дотукле на снегу. Учитељице су се избеzumиле.

„Мара Шуњић, учитељица, (као сведок на суђењу братру Филиповићу – Л. Л.) причала је како је једнога дана у њену школу дошао Филиповић-Мајсторовић са групом усташа. Наредио јој је да раздвоји дјецу по националностима, а затим је извадио каму и рекао:

– Дјецо, гледајте!

Почео је клати православну дјецу. Неке је прорезао па су стала трчати окрвављена у круг и вриштати. Полузаклану дјецу, избеzumљену од болова, усташе су дочекивале и тукле дршкама од пиштоља и убијале.“²¹¹

„У школама су остала празна сва мјеста српске дјеце. Само у шарговачку школу није дошло 53 дјеце.“²¹²

Учитељица Добрила Мартиновић пала је у несвест. После се годинама опорављала.

У школском дневнику је записано да су Радојка Гламочанин и остала српска деца „умрла 7. вељаче 1942. године.“

И учитељици и католичкој деци која су преживела масакр тог 7. фебруара 1942. године било је строго забрањено да о том проговоре икад и једну реч. Па ипак је Добрила Мартиновић то испричала неким особама у Шипрагама у које је имала поверење.

УБИЈАЊЕ РУДАРА У РУДНИКУ РАКОВАЦ

Навешћемо овде још неколико сведочења о злочину у руднику Раковац према књизи Душана Лукача, јер је Фра Сатана предводио и благосиљао усташе које су поубијале рударе.

„Наведеног дана у 4 сата ујутро дошло је око 10 усташа горе наведене бојне на рудник Раковац код Бање Луке. Неколицину радника, грко-источне вјере, који су остали у рудничкој прозиваони усташе су одвели и одмах убили у непосредној близини рудника. Ујутро у 8 сати придошао је и остали дио сатније, те су усташе онда похватили раднике прве смјене, који су дошли на рад, легитимизирали их, и све раднике грко-источне вјере одвојили, одвели их свезаних руку у непосредну близину рудника и ту су их убили. Убијање је вршено тако, да су појединца ударали

²¹¹ Драгутин Ђургуз, Милорад Вигњевић, „КОЗАРСКИ ОДРЕД“, Нациоални парк „Козара“, Приједор, 1982, стр. 415, у даљем тексту: „Козарски одред.“

²¹² Извештај немачког официра из Бање Луке од 23. фебруара 1942. г. Архив БК, Бања Лука, кутија 40, ф-29/8.

тупим предметом у потиљак, а затим су га ударцем крампа у главу дотукли. Кад су побили све раднике, похватили су раднике треће смјене, који су излазили из ја-ме, те су с њима поступали на исти начин.

Сличан опис дају и у својој изјави тадашњи управитељ рудника Раковца, инж. Драгутин Костањшек, службеник рудника Анте Јосиповић и већи број саслуша-них рудара.²¹³

Када су усташе стигле у рудник Раковац, фра Томислав Филиповић поздравио је и ове кољаче покличем:

„Убијајте, а ја ћу вас разријешити гријеха.“²¹⁴

*Мирослав Мајсторовић – фра Томислав Филиповић,
Фра Сашана (у средини), најмонструознији свештеник
у историји свешта*

²¹³ Д. Лукач, „Бања Лука...“, стр. 189.

²¹⁴ В. Новак, н. д. стр. 648.

Као што се види из аутентичних, изворних текстова, католички фратар ишао је са усташама кољачима, религиозно затуцаним, којима је свака реч свештеника значила и подстрек, и позив и наредбу, и својом речју и личним примером наводио их да кољу и убијају Србе.

И из села Павловац, Чокори, Бистрица и Пискавица у близини Бање Луке било је више рудара у Раковцу. И они су поубијани.

Мој ујак Никола Мацановић такође је радио у том руднику. Каже да је ретко кад дотле изостао с посла. И тога дана, у суботу, 7. фебруара, рано ујутро, пошао је на посао као и обично за прву смену. Међутим, снег је претходног дана и током ноћи био много нападао, а пртина није још била направљена, и Никола, иако снажан и здрав човек, као и остали рудари, није успео да се пробије кроз снег и сметове до рудника. Вратио се кући и – остао жив. Умро је 1991. године у родном селу Чокорима. Његов комшија Бранко Драгојевић, рођен 1905. године, који је радио у трећој смени, успео је претходног дана да дође до рудника. Стигао је на време и – убијен је. Из Чокора тога дана побијени су још Душан Драгојевић (рођен 1905), Лазар Вучић (1910), Сретеније Вучић (1900) и још неки рудари.

Ни један Србин рудар из Раковца није успео да тог дана извуче живу главу. Сви су побијени под руководством и по благослову католичког фратра Томислава Филиповића.

Потпун списак поубијаних рудара, као ни списак покланог народа тога дана у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, није никада направљен. Остало је мало живих сведока Срба, а Хрвати су чували тајну. Зна се да су тога дана побијена 52 или 53 рудара, али никада нису утврђена имена свих њих. Јован Бабић у својој књизи „Дракулићи“ у приложеном списку убијених рудара наводи и имена неколико рудара који су остали живи захваљујући томе што тога дана нису дошли на посао. Међу њима је, као што је речено, и мој ујак Никола Мацановић, и моји рођаци Јован и Лазо Вучић, такође из нашег села Чокора. Ни у Бабићевој књизи нема пак имена неких рудара који су заиста поклани у Раковцу 7. фебруара 1942. године. Заimeo им се траг, јер се деценијама то није смело истраживати.

Фра Томислав Филиповић је у бањалучком покољу само показао своју кољачку страст. Много је волео да убија. Као прави злочинац манијак, он ће „процветати“ тек у Јасеновцу као управник тог злогласног логора.

ФРА САТАНА – УПРАВНИК ЛОГОРА У ЈАСЕНОВЦУ

После покоља у Раковцу, Дракулићу, Шарговцу и Мотикама усташке и црквене власти у НДХ доделиле су му, вероватно као награду, „радно место“ у Загребу. Тамо је постављен за исповедника жртава у затвору на Савској цести. Ускоро је збацио фратарску одору и под именом Мирослав Мајсторовић обукао усташку униформу. Његови претпостављени добро су знали за његову крволочност. Зато је управо он одабран за старешину најгрознијег, најзверскијег, најпрљавијег и најнехуманијег великог логора у Другом светском рату, а можда и уопште. Зна се да је у логорима Аушвиц и Матхаузен поморено много више људи него у Јасеновцу и да су жртве страховито мучене. Међутим, Немци су у тим логорима

вршили ликвидацију људи скоро роботски хладно, „савесно“, дисциплиновано, систематично – као што обављају и друге послове, а нарочито кад су у униформи. Не зна се пак да је било оног сладострасног уживања у мучењу жртава, као што су у томе уживали католички фратри и њихова духовна деца усташе.

Усташе су своје жртве у Јасеновцу мучиле и убијале са задовољством, страсно, усхићено, са осећањем среће при томе, понекад театрално и свечарски, поносно, уживајући у садизму. Ето, то је оно што Јасеновац чини нехуманијим од логора код ма којег другог народа.

И ето – каквог парадокса!

За управника тог најгрознијег логора постављен је један свештеник. Свакако не да унесе мало хуманизма међу јадне затворенике и жртве.

Павелићева власт и Католичка црква проверено су знале да ће управо тај свештеник спроводити најужаснија мучења и најмасовније убијање затвореника, апсолутном већином Срба.

„Физиономија овог усташког садисте добит ће свој прави вид у његовом каснијем дјеловању као шефа злогласног Јасеновачког логора. Кад је осјетио да би га његова насиља у Босни могла доћи главе, склонио се у Загреб, гдје су му црквене власти повјериле службу ‚исповједника‘ у затвору на Савској цести. Ту је он читао мисе, исповиједао и причешћивао затворенике који су прије смрти зажељели утјехе Божје. Међутим овдје није било нарочитог посла за фра Филиповића. У јесен 1942. појавио се у униформи усташког официра под именом Мирослава Мајсторовића као заповједник логора у Јасеновцу. Сви садистички инстинкти једне монструозне личности овдје су се развили до најстраховитијих пароксизама. Постоје свјedoци који вјеродостојно свједоче да је та звијер побила својом руком велики број унесрећених логораша.“²¹⁵

„Није се жацао да обавља најкрвавији посао убијања маљем, клања ножем и дављења заточеника Јасеновца и Градишка, те да тај посао настави до коначног слома фашизма. Са рукама запрљаним још топлим крвљу својих жртава он је подјељивао опрост од гријеха својим сурадницима у клању.“²¹⁶

„Усташе су причале да је фра Сотона, Филиповић, стравствено заволио убијати мотиком дјецу и болеснике.“²¹⁷

„Смрт (револвером) наступа брзо, осим ако Мајсторовић пуца више косо, ‘да се зликовац помучи мало’: тада се смрт протегне неколико сати, а ‘лешину’ не смије нико дирнути.“²¹⁸

„Пред Божић 1942. побјегла су из логора четири логораша Жидова, инжињер Данон са тројицом својих другова. Чувши за тај бијег, Мајсторовић је помахнитао. Враћајући се колима у логор, угледао је двојицу Жидова како стоје и разговарају.

²¹⁵ Исто.

²¹⁶ Исто.

²¹⁷ Др Н. Николић, н. д. стр. 86.

²¹⁸ Исто, стр. 40.

Скочио је с кола, дошао до њих и питао шта су говорили. Не чекајући одговора, одмах је сазвао у том моменту логораше... Повукао револвер и устријелио најприје једнога па онда испалио хитац у другога. Тај је пао рањен и кад се подигао, Мајсторовић му је испалио и други метак у главу, но човјек још није био мртав. Тада му је клекнуо на прса, повукао нож и заклао га. Истог је дана по начелу 'колективне одговорности' заклао 56 Жидова на раду у селу Бистрици, а другог дана још 9 њих пред зидом, у присуству свих логораша. Стријељао их је сам Мајсторовић, и како смо касније по рупама на кошуљама установили, свој деветорици није пуцао у срце, већ у десну страну груди да смрт не би одмах наступила. И ово није било доста Мајсторовићу за дочек Божића. У Кули се налазило око 600 жена и дјеце, доведених из неких села на Козари. Најприје их је оставио више дана без воде и хране, док се жене нису почеле пењати на прозоре и викати. На Бадње вече усташе су их побиле. Такав је био Божић 1942. године.²¹⁹

„Приликом доласка једног транспорта заточеника у Јасеновац у логорском кругу су стајали заједно Љубо Милош и фра Мајсторовић. Они из транспорта издвајају четири младе жене, од којих су две биле мајке са одојчадима на грудима. Мајсторовић вади из канија каму, а Љубо Милош, знајући у чему фратар ужива, истрже једно дете из мајчиног наручја и једним снажним замахом баци га увис. Мајсторовић потури каму да га дочека, али промаши и дете тресну на ледину. Исто се поновило и са другим дететом. Милош поново узе прво дете и баци увис, Мајсторовић га сачека врхом каме и проби, али већ мртво, и баци подаље од себе. И са другим дететом би исти случај. За то време мајке су лежале у несвести због оног што се радило са њиховом децом.“²²⁰

Фратар Мајсторовић као управник логора Јасеновац волео је да ујутро шета логором са гуменом цевчицом у руци и бира жртву. Одабрану жртву пратиоци пред њим закољу, а он на закољ стави своју цевчицу па пије топлу крв, уместо јутарње кафе.

„На католички Бадњак 1942. Филиповић је пред стројем заточеника стрељао тројицу, које је окривио да су хтјели побјећи. Једна жртва није била смртно погођена, па је јаукала. Убојица је дохватио свој нож, подметнуо своју шаку жртви под грло, заклао несретника и попио пуну шаку крви.

– Ах, што је слатка...!“²²¹

Виктор Новак у својој књизи наводи више сведочења о злочинима управника логора Мирослава Мајсторовића. Овде ћемо из те књиге навести још само неколико цитата:

„Други један свједок из Јасеновца, новинар Ђорђе Милиша у својим логорашким запамћењима говори и о фра Филиповићу-Мајсторовићу. Приказавши његову физionoмију означаје га као најизразитијег представника фаризејштине, који се претвара као сладак, пријазан, насмијан и детињски наиван и добар. 'Дје је све

²¹⁹ В. Новак, н. д. стр. 648.

²²⁰ Д. Страњаковић, н. д. стр. 65.

²²¹ В. Новак, н. д. стр. 649.

то као свећеник тако брзо научио, тешко је рећи, јер је у кољачком послу својим знањем и окрутношћу био ненадкриљив. Дуго је времена био главни извршитељ масовних клања у Градини, за који би се рад посебно и облачио. Обично на вечер навукао би чудну неку зеленкасту кућну кабаницу, извршавао клања, и тек ујутро другог дана враћао се сав крвав. Неко је вријеме водио са собом бројне усташке агенте, заточенике, који су му помагали при клању у Градини... Навикао на стално клање, ниједан се од масовних кољача није задржао у тој сатанској работи, колико он... Касније као заповједник афилације пакла Старе Градишке, обављао је сам и сва стријељања при наступима...'

Међу усташким крвницима била је и 'усташка дужностница' Маја Буџон... Кад се једном она вратила у логор с клања на Сави, сва кржава, и похвалила се гласно братру Филиповићу који је наишао:

'Ја сам их седам заклала.' Фратар Филиповић био је тако усхићен да јој је притрчао, загрлио је и притиснуо на груди онаку кржаву: – 'Е, сад те волим, сад те видим да си права усташка.'

*Жене усташкице – кољачи монструми
Нада Томић-Лубурић и Маја Сломић-Буџон*

О тим монструмима и о њихову животу и дјеловању у Јасеновцу даје још један низ свједока поразне изјаве, које допуњују језивост њихових физиономија. Ни Данте, ни Гоја, не би били у стању да замисле овакву врсту свећеника.²²²

Др Никола Николић, Хрват, који је такође био у Јасеновачком логору и свакодневно гледао Фра Сатанина злодела, каже за њега:

„У Јасеновачком логору постојао је **један од најмонструознијих злочинаца наше епохе** (подвукао Л. Л.), а он није неодгојени дивљак, просвијећен је свећеник.“²²³

²²² Исто, стр. 648, 649.

²²³ Др Н. Николић, н. д. стр. 375.

Фра Филиповић је био управник логора Јасеновац од краја јуна до краја октобра 1942. године. Само за та неколика месеца, по његовом признању, у логору је ликвидирано 20-30.000 заточеника. Потом је премештен за управника логора Стара Градишка од краја октобра 1942. до 23. марта 1943. године, где је такође организовао и лично вршио масовна убијања. Враћен је опет у логор Јасеновац 16. априла 1945. године и као последњи управник овог логора руководио је његовим ужасним ликвидирањем. Као што се види, усташке власти су фра Филиповића упућивале и постављале увек тамо где је требало извршити најгрозније поморе и клања.

Пред Земаљском комисијом за утврђивање злочина фра Филиповић-Мајсторовић изјавио је јуна 1945. године:

„... Признајем да сам лично код јавних стријељања убио око стотину заточеника логора Јасеновац и Стара Градишка. Исто тако признајем да су се за вријеме мога управитељства у логору Јасеновац вршила масовна убијања у Градини... У Градини убијало се маљем, и то тако да би жртва морала сићи у ископану јаму, нашто је слиједио ударац маљем по глави одострага. Осим тога се убијало стријељањем и клањем. Кад су се вршиле ликвидације жена и дјевојака у Градини, знам да су се над млађима вршила силовања...

... За моје вријеме, по мом рачуну, ликвидирано је у логору Јасеновац 20-30.000 заточеника... (Дакле, за само 4 мјесеца!)... Из Јасеновца сам дошао у логор Стара Градишка концем листопада 1942. до 23. III 1943. За горње вријеме догађале су се у логору Стара Градишка масовне ликвидације...

... 16. IV 1945. вратио сам се у Јасеновац, гдје сам остао до конца.“²²⁴

„Фра Сатана одлази сваке ноћи у Градину, у Челинке, Шибове, Лимане, Бјелевине, код Тополе и сам коље, он предњачи, а с њим кољу Бонцо и Шипка, његови помоћници. Он коље заробљене партизане, српску, хрватску, јеврејску, муслиманску дјецу, жене, мајке, труднице, којима распори трбух, па их прикоље. Он, фратар, наређује женама да се подају пијаним усташама ту, на земљи презасићеној крвљу стотина тисућа жртава, измучених, измрцварених. Он им то наређује тик пред њихово клање.

Жене одбијају, у ужасу плачу. Он заповиједа да их повале на земљу и да им размакну ноге. Тада пуца из револвера у вагине и пушта их да ту сатима умиру без икакве помоћи. Он ставља дјецу на пањ и брадвом им одсијеца главе. Ушицама сјекире удара у затиок, а оштрицом пресијеца груди и ребра жртвама и тада их тако неубијене баца у гроб још живе...

Фра Сатана је сам лично много убијао. Нитко тако брзо не коље као он. Он је научио све захвате и већ их аутоматски, механички врши...

Фра Филиповић је отишао из Јасеновца за команданта логора у Стару Градишку, у јесен 1942. године. У Јабланцу у року од 8 дана убио је 12.000 људи. Завршивши свој посао, из Старе Градишке је отишао у Загреб...

²²⁴ В. Новак, н. д. стр. 649.

У коначној ликвидацији логораша (у Јасеновцу – Л. Л.) учествовао је и он, у друштву најпознатијих злочинаца кољача: Љубе Милоша, Пудића Драге 'Парализе'. Пред незадрживим наступом НОВ-е бјежи и злогласни фра Сатана. Код Целовца га Енглези предају, с још неким кољачима, партизанима.

Инг. Љубо Шарић, логораш из Јасеновачког логора, на служби у ОЗН-и, омогућио ми је да видим и разговарам са фра Сатаном и да га фотографишем (у затвору 1945. године – Л. Л.).

У ћелији сам срео једно жалосно мизерабилно створење...

'Његове кржаве руке не могу опрати ни све небеске кише, ни све земаљске ријеке овога свијета' – брујале су ми у ушима те ријечи познате још из логора.²²⁵

У име Земаљске комисије Фра Сатану је као правнику Загребу 1945. године испитивао Хрват Војдраг Берчић. Испитивању су присуствовали адвокат из Имотског Вуковић, лекар Дојч, секретарица Јосипа и Жидов из Завидовића Јакица Данон. Ту није било ни једног Србина. Данон је с првим транспортом стигао у Јасеновац и остао у том логору до његове ликвидације. У логору је цело време био бријач и тако преживео. Фра Сатана и он су се добро познавали из логора.

Берчић је пре Рата завршио право, а после Рата је дипломирао режију и постао један од најуспешнијих режисера у Југославији. Каже да му је од свих људи које је испитивао после Рата у најупечатљивијем сећању остао Фра Сатана. Овде је забележен само један краћи део тога испитивања, по казивању Берчића.

„А мене је занимало како је он почео.

– Па, како је заиста почео?

Виктор Гутић је вршио две функције у Бањалуци, политчку и извршну, јер је био и стожерник и велики жупан. Када га је постављао на ту функцију, Анте Павелић му је наредио: 'Врати ми Крајину!' Гутић је за слугу имао неписменог муслимана (Асима Ђелића. – Л. Л.) који му је ложио пећ у канцеларији и обављао

"ВИ СВОЈЕ, ЈА СВОЈЕ"

● *Колико је укупно људи свој живот скончало од руке и по налогу фратра Томислава Филиповића - Мајсторовића?*

- На саслушању смо покушали да дођемо до неког броја. Рачунали смо према дневном броју ликвидација у Јасеновцу. Ја с једне, а Филиповић с друге стране стола. Дао сам му, сећам се, мастиљаву оловку, а и данас се најежим и срси ме прођу од тог збрајања. Личило је помало као када келнери касно ноћу броје пазар. Моје цифре су биле 86.000 или 88.000, а његове 33.000 до 37.000 побијених. Наравно, то је био број само за раздобље од године дана колико је он провео у Јасеновцу. Он је погледао мој и свој рачун и рекао: "Ви своје, ја своје".

²²⁵ Др Н. Николић, н. д. стр. 376.

једноставне курирске послове. Е, том слуги је једног дана рекао да ликвидира неколико угледних православаца. Човек је дословно схватио задатак и поклао је више него што му је тражено. (У овој књизи је описано како је убио бањалучког епископа Платона Јовановића и проту Душана Суботића. – Л. Л.) То је узбудило целу Бањалуку... Гутић је отишао Павелићу и рекао му да не може против свих, па и усташа. Тада је Павелић на подручје Бањалуге послао 2. батаљон свог Тјелесног здруга на челу са Николом Зелићем. У акцији се највише истакао неки Мишлов с острва Угљана.

У то време Филиповић је био капелан у самостану Петрићевац крај Бањалуге. Али, имао је жељу да постане усташки официр. Доласком поглавниковог Тјелесног здруга, он је видео прилику да оствари своју амбицију и прво је постао душебрижник те јединице, а онда се ставио на њено чело када су упали у српско село у околини самостана.

Филиповић ми је испричао како је у једном тренутку био зграбио дете. Упитао сам: 'Зашто у име рана Исусових?!' На то је он запањен узвратио: 'Зар Ви и то знате?' Нисам фолирао. Заиста сам знао како је он тада зграбио дете за ногице и главу му смрскао о зид. Тако је почео покољ у којем је било убијено 2.000 Срба, а он започео свој злочиначки пут. Покољ је извршен у три села – Шарговац, Мотике и Дракулић...

Филиповић ми је тада рекао да су поклали 1.600 људи. Међутим, сматра се да је жртва у та три села било преко 2.500.

Тада је настала велика стрка међу Немцима, јер су сви Срби који су преживели тај покољ побегли у партизане. Немци су тражили да се похapse сви починиоци злочина. Павелић је у Бањалуку тада послао свог најпааметнијег човека, Вјекослава Сервација, да среди ствар, а он је врло интелигентно и помало подло сву кривицу свалио на фратра иза којег је тада још стајала Католичка црква. Тиме је љага била бачена и на Цркву. Филиповић је зато ухапшен и отпремљен у Загреб. У затвору је имао третман официра. Један дан га је посетио Макс Лубурић. Рекао му: 'Шта они тебе гњаве? Био си мајстор и од сада ћеш се звати Мајсторовић...'

Филиповић ми је на саслушању признао злочине, али се правдао овим речима: 'Па господине мој, нисам то радио само ја. Убијао је свако, убијао је ко стигне и свако лаже ко каже да није убијао.'²²⁶

Фра Сатана се на суду бранио изјавом да је децу клао због тога да од њих не би постали злочинци кад одрасту.

Јуна 1945. године Фра Филиповић-Мајсторовић осуђен је у Загребу на смрт стрељањем.

* * *

Ето, тај „свећеник“ је водио покољ Срба у Раковцу, Шарговцу, Дракулићу и Мотикама крај Бање Луке 7. фебруара 1942. године. Он је прозван и познат као Фра Сатана. Ово поређење било би увредљиво и за самог нечистивог сатану, јер

²²⁶ „Новости“, 18. новембра 2003.

ниједан зао дух из маште највећих стваралаца света, па ни Дантеов, ниједан ђаво, ниједан сатана није по својој злоби и по оствареним злочинима ни до колена католичком свештенику Томиславу Филиповићу – Фра Сатани. Међу католичким клером било их је много сличних, али ни један једини такав. Он је највиши кржави домет Католичке цркве.

Фратар Томислав Филиповић није био случајни патолошки изузетак Католичке цркве, каквих је увек било у свим црквама, религијама, идеологијама и социолошким групама уопште, већ типичан и репрезентативан духовни узорак и узор католичког свештеника, какве су Ватикан и Католичка црква вековима стварали и одгајали за мисију католичења на Балкану и убијање Срба који су се томе највише опирали. Тај фратар се пак са своје стране никада није одрекао свог фратарског звања и знања које му је подарила мајка Католичка црква, већ је током целог Рата наизменично или истовремено носио и употребљавао и католички крст и кржаву каму, клао и у име Католичке цркве и у име усташтва и у име Бога праштао све грехе својим колегама кољачима.

Ватикан и Католичка црква који су и тада знали, а који нарочито добро знају данас, за све злочине свог монструозног фратра и хиљаде других католичких свештеника, нису се никад оградиле од њих ни њихових злочина, па се имплицитно подразумева да одобравају и подстичу такве поступке својих пастира. Они никад нису екскомуницирали фра Сатану.

III

ПОКОЉ У ДРАКУЛИЋУ, ШАРГОВЦУ И МОТИКАМА

ПРЕД ПОКОЉ

КРАЈИШКО СЕЛО

Пошто су Дракулић, Шарговац и Мотике, у којима су усташе извршиле покољ српског становништва 7. фебруара 1942. године, типична крајишка села, укратко ћу подсетити читаоце на изглед тих села. То ће помоћи да се схвате појединости у самом покољу.

Села у том крају нису ушорена, као, на пример, у Војводини и Славонији. Крајишко село чини више заселака од по неколико кућа, ретко више од десетак, који су раштркани на већем, обично брдовитом простору, по више километара уздуж и попреко. Куће су у засеоку по правилу близу једна другој, а воћњаци им се међусобно граниче. Домаћинства у засеоку најчешће воде порекло од заједничког претка, па су у међусобном сродству, те се због тога чланови тих домаћинстава међусобно не удају и не жене, нити се код православаца међусобно окупљују, јер код њих кум не може бити из рода. Када простор у засеоку постане тесан, било настанком нових домаћинстава, било из економских разлога, неко се домаћинство одатле исели на друго место погодно за сеоски живот, нарочито близу пута и воде, и тако почиње формирање новог засеока. Кућа исељеног домаћинства остаје усамљена док се не намноже и изделе потомци, или док се ту не досели који други рођак, а ретко кад ко из другог села. Већи број тако раштрканих заселака и усамљених кућа на ширем простору чини крајишко село. Дакле, крајишко село се рачуна по домаћинствима која му по традицији припадају, а не по простору који му припада. Њиве и шуме различитих села тако су помешане да често парцеле удаљеног села упиру у куће и штале другог села. Живећи и радећи на тако измешаним парцелама земље и користећи заједничке стазе, путеве, воденице, пашњаке, цркву и школу, становништво суседних села свакодневно се среће и добро се познаје.

Већина кућа у крајишком селу су једноставне и мале, до новијих времена и нових кућа. У основи су дугачке 6-8 метара, а широке 3-4 метра, ретко веће. Простор је најчешће преграђен на два скоро једнака дела. Прва просторија је негде озидана, а негде је ограђена само брвнима и зове се „кућа.“ У њој се налази огњиште с кога се дим слободно диже према отвору на крову, који се зове комин или комијен. Та просторија нема плафона ни патоса. Неке куће подељене су на три дела, са „кућом“ у средини и са по једном собом са сваке стране „куће.“ На „кући“ су негде двоја, а негде једна врата за напоље и по једна, односно по двоја, врата за собу, односно за собе. На „кући“ нема прозора. Светло долази кроз комијен. Основа „куће“ набијена је земљом која се за кишних дана претвара у блато. Ту се лети кува, једе и борави. Из „куће“ се улази у собу. У њој се зими кува, једе и борави, а често и спава. Ту се налазе један до два дрвена кревета. Ова просторија је увек зазидана и окречена, а на њена три зида налазе се три мала прозора. Дуж зида на коме се налазе ула-

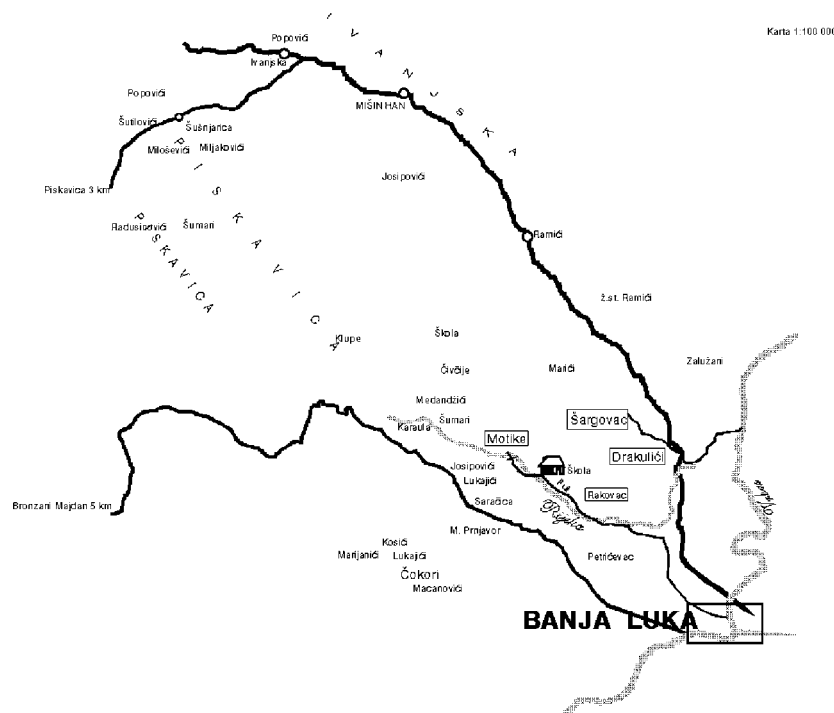
зна врата, до „куће“, смештен је шпорет, најчешће онај лимени на четири ногара, такозвани „фијакер“, који служи за грејање, кување и печење хлеба, или фуруна. Испод неких кућа налази се подрум, углавном само испод једне половине куће, испод собе.

Поред куће, сем осталих објеката неопходних сеоском домаћинству, увек се налази и вајат, такозвана „зграда“, у којој спавају млађи чланови сеоске задруге, нарочито брачни парови. Сваком одраслом задругару пре женидбе направи се посебна зграда. Ту се спава, држи рухо и остала спрема. Старији и болесни спавају у кући и лети и зими. Тако је то од памтивека.

Стечене и утврђене норме морала и понашања у домаћинству и селу строго се поштују и преносе се с нараштаја на нараштај. Тако је увек било и у селима Дракулић, Шарговац, Мотике, Пискавица и Ивањска код Бање Луке, која су усташе истребиле покољем 1942. године.

ДРАКУЛИЋ, ШАРГОВАЦ И МОТИКЕ

Од Бање Луке иду две једине цесте на запад: једна дуга 55 километара иде према Приједору и пролази поред и кроз села Буцак, Дракулић, Шарговац, Драгочај, Мишин Хан, Ивањска, Пискавица, Омарска и Козарац; друга дуга 57 километара иде према Санском Мосту и пролази кроз или поред села, редом од Бање Луке –

Положај села Шарговац, Дракулић и Мотике

Петрићевац, Павловац, Мали Прњавор, Мотике, Бистрица, Пискавица и касаба Бронзани Мајдан. Ове цесте иду од Бање Луке неких десетак километара скоро паралелно, до линије која би спајала села Драгочај и Бистрицу. У том малом правоугаонику дугом и широком по 5-6 км, омеђеном двома наведеним цестама до Драгочаја и Бистрице, смештена су питома села Дракулић, Шарговац и Мотике. На том простору и у тим селима Павелићеве усташе су 7. фебруара 1942. године извршиле најмасовнији и најстрашнији покољ српског становништва у Другом светском рату.

СРБИ И ХРВАТИ У МОТИКАМА

У Мотикама су одувек, све до Другог светског рата, заједно и сложено живели Срби и Хрвати. Од укупног становништва у селу пред Рат 1941. године било је око 60% Срба и 40% Хрвата. Других народа ни вера није скоро ни било. Српски и хрватски засеоци били су измешани по целом селу без икаквог система и реда.

Српски засеоци су били:

Васићи, Малешевићи, Тодићи, Брковићи, Стијаковићи, Велики Стијаковићи, Наранчићи, Јанковићи, Бранковићи, Лукајићи, Прпе, Митровићи и Ратковићи.

Хрватски засеоци:

Ковачевићи, Јосиповићи, Марићи, Пустаије, Грбићи, Љевари, Батковићи, Мартиновићи, Жишке, Липовци и Мејданцићи.

У понеком засеоку биле су само по 2-3 куће, а у неким их је било много више, као на пример у Великим Стијаковићима. И у Мотикама је била покоја одвојена, усамљена кућа, камо се понеко иселио из засеока због тескобе или због боље локације. То се најчешће дешавало при деоби домаћинства.

И домаћинства су, као и свугде, била различите величине. Наиме, Мотике село надомак града а ипак село, имале су пред Рат доста задружних домаћинства. У појединим домаћинствима родовског типа заједно је живело и по 35 чланова, као на пример у домаћинству Ђорђе Стијаковића. С друге стране пак у већини су била домаћинства са мањим бројем чланова, понекад само супружници с по којим дететом. Родовска бројна домаћинства била су само код Срба.

Драган Стијаковић се сећа да су хрватска домаћинства била уситњена и сиромашнија. Она нису живела у многољудним задругама, које су по природи веће масе имале свега више, и имовине, и моћи и угледа. Српске родовске задруге имале су велике комплексе земље, а посебно шуме. Хрвати су настојали да на својим уситњеним поседима обраде свако парче земље, па су због тога крчили своје шуме, те тако остајали без грађевног и огревног дрвета. Дрветом су се снабдевали код комшија Срба, било да су га кад-тад плаћали или одрађивали, било да отпадно дрво, као што су грање и пањеви, добију даба. Они су били бољи и спретнији мајстори и занатлије, јер су пре и у већем броју почели да раде у Бањој Луци на разним индустријским и занатлијским пословима. Зато су комшије Срби редовно користили њихове услуге. Тако су се Срби и Хрвати у Мотикама одувек допуњавали и помагали, све до Другог светског рата.

Нико не зна, нити је до Рата кога интересовало, како и од када је у Мотикама почео заједнички живот Срба и Хрвата. У ствари, једина разлика међу та два народа била је вера и оно што је у вези с њом. Они православне вере су Срби, а они који исповедају католичанство изјашњавају се као Хрвати. Овде Срби Хрвате зову шокцима. Свако је упражњавао своје верске обичаје по правилима своје вере. У ствари, ради се о истој вери, о хришћанству, а католичанство и православље су само две међу око 200 осталих варијанти хришћанства. Та једина разлика међу њима упућује их другде по свету, па и у Мотикама конкретно, на међусобну нетолеранцију у кризним временима, па и на међусобно убијање. То је дошло до изражаја и у Мотикама 1941. године.

МОТИКЕ ПРЕД РАТ 1941. ГОДИНЕ

На неколико година пред Други светски рат у Мотикама се осетило нагло буђење националног набоја код католика, односно код Хрвата. Тога се добро сећа и о том прича Драган Стијаковић, који је у то време имао 16 година. Овде су забележена његова сећања и казивања.

„Још 1936. године у Мотикама је основана и одмах почела са радом проушашка организација ‘Крижари’. Не зна се шта је она потајно радила и спремала, али су неке активности њених чланова биле јавне. Скупљали су по селу добровољне прилоге, тобоже за подизање звоника и куповину звона чијом се звоњавом, вјеровали су сељаци у Мотикама, растјерују градоносни облаци и одбија град (туча) од усјева и воћа. Добровољне прилоге давали су и Срби. Од тог новца, који је скупљан 4-5 година и који вјероватно није био мали, купљено је само звоно, док је остали новац вјероватно потрошен за усташке потребе и циљеве.“

„Крижари, васпитавани у духу католичког радикализма и бескомпромисни у хрватском национализму, у априлу 1941. године изражавају неописиву срећу и радост што могу да поздраве Анту Павелића са

– Врати се, Анте! Хрватска Те зове!

Поглавниче! Крижари Вас поздрављају и изражавају Вам своју дубоку љубав и оданост.“²²⁷

„Пред Рат је саграђен и католички звоник насред села, на Дурбића брду, вјероватно од новца који је прикупљен и од Срба. Тај звоник и сада стоји тамо, неоштећен.

Неки истакнути чланови проушашке организације ‘Крижари’ у Мотикама, који су прије Рата скупљали новац за звоно и звоник, отишли су 1941. године међу првима у усташе и обукли усташке униформе. То су била два сељака – Матија Жижак и Иван Рајкан, затим зидарски радник Нико Пустаија и други. Домаће усташе Жижак, Рајкан и Пустаија нису били балавци које је неко лако завео, већ одрасли људи, средњаци, са по тридесетак година. Сви су били ожењени.

²²⁷ В. Новак, н. д. стр. 586.

Матија Жижак звани Ђеламејо одмах се почео усташки и понашати у селу. Стално је био у усташкој униформи и наоружан. Био је главни контролор у селу, као неки 'шериф'. Тјерао је Србе да оправљају путеве а зими да чисте снијег, и кад треба и кад не треба. Стално је обилазио српске куће и провјеравао да неко од мушкараца није отишао у шуму. При свему томе је био груб и суров. Поносио се усташком униформом и усташким положајем. Током покоља Срба у фебруару 1942. године био је с усташама кољачима. Шокци мјештани приводили су кољаче кућама својих комшија Срба и прецизно их упућивали на сваку српску живу главу, јер су тачно знали гдје се која од њих налази или евентуално скрива. Мјештани су, и у униформама и у цивилним одијелима, држали на истуреним мјестима око српских кућа страже, док су усташе, које су дошле директно из Загреба, вршиле покољ. Нема доказа ни свједока да је и домаћи усташа Матија Жижак клао своје комшије. Иако је можда клао, живи свједок није му могао измаћи, а мртва уста не говоре. Углавном, нема ни једног преживјелог Србина на оним линијама села којима се тог пријеподнева кретао домаћи усташа Матија Жижак, звани Ђеламејо. Он је убијен послје Рата недалеко од своје куће, за вријеме једног чишћења терена, које су вршили органи народне власти. Иван Рајкан је погинуо као усташа у борби с партизанима 1945. године у Дубравама код Босанске Градишке. Нико Пустаија је преживио Рат, извукао се сам Бог зна како од одговорности и мирно живио у свом селу Мотикама све до недавне смрти.

Било је још много примјера проусташког понашања шокаца у Мотикама непосредно пред Рат, као и на почетку Рата.

Одмах на почетку Рата, у априлу 1941. године, младићи шокци, наши школски другови и комшије, постали су некако уображени и надувени у односу на нас Србе. Нестало је оног уобичајеног и нормалног свакодневног срастања, поздрава и разговора. Они су постали агресивни на сваком кораку. Изазивају и физички нападају на свом терену, без разлога и повода, што се дотад није никад дешавало. Тако су се понашали и дјечасти мог и старијег узраста, а и млађа дјеца. Њихова дјеца су тукла српску дјецу, и то све чешће како се Рат приближавао Мотикама. Родитељи српске дјеце нису смјели да интервенишу. Ћутало се и трпило.

Тако су једном мене и мог млађег брата Богдана напала три младића шокца с којима смо се добро познавали. То су били Марко Јосиповић звани Чађо, Стипо Жижић и Марко Домазет. Били су старији и јачи од нас. Имали су по 17-18 година. Чађо и Стипо отишли су из села одмах на почетку Рата, а за Марка не знам ништа. Чађо је 1947. године, за вријеме чишћења терена, ухваћен као усташа и стријељан. Стипо се за вријеме Рата негдје изгубио као усташа и тако му се замео сваки траг. Пошто смо ја и Богдан били млађи и нејачи, нисмо им се могли супротставити. Они су нас мало тукли, а више вријеђали и понижавали. Ми се нијесмо смјели ни бранити, нити смо им ријечима шта узвраћали. Само смо ћутали, гледали у њих и измицали се.

Сјећам се и учитељице у Мотикама прије Рата. То је била Хрватица Мара Ковачевић. Није вољела нас српску дјецу. За сваку ситницу нас туче, по 17 удараца шибом по длану. Кад шиба докочи руку изнад шаке, појаве се модрице и шклубукови. На

неколико година пред Рат Школски одбор је одлучио да ту учитељицу одстрани из школе у Мотикама. Она се није удавала, а имала је година. На почетку Рата видио сам је у усташкој униформи у Бањој Луци. Носила је браон чизме, утегнуто усташко одијело сличне боје као што сада носе цариници, а на глави усташку капу са словом U. Ја сам је видио код Крушне клупе у Бањој Луци. То је лијева страна главне улице кад се иде од џамије Ферхадије према Покријеној чаршији. Ту је било доста радњи са ћепенцима и клупама, па и клупама гдје се увијек могао јести врућ кру. Зато је код Крушне клупе увијек било доста свијета. Мара се била официрски подапела и укочила и ту ходала са једним усташом. Ту учитељицу убили су активисти, неки студенти, у јесен 1944. године у Јосиповићима у Мотикама. Знало се да је била усташа. Била се склонила у кући бивше школске подворкиње Маре Јосиповић. Активисти пошли да је нађу и приведу на разговор. Када је откривена, прва је почела да пуца из пиштоља.“

Врло су ретки примери, тако рећи изузеци, шокци који су показали људско, комшијско понашање према Србима. Драган Стијаковић се сећа само једног таквог примера. Прича:

„Сјећам се добро. Био неки Дурбић, Иве Дурбића син, кога ја нисам познавао, па му се ни имена не сјећам. Мислим да је био студент.

У прољеће 1941. године, тада је већ била проглашена Независна Држава Хрватска, одемо ја, мој брат Богдан и наш комшија Ђуро Тодић, све дјечац, а ја од 16 година најстарији, на рјечицу која тече поред наше школе у Мотикама – ми је зовемо Широка ријека. Ту смо хватали рибу. Около све шокачки засеоци: Љевари, Јосиповићи, Мартиновићи. И тај Дурбић је био наш комшија. Приђе он нама и добронајерно нас упозори:

– Дјецо, идите кући и немојте се враћати. Опасно је.

Ми одмах одемо. Касније сам чуо да је тај младић отишао у партизане заједно са својом дјевојком Јелицом Тодић, Српкињом. Не знам шта је даље било с њим.

Домобрани и жандари нису вршили насиље над српским становништвом. Домобрани су углавном били зрелији и мирни људи, махом са стране, који су обављали стражарску и контролну службу. Углавном су били толерантни према Србима. Носили су војне униформе, са познатим стандардним домобранским качкетима на глави, на којима није било слова U. Међутим, било је и оружаних цивила.

Било је очигледно на сваком кораку да је број наоружаних лица нагло повећан. Она су стално крстарила селом и све контролисала. Провјеравали су да ли су сви српски мушкарци код куће, да неко није побјегао у одметнике. Пријетили су да ће бити отјеране у логор породице из којих неко од одраслих мушкараца оде у непознатом правцу. Због тога се нико од Срба није смио удаљавати од куће.

Тако су се по селу, појединачно и у групама, у униформама и у цивилним одијелима али са војничком капом на глави, домобранском или усташком, свакодневно кретали различити оружници Независне Државе Хрватске. Они су држали сву власт у селу. Срби су од априла 1941. године били практично поробљени и потпуно обезбрављени. Живјели су повучено и тихо, као неки ухваћени кривци, и пасивно

чекали судбину. Шокци у униформама гонили су их да оправљају сеоске путеве, а зими да чисте снијег. Те зиме било је изузетно много снијега. Других масовних напада на Србе и њихову имовину није било.

У Мотике су стизале вијести о ратним догађајима, али у самом селу није се ратовало. С лијеве стране цесте, која иде од Бање Луке према Санском Мосту, била су српска села са понеким оружаним човјеком, а то су Бистрица, Борковићи, Шибови, Чокори и Голеша. Тамо домобрани и усташе нису смјели да иду. Они су само даноноћно пуцали преко цесте, највише из пушкомитраљеза. Срби су им понекад ријетком пуцњавом одговарали с друге стране цесте. Становништво Мотика било се навикло на свакодневну пуцњаву и присуство војске и оружаних цивила. Свакодневни пољопривредни, кућни и други послови обављани су као и раније, колико се могло.

Дјеца су у јесен 1941. редовно кренула у школу у Мотикама. Али, послије неког времена, не сјећам се кад је то тачно било, војска је заузела школу и ту се смјестила. Зато су дјеца престала ићи у школу. Школа у Мотикама била је погодна за смјештај војске зато што је то велика зграда и зато што је на путу и близу Бање Луке. Тврди пут који долази од Бање Луке до школе управо се ту код школе рачва у два крака. Лијеви крак иде неких пет-шест километара кроз Горње Мотике скоро паралелно са главним путем Бања Лука–Брозназани Мајдан до Карауле. Поред тога пута налазе се Јосиповићи, Стијакловићи, Тодићи, Мејданцићи и Шумари. Десни крак иде од школе према Драгочају. Усташе су нас Србе гониле да копамо канале уз цесту поред школе, па сам их у јесен 1941. године често виђао код школе. Пошто је војска била заузела школску зграду, ту није било школске дјеце 7. фебруара, кад је био покољ. Друкчије је било у Дракулићу. Тамо су дјеца дошла у школу и на дан покоља, и то рано ујутро. Дошла су у школу прије усташа. Кад су усташе дошле, поклате су у школи и пред школом српску дјецу.“

МОЈЕ СЕЛО ЧОКОРИ У РАТУ

Усташтво је у Бањој Луци и околини пред Рат било пустило дубоке и широке корене. Језгро бањалучке усташке организације чинили су браћа Виктор и Блаж Гутић, Феликс Неђелски, Божидар Јовић, Анте Видовић, Стјепан Сивош, Јосип Вицић и Хилмија Бешлагић. У граду је деловала и организација „Млади муслимани“, која се одмах на почетку Рата, половином априла 1941. године, прикључила Гутићевој усташкој организацији. Ускоро су се Гутићу прикључили и угледни чиновници и трговци муслиманске вере. Сви они скупа чинили су добро припремљену пету колону у Бањој Луци, која ће, поред осталог, пре Павелићевог доласка у Југославију и пре доласка Немаца у Бању Луку, нападати и разоружавати разбијене војне јединице бивше краљевске југословенске војске. Фрањевачки самостан Петрићевац на периферији Бање Луке, у непосредној близини Мотика, био је пре Рата усташки осинак.

„Самостан Петрићевац је већ раније био права усташка база, у којој је Гутић одржавао своја усташка пропагандна предавања и – гошћења – спремајући усташки подмладак.

Свуда, свуда гдјегод је било тих фрањевачких самостана, они су били права духовна жаришта за Југославије као и у НДХ – усташква и крајњег радикалног национализма...²²⁸

То је само један пример како су бањалучка усташка организација и бањалучки католички клер васпитавали и регрутовали усташке монструме. Католички фратар, бањалучки жупник Никола Билогривић још у старој Југославији организовао је крижаре, као оне у Мотикама, који су ширили усташку пропаганду, а чим је дошла НДХ, постали су усташки функционери. Краљевина Југославија је неопрезно и олако дозвољавала да се на овом подручју организују и развијају проусташке и усташке ћелије и организације.

И ја, иако сам 1941. године имао само седам година, добро се сећам усташких похода у наша села у пролеће и лето те године. Наша села Чокори и Мали Прњавор налазе се с леве стране цесте која иде од Бање Луке према Бронзаном Мајдану, око 7-9 километара од Бање Луке, прекопута Мотика.

Тако је једном у наш заселак Лукајиће, око 9 км од Бање Луке, у пролеће 1941. године дошла једна колона усташа. Било их је око 30–35. Све млади људи, обучени у нове усташке униформе, у шињелима, са словом У на капама, са пушкама на раменима и бајонетима о војничким опасачима. Такве колоне по нашим селима тада су често крстариле, али нису вршиле никакво насиље. Усташе су само понекад тражиле да једу и пију, уљудно, чак су понекад и плаћале понешто. Тог пута, сећам се, иду у колони један по један од Вишњовца, озбиљни, ћуте. Наши родитељи познају неке. Ми, деца и одрасли, немо их, са зебњом, гледамо. Терор још није почео, али се наслућивао. Чуло се да су у другим крајевима почели прогони и понеко убијање виђених људи.

Био је леп, сунчан дан, пре подне. Нас 10-15, одраслих и деце, скупили се пред кућом нашег комшије и рођака Драгана Лукајића. Одрасли забринато тихо причају, као да растежу речи, уздишу више него што говоре, а ми деца слушамо, ћутимо. Нико од нас се не игра. Сви гледамо како нам прилази колона.

Стоји и мој отац Милан, стар 40 година, здрав и снажан човек, са шајкачом на глави. Нова шајкача, од растурене југословенске војске. Приђе му један усташа и каже:
– Сјеци ту капу!

Ту је одмах и дрвљаник, место пред сеоском кућом где стоје и свакодневно се секу дрва за ложење, клада на којој се секу и секира на њој. Скиде мој отац ону капу с главе, узне секиру и поче као бајаги да сече капу. Међутим, он угужвану капу левом руком помера тамо–амо по клади, а секиром, коју држи у десној руци, удара поред капе лево–десно. Никако да засече капу. Жао му нове капе. Сви ми видимо шта он ради, а виде и усташе, иако им је он окренут леђима. Тада му приђе један усташа и опали му шамар по образу. Каже:

– Сјеци сад!

Ми се сви скаменисмо. Био је то први усташки терор који смо видели. Мени се заврте у глави. Одједном ми се сруши један свет. Зар оца, који је био најјачи на

²²⁸ Исто, стр. 705.

свету, као што је за свако дете његов отац, сме и може неко да шамара, а да он стоји и ћути? Ни сада не могу објаснити бујицу и испреплетеност својих тадашњих емоција, којима сам се враћао целог досадашњег живота.

Отац пређе погледом по нама и усташама, остаде кратко тако стојећи, потом се сагну према клади и исецка своју шајкачу на траке.

После тога усташка колона је отишла. Нико ни од њих ни од нас није ништа говорио. У нама су остали језа и страх. Свако је отишао својој кући.

Усташе су у почетку ходале по селима око Бање Луке, увек у групама, с намером да покупе оружје и заплаше српски народ, а охрабре католике, Хрвате. Муслимани још нису поуздано знали где су и шта их чека после распада једне државе, Краљевине Југославије, и ратног кошмара у којем су се нашли. Пред Рат и на почетку Рата само је мањи број муслимана видео у усташтву и Павелићевом програму своју шансу и сарађивао с њима. Међутим, усташе нигде нису дирале муслимане, па су се они с те стране осећали сигурним. Тек кад је Рат почео и кад су муслимани почели масовније и отворено да сарађују са усташама у терорисању српског народа, српски устаници, а то су око Бање Луке били углавном четници, вршили су повремено одмазду над муслиманима. Тако су и муслимани изгубили свој мир и своју сигурност.

Домаћи Хрвати су од самог почетка скоро сви помагали усташама, а неки од њих су обукли усташке униформе и обављали усташке функције. Као комшије, добро су знали ко од Срба има шта од оружја и каква су му убеђења. Понеки Србин је нестајао из села, било да се сам негде склонио, било да га је неко ухватио па некуд одвео и ликвидирао. Иначе, сви Срби су се крајње наивно понашали и понављали себи и међусобно, више ради сопственог смирења и утехе, него из убеђења у истинитост оног што кажу:

– Нисмо ништа криви. Зато нам неће ништа урадити. Ако почнемо бјежати у шуму, поватаће нас и побити. Код куће нам неће ништа.

Тако су говорили нарочито старији и плашљивији. Други су то слушали с неверицом, али није припреман никакв отпор. Чекало се. Сви смо се повлачили у себе, разговарали мало и тихо. Уозбиљили су се и одрасли и деца. Жене су уздисале и хукале. Кретали смо се спорије и мање, опрезно и несигурно, највише дању и с неким када је то било мугуће. Тама и самоћа повећавали су страх. Раније се по селима, скоро у свако доба дана и ноћи, чула девојачка, пастирска, кочијашка или каквог усамљеног путника песма, групна или појединачна, а чешће појединачна. Чим неко остане сам на њиви, у шуми, код стоке, на путу, он пева. Пева за себе – да одагна самоћу или страх. Мушкарци певају јуначке десетерачке народне песме, и то искључиво појединачно. Пева се и у групама: када младеж навече гони стоку на појило или кући, на перушању, прелу, при жетви, купљењу сена, недељом на збору код цркве и на путу до ње и од ње, до млина, до града – увек и свугде чула се песма у мирно време.

У пролеће 1941. године Срби око Бање Луке престали су да певају. Нестало је песме у нашим селима, као да је у свакој кући лежао тежак болесник или као да је неко скоро сахрањен.

Сви смо наслућивали нешто страшно. И ми деца. Одрасли не разумеју децу душу и не верују јој. А ја на личном примеру знам како и дете брзо схвата зло пред собом, како брзо прима оно што се дешава у одраслима и како брзо сазрева. А све памтим боље од одраслих. Ја сам тада имао само седам година, а свега се сећам, стотина појединости, као да је јуче било.

Старији, који су упамтили Први светски рат, причали су о ратним мукама, али нико није причао о клању деце. За то се није знало. Причало се о глади, како се јело младо буково лушће и хлеб од мекиња, како су ратници негде ратовали и били у заробљеништву. Понеко је причао о Русији коју нико не може победити, а која је исте вере као и ми Срби. Одрасли су веровали у њу, а ми деца смо о Русији маштали као о ветру који ће однети сваки страх и свако зло и донети ведар, сунчан дан на поља где чувамо овце и говеда.

Ми смо католике из суседних села, и католике уопште, звали шокцима, и никако другачије. Нико их није звао ни католицима ни Хрватима. Они су једноставно били шокци. Није то било погрдно име за њих. Шокци су се и у Бањој Луци и на селима почели владати бахато и самоуверено. Од њих се није могло ништа сазнати.

Проређени су одласци у Бању Луку, мада су Мотике од ње удаљене само неколико километара, а моји Лукајићи 9. Раније се свакодневно силазило у град. Од пролећа 1941. године Срби, а нарочито мушкарци, чинили су то ретко, по прекој потреби. Само су радници и даље редовно одлазили на посао у Бању Луку. Ипак су пролеће и лето 1941. године код нас протекли релативно мирно, колико се уопште може говорити о миру у ратно доба. Говорило се само о хапшењу и протеривању виђених људи. Током лета почели су хапшења и прогони Срба и код нас. Угледни трговац Ђуро Гузијан, чија радња је била на периферији града, на цести према Мотикама, 2 километра од центра града, протеран је заједно с фамилијом у Србију. Протеране су још неке фамилије, као на пример наши рођаци Шоботе из села Павловца, првог села до Бање Луке. Из Мотика је одведен путар Станоје Стијаковић, који се никад више није вратио. Не зна се шта је било с њим. Драган Стијаковић се сећа да се ни његов комшија Васкрсија Тодић, такође из Мотика, који је радио у пилани у Бањој Луци, једног дана није вратио с посла као обично, али ни икад више.

И Станоје Стијаковић и Васкрсија Тодић наслућивали су зло, јер су тобоже и они били виђени Срби, а државни радници који примају државну плату. Зато су се били склонили у суседно село Бистрицу, с друге стране цесте, у које су усташе ређе залазиле. Бистрица је мало даље од Бање Луке, 10–15 км, развучено село у коме је живело искључиво српско становништво. Усташе су помало зазирале од тог села од самог почетка. Говорило се да се у том селу Срби помало организују. Зато су усташе поручиле Станоју Стијаковићу и Васкрсији Тодићу да се одмах врате својим кућама у Мотике и обећале да им се ништа неће десити. Уколико се не врате, њихове фамилије ће бити отеране у логор. Они се врате. Чим су дошли својим кућама, похапшени су, отерани и ликвидирани. Никад се није сазнало када и где.

Драган Стијаковић се сећа да је у Мотикама пре Рата живео и један четник, Цвијо Стијаковић, који је 1941. године био око 50 година стар. Он је пре Рата на

спортским слетовима и у другим свечаним приликама носио четничку униформу, коју је донео из Првог светског рата. Цвијо је одмах схватио шта му прети, па је почетком априла 1941. године, пре него што су усташе почеле хапсити Србе, побегао из Мотика. Није се сазнало куд је нестао, па због тога усташе нису ни дирале његову фамилију све до општег покоља у Мотикама 7. фебруара 1942. године. Вероватно су мислиле да га је неко већ убио. Цвијо се, међутим, прикључио устаницима четницима и с њима остао до краја Рата. Тада се својевољно предао партизанима. Пошто није чинио никаква злодела, одмах је пуштен на слободу и остао да живи у Мотикама све до своје смрти 1959. године. Он је један од ретких Мотичана који су преживели Други светски рат.

У лето 1941. године престала је да ради и сеоска црква на Бранковцу, десетак километара од Бање Луке, којој гравитирају села Бистрица, Мотике, Мали Прњавор, Павловац, Чокори и Голеша. Ту су долазили на збор на значајније црквене празнике и становници удаљених села. Црква на Бранковцу је новија лепа грађевина изграђена између два рата. Смештена је на изузетно лепој узвишеној заравни, која је окружена старом храстовом шумом. Поред цркве налазила се и сеоска школа. Усташе су у јесен 1941. године бомбардовале цркву из авиона, али је нису погодиле. Једна бомба је пала близу апсиде, с источне стране цркве, и ту направила велику рупу у земљи, али црква није била значајније оштећена. Усташе нису више долазиле у тај чисто српски крај због страха од четничко-партизанских устаника, па је црква остала неоштећена до краја Рата 1945. године.

Народни зборови поред цркве у нормалним условима, у мирно доба, били су највидљивији израз духа, културе и обичаја народа тога краја. Зато треба рећи и о њима нешто, поготово зато што су то била последња колективна народна весеља пред страшну катаклизму која је већ почињала.

Црква на Бранковцу била је главно место свечаног окупљања Срба из наведених села. Поред богослужења, венчавања и крштавања у цркви, код цркве се одржавао и целодневни народни збор на Петровдан, Ђурђевдан, Велику Госпојину, Ускрс, Божић, у Младу недељу и за време још неких празника. Народ околних села, нарочито младеж, недељама и месецима се спремао за такве зборове. Ујутро су се са свих страна у свечане дане према Бранковцу кретале групе и колоне народа, обученог у најлепша одела која се имало. Уз пут је младеж, нарочито девојке, певала. Долазило се претежно пешке, али су често угледни домаћини долазили с коњским колима, којима су довозили старије чланове родбине и храну и пиће за тај дан. Крај цркве су се за сопствене потребе лети пекли јагањци, за ручак, а ређе прасад. Неки домаћини би дан раније или порано тог дана испекли јагње код куће и печено га донели на збор. Ту је, као и на другим зборовима, увек било весело. Ти зборови били су ретке прилике да се сељаци опусте, одморе од тешког рада, сретну, обнове и учврсте познанства и пријатељства и да се заједнички провеселе. Младеж је целог дана играла, искључиво у колу које води младић који уме да лепо игра и да свира на усне музике, и певала, само у хоровима. Удаваче и женици су пажљиво проматрали и бивали проматрани, оцењивали и бивали оцењивани, и међусобно и од стране родбине.

Зборови на Бранковцу у мирно доба представљали су значајне, радосне догађаје српског народа тог краја. Међутим, зборови и весеља престали су у лето 1941. године. За српско становништво околних села, нарочито за оне који нису упамтили Први светски рат, то је био наговештај и знак нечег опасног и страшног, нечег чији се узроци ни домети нису знали, али страх се увлачио у кости. Престала су венчања, крштења. Црквено звоно је умукло. Деца су престала да иду у школу. И црква и школа су утихле, замрле. Стазе према бранковачком пропланку обрастале су травом и прекриване храстовим лишћем. Поп Коста Душанић је протеран, а црквена архива и документација, међу њима и матичне књиге, однети су и заувек изгубљени или уништени.

Ни школа поред цркве на Бранковцу није за време Рата никако радила. Српски живаљ је током Рата проређен, тако да ни после Рата није било довољно ђака за ту некада пуну школу, па се она напокон и угасила.

Недалеко од цркве на Бранковцу имао је већи посед један муслиман из Бање Луке, Расим Мухдаревић. Добро памтим његов лик и одело са типичним панталонама босанских муслимана, које су имале велики тур, скоро до колена. С оцем сам више пута ишао до Расимовог беглука, где је отац повремено радио као мајстор за све послове с дрветом. То је био последњи остатак беговата из турског времена у том крају. На поседу је био већи број економских штала, а међу њима стамбени чардак. Током вршидбе код Расима је радило доста народа из суседства, не знам под којим условима, али се сећам да је тада било на имању и доста рада и доста весеља, чему сам и ја с оцем као дете присуствовао. Тај чардак је запаљен 2. августа 1941. године, а ствари с имања су разграбљене и однете. Не зна се поименично ко је запалио чардак и опљачкао ствари, али је сигурно да су то учинили Срби из Бистрице, села у ком се чардак налазио. Била је то прва јавна бунтовна манифестација Срба у селима западно од Бање Луке. Вест о томе брзо се проширила по околним селима, па и у суседним Мотикама. Ускоро су жандари и усташе покупили одрасле мушкарце из околних заселака Марјанаца, Михајловића и Вукеља. Из села Бистрице ухапшено је седам људи, а из Мотика двојица.

Крајем јуна и почетком јула 1941. године поједини Срби из чисто српских села са простора између Бање Луке, Бронзаног Мајдана и Кључа почели су се тајно састајати и договарати како да заштите своја села и своје породице од усташа које су све чешће одводиле људе, па неке затварале, а некима се губио сваки траг. У мојим Лукајићима такође се шапутало да је међу Србима главни организатор Драган Марјанац из суседног засеока Марјанаца у Бистрици. Наше њиве и гајеви додирују се и мешају с марјанским, деца заједнички чувају помешану стоку, па смо се међусобно познавали. Тај Драган Марјанац имао је тада око 45 година. Шушкало се да он припрема народни устанак. Неко је пронео вест да се у селу Борковићима, недалеко од Бронзаног Мајдана у којем је било много усташа, скупило око 400 Срба ради договора о отпору и, евентуално, о устанку. Неки су, кажу, предлагали да се одмах, исте ноћи, крене на Бронзани Мајдан и да се нападне усташе. Те приче су обрадовале млађе и мање искусне Србе. Старији су

показивали већу забринутост и, видело се то, – страх. То је било у време жетве, што значи у јулу 1941. године.

Међутим, усташе су ускоро у великом броју опколиле бистричке засеоке Марјанце, Гајиловиће и Будише и похватале 30-40 Срба, које су одвеле. Ти Срби се никада више нису вратили, нити се икад нешто сазнало о њима. Претпоставља се да су одведени у Глину и тамо поубијани. Усташе су одмах почеле да туку оне које су похватили. Лазара Марјанца (око 40 година) код куће су тако испребијали да није могао да иде. Ускоро је ту и умро. Николи Марјанцу, на Сарачици, на седмом километру од Бање Луке, најпре су почупали бркове, а потом га ту убили. Остала тројица Марјанаца – Милан, Ратко и Драган – одведени су у непознато. Никад се ни о њима није ништа сазнало. Једно време није се више причало о устанку.

У мом селу Чокорима усташе и Немци су 3. новембра 1941. године похапсили већи број одраслих мушкараца, међу којима и доста моје родбине. Старе људе и дечаке нису тада дирали. Нису вршили ни претрес просторија ни шумарака, па је остао ко год се мало прикрио. Мој стриц Душан Лукајић купио је сено на нашим Брдима, на којима су усташе скупљале похватане сељаке. Када је видео шта се ради, он је убрзаним кораком кренуо удолином низ Брда, према Гају иза кога се налазе наше куће. Жао му је било да баци и остави виле којима је купио сено, па их је носио на рамену. Војска га је с врха Брда угледала и звала га да стане и да дође горе. Он се правио да не чује. Грабио је даље према Гају. Нису трчали ни пуцали за њим. Тако је избегао заробљавање.

Мог оца Милана Лукајића усташе су ухапсиле код куће нашег суседа Лазе Драгојевића, код кога је као мајстор поправљао шталу или хамбар. Остао је у затвору у Бањој Луци до 16. маја 1942. године, где су га мучили на разне начине, па и кости му пребијали. Преживео је затвор и цео Рат. Умро је 1984. године у 84. години живота.

Док је отац био у затвору, наша мајка Јованка и нас петеро деце, сви испод 9 година старости, живели смо по збеговима. Мајка Јованка, рођена 1912. године, родила је укупно 10 деце. То су: Лука (рођен 1932. године), Лазар (1934), Ђиро (1936), Ђуро (1938), Лазарка (1939), Цвијо (1942), Бато (1943), Вида (1946) и Марија (1949 године). Једно дете рођено је мртво. На почетку Рата нас петеро дотле рођене деце били смо живи, здрави и витални. У Рату мајка нас је вукла по збеговима као мачка мачиће у буквалном смислу. Ево само два примера који показују како смо се ми мучили, и како се уопште муче деца за време Рата.

Када смо ми у Лукајићима 7. фебрура чули за покољ у Мотикама, које су од нас ваздушном линијом удаљене 2–3 километра, у свим кућама настала је паника, коју је тешко замислити, а немогуће описати. Сваког тренутка смо очекивали да се на видику, на Ретку према Бањој Луци, појави усташка колона која ће и нас поклати. Сви смо истрчали на пут између кућа и ту се панично мували као пчеле пред кошницом. А снег висок више од метра. Већина одраслих носи и вуче децу, а понеко упртио нешто од хаљина и постељине. Ја обуо само вунене чарапе. Сви смо заплашени и изгубљени. Оно неколико одраслих мушкараца такође. Нико не зна шта да се ради, ни куда да се бежи. Свако се највише бави својом ситном

децом. Међу нама се нашао наш пријатељ Сретен Моцоња из суседног села Голеша, снажан човек од око 40 година. Његов брат Милић био је ожењен Душановом сестром Стојком, мојом тетком. Сретен се први снашао. Узео је од жена оне крпе које су на брзину узеле и ногама их затрпао снегом. Биљце је оставио да их носе. Затим је рекао да се склањамо с пута и да бежимо у једну долину испод наших кућа, која се зове Корита. Насред те долине било је више стогова сена и стрнокоса у једном котару. Сви смо се брзо стушили међу те стогове. Сретен нас је прекрио с неколико белих биљаца, по којима је потом набацао снега. Били смо тако добро маскирани и тешко уочљиви с пута који је ишао око долине. Кад нас је утуткао, Сретен се удаљио од нас 200-300 метара у један јалак, код Леденог врела. Одатле је имао бољи преглед и већу шансу да побегне ако се приближе усташе.

Ми смо се под оним биљцима угрејали и мало смирили. Али, мени зебу ноге до неиздрживости. По снегу сам газио само у чарапама. Ја навалио да идем кући да се грејем. Они ми не дају, да не откријем збег. Сестра од стрица Вукица, одрасла девојка, изула ми чарапе, па моје прозобле ноге ставља међу своја бедра. Мајка се брине о оно четверо мање деце. Ја нисам могао да издржим хладноћу. Обукао сам оне своје оснежене чарапе, па уз голу и прегледну страну пртином кренуо кући, која је одатле била удаљена 300-400 метара. Када сам стигао горе, угледам стрица Душана како извирује из своје куће према Ретку и Вишњовцу, одакле би могле доћи усташе. Уђем ја у његову кућу. Ватра се у шпорету распламасала, милина једна. Ја заборавио на страх.

Тог дана усташе нису дошле у наше село. Чељад се навече из Корита вратила кућама. Стражарило се и дању и ноћу. На стражу су ишле и девојке и млађе жене које нису дојиле децу. Моја мајка није ишла на стражу, јер је сама, без ичије помоћи, збрињавала нас петеро ситне деце. Старије жене су по целу ноћ ложиле ватру на огњишту и држале лопату у рукама да би могле да баце жар усташама у очи ако се појаве на вратима. Ми мало одраслија деца мотали смо се око котара и у стоговима сена и сламе правили логе да се сакријемо ако приметимо да долазе усташе.

Једног јутра снажно је одјекнула граната близу наших кућа. Ја сам тада био крај прозора у малој соби и видео како се тресу стакла. Опет су настали паника и пометња. У нашу кућу бану сав уплахирен наш рођак Владо Пајић, крупан момак, са џаком из кога је вирила полутка суве сланине. Његова кућа је била усамљена у Луковцу, једно километар од наших кућа. Ту се пре Рата доселио из стешњених Пајића његов отац Раде с породицом. Владо је, каже, чуо да усташе иду према нашем селу и да уз пут кољу српски народ. После тога одмах је некуд одјурио са својим џаком. Страх су повећала и два авиона, који су се повремено појављивали изнад нашег села. За сасвим кратко време, за мање од пола сата, сви ми Лукајићи бежали смо према Змијању и Мањачи, која је од нас удаљена двадесетак километара. По високом снегу ухватила се преко ноћи јака и дебела кора, па се могло брзо и лако кретати и бежати. Све претичемо једни друге. Нико не води ништа од стоке. Само се бежи. Мајка упртила оно двоје мање деце, Лазарку од две и Ђуру од три године, а осмогодишњи брат Лука води нашег брата Ђиру, који има пет година. Мени нико не помаже, нити ја могу коме шта помоћи, осим што

носим један завежљај који ми је мајка дала. Комшије се забавиле својом децом и својим мукама. Ја по оној снежној кори трчим као зец, међу првима. И тако све док не ојача сунце и док се не размекша покорица на високом снегу. Тада почесмо пропадати. Кретање се успоравало. Они снажнији прте, а нејач иде за њима. Утом се појави авион и поче да кружи изнад нас. Ми мора да пређемо једну чистину између два гаја иза Ракиних долина. У тим гајевима расте само белогорица, углавном храст, буква и граб, па нас не скривају сасвим. Дрвеће је потпуно голо, без лишћа. Ипак, уз стабла и пањеве много је сигурније од авиона, који је почео да рафално пуца. Бомбе не баца. Када се он у кружењу удаљи, ми претрчавамо из једног гаја у други преко голе њиве једно 50-100 метара. Мајка с Лазарком и Ђуром и ја већ претрчали. Лука с Ђиром и још доста деце нису. И таман када се авион поново приближио, отргне се од њих мој петогодишњи брат стричевић Новак и јурне чистином према нама, вриштећи на сав глас. За њим одмах појури и Лука с Ђиром. Тако се троје деце нашло на снегу, на брисаном простору, када је изнад тог простора летео авион. Из авиона се осуше рафали. Ми гледамо како танад удара по снегу око деце, али деци не би ништа. Авион се није више враћао.

Како смо даље бежали, наша мајка и нас петеро деце све више смо заостајали. Комшије и рођаци нам тада зиста нису могли помоћи, јер су били у сличној ситуацији. Сви су имали доста ситне деце. Направљена је већ поширока пртина у снегу који је био виши од мене. Ја још увек могу да идем, али Ђиро не може, нити Лука може да га носи. Мајка ископа тунелчић у снегу поред пртине, па у њега угура Луку и Ђиру, а она с двоје деце у наручју и ја са смотуљком у рукама одмакнемо 100-200 метара напред. Потом мајка ископа нови тунелчић и у њега угура Лазарку, Ђуру и мене и затрпа нас снегом. Она се врати по Ђиру и Луку, док ја чувам оно двоје мање деце. И тако, наизменично, одмичемо. Колона нам је далеко измашила. На пртини смо остали само нас шестеро. Ја измолим главу из тунела кроз снег, па гледам како мајка претрчава од дрвета до дрвета док се враћа по нас, застајући и разгледајући да усташе можда не пристижу. Била је румена у лицу, а зеленоплаве очи играле су јој и жариле као код тигрице. Имала је тада тридесет година. Била је лепа у оној снежној и раскошној белини. Давала нам је снагу и самопоуздање. Пре ноћи стигли смо колону. У једном вајату у Голешима мајка се на слами свила око нас и целу ноћ нас грејала својим телом.

Код нас није било глади 1941. године. Та година је добро родила. Кошане су биле пуне кукуруза, а кукуруз је код нас био основно хлебно жито. И стоке је било доста, а нико нам те године није отимао ни жито, ни стоку. Када смо бежали, стоку смо понекад гонили са собом, а понекад је у брзини остављали код куће. У том случају неко се из збега опрезно врати да подмири стоку, или да је дотера до збега. Кукурузног хлеба, варива и мяса моја породица, као и већина осталих, имала је довољно. На пример, стриц Васкрсија закоље нам наше јуне и крмче, па се то месо осуши изнад огњишта. Сланина, суво месо, сир и кајмак погодни су за исхрану у збеговима, јер се спорије кваре.

У зиму 1941/42. године највише проблема задавао нам је велики снег. А можда нас је он и спасао. Ја не памтим да га је икад било више. Због тако великог снега наш

страх је био још већи. Да су нас усташе стигле, не бисмо се могли разбежати на све стране. Лако би нас похватале. Сећам се, усташе нису ишле према Змијању преко Сарачице и Лукајића. Забирале су од устаника. Веће офанзиве код нас није било.

Живећи данима, недељама и месецима у збеговима, људи размишљају како да штите своју нејач и своја села од покоља. Одрасли мушкарци спонтано се договарају о отпору. Прво оружје биле су ретке ловачке пушке. Нашла се и по која права пушка разбијене југословенске војске. Ковачи су правили кубуре и неку врсту копља. Копље је било 2–3 метра дугачка дрвена држаља са металним шиљком. Ко није имао другог оружја, носио је секиру, гвоздене виле, косу или обичан подужи колац. У јесен 1941. то није била никаква војска, већ мешавина слабо наоружаних цивила. Није било војних униформи, ни јаке војне организације. Људи су се појединачно или по групама договарали о смештају, исхрани и о заједничкој одбрани. Заједнички живот у збегу наметао је сличне тешкоће свима, па су заједнички тражена и решења. Била је потребна нека организованост. Спонтано су се издвајали они који су за то имали веће способности и већи углед.

Макадамска цеста Бања Лука–Бронзани Мајдан од Бање Луке до Пискавице била је гранична линија између два света. С оне стране били су Паприковац и Мотике и усташе у њима, а с ове Павловац, Мали Прњавор, Чокори, Бистрица и даље села према Мањачи, у којима су били устаници (четници и партизани). Устаници нису смели ни могли тамо, нити усташе и домообрани овамо, сем ретких изузетака. Људи с наше стране цесте поставе ноћу на истурено брдо, обично на Пријелог и Косића брдо који су наспрам Мотика, фењере који светле и који се из заклона померају помоћу канапа. Усташе по целу боговетну ноћ пуцају по тим метама пушкама и пушкомитраљезима. То су биле необичне, чудне ноћи, испуњене непрекидним кокањем. Наши узврате понеким метком, нарочито када уоче кретање усташа изнад Сарачице, с оне стране цесте. Покушаји неких група усташа да пређу цесту дочекивани су јачом пуцњавом. Зато усташе нису ни покушавале често да продру дубље према Змијању. Захваљујући отпору који су пружали наши локални сељаци, ми смо остали живи по збеговима измђу Бање Луке, Бронзаног Мајдана и Кључа.

Због тешких услова живота, а највише због хладноће у зиму 1941/42. године, до пролећа 1942. године умрла су ми два брата – Ђиро и Ђуро. Трећи брат, још некрштен, умро је 1943. године. Све троје помрле деце било је испод 5 година старости. Мајка је тешко поднела смрт своје троје деце. Нагло се променила и физички и психички. Као да је одједном остарела.

Тог трећег, најмлађег брата сахранио сам ја без ичије помоћи. Иако овај догађај није у непосредној вези с покољем у српским селима око Бање Луке, описаћу га са жељом да бар неко на овај начин сазна и схвати како су Срби, а посебно деца, патили и страдали у овом делу Независне Државе Хрватске, односно како страдају у рату уопште.

У пролеће 1943. године у Лукајићима је завладао тифус. У нашој кући најпре се ја разболео. Док год сам лежао, сви остали били су здрави. Кажу да су ме неговали и чували што су боље могли. Бојали су се да ћу умрети. Међутим, ја

сам преболео тифус и брзо се опоравио и ојачао. А онда, ускоро, сви моји остали укућани истовремено су се разболели. То су отац Милан, који се још претходне године негде у то време био извукао из затвора, мајка Јованка, брат Лука и сестра Лазарка, а вероватно и оно мало некрштено мушко дете у колевци, око пола године, кога смо звали Бато. Због Рата остало је некрштено. Једно време сви су били у бунилу и повремено у несвести. И сви су лежали на слами, распрострај по земљи у једној собици од десетак квадратних метара, која је била прекривена поњавама. Покривали су се биљцем. Ваши су се толико биле намножиле да их је било немогуће тада расположивим средствима и проредити, а немоли уништити. Пузиле су по соби на све стране, као мрави око мравињака. Нисам ни покушавао да их уништавам.

Све болеснике у соби опслуживао сам једино ја. Није било никог да ми помогне. У суседним кућама рођака Лукајића било је слично стање. Епидемија тифуса побарала је све. А ако је још неко и био здрав, избегавао је да залази у тифусом заражену кућу. Једини људи којима сам се могао обратити за сигурну помоћ, без обзира на њихов ризик, били су родитељи моје мајке Гоја и Миле Мацановић, моји баба и деда, из суседног засеока Мацановића. Међутим, када сам отишао да их зовем да ми помогну, нашао сам их обоје у несвести, такође заражене тифусом. Обоје су ускоро помрли, релативно млади, по око 50 година.

Тако сам остао само ја, дете од 9 година, да чувам и негујем пет врло тешких болесника. Уз њих сам био стално, и дању и ноћу. С њима сам и спавао колико сам стизао.

Једно време нико од њих није могао изаћи ни напоље да врши нужду без моје помоћи. Јели су врло мало, скоро ништа. Нису могли. А није ни било богзна шта чиме бих их нудио осим хлеба, варива и јаја. Само су стално сви тражили воду, често истовремено. Ако је не добију одмах, вичу, псују и проклињу најтежим речима – полусвесни, у бунилу.

Најчешће и најжешће грдио ме је две године старији брат Лука. Често је понављао како је он мене пазио и неговао док сам ја био болестан, а ето, ја њему нећу да донесем ни хладне воде када је он жедан. Њему је било лакше, јер је опслуживао само мене, и то не сам, већ и сви остали. А он је у врућици био стално жедан и стално тражио воду, и то хладну.

Ја сам ипак тада највише пажње посвећивао малом Бати. Било је то лепо, чисто, једно мушко дете, које је умело и да се насмеје. Много ми је био драг. Он је био једина моја радост у том тифусном кошмару. Када се смеје и гргуће, ја га гледам, милујем, љуљам и тепам му, а привремено оставим остале да траже воде, псују, проклињу и прете. Редовно сам га купао, хранио и носео на рукама.

Једног преподнева мој Бато је умро. Када сам подигао покривач на колевци, одмах сам видео да је бео и да се не миче. Поред колевке лежала је мајка Јованка и бунчала. Кажем јој да је Бато умро, а она ме гледа тупо. Чак се и насмеја.

Ја одем до стрине Данице и комшинице Маре Билић, које су тада имале по око 35 година, и кажем им да је Бато умро. И оне су се једва држале на ногама, јер је и код њих тифус био тек мало попустио, а остала чељад су им лежала непокретна. Кажу ми да га закопам у Гају. Морам, и то сам. Нема ко да ми помогне. Ни оне не могу.

Био је леп, благ, сунчан пролетњи дан. Нема лепшег дана од априлског, када се развије лишће и зазелени прва трава. Тада сам волео да трчим као ждребе. Али, тога пролећа сахрањивао сам брата. Сам. Узмем будак, мотику и лопату па одем у Марин Гај, једно 300 метара од наше куће, и на лепом месту, поред стазе између два стара храста, ископам раку за дете. Вратим се потом кући. Сви леже, као авети, мршави, преврћу се, бунцају, траже воде и псују. Међу њима у колевци лежи и Бато. Дам им воде, па их оставим да раде и говоре шта хоће и могу, а узмем из колевке мртво, укочено дете, па га напољу окупам и умотам у чисте пелене. Потом узмем своје примитивне санке склепане од три даске, две са стране и једна шири одозго, и ставим дете на њих. Мајка се повремено освести и говори ми шта да радим. Послала ме да зовнем Даницу и Мару. Оне дођу, подигну мајку и изведу је напоље, па заједно кренемо у Гај, иако су се све три једва држале на ногама. Изгледају као страшила. Ја испред њих у примитивним дечјим санкама по сувој земљи вучем Бату. Није тешко. Дете вероватно није имало ни 10 килограма. Њих три иду за мном. Даница и Мара између себе држе мајку. Све три причају као и обично. Само сам ја тужан.

Код раке мајка је села. Више није могла да стоји. Поред ње седоше и Даница и Мара. Теше мајку и гледају како ја упоавам дете.

Ја сам спустио дете у раку. Најпре сам на дно раке ставио једну поњавицу, на њу нежно положио дете и покрио га најпре пеленом, затим поњавицом и на крају сувим лишћем. Потом сам насуо најпре ситну земљу и, напокон, затрпао раку. Извео сам малу хумку. Код узглавља забо сам једну разлисталу грану, уместо крста. На гроб некрштене деце не ставља се крст.

Како живот и рат умеју бити сурови: дете сахрањује дете, свог брата, а обоје деце заједно немају ни 10 година.

Док сам ја упоавао дете, три жене, као три авети, седеле су поред раке и саветовале ме шта да урадим. Мајка је повремено плакала.

Вратили смо се кући. Ускоро су сви оздравили. Мара је и сада жива. Има 95 година. Свима је била опала коса. Женама су отпадале целе плетенице. Биле су смешне.

Кад год сам у протеклих 60 година долазио у родни крај, увек сам одлазио до гроба свога малог брата. Не могу исказати шта осећам код те хумке. То је нешто више и дубље од родбинског односа. Мој покојни мали брат је за мене симбол живота, рата и смрти.

У мојој породици није тада нико више умро од тифуса, а ни од било чега другог у наредних 40 година, све до 1984. године. Код Батиног гроба посадили смо брезу која га и сада чува на истом месту. Без овог спомињања нико више не би знао да је он рођен, да је живео на овој земљи, кратко као вилин коњиц, и умро због рата, као и многа друга деца у том и осталим ратовима.

Осим мога оца, у бањалучком затвору Кастел налазили су се и мучени из моје родбине и следећи одрасли мушкарци: Миле Мацановић, отац моје мајке, тј. мој деда, Млађен Мацановић, његов син, мајчин брат а мој ујак, Саво Драгојевић, супруг моје рођене сестре Грозде, те моји остали рођаци, кумови и комшије Ђурађ

Лукајић, Гавро Билић, Мирко Мацановић, Јово Мацановић, Душан Мацановић, Стојић Мацановић, Млађен (Вида) Мацановић, Сретенија Пајић, Млађен Пајић, Саво Пајић, Ђиро Пајић, Бранко Вучић, Млађен Драгојевић, Крстан Косић, Петар Косић, Ратко Косић и Михајло Цвијић. Након пактирања четника са усташама и Немцима, сви су они, у мају 1942. године, пуштени из затвора. Вратили су се својим кућама. Изнећу овде два занимљива догађаја у својој породици у вези с тим.

Једно време, пред пуштање тих талаца из затвора, жене из околних села могле су да однесу по мало хране својим мужевима и рођацима у затвор. Предају то стражарима, али се не могу видети са својима ни разговарати с њима. Једног дана, 8. априла 1942. године, моја мајка Јованка, иако пред порођајем, оде у Бању Луку да однесе мало хране супругу Милану, оцу Мили, брату Млађену и зету Сави Драгојевићу. Ја се сећам да је мајка тога јутра устала рано, одмах иза поноћи, и пекла велику кукурузу на огњишту, коју ће носити затвореницима. Ишла је пречицом преко њива и шума, преко Шибова, стазама крај којих нема кућа. Кад се поподне враћала, на пола пута стигну је порођајни болови. А нигде никога близу. Она сама у шуми. Касније је причала шта је тада урадила.

Сишла је до једног поточића и ту се породила. Сама. Пупчану врпцу пресекла је са два каменчића. На један наслонила, а другим млатила док је није пребила. Шта ће! Није имала ништа друго оштро. Дете је мало опрала у том хладном потоку, крај којег су се још увек отапали остаци снега у сеновитим увалицама. Мало се одмориле. Повила је дете у своју кецељу (није имала шта друго) и однела га кући, која је била удаљена неколико километара. После неколико дана нормално је обављала све кућне и пољске послове. После тога родила је још четворо деце. Живела је 75 година. А никад у животу није била код лекара. Тај мој брат Цвијо из потока развио се у најјачег момка у нашем селу. Ни он никад није био болестан.

Наши људи вратили су се из затвора 16. маја 1942. године. Ми горе по селима нисмо унапред знали да ће они доћи. Зато смо се изненадили када смо их увече напрама се видели да долазе. Они су се намерно задржали у шуми док се бар мало смрачи, јер су били скоро голи. Оно мало одела у ком су отишли у затвор распало се у бројним откувавањима због вашки. Сви смо истрчали на пут пред њих. Њих двадесетак из Лукајића, Косића, Цвијић и даље из Бистрице ишли су као авети и костури. Једва су се кретали. Једва су изговарали понеку реч. Боси и скоро голи. Нико се не радује. Туга нека. Они долазе, пролазе и одлазе ћутке са својима који су их дочекна на путу.

Сви су дошли, само мог оца Миће нема. Мајка, брат Лука и ја чекамо га на путу. Питамо. Неко каже да иде, неко да је отишао другим путем, а неко не зна шта је било с њим. Сви мало говоре. Код таквих одговора ми слутимо шта је могло бити с Мићом. Сви су отишли сем мене. Ухватио се ја за тарабу поред пута и плачем. Чујем да мајка код куће нариче из свег грла. Ходе по шљивику, намирује децу и сермију и јауче. Онда је изишао пун месец, па се види као по дану. Кренем и ја кући. Шта ћу!

Кад сам дошао близу куће, чух да неко с пута иза живице зове:

– Лазо! Лазо!

Станем на њиви изнад пута, на месечини, и гледам доле. Одоздо иде неко чудовиште у прњама и каже ми:

– Лазо, не бој се! Мићо.

Зар то плашило мој отац? Мићо на оној месечини није личио на човека, већ на вукодлака. На њему мало крпица о раменима и око кукова. Смрди. Саме кости. Очи упале. Не вреди описивати. Ја се препао, па дрхтим. Стојим. Мићо ми приђе, узме ме за руку, па чучну крај мене. Метну ме на једно савијено колено. Тресе се и плаче. Онда одосмо кући. Он се купао, бријао и само мало јео. Рекли му да не сме у почетку да једе много. Наредна једно два дана лежао је у свом најсвечанијем одећу. Брзо се опоравио. Доживео је 84 године. Ни он никад није био код лекара, сем у војсци.

Мој отац се оне вечери задржао у шуми док се смркне, и док се легне. Било га је стид да се пред родбином појави скоро го. Уз пут му је неко казао да су му умрла два синчића у збеговима док је он био у затвору. То су два моја млађа брата, Ђиро и Ђуро. Зато је плакао док је мене држао на крилу.

Усташе су страховито мучиле затворенике у Бањој Луци. Изгледа да немачки официри нису дозволили да их побију. А кренуле су да их побију и 7. фебруара, када су завршиле клање у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Тако су остали живи. Њихови пописни картони, које су 1964. године сачинили пописивачи Савезне комисије за попис жртава Рата 1941–1945. налазе се у Архиву Југославије са ознакама: пописни круг 82 за Чокоре и 83 за Мали Прњавор, те пописнице 1-17 за Чокоре и 7, 9, 10 и 12 за Мали Прњавор. Наше куће налазе се на 50-1500 метара растојања. Многи су поумирали рано због последица затворског режима и мучења, као што се види из њихових картона.

ПРИПРЕМА ПОКОЉА

„Извештај (Глеза фон Хорстенауа, представника немачке Врховне команде при усташкој влади – Л. Л.) о овим злочинима који је био достављен и немачком посланику, завршава се следећим речима:

„Како се још јавља, у дану уочи масакра, одржан је састанак у манастиру Петрићевац код Бањалуке, на којем су учествовали др Виктор Гутић, бивши велики жупан, др Стилиновић, председник суда у Бањалуци, више католичких свештеника, међу којима и извесни свештеник Филиповић, који је потом присуствовао и самом клању.“²²⁹

Др Милан Булајић у својој рецензији, датој на крају ове књиге, каже:

„Дан прије овог покоља, 6. фебруара 1942, представник Ватикана у усташкој НДХ монсињор Ђузепе Мазучи и секретар загребачког надбискупа Алојзија Степница монсињор Стјепан Лацковић посјетили су, у пратњи највећег геноцидног злочинца Еугена Диде Кватерника, у оквиру нацистичке ‘међународне комисије’, усташки логор Јасеновац.

²²⁹ В. Казимировић, н. д. стр. 122.

*Папа у Ватикану са младим усташама 6. фебруара 1942. године,
дан уочи покоља Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама*

Истог дана папа Пије XII у Ватикану прима у приватну аудијенцију групу од 206 младих усташа у усташким униформама 'у једној од најсветијих сала Ватикана'. Извјештачи су саопштили да је при тој аудијенцији најдирљивији био моменат када су младе усташе молиле папу да благослови поглавника, Независну Државу Хрватску и хрватски народ. Тада је сваки учесник добио медаљу успомене.“

Намеће се закључак да су власти НДХ у Загребу, Ватикан и Католичка црква у Хрватској синхронизовано припремали покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Вероватно су представници НДХ, који су довели младе усташе у посету папи, 6. фебруара обавестили папу о тако важном планираном догађају у ХДХ, тј. да ће се следећег дана извршити велики покољ Срба у селима код Бање Луке.

Немачки обевештајни официр Артур Хефнер, који је континуирано и педантно правио аутентичне извештаје о усташким злочинима над Србима, пре свега на основу хрватских извора, 23. фебрура 1942. године, дакле, петнаестак дана после покоља, таман толико колико му је било потребно да сакупи и немачком педантношћу провери податке, – послао је следећи извештај својој претпостављеној команди:

„Почетком фебруара група клеро-усташке струје из Бање Луке, предвођена Виктором Гутићем и Вјекославом Филиповићем–Мајсторовићем, ранијим редовником у католичкој цркви на Петрићевцу, у најстрожој илегалности припремила је покољ српског живља у селима која се протежу око Петрићевца на западној

периферији Бање Луке. Дан прије покоља, 6. фебруара 1942. године, одржан је ужи састанак ове групе: Гутића, Мајсторовића и још неколицине најистакнутијих представника из Бање Луке, на коме је разрађен план покоља. Уочи самог покоља, иста ова група одржала је други састанак у згради усташког стожера, коме је присуствовало неколико руководиоца усташке бојне, послје које је настављена пијанка све до поласка у покољ.

Према плану, донесеном на овом састанку, усташка бојна је добила задатак да у зору 7. фебруара 1942. године опколи села на периферији Бање Луке: Мотике, Шарговац и Дракулић и поубија све српско становништво у њима и запослене у руднику Раковац. Убијање се морало вршити само хладним оружјем, како се не би створиле могућности да житељство из суседних заселака побегне и уједно да се избјегне узбуна у граду. Бојна је 7. фебруара 1942. године, између 3 и 4 часа, извршила опкољавање села и отпочела са убијањем житељства. Око 4 часа извршен је најприје покољ око 60 рудара Срба, који су били запослени у руднику Раковац, затим је почео покољ у околним селима. Убијање крамповима, сјекирама или ножевима, у кућама или по двориштима и вртovima трајало је све до подне.²³⁰

Сасвим је сигурно да је немачки официр, по природи немачке дисциплине и одговорности, истинито обавестио своје претпостављене. Сви његови извештаји за период од априла 1941. до септембра 1944. године налазе се и сада у архивима у Немачкој.²³¹

Припрема покоља људски и психолошки страшнија је и монструознија од самог покоља.

Покољ је трајао кратко, ефективно неколико сати. Верски затуцаним примитивним људима довољни су били фратарски позив и његова подршка пред клање и у току клања да ураде све што зажели и каже „Божји човек“, представник Католичке цркве. Неизвршавање фратровог налога био би кукавичлук и издаја католичких и националних идеала, па нико од усташа није себи смео допустити да му се то деси пред фратром и осталим усташама. Психологија гомиле и руље лако занесе појединца, као, на пример, на митинзима, демонстрацијама и фудбалским утакмицама. Зато се некако може и схватити како су фратром и алкохолом омађијане усташе у руљи могле да кољу невинне мирне људе, лепе девојке и малу децу. Оне јесу криве, али прави велики злочинци су они који су их на то навели и ту их довели.

Много је теже схватити и објаснити „душу“ управо тих правих злочинаца, који су припремали покољ.

Припреме покоља морале су да трају дуго. У њима је морао да учествује велики број људи. И припреме неке манифестације са до стотинак учесника у мирнодопским условима (свадба, сахрана, слава, рођендан, испраћај у војску, дочек нове године, журка и слично) изискују доста времена и труда и ангажовање већег броја људи.

²³⁰ Д. Лукач, „Бања Лука и околица...“, стр. 188-189.

²³¹ БА/МАФ, кутија 146/170, бр. 85445.

У покољу у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама на обе стране било је укључено више хиљада људи, као никад нигде у једнодневном покољу у кућама жртава. Када је једна страна припремала покољ, морала је да испланира безброј појединости у вези са оним хиљадама људи који ће бити поклани и стотинама оних који ће их клати или помагати код покоља. Све те појединости не могу се набројати не само овде него и уопште. Ево само неколике:

- скупљање стотина кољача (здруг величине батаљона има 400 људи) у Бањој Луци и њихово тајно довођење на места покоља – до раштрканих само српских кућа у три развучена брдска босанска села – по ноћи и по великом снегу;
- психолошка и „радна“ припрема кољача;
- координација два центра покоља, фрањевачког самостана на Петрићевцу и Стожера у Бањој Луци, у којима су одржани последњи састанци и договори пред покољ (на Петрићевцу 6. фебруара касно увече, а у Стожеру наставак састанка и договора до пред зору);
- организовање дочека, пријема и вођења кољача од стране мештана Хрвата у национално мешовитим селима у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама и успостављање и одржавање везе између водича и кољача који први пут долазе у непознати крај;
- одржавање у најстрожој тајности једне акције са толиком бројем учесника из Загреба, Бање Луке, Дракулића, Шарговца, Мотика и рудника Раковац, Католичке цркве и њених фратара са Петрићевца и бог те пита одакле још;
- снабдевање кољача средствима за убијање и клање хиљада људи (специјални двосекли ножеви, неколико врста секира, пијучи, крампови...), начини клања, времена клања по појединим локацијама на великом простору и реаговања жртава у току клања и евентуално преживелих после клања;
- повлачење кољача у касарну у Бањој Луци у току истог дана, док се још видело, са траговима крви на оделима и њихово накнадно доживљавање и преживљавање клања у којем су непосредно учествовали, те похвале, награде и одликовања најистакнутијима, као и признања домаћим усташама и цивилима Хрватима који су учествовали у акцији;
- плачка имовине из стотина покланих домаћинстава, располагање том имовином и усељавање у домове и на имања покланих Срба;
- реаговања јавности после покоља и реаговање на та реаговања и још много кардиналних питања и безброј конкретних појединости, која су организатори покоља морали имати у виду пре покоља.

Када се припрема и мања војна вежба, прави се више елабората, а код вежбе са три-четири хиљаде људи ангажују се целе екипе официра, које месецима припремају вежбу. А то је само вежба у мирнодопским условима. Може се само претпоставити колико је људи и како дуго учествовало у припреми и организацији покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Тада је био рат. А покољ није војна вежба.

Покољ је изузетно добро припремљен и спроведен. У припреми покоља морао је учествовати велики број људи. То су били углавном образовани људи, како

главни организатори, тако и они који су припреме вршили по наређењу. Све су морали да осмисле сами. Примера за тако нешто нису имали. У целој историји људског рода није било таквог покоља. Зато је и међу организаторима морало бити различитих мишљења и предлога како да се покољ изведе и усаглашавања тих разлика.

Основно питање у односу на њих је – шта се збивало у духовном планетаријуму свакога од њих док су припремали покољ хиљада људи, а посебно у свести и духовном склопу фратара који су у томе учествовали. Припреме су трајале релативно дуго, па су они дуго доживљавали и преживљавали и ону људску страну масовног непосредног убијања и клања честитих и мирних људи и жена, а нарочито деце. Имали су доста времена за размишљање и евентуално одустајање од свега. И нико од њих није устукнуо. И нико, ама баш нико, није дао сигнал жртви шта јој се спрема. Сви су, ама баш сви, ишли до краја, све док покољ није био завршен.

Ето, то је највећи злочин, каквог никад нигде није било. Ето, то је најдубља провалија у коју се сурвало католичко и усташко биће, као ничије друго, много дубља од оне у коју се стропоштао бедни усташа док је непосредно клао по налогу организатора покоља.

Годинама и деценијама размишљам о том покољу и питам се како се и зашто међу толико организатора покоља, фратара и комшија Хрвата није нашао ни један једини честит човек за кога је тај злочин био неприхватљив, да се супротставио том лудом идиотском плану или да је бар некако дојавио жртвама шта их чека, уз све ризике таквог поступка. Ја немам одговора на то питање.

Фра Томислав Филиповић је јединствен, изузетан монструм, јер је био и организатор и кољач. А фратар је.

Нормалан ум се грози сатанских састанака, прво у фрањевачком самостану у Петрићевцу, а потом у палати стожерника, државног чиновника ранга бана, на којима тај представник државе и представници једне велике цркве – тобоже најсветије организације на Земљи, тумача Библије и посебно Исусовог учења – планирају убијање хиљада људи, жена и деце у њиховим кућама, на њиховим праговима, и то најмонструознијим методама и средствима, иако тај народ није ником ништа ружно ни непријатно учинио, нити се против кога бунио. А такав злочин су до у детаље планирали Павелићев стожерник Виктор Гутић и фрањевачки фратар јагњећег, светачког изгледа Томислав Филиповић и њихови најближи сарадници, међу којима је било још доста католичких фратара, који су били духовни *spiritus movens* (главни покретач) покоља Срба. Из извештаја италијанског вицеkonzула из Бање Луке од 13. јануара 1942. године види се да је Гутић већ тада планирао покољ Срба. У том извештају се каже:

„Исти стожерник ми је повјерио да ће након доласка горе поменуте милиције бити извршена једна велика операција чишћења од одметника у овој зони... У овом документу се говори и о томе како је католички бискуп јавно изразио своје задовољство што су из града отишли њемачки војници.“²³²

²³² Д. Лукач, „Бања Лука и околица...“ стр. 188.

„Највећи кољачи нису били из Хрватског загорја, већ из Херцеговине, јер је то био сиромашан крај полуписмених и затуцаних.“²³³

Пошто су главни кољачи дошли са стране, из Загреба, и нису познавали села у којима је требало да се изврши покољ, договорено је да их до српских кућа воде комшије Хрвати, који су добро знали не само положај сваке српске куће у свом суседству већ и свако чељаде појединачно у свакој српској кући, од новорођенчета до старца. У тим селима живели су помешани Срби и Хрвати и добро су се међу собом познавали.

Нема сумње да је план покоља урађен и разрађен језуитски страсно и темељно. Радили су га стручњаци за геноцид, католички фратри и њихова духовна деца усташе. Ниједна појединост није препуштена неизвесности и случају. Свако је имао конкретно задужење и добро га је утувио. Зато је покољ у наведеним селима био и остао за усташе најуспешнији једнодневни геноцидни подухват над Србима, покољ са највећим бројем жртава у њиховим домовима у једном дану.

Не може се замислити, нити ће се икада сазнати, шта су све осећали и говорили монструми фратри тог језивог скупа најпре у самостану Петрићевцу, а потом код бањалучког стожерника доктора Виктора Гутића. Како се на једном месту могло сакупити толико и таквих манијака у једној малој земљи, који су били одлучни и јединствени у намери да свирепо и монструозно лишавају живота хиљаде потпуно невиних, мирних и поштених људи, чак и деце у колевци, које никад нису видели и о којима никад нису ништа ружно чули? Довољно им је било само то што су исповедали варијанту хришћанства која се разликује од католичке – православље, које је ортодоксно привржено изворном учењу Исуса Христа и његових апостола. Човек би поверовао да се на целој нашој Платени на једном месту не би могло скупити толико монструма и манијака, а нарочито не са толико крволочних католичких свештеника. Па ипак, таква два скупа су одржана у Независној Држави Хрватској, у њеној планираној престоници Бањој Луци. Несхватљиво је како је било могуће затровати тако велики број усташа, углавном младих људи, загадити њихове душе и помутити њихов разум, па да касапе живу децу и младе лепе девојке стасале за љубав, које никад нису видели, и да лижу и пију њихову крв. Како се ни код једног од њих, па ни код свештеника, није пробудио човек, отпор, протест? То је поразно за људски род, а не само за народ у коме су израсле такве сподобе.

Треба јасно рећи да Срби у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама нису дали ни најмањег, макар симболичног, повода Гутићу, фра Филиповићу ни њиховим старешинама да их побију. Били су потпуно лојални легалној власти Независне Државе Хрватске и свим њеним представницима, од сеоске страже до стожерника и поглавника. Чак су као традиционално добри домаћини ноћу уочи покоља у својим домовима гостили своје кољаче, и не слутећи шта их сутра чека. Ни један Србин из тих села није рекао ни једну ружну реч Хрватима ни пре Рата, ни у току Рата. Нико није учинио никакав прекршај. Нико није отишао у шуму, прикривао

²³³ „ПОЛИТИКА“, 8. март 1991.

оружје или учинио било шта слично што није дозвољено. Срби су били, што се каже, мирни као овчице. То су и морали да буду, јер су били у кругу града који је био опасан бодљикавом жицом и чуван јаком стражом. Усташе су им стално висиле за вратом и контролисале их.

Усташка надзорна служба у Бањој Луци такође је знала да Срби у тим селима не праве усташкој власти никакве проблеме. У извештају УНСА-а о покољу пише:

„Према обавјештењима којима располаже ово Повјереништво, грчкоисточњаци су се у споменутих селима држали потпуно мирно и нису потпомагали четнике, јер су потпуно опкољени хрватским селима.“²³⁴

Нису, дакле, Гутић и католички фратри извршили покољ Срба због неке њихове кривице, већ напросто зато што су били Срби, тј. припадници друге вере и народа према коме су Павелић, Гутић и њихове индоктриниране усташе старчевићски осећали и гајили мржњу.

²³⁴ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 145.

ПОКОЉ

ПОКОЉ

Иако су усташе 7. фебруара 1942. године на различите начине и различитим средствима побиле око 2.500 Срба у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама, ипак се за тај помор најчешће употребљава реч покољ. Сама реч покољ значи и скупно, масовно убијање уопште, а не само клање ножем. У ствари, колико се досад зна, а то се види и из изјава преживелих сведока у овој књизи, усташе су најчешће своје жртве боле бајонетима насађеним на пушку, или ударале секирама и тупим предметима, највише пијуцима и крамповима, у главу.

Покољ је почео 7. фебруара у раним јутарњим часовима у руднику Раковац убијањем рудара Срба.

„Извјештај, који је Земаљска комисија за утврђивање ратних злочина за Босну и Херцеговину објавила децембра 1964., допуњава ову тешку мрачну слику ужаса, којима су били изложени Срби 1941. и 1942.

Дана 7. фебруара 1942. године усташки кољачи, и то једна сатнија II тјелесне бојне, предвођене од усташког надпоручника Јосипа Мислова и жупника из Петрићевца код Бања Луке, Вјекослава Филиповића, иначе усташког кољача сатника, извршили су како по начину извршења тако и по броју жртава, један од најзвјерскијих покоља над невиним српским народом бањалучког краја. Преко 2.300 невино убијених мушкараца, жена, дјеце и старца били су жртве овога покоља.

Покољ је почео у четири сата изјутра у руднику Раковац, гдје су за вријеме смјене дочекивани радници и одмах у близини рудника, ударцима тупих предмета у потиљак, или сабљом, убијани на лицу мјеста. Преосталим радницима наређено је да ископају јаму и закопају побијене другове. Убијена су 52 српска радника.

Међутим, то је био само почетак. Звршивши убијање у Раковцу крвожедне усташке звијери прешле су у сусједно село Дракулић, гдје су мирне сељаке, жене, дјецу и старце изводили из кућа, сакупљали их у гомиле и тако сакупљене клали ножевима и сјекирама, а оне који су још показивали знакове живота, дотукли би ударцима крампа. На исти начин убијана су и мала дјеца.²³⁵

„И Заповједништво Усташке надзорне службе (УНС–а) послало је извјештај о покољу у селу Дракулић у коме, између осталог, стоји:

‘... Дана 7. ов. мј. је једна сатнија II Тјелесне Поглавникове бојне, коју је водио надпоручник Јосип Мишлов, а у чијој је пратњи био влч. Мирослав Филиповић, жупник са Петрићевца, а сада сатник у усташкој бојни, подузела је слиједећу акцију:

Наведеног дана у 4 сата ујутро дошло је око 10 усташа горе наведене бојне на рудник Раковац код Бања Луке. Неколицину радника, грчкоистичне вјере, који су остали у рудничкој прозиваони, усташе су одвели, и одмах убили у непосредној

²³⁵ В. Новак, н. д. стр. 646.

*Споменик у Барама (Раковац) код Бање Луке.
На споменику пише:*

*„У ОВА ДВА ГРОБА ЛЕЖЕ РУДАРСКИ РАДНИЦИ КОЈИ СУ ПАЛИ КАО НЕВИНЕ ЖРТВЕ
УСТАШКОГ ТЕРОРА 7. II 1942. ГОД. СПОМЕНИК ПОДИЖУ РУДАРИ РАКОВЦА“*

близини рудника. Ујутру у 8 сати, придошао је и остали дио сатније, те су усташе онда похватили раднике прве смјене, који су дошли на рад, легитимисали их и све раднике грчко-источне вјере одвојили, одвели и свезали их и у непосредној близини рудника побили. Убијање је вршено тако, да су појединца ударали тупим предметом у потиљак, а затим су га ударцем крампа у главу дотукли. Када су их побили, похватили су раднике треће смјене, који су излазили из јаме, те су с њима поступили на исти начин.

Из Раковца су усташе отишли у село Дракулић, те су си од Иве Јурића, рударског радника, Стипе Голуба и Шимуна Плетикосе, дали показати куће грчко-источњака, из којих су извађали људе и редом их убијали, мушкарце, жене и дјецу.

Покољ је извршен и у селу Шарговцу, те број побијених у оба села износи око 1.300-1.500 особа...

Покољ је извршен по повратку из Шарговца у селу Мотикама, гдје је такођер на исти начин страдало око 70 породица.²³⁶

²³⁶ Р. Г. Дакина, н. д. стр. 144-145, према: Јожа Хорват и Зденко Штамбук: „ДОКУМЕНТИ О ПРО-ТУНАРОДНОМ РАДУ ЈЕДНОГ ДИЈЕЛА КАТОЛИЧКОГ КЛЕРА“, Загреб, 1946, стр. 9.

Глез фон Хорстенау у свом извештају немачкој Врховној команди, поред осталог, каже:

„У селу Шарговцу такође је извршено крвопролиће. Једна сведокиња, католичка, како се каже у извештају који се овде цитира, саопштава да је само у школи убијено 53 школске деце. Својим очима она је видела како су усташе набили на бајонет једно једногодишње дете и онда испалили метак у њега...”²³⁷

„Седмог фебруара четрдесет друге усташка сатнија, предвођена фра Мирославом Филиповићем из петрићевачког самостана, у црно је завилала села Дракулић, Шарговац и Мотике. ‘Фратар усташа храбрио је припаднике Павелићеве тјелесне бојне да ће их исповиједањем ослободити гријеха’. Масакр више од 2300 Срба изазвао је у јавности огорчење и забринутост у немачкој команди.

...Али, оно (покољ – Л. Л.) се догађа, тек почиње управо тог јутра, 7. фебруара 1942. године. Поглавникова тјелесна бојна прикрала се око четири сата иза поноћи и започела свој крвави пир. Дракулић, Шарговац и Мотике, села у најближој околини Бање Луке, завијена су у црно...

Од окорјелог усташе Мирослава Филиповића, фрањевца у петрићевачком самостану у Бањој Луци, ништа се друго није могло ни очекивати. Поштовалац злогласног стожерника Виктора Гутића, с којим се раније виђао на разним светковинама (што се види и на счуваним фотографијама), овај заклету усташа још 1940. године, најсуровијим методама слиједио је Гутићеве позиве на чишћење Срба гвозденом метлом.

Фра Мирослав Филиповић предводио је групу крволока, с напоручником Јосипом Мишловом на челу, који су седмог фебруара у рано јутро најприје измасакрирали раднике у руднику Раковац. Кад је кољачкој претходници ‘око осам сати ујутро’ пришао остали дио сатније, похватили су све раднике прве смјене и побили их.

У руднику је, према усташком документу, било запослено 60 радника православца, а ликвидирана су 52. Остали су успјели да побјегну. Био је то ‘увод’ у масовно истребљивање ‘грчко-источњака’ тог злокобног седмог фебруара. Сачувана свједочења упућују на имена потказивача у Дракулићу. Стипе Голуб, Анте Плетикоса, Шимун Плетикоса, Стипе Јурић, Иво Јурић и Мирко Јурић показивали су усташама чије су куће српске, а онда су их ‘редом убијали’, мушкарце, жене и дјецу...

Фра Мирослав је показао како се то ради, заклавши пред кућом Ђуре Гламочанина дијете. Усташе је храбрио да ће их исповиједањем ослободити гријеха, које ће преузети на себе, а њега ће Бог разумјети. С допуштењем Свемогућег он се претходне вечери договарао са усташким челницима у згради Стожера о акцији, која се ‘има провести’ сутрадан. Сасвим је могуће и то да је организована у дослуху с најповјерљивијим људима хрватске националности у неким од ових села, међу којима се не искључују ни поједина поменута имена.

Злочин у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, чији је ‘биланс’ био стравичан, а према Филиповићевом исказу на суђењу после рата – ‘причало се о 2000’

²³⁷ В. Казимировић, н. д. стр. 122.

убијених, тадашња јавност је дочекала с великим огорчењем и запрепаштењем. Изненађена је била и њемачка команда, не схватајући да је могуће толико помрачење људске свијести да се у једном дану најсвирепије усмрте толики животи. Недјело се приписује Павелићевој тјелесној бојни, па је утолико теже.

Забринута усташка власт, којој је стало до добрих односа са својим њемачким савезницима, издала је налог да се сачини службени извјештај. Усташка надзорна служба је то и учинила, описујући начин уморстава, колико и гдје их је било, сахрањивање и пљачку по опустошеним селима.²³⁸

Из оног што је записано и доступно произлази да су усташе 7. фебруара кренуле врло рано из Бање Луке, одмах иза поноћи. Пошто је пре покоља требало извршити опкољавање Дракулића, Шарговца и Мотика, усташе су морале неколико сати пре почетка покоља да крену из града, јер су најудаљеније линије на које су постављене страже биле удаљене од Бање Луке 10-12 километара. Истина, страже су држали домаћи Хрвати, мештани, али су и усташе морале доћи до крајњих граница села ради клања.

Хрвати су били водичи усташама до српских кућа, штала, котара, воденица, вајата и свих осталих места где бораве комшије Срби зими ујутро и пре подне. То се види и из казивања овде забележених, која потичу и од Срба и од Хрвата. Поједини Хрвати мештани такође су убијали Србе, а сви су пљачкали њихову имовину по завршеном покољу.

Те зиме је било много снега. Сметови и наноси достизали су висину од више метара. Снег је у просеку тада био висок више од једног метра. Тога се добро сећа и писац овог текста, који је као дете тих дана бежао даље од Мотика. По таквом кијамету сеоско становништво се врло мало креће. Збије се у куће, па жене обављају домаће послове, деца се играју, а одрасли обављају напољу најнужније послове: припремају дрва за ложење, хране стоку, оду до воденице или се скупе у једној кући, па причају. Млађе жене и девојке доносе воду са извора, перу веш, одведу стоку на појило. Раскрчује се снег испред кућа и са кровова и тако даље. Углавном су сви у кућама или у близини. Снег је те зиме био „оковао“ села око Бање Луке. Тешко га је било пропртити, а с пртине је мало ко скретао. У град се није скоро ни ишло. Једино су рудари, млади и снажни људи, заједно пробијали пртину идући свакодневно на посао у рудник Раковац код Бање Луке.

У таквим условима Срби нису ни могли да сазнају шта им се спрема. Да су се више кретали и сретали с комшијама Хрватима, можда би их ипак неко унапред упозорио на зло које им је спреmano. Овако, није било ни једног јединог случаја да је комшија Хрват рекао комшији Србину да усташе спремају покољ. И то је чудно. Баш ни један једини. А Хрвати су морали знати за припрему покоља, јер су унапред били распоређени на многобројна старжарска места око сва три српска села у којима ће покољ бити извршен. Њихов задатак је био да различитим знаковима обавештавају усташе и да не дозволе Србима да се извуку из села. Били су наоружани. На време су обавештени и припремљени за обезбеђивање покоља.

²³⁸ „Глас“ Бања Лука, 6. фебруара 1992.

„У селу Шарговцу, срез Бања Лука, Хрвати су за време једног покоља пружали православнога гостопримство у својим кућама, па су доцније те људе, жене и децу убијали чиме су стигли: цепаницама, секирамна, вилама и разним другим оруђем.“²³⁹

Тако, због изненађења, строго чуване тајне, добре усташке организованости и припремљености, сопствене наивности и небудности Срба и великог снега, Срби нису имали тада велике, можда никакве, шансе да преживе покољ, односно да се спасу од синхорнизованих и добро наоружаних усташа из Загреба и комшија Хрвата. Кољачки батаљон (здруг) фратар Томислав Филиповић предводио је сигурно и прецизно, боље од пса трагача, јер је добро познавао положај сваке српске куће и највећи број укућана у свакој српској кући. Биле су то његове комшије с којима се често сретао. Он је био и духовни водич покоља. Први је лично клао и личним примером, позивајући се на Бога и Божји благослов, показивао усташама како се то ради и тиме их храбрио и подстицао.

Овде се наводи још неколико раније објављених текстова о покољу, које досад нико није оспорио:

„Јосиповић Анте на саслушању у УНС–у (Усташкој надзорној служби) у Бањој Луци 11. II 1942. год., између осталог је изјавио:

‘Од домаћих домобрана дознао сам да су ненадано дошле усташе, најавили се тамошњем сатнику код кога су затражили да блокира све путеве. Себи за водиче узели су неколико домобрана и кренули најприје у православни дио села, тзв. Стијаковиће и Тодиће. По причању домобрана усташки предводител позвао је дотичне укућане појединих кућа и потом их присутне усташе све поубијали. Чим су завршили са тим дијелом села, прешли су у други дио православног села тзв. село Васиће и тамо су на исти начин поступили... Неке рањене преносили су домобрани у католичке куће, већином су то била мала дјеца... По прилици убијено је било око 70 породица (мисли се само на село Мотике – Л. Л.)...“

Рудар Иво Јурић, који је био одређен за водича усташама, прича на саслушању у УНС–у у Бањој Луци, 11. II 1942. год.

‘...усташе су позивали из куће једно по једно лице и обично за кућом га убијали сјекиром ударцем у главу. Затим би дјецу која би остала у кући изнијели на рукама на један скуп и ту их поубијали такође сјекиром ударцем у главу.’

Андрија Голуб, из Шарговца, на саслушању у УНС–у 11. II 1942. год. који је усташама служио као водич, изјављује:

‘Убијање је вршено на тај начин, да су обично ударени тупим предметом по глави и затим дотучени, по изгледу, тај тупи предмет је био сјекира. Ту су са убијањем брзо свршили и кренули у Дракулић. Прво су свратили у куће Ђуре Гламочанина и ту почели са убијањем. Из читавог села прикупили су све грко–источњаке, како мушкарце, тако и жене и дјецу и побили их. Мислим, да су до 12 сати завршили тај свој посао у Дракулићу, а потом су кренули за Шарговац, гдје су то исто учинили. Убијали су све редом грко–источњаке, почевши од дјетета старог један дан, па све на више, како мушко, тако и женско.’²⁴⁰

²³⁹ В. Казимировић, н. д. стр. 122.

²⁴⁰ Д. Лукач, „Бања Лука и околица...“, стр. 190 (Архив Бос. крајине, Бања Лука, Мф к-11).

„Један од преживјелих – Миле Тодоровић, коме је поклана читава породица, прича:

‘Дошао сам кући, а она пуста, само у штали краве ричу. Кад сам изашао из куће, чуо сам како нешто крчи. Пришао сам ближе и нашао око 100 метара од моје куће гомилу тјелеса – око 70 људи, дјеце, жена. Један од њих је сједио и јечао. Приђем му и зовем га, а он ме не разумије. Био је посјечен по малом мозгу, препознам га – Средић Стојан. (Средић Васе Стојан, домаћин, рођен 1876. године у Дракулићу. – Л. Л.) На једној нози ципела, а друга боса. Од једног малог љеша учини ми се да је моја најмлађа кћи и онда сам пао у несвјест. Након одређеног времена сам устао и кренуо. И даље су јечали и звали. Сњијег црвен наоколо, на петнаестак метара. Кренуо сам, јер су усташе долазиле пјевајући своју пјесму.’²⁴¹

„Села су остала пуста. Усташки стрвинари су из опустјелих сељачких домова одвукли у своја складишта опљачкану храну, вредније дијелове покућства, стоку и живину.

Постоје оригиналне фотографије, на којима се јасно виде искежена лица ових чудовишта, која у својим крвничким рукама држе одсјечене главе убијених, већином дјеце. Постоје такођер и службени документи, који се односе на овај покољ... То су извјештај великог жупана жупе Сана, Т.(ајно) бр.0.11/42 о 11.II 1942., као и извјештај повјереника усташке надзорне службе о предмету покоља под бр. Т.(ајно) 69/42...

И један и други извјештај истичу, да за овај покољ није било никаквог конкретног разлога и да су се Срби у поменутиим селима држали потпуно мирно и лојално.”²⁴²

²⁴¹ Исто, стр. 191.

²⁴² В. Новак, н. д. стр. 647.

Извештај Усташке надзорне службе број 69/42 гласи:

„РАДИОГРАМ

одпремљен 11. вељаче 1942 г.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ УСТАШКЕ НАДЗОРНЕ СЛУЖБЕ

на руке госп. Еугена Кватерника

ЗАГРЕБ

У вези В.Т. од 9 овог извјештавам Једна сатнија усташке бојне под заповједништвом надпоручника Јосипа Мишлова у пратњи жупника фра. Вјекослава Филиповића дана 7 вељаче у 4 сата ујутро запосјела рудник Раковац и поубијала крампом 37 радника гркоистичњака. Наставила са убијањем крампом и сјекиром гркоисточњака мушкараца, жена и дјеце у селима Мотике гдје је убијено око 750 Дракулић и Шарговац гдје је убијено око 1500 особа. Убијање је завшено истог дана око 14 сати. Од тада па све до данас усташе превозе храну стоку и покућство из кућа побијених у своја складишта. Обширан извјештај слиједи. Велики жупан пуковник Алеман.

Горњи извјештај точан. Обширни извјештај Великом жупану стожерника и овог Повјереништва долазе куриром. УНС Бања Лука.“

(Печат и број Повјереништва)²⁴³

О НАЈМАСОВНИЈЕМ ПОКОЉУ НИЈЕ ПИСАНО

У ствари, о покољу је углавном записано, и све досад понављано, оно мало података који су овлаш прикупљени одмах после завршетка Рата, 1945. године. Врло мало је рађено на даљем прикупљању података о покољу и на његовом критичком изучавању. О томе се практоично није смело ни причати, ни писати. Формалне забране није било, али би се врло брзо сазнало и прочуло ако би неко почео да обилази та села или архиве и прикупља податке. Државни и политички органи би узели ствар у своје руке, идентификовали истраживача и предузимали различите мере против њега. По мом мишљењу, није то чињено због тога што су тобоже Тито и Комунистичка партија имали и неговали неприатељски однос према Србима, па свесно и плански настојали да их прогоне и уништавају, као што то од распада друге Југославије неки често истичу. То је било доба када се веровало у братство и јединство југословенских народа и у могућност њиховог заједничког живота у једној држави. Копање по ратним ранама и њихово позлеђивање, а оне су код Срба биле највеће, није било ни пожељно ни корисно у многонационалној Југославији. Националистичка и шовинистичка, а нарочито реваншистичка, роварења жиго-

²⁴³ „БОРБА“, Специјално издање, фебруар 1998.

сана су и спречавана и код других народа и народности у Југославији. Друго је питање колико је ко и у тим условима „испод жита“ радио за себе и своју нацију, изигравајући и законске и политичке претње и препреке.

Политичке санкције биле су теже и опасније од оних које су биле утврђене законским параграфима. Осуђеник на робију због политичког деликта остајао је жигосан и после изласка из затвора и остајао трајно грађанин другог реда у свему: запошљавању, распоређивању на радно место, плати, напредовању у струци, комунцирању са светом, објављивању својих радова, статусу деце и остале родбине и у свему другом. Уз то су му стално и даље лебделе над главом нове законске мере. Кривица се, по потреби, увек могла исконструисати. Укратко, није било пожељно изучавати усташка злодела, а нарочито на било који начин о њима јавно говорити и писати, сем тако и толико како је и колико то требало власти и владајућој Партији. Покољ Срба у селима код Бање Луке деценијама је минимизиран и заташкан.

Комунистичка партија и њена државна власт спречавале су свако изучавање прошлости и њено објективно, истинито приказивање уколико су подаци и закључци тог изучавања могли да подстичу међунационалну и међуверску нетрпељивост и мржњу. То је чињено у име антиципираног бартства и јединства народа и народности Југославије, које је било једно од премиса и основа Титове социјалистичке државе. Зато се често дешавало, нарочито у Босни, посебно у Бањој Луци, да су у правима и обавезама у социјалистичкој заједници изједначавани жртве и целати, тј. преживели Срби и Хрвати, за чија злодела се знало. Тако су, на пример, у Мотикама Срби морали да деценијама живе тихо и повучено с комшијама Хрватима код којих су гледали одело и покућство своје најближе поклане родбине, као што ће овде сведочити Млађен Стијаковић. Драган Стијаковић и Љубица Васић, којима су поклани сви чланови шире фамилије, такође сведоче о томе.

Пошто се о покољу у народу доста знало, власт и Партија јавно су се одуживали жртвама и родбини стереотипним манифестацијама и говорима који су писани и цензурисани у партијским организацијама и комитетима, а потом читани и прилагођавани за објављивање приликом годишњих помена. Подигнута је и спомен-костурница жртвама из фебруара 1942, али све је минимизирано, заташкано, одлагано, прикривано, формализовано – тек да се задовоље преживели Срби и њихова родбина. Остали свет није требало о покољу да било шта више зна.

На костурници споменика у Дракулићу исписана су имена 1.400 жртава од њих око 2.500, а по неким изворима, а и по мојим истраживањима, број жртава је још већи.

Не зна се да је неко трагао за планом покоља који је разрађиван у Стожеру у Бањој Луци: ко је све учествовао у договорима, где, када? Има ли нешто о том записано у записницима са седница, циркуларима, извештајима, тадашњој штампи, архивама? Не зна се за имена и презимена усташа кољача који су дошли из Загреба. Одакле су били? Како су и где припремани физички и психички за ту грозну акцију? Куда су отишли, и шта је с њима уопште било после покоља? Као да су пали с неба и после покоља одмах се тамо вратили. Како су се после Рата

понашали Хрвати из тих села, непосредне комшије покланих Срба, неки од њих и учесници у масакру? Зашто нису хтели да кажу оно што су знали о покољу? Где се налазе записи о њиховим евентуалним сведочењима? Је ли ико трагао за „обширним извјештајем“ Еугену Кватернику о бањалучком покољу, који је био најављен напред цитираним радиограмом од 11. фебруара 1942. године?

Ја сам прикупио основне податке о ројнику Јосипу Мислову, који је, заједно с Гутићем и фра Филиповићем, припремао усташку сатнију, други Павелићев здруг, за покољ и непосредно је предводио у покољу.

Јосип Мислов рођен је 13. марта 1906. године на острву Угљану код Задра, у насељу Кала код Преког. По занимању је био морнар. Још 1935. године био је на обуци усташа у Италији, у логору у Липарима. Његово име налази се у списковима усташа из тог логора, у коме је он био први ројник првог вода треће сатније, којом је командовао А. Олујић.²⁴⁴

Његово презиме у неким написима погрешно се пише као Мишлов. Није Мишлов, него је Мислов.

Нико не зна шта је било с тим Јосипом Мисловом у даљем току Рата и после Рата. А сигурно је у насељу Кали код Преког и у самом Преком непосредно после Рата било, а можда и сада има, рођака и мештана који су познавали Јосипа Мислова и који су могли да нешто кажу о свом рођаку и земљаку, који је предводио јединствен покољ у историји света. Ни после 60 година такође се не зна шта је било с усташама из Павелићевог здруга који је извршио покољ. Као да су у земљу пропали. Као да нису ни постојали, односно као да нису ни клали. Њихова идентификација кориснија би била за Хрвате него за Србе. Тако би се кољачка хипотека скидала са целог једног народа и пребацивала на појединце и на поједине рује.

Државна власт у социјалистичкој Југославији и њена тадашња наука никада нису имале искрене жеље ни намере да правично и истинито проуче и обелодане покољ у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Други народи у Европи истражили су, оценили и овековечили злочине са далеко мањим бројем жртава путем хроника, романа, прича, фељтона, песама, драма, интервјуа, докумената, научних радова, сведока, слика, филмова... и тако за потомке сачували опомену и поуку.

Доказ да Титова социјалистичка Југославија није желела да изучи и обнародује покољ Срба код Бање Луке и у НДХ уопште доказује и чињеница да је Савезно извршно веће Социјалистичке Федеративне Републике Југославије организовало и путем своје Савезне пописне комисије извршило попис жртава Рата 1941-1945. године тек 19 година након завршетка Рата, односно 22 године после покоља српских села код Бање Луке, тј. тек 1964. године. Ни тај попис није извршен из научних ни хуманих побуда, већ ради регулисања ратне одштете, од чега је држава очекивала, а касније, споразумом Тито-Брант, и добила, велика девизна средства. Жртве ни њихови наследници нису обештећени. Тако је Титова Југославија уновчила и животе покланих Срба, па тим новцем делимично финансирала и њихове вечне непријетеље и у Југославији и у свету, те „несврстану браћу.“

²⁴⁴ Б. Кризман, „А. Павелић и усташе“, стр. 560, 568.

Prezime i ime žrtve Лукајић (Лукаја) Милан ✓
Мушки ✓
1900 ✓
1961 ✓
Mesto (naselje) Макари ✓
Opština Б-Лука ✓
Socijalistička republika Б. и. СР ✓

5. Narodnost србине ✓
6. Zanimanje neposredno pre 6. aprila 1941. godine београдски студент
7. Mesto stalnog stanovanja neposredno pre 6. aprila 1941. godine Макари

B	C	D	E	F	G	H	I
Popisni krug	Redni broj	Pol	Godina rođenja	Narodnost	Zanimanje	Mesto stanovanja pre 6. aprila 1941. godine	
1/1	10182	10115	1	1	101	1/101/101/1/1	
Prezime i ime			Kategorija	Godina smrti	Uzrok smrti	Mesto logora	Broj meseci
				02	1010	10	24011
						1/10	

9. Ako je preživela žrtva rata umrla u vremenu od 1. 1945. godine do danas upisati:

1. 2 ✓ ✓
2. 3 ✓ ✓
3. 4 ✓ ✓
4. 5 ✓ ✓
5. 6 ✓ ✓
6. 7 ✓ ✓
7. 8 ✓ ✓
8. 9 ✓ ✓

God. smrti 1945
Uzrok smrti 1

Prevedeno u internaciji, deportaciji, u ratnom zarobljeništvu i na prinudnom radu

a, zatvora i slično	Mesto	Država	Provedeno vreme		broj m
			od	do	
Б. и. СР	Б. Лука	Југословенска	23/12/44	14/5/45	6

Пописна листа Лукајић Милана

Попис жртава Рата вршили су једва писмени пописивачи, од којих сам неке и ја познавао. Подаци су понекад уношени офрље, без познавања и проверавања чињеница. Тако, на пример, пописивач код свих жртава из села Чокора уписује погрешан назив њиховог села – Чакори, а не, исправно, – Чокори. Код мог првог комшије Гавре Билића погрешно је уписано презиме – Вилић, мада Вилића у Чокорима нигде нема. Код неких жртава погрешно су уписани датуми рођења и смрти, узрок смрти, назив затвора у коме су били и друго. Жртве које су истог дана доспеле у исти затвор (Кастел у Бањој Луци) и истог дана се спасле, те које је исти пописивач пописивао истог дана у истом пописном округу, пописане су на различитим обрасцима („ЖР-1“ и „ЖР-2“), што отежава статистичко систематизовање података о жртвама и њихово изучавање. Има примера да су подаци из пописа накнадно преправљани, и то на штету жртве, као што се види из једне приложене пописне листе из Архива Југославије.

Види се и на овој листи, а на другим листама у Архиву Југославије још боље, да је преправљен датум почетка заробљеништва на 3/12 1941, а да је ту био други датум. Два последња сужња из Кастела у Бањој Луци, Ратко Косић из Малог Прњавора и Млађен Мацановић из Чокора, с којима сам разговарао 2001. године сећали су се да су одрасли мушкарци у Чокорима и у Малом Прњавору похапшени управо 3. новембра 1941. године и да су тог дана стрпани у Кастел. Тога се сећам и ја.

Гледано уопште, може се рећи да је попис жртава Рата 1941-1945. године на подручју Бање Луке обављен нестручно, неодговорно и алкаво, горе него када се прави неки годишњи инвентар мртвих предмета. А радило се о људским судбинама и животима.

Угледни писац Јован Бабић објавио је 1998. године роман „Дракулићи“, у коме је обрађен покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама.²⁴⁵ То је прво значајније дело о тој српској трагедији. Роман је успела комбинација фактографских података, живог сведочења и литерарног стваралштва. У прилогу се налази некомплетан списак жртава. Аутор је уложио велики труд да тај списак буде што потпунији, али он вероватно, на жалост, никад неће бити потпун. Многе су заувек заборавили и људи и историја.

Историја и будуће генерације треба и мора да знају бар део истине о усташким злочинима над Србима у Другом светском рату. То мора да зна и остали свет, а не само Срби. Покољ у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама јесте веома упечатљива илустрација и математички доказ кога масакрира и уништава на овим просторима. А битно је да има још живих сведока тог покоља, који могу потврдити оно што су доживели лично, а што је овде делом записано. То су необориве чињенице на које се поуздано могу ослонити и домаћи и страни истраживачи. И овде је најбољи сведок живи сведок. Циљ овог бележења је да се обелодани истина. Зато се овде, што је могуће верније, бележе казивања сведока, а судови се остављају читаоцима.

²⁴⁵ Јован Бабић, „ДРАКУЛИЋИ“, „Петар Кочић“, Бања Лука – Београд, 1998.

Можда и ова моја књига продубљује супротности, верски антагонизам и националистичку загриженост између православца и католика на Балкану, односно између Срба и Хрвата. То ја никако не желим. Написао сам је и објављујем је зато што сматрам да није ни поштено ни корисно вечно оптуживати, оцрњивати, нападати и у последње време проглашавати геноцидним један народ, Србе, а други, Хрвате, приказивати као честите борце за правду и слободу и као жртве српског насиља. То није тачно.

Два основна узрока неслоге и сукоба Срба, Хрвата и муслимана, та по свему сем вере једанака словенска народа, су:

1. тежња Ватикана и Католичке цркве да православне Србе и муслимане преведе у римокатоличку веру и

2. тежња Срба за једном јединственом заједничком државом Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца, Црногораца и муслимана због тога што су се делови српског народа током векова населили и на просторе на Балкану на којима су већински народи Хрвати, Словенци, Македонци, Црногорци и муслимани. Пуна слобода и једнакост свих Срба на Балкану може се остварити само у једној заједничкој држави.

Међутим, Хрвати, Словенци, Македонци, Црногорци и муслимани вечно желе да имају своје сопствене државе. У остваривању тога циља оптужују Србе као своје непријатеље и хегемонисте који их у томе спречавају, због чега долази и до кривих ратних сукоба.

Пошто су Хрвати, Словенци, Македонци и делимично муслимани добили своје самосталне међународно признате државе током верског и грађанског рата 1991-1995. године, а Црногорци, вековима најсрпскији српски народ, на путу су да то остваре, тај узрок неслоге, сукоба и међусобних ратова више не постоји, па ће доћи, и већ долази, до мирног и нормалног живота међу новонасталим државама на тлу бивше Југославије и народима који у њима живе.

И даље остаје проблем вечно агресивно настојање Ватикана и Католичке цркве у Хрватској и Босни и Херцеговини да преведу у римокатоличку веру православце и муслимане на Балкану.

Остаје као проблем и Косово.

Ја сам нашао неколико живих сведока покоља у Мотикама и само једног сведока покоља у Шарговцу. То су биле моје могућности. Овде су забележена њихова казивања. Само сам с једним од њих, са Драганом Стијаковићем, више пута разговарао о покољу, пошто оба живимо у Новом Саду. Само због тога, и због тога што ме је Стијаковић повезао са још неколико сведока из Мотика, покољ у том селу обрађен је овде опширније и детаљније. И Љубица Васић, с којом сам се дружио у детињству, доста је допринела да се заинтересујем за покољ и да га детаљније опишем. То је неправично према жртвама из Шарговца и Дракулића, које нико није описао, чак никад све поименично ни споменуо. Биће ми велико задовољство ако се неко и њих сети и ако бар о неком од њих нешто конкретније каже.

О покољу у Мотикама забележена су и казивања неколико посредних сведока. Даље прикупљање грађе о покољу је људска и научна обавеза. Све досад су многе

жртве и многе чињенице о покољу у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама остале у тајности.

Још се може схватити зашто је Титова Југославија тајила податке о жртвама, јер су у Другом светском рату у Југославији огромном већином Срби били жртве. Није, међутим, јасно зашто се ни данас архиви у Србији не отварају пред истраживачима када они настоје да истражују страдања Срба, посебно од усташа, у Другом светском рату. То се питају и средства јавног информисања, као, на пример, „Вечерње новости“ од 12. септембра 1991. године под насловом „Геноцид под кључем.“

У претходних двадесетак година, до 1964, изгубљени су, сакривени или уништени многобројни документи о геноциду над српским народом у току Рата. У међувремену преживели сведоци, који су могли и хтели да сведоче, поумирали су великим делом од последица Рата, разагнани и испрепадани ИНФОРМБИРО-ом и другим шикуцијама социјалистичке власти, или су пак били подмићени добрим и угледним положајима у друштву и привилегијама које ти положаји доносе. Наивни Срби сведоци и њихови истраживачи веровали су искрено у братство са Хрватима, муслиманима, Шиптарима и другима, па су зато и сами потискивали у страну и заборав покоље, паљевине и друга насиља над својим народом.

Данас је такође тешко истраживати усташке злочине над Србима у Другом светском рату, јер се највише докумената о томе налази у архивима отцепљених република бивше Југославије. Сем тога, усташки злочини из Другог светског рата бледе пред новим трагедијама српског народа.

СВЕДОЧЕЊА О ПОКОЉУ

СВЕДОЧЕЊЕ ДРАГАНА СТИЈАКОВИЋА (1926)

ПОКОЉ У КУЋИ

(Драган Стијаковић је за време покоља имао 16 година. Од покоља до краја Рата био је у партизанима. Сада живи као пензионер у Новом Саду, улица Балзакова 30, телефон 021/361–993).

„Школа у Мотикама удаљена је неколико километара од Бање Луке. Од школе до мојих Стијаковића води сеоски пут у дужини од око два километра. Пут води уз једну рјечицу, коју ми зовемо напосто Ријека. На Ријеци је било подигнуто неколико воденица. До Стијаковића се могло доћи сеоским колима. Сада може и аутомобилом ако је вријеме суво. С друге стране Ријеке су такозвани Велики Стијаковићи, у посебном засеоку. Оба засеока Стијаковића спадају у Горње Мотике. Уз пут су на малим растојањима измјешане српске и шокачке куће.

Драган Стијаковић

У нашем селу се од априла 1941. године нагло повећао број наоружаних католика. Њихово присуство се свуда осјећало и видјело. Село су држали жандари и домобрани. Контролисали су да ли су сви мушкарци код куће, односно да неко није побјегао у шуму, у одметнике. Пријетили су да ће отјерати у логор све породице из којих неки одрасли мушкарац оде у непознатом правцу. Због тога се нико није смио удаљавати од куће. Једна већа домобранска јединица била је стационирана у школи у Мотикама, а један истурени вод код Гргића дућана, сеоске продавнице у Горњим Мотикама, која је била смјештена на узвишењу које доминира селом. Око сваког српског засеока биле су постављене оружане страже. У домобранским јединицама било је и мјештана шокаца, који су се коректно понашали према нама Србима.

Домаћинство мога оца Пеје Стијаковића (1877–1935) било је добростојеће сеоско домаћинство: имали смо доста плодне земље, стоке и одрасле чељади, способне за рад. Пејо је имао 11 дјеце, и то 8 нас синова и 3 кћери. То су: Станоје, Лазо, Анђа, Млађен, Стојић, Јово, Драгица, ја, Богдан, Пантелија и Славка. Мајка нам се звала Зорка. Она је до краја живота била главна домаћица у кући, као што је већ обичај у нашим крајевима – да се старији поштује и слуша.

Од нас 11 дјеце само је њих троје до 1942. године било напустило нашу родитељску кућу. Најстарији брат Станоје са својом женом Даринком и 6 дјеце живио је у одвојеном домаћинству, у посебној кући, близу нас. Старија сестра Анђа била је удата у сусједно село Драгочај, у коме није било покоља, па је остала жива. Друга

сестра, Драгица, удала се 1941. године у сусједни засеок Тодиће, такође у Мотикама. Она је заклана 7. фебруара 1942. године, истог дана као и моји укућани.

Од нас мушкараца били су ожењени Станоје (35 година), који је, као што рекох, живио у одвојеном домаћинству, те Лазо (30) и Млађен (27), који су са својим породицама живјели с нама у заједничком домаћинству. Лазо је, као најстарија мушка глава у кући, водио домаћинство. Радио је у руднику мрког угља у Раковцу, удаљеном неколико километара од наше куће према Бањој Луци. Он је са осталим Србима рударима из тог рудника такође убијен истог дана када му је код куће поклана фамилија, тј. 7. фебруара. Поред посла у руднику, Лазо је, као и други радници са села, обављао и све земљорадничке и домаћинске послове код куће. Његова жена звала се Зорка. Имали су троје дјеце: Марица – 6, Петар – 4 и Добрила – 2 године.

Брат Млађен и његова жена Јока имали су 2 дјеце: Деса – 3 године и Ратко – 6 мјесеци на дан постојања. За вријеме постојања Млађен је био у заробљеништву у Њемачкој. Заробљен је као војник предратне југословенске војске у Добоју и отјеран у ропство. Тамо је преживио Рат и вратио се кући у Мотике 1945. године, гдје и сада живи, на очевини. Он свог сина Ратка није ни видио. Ратко се родио у јесен 1941. године, а заклан је 7. фебруара 1942. године. Млађен је цијело то вријеме био у ропству.

Сви мушкарци Стијаковићи били су високи, плећати, снажни и здрави људи. И сви остали у фамилији били су здрави, јаки и витални. Нико у нашој бројној фамилији није био болестан нити је умро све од Пејине смрти 1935. године (умро у 58. години живота) до 7. фебруара 1942. године.

А тог 7. фебруара усташе су поклате 22 члана наше фамилије. То је било овако:

Навече, уочи постојања, тј. у петак 6. фебруара 1942. године, у нашу кућу дошла су два жандара. Нису то биле усташе ни домобрани, већ обични жандари, у униформама какве су жандари тада носили. Пошто су жандари редовно ходали по селу, њихова посјета нашој кући није нам се ни по чему чинила посебном. Они су свраћали у богатије куће, јер су ту могли да нешто боље поједу и попију. Кад су ушли у кућу, понуђено им је, по обичају, да сједну, а затим је изнијета ракија. И тако, пијуцкајући ракију, мирно и опуштено, и причајући о најобичнијим стварима, као и увијек, остали су у нашој кући скоро до поноћи. Соба је била топла и пријатна и за нас и за њих. Ћаскало се и пијуцкало, као што се зими на селу често чини. Жандари не само да нису чинили никакву непријатност или грубост већ о тако чему није било ни наговјештаја. Понашали су се уљудно и пристојно, као што се понашају гости. У соби је цијело вријеме горјела петролејска лампа, јер Мотике тада нису имале електричне струје. Мислим да ни они нису имали појма да се исте ноћи спрема постојање српског становништва у Мотикама. Ја у то нисам сигуран, али они су остављали утисак сасвим мирних и безбрижних људи. Ни сада се не могу сјетити ниједног мига у њиховом понашању који би одавао утисак подмуклости и злобе. Не знам њихова имена, јер нису били из нашег села, у којем су се жандари често мијењали. Били су зрели и озбиљни људи, стари по око 35 година. Њихово присуство на нас је дјеловало умирујуће. (Ово је још један доказ како је постојање

припреман лукаво и подмукло. У куће са највећим бројем чељади уочи покоља упућене су наоружане групе жандара да контролишу и држе на окупу сву чељад у домаћинству до пред сам покољ. У бројно домаћинство Пеје Стијаковића у петак увече, 6. фебруара, дошла су два жандара, а у кућу Ђорђе Стијаковића са 36 чланова домаћинства дошло је 5-6 усташа са сеоским старешином. Слично је било и по другим већим домаћинствима. Те наоружане групе остале су у српским кућама до поноћи, као што се види из сведочења Драгана и Мирка Стијаковића. Својом намештеном лежерношћу и љубазношћу обмањивале су домаћине и њихову чељад пред смрћу која ће их сутрадан задесити. – Л. Л.)

Негдје око поноћи они су одлучили да крену од наше куће. Пошто нису били из нашег села па нису знали добро путеве, нарочито ноћу, затражили су да их неко одведе до Иванова дућана, који је био удаљен око километар од наше куће. Ту је била смјештена нека предстража са око 20-30 домобрана. Иванов дућан је био испражњен, па су ту стално боравили само домобрани. Договорено је да их ја водим. Био сам млад (16 година), хитар и здрав, а пут сам и ноћу добро знао. Велики снијег и хладна зимска ноћ нису ми сметали. Био сам добро обучен. Ја сам пред њима ишао пртином, а они за мном. Када сам их довео на око 200 метара од дућана, стража код дућана је јако гласно повикала:

– Стој!

и одмах запуцала. И ја и жандари смо легли по пртини. Из тог положаја жандари су се лозинком споразумјели са стражом, дигли се и мирно отишли према дућану. Рекли су ми да им ја више нисам потребан, па сам се вратио сам кући. (И због тога мислим да нису знали за покољ, јер би ме вјероватно задржали, ако се нису можда бојали да ме неће неко од мојих тражити). Можда ми је управо то што сам их тако касно водио спасило главу, као што ће се касније видјети.

Наиме, због тог ноћног ходања, ја сам касно легао, сат и више послје поноћи. Спавао сам у соби и ујутро, 7. фебруара, устао касније него обично, тек око седам часова. Иначе, код нас се устајало увијек рано, и љети и зими. Зими се рано лијегало због кратког дана, па се до јутра свако могао наспавати до миле воље и пробудити прије зоре. Тог дана су прије мене сви укућани већ били устали и обукли се, умили и обављали уобичајене послове или сједили у соби – како ко. Када сам ја устао и спремио се, било је негдје између 7 и 8 часова ујутро. Био сам тек обоу и зашнирао једну ципелу, па почео другу. У том моменту залајали су наши керови. То је за нас увијек био поуздан знак да долази неко туђи, керовима непознат.

(Имали смо два кера, Жутију и Зељова. Зељов је био крупан и јак, а Жутија, којег смо из миља звали Жућа, био је средње величине. Керови су почели јако лајати.)

Мати Зорка одмах је погледала кроз прозор и повикала:

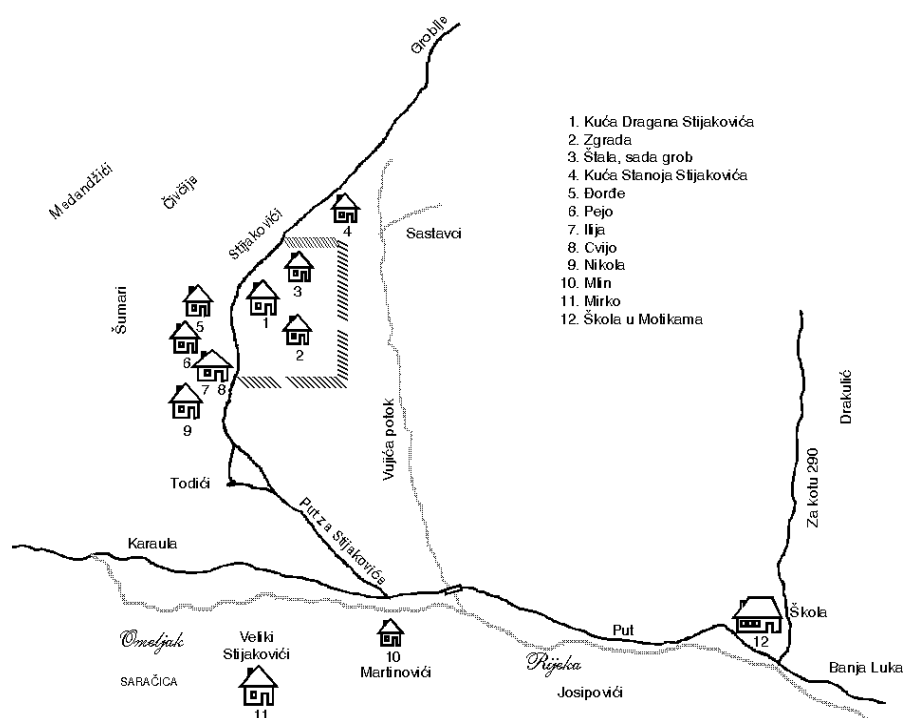
– Ево усташа!

Лазо Стијаковић убијен је у руднику Раковац

Одмах сам и ја погледао кроз прозор. На уској пртини изнад наше куће угледао сам три војника. Двојица су била у усташким униформама, а трећи у домобранској. Пред њима су уском пртином ишла два моја брата – Станоје и Јово, и Станојев син Мирко, мој синовац, дјечак од 13 година, 3 године млађи од мене. Када сам их видео, њих шесторица били су удаљени од наше куће око 50 метара.

(Касније, за који сат, ја ћу видјети да су ту моја оба брата и синовац Мирко заклани, на пртини изнад куће.) У том првом тренутку само сам видео како су оба наша кера стајала на пртини и затркивала се према малој колони лајући. Колона је мирно ишла напред, а керови су узмицали испред ње, а потом се умирили пред Станојем, Јовом и Мирком. Тако су замакли за горњи дио куће, па се с прозора више нису могли видјети.

Скица Стџијаковића шљивика

Усташе тог дана нису пуцале на керове. Не знам шта је било са нашим Зељовом и Жућом. Чуо сам да су касније по селу убијали српске керове, тада већ луталице без својих господара.

Ону двојицу усташа на пртини изнад своје куће нисам познавао, нити сам их када раније видео, али оног што је у домобранској униформи ишао испред њих а иза моје браће и синовца знао сам као и своју браћу и остале укућане. Био је то наш комшија Анте Марић. Усташе, које су 7. фебруара 1942. године клале нас Србе у Мотикама, дошле су однекуд са стране. Нити је ико у селу њих познавао, нити су

они дотле икада били у селу, па нису знали распоред српских кућа, ни структуру и број чељади у њима. Зато су комшије шокци, који су познавали свако чељаде у свакој српској кући, водили по неколико усташа до српских кућа, које су клале српску чељад редом. Нико није имао много шансе да се склони у неку шталу и остане жив, јер су комшије шокци тачно знали гдје се код комшије Србина која штала налази и ко у свакој од њих може обично бити у које доба дана. Тако је припремљено и изведено беспрекорно навођење усташа кољача не само на сваку српску кућу, без обзира да ли је она била усамљена и удаљена од осталих кућа, већ тако рећи и на свако српско чељаде, од дјетета до старца. Послије Рата били су живи скоро сви мјештани шокци у Мотикама који су наводили усташе на српске куће и српску чељад, али их нико није дирао. Неки од њих и данас мирно живе код својих кућа у Мотикама, поред комшија Срба, чије су фамилије поклане уз њихову помоћ.

Наш комшија Анте Марић, који је водио усташе нашој кући на дан клања, био је човјек од својих 35 година, сељак, ожењен. Имао је двоје дјеце. Кућа му је била недалеко од наше, мало издвојена и усамљена, а припадала је сусједном засеоку Марићи, у којем су биле све шокачке куће. Позната су имена и других шокаца из Мотика који су водили усташе до српских кућа 7. фебруара 1942. године, као, на пример, Антон Холић, Нико Ковачевић звани Буква, брат му Илија и други.

Анте Марић је био сиромашан. Шокци у Мотикама били су сиромашнији од Срба. Они нису живили у породичним задругама као ми, већ су се чешће и више дијелили и заснивали посебна, уситњена домаћинства. Тако су уситњени и њихови посједи, па им је било теже да развијају земљорадњу и сточарство него нама Србима са по 15-30 чланова домаћинства и са великим комплексима њива и шума у једном домаћинству. Они су имали мало шуме, а и оно мало им је по правилу било проријеђено, с кржљавим дрвећем или скоро исјечено. Зато су се код нас снабдијевали и огревним и грађевинским дрветом, бесплатно или куповином, како кад. Конкретно, комшије из Марића редовно су, сваке године, долазиле код нас по дрва. Вршке, грање, огранке и пањеве носили су бесплатно када су и колико су хтјели. Нико их у том није ни контролисао ни спречавао, јер је у нас било доста шуме. Дебље огранке и грађевинско дрво су плаћали или одрађивали.

Сјећам се да су једном непосредно пред Рат тај Анте Марић и његов рођак Илија дошли код нас по дрва. Мој брат Јово и ја отишли смо с њима у наш гај, с нашим коњским колима. Они нису имали ни кола ни коња. Заједно смо за њих насјекли дрва, натоварили на кола и одвезли их управо пред њихову кућу. Ја не знам, а ни тада нисам знао, да ли су и како та дрва наплаћена. То је регулисао старјешина нашег домаћинства, мој старији брат Лазо. Само се сјећам да смо се сва четворица тога дана бакћали око дрва за Анту Марића, као да смо из једне куће.

Тако смо се као сусједи увијек испомагали. Кад је копање, жетва или вршидба, ишли смо у мобу једни код других. Сјећам се, на пример, да је кћерка Илије Марића, Манда, дјевојка, више пута радила код нас. А и ми смо радили код њих. Надница се није плаћала, већ враћала надница за надницу, по потреби и договору. Сјећам се како смо ишли код шокаца на вршидбу код дућана Ивана Гргића. Живјело се

Сйара кућа фамилије Сйијаковић

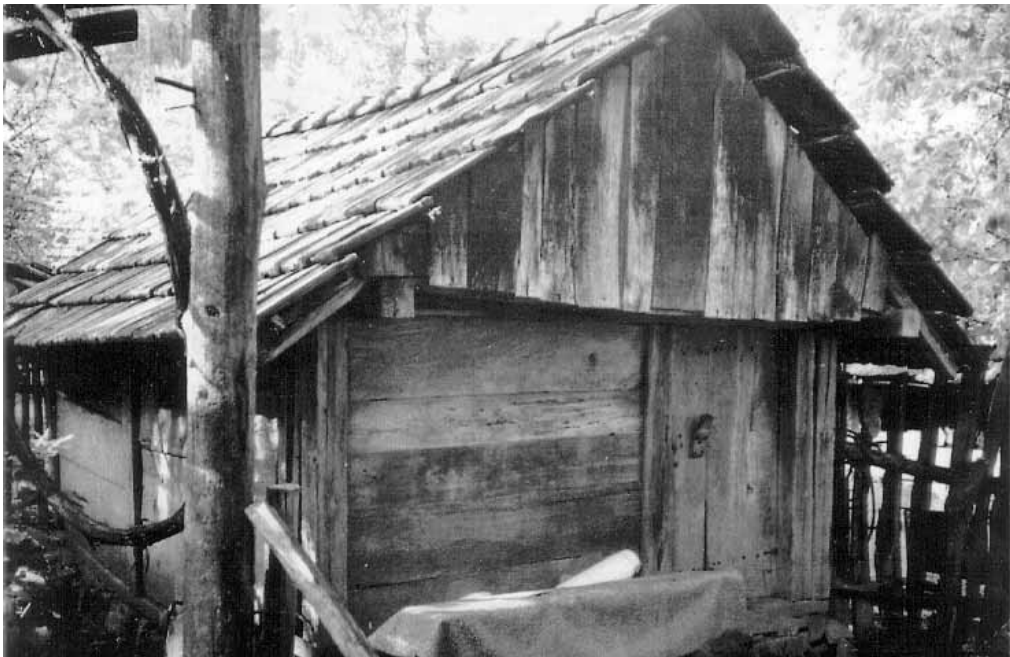
сложно и никад се нисмо свађали ни тукли. Понекад смо то чинили ми Срби међу собом, а и они међу собом, али не памтим ниједну свађу ни тучу између Срба и шокаца. Никад се није чула ружна ријеч на националној ни вјерској основи. Поштовали смо верске обичаје једни код других као сопствене светиње. Тако је било и између нас и Марића све до Рата. А сада, ево, Анте Марић води двојицу усташа у нашу кућу да нас покољу, што су они и урадили. (Касније ћу сазнати да је Анте Марић погинуо 1944. године на Равној главици, у Мотикама, од партизана.)

Наша кућа и просторије око ње представљале су једно типично сеоско домаћинство у Мотикама. Испод доње половине куће налазио се зидани подрум. Кућа у којој је поклана наша фамилија и данас стоји на истом мјесту, и служи као остава. За становање је брат Млађен у близини старе куће саградио нову.

Изнад куће ишао је сеоски пут, ограђен с обе стране, због стоке која је туда свакодневно пролазила. Све напољу је тог дана било покривено великим снијегом, мјестимично високим и до 2 метра. Снијег је био крхак и растресит, па се у њега лако пропадало. Путем изнад куће, као и између штала у дворишту и до извора и воденице, била је направљена пртина, као и обично, јер се туда стално пролази. Због високог снијега и хладноће сва чељад су тих дана увијек била код куће. Никуд се није нико удаљавао, ни у госте, ни у шуму, ни у град.

На дан покоља вријеме је било ведро и прохладно, са, као што рекох, високим чистим растреситим снијегом.

Чим сам ја кроз прозор видио да усташе пртином изнад куће гоне моју браћу и синовца, јако сам се препао, јер се тако нешто раније није дешавало. Пошто су ме

Зграда у којој је избођена Зорка Смијаковић

раније домобрани гонили на рад, препао сам се да ће ме можда опет отјерати да чистим сметове снијега с пута или да радим шта друго. Зато сам се одмах завукао под кревет, који је био у соби. У том тренутку у соби од петнаестак квадратних метара било нас је укупно 9. То су : моја мати Зорка (53 године), сестра Славка (11), супруга мога брата Млађена Јока (27), њена кћерка Деса (3), њен син Ратко (6 мјесеци), син мог другог брата Лазе, Петар (5), двије Лазине кћеркице – Марица (6) и Добрила (2), те ја под креветом (16 година).

Остала чељад била су ван куће. Браћа Станоја и Јово и Станојев син Мирко били су на пртини изнад куће, испред усташа. Станојева жена са петоро своје дјеце била је у другој, својој кући, недалеко од наше. Мој млађи брат Богдан био је у штали, гдје је хранио стоку. Брат Лазо био је у руднику Раковац, гдје су га усташе прије неколико сати убиле, како ћу касније сазнати. Лазина жена Зорка била је у својој згради, поред куће.

Док сам се ја завлачио под кревет, у соби је владала пометња. Сва чељад су била на ногама. Неки су ходали по соби, а неки скамењено стајали. Снаја Јока стајала је поред другог прозора. У наручју је држала шестомјесечног сина Ратка. Поред ње је стајала и држала је за сукњу њена кћеркица Деса. Поред њих стајала је моја сестра Славка. Моја мајка Зорка, као најстарија међу њима, стајала је поред собних врата. Сви су умукли. Дјеца су престала да плачу.

Ја сам се све дубље завлачио под онизак и поширок дрвени кревет и намјештао тако да могу да видим шта ће се десити у соби, а да мене нико не види. Дјелимично су ме заклањале и неке старудије под креветом. Тако сам са метар-два растојања гледао како усташе пробадају ножем моје најближе и најмилије.

Споља се није чуло ништа. Чуо сам само како су шкрипнула улазна врата на „кући“, када су отворана. Нисам знао да ли врата отварају усташе или моја браћа коју су они прије тога гонили. Одмах се затим отворише и собна врата. Видим, на њима стоји млад усташа плаве косе, која се види испод капе. Усташка униформа. Он мене не види. У рукама држи пушку на готовс, а на пушци бајонет. Пред њим је стајала моја мајка Зорка. Усташа за тренутак застаде на прагу, не говорећи ни ријечи, нити правећи какву гримасу, само кратко погледа лијево-десно, пријеђе преко прага и – гурну врх бајонета мојој мајци у груди, код лијеве дојке. Потом пушку, коју је држао обема рукама, повуче према себи. Видим како из мајчиног тијела излази крвав бајонет. Мајка остаде кратко да тако стоји, а крв јој цури низ хаљине. Није рекла ни ријечи. И усташа стоји поред ње. Закратко. Потом се мајка стропошта на под. Кад је већ била пала, усташа је бајонетом убоде у главу, испод лијевог ока. Није погодио око. Мајка није пустила ни гласа. Остала је да лежи на поду. Крв се пробијала кроз хаљине и разливала по поду.

Остала чељад у соби, преплашена као овце кад вук уђе међу њих па коље једну по једну, скамењено су стајала и гледала шта усташа ради. Он не проговара ни ријечи, не отвара уста, не прави гримасе, не жури, већ мирно, хладнокрвно прекорачи преко мајке, па поче да набада једно по једно чељаде, као да вилама набада навилјке сијена. Најприје је кидисао на моју снају Јоку. Она је с дјететом у руци стајала код прозора као укупана. Млада, лијепа жена, 27 година. Усташа јој приђе и гурну јој бајонет на пушци у груди. Она се одмах скљока на земљу, прије него што је усташа и извукао бајонет. Паде близу моје главе, па ме још боље заклони. Оно шестомјесечно дијете Ратка није испуштала из руку. Пала је на страну. Дијете заплака. Усташа је у тако лежећем положају још једном убоде у горњи дио тијела. Онај крвав бајонет прође испред мојих очију, сасвим близу. Сада видим усташу само од појаса наниже. Јока се више није ни помакла. Само се неколико пута згрчи и стресе. Руке омлитавише и пустише дијете, које је лежало поред ње и плакало. Усташа га је из стојећег става набо бајонетом на пушци кроз груди, дигао га на бајонету, а онда видим како дијете одозго паде поред мајке и престаде да плаче.

Усташа се уопште није сагињао, па ме је можда и то спасило. Није ме открио под креветом. Ја видим доњи дио његовог тијела како се креће по соби, али се не мичем. Не могу ни да се мрднем. Као да сам укочен, скамењен. Све видим и све знам, али не могу ниједним дијелом тијела да мрднем. Као да ми је тијело мртво, а разум и чула живи и здрави. И осјећања су утрнула. Не бојим се, не узбуђујем се. Нисам се бојао да ће ме заклати. Страх је нестао. Као да сам био незаинтересован за мртве. Нисам имао никаквог осјећања, ни жеље да се браним, скочим, бјежим. Да ме је усташа угледао и пошао да ме избоду, ја се не бих ни помакао. Био сам потпуно празан. Лежао сам потрбушке, с подигнутом главом и гледао изнад Јокиног тијела, које је било испред мене и које ме је заклањало. Гледао сам како усташа у соби боде једно по једно чељаде и како она падају. Уста су ми била полуотворена, сува и укочена. Само ми се чинило да ме притиска неки велики терет који ми не да да се макнем, покренем неки дио тијела. Као да сам био сапет. Нисам осјећао никакву жалост за својима које је усташа побо. Био сам под неком мором. Не

умијем то тачно ни сада описати, мада о том мислим више од 60 година. Само све региструјем, али као да је то нешто нормално, далеко, туђе. Да ме је усташа открио под креветом и пружио бајонет да ме убоде, ништа се не бих уплашио, као да се то не односи на мене. Да је рекао да изађем и станем пред њега, пред бајонет, да ме прободу, ја бих то мирно и без страха урадио. Чудан је то и несхватљив осјећај. А ја сам то проживио. Међутим, касније сам то, све до данас, доживљавао и преживљавао на један други начин: с пуно бола, патње, страха.

Тада сам само гледао како се усташине ноге крећу по соби и како чељад падају по поду. Сјећам се само доста крви по поду. Чим је које чељаде пало на земљу, поред њега се стварала локвица крви. Мог четворогодишњег синовца Петра, Лазиног си-на, усташа је убо у главу, а Јокину трогодишњу Десу је избо по грудима, док је још лежала на земљи. Гледао сам како боде моју сестру Славку од 11 година. Дјеца су послије првог убода падала на под, једно поред другог или једно преко другог – простор је био мален. Усташа их је још понеки пут пробадао док су лежали на поду, да их докрајчи.

Дакле, само тај један усташа искасапио је за кратко вријеме с бајонетом на пушци осмеро наше чељади у соби. Он није никог клао, нити је у рукама имао шта друго сем пушке с бајонетом. Он је само набадао на бајонет једно по једно чељаде. За цијело то вријеме други усташа је само стајао на вратима собе, на прагу, и гледао како његов друг боде. Нису ни ријечи међусобно измијенили. Оба су ћутала као ниједи.

Тај масакр трајао је врло кратко. Онај кољач био је онижи, јак младић, и изгледало је да је врло вјешт у набадању људи на бајонет. Чељад је набадао брзо и с лакоћом, као да то ради богзна који пут. Ништа га није узбуђивало ни збуњивало: ни наш страх, ни плач, ни крв, ни ропци. Одијело на њему такође је било крваво, али он није на то обраћао пажњу. На крају је, без ријечи, отишао према вратима собе, гдје је стајао онај други усташа. Отишли су заједно од наше куће. Никакав глас није се чуо. Све је било готово за неколика минута.

Чим су усташе отишле, до мене се под кревет завукла Марица, кћеркица мог брата Лазе од 6 година, па ми каже:

– Стрико, тебе нијесу нашли!

Тек тада је, први пут, пао терет с мене. ‘Оживио’ сам. Добио сам снагу. Могао сам да се покренем. Изашао сам испод кревета и устао. Тек тада ме је потресло оно што се десило у соби. Спопала ме је језа и дрхтавица, али – закратко.

У соби је било још живота. Неки су стењали, јечали и хукали. Понеко се тресао у самртним грчевима. Неко је крклао. Нека тијела су се трзала и мало помицала. По цијелом поду у соби разлијевала се крв. Црвене мрље шириле су се по тијелима оних што леже. То сам све само прелазио погледом, брзо, као у магновењу. Нико у соби није ништа говорио. Сви су лежали. Осим трзања и роптања, све је било мирно. Чудно! Најприје сам видио да су биле живе двије моје синовнице – Марица (6) и Добрила (2). Ни једна није плакала. Нису плакале ни касније, око 12 сати, када сам се вратио кући. Видио сам да је и моја мајка Зорка жива. Она је некако успјела и да се дигне. Онако избодена и крвава по цијелом тијелу, а нарочито

језиво по лицу, изгледала је страшно, заплашујуће. Дупља лијевог ока била је сва у крви. Око се није ни видјело. Капци су били затворени и премазани крвљу. Нас двоје тада нисмо ништа проговорили. Она је нијемо пошла из собе напоље. Некако је изашла и дошла до своје зграде пред кућом, у којој је с мојим покојним оцем спавала када се удала и у којој је касније држала своје ствари, а љети ту и спавала. Ја сам ишао за њом. Она је стајала пред том својом зградицом и држала се за врата. Била је блиједа, али потпуно свјесна. Када сам јој пришао, каже ми:

– Бјежи, сине, не можеш нам ништа помоћи!

У близини куће тада није било никог. Ја одмах појурим од куће кроз шљивик, низа страну, према потоку који је текао испод нашег шљивика, једно 150 метара од куће. Звали смо га Вујића поток. Од куће до потока је низбрдица, али не сувише велика. Наш шљивик спушта се од куће према потоку једно 50 метара. Ту је ограда. На њој су вратњице. Туда се према потоку спуштају кола и прогони стока на појило. Одмах испод шљивика су стари ораси, а до њих једна велика крушка стјепањка, која сазријева око Стјепањдана. С друге, лијеве стране потока су куће наших комшија шокаца Иле, Павла и Пеје Јосиповића. Они су међу собом били род. Били су ту одувијек, откад се памти, као и ми. Можда су некада били Срби, па се покатоличили.

Ја ударим најближом пречицом до потока. По снијегу. Снијег је претходног дана (у петак, 6. фебруара) много падао, па се пахуљице још нису биле стегле, нити се била ухватила кора по снијегу. Снијег је био мек и растресит, висок 1-1,5 метар, а сметови на појединим мјестима били су високи и до 6 метара. Понеко дрво према потоку било је допола завијано сметовима. Међутим, сметова није било низ шљивик, од куће до потока, али туда још није била направљена пртина. Зато ја ударим по снијегу цјелцу низбрдо. Тешко сам се пробијао. Ипак, пошто је то била низбрдица а снијег растресит, ја млад, јак и преплашен, брзо сам стигао до потока. Био сам добро обучен, као што је нормално зими на селу кад се велики дио дана проводи напољу. Таман сам био завршио облачење када су усташе ушле у нашу кућу. Имао сам на ногама ципеле гојзерице, панталоне од дебљег штофа, вунени џемпер и преко њега кратки капут.

Док сам трчао према потоку, нисам знао шта је било с осталим комшијама у Стијаковићима, па ни у мојој ближој фамилији, тј. у кући мога брата Станоја, недалеко од нас. Нисам био начисто ни ко је у каквом стању остао у нашој соби из које сам побјегао, осим што сам знао да су остале живе мајка Зорка и двије синовике – Марица (6) и Добрила (2). За судбину својих најближих сазнаћу неколико сати касније. Тада сам, по инстинкту, само мислио како да побјегнем и да се спасем. Ни тада нисам мислио на страх. Био сам претрнуо. Само су ми пажња и опрезност невјероватно порасли. Као да сам се претворио само у око и уво. Тада сам већ био спреман да бјежим и да се браним ако ме неко стигне. Не бих се више дао лако заклати. Стрчао сам, чини ми се, као вјетар до Вујића потока. Тада је било око 9 сати ујутро. Јутро је било суво, сиво и веома хладно. Док сам трчао, нисам видио ништа сем бјелине снијега.

Пошто се с обе стране потока налази дрвеће, а једна страна је и доста стрма на том мјесту, поток није био прекривен снијегом. По њему се био ухватио лед.

По том леду се могло ићи пјешке, сем код брзака и мочила, мијеста где се пере рубље. Ту је лед био танак, или га није ни било – ‘појела’ га вода. Код потока сам се већ осјећао слободније и сигурније. Надвишене обале и шума су ме заклањали. Ту сам мало застао и размишљао шта да радим. Одлучио сам да бјежим уз поток, па да се горе испод Тодића домогнем гајева, и тако извучем из Мотика према Бранковићима, на десетом километру цесте према Бронзаном Мајдану. Међутим, ускоро сам се увјерио да је то немогуће. Обе стране потока узводно биле су све стрмије, а дрвеће, које се срушило над потоком, није нико носио. Оно ми је запријечило пролаз, јер се између тог дрвећа био нагомилао снијег. Високи сметови ту су се с обе стране напросто ‘сасули’ у поток. Туда се никако није даље могло проћи. Вратио сам се низ поток. Доље је било лакше. Ишао сам низ поток све до мјеста гдје се тај поток пресецао са главним сеоским путем који иде кроз Горње Мотике. Међутим, никако се нисам усуђивао да се сасвим приближим путу и да га претрчим. Било је то сувише опасно. Тим путем су и раније често пролазили сеоска стража, жандари, домобрани и усташе. Одраније сам знао да војска недалеко одатле, у школи, има своје страже, које стално иду тим путем у обилазак и контролу заселака око пута. Тада сам био увјерен да неко од њих контролише тај пут у цјелини.

Вратио сам се опет уз поток, све до мјеста гдје сам раније покушавао пробој узводно, да поново покушам да се туда пробијем. У том правцу сам осјећао већу сигурност. Међутим, последице свих покушаја увјерио сам се да је туда немогуће проћи. Вратио сам се према путу, па опет узводно, па опет низводно. Горе се не може, а доље не смијем. Тако сам четири пута ишао горе-доље, уз поток-низ поток, а можда и више пута. То растојање износи око 800 метара. Није било сврхе да сједим и чекам, јер сам знао да немам шта дочекати. Није било скровитог и топлот мјеста гдје бих се сакрио и чекао да прође опасност. Нешто ме је стално гонило да се крећем. Нисам могао да се смирим на једном мјесту.

А нијесам имао излаза!

Уз поток нема пролаза, низ поток опасан пут, на десној страни потока усташе кољу Србе, на лијевој страни потока католичко, шокачко насеље Јосиповићи. За вријеме ландарања уз поток потресла ме једна појединост више од покоља у мојој кући. Ја у ствари нисам ни мислио на своје поклане. Био сам обезнањен и опсједнут само жељом да одатле побјегнем. Међутим, та појединост ме је освијестила и потресла.

С оне стране потока, насупрот нашој кући и недалеко од ње, пјевао је грохотом, чинило ми се – пуним грлом и раздрагано, весело, као на слављима – наш комшија Перо Мартиновић звани Клепо, шокац, католик.

Током покоља у кући био сам празан, туп, безосјећајан. У таквом стању сам био све док нисам чуо пјесму Пере Мартиновића. А тада, на потоку, вратио сам се себи и у мени је одједном све прокључало. Повратили су ми се разум и осјећања. Апсолутни мир и тишину, који су до тада владали у тој снијежној бјелини, одједном је разбила пјесма комшије Клепе.

Тада сам почео да се присјећам како су моји укућани побијени, како су умирали и крварили у оној нашој соби, и како се плаче и нариче када неко умре. И у

комшилуку буду скрушеност и мир када неко умре. У кући и око куће се наглас јауче. А сада – сви су мртви, а нико за њима не нариче. Само Клепо Мартиновић пјева, весело и раздрагано у по дана, као на свадби. Не сјећам се више његових ријечи. Нисам на то обраћао пажњу. Само је његов глас пробадао мене и сав мир око покланих Стијаковића. Та његова пјесма на мене је дјеловала као увреда, као пркос злочинца пред којим сам немоћан, као мора. Те море никад се нисам ослободио, до данас.

Клепо је сасвим сигурно знао док је пјевао да су Срби у Мотикама поклани. Познавао сам ја добро комшију Клепу. Често смо долазили једни код других, као и све нормалне и мирне комшије. Он је у вријеме покоља већ био старији човјек, око 50 година. Пред Рат се исказивао као присталица усташког покрета. Тако је васпитавао и своју дјецу. Он за вријеме Рата није отишао од куће, нити је носио војну униформу, али био је наоружан, као припадник сеоске страже. Породица му је била доста бројна: он, жена, три сина и више кћери. А имао је и унучади, од сина Јозе. То је била усташка фамилија.

Клепу су убили партизани за вријеме напада на Бању Луку. Кажу да је неке од њих питао:

– Шта ћете ви у Држави Хрватској?

Партизани су знали за његова зlodјела. То се брзо и лако сазна. И – убили га.

Памтим ја и синове Пере Мартиновића Клепе. Најстарији је био Јозо, који је тада имао око 30 година. Имао је жену и дјецу. Није служио војску. Сам себи је случајно одсјекао палац на нози. Не знам шта је с њим било за вријеме Рата. Млађи син Иво имао је тада око 20 година. Био је усташа од самог почетка Рата, а можда и раније. Видио сам га 1941. године у усташкој униформи. Пред Рат је био врло ангажован и агресиван. Сјећам се, изиђе на пут када се ми враћамо из школе, па пријети, псује, млатара коцем или млачугом испред нас. Не знам шта је радио, гдје је био и како је прошао као усташа за вријеме Рата. Послије га никад нисам видио, нити сам се распитивао за њега. Само сам чуо да је преживио Рат, а можда је и сада жив, не знам. Најмлађи Клепин син био је Анте, дјечак мојих година. У дјетињству смо се често сретали и добро познавали. Не знам шта је с њим било за вријеме ни послје Рата.

Клепо је знао за покољ и нас, његових комшија. Сви шокци из Мотика знали су да се спрема покољ Срба. Они су тог дана чували стражу око свих српских кућа и наводили усташе на српске куће и друга мјеста гдје се Срби обично налазе, као, на примјер, код воденица или до штала које су биле мало даље од кућа. Усташе су већ од раних сати тога дана пролазиле кроз село у крвавим одијелима, како су коју кућу поклате. Поносиле су се својим дјелом и крвавим одијелима. Сви су их видјели. Сигурно их је Клепо међу првима такве видио, још рано ујутро, па је пјевао и веселио се што су му најближе комшије Срби поклани. Вјероватно су и разговарали о покољу, јер је његова породица била усташка.

Ни данас, послје свих зала и толико протеклих година, не могу да схватим шта се збива у једном човјеку који има жељу да гласно пјева поред толико поубијаних људи, својих комшија с којима је проживио цијели вијек и с којима није никад био у завади.

Док сам тумарао дуж потока, чуо сам један пуцањ из засеока Велики Стијаковићи, који се налази на брежуљку с друге стране цесте, око 500 метара од мене. Био је то један од четири пуцња које сам тог дана чуо. Други ће бити усмјерен на мене. Друге пуцњаве тог дана нисам чуо. Усташе тог дана нису убијале Србе ватреним оружјем, већ хладним – ножем, бајонетом, сјекиром, батином, коцем, маљем. Онај пуцањ у Великим Стијаковићима, касније ћу то сазнати, изазвао је брат Ђорђе Стијаковића, који је покушао да побјегне, па га је усташа убио метком из пушке.

Од фамилије Ђорђе Стијаковића, у којој је било 36 чланова у истом домаћинству, преживјели су само Рада, која је тада имала 8 година, и Мирко од 10 година.

Ја сам се батргао потоком све до подне. Дотле се дан сасвим разведрио. На небу зимско сунце. Било ми је хладно. Скрстио сам руке и подбацио их под пазуха. Нисам више могао издржати хладноћу поред потока. На Дурбића брду је зазвонило звоно. То звоно је и раније звонило сваког дана тачно у подне, прије Рата и за вријеме Рата.

ПОВРАТАК КУЋИ

Пошто нисам имао никаквог другог излаза, око подне сам кренуо назад кући. Пењао сам се по снијегу истим трагом којим сам се спустио до потока. Туда је бар мало био прогажен снијег. Ја сам га прогазио када сам стрчао у поток. Када сам се попео до оне крушке стјепањке, пукла је пушка на Вујића страни, од Јосиповића. Био је то други од два пуцња која сам чуо у Мотикама тог дана. Видио сам како је кугла ударила у снијег близу мене, с лијеве стране. Чуо сам како фућну и видио како запара по снијегу. Био сам у том правцу окренут. Неко ме је из Јосиповића директно гађао. Срећом, промашио је, замало. Одмах сам легао у снијег и постао невидљив за оног који је пуцао. Онда сам допузио до крушке и прибио се иза њеног дебелог стабла. Ту сам био сигуран. Иза крушке сам опрезно погледао на Вујића страну, да процијеним смијем ли се мицати даље од крушке као заклона. Тамо је, наврх Вујића стране, стајао човјек у цивилном одијелу, с пушком у рукама. То је неко био на стражи, неки мјештанин, који је тог дана обезбјеђивао покољ Срба. Ја мислим да је то био неко од комшија Јосиповића, а сигурно је био неко од шокаца мјештана, јер су само они сачињавали сеоску стражу и милицију. Били су то обично старији људи који нису ишли у војне јединице, већ су надзирали и контролисали Србе у селу. Могао је то такође бити неко од Пустаија или Жижака. То су два засеока одмах иза брда, један до другог. Никада нисам сазнао ко је то био. Како сам тог дана отишао из Мотика, никад се више нисам у њих враћао да ту стално живим. Само сам повремено у њих навраћао.

Ја сам био око 800 метара удаљен од оног стражара што је на мене пуцао. Даље од крушке заклањало ме је дрвеће у шљивику, по којем је било нападало доста снијега, па су се гране биле саставиле са снијегом на земљи. Заклањала ме је и дрвена ограда шљивика, која је ту почињала и уз коју се такође био узвисио нападали снијег. Зато сам оцијенио да опрезно могу да кренем горе према кући. Док сам се приближавао кући, чуо сам како су цвилили и завијали наши керови Зељов и Жутија, али само кратко. Опрезно сам се придигао и погледао према

кући. Угледао сам двоје дјеце како стоје изнад куће. Био сам већ сасвим близу, па сам одмах познао дјецу.

Код малих вратњица на огради, кроз које се с пута улази у двориште, стајала је Даница Стијаковић, дјевојчица од 14 година, кћерка комшије Цвије Стијаковића. Усташе су послије покоља оставиле отворене вратњице, које су се иначе увијек затварале, да стока не пролази споља и напоље. Поред Данице стајао је наш комшија Славко, дјечак од 13 година. Он је био син Ђуре Стијаковића из сусједног засеока, око 700 метара од наше куће, одмах иза куће Митра Тодића, на путу који је ишао изнад наше куће.

Ми у селу се упознамо чим као дјеца проходамо и узмогнемо отићи до сусједне куће. Онда до краја живота будемо заједно. Тако сам и ја познавао Даницу и Славка као и своје укућане. Познавали су их и наши керови. Зато су престали да цвиле и завијају чим су их видјели, док сам се ја пењао од потока према кући, када сам их накратко чуо.

Када сам угледао дјецу, она су стајала на вратњицама и гледала према кући, која је била удаљена десетак метара од њих. Нису ништа говорила. Затим су почела да улазе у двориште. Ја им се јавим ријечима:

– Не бојте се, ја сам!

Када су ме видјела и препознала, застала су. Онда сам се ја уза страну прекривену снијегом попео до њих, до испод куће. Тада ми Даница каже:

– Код нас су сви мртви. Ја сам побјегла у поток и извукла се.

Она је била у штали код стоке, па кад је видјела како усташе убијају њене укућане пред кућом и улазе у кућу, побјегла је према поточићу Сјелини, који тече испод њене куће, као Вујића поток испод моје, и улива се управо у тај Вујића поток горе мало више, прије наших њива. То мјесто зове се Саставци.

Даница је била читава и здрава, а Славко је био сав крвав: по лицу, по тијелу, по грудима нарочито. Крв се већ била укорила и стврдла. Лобања му је била насјечена сикиром или камом на два мјеста, изнад лијевог ува. Уздужни отвор на глави био је дуг неколико центиметара. Око ране кости размрсане. Језиво је изгледао. Између костију на глави лијепо се види бијела опна мозга како пулсира. Није била проваљена, оштећена. Из ране више не тече крв. Она се згрушала по лијевом уву, по лицу, одијелу, око врата. Осим ране на глави с лијеве стране, видјеле су се и на челу још два убода ножем. Кожа је била распарана и развучена код обе ране, али видјело се да кост није пробијена. То су биле само површинске ране, као да је нож само окрзнуо Славково чело. Он се добро држао. Био је потпуно свјестан, али није ништа говорио.

У нашем дворишту није било никог више, ни живог ни мртвог. Нас троје смо ушли у нашу кућу. Ја сам ишао напред, а они за мном.

МОЈИ ПОКЛАНИ УКУЋАНИ

На горњој просторији куће налазе се двоја врата, са сваке стране по једна. Она до вртањица су била отворена, а она према шљивику затворена. Врата на соби била су затворена. Нисам могао од првог покушаја да их отворим. (Мајка их је

била затворила с унутрашње стране резом, која се код нас зове штеклац, када се вратила у собу да, јадна, заштити оне у соби који су још били живи. То сам касније сазнао. Јадна би јој била то заштита да су се усташе вратиле.)

Чули смо да у соби има живих. Јечали су и роптали гласно. ‘Јечи као убоденик’, што народ каже. Ја сам знао шта сам оставио у соби када сам прије једно четири сата побјегао. Оставио сам мртве и рањене. Зато их нисам звао да ми отворе врата. Знао сам да нико од њих не може да се креће. Журио сам да уђем у собу и да видим шта је с њима сада.

Пошто се врата нису дала отворити, узео сам сикиру која је била ту у кући и снажно подупро врата са стране. Тада се штеклац извукао из лежишта, одбравио се, врата су попустила и мало се одшкринула, али се нису дала потпуно отворити. С унутрашње стране на њих се било навалило нечије тијело. Неко се, док је још био жив, тетурао и вукао према вратима и излазу, вјероватно инстинктивно тежећи бјежању и животу. Или је неко можда својим тијелом желио да спријечи отварање врата и поновни улазак кољача. Ко зна! Углавном, ја нисам успио да сам отворим врата. То је видила и Даница, па је пришла да ми помогне. Обоје смо свом снагом упрли у врата, одгурали оно што их је притискало с унутрашње стране, отворили их и ушли.

У соби – ужасно!

Свуда избодена, измрцварена и крвава тијела у различитим положајима. Тад смо видјели да се снаја Јока некако довукла до врата и ту издахнула. Њено тијело је с унутрашње стране притискало врата. Ту је лежала постранце, скупљена, окренута лицем према зиду. То значи да је она још једно вријеме живјела после усташких убода бајонетом. А ја сам мислио да је она одмах била мртва.

Пред креветом лежи на леђима, као да спава, чистог лица, њен шестомјесечни син, мој синовац Ратко и гледа. Остали као да су разбацани по соби, како ко. Види се да су се бакљали, батргали и помијерали по поду док су могли. Сви су били промијенили мјеста на која су пали када их је усташа пообарао бајонетом. Онај усташа их је аљкаво убијао. Као да је желио да их само смртно рани, па остави да се муче умирући. Није ударио никог директно у срце ни врат, већ је задавао смртносноне убодне по другим дијеловима тијела од којих се умире полако али сигурно. Као да је био обучени стручњак за мучење и убијање. Можда је управо зато бар неко преживио.

Моја мајка Зорка била је још жива. Када сам ја прије неколико сати побјегао, она је остала у дворишту, наслоњена на врата своје зграде. Сада је лежала у соби на кревету. Имала је још снаге да се врати у собу и попне на кревет.

И сестра Славка је била жива. Лежала је на кревету поред мајке. Нису биле покривене иако је у соби било јако хладно. Од седам сати јутрос нико није ложио ватру. И мајка и сестра су биле обучене, као и за вријеме покоља. Како су се биле јутрос обукле, када су устале. Ни једна од њих није могла да се макне с кревета. Мајка је лежала на леђима, с једном повијеном руком преко груди, а другом испруженом поред тијела. Кошуља на грудима била јој је просјечена бајонетом, па се видјела рана испод дојке. По рани и око ње, као и на кошуљи, згрушала се крв.

Испод лијевог ока такође се раширила рана, а по лицу се била ухватила сасушена крв.

Мајка ме гледа. Потпуно је свјесна. Мало се трза, али не може да се покрене. Сестра, која је лежала поред ње, стењала је и јечала, али је била без свијести. Мајка не говори ништа. Само ме гледа и хуче, јечи и понекад дубоко уздахне. Ни ја не говорим ништа.

Почео сам да вучем мртве по поду и да их слажем једно до другог на једној страни собе, према зиду, да се може доћи до кревета и шпорета. Тада мајка проговори. Каже:

– Драгане, ложи ватру! Умријећемо од зиме.

То су биле прве ријечи откако смо се нашли у соби. Даница и Славко су стајали на собним вратима док сам ја вукао и слагао мртве и рањене. Потом сам одмах наложио ватру, која се била потпуно угасила. У тим лименим шпоретима, 'фијакерима', дрва брзо горе, а потом се ватра брзо гаси. Под шпоретом је било сувих дрва, а знао сам и гдје стоји шибица. Потпалио сам ватру. Она се брзо разгорјела. Даница и Славко су сјели на двије клупице поред шпорета и гријали се. Нико ништа не говори, као да смо сви ниједи. Тек понека ријеч. Ништа нисам причао ни са Даницом, ни са Славком. Имао сам доста других брига и послова. Понеку ријеч изговори и мајка. Она затражи да јој подгријем млијека. Млијеко је стајало у посебној брвнари у дворишту, која се код нас зове мљечар. Мљечар је био поред зграде мог ожењеног брата Лазе у којој су он и жена, а касније и дјеца, ноћу спавали откако се оженио.

За вријеме покоља у згради је била моја снаја Зорка, Лазина жена. Када сам се приближио мљечару и згради, чуо сам како она јечи. Нисам отварао њену зграду, већ сам најприје отишао у мљечар, узео млијеко, однио га у собу и ставио на шпорет да се грије. Рекао сам Даници да пази да млијеко не покипи, а ја сам се вратио до зграде у којој су били Зорка и двоје њене дјеце – Марица и Добрила. Дјеца су била ујутро у соби и ту их је усташа бо, али су рањена прешла из собе у зграду код мајке када су усташе отишле.

Зграда је била откључана, па су се врата отворила чим сам их гурнуо. На дрвеном кревету лежали су Зорка и дјеца. Снаја је јечала, а дјеца су се прибила уз мајку и ћутала. Сви су били будни и свјесни. Били су покривени биљцем. По згради згрушана крв – по кревету, поду, прагу. Зорка је била крупна жена, па је пустила много крви. Она каже:

– Ја не могу никуд. Ја сам готова. Носи дјецу.

(Комшије које су водиле усташе знале су тачно гдје се свако од нас налази у свако доба дана и ноћи. Покољ у Мотикама био је за усташе тако ефикасан управо због тога што су их шокци директно водили на сваку комшијску српску душу. Тако, док је наш комшија Анте Марић наводио усташе најприје на породицу мог брата Станоја, затим на браћу Станоја и Јову и Станојиног сина Мирка, а потом на нашу кућу, неко други од наших комшија одвео је у исто вријеме друге усташе до Лазине зграде, гдје се, знали су, налази Зорка, а можда и њена дјеца. Трећи су за то вријеме водили усташе до наше штале, гдје неко у то вријеме, такође су добро

знали, намирује стоку. У штали су заклали мог брата Богдана. Тако су усташе, које су биле са стране и које су први пут биле дошле у Мотике, брзо и ефикасно завршавале клање и убијање Срба. Без помоћи комшија шокаца оне не би тако брзо, лако и ефикасно пронашле и побиле толико Срба у тако кратком времену.

Ја нисам ни знао да су усташе биле нашле и раниле и снају Зорку када сам побјегао од куће према потоку. Сада сам видио да је и она јако рањена и да не може да се креће. Изгледа да је и њу усташа намјерно оставио у животу да се мучи, а да је био сигуран да јој је задао рану од које не може преживјети. Сигурно је није оставио живу из милости.)

Ја сам најприје покушао да подигнем Зорку и да је одведем у кућу, али није ишло. Она је била избодена, па не може да се покрене. Каже да је боле ране. Пошто је била крупна и тешка, ја нисам могао да је дигнем и водим. Узео сам обоје дјеце одједном у наручје и однио их у собу. Обоје су били рањени. Марица (6) била је прободена с лијеве стране, али је нож отишао поред ребара, тако да је рана била површинска. Тако ми се учинило када сам подигао хаљиницу да видим гдје је рањена. Добро се држала. Могла је да иде сама и да једе. Не знам колико ју је рана бољела. Добрила (2) била је прободена кроз врат, с лијеве стране, али је рана била одмакнута од грљана.

Дјеца нису проговорили ни ријечи док сам их носио у кућу. Ставио сам их на други кревет у соби, на коме није било никог. Соба се већ била загријала. Било је топло. Дјеца су била гладна, па су одмах тражила да једу. Она мања, Добрила, тражила је шећера. Њих није узбуђивала пуна соба мртвих и рањених. Најприје сам дао њима по шољу топлог млијека, које се већ било загријало на шпорету, и по парче хљеба. Оне су сједиле на кревету и јеле. Ћутале су.

Затим сам дао мајци једну шољу топлог млијека. Она није могла да се придигне сама, па сам јој ја мало подигао главу док је попила млијеко, само једну чашу. Више није могла иако сам јој нудио. Иначе, није причала ништа. Лежи на леђима и ћути. Скоро је престала и да јечи. Само понекад дубоко уздахне. Гледа на оно једно око. Друго заслијепљено згрушаном крвљу.

У кући нијема тишина. Уз шпорет сједе Даница и Славко и грију се. Не говоре ништа. Само ми је Даница кратко испричала да је у потоку, када је била побјегла, видјела и моју сестру Драгицу, која се била скоро удала у сусједни засеок Тодиће, чије су куће биле одмах изнад потока. Драгица је као млада рано ујутро с бременом (дрвена пљосната качица са два данца за воду) била дошла на извор по воду. Она није знала шта се дешава у то вријеме горе код њене куће, јер су усташе дошле кући тек када је она отишла на извор. Даница јој је рекла како горе усташе убијају чељад. Видјела је како убијају њену стрину Саву и њено дијете. Рекла је Драгици и како је побјегла. Звала је тада и Драгицу да заједно бјеже низ поток Сјелину у шуму, даље од куће. Драгица то није прихватила, па је без бремена појурила кући да јави својима да бјеже. Међутим, усташе су већ биле стигле до њене куће, па су и њу ухватиле и убиле.

(У сусједном засеку Тодићима било је 6 кућа са око 35–40 чељади. Нико од њих није преживио, па се не зна како су их усташе поклате. Ја сам познавао све Тодиће, али се више не сјећам дјеце. Млађен Тодић био је наш пријатељ. Моја

сестра Драгица била је удата за његовог унука Стојића. Пошто смо били близу, сретали смо се свакодневно. Млађен је имао 3 одрасла ожењена сина. То су били Остоја, Ђуро и Новак. Остоја је погинуо пред Рат, али су иза њега остала 4 сина. То су Млађенови унуци. Тројица су били ожењени – Ђуро, Новак и наш зет Стојић. Најмлађи, Урош био је дјечак мојих година. Млађен је имао и 3 праунучади, од Ђуре и Новака. Укупно их је у кући било четрнаесторо. Сви су живјели заједно, у једном домаћинству. И – сви су поклани. Нико није преживио. А како су одрасли мушкарци, наши пријатељи, били главни, крупни, плећати, снажни и виђени људи! Једри, румени. Све крупнији од крупнијег и јачи од јачег. Знало се и причало за Тодића људе, јер су слични и остали мушкарци у Тодића долини. Не зна се да ли се ко од њих бранио и супротстављао усташама док су их убијале и клале. У Тодића долини није остало живог српског ува да свједочи, а нико од комшија шокаца, који су учествовали у покољу, није о том хтио да проговори у протеклих 60 година. Зато ни ја никад нисам сазнао како је завршила моја сестра Драгица, која се прије пола године била удала у Тодиће. И она је била кршна дјевојка и млада.)

Док ми је Даница причала о себи и мојој сестри Драгици, ја сам у кући завршио све што је најнеопходније.

Снају Зорку оставио сам да лежи у згради. Нијесам више ни помишљао да је сам доведем у топлу собу. Видио сам да ја то сам не могу када сам први пут покушао. Била је тешка и непокретна. Зато сам је само покрио и оставио да лежи у згради. Међутим, одједном чујем Зоркин глас код кућних врата. Виче:

– Драгане, помози ми!

Изашао сам у кућу и отворио улазна врата. Пред прагом, на снијегу, потрбушке је лежала снаја Зорка са испруженим и рукама и ногама. Обема крвавим шакама испружених руку држала се за праг, који је био мало уздигнут. Пртина иза ње, којом је плазала, крвава и поравната. Вјероватно су ране поново прорадиле док је она плазала од зграде до куће, или се можда размекшала усирена крв са њених хаљина док је пузала по снијегу. Не знам. Мислим да је било и једно и друго. Само, пртина је била доста црвена.

Зорка је била потпуно свјесна, али је очигледно била тешко изводена, мада ја нисам видио рана на њој, ни раније у згради, ни сада пред кућним прагом. Ране су јој биле негдје испод хаљина. Сам Бог зна како се довукла од зграде до куће, удаљене око 15 метара. Сасвим је сигурно да није ишла усправно. По пртини се видјело да је пузала. Вјероватно је прикупила последњу снагу, па кренула за дјецом која су била, као и увијек по дану, у соби. Пред прагом је једва дисала, као да умире. Нико од нас у соби није чуо да је раније викала и звала у помоћ, док није дошла до кућног прага. Ту, пред кућом, нисам ни покушао да је дигнем у сједећи или стојећи положај. Видио сам да она не може да сједи ни стоји. Ја сам стао у кућу и ухватио је за потпуно омлитавиле руке и покушао да је превучем преко прага, унутра. Била је толико тешка да нисам успио ни да је покренем. Она није ни покушавала да неким покретом свог тијела олакша моје напоре да је увучем унутра. Лежала је као да је мртва, само што није укочена.

Зовнем Даницу да ми помогне. Она је, осим мене, била једина здрава у кући. Сви остали, који су били живи, имали су тешке ране по тијелу. Дотле је Даница стално сједила поред шпорета и гријала се. Даница и ја смо ухватили Зорку за по једну руку и некако, корак по корак, вукући је потрбушке као врећу, увучемо је у собу. Она јечи и јауче. Боле је ране. За њом остаје крвав траг. Свуда је било много крви: по чељадима, стварима, поду, куд год се погледа. Међутим, ја више не обраћам пажњу на крв, као да је нема. Као да сам се за тако кратко вријеме на њу привикао као што се човјек привикне на локвице воде у дворишту после лјетње кише. Чудно! У соби сам стално гацао по крви. Кад изађем напоље, иза мене остаје крвав траг у снијегу, али ја на то нисам обраћао пажњу.

Нисам обраћао много пажње ни трзању, стећању, крклању, јечању, плачу ни понекој ријечи рањених а живих у соби, сем кад су тражили да им се нешто учини. Вјероватно се зато и не сјећам много њихових последњих ријечи. Чини ми се да тада нисам имао никаквих осјећања. Ништа ме није узбуђивало. Само су ми пажња и мозак функционисали јасно и брзо као никад прије ни после. И покрети су ми били брзи, али ниједан сувишан. На све сам хитро реаговао и свима помогао.

Пошто је у соби под био сав покривен крвљу, најприје сам по поду ставио један биљак с кревета, па смо Даница и ја накотрљали Зорку на њега. Она стење и виче:

– Јоој, ја мрем!

Онда каже:

– Драгане, скувај ми ракије да се загријем. Зима ми је.

Озебла жена вукући се по снијегу и лежећи по њему док је нијесмо увукли у кућу. Тог дана било је врло хладно напољу. Снијег престао да пада, а разведрило се, само се сунце једва пробијало. Осим тога, она је била много искрварила.

Донио сам из подрума флашу ракије од једног литра. Флаша је већ у подруму била пуна, тако да нијесам морао губити вријеме да вадим ракију из бурета и да је пуним. На угријаном шпорету брзо сам прокувао лонче од 2-3 децилитра. Она тражи да пије. Кажем јој да је још кључала, а она:

– Нека, дај да пијем!

Ја саспем сву ту ракију у једну шољу и дам јој да пије. Она се мало придигла и попила сву ту ракију одједном, као чашу воде, па онда каже:

– Е, сад ми је мало боље!

Дотле је стално говорила да јој је хладно.

У соби су тада били мртви само моја снаја Јока, њен шестомјесечни син Ратко и братов синчић Петар. Остали су били рањени, али живи. То су: мати Зорка, сестра Славка, Јокина дјевојчица Деса, снаја Зорка, њене кћеркице Марица (6) и Добрила (2 године), те комшија Славко (13), дакле, укупно њих седmero. Ја и Даница смо били читави и здрави. По мом мишљењу, могле су преживјети само Марица и Добрила, и то лако. Сви остали рањени били су у тешком стању. Можда би неко и од њих могао преживјети уз лекарску помоћ и његу. Не знам.

Ја не могу описати стање у тој малој соби у којој је 7. фебруара 1942. године било десеторо мртве или рањене чељади и нас двоје здраве дјеце. Нарочито је по

њиховим реакцијама тешко схватити и описати шта су они свјесно осјећали у души. Ни у филмовима страве и ужаса, којих сам касније много видио, нисам никада видио такву ужасну сцену. И најужасније сцене из филмова изгледају блиједе и вјештачке у односу на стварни, опипљиви ужас у мојој малој соби у Мотикама. Ја то не могу описати ни зато што свих протеклих 60 година од тога бјежим, као и сада док ово говорим. Због тога ја овај ужас нисам ником детаљно ни испричао, нити сам га лично записао. Ја не могу и нећу да се сјећам те собе и појединости у њој. Сјећањем само прелетим по њој, па бјежим. И ово казивање за мене је јако тешко. Ипак, чиним то због њих.

Око 13 часова оставили смо Даница и ја у соби десеторо мртве и рањене чељади и изашли заједно напоље. Ја сам најприје отишао до штале да видим шта је с братом Богданом (14), за кога сам знао да је јутрос тамо отишао да храни стоку. Штала је такође била у шљивику, једно педесетак метара од куће, поред оног пута којим су усташе дошле до наше куће јутрос, гонећи испред себе моју браћу Станоја и Јову и Станојиног сина Мирка (14). Они су прошли поред штале. У штали су били десетак говеда и два коња. Богдан је ујутро око 7 сати отишао да положи стоци. Ту су га усташе нашле и убиле, али не знам које.

Када сам отворио врата на штали, нисам га одмах видио. Говеда су била привезана за јасле. Нађем га даље од врата, између крава и јунади. Био је избоден по грудима и лицу. Лежао је испружен на слами и остацима сијена које су краве јеле, дуж јасала. Руке су му биле испружене напред. Говеда се одмакла од њега с обе стране колико су им свезе омогућавале. Богдан је сигурно бјежао по штали од усташа, али су га оне стигле и убиле. Како би се друкчије нашао на крају штале, међу говедима? Или је можда рањен смогао још снаге да се тамо одвуче. Не знам. Ја га нисам дирао, па не знам гдје је све био избоден, сем оно што се видјело споља на први поглед.

Када сам у штали видио да је Богдан мртав, одвезао сам сва говеда од јасала једно по једно – краве, јунад, телад – и пустио их све напоље. Коње такође. Затворио сам шталу да не би у њу ушле животиње и нападе његово тијело.

Да нешто кажем о тој штали, што сам касније чуо. О томе ми је после Рата причао комшија Јосип Јуринов звани Бебо, шокац из сусједног засеока Марића. Рекао ми је да су неколико дана после покоља сви моји (њих 18) покупљени и донети у нашу шталу, па је штала потом запаљена, да се не шире зараза и смрад. Нашу мртву чељад скупљали су и носили у шталу мјештани шокци, каже, по налогу власти. Појединости ми није причао.

Претпостављам да су у штали најприје ископали рупу, па у њу побацали мртве и затрпали их земљом, па тек после тога запалили шталу, да обгоре остаци тијела и одјеће око гробнице. То закључујем по мноштву читавих костију које смо после Рата нашли у земљи гдје је била штала. А опет, да су били укупани, морао би се наћи и понеки предмет и остаци одијела поред њих, а тога није било. По томе излази да су спаљени без закопавања, а да је некако остала понека читава кост. Не знам. Од мојих укућана није остао нико жив, нити је остао жив ико други од Срба ко би о том могао нешто да каже, а шокци ћуте као да о том немају појма.

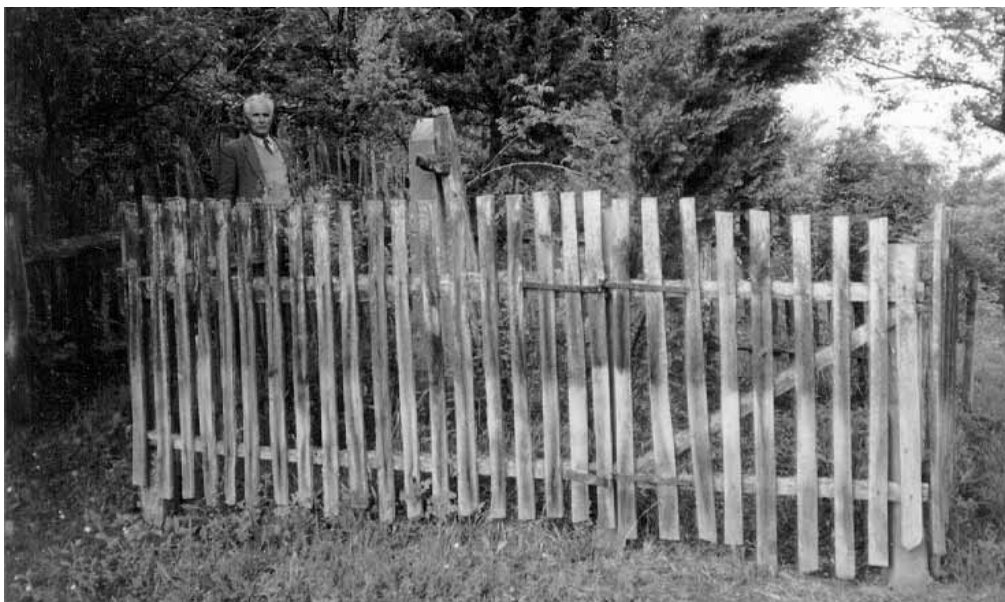
Можда су рањенике живе бацали у ватру, као што су радили на другим мјестима. Можда сам последије Рата од комшија шокаца могао сазнати више појединости о својима који су ту завршили, али је било врло ризично то и покушавати, јер би се одмах то оцијенило као атак на братство и јединство и ригорозно казнило. По старим ранама није се смјело копати. Тако ће последњи дани мојих најближих и најдражих Стијаковића за нас живе заувјек остати непознати. Једино смо сигурни да је штала била гробница наше фамилије.

Послије Рата, када је у сусједном селу Дракулићу подигнута заједничка гробница за све који су 7. фебруара 1942. године поклани у наша три села – Мотикама, Дракулићу и Шарговцу, прикупљено је са згаришта наше штале оно костију моје фамилије што се могло наћи и ишчепкати и однијето у ту заједничку гробницу, у којој су похрањени нађени остаци од око 2.370 Срба из наша три села покланих тог дана. Ми потомци Пеје Стијаковића обиљежили смо последије Рата каменим спомеником мјесто гдје је била штала и прва гробница наших најближих и оградиле га дрвеном оградом. То мјесто редовно посјећујемо иако знамо да то није гробница и да ту више нема ничијих костију.

А оног дана, тј. 7. фебруара 1942. године, журио сам по кући и дворишту у Стијаковићима да урадим што више, као да ми је то био једини, последњи радни дан у животу. У ствари, то и јесте био последњи радни дан око моје фамилије у Мотикама.

Када сам завршио послове у штали, пожурио сам да се вратим кући. Нисам мислио на опасност нити на нашу трагедију, већ на то шта треба даље чинити.

Чим сам стигао кући, отворио сам врата на кошани која је била близу куће и извукао даску која је на вратима спречавала да се клипови кукуруза просипају

Овде је некада била ишла фамилије Драгана Стијаковића, у којој је, после покоља, спаљено не зна се колико жртва

напоље. Тада се већа количина кукуруза просула по снијегу наспрам врата, испред кошане. То сам урадио да нахраним стоку – свиње, говеда, кокоши, коње. Нека једу колико хоће. Затим сам отворио и котар који је био близу, да стока може доћи до сијена. Пошто је све било отворено а стока навикнута да се храни, знао сам да ће она и сама умјети да дође до жита и сијена.

Боже, како је то чудно!

Пуна соба моје мртве и рањене чељади, а ја у дворишту храним стоку коју ће за који сат отјерати себи комшије шокци, који су помагали у клању оних у соби. Ни тада нисам био свјестан, а ни сада ми није јасно, како ми је то дошло. Можда је то исконска везаност сељака за своју стоку, своје благо, као и за људе.

Онда сам кренуо да отварам све просторије редом: подрум испод куће, амбар, мљечар, све зграде брвнаре и свињац. Сва сам врата отворио и тако их оставио. Уопште не знам зашто сам то радио. То није било нормално и не може се рационално објаснити. Не сјећам се ниједне своје тадашње мисли. Вјерујем да то нису биле свјесне радње. Вјероватно је закратко попустила концентрација, па сам механички отварао врата по дворишту, а заборавио мртве и рањене у соби. То су били једини тренуци тога дана у којима сам се понашао несвјесно, механички. Није то дуго трајало. Пажња и мозак брзо су почели да перфектно функционишу. Било је то око 14 часова.

Одјурio сам у собу да прегледам шта се тамо дешава. Све је било потпуно исто као када сам прије један сат изашао из собе. Даница и Славко су и даље сједили поред шпорета и ложили ватру. У соби је било топло. Рањеници су стењали и јечали. Најгласније је јаукала сестра Славка (11). Она је била без свијести. Мајка Зорка и снаја Зорка више су стењале и хуктале:

– Ааох, аааах, уууух!

Ја сам из собе отишао у мајчину зграду, а њих оставио све у соби, без да им ма шта помажем или дајем. У мајчиној згради стајала је наша нова одјећа, која се није носила свакодневно, тј. одјећа нас који се нисмо оженили и имали своје посебне зграде. Спремао сам се за одлазак, па ми је било потребно одијело за пут.

Мој брат Јово био је одрастао момак, али још није био ожењен. Радио је као пекарски радник у Бањој Луци. И његово одијело је било у мајчиној, тј. нашој заједничкој згради. Он се, као момак и радник, облачио модерније и градскије од нас сељака. У згради је, поред осталог, био и његов нови зимски капут громби. Имао сам и ја зимски капут, направљен од жандарског шињела, али је Јовин био много лепши и бољи, па сам тај узео. Узео сам још један кратки капут, једне нове панталоне и још неке ствари. У згради је био ковчег, у ком је мати, поред осталих ствари, држала и новац. То смо ми дјеца знала. Тог дана у ковчегу је било 1.300 динара. Узео сам све те паре и ставио их у џеп новог капута. Све те ствари сам однио у кућу, те их ставио на астал да ми буду при руци кад кренем од куће. (У кући је увијек стајао велики дрвени сто, астал, за којим се јело у свечаним приликама, а редовно за вријеме крсне славе, па је то био прије свега славни астал. У остале дане јело се за софром.)

МАСАКР У КУЋИ ЦВИЈЕ СТИЈАКОВИЋА

Када сам по повратку из зграде поново ушао у собу, Даница ме позове да одемо до њене куће, да видимо шта је с њеном фамилијом. Дотле о том није говорила ништа, као да је била ошамућена.

Њена кућа је била с горње стране пута, удаљена од наше око 60 метара. Кренули смо пртином тамо. Чим смо изашли на пут, видјели смо на пртини, 30–40 метара од наше куће, како потрбушке леже моја браћа Станоја и Јово и Станојин син Мирко. Пртина око њих била је крвава. По рупама на одијелу видјело се да су с леђа збодени. Нису се мицали. Били су мртви. На снијегу није било трагова који би показали да су се копрцали. Пртина поред њих није била проширена у страну ни за стопу. Лежали су један близу другог, сва тројица испружени. Вјероватно су им усташе наредиле да легну на стомак, па их онда одозго боле, као што су иначе чиниле у сличним ситуацијама.

Моју браћу и синовца Мирка усташе су довеле одозго, од Станојеве куће, која је била горе уз пут, удаљена од наше једно 200 метара. Станоје (35) живио је са својом породицом у одвојеној, својој кући. Тог јутра се код њега затекао и брат Јово. Са Станојем су живјели његова жена Даринка (35) и њихове 6 дјеце: Мирко (14), Вељко (11), Данило (9), Новак (7), Петар (5) и Милица (3 године), дакле, укупно пет синова и једна кћер. И сви су поклани тог 7. фебруара. Не знам да ли су Станојева жена и дјеца већ били поклани када су усташе изнад наше куће водиле Станоја, Јову и Мирка. Претпостављам да су крај Станојеве куће прошле двије групе усташа: док су једни гонили Станоја, Јову и Мирка, као одрасле мушкарце, други су клали Станојеву жену и дјецу. То се не може сигурно знати, пошто нико од њих није преживио, а шокци нам никад о том нису хтјели да говоре.

Даница и ја се нисмо задржавали на путу код мртвих Станоја, Јове и Мирка. Одмах смо видјели шта је. Нема ту више шта. Нијесмо ни ријечи проговорили. Само смо их мало гледали и прошли крај њих. Отишли смо Даничиној кући. У тој кући живјеле су двије породице, Даничиног оца Цвије и њеног стрица Илије Стијаковића, Цвијиног рођеног брата. Посиромашна браћа су раније на заједничкој кући затворила врата између двију просторија, па и на оној другој споља отворили врата и тако добили сваки по једну собу са спољним улазом за своју породицу.

Док смо прилазили тој кући, видјели смо да су врата на обе просторије затворена. Пред кућом смо угледали Даничину стрину Саву (40), Илијину жену. Лежала је на снијегу. Била је крупна жена. Лежала је постранце, мало савијена, са испруженим рукама испред себе и једним образом на снијегу. Поред њених леђа лежало је мало дијете од двије године, расјечено и без једне руке. Око њих снијег је био утабан и јако црвен. Крв. Понегдје снијег је био нагрижен топлотом крвљу из Савиног тијела. На 5-6 метара од њих једна велика крмача крцкала је и ждерала ручицу оног дијетета. Када се тог сјетим данас, узбудим се и згрозим, а онда – ништа. Подигао сам оно дијете са снијегу. Било је већ укочено.

Отворио сам врата Илијине собе и као кладић убацио дијете унутра, и не гледајући шта је у соби. Притворио сам врата, а потом се окренуо према Даници.

Она је истовремено отварала врата на својој соби. Када их је отворила, вриснула је и пала на праг. Погледах унутра. Крв је пливала по цијелом поду у соби. Била је још течна. Соба је била затворена, па је у њој било топло. Пола Даничиног тијела остало је напољу, груди и глава били су на прагу, а испружене руке до лаката су пливале у крви у соби. Пала је у несвијест и није се мицала.

Погледам унутра. То је најгрозније од свега што сам икад видео. Пуна соба испретураних жена и дјеце у крви. У тој малој соби од петнаестак квадратних метара искапаљено је шеснаестеро чељади, не рачунајући Саву и оно дијете напољу, пред вратима. Чељад су се у соби умирући вртила и окретала по оној крви, па су била већином црвена по цијелом тијелу и одијелу. Тијела су лежала у најразличитијим положајима, једно крај другог и једно преко другог, измијешаних удова. Главе су им биле одсјечене, па располовљене и исјецкане на мање комаде или смрскане. У неким расјеченим лобањама видео се мозак. Усташе су у ту малу собицу стјерале шеснаестеро чељади из три куће које су биле близу једна другој. То су породице Николе (6 чељади), Илије (7 чељади) и Цвије Стијаковића (5 чељади). Николина дјеца су се звала: Новак, Душан, Душанка и Марица; Илијина: Вељко, Марко, Зорка, Вида и Ђуро; Цвијина: Ненад, Петар и Стојана. Не знам како су се Сава и ово дијете нашли напољу.

Ту су их усташе у соби сјекле и касапиле сикирама. Видјело се по тијелима да су сјечени сикирама, а закључујем да су касапљени у соби, а не напољу, на основу велике количине крви у соби. Напољу уопште није било крви, нигдје се није видјела на снијегу, осим око Саве и оног дјетета, те крвавих трагова од собе према путу. Да су их пред кућом јурили и сјекли, снијег би морао бити више утабан и крвав, а пртина проширена. Међутим, пртина је и пред кућом уска, сем што је мало проширена поред Саве. И крви је било мало, оно што је на обући изнијето. Очигледно је да су их усташе пртином дотјерале до собе и у соби их сасјекле сикирама.

Помишљам да су усташе одлучиле да 18 чељади из три куће побију управо у Цвијиној соби, и то сјечењем сикирама, по наговору мјештана шокаца због тога што је Цвијо Стијаковић био четник из Првог свјетског рата. На свечаностима је носио четничку униформу. Од куће је побјегао још у априлу 1941. године. Те све појединости знали су мјештани шокци у Мотикама, а нису их без њих могле знати усташе које су на покољ дошле са стране, први пут у Мотике. То је само моје размишљање за које немам никаквог доказа. С друге стране се опет питам зашто су усташе масакрирале српску чељад сикирама по другим кућама у Мотикама, као, на примјер, у кућама Ђорђе, Станоја, Мике, Илије и Луке Стијаковића. Ко зна?

Усташе су по Даничиној соби сјекле чељад и газиле по крви док их нису све искасапиле. При одласку су остављале крвав траг за собом. И усташе су морале бити потпуно кржаве, јер је из жртава крв шприцала на све стране. То се видјело по потпуно крвавим зидовима. Морале су бити кржаве и по одијелима и по непокривеним дијеловима тијела. Морале су грозно изгледати док су тако црвене ходале од куће до куће по бијелом свјежем снијегу. Комшије шокци, који су их наводили на српске куће или их само гледали, никад нису хтјеле да причају о тим крвавим

чудовиштима, а Срби који су их такве видјели нису никад више ништа видјели: поубијани су истог дана.

Понекад се питам да ли су осјећала страх, шта су радила и како су се понашала чељад у оној собици гледајући како усташе касапе једно по једно живо чељаде чекајући да дође ред на њих. Да ли су можда та чељад била ошамућена и укочена као ја под креветом у својој соби, док сам гледао како убијају моју фамилију? И како су се понашале усташе док су касапиле жене и дјецу, а крв шприцала по њима? Када се и кокош коље, окрвави се онај ко је коље. И колико их је било? Да ли је међу њима било шокаца мјештана?

Нико од Срба није то преживио, а евентуални шокци свједоци остали су до данас ниједи о том покољу. Из те три Стијаковића куће само су преживјели Џвијо, четник који је побјегао из села у априлу 1941. године, и његова кћерка Даница (14), која је тада онесвијешћена лежала преко прага. Међутим, она о самом покољу не зна ништа, јер је побјегла према потоку Сјелини испод куће чим је видјела да усташе убијају пред кућом њену стрину Саву.

Док сам ја скамењен гледао кроз отворена врата у собу, не улазећи унутра, Даница је непомично лежала на прагу. Била је у шоку, као мртва. Ја сам је с леђа ухватио испод руку, па је вукао по снијегу идући назад од те куће. Ноге су јој се плазале по снијегу као да је мртва. Она се ускоро освијестила, али није покушавала да се ослања на ноге. Била је укочена и дрхтала је цијелим тијелом.

Мене је потресла Даница коју сам вукао по снијегу више од свих мртвих у соби. На њих више нисам мислио. Али Даница ме је бринула. Срећом (и код толике несреће појави се нешто са бар мало среће), Даница је почела долазити себи и корачати уз моју помоћ, али није могла да иде сама. Тако смо без ријечи ишли према мојој кући. Око кућа завијаних снијегом апсолутна тишина. Не чују се и не виде ни људи ни стока. Нема никаквог живота ни покрета, сем што се на пртини појаве пси и понека кокош. Снијег је око нас висок око један метар. Појавило се и сунце. Дан ведар, тих. Нема никаквог вјетра. Није тако ни хладно као јутрос. Тада је било око 15 часова.

Ја отупио, па ме ништа не узбуђује. Нисам имао страха. Као да је свака опасност прошла. Није у мени било туге ни жаљења оних који су настрадали, ни мојих најближих, ни оних код Данице. Није то била равнодушност, већ неки осјећај да се то морало десити и – десило се. Нисам осјећао хладноћу, умор ни глад и жеђ, иако од синоћ нисам ништа јео ни пио. Био сам потпуно трезвен и хладнокрван. Водио сам Даницу према својој кући и размишљао шта даље да радим. Дошли смо до моје куће и ушли у собу.

У соби моји ропћу и јече, али много тише него прије два сата. Губе снагу и смирују се, као пред сан. Славко са завијеном главом и даље сједи поред шпорета. И Даница је, још увијек уз моју помоћ, сјела крај њега и мало се смирила. Сада тек уочавам да је пожутила као мртац. Не отвара уста. Скупила се, главу повила напред, руке ставила у крило, сједи и – ћути. Ја стојим и бесциљно лутам погледом десно-лијево по соби. Ни мајка не проговара. Само упрла очи у мене и непомично лежи. Сестра Славка поред ње на кревету. На другом кревету сједе Марица (6) и

Добрила (2 године), моје синовике, кћеркице мог брата Лазе. И оне ћуте, не кажу ништа. Само гледају по соби. Снаја Зорка је још жива. Лежи и ћути. Хуче. У шпорету пуцкета ватра. У соби топло. Ја почео да се мало опуштам.

БЕЖАЊЕ ОД КУЋЕ

Одједном пред кућом залајаше керови. Мајка каже:

– Види ко је па бјежи! Бар ти остани жив!

Погледам кроз прозор и видим да путем, одозго од Станојине куће, долазе жандари. Били су једно 50–60 метара далеко од куће. Ја одмах истрчим на супротна врата куће. Стрчим према подруму, па иза ћошка подрума провирим и видим како се жандари приближавају кући. Сви су били у униформама. Међу њима препознам и нашег сусједа Илију Марића, који је имао надимак Кривоусти. Њега сам добро познавао, а и он је знао сву нашу чељад. И он је био из Мотика, из засеока Марића. Знали смо га као бившег аустроугарског цуксфирера. Имао је око 50 година. Прије Рата био је обичан сељак. Кад су дошле усташе, постао је шеф сеоске страже, која се звала још и милиција. У почетку је и он, као и остали припадници сеоске страже, био у цивилу, али наоружан. Касније је носио жандарску униформу.

Припадници сеоске страже или милиције били су различито наоружани и обучени. Неки су на себи имали све војно, а неки само војну капу, али сви су увијек били наоружани.

Жандари који су дошли нашој кући тог поподнева били су сви у униформама. Они су највећим дијелом били послати из Бање Луке да усташама обезбјеђују покољ, али је међу њима било и доста мјештана који су их водили. Овог пута пред њима је ишао Илија Марић Кривоусти. У цивилном одјелу, али са усташком капом на глави. Жандарске униформе биле су сличне боје као оне што их носе цариници. У групи је било десетак жандара. Кривоусти је носио пушку о рамену.

Ти жандари су већ морали видјети шта су усташе урадиле у кућама Митра Тодића и Милана, Ђуре и Станоја (мог брата) Стијаковића. Њихове четири куће биле су до 200-300 метара удаљене од наше, поред пута којим су долазили жандари. То не може нико посвједочити, јер нико у те четири куће није преживио покољ. Међутим, они су поред њихових кућа уз пут морали проћи, јер је то једини пут који из тог правца иде према нашој кући и једина пртина којом су по толиком снијегу могли проћи. А они нису ни једну српску кућу прошли без детаљног прегледања да ли је ту остао неко жив. Они су у ствари били егзекутори који су ишли по селу да докрајче клање и убијање Срба, ако је још ко од њих преживио или рањен показивао знакове живота. Мора се признати да је покољ у Мотикама био темељито припремљен и спроведен.

Док су се жандари полако, без журбе, приближавали нашој кући и стигли већ до кошане, на педесетак или приближно толико метара од куће, ја се, што сам брже могао, вратим у кућу са супротне стране, гурнем врата на соби и повичем:

– Бјежи ко може!

Даница и Славко су одмах скочили, па смо нас троје истрчали напоље, на супротна врата од жандара. Из куће више нико није излазио. Пустио сам испред

себе Даницу, па за њом Славка. Ја сам остао задњи. Тако сам ја одлучио и изгурао их испред себе. Потрчали смо пртином низбрдо, према Рјеци и млину, удаљене једно 400-500 метара. Тада је већ било прошло 15 часова. Добро се види. Нас је дјелимично скривао високи снијег по коме смо ишли дубоко усјеченом пртином, као и грање воћака на којима је било пуно снијега. Трчали смо што смо брже могли. Даница је брзо трчала, али Славко је посртао. Ја сам га придржавао, али то је било тешко на уској пртини и успоравало наше бјежање. Ипак, нисам ни помишљао да га оставим.

Отрчали смо од куће више од 50 метара, можда и сто, када су жандари стигли до друге стране куће и одатле уочили да бјежимо према потоку. С пута изнад куће чуо се мушки глас:

– Дјецо, не бјежите! Нећемо вам ништа!

Одмах сам препознао да је то викао Кривоусти, јер сам добро знао његов глас. Имао је крива уста, нарочито кад говори, па је по том и добио надимак. Зато му је и глас био необичан, као да се руга, па га је било лако препознати.

Међутим, ја сам пожуривао Даницу и Славка да даље бјежимо што брже можемо. Сви смо већ били ухватили мртви угао на низбрдици према потоку, на дубокој, уској и кривудавај пртини. Можда нас је и срећа послужила, а могуће је да су и жандари били пијани, јер је ракије било у свим српским кућама које су већ дотле обишли. А жандари нису пропуштали прилику да штогод попију. Углавном, жандари више нису за нама викали, нити пуцали. Можда су мислили да ћемо налетјети на стражу на путу, који морамо пријећи, а који је стража стално контролисала. Не знам. Нису пуцали. Ми смо побјегли, а жандари су отишли да докусуре још живе у нашој кући. У соби су остали живи: моја мајка Зорка (53), сестра Славка (11), снаја Зорка (30) и двије њене кћеркице Марица (6) и Добрила (2), те кћеркица мог брата Млађена Деса (3), дакле укупно њих 6, и то све женске. Од њих нико није преживио. Све су их усмртили ту у соби. Убијао је и наш комшија Илија Марић Кривоусти, који је, као и други шокци из комшилука, долазио код нас на сваку славу и на сваку гозбу и по цијели дан сједио с гостима у кући и јео и пио. То ми је послјије Рата испричао комшија шокац – Јосип Јурин Бебо. То је био један сиромашан и честит домаћин. Учествовао је у сахрани поубијаних Срба, као и остали шокци у Мотикама. Био је ситан, али радан. О њему се није чуло ништа ружно ни прије, ни за вријеме, ни послјије Рата. Умро је природном смрћу у Мотикама послјије Рата. Он је истог дана, као и остали мјештани шокци, сазнао ко је преживио и како је ко од Срба дотучен по кућама у Горњим Мотикама. То је све било на малом простору, међу добро познатим комшијама. Комшије шокци су се одмах иза подне, док се тијела поубијаних Срба још нису била ни охладиле, а нека још ни душу пустила, размилили по српским кућама ради пљачке. Сваки од њих се журио да узме оно што му је најпотребније и најдраже, најбоље, највјерније. Утркивали су се међу собом, па чак и спорили, како ће се касније видјети. Сретали су се по српским двориштима и кућама, као и на пртини, и размјењивали оно што су видјели и чули. Пред њима и с њима крстарили су и сеоске страже и жандари. Сви су све знали за врло кратко вријеме. Одмах се причало како је Кривоусти докрајчивао моје укућане. По Бебовом причању, било је то овако:

Када је Илија Марић Кривоуста ушао у собу у којој су лежали моји мртви и рањени, најприје је пришао мојој мајци Зорки и питао је:

– Комшинице, шта ћемо с тобом?

Она му је рекла:

– Води ти мене код Ивћевке. Она ће ме спасити.

Ивћевка је била шокица, католкиња, Хрватица, и најбоља другарица моје мајке. То је била Ружа Јосиповић, супруга Ивића Јосиповића, истих година као и моја мајка. Њена кућа била је у Јосиповићима, удаљена око 1,5 километар од нас. И њој је, као и мојој мајци, негдје око 1935. године, умро супруг, Ивић, па су се двије удовице зближиле и постале као најрођеније. Исто тако смо се дружили и поштовали Ивћевкина дјеца и ми, Зоркина дјеца. Нису могли проћи Божић, слава ни други празници и славља а да ми не одемо једни код других.

Кривоусти није услишио мајчину молбу, већ јој је цинично рекао:

– Нека, комшинице! Тебе ће твој комшија полако.

Потом је пуцао у њу, док је она тешко рањена непомично лежала на кревету. Затим је управо он, лично, поубијао свих осталих пет измрцварених, рањених, женских особа, све до најмлађе Добриле од двије године, моје синовике. Она и Марица (6) сједиле су на кревету, а све остале су лежале док их је Кривоусти убијао једну по једну. О том се истог дана причало у Мотикама, па су те појединости знали ти сви шокци, али ми их је испричао само један од њих – Јосип Јурин Бебо.

(Када сам са својом јединицом, као партизан, 1943. године, пролазио кроз Мотике, навратио сам до своје куће. Врата на кући и свим осталим просторијама била су широм отворена. На зиду собе, уз који је био кревет на коме су остале сједећи Марица и Добрила када сам ја побјегао и на коме су ускоро убијене, видјели су се трагови крви и рупе од метака којима је Кривоусти убио дјецу. На другим зидовима ни поду ја тада нисам уочио трагове крви ни метака, јер на то нисам ни обраћао пажњу. Био сам узбуђен.

Ходао сам по кући и дворишту. Све је било пусто и празно. Нешто је однијела и одвела (стоку) војска, а нешто мјештани шокци. Кућа ни остале зграде, сем штале, нису биле спаљене, али су неке дрвене зграде порушене и однијете. Кућа није била оштећена. Она и данас, 2004. године, тамо стоји. Служи као остава и језиви подсјетник. Други не могу да схвате зашто је нас двојица преживјеле браће, Млађен и ја, досад нисмо срушили. А то ни нас двојица не можемо да објаснимо ни себи ни другима.)

Док су жандари послјеподне 7. фебруара 1942. године докрајчивали женску чељад у нашој кући, Даница, Славко и ја смо бјежали према путу и Ријеци, која тече упоредо с путем. То је једна рјечица која извире испод Градине, па тече удолином између брда у Горњим Мотикама све до мотичке основне школе, а потом поред села Дракулића све до Врбаса, у који се улива испод Бање Луке. Ми је зовемо Ријека. Поред Ријеке иде и главни сеоски пут у Горњим Мотикама, од школе до мајданске цесте на 12 километру. На мотичком дијелу Ријеке било је неколико сеоских млинова. То су мале воденице, направљене од брвана, у којима сељаци који су их подигли имају тачно утврђене дане (или сате) у недељи за мељаву жита, које доносе у врећама на леђима или на коњима, на самарицама. Горње Мотике су имале таква два млина на Ријеци. Нас троје смо у свом бијегу стигли до доњег млина.

Уз пут се нисмо ни с ким срели. Стално смо трчали колико смо могли. До млина су били пртина и низбрдица. (У млин иду сељаци даноноћно да мељу жито, кад је чији ред, па је пртина до млина увијек угажена. Тако је било и тада, мада је снијег падао и претходног дана.)

Нас троје смо стално у групи, близу једно другог. Не раздвајамо се. Ја помажем Славку. Ћутимо. Кад смо стигли пред млин, видјели смо да је закључан. Ту у близини млина у Ријеку се улива Стијаковића поток, који долази с узвишене висоравни Омељак. Омељак се пружа према мајданској цести и Сарачици, удаљеној 7 километара од Бања Луке. Хтјели смо да се преко Омељака пребацимо на другу страну цесте, у Мали Прњавор код Сарачице, гдје усташе нијесу залазиле.

Пошто од млина даље није било пртине, морао сам ја да идем напријед и да правим пртину за Даницу и Славка иза себе. За мном је најприје ишла Даница, а онда Славко, по колико-толико прогаженом снијегу. Није га нико више придржавао. Ишао је сам. Крв му се усирила по врату и одијелу. Глава је била завијена крпом. Добро смо кренули. Требало је да се пењемо око 300 метара до врха Омељака. Међутим, ја горе примјетим војску. Видим како ходају ивицом шуме, а чује се и како причају. Не видим добро која је то војска: жандари, усташе, сеоска стража? Свеједно, свака би нас побила. Зато смо се морали вратити истим путем, низ Стијаковића поток. Поток је смрзнут, а по њему снијег доста танак. Ноге не пропадају, па се лако низ њега иде. Низ поток смо дошли до Ријеке. Низ Ријеку се иде према школи, а тамо су домобрани и усташе. Уз Ријеку се иде према брдима, даље од града и усташа.

Као што сам рекао, поред Ријеке иде главни сеоски пут кроз Горње Мотике, од школе до куће Николе Лукајића, и ту, на 12. километру, излази на цесту која иде од Бање Луке за Бронзани Мајдан. Пут и Ријека се међусобно приближавају и удаљавају на 5 до 50 метара, како Ријека кривуда. А кривуда и пут. Ми не смијемо да изађемо на пут, јер смо знали да туда увијек пролази нека војска, најчешће сеоска стража.

Када смо се од ушћа потока одмакли уз Ријеку једно 100 метара, угледам на путу дјечака од 13-14 година с торбом на леђима. Ту се пут и Ријека приближавају. Нас троје одмах залегнемо по леду на Ријеци, испод неког грања са снијегом, да нас дјечак не примијети. Ја њега сасвим добро видим између грања. Одмах сам га препознао. Био је то Нико Јосиповић звани Туле, син Пеје Великог. (Тај Пејо је био висок око 2 метра). Туле је млађи и мањи од мене. Његови Јосиповићи су близу наших кућа, 1-1,5 километар. Знали смо се добро, и ми дјеца и наше фамилије. Његови су били посиромашни. Он се враћао одозго из Тодића, српског засеока, гдје је ишао у пљачку чим је сазнао да су Тодићи поклани. Не знам да ли је отишао сам у Тодиће у пљачку, или с комшијама и родбином, што је више вјероватно. Још је био мали. Тек, сам се враћао путем према школи, а тамо му је кућа. На рамену носи пуну велику сеоску торбу. Не знам шта је унутра, само се види да је у њу гурано силом, јер је јако набијена, натегнута. У Тодићима је било свега, а нико у засеоку није остао жив. У Горњим и Доњим Тодићима поклано је тога дана 129 Срба.

Туле је послје Рата нормално живио на очевом имању у Мотикама. Никад га нико није ништа испитивао. Ни ја. Било је то опасно. Власти су то строго забрањиле.

Тулин брат Мато Јосиповић био је усташа, у усташкој униформи. Он се усташама прикључио касније. И он је послје Рата живио мирно у Мотикама. Не знам да ли је одговарао и да ли му је суђено. Ја сам отишао из Мотика, а касније тамо ријетко навраћао. Знам да је једно вријеме био у Аустралији. Тамо је и умро, али је пренијет у Мотике и ту сахрањен.

Тек што је Туле замакао за кривину путем према школи, на путу се појави већи број људи, па мало-помало цијела колона од њих педесетак, како ми се чини. Били су различито обучени – војници и цивили помијешано. Ми се још јаче прибијемо уза снијег на залеђеној Ријеци. Ту је пут удаљен од Ријеке и од нас око 20-30 метара, а између нас и пута било је прилично грмља по ком је нападао снијег, тако да смо били добро заклоњени. Нисам се бојао да ће нас неко из колоне видјети, а ја сам сваког у колони могао сасвим добро да видим, пратим и препознам, ако сам га раније познавао. Тада је било између 15 и 16 часова, а дан доста ведар, колико у то доба дана може бити ведар зимски дан. Сунце се није видјело. Бар га ја нисам видио.

У колони су били цивили и жандари, али више цивила. Међу њима било је и дјечака с торбама на раменима. У цијелој колони били су само мушкарци. Нисам видио ни једну жену. Сви жандари и понеки цивил носе пушке о рамену. Гоне пртином доста стоке, наизмјенично стока-људи, па се колона тако отегла да јој се одједном не могу видјети почетак и крај. Имао сам добар преглед и доста времена, тако да сам их дуго пратио. Гонили су око двадесетак говеда и неколико коња, а не знам ни приближно колико оваца, јер су се овце слабо видјеле. Само на неким дијеловима пута гдје је вјетар продувао снијег. Нијесам видио ни једног кера у колони, нити се чуо пасји лавез. Ово за керове се сјећам, јер сам се бојао да нас они не открију. Вјероватно би нас и открили да их је било с колоном. Знам ја керове. То је тада био једини страх у мени.

Људи у колони причају гласно и, чини ми се, весело. Довикују се. Неки пјевају, појединачно, без везе, са прекидима, па се разазнаје само понека ријеч. Види се да међу њима има и оних који су више попили. Они се шегаче, смију и довикују. Скоро сви, и жандари и цивили, носе на леђима пуне торбе. То су оне велике шарене сељачке торбе, које се израђују у домаћој радиности. Оне имају канапе, упрте, с обе стране, па се углавном носе на леђима, објешене о оба рамена, као руксак, а могу се објесити и о једно раме. Тако се чешће и носе кад нису препуне. Људи у колони носили су их и о једном и о оба рамена, како ко. Само се видјело да су пуне. Вјероватно су у њима, поред осталог, били сланина и суво месо. То ми је тада пало на памет. Можда зато што дуго ништа нијесам јео, иако нијесам осјећао глад. Зимом у свакој сеоској кући има сланине, сувог меса и ракије, а мање сира и кајмака. То се увијек мора имати за госте, као и за исхрану домаће чељади. Зато мислим да су шокци, поред стоке, из српских домаћинстава најприје односили те намирнице. Журили су се и међусобно утркивали у пљачки српских кућа. Свако је журио да

утраби више и боље. Касније сам чуо да су комшије шокци од самог јутра ишли до српских кућа и купили ствари прије него су се тијела покланих охладила.

Развучена шарена колона жандара, цивила и стоке дуго је пролазила. Тако се мени чинило. Отишли су низ пут поред Ријеке према мотичкој школи, једно 2 километра од мјеста гдје смо ми тада били. И та колона ме је потресла, као и пјесма комшије Пере Мартиновића Клепе, док сам био код Вујића потока. Можда зато што ми се чинило да је пјесма ругање нашој смрти, а можда зато што сам ја у оба случаја био у стању мировања, истина принудног, па сам имао времена за размишљање и осјећања. Иначе, када сам био у покрету, нисам имао никаквих осјећања: ни страха, ни бола ни туге. И моје узбуђење ту на Ријеци трајало је кратко. Морало се даље бјежати.

Чим је колона замакла, кренули смо узводно по замрзнутој Ријеци. Мотрио сам стално на пут поред Ријеке. Ништа нисмо говорили. Тако смо стигли до близу другог, горњег млина на Ријеци. То је био млин Великих Стијаковића, који се налазе с десне стране Ријеке, недалеко одатле, мало узбрдо. Ту се пода мном проломио лед на Ријеци, па сам с обе ноге упао у воду до кољена. Вода ми је ушла у ципеле. Повише млина у Ријеку се улива јак поток Средовац, који извире близу Ријеке, па му се вода до ушћа не охлади јако, до смрзавања, због чега је у близини ушћа и лед на Ријеци био тањи и слабији. Зато сам ја пропао. Даница и Славко, који су ишли иза мене, видјели су шта би са мном, па су заобишли танак лед и нису пропали.

ЗАКЛАНА ДЕВОЈКА АНЂА

Кад смо изашли пред горњи млин, угледали смо пред млином на снијегу женско чељаде како лежи. Одмах смо препознали Анђу Стијаковић, кћерку Миле Стијаковића из Великих Стијаковића. Лежала је мртва на снијегу. Лежала је по-странце, на утабаној пртини, приљубљена образом уз снијег, затворених очију. Око ње велике црвене мрље по снијегу. Пустила је доста крви. Била је лијепо почешљана, гологлава, а двије дугачке плетенице, дебеле скоро као дјечије руке, испружене по снијегу поред њених леђа. Сукња јој нормално покрила ноге. Нема трагова насиља у смислу силовања. Не виде се ни ране. Да није крви и да не лежи на снијегу, реко би човјек да спава.

Анђа Стијаковић је била дјевојка од 18-19 година, најљепша у Мотикама. Била је средње крупна, једра, румена, здрава, весела, кестењастоплава. Претходне године за њом се на збору код цркве на Бранковцу окретало и мушко и женско, и велико и мало. Свијет је говорио да је права љепотица. А сада је лежала мртва на снијегу пред сеоским млином.

На неколико корака од Анђе на снијегу је лежао и њен ујак Ђорђе Тодић звани Ђоле, човјек од својих 30–35 година, из засеока Тодића, с наше стране Ријеке, близу наше куће. Како не бих знао Ђолета! Био нам је комшија и кум. Те ноћи уочи покоља била је његова реда за мељаву у млину, па је млио жито док ујутро нису дошле усташе и ту га убиле. Он је лежао испружен потрбушке. И око њега велике

мрље крви. Негдје је крв само пошприцала снијег, а негдје су велике црвене мрље, испод којих је снијег нагрижен од топле крви која је из њега текла.

И Ђоле и Анђа су избодени ножем. Виде се рупе на одијелу, а код Ђолета и насјечен врат. Стијаковићи су знали када је Ђолетов ред у млину, па је Анђа тог јутра вјероватно рано сишла до млина да се штогод договори с ујаком. Ту су их усташе обоје нашле и изболе их.

Ни једно од нас троје није се узбудило када смо пред млином видјели убијене Анђу Стијаковић и Ђолета Тодића. Послије толико смрти коју смо видјели тог дана отупили смо и огуглали. Кратко смо стајали пред млином и гледали мртве. Млин је заустављен, не ради. Не чује се и не види нико жив. Ми изговарамо само понеку ријеч:

– Анђа! Ђоле! Бјежмо!

Драган Стијаковић: „Овдје, пред воденицом, заклани су Анђа Стијаковић и Ђоле Тодић“

Док смо тако стајали пред млином и предомишљали се, угледали смо како одозго од Великих Стијаковића, гдје је била Анђина кућа, иде човјек у цивилу, с пушком о рамену, и гони испред себе једну краву, а на леђима носи пуну торбу. Он пјева. Ја сам га одмах препознао. Био је то Антун Холић, из Горњих Мотика, стар око 40 година, сељак. Он и његов брат Нико били су шокци. Њихова кућа је била на крају Горњих Мотика, близу мајданске цесте и Лукајића, код 10. километра од Бање Луке. Одатле су се, према Бронзаном Мајдану, настављала искључиво српска домаћинства Наранчића, Лукајића и Јанковића. Након почетка Рата Антун и Нико су се спустили ниже у Мотике, гдје је било више шокаца, који су касније држали власт. Ту су били сигурнији. Горе су се бојали освете. Иначе, од почетка

Рата муслимани и шокци су се привијали уз градове, у којима су били жандари, домобрани, усташе и Нијемци. У селима су били четници и партизани.

Антун Холић био је познат као прзница и силеџија. Знали смо да је још од 1936. године био члан организације 'Крижари'. За вријеме Рата био је усташа, најприје у цивилу, а касније у униформи. Не знам шта је с њим било, ни како је завршио. Чуо сам да је био жив још 1943. године, када сам с једном партизанском јединицом прошао кроз Мотике. Касније ништа нисам чуо о њему. Ни његово потомство се није послѣје Рата настанило у Мотикама. Продали су имање Влади Јанковићу и некуд се одселили. Не знам.

Антун је на сам дан покоља одмах кренуо у пљачку, у Горње Стијаковиће, који су били доста богати. Можда је горе нешто и попио, кад је био тако весео и пјевао. Док ми гледамо избодена тијела Ђоле Тодића и љепотице Анђе Стијаковић, до нас се слијеже пјесма једног усташе и пљачкаша. Међутим, мене је то тек касније узбуђивало. Тада о том нисмо могли да размишљамо, јер се Анте Холић с пушком о рамену приближавао млину. Зато смо нас све троје побјегли уз брану изнад млина, па одатле уз поток Средовац, до његовог извора, једно 200 метара од Ријеке.

КРОЗ СМЕТОВЕ У СЛОБОДУ

Пошто су се мени били смрзли и обућа и доњи дио панталона, а ноге јако озебле због малопрјеђашњег пропадања у Ријеку, гурнуо сам ноге у воду на извору, која је била релативно топла. Од ње се отопио лед на обући и панталонама, а и ноге мало згријале. По ногама ми је јако хладно само када стојим, а не осјећам тако хладноћу када пјешачим. Потом кренемо даље уз Ријеку, до Врањског потока, који извире испод карауле Врањско брдо и улива се у Ријеку. Намјера нам је да се приближимо мајданској цести и да пријеђемо на њену другу страну, гдје су српска насеља и гдје нема усташа. У српском селу Бистрици, 12-15 километара од Бања Луке, има устаника. Тамо је за нас Србе сигурно. Цеста је доста близу, али је до ње тешко доћи. Треба се најприје из потока попети на висораван, па онда пријећи цесту. А долина потока је закрчена кладама и сметовима понегдје и до 6 метара високим. Назад, десно ни лијево не смијемо од усташа, а напријед не можемо због високог снијега. Тада је Даница први пут заплакала. Каже:

– Овдје смо готови! Смрзнућемо се!

Ја тјешим дјецу говорећи им да ће скоро ноћ и усташе нас неће видјети, па ћемо се некако извући. Одмах почнем да рукама копам тунел кроз снијег и да се кроз прокоп пењемо уза страну. Пошто је снијег био мек и растресит, ја сам некако, не знам за које вријеме, успио да прокопам једно 30-40 метара тунела, све уза страну. Дјеца се мичу за мном. И Славко се добро држи. Како се одмичемо од потока, наноси снијега су све тањи, па сам одједном избио главом напоље, ван снијега. Извучем и дјецу из тунела, па чуећи, разгледамо околину. Коса брда према мајданској цести није више била далеко, свега око 150 метара. На коси је снијег био мали. Разнио га вјетар. Туда се лако могло ићи. Међутим, на седлу бријега стајала је усташка патрола од два униформисана лица, која су ходала по коси и контролисала околину. Када се патрола мало удаљила и оба стражара нам

окренула леђа, ми пођемо преко седла. Већ смо били прешли седло и почели се спуштати према цести када су се стражари окренули и угледали нас. Потрчали су према нама вичући да станемо. А ми бјежи према цести, низбрдо, хватајући мртви угао. Стражари испалише два метка према нама. Утом, с друге стране цесте, с Митровића брда, из Бистрице, гдје су живјели искључиво Срби, одјекну један пуцањ. Касније сам чуо да је то пуцао Дане Ковачевић из Бистрице, кога сам ја познавао. Кажу да је тада један од стражара који су нас гонили пао. Не знам да ли је од оног пуцња био рањен, погинуо или се само склонио. С Ковачевићем су били, а можда је неко од њих и пуцао, Чедо Стијаковић, звани Дулић, и Јово Јанковић. С њима је био и неки Милан Шулић, такође устаник, кога ја нисам познавао. Кажу да су они видјели да оружани стражари на брду јуре за дјецом, па су опалили из пушке. Захваљујући томе, ми смо успјели да побјегнемо. Тог дана ме у бјежању изузетно служила срећа, па сам остао жив. Други Срби у Мотикама, Дракулићу и Шарговцу, сем ријетких изузетака, нису имали среће 7. фебруара 1942. године. Они сада леже у заједничкој гробници у Дракулићу.

МЕЂУ УСТАНИЦИМА

Када смо нас троје стигли до мајданске цесте, код 9. километра, с друге стране неко викну:

– Стој! Ко иде?

Ја одговорим:

– Избјегице!

Не знам ко нас зауставља. Бојао сам се цесте, али другог излаза није било. Команда долази иза дрвећа. Не видим никога, мада се ноћ није била још спустила. Ипак се било доста смрачило. Помислим: ако су усташе, готово је! Укочио сам се.

Међутим, то су били устаници. Пришли су нам и превели нас преко цесте, у шуму. Ту у шуми, испод засеока Митровића у Бистрици, расту дебеле букве и друго дрвеће, све до цесте. Устаници се окупљају око нас. Нису то били ни четници ни партизани. Нису себе називали ни једним од та два имена, нити их је ко тако звао. То су биле напосто скупљене групе сељака које су чувале своје село. Сви су били у цивилу. Понеко је имао пушку, а остали сикире, виле и дугачко коље са металним шиљцима на врху, као нека врста копља. На цивилним капама различити знаци: кокарде, петокраке, неке мале заставе, кићанке од предива различитих боја. Појединци, као ‘командант’ Симо Перић, закинули се свим тим знаковима. Они знају за покољ у Мотикама. Сада ми стојимо у шуми међу њима. Одозго, с Митровића стране, спустише се и приђоше нам најприје Чедо Стијаковић и Јово Јанковић, чије су куће на мотичкој страни цесте, на крају Мотика. Они су благовремено примјетили кретање војске у Мотикама, па су одмах побјегли с породицама преко цесте, у Бистрицу. Отуда су побјегли и неки Јанковићи, Дулићи, Тодићи, Наранчићи, Лукајићи и Прпе, сви са породицама. Они су били на крају Мотика и некако побјегли од усташа. Чедо и Јово први нас питају да ли је остао још ко жив. Ја кажем:

– Ово је све што је остало.

Онда више нијесам могао да говорим. Занијемio сам. Дотле нисам осјећао умор. А тада је све стало. Нисам више могао ни на ногама да се држим. Потпуно ми нестало снаге. Изнемогао сам. Био сам готов. Можда бих имао снаге да се и даље крећем да се нисам срео са устаницима. Овако сам био потпуно малаксао и душом и тијелом. Чедо Стијаковић и Јово Јанковић узели ме за руке и повели узбрдо, горе према Митровићима. Даница и Славко су се и даље добро држали и сами ишли уз Митровића страну.

Уз пут сам поред дрвећа видио људе у цивилу. Сваки је нешто држао у рукама: ловачку или војничку пушку, пушку са скраћеном цијеви која се зове кратеж и која се обично носи испод капута, копље 1,5-2 метра дугачко, металне цијеви, косу, пијук, крамп или обичне виле. То је била српска сеоска стража. Нешто су ти људи питали, али ја ни дјеца нисмо отварали уста све док нисмо стигли у засеок Митровиће. Чедо и Јово су им нешто одговарали, али се не сјећам шта.

У Митровићима сам видио неке наоружане људе. Међу њима је био и Данило Ковачевић, који је пуцао на усташку стражу која нас је гонила с оне стране цесте. Он ми је био брат од тетке. На себи је имао војничку капу и блузу, а панталоне су биле цивилне. Касније је погинуо негдје на Сутјесци као партизан.

Нас троје бјегунаца смјестили су у кућу Митра Митровића. Свукли су с нас смрзнуто одијело и дали нам нешто топло да се обучемо. Умотали су нас у ћебад и примакли топлој пећи. Мене су хватали хладноћа, језа и дрхтавица. Не сјећам се свега шта је тада било. Свако је желио да нас пита и да штогод сазна. Соба је стално пуна. Неки нас питају, а остали само ћуте и гледају нас. Ја нисам могао да говорим, већ сам само рекао:

– Сви су изгинули. Побиле су их усташе.

Тада смо сви заплакали. Дотле нико од нас троје није плакао, осим Данице пред снијезним наносима у Врањском потоку, када је мислила да смо изгубљени. Сад су сузе текле саме. Плакали смо и нас троје. Неко од одраслих је рекао:

– Оставите их сад. Касније!

Тада је проговорио и Славко:

– Ја сам гладан.

Донесоше јело, не сјећам се шта. То ми је било прво јело од синоћ. Покушао сам да једем, али први залогај је стао у грлу. Попио сам мало воде, али ни послје тога нисам могао да једем. Њих двоје су нешто јели.

Требало је да преноћимо у Митровићима. Међутим, неко је пронио глас да усташе сјутра нападају српска села с ове стране цесте – Павловац, Мали Прњавор, Чокоре и Бистрицу. Зато су ноћу, од 3 до 5 часова, жене и дјеца из Митровића, Ковачевића, Вукеља и Штрбаца, тј. заселака близу цесте, евакуисани у дубину села,

*Даница Стијаковић
удала се после Раја у
суседно село Драгочај за
Раду Шешића, где и сада
живи. Родила је осморо
деце. Сва су жива.*

у Шујевиће, Петриће, Јањетовиће, Чокиће и Лолиће. Са збјегом смо ноћу кренули и ми. Нас су водили с посебном пажњом. Мени се повратила снага, па сам могао да идем. Даница такође. Славко је јахао на коњу, али коњ је пропадао у снијег, па се Славко на њему љуљао и мучио. С нама је ишао мој брат од тетке Сретеније Станиковић, одрастао човјек.

Око 5 сати ујутро стигли смо у Лолиће. Даница је остала у Јањетовићима код своје сестре Вукосаве, која је била удата за Остоју Јањетовића. Ту је остала до ослобођења. Онда се удала у село Драгочај, поред Мотика, за Раду Шешића. Изродила је осмеро дјеце. Још је жива. Жива су јој и сва дјеца. Сваке године је посјетим бар једанпут. Никад нисмо говорили о покољу ни нашем бјежању. Причамо обичне ствари: о дјечи, комшијама, времену, оскудици, скупоћи и другом.

Славко је остао у кући мог брата Стретенија Станиковића. Ту су га сеоске бабе примитивно лијечиле. На отворену лобању стављале су облоге како су знале. Он је више лежао, а само понекад је устајао и помало ходао. Послије десет дана одвела га је код себе његова тетка у своју кућу. Заборавио сам њено име, али становала је ту близу мене, у Лолићима. Код ње је Славко боловао још три недјеље. При крају је почео да губи свијест. Ја сам га посјеђивао сваки дан док је био жив. Умро је половином марта 1942. године. Сахрањен је на Лолића гробљу. Послије Рата кости су му пренијете у заједничку гробницу у Дракулићу. И његово име је уписано на гробници међу именима осталих жртава усташког покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Многе жртве и имена остали су непознати. Њих нема ни међу мртвима. Славко је и у мени и у костурници. Тог лијепог и веселог тринаестогодишњег дјечака из сусједства, који је с пробијеном лобањом са мном и Даницом бјежао од смрти 7. фебруара 1942. године од наших родних Стијаковића, у којима смо се некад безбрижно играли, до Лолића у Бистрици, гдје је он умро, не могу никад заборавити. Он је дио мене.

Ја сам у кући Сретенија Лолића затекао свог брата Пантелију, који је тада имао 12 година. На три дана прије покоља код нас је била у посјети тетка Илинка, сестра моје мајке Зорке. Када се враћала кући у Лолиће, повела је са собом, у госте, мог брата Панту. То му је спасило живот. Он није знао да су наши побијени док ја нисам дошао у Лолиће. Ја сам му рекао:

– Панте, сви су изгинули осим мене, Данице и Славка. И у нашој кући сви су мртви.

Он је непрекидно плакао. Једно вријеме били смо заједно код Сретенија. Ја сам био прилично болестан. Добио сам потрес живаца. Руке су ми се тресле. Нисам могао да једем. Пио сам доста чаја. Тада сам, у 16. години, почео да пушим. Није било цигарета, већ се у папириће умотавао неки лош и јак дуван, који се звао шкија. Брат Сретеније није пушио, али често смота цигарету и да је мени говорећи:

– Запали! Биће ти лакше.

ПОВРАТАК НА КЛАНИЦУ РОДА СВОГ

Како ми је било тада и како ми је све досад, о том нећу да причам. И не могу. Не смијем ни да се сјећам. А теже ми је кад причам или слушах неког ко је преживио покољ у Мотикама. Зато то ибјегавам. Ово сам испричао детаљније први и једини пут сада теби, да се забиљежи, да се не заборави. Не због тога да се зна какви су били Хрвати из нашег села Мотика за вријеме Павелићеве Независне Државе Хрватске, већ из пијетета према невино поубијанима у мом и два сусједна села. Тешко ми је било да ти ово испричам, али ми је сада, чини ми се, лакше. Као да сам мало растерећен.

Иначе, ако је то уопште више важно, ја сам се одмах у марту 1942. године пове- зао с партизанима и с њима остао до краја Рата 1945. године. Посије Рата био сам официр у Југословенској народној армији до 1954. године. Тада сам се демобилисао и до пензионисања радио у Новом Саду, гдје и сада живим са женом, два сина и унучадима. Имам и праунуче.

Послије Рата повремено сам навраћао у Мотике. Тамо је у српским засеоцима у прољеће 1945. године била права пустош. То се не може описати, разумјети ни до- живјети док се не види. Онај ко слуша причање или чита штогод написано о томе само ће дјелимично схватити и доживјети неку ужасну језу, без обзира колико су и писац и читалац интелектуално поштени и маштовити.

Моји Стијаковићи дјеловали су сабласно. Све вратњице на плотовима и сва врата на објектима широм отворени и клате се на вјетру, ако већ нису скинути и однијети. У цијелом засеоку није било ни једног живог бића, човјека ни домаће животиње. Прољетна трава, нарочито коров, ђикљала је по шљивицима све до кућних прагова, по путу и свуда унаоколо. Оно мало објеката што је остало и во- ће и дрвеће крај путева зарасли у травуљину и шипражје. У Мотикама је земља плодна, јака, па све буја и добро расте, нарочито у прољеће. Од многих објеката није остало ни трага. Не види се ни гдје су били. На мене су нарочити утисак остављали стазе и путеви моје младости, који су у прољеће 1945. године били обрасли травом. Пут је зато да се по њему газе и вози, а не за травњак. А путеви до српских кућа зарасли су травом и коровом и излокани падавинама и бујицама. Њиве зарасле у траву, па изгледају као парлози. Комшије шокци су пред крај Рата видјели да ће отићи усташка власт, па нијесу смјели да и даље пљачкају и развлаче српска имања и користе њихову земљу, ни за сијање ни за испашу. Бојали су се. Међу њима је завладао страх, па је ријетко ко залазио у пусте српске засеок од почетка 1945. године. Зато су српска имања изгледала и стварно била тако пу- ста. Шуме су раније проријеђене или сасвим исјечене. Воћњаци су подивљали. Природа и рушилачке комшијске руке за три протекле године деформисали су и уништили много од онога што су марљиви Срби у Мотикама садили, градили и његовали годинама, деценијама и вијековима, као, на примјер, шуме, гробља и путеве. Комшије шокци нису одржавали српска кућишта, јер још нису знали коме ће припасти, па су само сјекли, рушили, демонтирали оно што се могло и односили себи. Мноштво ствари нађено је послје Рата у њиховим кућама.

У прољеће 1945. године, након ослобођења, на своја имања у Мотикама почели су се враћати ријетки преживјели Срби. Међутим, на српска имања више су пристизали родбина и наследници покланих. На наше имање дошао је мој брат Млађен. Он је за вријеме Рата био у заробљеништву у Њемачкој. Његова цијела породица поклана је у Мотикама 7. фебруара 1942. године. То су супруга Јока и двоје њихове дјеце, Деса (3 године) и Ратко (6 мјесеци). Сина Ратка Млађен није никад ни видио, пошто се Ратко родио док је Млађен био у заробљеништву.

Млађен се по повратку у Мотике оженио дјевојком Јагодом Савић из Бистрице. У протеклих 50 година стекли су бројну породицу. Међутим, кћери су се поудале а синови поженили и отишли својим путевима. Сада Млађен и Јагода живе сами на нашој очевини у Мотикама. Направили су нову кућу, али поред ње још увијек стоји и стара, у којој су 7. фебруара 1942. године поклани наши најближи. Стоји као тужни споменик и опомена. Осим куће, остали су од старог имања још једна зградаца, амбар и кошана. Све остало – двије штале, двије зграде (Лазина и Млађенова), мљечар... демонтирано и однијето, а једна штала, у коју су сакупљени наши поклани, запаљена је. Однијете су и наше ствари. Нешто смо послјије Рата нашли код наших комшија шокаца. О томе ће Млађен причати боље од мене.

Још понеко се вратио из заробљеништва у Мотике, као, на примјер, Стојан и Раде Тодић. Сви су већ помрли, осим мога брата Млађена.

Неке посједе покланих Срба насљедници су распродали и Србима и шокцима, ко је дао више. Неки посједи су све до сада остали необрађени. Срби у Мотикама тако су 7. фебруара 1942. године десетковани да се никад више нису опоравили. За пола протеклог стољећа у Мотикама се није ни приближно намножило Срба колико их је било прије покоља. Нити ће се намножити. Они су извађени из коријена. Сада се у Мотикама ријетко рађају дјеца.

О покољу се није смјело ни причати. Као да га није ни било. То је било нарочито зазорно за наше Србе. Само понеки од нас давали су повремено, врло ријетко, одушка својој несрећи и свом болу, и то само пред познаницима и пријатељима Србима. У шокце никако нисмо имали повјерења. Њима се није смјело ништа ни наговјестити, а камоли рећи. Навешћу овдје само један примјер, свој сопствени.

Ја сам као активни официр Југословенске народне армије дошао 1951. године на одсуство у своје родне Мотике, код брата Млађена. Пред полазак на одсуство обавио сам разговор са секретаром своје партијске организације, као што је то већ било нормално. Он ми је говорио како треба да се понашам као официр у свом крају, а нарочито да будем будан према евентуалним државним непријатељима и сумњивим елементима, каквих је тада још доста било. Било је прошло пет-шест година од завршетка Рата и усташтва, које је било изузетно јако на подручју Бање Луке.

Одем једног дана до Мјесног народног одбора на Сарачици, која се налази поред мојих Мотика, на цести према Бронзаном Мајдану и Санском Мосту. Сретнем се ту са Боћаном Михајловићем, Србином из сусједног села Малог Прњавора, с којим сам се познавао откад знам за себе. Он је тада био већ постарији човјек, преко 50 година. Каже ми:

–Е, мој Драгане! Усташе су поклале све твоје, а ти једини остао жив и отишао у борбу. А зашто си се борио? Усташе нам јопет суде.

– Како?

Онда ми Боћан исприча да је Анте (Матије) Марић, шокац из засеока Силика у нашим Мотикама, постао секретар партијске организације на Сарачици у којој су скоро све Срби, па ведри и облачи, као што су тада радили партијски секретари. Срби, и чланови и нечланови Партије, тешко су подносили бахатост и пријетње Анте Марића, јер су добро знали чији је и какав је.

Антин отац Матија за вријеме Рата био је истакнути активиста усташке страже у Мотикама, а вјероватно и усташке организације. Имао је два сина у усташама, причало се у Павелићевој тјелесној гарди. Тим његовим синовима изгубио се траг. У Матијиној кући двије године послје Рата, тј. 1947. године, откривен је бункер у коме је било сакривено неколико усташа. Матија је због тога одлежао извјесно вријеме у затвору, а потом пуштен на слободу, па је и даље мирно живио у Мотикама.

Међутим, његов лукави и претворни син Анте јавно се одрекао свог оца Матије и тако себи лако и једноставно отворио пут за политичку каријеру у новој социјалистичкој Титовој Југославији. Држао је придике о братству и јединству. То јавно одрицање од оца и превртљивост Анте Марића нису се свидјели Србима, нити су они вјеровали у његову искреност.

Боћан Михајловић је на неколико мијеста изразио сумњу у њега, јер је знао да је усташки син и брат. Сем тога, његов отац Матија отео му је волове, придржавајући се оне Гутићеве поруке из Прњавора Хрватима и муслиманима да могу узети од сваког Србина коња, вола и све друго шта им треба и шта желе и да за то неће ником одговарати.

Боћан је говорио да би партијски секретар Анте најприје требало да убиједи свог оца Матију да њему, Боћану, врати или надокнади она два вола која му је са усташама отео 1942. године, па да онда говори о поштењу и братству и јединству.

Секретар Анте Марић дочуо је за Боћанове алармантне приче, позвао га у Мјесни одбор на Сарачици и оштро му припријетио:

– Ти својим причама не вријеђаш само мене и мог оца, већ и Партију. А теби је познато како се поступа с онима који насрћу на Партију.

Потом је из фиоке извадио пиштољ и рекао Боћану:

– Ако наставиш, нас двојица ћемо овим разговарати.

Када сам то чуо од Боћана, ја сам као савјестан официр отишао у Срески комитет Партије у Бањој Луци да извијестим другове о понашању једног усташког сина и брата. Примио ме је друг Цигановић, кадровик у Среском комитету. Чим је чуо зашто сам дошао, постао је хладан и одбојан. Одбио је да моју пријаву прими у записник, иако сам ја на томе инсистирао. Само је рекао да ја напишем шта желим и да то доставим Комитету. И отпустио ме.

По повратку у своју јединицу у Београду написао сам своју изјаву у четири примјерка и послао по један Среском комитету у Бањој Луци, Централном комитету Партије БиХ у Сарајеву и секретару своје партијске организације, а један примјерак сам задржао за себе.

Међутим, послије тога почели су мене провјеравати и испитивати због шовинизма, што је тада било крајње погубно. Богзна шта би било са мном да ме није заштитио Милан Бузацић, Србин из сусједног села Бистрице, који је знао за моју трагедију и моје ратовање у НОБ–у и који је вјеровао у моје поштење. Он је тада радио у Централном комитету Комунистичке партије Југославије и био утицајан човјек. Касније ће бити последњи предсједник Уставног суда Социјалистичке Федеративне Југославије и први предсједник Уставног суда нове Савезне Републике Југославије.

На Бузацићево заузимање, секретар Обласног комитета Партије у Бањој Луци Хрват Нико Јуринчић заташкао је мој ‘испад’ са образложењем да ми се треба ‘опростити’ с обзиром да ми је све побијено за вријеме Рата. Тако су ућуткивани Срби којима су усташе све поклале и опљачкале.

Иначе, Анте Марић је даље напредовао у каријери, и то у најповјерљивијим службама у Бањој Луци: шеф Војног одсјека, начелник СУП–а, командант Територијалне одбране и цивилне заштите и друго. Мислим да сада спокојно живи у Бањој Луци као пензионер.

Послије Рата у Мотикама опет су живјели заједно и мирно Срби и мјештани шокци, од којих су многи директно учествовали у покољу и пљачки српских домаћинстава. Иако су ране Срба биле дубоке и непреболне, није забиљежен ни запамћен ни један једини случај реваншизма било које врсте, чак ни према онима за које се знало да су учествовали у покољу и пљачки. Срби и шокци су се опет посјећивали и помагали и заједнички обнављали и подизали послијератне Мотике. Живјело се мирно све до 1990. године.

Од тада су међусобни односи опет поремећени. Срби се често питају да ли ће их усташе опет клати, као 1942. године. И страхују. Али опрезни су.

Сада рјеђе идем у Бања Луку. Али ипак понекад одем да посјетим већ остарјелог брата Млађена (90 година) и осталу родбину.

И често се питам: ‘Докле ћемо тако и куда то води?’ “

* * *

Драган Стијаковић је и сада здрав и виталан човек. Отресит, трезвен, реалан. Није склон никаквом претеривању. Он и данас може пред сваким потврдити истинитост оног што је овде записано. Његово сећање снимљено је на касету, која је предата Музеју геноцида у Београду и приказана је на Телевизији Републике Српске у Бањој Луци 6. и 7. фебруара 2004. године.

СВЕДОЧЕЊЕ ДАНИЦЕ ШЕШИЋ (1926)

Даница Стијаковић је као девојчица од 14-15 година преживела покољ. У казивању Драгана Стијаковића у овој књизи описано је њихово бежање од места покоља до слободне теритрије. Драган и сада понекад посети Даницу. Судбина их је 7. фебруара 1942. године, када су спасавали своје животе, чврсто везала. Драган ме је 7. маја 2000. године довео у Драгочај, село код Бање Луке, до Даничине куће, у којој она живи са својим супругом Ратком Шешићем и својим бројним потомством. Тог дана разговарао сам с њом о томе како је преживела покољ и тај разговор снимео на касету. И ова касета је докуменат о покољу.

Даница Шешић

„Ја сом Даница Стијаковић. Отац мој звао се Цвијо Стијаковић. Не могу рећи које сом године рођена. Само знам да сом се родла у децембру мјесецу. По правлу, 1926. Двајесшесто годиште. Сада се зовем Шешић Данца. Мужу је име Ратко. (Ратко Шешић ме је дочекао као што се у том крају дочекују гости и путници намерници. Док смо Даница и ја разговарали на једној клупици у расцветаном дворишту, гости и родбина породице Ратка Шешића прослављали су други дан Ђурђевдана у шљивику, у мајском зеленилу, мало даље од нас. – Л. Л.)

Имамо осмеро дјеце. Шес синова и двије ћерке. Сва дјеца коју сом родила остала су жива. Ни једно ми није умрло. Имам седамнестеро или осамнестеро унучади. Имам и четверо праунучади. Ето!

Кад је бијо покољ, имала сом туј неће четрнест до петнест година. Наша кућа у Стијаковићима била е близу Драганове. Јесмо комшије. Само наша кућа с горње стране пута. Да, да! У нашој, Цвијиној кући било је: мати; имала сом три брата и још двије сестре. Нас шестеро дјеце и мати. Отац Цвијо није бијо код куће.

Наша кућа била је подијељена на два дијела. (То је била кућица са само две собе од по 12–15 квадратних метара. Када су се браћа Цвијо и Илија поделила, свакоме је припала по једна соба. У сваку собу улазило се директно из дворишта. – Л. Л.) У другој соби бијо е стриц Илија са својом породицом. Он је имо три мушкарца и једну ћерку. Данас је жива та моја сестра стричевка. Она е била се удала прије покоља, у Бистрицу, у Јањетовиће.

Тог јутра кад је бијо покољ ја сом била у кући. Било је око 8-9 сати. То су биле Задушнице. Субота. И мати моја покојна и стрина свјеће правле. Ја сом изишла да идем полагати сермији. Вако, у штали ниже куће. Према потоку, доље у Растику. Ја сом изишла, а они дошли пред кућу. Мене питају:

– Ђе ти је отац?

Ја сом њима рекла да не знам ће је. А мој отац био у бјекству. (Цвијо Стијаковић вратио се из Првог светског рата као четник. Из страха од усташа први је побегао из села и – остао жив. – Л. Л.) И ја сом, овај, прошла крај њи. Нјесу ми ништа. Прошла и ошла штали. Има, вако, сијено ниже штале. Почела чупат. Имају ти кључови – мала дрвене куке за чупање сијена и сламе из стога. И ја начупала. А они почеше горе викат, галамти, код кће. Ууу, мен нешто то било сумљиво. Онда ме нешто осјекло. Не знам. Кад су они загаламти, они горе почеше помагат. Плаче се, вриска, шта ја знам. Ја сом нама окренла потоку. Вако, пртна куд сермија иде на воду. Бијо велики снијег. Близу Растик. Уватла шталу ко заклон и ошла у поток. Поток се зове Паличек. Била сом јака. Онда, вала Богу, како је народ бијо обучен зими, и ја сом била добро обучена. Ја сом окренла ниже штале и ошла у поток. Ушла у једну воду.

А иде та једна Драгца, та сестра Драганова. Била се удала од нас у Тодће. Иде озго пјевајући. Носи бремену. Вако, има точак. Па ће точти воду. А ја њу зовем:

– Ооо, Драгца! О, Драгца!

Пита она шта е. Реко:

– У нас је вамо дошла нека војска. Све побѣ.

Немам ја појма о томе да туче. Само сом чула галаму и помагај. Она оде кући. Кае:

– Ајде, лудо једна! Ај кући! Шта ти е?

Ја сом онда ошла. Снијег је велики бијо. Онда сом ја изишла до тога точка ће је она точла воду. Па сом ошла горе у Тодће, ће је она удана. До Јове Тодћа куће. Не смјем ја да идем својој кући. У Тодћма тамо има мој ујак Стијаковић Ђорђо. И сва његова фамилија. И ја сом, овај, дошла близу куће. Подрум је туј. Да њему кажем шта е у нас вамо. Да је у нас прошла нека војска, и да туче, шта ја знам. А има тујка моја сестра, од ујака ћерка. Како јој је било име, не могу сад рећ. А-ха, Доста. Доста Ђорђина. Кае она мени:

– Данца, ај вамо!

А ја њој кажем:

– Бјежи! Бјежи, Досто, ето војске!

А војска долази путем. Видимо ми да долази. Како су куће, они долазе озго. Ја угледа војску и вратим се назад ку сом и дошла, према точку. Доста неће. Не зна дјете. Имала е и она петнајестак година. Види она војску, ал не зна зашто долазе. А ја се вратим у тај поток исти, што сом изишла. Ја сом ишла уз воду кројз. Ја сом у води сва. Ма, ко ме пита. И кројз ја водом. И ајде, и ајде, и ајде... Дођем до једног Граоничка, једне њиве. Ту ја изиђем с друге стране потока, до Петка Тодћа куће. Идем ја сад нако. Има пртна. И онда ја изиђем и одем горе пртном... Па ајде, па ајде... Дођем до Петка Тода куће. Мо, не знам ја да е то побѣјено. Нешто, конда ми је нешто казало. Видим ја, амбар има, а испод амбара лије се вода. Погледам у амбар. Имају бурета и све пушком пуцало у на бурета. И тече ракија, нако, како е метак прошо.

Нећу ја туј свраћати. Нема никога. Кад ја пролазим крај прозора, кад извири Славко покојнога Ђуре Стијаковћа. Тако, и он имо једно дванест година. Кае он мени:

– Данца, зар ти неш вамо?

Реко:

– Што?

Кае:

– Уђи, па виђај!

Вратим се ја. Уђем. Кућа Митра Тодћа. Петко е његов син. Ја уђем. Чељади леже мртва. Има и живије. Баба покојна Ана сједи пред шпоретом, ал озго је пробло јој главу. И она тако остала пред шпоретом, сједећи на столу. Наслонла се на зид. Петкова мати, Митрова жена. Мртва е она. Укочла се. И тако сједи. И има један мали осто – Љубо. Није ни корнут. Па, имо е и он... Бијо други разред школе. Пита он мене:

– Данца, ће с ти била?

Тако ја причам.

Они леже на поду. Има мртвије, има живије... Једни побијени, једни поклани. Крче. Стењу. Помажу. Болови су. И покојни Славко – исјечена му глава. Сав крвав. Сједи. У нас су ноге биле кржаве до кољена. Па, ту је око тријест у тој соби заклано. Није до кољена, већ, вако, крв била до глежња мени. Ципеле су биле кржаве. Високе ципеле. Све кржаве. Више од пола. Преко глежња.

Ајде, шта ћемо ми? Још није ватра се погасла. Има и ватре. Двије цуре, те моје другарце, леже. Једној име Госпова, а једној Доста. Биле су оне око петнест-шеснест година. Све избодене, ма живе. Леже. Нјесом ја имала те рабрости да им прегледам ране. Остале да леже. Напатло се то док је изданло.

Изиђемо ја и Славко из куће. Славко ће ићи са мнош. Да не остане. Повели и тога малог Љубу. Ал шта ћеш, нјесмо кадер га вући. Нејачак. Други разред школе. Није он бијо рањен. Питам ја њега:

– Љубо, како си ти осто?

Он кае:

– Ја сједијо крај ђеда. Кад су убли ђеда, ђед се, вако, на мене накрено. И тако сом осто.

Е, да смо могли га повести, осто би он жив. Вако, они се повратли, па побли који су остали живи. И Љубу убли.

Ја и Славко ошли. Није нам било ни до шта. И ја и тај Славко прођемо крај штале. Велика штала била. Отворено. Тамо леже убијени Петко Тодић и његов брат Ратко. Кажем ја Славку:

– Ајмо ми да видимо шта е код наше куће.

То е далеко двиста–триста метара. Само је за шумом, па се не види. Има пут. Има више кућа. Бијо Ђорђо, бијо Пејо, – па наше куће. Бијо то комшилук. То е при-ма друму, вамо горе. Нећу ја ићи својој кући. Идемо кући Драгана Стијаковића. Прођемо ми Станојову кућу. Станоја је Драганов брат. И у Станојиној кући је све поклато, побијено. Само, нјесом се свраћала. Само сом прошла крај те куће. Отворена е кућа. Не видим никога жива. Нема никога. И дођемо Славко и ја до Драгана. У њи била два пса. Јоој, навалло на мене. Драган иде из потока. Он иде из потока, а ми долазимо озго низ пут. Заједно. Кае Драган:

– Јоој, сестро Данца, ће с ти остала?

Реко, тако и тако. Он кае:

– Ајде виђај шта е било у кући!

Уђем ја. У њега е било побијено... Мати му је била жива. Била једна цурца жива. Марца. Сједи на кревету. А двије су још у кревету другом, збодене. Драганова мајка Зорка и сестра Славка. И тако леже. А Драганова та сна, Јока, она је била Млађенова жена, Драгановог брата, – лежи на леђма. Мртва. Не покреће се. Била млада жена.

Онда смо ошли у зграду, његову ту другу сnavу, Зорку, да доведемо. Она е сва избодена тамо. Не мере да иде. И ми не меремо да е носимо. Вратимо се ми у кућу. Она остане. Касније се она сама довукла до прага, па је ми на једној кожи увукли у собу. Ставимо је у собу. Она само каже:

– Дајте ми ноге утоплте. Озебле ми ноге. Загријте ми ноге!

Мо, чим ћемо загријат? Прострли неку кожу овчју. Драган кае:

– Идем ја, Данца, донјет себи још једне лаче из зграде. Да обучем.

Отићемо ми у подрум донјет јабука оним који могу јести. Донесемо ми јабука и даднемо ко море јести. На брзицу е то било. Драган је отишо у зграду. Ја сом остала у кући. И Славко је тујка у кући. А покојна Зорка, мати Драганова, лежи на кревету. Каже мени:

– Бјежите! Бјежите, ти Данца и Драган. Бјежите!

А кућемо бјежат? Ми мислимо да е то клање свакуда. Задржали смо ми се туј. Шта смо радли? Стајали. Нудли оне који могу... Неког смо млјека давали дјеци рањеној. И тако. Док је Драган дошо и донјо лаче и метно у кућу. Имали двије собе. Горња соба и доња. И метно на астал лаче, па ће, кае, да обуче. Кад пси залајаше. Драган извири на врата. Каже:

– Данца, јебо им ти Бога, бјежмо!

Ми смо на друга врата изишли. Ја, Драган и Славко. Нико више. Нема оно – лежи. То е све остало. И, овај, ми смо узели кућу за себе. Како долазе озго, а ми смо заклонити. А ми преко њиве крај оног бунара бјежимо у поток. Виде они нас да ми бјежимо. Они вичу:

– Не бојте се! Немојте бјежат!

Нема, ми не слушамо. Ми само трчимо. Бјежимо. Панемо у снијег, па устанемо, па јопе настављамо. Онда смо сишли до нашога млина. Ено млина и данас у животу. Па ћемо проћи крај млина. Ушли у воду, па идемо водом испод шуме. Јел путем не меремо. Путем иду. Гоне сермију. Гледамо ми то. Кад они наиђу, онда ми ушутимо. Како е снијег онај бијо, па завјо гране. Станемо и шутимо, док они мало јењају. Кад они мало прекину, јопет продужимо уз воду. Ај тако. Варали смо се. Ај, ајд, ајд... Већ је три сата поподне. Пред мрак изићемо ми једноме горњоме млину. Том Стијаковића. Пред млином леже заклани једна цура и један чоек – Анђа Стијаковић и Ђоле Тодић. Ми идемо даље. Јопет ћемо ми упаст у воду. Само водом идемо. Нема туј. Ноге до кољена, више, мокре. Газимо воду. Ко те пита је л ладно! Не меремо изић на пут кад они путем иду.

Онда смо дошли пред кућу Смевуна Тодћа. Уз једну шуму. А, јоој, једва смо изишли. Драган је пртјо. Снијег до појаса. Онда Драган вуче мене. Он напријед. Ја вучем малога за руку. Тако идемо узбрдо. Снијег узбрдо бијо изнад нас. Па

правимо тунел и идемо кроз снијег. Ка смо изишли пред ту кућу Тодћа Смевуна, онда ћемо ми тамо превалти према ћести. Мо, не смијемо. Њива стража има у Наранчићима. Наранчићи зову се. Ми смо сачекали туј. У нас ноге биле смрзле. Чарапе су пријонле уз ноге, а нјесмо могли откинти. Чучли нас троје нако једно крај другога. Покочили се. Претрнли. Ми смо чекали. Видимо ми, они носе дрва. Њива стража. Једно сто метара далеко. А већ је сутон. Јел смо ми сачекали док будне мрак. Нјесмо могли друкчје изићи. Има пртна. Изиђемо на ту пртну. Све пужући. Пријеђемо тај вис. Онда нас они угледају и нешто вичу. А ми бјежи низа страну. Мора се. Не мере нас нико стићи. Онда пуче пушка с друге стране ћесте. И ми пријеђемо преко ћесте тамо. Тамо нас дочекали наши људи. Неко оружан, неко није. Одведу у Митровиће нас троје. Туј су били четници. Славко је ишо. Нјесмо му неком крпом завијали главу. Ми смо, болан, били дјеца. Није то нам пало на ум. У Митровићима нам дају преоблачло. Оне жене око нас. Откравли се. Нјесмо могли скинти ципеле док се не отопле ноге. Док оно није отпало од ногува. Колко је то било смрзнуто. Цијели дан у води.

Тако смо остали живи. Славко је умро за неколка мјесеца.“

СВЕДОЧЕЊЕ МЛАЂЕНА СТИЈАКОВИЋА (1913)

Млађен Стијаковић рођен је у селу Мотикама 1913. године, као четврто дете Пеје Стијаковића. Сада има 90 година и још увек је виталан и бистар. Живи на очевини у Мотикама. Пејо је, осим Млађена, имао још 10 деце. Свих њих 11 били су живи и здрави све до покоља 1942. године. Млађен је пред Рат мобилисан у југословенску војску. После капитулације Југославије и распада њене војске, Млађена су у априлу 1941. године заробили Немци код Добоја и одвели у ропство. Код куће су му, у очевом домаћинству које је после очеве смрти 1935. године водио његов брат Лазар, остали супруга Јока (27) и кћерка Деса (3 године). Када је он отишао у Немачку, супруга Јока била је у петом месецу трудноће. Она је у септембру 1941. године родила мушко дете и дала му име Ратко. Млађен није никада видео то своје дете. Усташе су га заклале док је Млађен био у ропству, 7. фебруара 1942. године у очевој кући, као и жену Јоку и кћерку Десу.

НЕПОТПУН ПОПИС ЖРТАВА

После Рата Млађен се вратио на очевину у Мотике. Он је 1964. године давао пописној комисији податке о покланим члановима своје фамилије, као што се види из пописних листа у Архиву Југославије. Пошто је до тада било прошло доста времена од покоља (преко 22 године) и пошто је Млађен био неколико година отсутан (у ропству), вероватно је зато направио више пропуста и грешака приликом давања података пописној комисији. Тако, на пример, он уопште није комисији пријавио као жртву свог сина Ратка. Истина, дете је и рођено и заклано док је он био у ропству, али га је ипак требало унети у спискове жртава. Пошто није било других живих сведока на лицу места који би пописној комисији 1964. године могли дати податке о жртвама у фамилији Пеје Стијаковића, Ратко није ни забележен у пописним листама, које се чувају у Архиву Југославије. Према томе, Ратко није ни рођен ни заклан, нити је постојао. Сличних грешака има још доста. Међутим, највећа је грешка што је попис жртава усташког терора у Мотикама извршен тек 1964. године. Попис су вршили једва писмени пописивачи. Они су пописне листе алкаво попуњавали, крижали и исправљали. У листама се лепо види како су првобитно унети тачни подаци преправљани па уношени нови, нетачни. Не зна се коме су и зашто требали ти фалсификати. На пример, главна омотница у којој се налазе спискови покланих Мотичана: Брковића, Васића, Ковачевића, Тодића, Стијаковића и других, коју је попунио пописивач Перо Манојловић из Бање Луке, Раде Личине број 19, носи назив „ПОПИС ЖРТАВА РАДА 1941–1945“, а не рата, као што се види из приложене листе.

Ни један истраживач жртава Рата није на први поглед имао шта да тражи и гледа у пописним листама „жртва рада.“ Можда су и зато ове листе остале нетакнуте и неотваране у Архиву Југославије више од 35 година. Уосталом, ја сам их први

нашао, прегледао и фотокопирао. Нисам их, међутим, довољно изучио. А тамо има свега!

Казивање Млађена Стијаковића такође је овде забележено колико се коректније могло. То се овде први пут ставља на увид читаоцу. Он прича:

Млађен Стијаковић са супругом Јагодом

SOCIJALISTIČKA FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA
SAVEZNO IZVRŠNO VIJEĆE
SAVEZNA POPISNA KOMISIJA

2r - 3

POPIS ŽRTAVA RADA 1941 - 1945
Kontrolni spisak

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
Srez Banja Luka
Opština Banja Luka
Mjesto (naselje) Motike

Šifra opštine 1101
Šifra popisnog kruga 1117
Grupa u koju je svrstano naselje T

Podaci o popisivaču

Prezime i ime Мондровић Јага
Adresa stana Раднички пут 19

Потпис popisivača
Ј. Мондровић

Popisnu gradju za ovaj popisni krug pregledao sam dana 11.11.49
i našao da je ispravna.

Opštinska popisna komisija
Član
[Signature]

Пописна лисћа – контролни списак, из Архива Југославије.

У НЕМАЧКОМ РОПСТВУ САЗНАО ЗА ПОКОЉ РОДБИНЕ

„За вријеме постојања у Мотикама 1942. године ја сам био у немачком заробљеништву у Судетима, у Чешкој, у логору 13 Б. Један стари Чех, Енцел Скобац, слободан домаћин у близини логора, контактирао је с нама заробљеницима. То није било забрањено. Енцела смо сви добро познавали и чешће се сретали с њим. У повјерењу смо сазнали да је он у подруму своје куће држао скривени радио на коме је слушао вијести. Био је добро обавијештен о догађајима у Европи и осталом свијету, јер је слушао разне станице по свом избору. Најзанимљивије вијести преносио је и нама логорашима, и то у повјерењу.

Тај Чех Енцел Скобац дошао је код мене одмах у недјељу, 8. фебруара 1942. године, тј. сјутрадан по постојању у Мотикама. Раније сам му, као и други Југословени, причао одакле сам. Том приликом ми је јавио да је извршен велики постољ Срба у три села код Бање Луке – Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Рекао ми је да према радио – вијестима у та три села нико од Срба није остао жив. Када сам саслушао Енцела, кренуо сам да тражим неки нож да се убијем. Међутим, будно су ме пратиле колеге радници заробљеници, који су чули за моју несрећу и наслућивали моју намјеру. Они су ме ухватили и силом држали и смиривали. Ја сам се сав тресао и отимао, али ме они нису пуштали све док се нисам мало смирио и дошао себи. Они ме тјеше тиме да та вијест није провјерена. Можда је то нечија измишљотина и пропаганда. Онда им кажем:

– Пушћајте ме! Сад ми је добро.

Послије мјесец дана добио сам писмо из родног краја. Било нам је дозвољено да једном мјесечно пошаљемо и примимо по једно писмо. Мени је то писмо послао Млађен Шипка из сусједног села Драгочаја, мој брат од тетке. Млађен ми је писао да су од наше многобројне фамилије од преко 20 чељади остала жива само два моја млађа брата – Драган (16) и Пантелија (12 година). Запамтио сам, баш је овако писало у писму:

‘Твојих нема никог у животу, само Драган и Пантелија.’

Касније сам сазнао да се Драган спасио тако што се сакрио под кревет у соби када су усташе клале осталу чељад, а Пантелија је био у гостима код тетке у другом селу, у Бистрици.

ИЗ ЗАРОБЉЕНИШТВА У РАСТУРЕНИ ДОМ

Када сам се у јуну 1945. године вратио из заробљеништва, најприје сам отишао у сусједно село Драгочај код своје сестре Анђе, која се тамо, у засеок Граорце, била удала још прије Рата. Она је била најстарија од три моје сестре. Од њих три само је она остала у животу. Друге двије сестре, Драгица и Славка, заклане су кад и остала фамилија у Мотикама. Отишао сам директно у Драгочај и стога што се из заробљеништва заједно са мном вратио и Митар Шипка из тог села, па смо заједно, у друштву, дошли до Драгочаја и до моје сестре. А тада нисам ни имао неког ближег коме бих отишао. Анђа ми је испричала све. Код ње сам био

два дана. Наш брат Пантелија, који је за вријеме покоља био у гостима код тетке у Бистрици и тако преживио, остао је код тетке све док ја нисам дошао из заробљеништва. Чим је чуо да сам се ја вратио, дошао је у Драгочај. Када сам ја отишао у заробљеништво, он је био дијете. Сада је то био момчић од 16 година. Порастао је и много се промијенио.

Ја и брат Пантелија смо заједно отишли у Стијаковиће, нашој кући. Када смо дошли до куће, једва сам шта препознао. Све је било зарасло у траву и шибље. Густе изданци шљива, који су израсли за неколико година по шљивику, изгледали су као шикара. Кућа зарасла до крова. Био је јуни, када се све разлиста и зазелени.

КОМШИЈЕ ХРВАТИ ОПЉАЧКАЛИ СВЕ

С куће су били покидани олуци, а понеки комад цријепа разбијен. Од мноштва објеката у дворишту остали су само кућа, дрвена зграда мога брата Лазе и један мали амбарић. Ево их и сада стоје ту. Још се користе. Нисам дао ништа да се сруши.

Остали објекти су срушени и грађа однијета. Не види се ни ђе је шта било. На просторијама, које су остале, нема врата. И дрвена ограда на мом и сусједним двориштима највећим дијелом је срушена и однијета. По путу трава ко ливада. Шљиве и остало воће проријеђени, сасјечени. Свуда трава, чкаљ, оструга, коров, антрага.

Нема жива човјека. А ни од стоке ни трага ни гласа. Ко пустиња у којој су давно живјели неки људи. Пред том пустињом нијемо стојимо ја и брат Пантелија. Једва да проговоримо покоју ријеч. А не да се описати шта ми се тада дешавало у души, у глави. То ја не могу ни испричати. Свашта. Не вриједи ни почињати. Вјероватно је слично било и са Пантелијом.

Казали су нам да то кућиште по књигама није више наше. Како није наше? То је цијело кућиште са 300 дулума (30 хектара – Л. Л.) земље и шуме. Шума јесте сасјечена, али је земља ту. Није је нико појео ни однио. То је, веле, тачно, али је то за вријеме Независне Државе Хрватске преписано на наше комшије шокце, Нику и Стипу Пустаију, и то грунтовно. Сада је то њихово, као да је увијек и било. А нама и не треба толико земље. Нисмо кулаци. Нема ко од нас преживјелих да обрађује толику земљу. Тако су говорили не само сељаци, него и власти, и при томе често спомињали братсво и јединство. А Пустаије су с оне стране Вујића потока. Само нас дијели тај поток. Они су с оружјем чували стражу док су усташе клале по нашим кућама. Мој брат Драган каже да је неко на њега пуцао с те стране 7. фебруара 1942. године. Можда су то биле исте оне Пустаије на које је Павелићева држава преписала нашу земљу.

Одемо ја и мој брат Пантелија код Нике и Стипе Пустаије да питамо за своју земљу. Како је преписано на њих? Они нас лијепо дочекају и правдају се да је тако власт наредила, па су морали да пристану. Знам да лажу. Касније смо чули како су се комшије шокци међу собом жестоко свађали око тога коме ће од њих припасти која од наших ствари, штала и њива. Наша кућа је била добростојећа.

Имали смо све и доста земље. Они су се борили за нашу очевину као да је њихова очевина. При томе су једни другима подваљивали, о чему ћу ти касније навести један примјер. Нико и Стипо Пустаија су умрли.

Нова југословенска власт вратила нам је наше кућиште, оно што је остало. Почели смо од почетка, од ништа. А наше комшије шокци, Хрвати, којима ни длака с главе није фалила за вријеме Рата, сем оних који су страдали у војсци, имали су све. Економски су се добро помогли пљачком наших имања. Опљачкали су све наше. И данас, 2000. године, има код њих наших ствари које су опљачкали прије 58 година. Ја сам неке своје ствари нашао код комшија шокаца и вратио их кући. Послије Рата нису смјели да их не дају. Али нико од њих није донио нешто сам да врати, већ само ако се то код њих види, па тражи. Они су прикривали оно што се могло, да им не би тражили да нам наше врате. Ево, на примјер, неких ствари које сам по повратку из ропства нашао код комшија шокаца и узео их натраг:

— код оног истог Стипе Пустаије, на кога је Павелићева власт била преписала моју очевину, нашао сам једно хравстово буре за ракију од 110 литара. Ено га и сада код мене. Добро буре.

Стипо је демонтирао и наш нов свињац и пренио га у своје двориште. Одмах сам га познао, јер сам га ја правио. Ми у селу иначе знамо сваку шталу код комшија. Свињац није јаје па да је исти и да се лако сакрије код сусједа. Тражим од Стипе да ми врати свињац. Немам свињца, нити га имам с киме и чиме направити. Он понуди нешто пара да му га оставим. У оној биједи и немаштини, без динара – пристанем. Друге ствари су ми биле потребније од свињца. Нема ниђе ништа. А нема ко да помогне. Држава ми није ништа помогла да се закућим. А нисам имао ни свиња. Осим тога, кад се свињац више пута демонтира и премијешта, расклима се и поквари. Зато сам узео оно мало пара што ми је Стипе Пустаија понудио;

— код Паје Јосиповића нашао сам једну кацу за шљиве од 900 литара, а другу код Иле Јосиповића од 400 литара. И дан-данас добро ме служе обе те каце. Добро ми дође кад роде шљиве. Их, колико је наших српских ствари још увијек по шокачким кућама у Мотикама! Још увијек се њима служе;

— буре за ракију од 160 литара нашао сам код комшије Павла Јосиповића, званог Црни Паја;

— плуг сам нашао код Марка Јосиповића, званог Ањгир;

— велики дрвени славни сто, за којим су сједили гости за вријеме славе и других свечаности, нашао сам код Фрање Мартиновића. Колико се пута за тим столом јело, пило, пјевало, веселило – најприје у мојој многобројној фамилији прије Рата, затим код Фрање Мартиновића за вријеме Рата, и опет код мене од 1945. године. Много мојих сјећања и успомена везани су за тај славни стари астал;

— једну краву нашао сам у сусједном селу Драгочају, у засеоку Домићи, код шокца, али заборавио сам његово име. Вратио ми је краву. Од стоке сам нашао само ту краву. А имали смо доста говеда, свиња, живине, коње. Све су то опљачкали комшије шокци.

Да ти испричам онај примјер што сам реко како су се грабили ко ће шта прије здипити из српске куће.

Ту у Тодића долини, близу нас, Илија Тодић имао је подрум. У подруму је послѣје покоља остало буре ракије. Код нас се ракија много цијени. То је главно пиће. Као у неким крајевима вино. Ми печемо природну лијепу ракију од шљива. И Тодићи су имали доста шљива и ракије. Знао је то и комшија шокац Анте Мартиновић, па је одмах послѣје покоља кренуо у пљачку у Тодиће. Пошто пуно велико буре ракије није могао да понесе сам, отишао је кући по коње и санца и некога ко ће му помоћи да натовари буре. Док је Анте све то припремао, у међувремену је био бржи од њега његов синовац Јосо Мартиновић. Он је успио да прије стрица дође до Тодића подрума и стрицу испред носа украде и однесе буре. Када је Анте дошао по ракију, видио је да бурета нема. Кажу да се много љутио и гласно дерао што има тако покварених људи и лопова, који краду из очију. Пријетио је. Није знао ко му је украо Тодића ракију. Касније се његов синовац Јосо хвалио по селу како је подвалио стрицу Анти. То се причало и послѣје Рата, да се свијет смије и забавља. То је за људе била забава.

Оне ствари што су их наше жене и цуре ткале, шиле, везле, преле и плеле – све су то покупили шокци. Многи су то и за вријеме и послѣје Рата продавали у граду – чаршафе, столњаке, биљце, одијело. То се добро продавало послѣје Рата, јер тада је владала оскудица у текстилу. То су комшинице шокице продавале слободно. Није било опасности да те ствари неко препозна. Били су поклани скоро сви којима су припадале. Ако је пак неко од Срба препознао нешто своје, шокци су то враћали без ријечи. Нико није ништа сам вратио. Само кад нађеш, дају. Не буне се. Кажу да су то усташе расподијелиле. Лажу. Прибојавају се.

Ја све чујем од њихових ко је шта узео, па идем и тражим. За ствари су казивали кад се посваде или да се удобре, да би нешто добили, нарочито када мало више попију. За клање никад нису хтјели да одају неког. О том нису хтјели ни да причају, као да тога није ни било. Само кажу да о том не знају ништа и – готово. Кажу да су зло правили само Херцеговци, усташе са друге стране. Због опљачканих ствари они су били међусобно суревљиви, завидни према другима, нарочито они који су мање уграбили. Каже понеко;

– Ево, само сам ове виле узео из куће. А гледај шта је он све напљачкао.

Потом каже име оног ко је пљачкао и шта је од кога узео. Ја по тим причама кренем.

Сазнао сам сигурно да је ново одијело мога брата Јове однио из наше куће Нине Жижак. То ми је најприје казао Јосип Јуринов Бебо. Касније су то и други потврдили. Хоће да кажу кад их конкретно питаш и кад виде да знаш. Одем до Нине и тражим да ми врати братово одијело. Он каже да га није узео. Ја био млад и јак, па га потјерам да иде са мном пред свједоке. Он ми уз пут побјегне. Ипак се бојао, јер се знало да је одијело код њега. Након извјесног времена, одмах 1945. године, послао ми је паре за то одијело. Паре ми је донијела његова сестра Марија. Молила ме је да га више не дирам. Нијесам га више никад ни дирао. Послѣје тога долазио је мојој кући као да није ништа ни било. Никад о том више нисмо причали.

Кад код неког одем по неку ствар, он каже или да је није узео, или да је нестала код њега, или да је пропала (сломљена, изгорјела, поцијепала се). Ту нисам могао ништа. Мало се шта нашло.

СПОРО СЕ ОБНАВЉАЈУ МОТИКЕ

Послије Рата још дуго је било остатака усташа по Мотикама, све до 1947. године. Нападали су српске куће и оно мало чељади што је преживјело и вратило се. Ни ја нисам имао мира. Дању стално пазиш, а ноћу у шуму на спавање. Спаваш под листом или у ископаној рупи. Касније смо с њима још добро живјели. Нико се није светио.

За ових 55 година од Рата још се свега доста стекло. Само је у Мотикама мало српских душа. Многе фамилије су потпуно искоријењене, као мог брата Станоја. (Од 8 чељади није преживио нико). Исто је тако са фамилијама Илије Стијаковића (6 чланова), Николе Стијаковића (6), Цвије Стијаковића (од 7 чланова остала само Даница). У Тодића долини од више фамилија није остао нико. Мало је младих. Село је опустило. Срби наследници продали су доста земље шокцима. Њих је више. Од оног што је остало Србима, не обрађује се ни десети дио. Остало зарасло у коров, трње, шикару. Нема омладине српске. А у Мотикама Србима опет пријети опасност.“

СВЕДОЧЕЊЕ МИРКА СТИЈАКОВИЋА (1932)

Мирко Стијаковић, (у позадини је споменик побијеним рударима)

УСТАШЕ СТРЕПЕ ОД НАЈБРОЈНИЈЕ ФАМИЛИЈЕ

Велики Стијаковићи су заселак у Горњим Мотикама, на левој страни пута који иде од мотичке школе према мајданској цести, уз Ријеку. Удаљене су око 3 км од школе. Најбројнија породица не само у том засеоку већ и у сва три села у којима је извршен покољ Срба 7. фебруара 1942. године, тј. у Мотикама, Шарговцу и Дракулићу, била је фамилија Ђорђе Стијаковића у Горњим Мотикама. У заједничком домаћинству живело је 36 чланова, најближих сродника домаћина Ђорђе Стијаковића. Таква домаћинства су била последњи остаци великих сеоских родовских задруга у околини Бање Луке. После Рата 1941-45. године таквих задруга није више ни ту било. Разбили су их Рат и ново, модерно доба после 1945. године.

Пошто је у породици Ђорђе Стијаковића било више одраслих мушких глава, усташе су се прибојавале отпора приликом планираног покоља тог домаћинства. Зато су планирале да тамо крену 7. фебруара у већем броју.

На Ријеци код горњег млина прикупило се неколико група усташа, које су завршиле покољ у суседним засеоцима. Једна група је рано ујутро 7. фебруара отишла до мотичке школе, па продужила и стигла до крајњег шокачког засеока, Мејданцића, да би спријечила евентуално бежање српског становништва према српским селима Бистрици и Пискавици, која су држали устаници. Одатле се враћала назад и уз пут ликвидирала становништво по српским засеоцима. Група се недалеко од Мејданцића, код Тодића гаја, раздвојила у две групе: једна група се

кретала према центру Мотика преко Горњих Тодића, а друга преко Доњих Тодића и Тодића долине. Прва група је уз пут поклала породице Васкрсије, Илије и Ђорђе Тодића, а друга Боже и Раде Стијаковића, те Панте, Ђорђе, Луке, Михајла, Јове, Млађена и Милана Тодића. Те две групе су се састале код Стијаковића млина. Ту им се прикључила трећа група, која је кренула од дућана Ивана Гргића и поклала породице Митра Тодића и Милана, Ђуре, Станоја, Илије, Лазе, Ђорђе, Пеје, Цвије и Николе Стијаковића.

Све три групе кренуле су на „посао“ рано ујутро 7. фебруара и почеле клање Срба око 8 сати ујутро, када су чељад била обично устала, а нису се још којекуда разишла. Покољ је био прецизно планиран. Домаћи шокци су беспрекорно водили усташе од куће до куће. Зато је невероватно брзо, за неколико сати, покљано око 2.500 Срба по својим кућама и двориштима. Усташама је наруку ишао и велики снег, па су жртве биле у просторијама или на уским пртинама по дворишту. Тако су по 2-3 усташе лако убијале по неколико породица. У кући Драгана Стијаковића само један усташа збо је 7-8 чељади. Нико им није пружао отпора. Снажни и млади људи, као, на пример, Станоје, Јово и Мирко Стијаковић, изгледа да су легли на стомак на заповест једног усташе и били избодени ножевима у леђа као бундеве. Ни усташе нису очекивале такву пасивност жртава. Зато су по савету мештана шокаца оставиле Велике Стијаковиће за крај, кад покољу мање засеoke и када се прикупе у већем броју пред тим засеоком.

У домаћинству Ђорђе Стијаковића од 36 чељади преживели су само Мирко (10) и Раденка (8 година). Мирко је 2000. године био пензионер у Бањој Луци. Сећао се добро свих детаља. Умро је 2002. године. Део његових сећања овде је забележен. Он каже:

„Рођен сам 1932. године у селу Мотикама код Бање Луке од оца Ђорђе и мајке Досте. На дан покоља, 7. фебруара 1942. године, у нашој је кући било 36 чељади. Били смо најбројнија фамилија на подручју више села између приједорске и мајданске цесте. Заједно је живјело више породица: Ђорђо (9 чланова), Ђорђова браћа Млађен (8), Ђуро (6) и Миле (7), Ђорђов син Михајло (5) и баба Дева, мати мог оца и мојих стричева, дакле, укупно нас 36. Старјешина домаћинства био је мој отац Ђорђо. Доста се радило и добро управљало, па смо били не само највеће него и најбогатије домаћинство међу свим околним селима. Било је свега колико је било потребно. Живјели смо сложено, а слагали смо се и са комшијама, Србима и шокцима подједнако. Помагали смо се у раду и невољи, а скупљали у славу и весељу.

Били смо већ навикли на ратне услове и на Павелићеву власт. Стално присуство разних наоружаних хрватских јединица и појединаца у селу није нас много узнемиравало. Свакодневно смо виђали усташе, домобране, жандаре, сеоску стражу и сеоску милицију. Често су долазили и нашој кући, али нико нас није дирао. Наједу се и напију, па оду. О усташама се свашта причало, али нико од Срба у Мотикама није ни помишљао да ће и њих неко без икаквог разлога и повода једног дана све побити. Срби су били потпуно лојални према хрватској власти. Нико није правио ни најмањи испад, ни у покушају ни у наговјештају, ни

дјелом ни ријечју. Нико није ни покушао да бјежи од куће. Уосталом, није се ни смјело бјежати. Усташе су стално контролисале да неко није побјегао у шуму, у одметнике. Пријетили су да ће у том случају сву фамилију отјерати у логор. Срби су вјеровали да им нико неће учинити никакво зло, јер нису били ништа криви и били су мирни. Тако је било и уочи покоља, у петак 6. фебруара 1942. године.

Тог дана дошао је нашој кући један усташа и рекао Ђорђи да ће сјутра доћи нашој кући једна контрола, па је наредио да сви будемо код куће. Ако буде било ко отсутан, бићемо сви поклани. Навече уочи покоља дошло је 5-6 усташа са сеоским старијешиним у нашу кућу, па се до поноћи јело, пило и причало, што се и раније дешавало. Увјерили су мог оца да нема чега да се боји, јер је њима познато да су сви у нашем домаћинству поштени и мирни, нико није отишао у шуму и нико није крив. Зато не треба ничега да се бојимо. И ми дјеца то слушамо прије одласка на спавање. Сви сједимо у истој соби. Сједили смо и ми докасно. Зимска ноћ је дугачка, па се може наспавати. Ја нисам познавао никог од те групе. Само знам да су то биле домаће страже, јер су стране усташе, кољачи, дошле тек сјутра ујутро. То сам касније сазнао.

Тако су нас наше домаће усташе превариле. Ујутро смо сви без изузетка остали код куће. Отац Ђорђо није дао никоме ни макнути, ни до штале, док не прође контрола. Бојао се освете усташа ако неког не буде код куће.

Усташе су дошле пред нашу кућу у суботу, 7. фебруара 1942. године, негдје око подне. Кад смо угледали колону како се приближава нашој кући, отац каже да се не мичемо. Каже нам:

– Пустите псе нек прођу!

Био је миран. Није се надао злу. Још синоћ су нам усташе биле на вечери и том приликом лијепо дочекани и угошћени. Стално су нам понављали да нема чега да се бојимо.

Мој брат Михајло, Ђорђин син, ожењен, с троје дјеце, млад и снажан ко цин, хтјео је да оде до штале, удаљене око 200 метара од куће, да нахрани стоку, као што се увијек око подне радило. Међутим, наш отац Ђорђо није му дао да иде док не дођу усташе и увјере се да смо сви на окупу и не прођу, по јучерашњем и синоћњем договору. А када старјешина нешто каже, ту више нема поговора.

У том су усташе стигле пред кућу. Било их је 9, а нас 36. У заселак Велики Стијаковићи дошла је већа група усташа, али ја сам их тада код наше куће видио само 9. Сви су имали ножеве на пушкама када су долазили, а већина и неке сикирице. Млади људи. Нове униформе. Нема на њима трагова крви. Вјероватно су доље на путу остали они који су били окрвављени клањем Срба у другим засецима. Ови што су дошли, изгледају мирни. Не знам да ли су и те исте усташе неког већ клале тог јутра у Мотикама. Нисам само ја стајао на прозору и гледао како они долазе. Тискали смо се сви. Ја сам само на тренутке успијевао да се догурам до прозора и да погледам како усташе одоздо иду пртином према нашој кући.

Пред кућу су најприје изашли људи – Ђорђо, Млађен, Ђуро Михајло и Миле. Усташе стоје и разговарају с њима. И ми остали, једно по једно изађосмо напоље. Сњијег велик до врата, а пртина уска. И жене су изашле. Сви се нешто крећу и

мувају, а мало се говори. Усташе смирују чељад. Нису уопште грубе. Изгледају благо и питомо. Не вичу, нити пријете. Кажу нам да се ништа не бојимо. Ми се сви ипак јако препали, јер нам никад дотле није дошло толико непознатих усташа пред кућу. Они нас умирују. Бојали су се иако су имали оружје. Виде пред собом крупне и снажне људе. Ко рисови. Млади, 20-40 година. Били су сви крупнији него што сам ја сада, а ја сам висок 183 центиметра. Снага једна. Сви смо најближи род. Међу усташама нема ни једног тако крупног и снажног као што су наши одрасли мушкарци. Они су могли оних 8-9 усташа и голим рукама савладати, без обзира што су усташе имале оружје. Били су на који корак једни од других, а усташама су пушке још увијек биле на раменима. Мало касније усташе су се помијешале с нама, а нису скидале оружје. Лако их је било савладати. Сви не би ни стигли да скину пушке и окрену их према нама да су их наши напали. Друге војске није било ту у близини. Отишли су другим кућама у Великим Стијаковићима. Ове усташе неко од мјештана довео је близу наше куће и отишао даље, или је вјероватно гледао из заклона како ће се завршити сусрет најбројнијег домаћинства у Мотикама и групе од десетак кољача. То мало усташа је била шака јада за наше мушкарце. Виде то и усташе. Стрпљиво и благо разговарају с нашим и помало се помијерају, приближавају, заобилазе иза нас. Кажу да за нас нема опасности, али је наређено да се повежу одрасли мушкарци. Касније ће их пустити. Само да изврше контролу. Не показују никаву грубост ни насиље. Не журе.

Наши се смирују. Ја се прибио уз оца Ђорђу. Један усташа најприје приђе оцу и благо му каже:

– Не бој се ништа. Све ће бити у реду. Пружи руке назад!

Ђорђо тако уради, а други усташа свеза му иза леђа руке неким канапом. Остали стоје и гледају. Она двојица онда свезаше стрица Млађена, па Ђуру. Нико се не супротставља. Како је поступио старијешина Ђорђо, и остали имају тако да поступе. И друге усташе почињу да вежу – неко канапом, а неко жицом. Зачас повезаше седам одраслих снажних мушкараца: браћу Ђорђу, Ђуру, Млађена и Милу, те Ђорђине синове, моју браћу, Михајла, Новака и Глигу. Нико се не брани и не буни. Власт је власт. Од те моје браће само је Михајло био ожењен. Имао је троје дјеце. Најстарија му је била кћерка Раденка. Имала је 8 година. Новак и Глиго били су момци. Ја сам још био дијете. Имао сам 10 година. Имао сам још једног старијег брата од 13 година. Било му је име Славко. Два млађа брата звали су се Саво (7) и Коста (4 године). Имали смо само једну сестру, Драгињу, од 9 година. Било нас је укупно 8 Ђорђине дјеце.

ПОКОЉ НАЈБРОЈНИЈЕ ФАМИЛИЈЕ ОД 36 ЧЕЉАДИ

Када су усташе повезале мушкарце, одједном су се осилиле и постале грубе. Окренуле су најприје пушке на готовс, према нама, а на пушкама бајонети. Повезане мушкарце грубо постројавају на пртини и наређују им да се не мрдају. Они послушно и нијемо извршавају њихова наређења. Како старијешина Ђорђо, тако и сви остали. Нама наређују да се вратимо у кућу. Осорни су и груби.

Двојица усташа улазе за нама у кућу и уз гурање изгоне нас опет напоље. Гурају нас пушкама и наређују да пожуримо. Изгоне напоље и жене и дјецу. Вичу:

– Ајмо сви у ону тамо кућу!

И показују на кућу мога брата стричевића Станоја Стијаковића, која је удаљена од наше куће једно 20-30 метара. Ми сви изашли напоље и идемо пртином Станојиној кући. Напољу већ нису груби према нама. Има нас у групи пуно, 29, па се збијамо, гурамо, придржавамо, претичемо и помало разрјеђујемо по уској пртини. Малу дјецу одрасли носе или их придржавају за руке. Ништа се не говори. Улазимо у Станојину кућу. Двојица усташа осташе пред кућом, а двојица иду за нама у кућу. Наши мушкарци стално стоје свезани пред нашом кућом. Чувају их остала петорица усташа. Никакво насиље још није почело.

У Станојиној кући у том тренутку било је 4 чељади: Станојина супруга Јованка и троје њихове дјеце – Душан (18), Миља (16) и Ново (14 година). Станоје је раније био утекао.

Све су нас стјерали у једну собу. Ту нас је тада укупно било 33. Соба је мала, а ту је још и један кревет. Стајали смо збијени ко шибице.

Одједном, без иједне ријечи, двојица усташа почињу да боду чељад ножевима на пушкама – бајонетима. Истог тренутка пред нашом кућом оних 5 усташа убијали су наше мушкарце. Нису их клали. Боли су их ножевима. То сам видио касније. Нијесам чуо никакв глас – врисак, јаук – од наших људи. То је зачас било готово.

Ја сам се налазио насред собе када су она двојица усташа почела да боду и касапе чељад ближу вратима. Остала чељад се збија лијево и десно према зиду и кревету, ко овце, па пролаз до врата остаје слободан и видљив. Видим како усташа боде моју бабу Деву, Ђорђину мајку, стару преко 70 година. Она се спорије одмицала од врата, па се међу првима нашла пред усташким бајонетом. Баку је најприје један усташа ударио у главу малим пијуком, који личи на рударску сикирицу.

У соби завлада пометња. Само двојица усташа су била у соби и убијала. Боли су чељад ко кокоши и ударали сикирицама у главу, као у пањеве. Чујем ударце сикирица. Ништа не говоре. У соби настају јаук, дрека, писка, кретање и гурање. Жене гурају дјецу према зиду и заклањају их својим тијелима. Нико се не брани. Само метеж и писка.

Ја се завукох под кревет. И друга дјеца се почеше завлачити под кревет, тако да нас је у трену под креветом било 5-6. Гурају ме. Ја се завукох скроз до зида.

За само неколика минута усташе су поубијале сву чељад у соби. Ја испод кревета, преко дјеце испред себе, само видим ноге оне двојице усташа у војничким ципелама како се крећу по соби и како чељад падају на под, једно преко другог. Види се како крв шикће и како се циједи кроз одијела док падају и леже на поду. Јаук, вриска и роптање. Неки крклају. Усташе их млате сикирицама. Сви се трзају. Неко се покрене или окрене, а неко помиче руке или ноге. Одјећа на чељадима постаје све црвенија, како крв избија из тијела. Замало је крв прелила цијели под у соби. Око 30 чељади крвари из великих и дубоких рана. Крв се подлива и под кревет и стиже и до мене. Видим усташке ципеле како гацају по поду преплављеном крвљу и газе по женама и дјечи који су пали. Иду ћошкима и зи-

довима уз које се прибијају они који су још живи и боду их. Само падају једно по једно, једно преко другог, ко снопље. Соба је мала, а чељади пуно. Жене вриште и запомажу прије него их усташе убоду, а дјеца пиште, пружају руке и прибијају се уз оне који још стоје. Не сјећам се ријечи које су изговарали. Само кукњава и јаук. А касније кркљање, стењање и понеко: јо-о-оо-ј! Све се помијешало, па не разумијеш. Усташе ништа не говоре.

Она дјеца под креветом леже и све више се завлаче под кревет. Мене гурају све дубље, до зида. Ја само ћутим и чекам да видим шта ће бити с нама. Усташе су већ обориле сву чељад у соби. Нико није на ногама осим њих двојице. Мичу се између чељади и стају по њима. Ципеле им потпуно кржаве. Видим им ноге до кољена, преко оне дјеце испред себе. Ништа не говоре. Видим све четири њихове ноге како се примичу кревету. Обојица се сагнуше. Гледају нас под креветом. Почеше да боду дјецу. Видим им главе. Лица им румена. Само гурају бајонете на пушкама у тијела, као у бундеве, онда повуку према себи, па опет боду. Ко кад се боцка крмче док се пече на ражњу. Бајонети сасвим црвени. Низ њих иде крв. Боду ону масу дјеце збијене под креветом, не бирајући мјесто. За оним што иде први према прозору и боде иде онај други и боде иста тијела. Дјеца пиште и кркљају.

Ја гледам и све добро видим. Видим и њихова лица. Дан је. Добро се види. Не осјећам никакав страх. Обамро сам и охладио се. Одједном осјетим испод одијела крв на свом тијелу, и то на десној страни, испод сисе. Лежао сам на лијевом боку. Усташа је бајонетом скроз пробо једно дијете испред мене, које се било прибило уза ме, па је врх ножа послјије проласка кроз дијете допро и до мог тијела, али није ушао дубоко у мене. Осјећам како се крв слива и шири по мојим грудима према лијевој страни, на којој сам лежао. Али, ја се не мичем. Ћутим. Рана ме не боли. Усташе изиђоше.

Ево, и сада носим ожиљак од тог убода. Није се срастао ни изгубио ни послјије 60 година, иако рана није била велика. Чудно!

Ја и даље мирно лежим под креветом. У соби се мијешају кркљање, стењање, хукање, јечање, јаукање и понека ријеч. И дјеца поред мене стењу и мрдају се, протежу. Тијела по соби леже у свим могућим полажајима. Неки као да сједе с опуштеном главом и рукама наслањајући се на неког, јер сви нису могли да се опруже у тако малој соби. Измијешана тијела и удови се мрдају, окрећу, мотају, савијају, врте, ударају, мало подижу, падају. Умиру у грчевима. Ја све добро видим испод кревета, али не препознајем чељад у тој гужви и крви, сем понеког. Крви, Божи чоече, ко у кланици. Како се чељад врти, окреће и граби рукама, мрља се крвљу и по тијелу и по одијелу, а из њих се стално излива крв. Гледам како замиру.

ТРИДЕСЕТОРО ПОКЛАНИХ У СОБИ ОД 16 КВАДРАТНИХ МЕТАРА

Усташе су вјеровале да су побиле или смртно раниле сву чељад у соби и да нико неће остати жив. Изашле су напоље. Оставиле су једног усташу пред кућом да пази на побијене и да дотуче оне који су можда остали живи. Сви остали су

отишли, касније сам сазнао, према кућама мојих рођака Нике Стијаковића, чија је кућа била једно 100 метара удаљена од наше, Илије Стијаковића (300 м) и Луке Стијаковића (500 м). Горе су побили све: Лукину породицу од 5 чланова, Илијину од 4 и Никину од 15 чланова. Од њих нико није преживио. У наших 5 кућа побијено је 62 чељади за мање од пола сата. Већина их је издахнула одмах, а неки касније, на мукама. Остали смо живи само ја и Рада (8 година).

Ја сам био најдубље под креветом, до самог зида, јер сам се први завукао под кревет. Дјеца која су се касније завлачила заклонила су ме. И то ме је спасило!

Док у соби чељад замиру једно по једно и смирују се, а крклање и стењање се стишавају, ја се некако извучем испод кревета преко оне побијене дјеце испред себе. Тешко сам се извукао, јер је онај дрвени кревет понизак. Препузао сам преко дјеце, која су била врућа и мрдала се. Нисам се грозио њихових крвавих и избодених тијела. Нисам на то мислио. Не осјећам да ме рана боли. Само видим да сам и ја сав крвав. Највише сам се окрвавио од оних под креветом када сам се извлачио преко њих.

Када сам се извукао испод кревета, у гомили тијела препознао сам Млађеновог Илију, свог брата од стрица, дијете од седам година. Лежао је на површини, на лешевима. Давао је знаке живота. Вртио се и рукама и ногама. Покушавао је да устане.

Ја сам, газећи по оним тјелесима, јер се ногама није могло стати на под од њих, дошао до прозора и погледао напоље. Пред кућом, на дрвљенику, стајао је усташа с пушком у рукама на којој је био нож. Чувао је кућу да из ње не изађе ко жив. Када сам ја угледао њега, угледао је и он мене на прозору. Одмах је потрчао у кућу. Ја сам се брже-боље опет одмах завукао под кревет, колико сам могао, и притајио се. У том је усташа стигао до собних врата и одатле испалио метак у мог брата Илију, који је покушавао да устане. Усташа није ни улазио у собу. Вјероватно је мислио да се онај дјечак којег је дотукао био појавио на прозору. Одмах је изашао напоље. Можда му је било непријатно да гази по крви и лешевима до Илије, па је зато пуцао с врата, можда из пиштоља. Нијесам видио.

Илија је одмах био готов. Потпуно се смирио. Ја гледам како усташа дотуче Илију и како он издахну. Усташа се више није појављивао.

Послије извјесног времена ја се јопет извучем испод кревета. Жене и дјеца набијени и измијешани како се то не да описати, ни испричати. По роптању и покретима види се да су неки већ потпуно мирни, а то значи мртви, неки замиру и смирују се, а неки дају јасне знакове живота. На кревету сам угледао Станојиног сина Душана, у чијој смо кући били. То је био момак од 18 година. Њега није било ту када сам ја први пут био изашао испод кревета. Он је остао жив међу 33 наше и његове чељади у тој соби. Попео се на кревет док сам ја лежао под креветом. Лежао је на кревету. Није био ничим покривен. Ја нисам уочио када и како се он извукао између рањених и избодених и попео на кревет. Сада је непомично лежао ту. Каже:

– Дај ми воде!

Из бреме, која је била у ,кући', налијем му масу воде и дам да пије. Не може сам. Ја му подигнем главу и помогнем му да пије. Он се напи воде и одмах умрије на мојим рукама. Само изврну очи и издахну.

У соби и даље стењу и врте се. Ја почнем да преврћем мртве и рањене. Нађем своју мајку Јоку. Жива. Лежи. И не покушава да устане. Хоће нешто да ми каже, али говори слабо – тешко и једва чујно. Не обраћам пажњу на оно што говори. Извучем је изнад лешева. Тада видим да јој је стомак прободен и да је једно цријево наврло да изађе напоље. Је ли била крвава? Па ја о томе више и не говорим. Што да понављам? У соби је тако рећи све крваво. Као што је мокро кад пада киша, па се на почетку на то обрати пажња, а касније – нормално. Тако је и крв у соби. Кад газим по крви и крвавој чељади, кад ми се руке и одијело натопили крвљу док сам превртао мртве и рањене, – ја на то нисам обраћао пажњу, као да крви и нема.

Гледам шта да радим с мајком. Узмем чаршав с кревета, па га расцијепам у комаде и умотам мајку. Она лежи. Гурам је, окрећем и умотавам. Ја још нејачак, а она немоћна и не може да ми помогне. Сасјечени јој и одијело и тијело на доста мијеста. Све јој се види расјечено црвено месо. Ја гурам оно цријево унутра, па обавијам стомак чаршавом. Чаршав одмах поцрвени. Све то радим на тијелима оних испод нас, који још дају знаке живота.

Пошто сам завршио завијање мајке, почнем да окрећем и вучем за ногу, руку, главу или одијело оне доље што леже и гледам има ли још ко жив. Има их доста који дају знаке живота, али су много искасапљени.

Усташе су биле невјероватно вјеште у убијању људи. Били су прави мајстори у том послу. Тако су брзо набадали људе као да се играју, а скоро сваки убод је био смртоносан. Ударали су и сикирицама. Знали су одлично гдје и како да убоду човјека тако да му нема спаса. Морали су то раније негдје научити. У соби су рутински убијали чељад, као што се рутински обавља сваки други увјежбани посао. И ништа се нису ни збуњивали ни узбуђивали. И то је, по мом мишљењу, доказ да су они прије Мотика много убијали. Иако су у соби видјели чељад која су се вртила и помицала, они на њих нису обраћали много пажње, пошто су били сигурни да су им задали смртоносне ране и да ће они умријети на мукама. Вјероватно су их зато и остављале живе да се муче умирући.

ДВОЈЕ ПРЕЖИВЕЛЕ ДЕЦЕ СПАСАВАЈУ РАЊЕНУ МАЈКУ

Ја остављам у гомили и оне који дају знаке живота. Шта им ја могу? Само преврћем даље. И не мислим хоће ли се усташе вратити. Само мислим на оно што радим.

Нађем моју синовку Раденку, цурицу од 8 година, кћерку мог брата Михајла. Жива. Била је некако затрпана рукама и ногама попадале чељади. Извучем је на површину. Ја не стојим и не ходам по поду, већ пужем по мртвим и рањеним тијелима, ко по кревету. Соба није имала више од 15-16 квадратних метара, а простор су још закрчили кревет, шпорет, улаз. Код врата има мјеста, како су чељад узмицала од усташа. Остала гомила, од тридесетак чељади на десетак квадратних метара. Не можеш макнути.

Раденка је тешко рањена, али је уз моју помоћ стала на ноге. Почела је да плаче. Дотле није плакала. Погледам матер, па и ја почнем да плачем с Раденком, први пут. Дотле нијесам плакао. Није ми се плакало.

Престајем да тражим живе. Извукао сам Раденку до врата. Сва је умрљана крвљу. Стоји. Помажем мајци да устане. И она се дигла и дошла до врата. Ја је умотавам неким шалом који је висио изнад кревета и притежем завоје око струка. И мајка и Раденка могу да иду.

Пред кућом нема никога. То није наша кућа, већ Станојина. Станоје је мој брат од стрица, који се од нас одијелио и направио себи кућу. Наша кућа је 20-30 метара даље. Тамо лежи 7 побијених мушкараца: мој отац, три брата и три стрица. Видимо их како леже на снијегу. Нећемо тамо.

Мајка каже да оданде бјежимо у Тодиће, заселак с оне стране Ријеке и пута, око један километар од наше куће. Тамо је удата њена сестра Даница, моја тетка, па да идемо код ње. Она је мислила да су тамо сви живи и мирни и да нас тамо усташе неће наћи. Кренемо пртином тамо. Ја и осмогодишња Рада држимо мајку испод руку и водимо је. Тешко је. Она иде полако. Снијег висок, негдје поврх нас, а пртина уска. Незгодно ићи упоредо и водити мајку. Она не може сама да иде. Одмах стане. Тек напољу, према бијелом снијегу, видим колико смо сви црвени. Ко вукодлаци и вампири. Из мајке капље крв по пртини.

Наша кућа је на страни изнад Ријеке, па се до Ријеке и пута поред ње треба спуштати низбрдо једно 500 метара. Одатле се пут опет пење уза страну према Тодићима, исто 500 метара. Млин је неће на пола пута између нас и Тодића.

Спуштамо се према нашем млину и Ријеци. То је горњи млин. Не знам колико је сати, али дан је доста ведар и јако хладан, обичан зимски дан почетком фебруара. Има много проспитог снијега. Ништа не пада. Некако догурасмо до млина.

Пред млином је лежала моја сестра од стрица, Милина кћи Анђа, цура за удају из наше куће. Она је била најљепша цура у Мотикама. Ми смо се поносили Анђом. Сада је она лежала у снијегу, а снијег око ње сав крвав. Она се окренула на једну страну, и то лијеву, а лице јој на снијегу. Као да спава на црвеном јастуку. Снијег око ње је утабан. Анђа је имала дугачку плаву косу коју је плела у двије плетенице. Сада су те плетенице пружене од Анђине главе до пола пртине.

Јааој, каква је дјевојка била наша Анђа!

Говорило се да је такве нема надалеко. Када се спрема за збор, сви јој у кући помажу да буде што љепша. Била је доброћудна, вриједна и увјек весела. Сви смо је вољели, и одрасли и дјеца.

Тога јутра, као и обично, отишла је на извор поред млина да донесе воде. Ту су је усташе ухватиле и заклале. Млин је близу пута, а туда су усташе пролазиле. Или их је довео неко од мјештана шокаца. Они су знали да у млину увијек неког има, и дању и ноћу.

На једно два метра од Анђе лежи у крви Ђоле Тодић, мој брат од тетке Данице, чијој кући смо кренули ја, мајка и Рада. Имао је 30 година. И он је био крупан и снажан човјек. Дошао је у млин да меље жито. Млин не ради. Врата на млину отворена.

Ђоле је лежао потрбушке, а по леђима се види како је боден. С горње стране врат му је просјечен. Усташе су га боле и клале. Касније сам сазнао да су усташе жртвама обично наређивале да легну на стомак и да испруже руке и ноге. Онда су жртву боле с леђа. Мислим да су тако убиле и Ђолета.

Нас троје ту мало застанемо. Мајка каже:

– Ено нашег Ђолета и Анђе! Јадни они!

И ништа више. Ми се боримо за своје животе. Кренемо у Тодиће, кући тетке Данице и њеног сина Ђолета. Тако је мајка заповиједала. Ја и Рада смо радили како она каже.

Пошто се пут од млина према Тодићима пење уза страну, мати је ускоро малаксала. Кад смо стигли до извора Средовца, потпуно је изнемогла. Није могла да иде даље ни уз нашу помоћ. Није могла више ни да стоји. Скинем с ње онај шал којим сам је био огрнуо када смо пошли од куће, ставим га на снијег и ја и Рада полако положимо мајку да сједне на њега. Нас двоје стојимо поред ње. Почнемо се договарати шта да радимо.

МЕЂУ ПОКЛАНИМ ТОДИЋИМА

Мати каже да ја идем у Тодиће и да тражим некога ко ће доћи по њу, а она и Рада да дотле остану на том мјесту. Ја кренем горе, а оне остану. Идем према Доњим Тодићима. У засеоку су биле само три куће: тетка Васлије са 20 чељади, Илије Тодића са 15–16 чељади и Стојана Тодића са 5 чељади. Куће су им близу, једна до друге.

Када сам дошао горе, у Доње Тодиће, видим да су сви поклани. На зараванку између те три куће на снијегу је лежало око 40 чељади. Нисам их тада бројио, већ знам да их је толико било у те три куће и знам да су сви ту поклани. Тијела су расута по малом дворишту и леже у разним положајима. Понеко је забио лице у снијег, као да пије воду на врелу. На свима се виде ране и сјекотине, а код неких су разбијене главе. Неко гледа у небо, а неко се савио, згрчио. Дјеца као да су се играла по снијегу и онда се скаменила. Нико не даје знаке живота, не мрда се, не покреће. Саво, мој брат од тетке Данице, Ђолетов брат, дјечак мојих година с којим сам заједно чувао стоку и ишао у школу, лежи једно 15 метара даље од осталих. Вјероватно је покушао да бјежи, али га је неко стигао и убио. Не знам да ли су пуцали или су га убили ножем, односно сикиром. То ја нисам могао да закључим по ранама на њему, јер га нисам много ни загледао, а нико од Тодића није преживио да би о том могао нешто казати. Ја се нисам ни приближавао Сави.

У дворишту има доста стоке. Пуштена је из штала, али је заграђена и не може прићи побијеној чељади.

Ја све то мало и брзо погледао и одмах се вратио доље, мајци и Ради. Шта ћу? Њих двије код извора Средовца, на истом мјесту гдје сам их и оставио. Нису се ни макле. Мајка сједи, а Рада стоји поред ње. Гледају према мени. Кажем им да су и Тодићи сви побијени. Јопет не знамо шта ћемо ни ку ћемо. Мати ипак одлучи да идемо у Тодиће, теткиној кући, јер је ближа од наше у Великим Стијаковићима, а и узбрдица је мања према Тодићима. Мајка не би могла да дође до наше куће. Она је прикупила мало снаге док је сједила, те се уз нашу помоћ дигла. Полако смо кренули у Тодиће. Стигнемо горе. И њих двије виде поклане Тодиће. Ништа не говоримо. Само мајка уздише.

Одведемо мајку у теткину кућу и ставимо је на кревет у соби. И Рада легне поред мајке, а ја их покријем биљом. У соби на поду лежи заклано женско дијете од двије године. Лежи на леђима. Убодено у груди, а вратић засјечен. Мало крви на поду око дјетета. Крај дјетета на поду стоји комадић кукурузе и кашика с мало кајмака. Види се да је дијете доручковало кру и кајмак, па га усташе прекинуле и заклале. Кру и кајмак остали непоједени. Ја гладан. Питам мајку да ли да узмем оно парче курузе и кашику с кајмаком да поједем. Она каже:

– Поји!

Ја узмем и поједем. Мајци и Ради нити шта нудим, нити имам шта да им дам да једу. Не налазим се у туђој кући. Раденка тражи воде. Ту је у соби била маса с водом, па јој дам да пије. Онда легнем и ја поред њих на кревет и покријем се биљом, заједно с њима. Дотле ми је било хладно. Под биљом смо се брзо угријали. Тек тада су нас почели да хватају страх и паника. Чекамо да неко дође и да нас побије. Раденка се највише узнемирила. Сва дрхти. Каже да је јако боле ране. Шта ће дијете од осам година? Мене рана уопште не боли. Само је осјетим када се окренем и када притисне кошуља. Није то била тешка рана. У месо испод сисе ушао је само врх ножа. Али паника је спопапа и мене. Мајка лежи, јауче и само виче:

– Дјецо моја, не бојте се! Немојте плакати!

СПАСЕНИ

Тако је дошла ноћ. Ми смо ту преспавали. Ја се нисам будио до јутра, а за мајку и Раду не знам. Другог дана ујутро, 8. фебруара 1942. године, пробудио сам се чим је свануло. Видим да мати и Рада леже уза ме, већ будне. Ја се мало придигнем и погледам кроз прозор. Видим да одоздо, од извора Средовца, иде према Тодићима и кући у којој смо, колона војника и цивила, помијешано, и гоне троје санке с коњима. У мјешовитој колони има око 15 људи, пола у цивилу а пола у усташким униформама. Сви су наоружани. Иду у пљачку. Ја се уплашио, укочио се од страха и не могу да мрднем. Останем да лежим с мајком и Радом на кревету у соби. У собу уђоше три усташе. То су биле домаће усташе из Мотика. Мајка једног познаје и поче да нешто прича с њим. Каже му:

– Убите ме, а немојте дјецу!

Усташа каже:

– Доста! Нећемо убити ни тебе ни дјецу!

Касније сам чуо да је наводно стигло наређење да се више не убијају они који су остали живи. Они кољачи из Павелићевог тјелесног здруга, који су јуче поклали наше село, отишли су.

За њима је ушао један цивил кога је мајка такође познавала. Знао сам га и ја. Звао се Пиле Љевар, наш комшија из Мотика. Он нас је охрабрио. Рекао је да више нема убијања. Ко је остао жив – остао. Нас троје смо устали и изашли пред кућу. Побийени Тодићи леже на све стране у дворишту. Усташе и цивили само се мотају између њих по крвавом снијегу и не дирају их. Само гурну или одбаце с пртине оне који им сметају у кретању. Улазе и излазе из куће и осталих просторија, износе

ствари и товаре на санке. Нама се нико не обраћа, као да не постојимо. Пљачкају и војници и цивили. Веће ствари износе заједно. По двојица-тројица износе бурад ракије, каце сира, сланину, суво месо, ствари. Трпају колико год може да стане на велике санке са високим страницама. Из теткове куће имало је шта да се изнесе. У сваке санке упрегнута су по два коња. На крају су и нас троје ставили на санке и кренули. Ја сам био у санкама које је возио наш комшија Анте Марић. Усташе и цивили враћају се с нама. Они иду пјешке. Лијеп, чист и ведар зимски дан, 8. фебруар 1942. године. Нико ништа не говори. Само неки пјевуше. Неки су остали горе у Тодићима. Не знам шта раде.

Нас троје судовезли до школе у Мотикама. Ту је било сабиралиште преживјелих. Око школе и у школи пуно свакакве војске и наоружаних цивила. Шетају, једу, пјевају, пију, стоје, веселе се. Сви су весели, као на слави, као људи који су тек завршили добро дјело, па су задовољни. На њима нема трагова крви. То су све наши домаћи. Они нису, колико се зна, клали Србе, већ су само доводили српским кућама оне усташе које су дошле са стране и извршиле покољ. Они су чували и страже за вријеме покоља.

Они што су нас довели на санкама предали су нас стражару пред школом. Стражар нас је одвео у једну учионицу у којој је по поду била прострта слама. У школи смо нашли још троје преживјеле српске дјеце. То су Стијаковићи – Петко (10), Драгица (4) и Никола (1 година). Били су рањени Драгица и Никола, а Петко није. Нама је неко ране умотао крпама.

У тој учионици нас Срба било је тада укупно шестеро. Уђе један домобран и даје нам кру премазан путером да једемо. Ја поједем једну шниту, па тражим још. Дају.

Моју мајку, синовку Раденку и Драгицу одвели су, кажу, у болницу. Мајка је послје неколико дана умрла. Оно двоје дјеце су превијени и враћени у Мотике. Пребољели су ране и живи су и данас.

Нас тројицу – мене, Петка и једногодишњег Николу – узео је Фрањо Мартиновић, шокац из Мотика, на чување и његу. Не знам зашто смо ми и под којим условима дати њему. То никад нисам сазнао. Шокци су се јагмили за преживјелу дјецу из богатијих српских кућа, рачунајући да ће се тако домоћи њихових имања, а земље у првом реду. Петко и оно дијете остали су код Фрање до прољећа 1942. године. Тада је Петко отишао у најам код другог шокца, Петра Главаша, сељака. Малог Николу узео је и одвео својој кући његов ујак Јово Нинковић из села Павловца. Никола је преживио Рат, оженио се и сада живи у Бањој Луци. Ја сам остао код Фрање Мартиновића до 1944. године. Мени је било код њега добро. До данас одржавам добре односе с том фамилијом. Од Фрање сам отишао 1944. године у сусједно село Драгочај, код кума. По свршетку Рата, 1945. године, вратио се из ропства мој стриц Јово Стијаковић. Нас двојица смо се вратили у Велике Стијаковиће и ту поново закућили.

Док сам био код Фрање Мартиновића, наређено ми је да учим католичку науку ради покрштавања. Највише су ме учила њихова дјеца, али и одрасли. Када су оцијенили да сам научио, Фрањо ме је одвео у цркву на покрштавање. Покрштен сам 1943. године у католичкој цркви у Петрићевцу, близу Мотика. (У самостану

Петрићевцу прије Рата био је свештеник Мирослав Филиповић. Чуо сам да је он био главни организатор покоља у Мотикама. Касније је био управник логора у Јасеновцу. Прозвали су га Сатана.)

Сви моји у Стијаковићима покопани су неколико дана после покоља на неколико мијеста у шљивику, одмах ту гдје су побијени. После Рата сакупљене су њихове кости и сахрањене у заједничку спомен костурницу у Дракулићу. Њихова имена су исписана на костурници.

Ја сам после извјесног времена напустио Стијаковиће. Запослио сам се у Бањој Луци, гдје и сада живим, као пензионер.

На нашем имању од 300 дулума (30 хектара) добре земље, на којем је до 1942. године живјело нас 36 чељади, и то добро, није остао нико мој. Наше огњиште у Стијаковићима давно је угашено.

Моја синовица Раденка, која се спасла са мном, дочекала је крај Рата код ујака у Драгочају. Касније се удала у Дракулић, гдје и сада живи с породицом. Петко Стијаковић је такође дочекао крај Рата, оженио се, стекао породицу.“

Драган Стијаковић крај основне школе у Мотикама, сабиралиштем преживелих

СВЕДОЧЕЊЕ ПЕТКА СТИЈАКОВИЋА (1932)

Једно од малобројне деце која су преживела покољ у Мотикама 7. фебруара 1942. године био је десетогодишњи Петко Стијаковић. Он ми је испричао своја сећања на покољ, која су овде забележена. Петко је умро 2003. године.

Петко ми је испричао следеће:

„Рођен сам 1932. године у Мотикама од оца Раде и мајке Маре. У породици нас је било укупно осмеро. Поред оца и мајке, то су била дјеца: Стоја (1942. године имала је 18 година), Петко (ја, 10), Млађен (7), Госпа (5) и Мирко (1 година, још на сиси). С нама је живио и очев брат а мој стриц Саво (25), који је био ожењен. Жена му је била Ружа. Он је радио у руднику Раковцу код Бање Луке. Тамо је убијен истог дана када је извршен покољ у Мотикама. Рудник мрког угља Раковац удаљен је неколико километара од наше куће. Дакле, у нашој кући било је десетеро чељади. Сви су осим мене поклани 7. фебруара 1942. године. По мом сјећању, то је било овако:

„ТАКО УСТАШЕ УБИШЕ МОЈУ МАЈКУ МАРУ И БРАТА МИРКА“

Тог јутра, 7. фебруара 1942. године, устајали смо, облачили се и умивали нешто послје 7 часова, као и обично. Зимски је дан и касно свањива. Зимски се тако устаје. Стриц Саво устао је раније и отишао на посао у рудник Раковац, близу нашег села. Радио је у првој смјени. Сви ми остали, осим сестре Стоје, били смо у кући, односно у соби. Родитељи су нешто пословали по кући, а нас троје дјеце (ја, Млађен и Госпа) сједили смо поред шпорета и гријали се. Чекали смо да се спреми доручак. Брат Мирко лежао је у колијевци поред нас. Ми смо га чували да се не преврне и да не плаче. Ружа изишла да нарани стоку. Сестра Стоја, дјевојка, отишла је на воду. То је био њен посао. Она је свако јутро с бременом (дрвена плосната качица од 12-25 литара – Л. Л.) ишла на врело по воду, које је од наше куће било удаљено око 200 метара. Усташе су најприје ухватиле њу. Среле су је на путу између куће и врела и вратиле је кући. Ушле су заједно с њом у кућу. Тек када су усташе ушле у собу, ја сам их видио. Дотле их нисам видио. Ја мислим да их ни родитељи нису прије видјели.

У собу су ушла само двојица усташа. Застали су на собним вратима. У рукама држе пушке, а на пушкама су бајонети. Одијела су им била војничка, онако више зеленожута. На глави су им биле капе са словом U. Млади људи, румени од снијега напољу. Ја сам све то добро видио, јер сам био близу њих само неколико корака. Ја сам стајао код прозора када су они ушли у собу и мало је разгледали. Ништа не говоре, као да су нијеми. Један од њих само рече:

– Излазите напоље!

Ни родитељи ништа не говоре. Само гледају. Мајка узе у руке дијете из колијевке и крену према вратима. Пред њом је отац Раде ишао према излазу. За њима идемо

и нас троје дјеце. Ја сам се већ тада препао. Један усташа је изашао напоље, а други је остао иза нас. Разгледа по соби да ли смо сви изашли.

Када сам изашао напоље, угледао сам на снијегу пред кућом још доста усташа. Лијепо сам их пребројао док сам излазио напоље и стајао на пртини. Стоје и ћуте. Пред њима стоји моја сестра Стоја. И она ћути и гледа нас који излазимо из куће. Код свих усташа пушке на рамену, а на пушкама бајонете. На њима нова војничка одијела. Лијепо изгледају према снијегу. Они су уштиркани. Дугачки бајонети на њиховим пушкама сијају се као да су изгланцани.

Пејко Шијаковић

Не знам ко је те усташе довео до наше куће. Касније сам чуо да су комшије шокци показивали усташама гдје се налазе српске куће и српска чељад за вријеме покоља. Можда је неко од тих 12 усташа био и мјештанин, из Мотика, али ја нисам ни једнога познао. А ни отац не започиње разговор с њима. С њима нема ни једног цивила.

Пред кућом нас поредали једно крај другог. Снијег је висок, поврх мене, али је ту пред кућом доста разгажен, а пртина проширена. Нареди нам да изађемо на пут више куће. На путу је пртина још шири. Снијег утабили људи и стока. Ми сви изађемо горе и станемо једно уз друго. Родитељи и сестра Стоја привлаче нас троје уза се. Ми дрхтимо. И бојимо се и хладно нам је. Не знам од чега дрхтимо више. То јутро је било јако хладно, а ми се нисмо ни добро обукли. А изашли смо нагло из топле собе и стојали. Кад се стоји, хладније је.

Усташе стају укруг око нас. Опколише нас. Сви су скинули пушке с рамена и држе их у рукама. Један усташа каже:

– Овдје ћемо их!

Вјероватно је он био мјештанин и знао да је то најпогодније мјесто за нашу ликвидацију, па га је зато и предложио. Остали кажу:

– Добро!

Почињу припреме за убијање. Помијерају се помало око нас и окрећу пушке с бајонетима према нама. Нико од нас се не миче нити шта проговара. Усташе се међусобно згледају. Они раде свој посао. Ми скамењени само стојимо и чекамо. Ја нисам мислио да ће нас убијати. Нисам ни знао шта је то. Мислио сам да ће нас некуд одвести.

Пошто нисам био још обуо чарапе, већ сам навукао гумене опанке на голе ноге, било ми је јако хладно по ногама. Зато се премећем с ноге на ногу и дувам у руке.

Одједном мајка Мара, с дјететом Мирком од годину дана у наручју, скочи између двојице усташа и поче бјежати. Окрену се према пртини којом смо ми дошли на пут, тј. према кући, низбрдо. Мајка ми је била јака жена. Имала је тада 40 година. И ми и усташе гледамо шта се деси и шта ће даље бити.

Чим је мајка искочила из круга, између оне двојице усташа, скочи за њом један усташа и удари је јако кундаком пушке у главу. Сјећам се добро, била је то лијева

слѣпоочница. Како се мајка окренула за тренутак назад, да види шта ће бити, уста-ша је удари по слијепоочници. Мајка само јавну:

– Ааа! Јааоој!

Одмах паде на снијег. Поред ње врцну на снијег дијете. Она се више не миче. Прискочише усташе, па је боду ножевима. Из ње шикће крв. Како онако може крварити? Као да је велика печеница која се припрема за ражањ. Толико крви.

Дијете јој испало из руку и отишло најприје мало у страну, у снијег, а не на пртину. Упало у снијег па му се виде само голе ручице и ножице како млатају. Дијете пишти. Преко мајке пријеђе један усташа и убоде дијете у снијегу. Убоде га само једном. Мирко се одмах смири. Преста плач. Ручице и ножице се смирише и несташе у снијегу. Шта је дјетету требало! Умрло би на снијегу и да га нису проболи.

Тако усташе убише моју мајку Мару и брата Мирка пред мојим очима, на неколико метара од мене. Обоје их је убио један од оне двојице усташа што су ушле у нашу собу и што су нас ишћерале напоље. А у мајку су и други забадали бајонете док је лежала на снијегу. Из ње крв ври као врело. На више мијеста по тијелу. Али кратко. Она је брзо престала да се миче. Само се још мало трзала. Ми само стојимо и гледамо у мајку. Као да ништа друго не постоји. Обезнањени смо.

БЕГ КРОЗ УСТАШКЕ НОГЕ

Ја се први тргнем. Погледам да ли ће бјежати отац Раде и сестра Стоја. Они стоје као скамењени и само гледају у мајку Мару. Онај усташа што је убио мајку и Мирка вратио се на своје мјесто у кругу и договара се нешто са осталим усташама. Ја их не разумијем, јер изговарају само понеку ријеч. Више се споразумијевају покретима и гримасама него ријечима. На нас у кругу и не гледају.

Ја одједном скочим и клиснем између двојице усташа, између оних који нису били кржави и који нису боли моју мајку. Учинио ми се да њих двојица само гледају како мајка и дијете издишу на снијегу, а не гледају на нас. Били су се опустили и кундаке пушака спустили на снијег, као кад се у војсци стоји 'на мјесту вољно'. Искористим прилику, савијем се према пртини, па као муња шмугнем између њихових ногу.

... бем му мајку, не знам шта сам јуче ручо, а тога се свега сјећам ко да је сад!

Ко стријела прескочим мајку на пртини, па истом оном пртином којом је мајка почела бјежати сјурим се према кући испод пута. Друге пртине није било, сем оне на путу, а снијег виши од метра. Да сам пошао низ пут, одмах би ме стигли. Кућа је била нижа од пута, те сам брзо замицао уском пртином иза куће. То су секунде и кораци. Вичу што јаче могу:

– Стој, убићемо те!

Ја и не мислим да станем. Мислим у себи да је боље да ме убију у трку него да ме избоду ножем ко мајку и брата Мирка. Зато се нимало нијесам бојао док сам бјежао. Изгубио сам опанке бјежећи. Ујутро се још нијесам био обоу како треба кад су усташе упале у собу. Само сам навукао опанке на голе ноге када су нас

усташе изгониле из собе напоље. Нисам био ни завезао опанке. То су били они обични гумени опанци, они 'Батини'.

Остао сам у снијегу потпуно бос. Брзо сам трчао, па нијесам ни осјећао хладноћу. Уске пртине, високи снијег и кућа иза које сам замакао заклонили су ме од усташког погледа. Нису могли да ме више виде. Нису трчали за мном. А да су и трчали, не би ме стигли. Не би ме нико жив тако лако стигао на низбрдици испод куће. Нису за мном ни пуцали. Можда зато што ме нису више видјели. А ја нешто мислим да нијесу пуцали да не узнемире друге српске куће у којима је требало вршити покољ, па да српски народ не почне бјежати. Ја нисам чуо да су усташе икако пуцале. Србе су убијале ножем, сикиром, кундаком и колцем, а не метком.

Пројурим поред своје куће и продужим пртином низ нашу њиву, која се спушта од куће према потоку. Стигнем до куће Боже Стијаковића, која је била око 200 метара удаљена од наше. Трчао сам ко зец. Нису ме могли видјети. И не осјећам да сам бос. Ништа не чујем и не знам шта се горе дешава с мојима. Мислио сам да због нечега кољу само нашу породицу.

Уђем у Божињу кућу. Врата нису била закључана, али су била затворена. У кући нема никог. У соби у гвозденом шпорету 'фијакер' гори ватра, све пуцкета. Топло. Пријатно. Сједнем па се ту добро огријем, а највише гријем ноге. И не мислим на страх. Само да се угријем. Мислио сам да сам им утеко и да сам сада сигуран.

Пошто сам се угријао и одморио, изађем из куће и пођем даље према потоку. Добра пртина. Кад на једно 100 метара од куће видим на снијегу поклану Божињу чељад. И њих је било седморо у кући. Све сам их знао. Знао сам сваку крпицу одијела на њима. Како не би? Сваки дан смо били заједно.

Божина чељад лежи поклана и избудена, а снијег око њих јако црвен. То се не да описати. Извели их из куће и побили напољу, на малом зараванку на око 100 метара од потока. Ауух, мајку му! И њих су поклали! Шта сад? Ја им и не прилазим, нити их детаљније загледам. Шта ћу им? Не знам да ли је неко од њих још био жив.

ПОВРАТАК КУЋИ СМРТИ

Вратим се оданде својој кући. Шта ти је дијете? Не зна ништа. Идем горе гдје сам видио да кољу. Идем им под нож умјесто да се ту сакријем на неки таван или у шталу или да бјежим даље од зла. Блентав! Усташе су ме могле сачекати и убити. Лудо! Ја ни у школу нисам ћео ићи. Не зна човек шта га може дочекати!

Стигнем до своје куће. Уђем у собу. Ту је дрвени кревет. На њему су спавали отац и мајка, а ми дјеца на поду, на слами. Када сам ја ушао у собу, на кревету су лежали мој брат Млађен (7) и сестра Госпа (5 година). Покривени су поњавом. На дрвеној страници од кревета види се крв, како су се рањена дјеца пењала на кревет. Има крви и на поњавама. Ту су њих двоје сами дошли, попели се на кревет и покрили се. Леже и ћуте. Живи су обоје. Прво се јави Млађен. Пита гдје сам ја био, гдје сам се сакрио. Ја му кажем. Сестра ћути. Није могла говорити? Шта ја знам? Не отвара уста. Само гледа и дише. Они су ту остали да леже цијели дан, а

ја сам био напољу. Нисам нашао своје опанке. Навукао сам на ноге неке вунене чарапе које сам нашао у соби. Био сам цијели дан само у њима.

Изишо сам напоље, у двориште. Хранио сам стоку – коње, овце, краве, крмке. Повремено уђем у кућу и заложим ватру. Дјеца леже. Откријем их да погледам како су. Оно се на њима ране отвориле. Из њих цуре крв и сукрвица. Под њима све мокро од крви. Мо, да! Ауух! Млађен прича како су их убијали. Наредили су да сви легну на стомак и да испруже руке и ноге. Онда су их одозго, с леђа, изболи и ударали сикиром и ногама по глави.

Одем и ја горе, изнад куће, гдје су моји остали кад сам ја утеко. Сви леже потрбушке – отац, мати, сестра Стоја. Мирко бачен у снијег уз пртину. Голишаво дијете, изнијето из колијевке. По леђима и врату виде им се ране. Покрај њих много усирене крви, као црвени колач. И одијело на њима исјечено. Леже на путу, на пртини. Мајка лежи на истом мјесту. Нису је помјерили. Она је мало даље од оца и сестре. Горе изнад њих, покрај пута, живица затрпана снијегом. Иза живице – кућа. Родитељи не дају никакве знаке живота. И не трзају се. Мало сам их погледао и отишао. Мртви. Нисам их дирао ни помицао. Шта ћу им ја!

Одем у собу код дјеце. Док су им биле вруће ране, дјеца су могла ходати. Мо, то су посјеци, а не ране! Сада се не могу ни помаћи. Вичу да их боле ране. Не могу им помоћи. Мучило се то, па ето! Немам чиме више ни да их покријем. Чиме ћу? Шта је она једна поњавица, мокра од крви! Ја изиђем напоље да их не гледам. Бавим се стоком. Напољу сам био до пред мрак. Око 16 часова почело се смрчивати. Зимско доба.

УБИЈАЊЕ РАЊЕНЕ ДЕЦЕ

Тада сам ушао у собу и наложио ватру. У топлој соби преспавамо ту ноћ. Свануло. Тад погледам кроз прозор. Видим да иду људи – комшије шокци и два жандара. То су биле наше најближе комшије – шокци – Миле и Томо Мејданџић и Милин син Иво, младић од 18 година. Миле и Томо носили су крампове, а Иво лопату. На 'кући' су била двоја врата, са сваке стране по једна. Сакријем се ту близу за једно дебело дрво, једно петнаестак метара од њих. Гледам како један жандар уђе у кућу, а остали остадоше пред кућом. Врати се онај из куће па им каже да у соби има двоје живе дјеце. Пита:

– Шта ћемо с њима?

Онај други – изгледа да је он био старјешина – пита јесу ли рањена. Први одговара:

– Само што су жива.

Други:

– Онда их уби!

Послије тога жандар уђе у собу и пуче само једном. Не знам из чега. Сигурно из пушке. Можда је друго дијете заклао или утушио. Обоје су били мало прије живи, кад сам ја изишао из куће.

ПОКОП

Док су се жандари договарали шта ће с дјецом, цивили су почели да разгрћу снијег и да копају раку у шљивику, близу мојих побијених родитеља и сестре. Гледам како копају раку. Најприје су се мучили да разгрну високи снијег. Ја стално стојим иза дрвета. Не смијем ни да се мрднем. Смрзо сам се. Смркава се. Јако је хладно. Кад су ископали раку, двојица најприје ухватише моју мајку за руке и ноге и бацише је у рупу, као цак. Она је била најближа раци. То исто урадише с оцем и сестром Стојом. Накрају један дохвати дијете за ручицу и баци га у рупу, као неку кесу. Бацали су их Миле и Тома Мејданцић. Томин син Иво копо је с њима раку, али није узимо мртваце. Он је био млад.

Онда Томо и онај жандар што је убио дјецу уђоше у кућу и између себе изнесоше нешто у оној поњави којом су дјеца била покривена. Не видим шта је то. Однијели су то до раке, па изврнули поњаву. Тек тада видим да из поњаве истресоше двоје дјеце – мог брата Млађена (7) и сестру Госпу (5 година). Ону поњаву бацише на снијег. Не ћедоше да је баце преко лешева прије него их затрпају земљом. Затрпаше раку и одоше. Нису ставили никакав знак код гроба. Само на снијегу остадоше црне мрље од земље. Већ је мрак.

НОЋ У КРВАВОМ КРЕВЕТУ

Чим су они отишли, ја се вратим у кућу. Једва сам издржао хладноћу. У шпорету се ватра разгорела. Дрва су била ситна и сува. У ‘фијакеру’ сагоре зачас и загрију собу. Али, тај лемењак се брзо и хлади. Ноге озебле, не мош касти. Боле неиздржљиво. Отекле. Табани се бијеле. Нисам могло ни ићи од оног дрвета до куће, већ сам допузо на кољенима и рукама. Бојим се да ћу умријети од студени. Оћу да легнем на онај крвави кревет, али немам чиме да се покријем. Зато отпужем до оне поњаве крај гроба, на којој су изнијета дјеца из куће и коју су ту упокници оставили. Узмем је и донесем у собу. Наћем ту још неку шареницу и прострем је по кревету, да не лежим на крви. А и топло је. Легнем и набацам ону поњаву на себе, не водећи бриге што је крвава. Крв се већ скорила. И тако заспим.

Цијеле ноћи нисам се пробудио. Увече су ме ноге јако бољеле. Када сам ујутро устао, ништа ме не боли. Ни ноге. Наложим добро ватру, да се гријем. И то је било глупо. Домобрани видјели са Радине главице дим из наше куће и одмах дошли. Када је био покољ, по свим узвишенијим мјестима око српских кућа биле су постављене страже, које су пазиле на Србе. Стражарили су мјештани шокци, који су сасвим добро знали за сваку српску кућу. Страже су имале оружје. Када су усташе кољачи, са стране, извршиле покољ, мјештани су ишли по српским кућама да дотуку преживјеле Србе и да пљачкају. Све сам то касније сазнао.

А тада сам гледио како два жандара долазе нашој кући. Ја се сакријем под кревет. Кућу сам синоћ закључао с унутрашње стране, те домобрани не могу да уђу. Дођоше до прозора и кажу ми:

– Отвори кућу! Видимо те.

Ја им одговорим:

– Не смијем.

– Отвори! Нећемо ти ништа.

Отворим. Они ме заиста не дирају. Другог дана, 8. фебруара 1942. године, стигла је забрана да се даље убијају Срби који су остали живи. Одведу ме у кућу Томе Марушића, шокца, која је била удаљена од наше куће око пола километра. Томина жена дала ми доручак и неке ципеле. Дотле сам био у чарапама. Питају ме како је било. Ја им све испричам. Ту сам био један сат. Најео се и утријао. Онда су дошли жандари и одвели ме до школе у Мотикама. Ја идем сам с њима. У школи су сабирали преживјеле Србе.

СЛУГА КОД УСТАША

Тамо, у школи и свуда око школе, усташе, домобрани, сеоска стража, цивили – свега. Хођају око школе, једу, пију, пјевају, веселе се – као ждријепци. Види се да су неки већ доста пијани. Једу и пију оно што су опљачкали по српским кућама. Тако мислим. Пун астали свакаког мрса и пића. Дају и мени да једем. Нећу. Већ сам доручково код Томе Марушића.

У школи сам затеко још неколико српске дјеце и једну жену. Жена је била Доста Стијаковић, из Великих Стијаковића. Добро сам је знао. Она је била омотана неком крпом, а сва крвава. С њом је био њен син Мирко, дјечак од 10 година, и једна дјевојчица из њихове куће од 7–8 година. Звала се Рада. Из Доњих Мотика ту су донијели једно мало дјете. Укупно нас Срба у школи је било шестеро. Сви су били рањени осим мене и Мирка. Нас двојицу су неће око подне одвели у куће шокаца Пеје и Фрање Мартиновића, наших комшија. Пејо је био таборник, сеоски старјешина, а Фрањо кочијаш. Код њих сам остао два мјесеца. Онда сам отишо у најам у сусједни Петрићевац. Био сам најамник код једног усташе, који се звао Петар Главаш. Он је прије Рата био обичан сељак у Петрићевцу, а за вријеме Рата био је усташа. Не знам како је дошло до тога да идем код њега у најам. Ја се ту ништа нисам пито. Вјероватно је командант села Пејо Мартиновић себи задржао богатијег и јачег Мирка, а мене као нејачег и сиромашнијег дао Главашу. Код њега сам чуво краве. Чим нешто згријешим, Петров син Ивица изубија ме каишем по задњици. Послје тога по пет дана нисам могао сјести. Боли. И он је био усташа. Петар ме није туко, али није ме ни бранио од Ивице, па је исто. Ивица је туко за све.

Петар је погинуо за вријеме Рата, а Ивица је и сада жив.

Од Главаша су ме 1944. године одвели партизани на слободну територију у Сански Мост.

Када је 1945. године дошло ослобођење, мој рођак Млађен Стијаковић (брат Драгана Стијаковића, чије је казивање овде предходно забележено – Л. Л.), који се вратио из ропства, одвео ме је у сусједно село Павловац, код ујака Николе Нинковића. Ујак ми је помогао да закућим и почнем нови живот. Сада ево овдје живим у Бањој Луци, као пензионер.

ХРВАТ МИЛЕ МЕЈДАНЦИЋ УКОПАВА СТИЈАКОВИЋЕ 1942. И ВАДИ ЊИХОВЕ КОСТИ 1964. – УВЕК ВЕСЕЛО

Послије Рата направљени су заједнички гробница и споменик Србима који су 7. фебруара 1942. године поклани у Мотикама, Шарговцу и Дракулићу крај Бање Луке. Споменик је смјештен у селу Дракулићу. Све је то близу. Тада су откопаване гробнице по селима и сакупљане кости жртава и одношене у заједничку гробницу у Дракулићу.

Ја сам био присутан 1964. године када су откопаване кости моје породице. Дошли људи и откопали гробницу у шљивику изнад наше куће, у којој су били затрпани мој отац Раде (који је за вријеме убиства имао 40 година), мајка Мара (40), сестре Стоја (18) и Госпа (5), и браћа Млађен (7) и Мирко (1 година) и снаја Ружа. Ту су били затрпани сви моји најближи и најдражи.

Тужно сам гледао како разгрћу земљу над њима и како ваде њихове кости, 22 године послје укопавања. Међу осталима, вадио их је и онај исти Миле Мејданцић, шокац, који је 8. фебруара 1942. године ту исту чељад као вреће бацао у рупу коју су ископали он, његов брат Томо и његов синовац Иво. Болан, знало се у селу тачно ко је кога убио, опљачкао и сахранио. Зато су и довели Милу да он помаже у откопавању чељади коју је укопао. Он је најбоље знао ко је у гробници и како се чије кости најлакше могу извадити. Сада је радио много њежније него онда када је моју породицу ту сахрањиво. Онда није личио на човјека који сахрањује друге људе него... Но, није личио ни на шта нормално. Сада је био љубазан и умиљат ко

*Спомен-костурница покланима у Дракулићу, Шарговцу и
Мотикама 7. фебруара 1942. године.
Код споменика стоје Драган и Мирко Стијаковић*

Плоча на спомен – костурници

јање. Нико њега не дира, нити је присилно доведен. То је било ко нека моба. Миле се понаша ко да ништа није ни било. Ко да је дошо ту први пут у животу, да нешто помогне, у неку заједничку акцију. А био је наш први комшија. Каже, ко жао му што је то било.

Ја доносим пиће за покој душе својих. Миле мало копа, онда мало застане, попије, поприча, па јопет копа. Весо чоек. Он је и тада био здрав и снажан, мада већ у годинама. Ја нијесам осјећо неку мржњу према њему иако сам све памтио. Ко велим – било па прошло.

Све кости моје породице су нађене, а прошле 22 године од сахране. Однијете су у заједничку гробницу у Дракулићу. Њихова имена исписана су на костурници. Понекад одем тамо. Све рјеђе. Шта ти је живот!

Оне комшије шокци, што су чували стражу и водили усташе по српским кућама на дан покоља 1942. године, помрли су. Нико их није дирао, нити су шта одговарали. Послије Рата долазили су код нас, ко и прије Рата. Само, мало је нас остало. Ништа! Кућишта и празна и пуста. Земља подивљала.

Нико од нас није тражио освету. Не тражи ни сада. Ми стари смо своје попушили. Само да не буде новог покоља. Због дјеце.“

СВЕДОЧЕЊЕ ЉУБИЦЕ ВУЧИЋ (1929)

ПРВО КАЗИВАЊЕ ЗА ЗАПИС ПОСЛЕ 60 ГОДИНА

Љубица Вучић рођена је у Доњим Мотикама, у засеоку Васићи, 1929. године. Она је један од свега неколико преживелих сведока покоља у Мотикама 7. фебруара 1942. године. Своје сећање на покољ испричала ми је код своје куће у Мотикама. Њена сећања није до сада нико записао. А од покоља је прошло 60 година. Ипак, она се свега тако јасно и бистро сећа, до у детаље, као да је све то јуче било. За време покоља била је девојчица од 13 година, а то је доба када се и обичне ствари лако запамћују и касније дуго памте. А покољ је био изузетна појава у њеном животу.

Љубица Вучић

Љубица је и сада здрава и отресита, врло бистра жена. Њено казивање делује аутентично, врло аутентично, и убедљиво. Ниједног тренутка не уочава се склоност претеривању и истицању себе, ни онога што говори. Она је усредсређена на оно што је било. Само понека опаска ван тога је неки коментар за њу, а не за слушаоца. То је монолог, и то редак, кратак, тих, са уздахом. Као да је сама. Невероватно се добро сећа имена, назива, појединости. Она је била сва у ранама. Напросто је невероватно како је остала жива. Случај! Ево њеног сећања:

„Рођена сам 1929. године у Васићима. То је био један лијеп заселак у Доњим Мотикама, у којем су живјели и Срби и Хрвати. Мотике су близу Бање Луке. Скочи се у град пјешке. Зачас. И онда и сада.

Васићи су близу пута који иде од Бање Луке према школи у Мотикама. Тај пут иде кроз кроз Мотике и онда се спаја са цестом која иде од Бање Луке до Бронзаног Мајдана и даље, до Санског Моста. Спајају се код 12 километра од Бање Луке. Наше куће су биле на једном брежуљку, мало уздигнутом и нагнутом према путу, с десне стране кад се иде од Бање Луке према школи. Онда је то била калдрма. Сада је асвалт.

Земља је код нас добра, плодна. Све добро успијева – и жито, и воће и поврће. А шума има и не знам колико. Нигдје није тако стрмо. Све благи нагиби.

У мом селу прије Рата живјело се лијепо. У Васићима није било богаташа, а није било ни сиротиње. Сва домаћинства живјела су пристојно. И доста културно. Близу град, добра земља, има свега и за потрошити и за продати. Сваки дан се иде у град или на посао, или да се нешто купи и прода, нарочито уторком. То је пазарни дан у Бањој Луци. Вашар. Живјели смо мирно и, чини ми се, срећно.

Недјељом и другим празницима сви се лијепо обуку, а нарочито младеж, највише момци и дјевојке, па се скупљају, причају, шале, пјевају, играју. То се редовно дешавало.

Ја сам као дијете била здрава и срећна. Касније, када је тога нестало и живот постао тежак, увијек сам се сјећала срећног живота у Васићима, у Мотикама.

У нашем селу сложено су живјели Срби и шокци. Свакодневни живот и рад били су нам исти. Разлика је била само оно око вјере: крштење, црква, Божић, Ускрс, вјенчање и слава код Срба. Остало је било исто. Вјера се поштовала и нико није дирао у туђе обичаје. Није на то нико ни мислио. Свак је радио своје. То ником није сметало. Само, Срби и шокци нису се међусобно женили ни удавали. Српкиња се удавала за Србина, а шокица за шокца. Никад друкчије. Бар ја нисам чула. Иначе, засеоци су нам били помијешани, а негдје и куће у истом засеоку. Српски засеоци у Доњим Мотикама су Васићи, Малешевићи, Тодићи, Брковићи, Ковачевићи и Шешићи. Били су потпуно измијешани са шокачким засеоцима Јосиповићи, Ковачевићи, Мартиновићи, Љевари и Батковићи. Мијешале су се њиве, шуме, стазе, људи и стока. Тек је пред Рат почело зазирање једних од других. Али, тога се ја мало сјећам. Само се сјећам као да је мало захладило. Није увек било тако весело и отворено као прије. Мени су највише у сјећању остали моја породица и остале породице у Васићима.

У Васићима је у фебруару 1942. године, пред покољ, било девет кућа. То су: наша (Миланова) кућа, куће мојих стричева Џвије и Илије, те куће Микајла, Лазара, Илије, Станка, Ђоке и Ристе Васића. Усташе су 7. фебруара 1942. године поклате 77 Васића.

‘САМО САМ ЈА У ВАСИЋИМА ПРЕЖИВЈЕЛА ПОКОЉ’

У мојој породици било нас је укупно шестеро. То су: отац Милан (тада 42 године), мајка Даница (32), браћа Млађен (9), Стојић (7) и Мирослав (5) и ја, која сам тада имала 13 година. Отац Милан радио је до Рата као путар. Када је дошла Независна Држава Хрватска, пребацио се у рудник Раковац код нашег села. Ту су га усташе убиле истог дана када је у нашој кући био покољ, тј. 7. фебруара 1942. године. Дакле, отац није био код куће када су нас усташе клале.

У ствари, када су усташе дошле у нашу кућу, у њој су били само мајка Даница и браћа Млађен, Стојић и Мирослав. Ја сам тог јутра била отишла у комшилук и мене су тамо изболи, у туђој кући.

Тог 7. фебруара била је субота. Ја се тога добро сјећам и то сигурно знам. Устали смо сви око 7 сати ујутро. Мајка је наложила ватру, а ми дјеца смо се облачили, обували и умивали. Ја сам била јела крува (доручковала). Одмах послѣ тога отишла сам у комшилук, до куће Микајла Васића. Његова кућа је била близу наше, с десне стране пута. Мајка ме послала да донесем неко брашно од њих.

Док сам долазила Микајловој кући, видјела сам старог Микајла, који је имао око 60 година, како се уз басамаке попео до крова своје куће и скидао с крова снијег. На крову је било много снијега, па га је требало скидати, да се случајно не сруши кров. Снијег је на земљи био висок до 1,5 метар. Скоро је падао, па је још био растресит, као пахуљице.

Прошла сам поред њега и ушла у његову кућу. Узела сам зјелу брашна и одмах кренула натраг својој кући. Не смије се сједити кад те мати пошаље по нешто, па

чека. Када сам стигла до бунара, који се налази између наше и Михајлове куће, неко ме зовну два пута:

– Љубо, врати се! Љубо, врати се!

Не знам ко ме је звао. Ја се обазрем, али не видим никога. Вратим се Михајловој кући. Михајло и даље скида снијег с крова. Напољу, око куће, нема никог другог. Кад сам ушла у кућу, Михајлова чељад ме пита што сам се вратила. Виде да држим зјелу брашна у рукама. Кажем им да ме неко вратио. Ко ће ме вратити? Гледам кроз прозор има ли кога напољу.

‘ЗБОДОШЕ СТАРОГ МИХАЈЛА’

Утом пред кућу дођоше три усташе. Носе пушке на раменима, а на пушкама ножеви. На глави им шлемови. Те људе ја нисам познавала. Нису били из нашег села. Све тројица су млади и обучени комплет у нове униформе. Гледамо кроз прозор како наређују Михајлу да сиђе с крова. Он сиђе. Питају га:

– Имаш ли пара? Ђе су ти коњи?

Он каже:

– Пара немам, а коњи ено у штали.

Усташа му каже:

– Скини хаљину!

Михајло је на себи имао кратку сукнену хаљину. Старији су то носили, а млађи капуте. Скине је и спусти крај себе на снијег. Један усташа скиде пушку с рамена, приђе Михајлу и убоде га оним ножем на пушци у леђа. Михајло се скљока напријед. Трза се и кркла као јагње кад се коље. Док он лежи, усташа га још боде у леђа. Боде само један, а она двојица стоје и гледају. Не мичу се.

Ми се у соби збили на прозор и све то гледамо, преплашени и збуњени. Онај што је бо, скида прстом крв са бајонета и лиже. Затим сва тројица узели Михајла за руке и ноге и бацили га у снијег, у цјелац ван пртине. Бацише на њега ону његову хаљину. На снијегу гдје је Михајло лежао разлила се крв. Имамо времена да то све видимо. Усташе не журе. И не знају да ми гледамо шта они раде. Ми сви у соби преблиједили од страха. Мувамо се од зида до зида и погледамо кроз прозор.

Стара Ваја, Михајлова жена, била је болесна. Лежала је на поду, на сламарици. Кад је од нас чула да усташе пред кућом боду Михајла, подигла се и она до прозора да види. Потом се врати на сламарицу, преблиједи и – умрије. Зачас. Није више давала знака живота. Лежи на леђима мирна. Мртва. Није ништа рекла.

У соби нас је, осим мртве Ваје, још седморо живих. То су: Михајлова снаја Драгиња, супруга Михајловог сина Ђорђа, која је тада имала око 35 година, њена дјеца Бошко (15), Љубица (12), Даница (9), Петар (8) и још једно најмање дијете, чије сам име заборавила, те ја.

‘УСТАША ПРОБОДЕ МАЈКУ И ГОЛО ДИЈЕТЕ НА СНИЈЕГУ’

Кад сам ја била дошла у Михајлову кућу, Драгиња је купала своје дијете. Умлачила котлић воде, па једном руком држи дијете, а другом га сапуна и полијева. Она

је још купала дијете када сам се ја вратила у њихову кућу, а и када су стигле усташе. То су минути. Кад је Драгиња видјела како пред кућом усташе боду Михајла, почела је да само хода по соби, а оно голо дијете држи у рукама. Она је међу нама најстарија, али нам ништа не говори, не тјеша нас. Само тумара по соби и хуче, као избезумљена. И ми сви остали брзо ходамо по соби, као овце у тору када вук трчи око тора и гледа како ће ући унутра и поклати их. Бошко гледа на прозор и хоће да некуда искочи. Нема куд! Поред прозора стоје усташе. Врата на соби су отворена. Видимо обоје врата на „кући“. На једна врата улази један усташа, а на друга други.

У собу улази усташа који је бо Михајла. Нож на пушци сав крвав. Наређује нам да сви изађемо напоље. Прво изиђе Драгиња с дјететом у рукама. За њом одмах Бошко, Петар и Љубица. Млађа Драгињина кћи Даница цијело јутро је спавала у соби на кревету – и кад сам ја дошла, и кад су дошле усташе, и сада. Усташа на њу ни на Вају на поду не гледа. Само гледа у мене. Види да се не мичем. Не излазим са осталима. Наређује ми да и ја изађем. Ја нећу. Он ми се више не обраћа, већ оде за онима напоље. Виђе да ја остадох у соби. У соби смо остале нас три: ја, Даница на кревету, која се никако не буди, и мртва Ваја на поду. Ја чекам да се усташа врати и да ме ишћера напоље. Нема га. Станем крај прозора да видим шта ће радити са онима напољу. Усташе их зауставиле на оном истом мјесту гдје су зболе Михајла. Стоје управо на крвавој пртини – крв од Михајла. Михајлов леш под хаљином корак-два даље у цјелцу.

Драгиња скочи да бјежи доље према цести. Голо дијете притегла на груди обема рукама. И истрчала је 4-5 корака. За њом потрча усташа, стиже је и убоде је ножем на пушци у леђа, како је трчао за њом и стигао је. Она се одмах скљока на пртину, на страну, а дијете врцну у снијег цјелац поред пртине. Голо дијете врти се рукама и ногама у снијегу, као у сапуници у кући, и пишти. Имало је само пола године. Још је сисало. Мислим да се Драгиња намјерно, још свјесна, спустила на страну да не згњечи дијете ако падне напријед. Можда га је зато бацила у снијег, ван пртине. Ко зна! Можда је по мајчином нагону жељела да га баци даље од смрти.

Усташа се примакну дјетету, па и њега прободе бајонетом. Наби га на бајонет и избаци га на пртину. Дијете одмах престаде плакати.

Док је онај усташа убијао Драгињу и дијете, Бошко и Љубица покушаше да побјегну изнад куће, куда није био нападао снијег због стреве. Међутим, стигао их је други усташа и убио. Ја сам само видјела када су потрчали, најприје Бошко а за њим Љубица, и усташа за њима, али нисам видјела како их је убио. Замакли су за горњи хошак куће, који се не може видјети с прозора. Сјутрадан сам видјела да су изнад куће избодени. Петра су зболи пред кућом, на истом мјесту гдје и Михајла.

КЛАЊЕ У СОБИ

Послије тога све три усташе су ушле у „кућу“. Двојица одмах уђоше у собу, а један остаде на собним вратима. Не улази унутра. Један од оне двојице што су ушли у собу замахну пушком на којој је био крвав бајонет и одједном пресијече врат баби

Ваји. Она је лежала са забаченом главом уназад, тако да јој је врат био потпуно отворен. Глава се откотрља са јастука под кревет. Ваја је лежала на сламарици на поду крај кревета с главом на дебелом јастуку. Из одсјеченог врата не потече ни кап крви. Ништа. Само искочише жиле. Вире из одсјеченог врата и сучу се. Скоро је умрла. Није се још била охладила.

Други усташа дође до кревета. На њему је Даница и даље спавала. Не знам како је није она гужва у соби пробудила. Ма ми у соби уопште нисмо причали. Није било галаме. Стално је било тихо. Само смо се по соби вртили, без ријечи. А ни усташе нису причале. Само по коју ријеч. Осим тога, то је све трајало врло кратко. За Даницу је боље што је тако тврдо спавала. Није видила оно зло у кући. И није доживила страх пред своју смрт. Она је мирно лежала на кревету, на леђима, лицем окренута горе. Покривена поњавом до главе. Ја сам на два-три корака од ње. Све се дешава пред мојим очима.

Усташа подиже пушку с бајонетом, па је спусти нагло према Даници. Бајонет с пушке пресијече Даничину главу преко чела, укосо, до пола главе. Крв се разли по лицу и јастуку. Даница се није ни помакла, нити је пустила гласа. Усташа ју је ударио бајонетом само једанпут.

Ја занијемила. Само ходам по соби што даље од њих двојице. Као кокош кад се хвата у кокошињцу. Они иду према мени, за мном. Не журе. Иду полако као да се шетају, један од врата, а други од кревета на коме лежи Даница. У једног у рукама пушка с кривим бајонетом окренута према мени.

Ја прескочим бабу Вају и, немајући куд, сабијем се у уски ћошак иза шпорета. Шпорет је уздуж био уза сам зид, али његов задњи дио, пекара, био је мало одмакнут од другог зида. Једва станем у тај ћошак. Не могу се ни окренути. Само се укочила и стојим. Гледам у усташе. Обојица дођоше преда ме. Један каже:

– Ти нијеси из ове куће. Знаш. Откуд си? Чија си?

Наше комшије шокци, како сам касније сазнала од многих, знали су добро колико чељади има у којој српској кући, њихов узраст и пол и мјесто гдје се обично ко налази и шта ради ујутро око седам сати. Усташе које су нас клале нијесу биле из Мотика. Кажу да су однекуд са стране први пут дошле у наше село тог дана. Мјештани шокци су их доводили до српских кућа и детаљно обавјештавали колико и какве чељади има у свакој кући. Онда су ти мјештани остајали напољу, пред кућом или иза ње, прикривени. Нису улазили у собе у којима је вршен покољ. Зато су усташе знале да ја нијесам из те куће, тј. да у кући Михајла Стијаковића нема двије дјевојчице истог узраста, као што смо биле ја и моја имењакиња Љубица, него само једна, а њу су убили пред кућом. Можда је горе изнад куће стајао комшија шокац који је довео усташе, али ја њега нисам видјела. Није видио ни он мене, али је могао знати да сам ја у соби, ако су му то рекле усташе кад су изашле напоље. Усташе су одмах знале да ја нијесам из те куће. Зато се нису журиле да ме убију. Као да им нешто није било јасно. Нијесу знале да ли сам ја Српкиња или шокица, јер су и шокачка комшијска дјеца долазила у наше куће, као и ми у њихове. То их је мало збунило.

Ја им кажем:

– Не знам ни откуд сам, ни чија сам кад ви ово радите!

Нокти на обе руке налили се крви од страха, па поплавили и поцрнили. Шта мислиш, да ли би умрла да ме нису уболи?

Кажу ми:

– Читај „Здраву Марију“!

– Ја не знам ни читати ни говорити кад видим шта радите.

Један усташа пита:

– Шта ћемо с њом?

Онај с врата каже:

– Боди!

НА ЉУБИЦИ СЕДАМ РАНА

Онај испред мене одмах ме убоде бајонетом у предњу страну, код жличице. Док ми приноси бајонет грудима, видим како је крвав. Одмах сам пала ту на под и оне-свијестила се. Док нисам изгубила свијест, сјетила сам се само једног камена на нашој њиви код кога сам се играла с браћом Млађеном, Стојићем и Мирославом. Само ми се појави да до тог камена нећу доћи више никад. То је последње чега се сјећам.

Онда су ме усташе уболе још шест пута, док сам лежала у несвијести. Два пута с лијеве и три пута с десне стране, све у труп. Једном су ме уболе у лијеву руку код мишице. Највећа рана је била код жличице.

И сада носим ожиљке по тијелу од свих седам рана. Сви ожиљци добро се виде иако је од тада прошло 58 година. Један ожиљак на лијевој страни дугачак је 5 центиметара, а остали су мањи. Ево, погледај овај на руци. Лијепо се види. Он ме највише и подсјећа на покољ, јер је на руци па га стално гледам.

У неко доба ноћи сам се освијестила. Дошла сам себи. Прво сам осјетила велику жеђ. Пузала сам по соби и тражила воду. Не види се. Обноћ, пужући из ћошка собе, ишла сам према средини собе. Препузала сам преко бабе Веје, која је лежала на сламарици на поду, између шпорета и кревета. Она је била укочена и хладна. Напипала сам котлић с водом. Тај котлић с водом остао је у соби кад је Михајлова снаја Драгиња прекинула купање дјетета због доласка усташа. Био је скоро пун, јер су усташе стигле чим је Драгиња почела да купа дијете. Добро сам запамтила тај котлић. Био је споља плав, а изнутра бијел. То је као већа и дубља шерпа са жичаном дршком о коју се котлић вјеша на вериге. Та дршка се зове поврзац. У таквом котлу подгријевају се млијеко и вода, а кува се и јело за више чељади.

Попила сам много воде из котлића. Спопала ме врућина иако је ноћ хладна. Турала сам главу у котао и стално, помало, пила до јутра. Кад је свануло, видим да су отворени прозори и врата. Ја нисам имала никаквог страха. Видила сам да нема ништа од мене.

Баба Ваја лежи на сламарици, ал нема главе. Ено главе под креветом. Код бабе нема крви. Њен јастук чист. Врат кратак. Нема га.

Кад је боље свануло, подигнем се полако, ослањајући се на зид и кревет. На кревету Даница (9) не даје знаке живота. Лице јој расјечено. Виде се сукрвица и расјечене кости. На јастуку крв се смрзла. Тек сада видим да сам и ја сва крвава.

Ишла сам у школу те зиме, па ми отац купио добре ципеле, баканце. И ципеле све кржаве. И обе моје плетенице кржаве. Крв се по њима скорила, смрзла, па плетенице тврде ко штапови. Све се смрзло, скочило. Не сјећам се да ми је тада било хладно. Само сам се и ја укочила. Само ране кврче како дишем. Изашла сам у 'кућу'. Тако се код нас зове она горња просторија, у којој је обично огњиште. Ту сам нашла штап дједе Михајла, као клип, на врху мало крив. Узмем га и кренем својој кући ослањајући се на тај штап. Тешко идем. Идем полако. Застајем на прти-ни. Дођем некако до прве комшијске куће, која није била далеко. То је кућа Ђоке Косића. Одлучим да уђем у Ђокину кућу, да се мало одморим и да видим шта је тамо. У кући нисам нашла никог. Усташе су све ишћерале и побиле. Ја не могу даље.

У соби кревет, онај дрвени. Уз њега стоји неки сандучић. Ја се попнем на сандучић, па онако кржава легнем на кревет. Покријем се оним што је било на кревету. Нека поњавица. Почела ме опет хватати несвијест. Сада осјећам да ми ране зебу и да ме јако боле. Не дај, Боже, ником! Бојала сам се скоро да ће нас опет клати.

Лежала сам у кревету. Нисам спавала. Нема ништа од мене. Чекам да умрем.

СПАСЛИ ЈЕ КОМШИЈЕ ШОКЦИ – ПЉАЧКАШИ

Онда, то је била недјеља, дошли да пљачкају. Не знају да сам у соби. Ја се покрила преко главе. Утонула у сламу и неке крпе на кревету. Ђутим и чекам. Чујем како говоре ево ово, ено оно, узми, понеси, дај. Траже паре и купе ствари. Не знам ко су. Не видим их. Неко ми извуче јастук испод главе, али ме не виде. Провирим: била су двојица. Не познајем их.

Није прошло ни десет минута, а дођоше друга двојица. Један каже:

– Има неко жив!

Задиглоше покривач, ко кад се открива дијете. Видим ко је. Знам обојицу. Једно је био Божо Јосиповић, а друго Мирко Јосиповић, мој пар из школе, оба шокци из сусједног засеока. Божо је био човјек, ожењен. Мирко ме позна. Зна ме и Божо. Мирко каже:

– Љубо, јеси ли ти то?

Ја му кажем:

– Да! Ја сам сва избодена!

Он пита:

– Оћеш ићи с нама?

Божо стоји и ћути. Ја кажем:

– Хоћу ако ме нећете убити. Ако ћете ме убити, убите ме овдје, да ме не носите на вашу страну, преко потока.

Божо каже:

– Немој се бојати! Неће теби ништа бити. Ја ћу те носити.

Узме ме на леђа и понесе. Мирко гледа. Кад ме упртио, скроз ме покрио старим капутом. На кревету био неки стари капут, подеран, рупе по њему. Кроз једну рупу ја могу да гледам, да вирим. Намјестим главу да што боље видим кроз ту рупицу. Руке се прегнуле преко Божиних рамена. Висе ко мртве. Божо ме носи према кући мог стрица Илије. То је свега десет-петнаест метара од Ђокине куће,

у којој сам лежала избодена. Пред Илијином кућом је равно. Ту смо се скупљали, сједили, играли. На раван пред Илијином кућом усташе су доћерале Тодиће и Васиће и ту их на једном мјесту побиле. Ту их лежи много на снијегу. Све видим кроз ону рупу на капуту. Понеко се још миче, иако су прошла 24 сата од покоља. Само се трзне или протегне, па опет мирује. Чујем како неко крчи. Попадали и изукрштали се како их је гањало и убијало. По пртини и по угаженом снијегу свуда крв. Смрзнута. Све потргано. Неки зинули, а неки избуљили очи. Лицем притисли снијег. Свакако окренути. На многима одијело крваво – како су се трзали и ваљали по снијегу прије него су издахнули и смирили се. Било је ту једно 150 душа. У појединим кућама у Васићима и Тодићима било је по десетеро и петнаестеро чељади. Ту су скупљена и побијена два засеока – Тодићи и Васићи. Снијег утабан и црвен. Ту су их убијали. Неки бјежали. Нико није одатле побјегао. Све су их стигли. Неки дају неке гласове које не знам описати. Тога нема код живих људи. Не знам како се нису смрзли преко ноћи.

Божо и Мирко стали. Гледају лешеве. Тако сам и ја могла доста дуго да гледам. Они не обраћају пажњу на мене, као да ме нема. Ништа ми не закрива очи. И ништа ме не узбуђују ти мртви. Ко да то није ништа страшно. Не бојим се. Поред мртвих на равни нема никог живог осим нас троје. Све троје ћутимо и гледамо. Доста дуго, тако ми се чини. Онда ја опет кажем:

– Ако ћете ме убити, туците ме ту, ће су и они. Немојте ме носити на своју страну и тамо тући! Кажу ми да се не бојим, да ме неће убити. Божо каже Мирку да скине с једног закланог човјека ципеле. Одрастао човјек, па ће ципеле бити таман Божи. Оде Мирко до оног мртваца и одшмира ципеле. Биле су то дубоке ципеле. Види се да су ко нове. Добре. Мирко поче да их свлачи. Божо само стоји и држи мене на раменима. Обоје гледамо како се Мирко натезе и мучи док тегли ципелу са мртвог смрзнутог човјека. Одједном пусти ногу оног мртваца, диже се и каже:

– Не мере се скинути. Смрзле се ноге за ципеле. Не иде. Ајмо!

Божо каже:

– Добро! Ајмо!

Идемо доље према потоку. Кад су ме принијели потоку, угледала сам да се са друге стране потока, од шокачких кућа, отегла колона све до потока. У колони свашта: домобрани, усташе, сеоска милиција, страже, цивили. Ишли су на ову страну, нашу, према нашим кућама. Војници носе пушке, али на њима нема бајонета. Иду да дотуку рањене и да пљачкају. Ја опет кажем:

– Немојте ме носити њима! Видите ли колико их има. Убиће ме!

– Ништа се не бој! Само ћути, – каже Божо.

Умота ме још боље оном капутином. Прођосмо мимо њих. Нико ништа не пита. Можда нису видјели да је под капутом на Божиным леђима дијете. Можда су мислили да су то напљачкане ствари. А било је и забрањено даље убијање, како сам касније чула. Мирко иде за нама.

Кад смо прешли на њихову страну, Мирко пита хоћу ли Божиној или њиховој, Пејиној кући. Пејо је Мирков дјед. Мирков отац је Марко Јосиповић, али кућни старјешина је стари Пејо. Кажем му да ме носи Пејиној кући. С њиховом дјецом сам ишла у школу и играла се. И Мирко каже да идемо њиховој кући.

ШОКЦИ ЈОЈ ЛЕЧЕ РАНЕ

Божо ме однесе Пејиној кући. Он и Мирко испричаше како су нашли живу Миланову Љубу. Код куће Пејо, стар 70 година, и двије његове снаје – Јања и Јела. Јања је умрла, а Јела је и сада жива. Стари Пејо каже:

– Узмите је и окупајте је!

Оне ме окупале. Нисам знала кад су ме купале. Чим су ме полиле млаком водом, онесвијестила сам се. Кажу да су ме носили школи у Мотике. Било наређено да се тамо скупе сви који су преживјели. Ја се ничега не сјећам. У несвијести сам била све до слиједећег јутра. Кад сам се слиједећег јутра пробудила, кажу да сам најприје рекла:

– Нано, дај ми воде!

Јања ми је давала топло млијеко. Дошла сам себи. Кад сам прогледала, видим да то није нана, мати моја. Онда сам се сјетила да су ме донијели Божо и Мирко. Гледам око себе. Видим да лежим у соби на сламарици, поред шпорета, „фијакера“. Питају ме:

– Љубо, боли ли те? Немој се бојати!

Ране су ме бољеле откад су ме почели купати.

– Кажем:

– Боли.

Нијесам могла никуд да се помичем.

Пејин син Илија отишао је у град. То није далеко. Купио је маст и алкохол. Испрали су ми ране и намазали. Послије тога нијесам 24 сата ништа знала. Они су зовнули комшију Анту Мартиновића, шокца, да буде код мене, да их неко не оптужи да су ме убили. Тада је већ било забрањено убијање. Он је преноћио са мном. Јања каже да сам била дошла до себе.

– Ти си ћела, Љубо, умријети. Нијеси давала знаке живота. Само ти је радио дамар на врату.

Други дан, иза алкохола, ставили ме да сједим. Подбочили ме јастуцима. Мало сам сједила. Ту је Илија Јосиповић. Он је био хрватски жандар. Каже ми:

– Љубо, ено твоје сестре Босе у својој кући. Сједи на слами на кревету и ћути. Неће никуд. А нико је силом не носи. Из куће је све однијето. Испод Босе су извукли чаршав, па сједи на слами.

Боса је била моја сестра од стрица, 5-6 година стара. Код њих су усташе све побиле, а Боса се сакрила под кревет и тако остала жива. Можда ју је мати гурнула под кревет. Не знам. У соби је била сама два дана. Нико је није прије Илије нашао.

Кажем Илији да је донесе мени. Касније је испричао како ју је нашао на кревету и зовнуо да иде с њим, а она му рекла:

– Нећу!

Тек кад јој је рекао да сам ја код њих, пристала је. И донио је мени. Донио је до врата и пустио је. Она задреча и потрча мени. Обори ме. Ја се онесвијестим. Боса није била ни рањена.

У Пејиној кући лежала сам два мјесеца. Лежала сам само на кољенима и челу, све док ране нису зарасле. Нијесам могла да лежим ни на једној страни тијела. Бо-

ле ране. Само ме по дану дигну да сједим колико могу. Ја се онесвијестим кад гођ превијају ране. Превијале су ме Пејине снаје Јања и Јела.

Почела сам помало да једем. Мјесец дана сам само пила млијеко, три пута по чашу. Нијесам могла друго. Нудили су ме увијек. Како јести!

Ту смо обе биле са њима. Стари је реко да нико не смије казивати за нас док није дошло наређење да се не може више убијати. Кажу да је то дошло послје неколика дана. Ко је осто, не смије се убити. Стари није вјеровао. Још дуго нас је крио.

Код Пеје Јосиповића смо биле од 8. фебруара 1942. године па Боса до јуна, а ја тачно до Петровдана, 12. јула 1942. године. Пејина чељад су нас лијечила и његовала као да смо њихова дјеца. Само се лијепо сјећамо на њих, а ништа ружно.

Босу су однијели прије мене на петнаестак дана код њене тетке Милице Савић у сусједно село Рамиће. Ту је дочекала крај Рата. Удала се у Тодиће. Има породицу. И сада живи у Тодићима.

Мене је у недјељу, на Петровдан, 12. јула 1942. године одвела тетка Вида, сестра мог оца Милана, својој кући у Мацановиће, у сусједно село Чокоре. Она је поручила Јосиповићима да ме доведу у Бању Луку, да препознам нашу краву, па да је водимо у Јосиповиће. У Бањој Луци тетка и ја се искрадемо, па побјегнемо у Мацановиће. Ту сам живила све до краја Рата, а и послје једно вријеме. Послје Рата удала сам се за момка из сусједног засеока Вучића, такође у Чокорима, за Гојка Вучића. С њим сам се вратила на очевину у Мотике и стекла дјецу и унуке. И сада живим на очевини у Доњим Мотикама, кућни број 128.

ДОЧЕКАЛА СЛОБОДУ

Код нас су прије покоља стално долазили домобрани и сеоске страже. Међу њима је било доста мјештана шокаца из Мотика. Контролисали нас. Дођу да се најдеру. Ми давали најљепше што се има, да се удобровоље. Кад се наједу и напију, кажу нам да се ничега не требамо бојати.

Питају ће су људи. Да нијесу некуд отишли? Бојали се да не оду у шуму, у устанак. Из нашег села нико није отишао у устанак до покоља. Сви су увијек били код куће. Жандари и сеоска стража стално су контролисали. Тачно су знали колико чељади има у свакој кући српској и гледали јесу ли сва ту. Ако неког нема, траже док не нађу, од најмањег до највећег. Зато су 7. фебруара могли тачно да воде усташе до сваке српске куће и помажу да се нађе свака српска душа и – убије. Чуваи су стражу око српских кућа, да неко не побјегне. Они су послје ишли од куће до куће да побију Србе који су преживјели и да пљачкају српску имовину. Нису само они пљачкали. Пљачкали су сви шокци – и наше комшије и они са стране. Однијели су све. Однијели су сво жито из наших амбара. Фамилија Пеје Јосиповића, која је преузела мене и Босу, однијела је мало жита. Све су покупили други прије њих. И сву стоку су пљачкали. Ја не знам ко. То ни касније нијесам могла сазнати, иако сам се одмах послје Рата вратила у Мотике и ту са шокцима живим све досад. Само сам касније сазнала да су ми браћа Млађен (9), Стојић (7) и Мирослав (5) сасјечени пред кућом. Мајка је убијена у кући. Отац је истог дана

убијен у руднику Раковац, недалеко од наше куће. У прољеће, кад сам оздравила, ишла сам од Пејине куће више пута нашој кући. На зидовима у нашој соби било је трагова крви. Ту су убили моју мајку Даницу и још неку чељад. Чула сам како су наши младићи бјежали, а комшије шокци их дочекивали и убијали ножевима, сикирама и кољем. Мало се пуцало. Само по ђекоји.

Послије сам чула за своју ујну Досту Тодић. Она је била пред порођајем. Усташе је обориле на леђа, па јој преко стомака ставиле даску и на њој се клацкале, љуљале и гледале како се Доста ,порађа' све док нису из ње истиснули дијете. Нису је боли нити клали, већ су је тако мучили. Онда су је дотукли сикиром.

Моја сестра стричевка Боса, Илијина кћи, која је преживјела покољ под креветом и коју су донијели у кућу Пеје Јосиповића, у којој смо једно вријеме биле заједно, причала је како је изашла из куће када су усташе отишле. На снијегу пред кућом нашла је своју мајку Цвијету. Она је била трудна. Само што се није поро-дила. Боса каже:

– Мама лежи и гледи. Ја је зовем: – Мама, мама! – Она само гледи.

Ту је оставила матер и вратила се у собу, на кревет. Покрила се и лежала, а повремено је устајала и тражила да нешто једе. Сјећа се како ју је жандар Илија Јосиповић звао да пође с њим, а она није хтјела. Рекла је да ће код куће чекати та-ту. А њен отац већ је био убијен у руднику Раковац.

У соби у којој је била Боса остала је колјевка с дјететом од 24 часа у њој. То је било тек рођено дијете моје и Босине стрине Стане, жене нашег стрица Илије. Стана је била родом из сусједног села Павловца, из Штрбаца. Њу су усташе истјерале напоље, а дијете у колијевци остало је у соби. Живо. Нико га није ни видио. Када је послје покоља заплакало, Боса му је турала крух у уста да једе. Видјела је како то мајка ради с другом дјецом. Хтјела је да нахрани дијете. Оно је умрло.

* * *

Одмах послје Рата дошо ми је један суповац (полицајац) и пита ме неколико ријечи. Наредио ми је да ћутим:

– Ником не говори о покољу. И ником ни ријечи да сам те ја питао. Што је било – било. Ником не говори!

И ја о покољу моје породице нијесам ником причала, него само неком кријући. Бојала сам се. И сада се бојим да ће нас усташе и Турци поклати. Шта мислиш, оће ли до тога доћи? Не дај, Боже!“

* * *

ТЕТКА ВИДА НАШЛА ЉУБИЦУ

Вида Мацановић (рођена 1912. у Мотикама, умрла 1999. у Чокорима) удала се 1932. године у село Чокоре, за мог ујака Гавру Мацановића. Иако је имала 87 година, још увек је одлично видела и чула и свакодневно обављала све кућне послове. До пред саму смрт живо се сећала ратних догађаја до у детаље. Испричала

је како је за време Рата довела из Мотика у Мацановиће своју тринаестогодишњу братичину Љубицу.

„Ја сам рођена у Мотикама, у кући Васе Васића, прије почетка Првог свјетског рата. Оца Васу не памтим. Отишао је у Први рат и погинуо. Мајка Стоја умрла је при крају Рата, 1918. Било нас је четворо дјеце, три брата и ја. Браћа су се подијелила прије Другог свјетског рата, а ја се 1932. удала.

Најстаријем брату било је име Милан. Његова жена Даница родом је из Горњих Мотика. Пред покољ су имали четворо живе дјеце, три синчића (Млађена, Стојића и Мирослава) и ћерку Љубицу. Цвијина жена Љубица била је из Рамића. Имали су само двоје дјеце, Николу и Босу. Илија и Стана, родом из Штрбаца у Павловцу, исто су имали двоје дјеце, Госпovu и тек рођеног синчића у колијевци. Сви су поклани у суботу, 7. фебруара 1942, осим Миланове Љубице и Илијине Босе и оног дјетета у колијевци, које нису видјели, већ је само свисло.

Ми у Мацановићима сазнали смо истог дана за покољ у Мотикама. Одмах смо побјегли у Матиће, у Бистрици. С нама је било и Павловчана, који су од Бање Луке побјегли у Чокоре када су усташе запалиле Нинковића кућу у Павловцу код Бање Луке. У нашој кући у Мацановићима биле су породице Васкрсије и Симе Штрпца. Били смо род. Њихова сестра Стана била је удата за мог брата Илију у Мотикама.

Послије неколико дана чула сам да је у мојим Васићима остало двоје живе дјеце. То ми је рекао мој ђевер Никола, који је био рудар у Раковцу, али те суботе није отишао на посао и тако је остао жив. Не знам од кога је он чуо. Ја сам одмах помислила да су то моја дјеца, дјеца од моје браће. Тако је и било. Остале су живе Миланова Љубица од 13 година и Цвијина Боса од 5 година.

У Мотике се није смјело ићи све до љета 1942. године. Онда се могло, на ризик. Нису више убијали жене и дјецу. Одрасли мушкарци нијесу смјели да иду. Ја се усудим. Одем сама у Мотике. Све се склањам с главног пута. Знала сам добро стазе и пречице. У Мотикама сам рођена и одрасла. На Дворовима види ме једна шокица. Знала ме. Пита:

– Куд ћеш? Што си се тако ужалостила?

Кажем јој:

– Ето, стиже.

– Добро, ајде!

Шокачки је и Бог заклан.

Никога другога нисам видила до куће Пеје Јосиповића. Ниђе није било страже. Сама ја кроз усташко село. Ја сам прва прошла кроз њихово село послвије покоља. Бојим се, али идем.

Дођем до Пејине куће. Била је недља. Они отишли у цркву. Нађем код куће саме Љубицу и Пејину жену Ружу. Ружа је била мало будаласта и прије. Носа пуна њедра камења. Знала ме. Одмах поче јавкати за нашом покланом родбином. Љубица у кући била сама. Лила у колијевци Марково дијете. Марко је Пејин син. Љубица зајаука, запишта:

– А, јааааоој, тетка! Јеси ли жива? Мени су рекли да си убијена.

Ја не смијем јаукати, да ме не убију.

Обе дршћемо.

– Драга тетка, бјежи. Ајде дјеци. Сад ће они доћи из цркве.

С Љубицом се нијесам ни бојала. Претрнула. Недља прије подне. Баба, луда, напољу. Била старија од мене, пуно.

Била с Љубицом једно два сата. Саме. Нијесам ништа јела ни пила. Босу одвела тетка у Рамиће раније. Она је била покатоличена, па је прије могла да дође и одведе Босу. Ја прије нијесам смјела ићи. Љубица исприча како је остала жива у кући Микајла Васића. Ишла да донесе мало брашна, у зајам. Чим је ушла у кућу, наишла војска. Пред кућом заклали Микајла, а његовој жени Ваји у соби одсјекли главу. Љубицу изболи на седам мијеста и оставили је. Мислили да је мртва. Послије је одвели шокци својој кући и присвојили је. Пејин син Марко ћио да је усвоји, за ћер, да узме њено имање. Васићи били добростојећи. Имали доста добре земље. Други Пејин син, Илија, ћио да усвоји Босу и да присвоји њено имање. То су била велика и добра имања. Земља родна. Ја отишла прије него су они дошли од цркве.

Када сам дошла у Мацановиће, поручила сам Марку Јосиповићу да ми пошаље дијете. Он неће. Ја даље нијесам могла долазити у Мотике, али сам смјела ићи у Бању Луку. Поручим ја Марку да сам нашла Љубину краву у Павловцу, па ћу је довести у Бању Луку, а он нека пошаље Љубицу да је препозна. Па нека воде краву у Јосиповиће. Поручи да ће доћи.

У Бању Луку одемо на Петровдан, 12. јула 1942. године, ја и Крста Мирнић, Лазара Мирнића жена. Мирнићи су нам близу. Са истог Точка узимамо воду. И Крста је била родом из Мотика, као и ја. Маркова жена Јања доведе Љубицу. Нашле смо се код Имзе Кадуниха, оног обућара код Ферадије. Туј смо се ми одозго из села увијек скупљали. Дамо Имзи милошту, па останемо у његовој радњи и сачекујемо се. Ја сам тад први пут виђела комшиницу Јању послје покоља. Она остане код Имзе да чека, а Љубица оде са мном и Крстом да тобоже препозна своју краву и да је води у Јосиповиће. Полакомили се на краву. Била добра.

Ја и Крста узмемо Љубицу, па нећемо према Павловцу и Мотикама, већ у супротном правцу, уз Врбас, па на Горњи Шер, преко Крчме, Гајића и Суртелије дођемо у Мацановиће. Уз пут кажем Љубици:

– Драго дијете, ја те одведе себи.

Она ћути. Тек када смо стигле у Мацановиће, она каже:

– Драга тетка! Шта урадише душмани! Поклаше нам породицу.

Била је обично обучена, али љепше него наша дјеца. Они су били ближе граду. Љубица је ишла у школу, у трећи разред.

Јавили смо Јосиповићима да смо узели дијете. Нијесу се љутили кад су видјели да је дијете прече мени. Послије смо ја и Крста, кад је дијете било код мене, ишле у Мотике. Најприје смо свратиле код куће Крстиних родитеља. Затворено. Отварамо. Пусто. Видимо – по зидовима сасушени трагови од упрскане крви, крај кревета. Изјаучемо се. Њени родитељи, стари, заклани на кревету. Одемо у Васиће. Све куће стоје на мјесту. Њи побили у кући и на дворишту, па спалили у штали. Идемо крај Малешевића. Пејо Малешевић имо седам синова и седам снаја,

са доста дјеце. Све поклано. Остала жива само најмлађа Пејина сна Љубица. Прала веш на потоку. Кад се смирило, вратила се на кућиште Малешевића. Средила себи једну собу и ту живила. Отворила дућан. Свега нам давала. Ми нијесмо код ње ништа јеле ни пиле. Она била у црнини. Носила пиштољ. Пуца.

– Не бој се, кумо. Нема више клања.

Њу је вјенчао мој брат Милан, Љубичин отац. Послије неког времена, кад се смирило, убили је овноћ, сигурно усташе. Касапили је. Одсјекли јој дојке.

Од Љубице Милошевића нас двије вратиле се у Чокоре. Послије смо често ишле у Јосиповиће. Водили Љубицу да је виде. Ништа осим Љубичиног одијела нијесам узела. Она се од нас и удала, у Вучиће, исто у Чокорима. Сада живи на очевини у Васићима, у Мотикама.“

* * *

Ја се сећам када је Љубица дошла у Чокоре, у лето 1942. године. Њу је довела у Мацановиће њена тетка Вида. А та њена тетка је моја ујна, супруга мог ујака Гавре Мацановића, рођеног брата моје мајке Јованке. Мацановићи су близу Лукајића. Мешају нам се њиве и шуме, а лети стока на пашњацима и деца која је чувају. Наша њива Брдо није ни 100 метара далеко од куће ујака Гавре и ујне Виде. Поред ујака Гавре, ја сам у Мацановићима имао још три ујака – Николу, Млађена и Драгу. Никола је био рудар у руднику Раковац, али на дан покоља није отишао на посао због великог снега. Ми смо јако волели ујаке, а они нас, Јованкину децу, још више. И они су имали доста деце, па смо се често сретали и дружили. Ујна Вида је умрла 1999. године. Увек је била изузетно племенита жена, а нарочито добра према нама, Јованкиној деци.

Кад је Љубица дошла код своје тетке а наше ујне Виде у Мацановиће, то се одмах прочуло по целој околини. Сви су ишли да је виде и да је штогод питају. Тога се добро сећам. Имао сам тада пуних осам година. Нана и ја смо одмах ишли да видимо Љубицу и чујемо како је преживела. О покољу у Мотикама и преживелима у том покољу код нас се стално причало. Љубица се већ била опоравила кад је дошла у Мацановиће. Кад сам је видео, учинило ми се да је она много лепша од свих девојчица у нашем селу. Била је чиста, почешљана, обучена по градски, плава, озбиљна. Некако ми се чинило да је изнад нас.

Тог лета чувала је стоку с нама на Брду, Бранковцу, Метаљци, Вишњовцу, у Коритима и по другим местима. Заједно смо се играли. Сви смо је некако поштовали и пазили због тога што су јој сви побијени.

Љубица је живела код мог ујака Гавре до 1946. године. Тада се удала за Гојка Вучића и отишла у Мотике, на очевину.

СВЕДОЧЕЊЕ РОСЕ ЈАВОРАЦ (1920)

Разговор са Росом Јаворац обавио сам 20. јуна 2003. године у Јаворцима код Бање Луке. Нашао сам је на једном пропланку недалеко од њене куће, где чува овце. До ње ме одвео њен син Боро Јаворац. Врло бистра старица. Добро чује и види. Лепо говори. Има изузетно добро памћење. Разговор сам бележио диктафоном, па га касније преобразио у писани облик и унео у ову књигу. Њено сведочење је важно зато што она наводи конкретна имена покланих Срба у Васићима 7. фебруара 1942. године. То је драгоцен конкретан прилог списку покланих.

Роса Јаворац

„Ја сом рођена и одрасла у Васићима, у Мотикама. То е близу Бање Луке. Знала сом ја Виду Васића, Миланову ћер. Како не би знала. Само е она старија од мене. Она е Миланова сестра.

Памтим ја и кад се она удала у Мацановиће, у Чокоре. (Сећање Виде Мацановић записано је у III поглављу ове књиге под насловом „Тетка Вида нашла Љубицу“ – Л. Л.)

Код Виде су била њи три брата – Милан, Цвијо и Илија. И она, њива сестра. Мој отац је исто Илија, ал није онај Видин брат, кога смо викали Иле. Куће биле близу, једна до друге. Васићи они наши. Мој стриц је бијо Лазар. Нешто не знам колко је у Васићима било кућа. Да бројим: њи три брата била тамо – Цвијо, Милан и Илија. И бијо Тривун – четри. И било вамо нас Васића – мој отац Илија, пет, Ђурађ – шест, Лазар – седом, и Ристе – осом, Душан, брат његов – девет, Ђоко – десет, и Станко – једанест, и, овај, Ђуређ, опет други Васић, његовом оцу Дако било име – дванест. То су Васићи били. Дванест кућа. Онда тамо Тодићи. Све је то поклано.

У нашој кући било нас осмеро – три брата, на три сестре, отац и мати. Брат Милош – он је дванесто годиште. То је у мог оца најстарији. Онда Вељко. Ја не знам тачно колко је година имо. Ишо је на занат. Тако, једно осамнест година. Момак бијо. Урош ми је бијо, ето, ишо шести разред основне школе. Он је бијо најмлађи. Онда смо од сестара биле нас двије близнакиње, ја и Доста. Двдесето годиште. Ја сом се удала ‘37. Доста се удала ‘38. у Мотике, за Раду Тодића. Отац тога Раде је Митар. Достин ђевер, други Митров син, звао се Петко. Доста е била у другом стању кад су је заклали. Пред порођај. Пошто сом се ја удала вамо, остала сом жива. Камо среће да ни ја нисом остала. Трећа сестра је Дева. Имала 16 година кад је погинла. И није било више живе дјеце кад се клало. Било и још, ал су помрли прије покоља.

Е, сад код комшија. Стриц Лазар бијо. Њи било исто осмеро. Жени било име Стана. Обоје су били млађи од моји родтеља. И стрина и стриц. Моји родтељи били старији. Најстарија е била ћерка Драгиња. То е моја стричевка. Она није заклана. Она е годину дана млађа од мене, ‘21. годиште. Била удата у Драгочај прије покоља.

Она и моја сестра Доста заједно ошле '38. Ено е сад доље у Мотикама, у Вашима. Иза Драгиње син Славко бијо. Имо е једно двајест година. Бијо земљорадник. Оженјо се. Крсте Тодћа комшиница била та његова жена. Стана. И она е убијена. Дјеце нјесу имали. Само што су се узели. Послје Славка е била Стоја. Цура била. Осамнест година. Онда Славка. Онда до ње Тривуна била. Ко дјете била. Једно десетак година дванест. Онда Мира. Њи пет сестара било. Све разлике по двије-три године. Сви су поклати. Ја и Драгиња само остале. Биле удате.

Имала сом још два стрица. Душан и Ристе.

Душан је млађи од мог тате. Он је умро прије покоља. Остали су сви поклани. Жени му било име Цвијета. Млађа од моје маме. Једно четерес година. Имо три сина и три ћери. Име синовима било једноме Марко, једноме Столе, једном Мирко. Марко е најстарији. Ја б рекла да је он тако ко мој брат Урош. И он ишо у шести разред. Онај други, дјете. Не могу знат. Једно десетак година дванест. Жене рађале сваке годне, сваке друге. Није ко сад. Оном најмлађом сом заборавла име. Једној ћери било име Милца. Моја парнца. Није била удата. И ја сом се млада удала. Ондак је била Радојка. Једној било име Мијољка. Све једно двије године разлике.

Стриц Ристе. Не знам колко је имо година. Радјо е он у творнци дувана. Имо е и он око 55 година. Његова жена Јованка. Она е тако ко моја мама. Педесет година имала. Дјеца: Владо е најстарији. Дванесто годиште. Бијо ожењен. Жени било име Милосавка. Имо трое дјеце. Један синчић бијо. Милорад. Родјо се оне годне ка љу се ја удат. '38. Онда двије цурце нама иза њега, Радојка и Зора. По двје године разлике. Сви су поклани осим Владе. Он бијо војник у југословенској војсци. Па га заробли Нјемци. Оћерали га у ропство. Вратјо се послје Рата. Јопет се оженјо. Имо е дјеце. Умро је.

Ристе имо још пет синова. Петар је до Владе. Деветнесто годиште. Од мене годну старији. Онда Мирко иза Петра. Онда е Никола. Па Столе. Па Васкрсја. Он је најмлађи.

Он је са тим мојим батом Урошом осто жив.

Он се сакрли у штали покојнога Душана, тог стрица мог. У сијену. Кад је покољ прошо, они изашли тамо. Само леже лешови. Није то било ни покопато. Ђе ће? Ку ће? Не знају ништа. Српско све поклато. Ајде код првог комшије Рвата. Онда су њи двојца ошли Марку Јосповићу. Први комшија наш. Вако, наш поток. Вода. Точак. Вако, ми носли отлен воду. С оне стране потока њива Марка Јосповића. До потока. Онда одма Маркова кућа. Љуба Васић код тог Марка Јосповића била. (У III поглављу ове књиге записана је исповест Љубице Вучић, чије је девојачко презиме било Васић. – Л. Л.) И они оду њему. А он се загледа. Каже:

– Откуд ви?

– Марко брате, ми смо остали туј и туј. Ево нас. Па што гођ знаш, од нас ради.

Он и узме па одведе школи у Мотикама. Срам га било и онога свијета. Први наш комшија бијо. У школи црна легија била. И усташе. Кашње, кад је прошла та олуја клања, наређено да се више не смије понишћават. Оне који су остали живи скупљали у школи. Тамо ни не знам колико је било нашије. Има и рањеније. Има и свакаквије. Неки су остали живи.

Онда Ђуређ Васић. Он је рођени стриц тој Види, што се удала у Мацановиће. Он је бијо Милановог и Видиног оца брат. Миланов и Видин отац Васо е погино у Првом свјетском рату.

Имо е Ђуређ доста година. Он је стари чоек бијо. Седамдсет година. Жена му е из Чокора била. Из Прњавора е била, па се удала у Чокоре, пандак се преудала у Васиће, за Ђурђа. Мен се чини да јој је било име Мара.

Ђуређ имо сина од прве жене. Ђоко. Радјо у руднику јадник. Тамо убијен. Старији је он бијо од моје браће. Имо е и он 30-40 година. То е најстарији Ђурђов. Имо сестру Драгцу. Она није погинула. Била удата тамо у Поповћма. За ним Стојћом Поповћом. Онда у Ђурђа бијо Алекса син. Старији од мене бијо. Осамнесто годиште, можда тако. Оженјо се. Жена била Десанка. Нјесу имали дјеце. Били млади. Само што с се узели. Обоје су погинули. Није Ђуређ имо више синова. Била још ћи Љуба. И она е погинула. Нема више Ђурђови.

Ђоко Васић, Ђурђов син. Жена му била Госпова. Најстарији син бијо Новак, Ново. Нако бијо дјечак. Десетак година. Па Мирко, па Јово, па Драго, па Ђуро. И ћеркица Данца. Дана е ми викали. Јоој, ко луткица цурца. Није била пошла у школу. Ја њој аљинице везла. Оне бијеле. Знала сом ја оне ручне радове све тако. Пет синова и ћеркица. И жена. Усташе тог дана све поклате. Ђоку убли у руднику.

Сада Станко Васић. Био средњи чоек. Имо и он 35 година. Радијо у творници дувана. Његовој жени било име Ђуја. Имали они доста дјеце, али не знам њива имена ни старост. Све е пклано. То е Станко.

Сад Остоја. Жена Нада. Обое погинули. Нису имали дјеце. Били млади. Узели се прије годну-двје.

И није више било. Бијо још један Стојко, ал он умро.

У руднику су погинули још из Мотика – из Малешевића четри била. Три сина Пере и Ристе Малешевић: Бране, Мирко и Петко. Сви су били ожењени. Њиве жене и дјецу једне знам, једне не знам. Перин син Васо радијо у творници дувана. Његова жена била Јованка. Имали шест синова. Знам само да е најстарији бијо Мирко. Дали му стричово име. Не знам имена остала два Перина сина, ни њиве породице. Још су из Малешевића погинули Душан, од оне Љубице што е кашње погинула, и Раде.“

СВЕДОЧЕЊЕ БОРЕ БРКОВИЋА (1929)

Један од малобројних Срба из села Мотика који је преживео усташки покољ 7. фебруара 1942. године је Боро Брковић. Он ми је на Ђурђевдан, 6. маја 2000. године, у Бањој Луци причао како је то било. И његово причање снимио сам на касету. То је аутентичан докуменат, који се може преслушати. Овде је скоро дословно забележено његово казивање. При бележењу тог казивања, као и казивања других сведока, нисам се увек придржавао правописних правила. Стрепео сам да правописним правилима не умањим аутентичност сведочења. Боро често изоставља слова у појединим речима, па их тако скраћује. То је честа појава код сељака у Босанској крајини. Ја сам оставио тако скраћене речи, не стављајући апострофе на местима изостављених слова, јер би ти апострофи само отежавали читање. Често понавља поједине мисли, али та понављања, која нису дословна, имају своју функцију у тексту. Она доносе прираштај значења. За рачун јасноће, лепоте језика и уверљивости казивања бележио сам сећање овог сведока онако како сам то од њега чуо, без лекторског дотеривања. Ове напомене односе се и на казивање Бранка и Слободана Брковића.

* * *

„Ја се зовем Брковић Боро, из села Мотика. Рођен сам 1929. године од оца Лазара и мајке Росе. Сад не би знаво рећи које је годиште био мој отац, ал је он по прилици тада имо 43-44 годне. Тако је и мајка. Можда годну дана била млађа од њега. Сад не б ја мого тачно рећ годне.

Најстарије њиво дјете је Љубца. Она је била удата у комшилук туј. Не знам које је годиште она била. Нако, по прилици, да је имала 22-23 годне. Туј нешто. Имала је два сина.

Онда Алекса. Мушко. Био у двадесетој годни. Ожењен. Он је био примит за војску, за Југославије. Кад се заратло, дошла Хрватска. Није га узела у војску. Тако, док покољ није био.

А треће дјете била Драгца. Била млађа од Алексе море бит... Ја не могу казт тачно. Па тако, око двије и по до три годне била млађа од Алексе. Тако нешто, 17-18 година могла је бит.

Онда брат Новак. И он био тако нешто различито, око... Био момчић нако... Био, по прилици, и он нако 14-15 година.

Онда сам ја. Имо сам око 12 година. Двајест девето годиште. Да. Имо сам... Тако нешто. Узо тек тринесту.

Онда Љубо. Он је имо једно девет годин.

Онда сестра Марца. Имала је... Слагаћу... Пет или шест година. Туј је нешто, тога годишта.

Тако да више нас дјеце није било. Нас седмеро дјеце. Отац и мати – деветеро. И сна била је. Алексина жена. Она је била десета у том нашем домаћинству. Тако нешто – и она је имала око двајест година. Била носећа, ал није била родла. Имала стомак.

Мој отац бијо земљорадник. На селу. Имал смо око 100 дулума земље. Земље и шуме, све скупа.

Наша кућа била у такозваним Доње Мотике. Јел има – Мотике су велке, па су поделли на Горње и Доње. Доње Мотике вамо прије школе, до Бање Луке. Ја сом прије школе. Кад идеш горе према школи из Бање Луке, с десне стране пута. Прије Васића. Ја сом удаљен од тог пута, ће су локве...Наша земља не достиже до ћесте, ко Васића. Ми смо мљели жито како ће, не знам. На Врбасу љети. Биле и код нас воденце, код Стијаковића. Мељу по зими и кад има кише.

Боро Брковић

Није код мене било рођени стричева. Било нерођени. И мој брат Алекса бијо земљорадник. Ми смо били нако средња сељачка породица. Прије покоља добро се живло. Приближно.

Кад је дошла НДХ, одма је било неке измјене у школама. Ја сом онда ишо у школу у Мотикама. Четврти разред завршио 1941. годне, око Видовдана, кад се завршава. У Рату је наш завршетак и бијо. Мени је вјеронавуку предаво поп Душанић. Ми смо вјеронавуку, мислим, имали четвртком, по један час. Кад српска дјеца имају вјеронавуку, католичка дјеца изађу напоље кад је топло. Они се играју. Кад је зима, сједе у учионици и нешто читају. Кад они имају вјеронавуку, ми изиђемо вани.

Кад је почео Рат, осјетло се на понашању. Дјеца се понекад почела рват. Тући између себе. Наваљиват на српску дјецу, нарочто они из Горњи Мотика, они горе крај Драгана и Мирка Стијаковића. Па ми осјетли, знаш! Католичка дјеца на српску дјецу. Они провоцирали. Онда, тако то. У школу је ишо и мој млађи брат Љубо.

Послје сом ја ишо код стоке. Чуво стоку. Нисом се бавјо политиком, ни знаво. Али је почетак тога нашег несретног покоља концом новембра 1941. годне. Тад је дошо Илија Марић, из нашег села Мотика, у усташкој униформи. Пушку... Ја сом га познаво ко дјете. И још један усташа. Сад не знам ја њему како е име. Не знам одакле је. Само овога једнога знам – Илију Марића. А онога не знам усташе који је дошо у нашу кућу. Илија је мог оца познаво. Да л је реко добар дан, не знам ја. Ми били туј, у соби. И он је носјо онај свој торбак. У униформи усташкој и један и други. Усташка капа, усташка униформа била. Капа им није ваљала ништа. По мом свањању, није била изгледна. Напред као више. На њој слово У. Неке усташе носле црну униформу. Код оне двојце нија била црна, већ некако тамна. У шињелу. Зимско доба било. Дошли код мог оца и рекли:

– Лазаре, ми смо дошли на попис вашог домаћинства.

Лазар њима каже:

– Фино, Илија. Пиши!

Он ону своју ташну, шарпељ, извадјо блок, оловку и пише по реду. Прво мог оца записа, па матер, ону сестру, па све по реду. Ушо и ја на ред, на тај списак. Онда дође онај брат мој млађи, Љубо. Сестра најмлађа – најзадња. И онда пита моје матере Росе.

– Росо, имаш стрвна брашна?

– Имам.

– Дај мало у филџану. И мало воде.

Она донесе брашно и мало воде. И он прстом направи оно тијесто. Ријетко. Онај лист на онај столић и замаза с леђа. На врата кућна улазна налијепи. Списак домаћинства наше куће. Каже:

– Лазаре, води рачуна! Комисија ће одати за контролу списка. Води рачуна да буду сви на окупу. Ако нађу и једнога са списка да није у кући, пали кућу и убија све.

И тако, списак тај стално бијо. Списак бијо и на свим другим српским кућама. Ишли су од куће до куће. Код моји рођака сом ишо и видјо. Код Брковића Ђорђе и Тривуна и други. На свачјим вратима бијо списак. Ја својим очма гледо. То је било у новембру. Концом новембра 1941.

Четрдесет друге годне, на дан покоља, осванла је субота. Од тога пописа до те суботе није ништа било. У то вријеме није нико ни долазјо код нас. Ја бар нисом упамтјо. Списак бијо стално на вратма. И осто он иза нас, послје покоља. Нико није скидо. Ја тад дјечарац у тринестој годни. Све знам.

Нас су клали суботом, 7. фебруара 1942. годне. Субота сигурно била. Знам по томе што је бијо неки светац. (Свети Григорије Богослов – Л. Л.) А бијо и пост. То јутро ми постли. Укували врућ колач курузови. Курузу слану. То било онда мода за сељака. Укувала нана тако за дорчак. Па то једемо нако с луком. Сви доручкујемо заједно за сопром. Били смо сви за сопром. Видло се добро. Дан бијо. Они нису ујутро дошли код нас, већ послје подне. Ја сад нако причам о доручку.

Мој отац кад је доручково, ошо у млин. Воденички млин на нашем потоку. Кад има воде, онда меље. То је бијо заједнички млин нас више доље испод школе. То се зову поредовници. Мој отац је онда имо пола суботе да меље ко поредовник. У том млину поредовници су били и католици Иво Јосиповић, Пејо Јосиповић... И још неки старји људи. Не могу се сјетти. Разваљен је тај млин. Нема га.

И онда, те суботе ујутро узе отац торбу са житом и каже мом брату Алекси. (Он је жив, али нипошто неће да прича о покољу.)

– Ја одо у млин засути. Ову малу торбу носим, а ти доћерај на санцима више жита, па ћемо мљет до навече.

Мој брат Алекса је спремјо санца и натоварјо оно жито. Ја никако не знам је л шенца била, ил куруз. И да крене отален. Можда је било око 9-10 сати. Кад неко звизну у прсте. То се далеко чује. Кад отуд неко зове преко оног потока, са другог брда. Само отуд виче:

– Не опремај! Чекај мене!

Мој отац Лазар се вратјо. Кад је дошо отац кући, онда е реко фино:

– Немојте спремат! Нешта није добро. Паво Љевар стоји пред млином и не да мени ући у млин. И каже:

– Ајде кући, Лазаре! Данас је контрола чељади домаћинства у кући.

Паво Љевар бијо усташа. Из Мотика и он. Знам ја њега. Онда бијо старји чоек. Бијо усташки одборник. Отац није реко је л Љевар тад бијо у униформи. Послје Рата, кад је дошло ослобођење, бијо народни одборник у Мотикама, ко и за вријеме

усташа. Не знам ја је ли згрјешио. А мислим да је знаво да ће нас усташе тога дана клати. Сви су шокци знали, ал нико да каже.

Отац бијо забринут. Одма се промјенјо. Жито је било утоварено у санца. И Алекса врати жито на своје мјесто. Тако распреди коње. Онда отишо мој отац, тај Лазар, у комшилук да види, тамо код његове тетке, у Тодђе, – да види шта е било. Не зна ништа шта е било. Приближава се подне. Дошо отуда један комшија, Столе Васић, и онда реко њему:

– Скупло је све у ону једну шталу, онај њиов шор Васића и, кае, затвара у шталу. Послје штала запаљена. Тамо народ јавуче. Дјеца и чељад она што су била у штали. Причо Столе кад је дошо. Убачено све у шталу и запаљено. У једној штали то тако било. (Столе Васић је после тога отишао до Тривуна Брковића. Тамо су га усташе убиле. О томе у овој књизи прича Бранко Брковић. – Л. Л.)

Ондак ти мој отац рече мени и оном Новаку, старијем од мене, и оном брату што је млађи од мене:

– Ајте ви у шталу. Ја ћу направит се болестан. Скинћу се, па ћу лећи у кревет. Ако буде гонло, одвешће Аклексу у тај, како се зове, логор. Није у Јасеновац, већ овде, не могу се сјетти – у Кастел. Тако је. Сакри се и ти, Алекса, у шталу. Неће ваљда мене болесна кренти.

И тако и направи. Алекса у кући. И тај Столе, што је отуд утеко. И он је у кући. Столе Васић. Ми одемо у шталу, нас тројца. Послије дође и Алекса.

Пошто у нас штала била, како б казо, вако у дужину куће. У том продужетку. И сад она на средни има врата. Тамо једна страна, а вамо друга страна. И врата се отварају на лјеву страну, унутра, у шталу. А како усташа ишо од куће правац тамо, стао на праг. Нож на пушку. Видјо брата Алексу и брата Новака. Нама тамо уперјо пушку, на оној страни десној. Тамо два коња била. Међу коњма су били. Ми смо имали два коња и два вола и двије краве. И у четвртом ћошку било е двоје телади. Било оваца у другој штали. Онда он виђе она два брата.

– Има л још ико тујка?

– Нема нико.

– Одите ви са мном!

И ја стојим за вратима. И видим њега комплет. И ципеле, и капу. Између штока и врата на багламама. Онај брат млађи стоји у оном ћошку другом.

И он нас није видјо. И није ни одво. И ошо је тамо. Одво браћу Алексу и Новака у кућу. Онај усташа. Нисом ја тога усташу мого оцјенти је л бијо млађи или старији. Моро е бит старији.

Ал отуда, преко потока онога, било тамо 35 чељади – кућа Малешевћа Пере. Усташе вичу:

– Јурииш! Ураа!

Ваљда су онде клали. Нема пуцања. То је бијо завршетак. Отуда виче:

– Погледајте добро шталу. Има неко у штали.

Он нас видјо. Ја њега нисом видјо. Ја сам видјо послје, кад је то већ... Није далеко. Одма преко потока. Видјо нас кад сом ја бијо ван штале. Врата су уперена тамо, преко потока. Кад је одво Новака, ја сом и даље осто у штали. А кад је онај преко потока поче да виче, а ми онда иза штале, па на таван. Онај усташа преко потока

видјо. Отворена врата на штали. Штала каменом зидана. Цријепом покривена. Ушле усташе у шталу. Вичу:

– Има ли кога?

Ми ћутимо. Они изашли, па ушли јопет. Гонло стоку сву. Говеда, коње... Пустло све ван да оде. Кад је оно ушутло се, изашли по ноћи ја и онај млађи бат из штале. Мјесечина. Видли смо да нема ништа. Стока ода. На прагу кућноме, како је изводло... Тако ноге на прагу, а лешови пред прагом. Туј сам нашо све своје. Све ноге са прага одма. Очеве ноге биле преко прага, пошто је праг оне ригловане куће... Отац бијо први за клање. Па онда била сна и сестра. Онда била мати. Па она између, сестра Марца. Ноге су исто вани, само крај прага. И тјело и ноге су вани. Све једно на другом. Како је изводло из куће и на прагу... С леђа убијало. Како дође до прага, оно удри с леђа у главу. Па друго. Све једно преко другог. Брат Новак бијо на њима. Пошто су њега послје одвели из штале, па последњег убљи. Исто на прагу. Убијали сикирама. Само по глави. У Новака ударло шпиц онај. Бјели се мозак ко снијег. Оца исто сикиром. Какве су биле сикире, нисом видјо ја то. Да сам видјо, одсјекло би и мени главу.

На прагу леже вако: отац, мати, сна, сестра Драгца и брат Новак и мала сестра Марца – пет година. Све на рпи једној. Најстарија сестра Љубца била удана. Она у својој кући убијена.

На рпи нема брата Алексе. Кад смо код прага били нас два брата мала, неко виче из крмећога свињаца. Крмећи свињац у башчи:

– Боро! Боро! Шта е било?

– Побијено е све.

Алекса тај виче. Он је крвав. Прво њега извели тући. Ударли га по глави на шест мјеста. Онесвјестјо се и лежо. Била попуцала кожа. И глава... Кожа јест, али лубања није попуцала. Послје се освјестјо и отишо у свињац прије нег смо ми дошли из штале. Мого је да ода. Крето се. (Алекса Брковић је још жив, у Бањој Луци. Телефонем сам га почетком маја 2000. године молио да ми дозволи да га посетим и да ми прича о покољу. Није хтео. Неће никоме о томе да прича. Разочаран је. Нешто од његових сећања забележио сам према рукопису Остоје Љубића из Бање Луке. – Л. Л.)

Онда одемо у кућу. Тако прјеђемо преко њи. И наложимо ватру. Обе просторје куће биле су зидане. У другој бијо онај шпорет 'фијакер'. 'Фијакер' буде кад је топло у првој соби, у коју се улази споља. А кад је ладно, пренесемо у другу собу, у коју се улази из прве собе. То су биле собе једно три и по са четри метра. Тако нешто. Само једна врата улазна у прву собу и једна из прве у другу. Сељачка кућа.

Уђемо нас три, Алекса, ја и Љубо, кроз ону прву у ону другу собу. И заложимо ватру. Алекса свјестан. И зна... И није га ометало тако то. Држо се. Ал мора држат се. Онда смо јаје кокошје узели, па бјеланце испекли на плати. Оно нако да се опече, па да се привије на рану. Узмемо топле воде, па ону крв усирену на глави оперемо. Па маказе, па ону кожу на глави сашишамо и порубимо. Све ја и Љубо. Љубо је двије годне млађи од мене. Имо 9-10 година. И онда смо ми брату Алекси привили оно јаје. И тако умотамо неком марамом. И тако смо ми били тудека.

Од они на прагу нико није показио знак живота. Само су тамо сви мирно лежали на прагу. Врата не мош затворти на кући. Видимо ми то кад преко њи идемо вани. Станемо на праг, па преко њи прескочимо тамо. Крваво то под њима. Не видимо ми много крви. Само да нема главе ил да је рана велика. У моје матере пресјечена од ува до ува глава. Само по главама. Нека глава одсјечена. На другим дјеловима тјела нема рана. Ја нисом видјо ниђе ништа. Треба рећ оно што јест. Мајка ми дала знак живота онда кад смо дошли из штале: ххрррр, хххрр... Ал нема ништа. Не знам докле је давала. Нисмо ми били код ње. Онда је то тако одиграло се.

Шта ћемо нас тројца сад да радимо? Да бјежимо? Ку ћемо? Око нас усташе, а снијег велики. Да идемо у шталу, свињац, да се умотамо у нешто. Ладно по ноћи. А у соби топли шпорет. Знаш како ти је!

Кад је навече пас Малешевћа Пере, преко потока, залајо... Кер је лајо и пратјо некога до потока. Пртна водла у поток. Тамо иде на воду наша стока с наше стране, а њива стока с њиве стране, на напајалиште. По ноћи Алекса устане и кае:

– Боро, пас Малешевћа лаје. Отера у поток. Бјежмо!

Ми одемо у шталу, на таван. На штали смо спавали. Не знамо кога је тај пас пратио. Његова је путања ишла у поток. Мјесечна ко дан. Види се. Ал снијег бијо велики, па не видиш ко је.

И сјутрадан одемо тако ми од куће у један поток према Дракулићу. У недљу. Кад је осванла недља, ошли смо у поток. Ту смо преданли цјели дан. Неки капутћи на нами и ципелце. Чарапце оне биле. Зима. Како није зима кад је на нами капутћ ко овај на мени усред љета. Чучимо нас три брата. Најстарији, Алекса, са усјеченом главом, и ја и Љубо. Не меш одат. Ми смо три пута пошли да идемо својој кући, да се гријемо. Озебли. Ал пуна наша башча, двориште, комшија шокаца. Носе оно што је имало. И враћамо се. Пуно нашо двориште комшија. Било е то близу. Може бити једно двјеста метара. Ми се сакрли, па нас не виде. Ми њи гледамо. Са оне обалце видимо да су дошли тамо. Санца. Носе и на себи. То су све биле близу комшије наше шокци. И мушко, и жене и дјеца. Све су били тамо. Чуо се женски глас. Мо, гарантујем. Оно што причам, ја... По гласу чујем. И видим. Наше комшије били, католици. Није било муслимана. Код нас ни у школи није било ни једно муслиманско дјете. Само Срби и католици. У дворишту су највише били Ковачевићи и Јосиповићи. Они су најближи. Журли да носе ствари из нашог домаћинства. А мртви леже на прагу. Још нису били укупани. Они преко њи улазе у кућу и излазе. Нико и није одвуко од прага. Газе лешове, Боже сачувај!

Ја и Љубо трипут пошли да се гријемо, ал не меш проћи. Лека, то је брат Алекса а надимак Лека, остане у потоку. Не мере изаћи он. Почо се губити. Почо се мрачти. И онда, ми се враћамо одоздо. И јопе навече. Већ мрак. Недља е била. И кае Алекса:

– Ајмо ми кући!

Виде се горе патроле. Више нас има обала. Тачно, патрола ода. Према Дракулићу. На гранци Дракулића и Мотика. А ја погледа. Два усташе иду. Нема пет метара од нас. Пушка на леђима, нож на пушку. Иду њи двојца. Газе цјелац. И одоше горе на пртну. И одоше према нашој кући. Кад смо сви онда остали живи, онда никад

ништ бит неће. Чуди ме како нас нису видли. Ми смо били у потоку једноме. Како е вода цурла, тако је текла она вода око једног острвца... Тако смо ми били на оном острвцу маломе. Ваљда није мого видти од снијета и дрвећа под снијетом. Судбина, шта ли је? Не знам шта е то било.

Кад су они прошли, одемо ми кући. То је навече, по ноћи. Све лежи нако мртво. У недљу увече. У кући – све однјето. Из оне зграде, што е била она остава наша, поњаве, оне крпе за покривање – то све однешено. Само ми нађемо она два коњска покровца, што се коњи покривају.

Хране било... Меса... Све то покупито онда. Шта се гођ могло однијети. Ракију... Понешено све то. У недљу било покупито. Сва стока одведена.

Ми онда одемо у шталу, на таван. Легнемо. Само два покровца за коње. Са тим се покрили. И оно сламе. Има оно сијено. Тако смо и осванли. Ујутро оне ципеле на мени смрзле се све. И посјечемо оне пертле и тако и скинемо. Скидо у штали, у понедељак ујутруо. Стегло око ноге. Немеш скинти. Мраз стего. Кад смо спавали, нисмо скидали ципеле. Нако смо легли.

Сјутрадан понедељак освоно. Ми гладни. Од суботе ујутро нисмо јели. Кае Алекса:

– Ајмо ми нешто тражити јести. Ајте видте ако има ишта.

Идемо ја и Љубо у кућу да видимо има л нешто јести. Прјеђемо полако преко они мртви. Они се смрзли. Свиње и нису дирале. Наше свиње одма оћерали шокци.

Нађемо у кући оне курузе од суботе. Кувана у суботу за дорчак. Онај окрајак осто. Мачке и мишови – то гризло. Нашли ми то тамо у ћошку, за вратма. Вукло по ној соби. Није на ном мјесту ће љеб будне. Слатка куруза. Нема туј шта што су је вуцали и јели мачке и мишови. И што сви наши, родитељи и остали, леже мртви на прагу. Ништа не полагајемо на то. Гладни. Па, било је доста курузе. Понјели и Алекси.

Кад ми пођемо у шталу јопет том свом брату, ће је он лежо, кад нека двојца иду према нами. Кад ми дођошмо код Алексе, казујем ја тако Алекси за ну двојцу. Кае:

– Шутте!

Ми тако. Кад неко дође на наша врата и виче:

– Боро! Љубо! Боро, не бој се! Наши смо.

Ја се јавим. Они ушутше. Излетим ја тамо да видим шта е. Кад покојни Станоја Брковић, мој стричевић, и Бранко Брковић, жив је и сада. Ено га, у Мотикама живи. (Казивање Бранка Брковића такође је забележено у овој књизи. – Л. Л.) И они, овај... Ја тамо... Питам:

– Шта е, Бранко?

– Препал се. Бјежимо. Добро е. Ми смо видли да неко ода по башчи. Знали смо да је Боро и Љубо, па дошли да зовемо. У мене је стриц Тривун сачуво сву своју чељад. (Петеро унучади, сина Станоја и снају. Сви остали живи у подруму. – Л. Л.) У мене је све побијено. Остали ја и Јагода. Слободан је збоден. Ајмо! Ми наложи ватру и гријемо се. Ми једемо. Ми смо јутрос дорчковали.

Одошмо доље у Тривунову кућу. Нема туј можда једно двејста метара, по прилци. Нађемо доље ћеда Тривуна. Тривун је стриц мог оца Лазара. Нађемо туј

Тривуна, његовог сина Станоју, који је имо једно двајестпет година, нађемо његове ћерке Драгцу и Славку и Лазу, сина. Нађемо и онога Бранка, његовог синовца рођеног. Нађемо Јагду, Бранкову сестру. Сви су остали живи. Сакрили се били. Није у тој кући нико погинуо. Стари сакријо чељад у подрум. Он је отишо у један амбар. Зграда била, брвнара. Тамо није било пртне опште. Ишо оном гредом, па скочјо кроз она врата и гледо све напрамас шта су они радли од његовог брата рођеног, Ђорђа. Јел Ђорђе и Тривун су браћа рођена. И Паво. Ђорђо и Паво били заједно у једној кући, а Тривун је бијо одјељен. Само и плот дјелјо.

Бранко и Јагода, његова сестра, сакрили се у штале и остали живи.

Ујутру то било, у уторак, 10. фебруара, кад смо дошли код Тривуна. Тривун кае:

– Ја би волјо попиту, ал нема ни капи.

Алекса кае:

– Имам ја горе. Није покупито све. Ако е остало, ај ти, Боро, види!

Горе вратимо се ја и Алекса да видимо има л ракије. Бољело га. Јавуко је, ал је ишо. Владо се. Нађемо ракије. Остало мало у бурету. Била велка бурад, па нису могли све извади. Они лешови још увјек, у уторак, 10. фебруара, леже на прагу. Није и нико упоко. И ми једно двије литре наспемо, оне ракије. Понесемо доље. И ми смо дошли доље код Тривуна. Кад она два домобрана стоје пред Тривуновом кућом. Одемо ми тамо. Поздравимо се с њима. Били Мирко Домазет и једен Марко испод Козарца, отуд. Тако сам бар ја разумјо, ко дјете. Они, католици, нема душе губити, плакали. Домазет је католик из сусједног Петрићевца. Ја сам њега раније мало познаво. Стоје туде и као старји људи разговарају. Плакали оба двојца. Нема туј шта. Треба рећи оно што јест. И сад Марко Домазет рече:

– Људи, чувајте се данас. А ноћас ће моја и братова брига бит.

(Истог дана, 7. фебруара око 14 часова, под притиском немачких и италијанских органа, забрањено је даље клање Срба. Нико више није смео да убија ни прогони преживеле Србе. Нико више тада није убијен. – Л. Л.)

Имо он брата Стипу. Њи двојца, мушки. Марко бијо у домобранској униформи, а Стипо у усташкој униформи. Онда су ошла она два домобрана, Марко Домазет и онај од Козарца. И ми тако чекали, чекали тај дан. Нико није дошо други, него њи двојца домобрана прије подне. Ноћ пала. Пођемо ми сами Марковој кући у Петрићевац. Има, море бити, једно километар и по до Домазетове куће. Идемо да се склонимо. Јел тако он нам реко. Он је реко да ће доћ по нас, па нас повести себи. А није дошо. Они нису дошли, па ми кренли њима. Иде нас три.. пет... до десетеро нас. Идемо у колони. Ноћ. Старји, који могу ић брже, они иду напрјед. Праве пртну. Ми за њима. Иде и Алекса некако. Котрља.

И, кад били смо недалеко од наше куће, иде Стипо пред нас, Марков брат.

– Јесте пошли?

– Јесмо.

Он се окрене налјево крук и пред нами. У по његове куће. Дадну нам вечеру. Свима нама. Дадну нам мјесто у штале, ће ћемо преноћти. Настрто сламе. Дадне нам покриваче. И Стипо кае:

– Немојте се бојати ништа! У мојој кући ће вечерас бити пјесме. А ви се не плаште док је мене и Марка.

И тако е било. Било је код њега пјесме. Чуло се то. Усташе. Војска. Ал ја сам брзо заспо.

Ујутро осванло. То је сриједа. Уторак навече код њега ноћли. Ми устали. Ко е мого дорчковати, дали су дорчак. Онда су они ујутро упрегли своје коње и натрпали жита. И ићемо код Марка Липовца у Буцак, да наводно самеље и да нас преда туј. Дошли код Марка Липовца сви. Нас десетеро и њи двојца. Марко Липовац, католик, доље у Буцаку, код Бање Луке, имо кућу и млин свој. Бијо богат. Код њега радли сви, у млину. И Хрвати. Па узо и нас да радимо. Кад смо ми ишли до Марка Липовца, ал иду одоздо. Она колона усташа, група по група. Одоше у Мотике горе. Нема цивила. Само усташе. Нами ништа не кажу. Само она двојца, Марко и Стипо, иду напрјед, а ми за санцама. Мене бар није пито нико ништ.

Дођемо код Марка Липовца. Њега не буде код куће. Кажу да је ошо код ујака. То је гардијан. Они гардијана зову ујак. И сви ми поћемо од млина до гардијана. Није то далеко. Одма продужли до гардијана. И наћемо горе Марка Липовца. И гардијан будне. Не знамо га. Не знам шта су они разговарали. Само сам чуво да гардијан кае:

– Па, Марко, ће ћемо с њима?

Марко кае:

– Нек иду мени.

Ми смо били код Марка Липовца док усташе и четници нјесу напрвли пакт у прољеће 1942. Неђе до Ускрса – фебрувар, март и април. Ја тада никако нисом ишо кући у Мотике. С нами је бијо и брат Алекса. Осто је жив. Радијо је колико је мого. Кад су четници и усташе пактирвали, вратимо се горе кући јопет. Лешови су били сарањени. Нико не зна кад су укопавани. Ни ја не знам кад је тај покоп бијо. И тако ми туј били код куће.

Кад смо се у прољеће 1942. вратли у Мотике, онда је у јесен Андрија Голуб дошо мом брату стричевићу Мирку у кућу. Туј је бијо и мој брат Алекса. И туј је Андрија реко да сује муслиманима мајку мухаџерску, што туј долазе. (Мухаџир – избеглица, исељеник. – Л. Л.) Реко моме брату Мирку:

– Ми нијесмо поклали Србе да се овдје муслимани шире, нег да се ми Хрвати проширимо.

Мој брат Мирко ћево оном чакијом да закоље тог Голуба.

– Зар он заклат моје дјете да се он прошири?

Ал мој брат Алекса није даво.

(Напред је у овој књизи описано како је Андрија Голуб за време покоља водио усташе на клање Срба, од куће до куће. – Л. Л.)

Послје покоља он је Илије Камбера земљу обиљежијо себи. (Илија Камбер је један од преживелих Срба из Дракулића. – Л. Л.) Чак је фато и другу туђу земљу, да би имо што више у једном комаду. Мало бољу земљу. Равнију, ближе путу. И тако то. Мирко и Алекса су одвели Андрију у Шарговац и предали га тамо. Тако су прошли крај мене. Знаво сам ја одраније Андрију Голуба. Имо он сестру удату

у Мотике, па кад иде код ње и кад се враћа у свој Шарговац, пролазјо крај моје куће. А виђо сом га и у врјеме Рата. Послје Рата он бијо у затвору. Носјо бријаћи прибор, па шишо и бријо људе. За његова дјела у Рату ишли неки људи на суд да свједоче. Баш мој брат Алекса и ђед Тривун, Бранко Брковић и Илија Камбер. Није дошо кући.

У Мотикама су поклана домаћинства са много чељади. Од 35 чељади у кући Малешевића Пере остала жива само једна жена. Било је још тако велики домаћинства. Ја мислим да је тако било и у Ристе Васића, ал немој ми вјероват. Она удовца после пакта вратла се својој кући у Малешевће. Живла у тој кући до фебруара 1943. Тада дођу по ноћи и ону жену убју. Иксористијо је и – убјо. Дођу четници из Павловца и њу закопају.

Ми више нисмо смјели туј бити. Побјегнемо отален у Бистрицу, према Мајдану, код мог тетка Чегара Марка.. Тујка смо били док није дошло ослобођење. Онда смо се вратили својој кући. Ево, и сад туј живимо.

Кости су купљене 1963. и 1964. годне. Двајест и нешто година послје покоља. Ја купјо све рукама. Ја и онај мој брат млађи. Нашли своје у земљи ће је била овчја штала. Имали смо оваца једно 25-30 комада. Била риглована штала, црјепом покрита. Они су унјели лешове у шталу и туј и укопали. Онда запалли шталу. Али кости нису све изгорле, пошто су биле укопане. Све бјеле кости. Знам кад сам вадјо и купјо. Осим лубања. Кад смо дошли до лубања, све смо знали која е чија лубања. Свака лубања сикиром ударена. Одсјчена. Ја руком купјо. Имо сом тад 35 година.

Све сом ја позно која је чија лубања. По изгледу, по крупноћи, по зубма. Та-ћу сам позно по зубма. Какве зубе ситне имо. Тако мати, тако све, све, све... Није било ништа од одјела. Само кост. Нема ништа више. Само море бити која пета од ципеле. Море бити – сагњело. Море бити скинуло прије укопа. Ја то не знам. Код нас нико није ни носјо неки нож. Нисмо нашли то. Биле само кости. И то по комадић кости оне. Кад одвијеш вако руку, нађеш вако оне ђинђуве око зглобова.

Е, сад, ја замјерам оним људма на власти што ниђе нјесу записали то. Да то зна други народ шта се дешавало. Ја не мрзим другу нацију. Али, да се зна.“

СВЕДОЧЕЊЕ БРАНКА БРКОВИЋА (1920)

С Бранком Брковићем разговарао сам 10. маја 2000. године у Мотикама, у дворишту пред његовом кућом. Разговор сам снимио на касету.

„Тада, 7. фебруара 1942. године, у нашем домаћинству било нас је 14. Ја сом тада бијо у 22. години. Бијо школован. Шест разреда школе старе Југославије. Свега се сјећам. Ништа ја не могу заборавити.

То је био 7. фебруар 1942. Субота била. Изјутра је субота осванла. Није нико знао ништа. Оно овде у шљивику је наша стара кућа. Погледај. Ено је и сад стоји.

Прије на мјесец и по дана, и на два – ја мислим да је то било, зашле су три комшије, Хрвати Перо Пустајија, Пејо Мартиновић, други, и трећи – Матија Жижак. Ти с мојим оцом били ко браћа. Била стара клупа тамо пред кућом. И они тако, тај попис. Носе књигу зеленије корица. Књига дебела. Тако сједоше с мојим старим пред кућом. Није било ладно. Јесен. Стари тако то:

– Ракију?

– Може. Добар домаћин. Ђорђо, сједи!

Ниси смијо ти слушат што причају стари. А ја испод куће, па слушам. Шта сад оће староме? Да га неће... Онда апсило. Гонило људе. Убијало, у Драгочају тамо. Који су богатији. Дај паре! Онда је неко мого плати, а неко не мере. Ми смо били јаки. Сто дулума земље и сад држимо. Имали стоку. Имо сом три краве, имо сом двајест оваца, два коња ко двије виле, мој брате. Па имо јунце, па имо...

И сјели они. И откину онај лист из оне зелене књиге. И тамо пише неку цедуљу. И уста и нечим помаза. Врата – и прилијепи оно. То се звала кућна листа. Касније ја кажем старом:

– То откини!

Кае:

– Немој, сине, јер слушај шта каже – да ће у логор гонти у кога то не буде било на вратима.

По томе долази абер који тражи толико чланова. Нијеси мого се сакрти ни у кацу. Вата, убија, коље. Знају и траже чељад по списку. На списку била моја фамилија сва. Мого би ја да је у списковима сравним. Било нас 14. Најприје је бијо отац Ђорђо. Његова жена Јока, мајка моја, није била жива. Онда његов брат Павле. Он је имо 75. годину. Ни он није имо жене. Није ни женио се. Онда један мој брат Мирко, најстарији – 35 година. Он је бијо одслужио војску. Бијо каплар старе Југославије. И онда сестра Спасенија – 30 година. Удала се она, у Мотике, за Владу..., али туј затекла се. Дошла у посјету родитељима својијем. Послије Спасеније – Грозда. Она је млађа 6-7 година. Цура била. Онда ја. Трећа сестра Јагода. Цурца била. Петнест година онда имала.

И онда братова дјеца. Покојног брата Мирка. Миркова жена – Данца. И она имала тако нешто 35 година. Њива ћерка – Нада. Она је најстарија као. Имала 15 година. Па онда покојна Јованка. Па онда Брковић Слободан, Мирков син. Па

онда, чекај, покојни Љубо. Па покојна Цица. Онда једно мало у бешци. Петеро било братове дјеце.

Ја нисом бијо ожењен. Ми били заједно у једној кући.

И онда тај списак тако касније, та листа била и кад су они ошли, све до дана покоља. Изјутра субота осванла. Магла е. Пси лају на све божје стране. Ми устајали нормално. Могло е бити 7-8 сати. То је фебруар. Снијег бијо велики. Чујеш пушку: тра-тра. Митраљез – трррр. Рано. Тукли по Дракулићу. Најприје су Дракулић поклати. Па онда Шарговац. Ко каже да се није чула пуцњава? Па ја сом најстарији. Мо, пушке се чују, па некад парабела. Па и у Шарговцу. То је бијо крај покоља. Најпослије су клали Мотике.

Бранко Брковић

Подне давно прошло. Изашли напоље па гледамо према Малешевћима. Зима. Умото се ја... Покојни отац кае:

– Дјецо, видите ли боље шта е тамо код кума Малешевћа?

Кад покојни брат Мирко кае:

– Тата, видиш ли ти? Нека војска иде.

Бијо отац крупан. Ко овај мој син. Сто кила. Кае:

– Дјецо, нема ме!

А покојни брат:

– Шта, тата? Шта ти је? Нека војска ода. Виђећеш.

Кад тамо, Малешевће гледамо, преко потока. Само виче:

– Камаре, камареее! Камаре, камареее!

Убијају Малешевће напољу. Сикирама. Момци, не буди примјењено, ко ови овде, падају на рпу. Брат на брата... Сви гледамо. Близу је. И отац је мој то гледо. Жене падају. Дјеца падају. Нико не бјежи. Док једни воде, други отпозади удари сикиром у главу. И онда пане на камеру. У камери је било више од 30 чељади. Домаћинство нашег кума Пере Милошевића. Само једна жена, Љубица, преживела. Она прала рубине на потоку. Ни она није више жива. Нема од њи ко да прича о покољу.

Ми стојимо скамењени код наше куће. Ја мислијо да усташе неће доћи нашој кући. Да ће отићи кад побију Малешевће. Кад ми погледашмо, кад код буразера овога Леке, Алексе, њи 9 иде. Блокирало кућу. Девет њи. Обучени – жута тјелесна бојна. Све сом то видијо. Црвен сав онај што сјече. Што е клао. А кад се окрене, прелије жута боја. Мо, тај што носи брадвин, што мог оца... Нијесам по реду. Пометам се. А – јоој, јавуче се код Лекине куће. Ја видим, нема Бога. Жене пиште. Цуре двије, биле фине.

И, мој рођени брате, усташе напиле се. Цабе што су туј родитељи. Силују. Раде све, Бог те не јебо. Пјани ко Руси. То је бијо крај покоља, па се веселе.

Кад потече чоек бјезати. Столе Васић. Ашиково с оном Алексином сестром Драгицом. Прије покоља код нас дошо вамо. Утеко из Васића. Тамо поклато. Поте-

ко Столе бјежати преко плота. Он на плот, а парабела – тррр. И не погоди га. Низ-брдо. Да није снијег велики, утеко би он. Пуцају за њим. А он – ајд, ајд! И – паде. Гледамо сви ми. И отац и сви ми гледамо. Божју ти мајку, а усташа – брадвин, па све његовим стопама по снијегу. Разгрће снијег брадвином. Па сад, шта ће ићи њему кад види да га је убијо? И више њега дође. Каже:

– Јеси мислијо утећи?

Чоек бијо вриједан, један, Бог те јебо. Он нешто говори. Ми слушамо, ал не меш ти чути шта кад лежи у снијегу. Јавук само. Замане брадвином. И Столе увати за брадвин. Повуци! Не мере отети. Озго вичу:

– Уби га из пиштоља, јебем ти! Ће ти је пиштољ?

Слушамо ми и гледамо, брате, све. Убијају чоека преда нама. То је на двајест корака од нас. Тихо врјеме. И он узе брадвин и закачи. Брадвин није сикира. То је глачак што теше шљепере. Друго је брадва. Мала. Брадвин, брате, ко будак насађен. (Брадвин, брадвиљ – дрводељска алатка за тесање кладе и балвана, слична брадви и секири, са већим сечивом и дугом држаљом. Усташе су у убијању Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама највише користиле брадвин и секирицу, сличну оној планинарској, коју су носили за појасом. Брадвин су више користили за убијање одраслих мушкараца напољу, а секирицу за убијање у затвореној просторији. – Л. Л.)

Столе је дуго лежо на снијегу. Нико га није саранијо. Мој колега бијо. Ашиковали смо ми заједно. Крупан и јак момак бијо.

Кад су усташе горе све завршле, отуда кренуше нашој кући. А покојни отац рече снајци:

– Мећи сопру! Да ручамо.

И није било поговора. Одма сна окрену сопру. Не знаш ти шта је сопра. Ниска. Округла. Ми сједошмо. Усташе пошле нами. Преко њиве ове. Преко међе, пртна како иде. Само се главе виде. Толики је бијо снијег. Усташе те. Иду међом нашој кући. Али стари виђе и каже:

– За сопру!

И ми сједнемо. Купус, сланна, пита. Ми нисмо постили. Брат покојни Мирко:

– Тата, да видим ће су?

– Шта ш гледат?

Ми сједамо кад је он то реко. Јопет мало једемо. Дјечица су Миркова око њега, па ми.

– Па, тата, да видим само?

Није ћево да каже да иде. Брком само ману вако, да иде. Брат скочи. Само што није излетјо. Они већ примичу се нами. На пријелазу су већ. (Пријелаз, пријелог – даска провучена кроз ограду и причвршћена на два стубића висока једно пола метра. То олакшава прелаз преко плота. Пријелог се често прави између два сеоска дворишта - Л. Л.)

У нас на кући мали прозорчић. Ено га и сад. Ено старе куће. И сад стоји. Не могу је срушити. Кад је брат видјо кроз прозор усташе, само нас отуда погледа. И изађе. А ја први сједио до прозорчића. Пратим шта ће бит напољу. Брат иде отуда

по снијегу. Бјежи према кући. Стоји крај прозора. Он је напољу, а ја унутра. Он само на мене:

– О!

Тамо видимо то. И ја бацим кашику преко сопре, и бјеж. И сестра Јагода за мном. Није ове моје нове куће било. Касније сом је направјо. Бјежим ја у шталу. Ето ове моје штале и сада. Ево старе куће вамо и сада. Пртна била од куће до штале, ђе је ова нова кућа. Нова кућа у којој сједимо је између старе куће и штале. И ја и Јагода бјежимо пртном од куће у шталу. Нјесу нас видли док смо бјежали. Снијег висок. А они тек озго ишли, преко плота. И брат и ја и Јагода смо прије замакли. Пртна има. Одбачен снијег. Не мере те пратти свуда.

Побјегнемо у шталу. Затворим врата, ево ова, видиш? И гледам кроз даске шта е. Ух! Изброја ја до 7-8 њи. Било и је 9-10. На сваки прозорчић стала по два, са шмајсерима. Нјесом ја знаво онда шта е шмајсер. Један овдуд стоји, један отуд. Тројца уђоше у кућу тамо. А онај што е овде пред кућом, видим га. Црљено одјело. Наслоно се на колац, стоји и звиждука. Нјесом ја тад знаво да је то брадвин. Знаш како је висока држалца! Звјериња око куће. Стоји тамо пред кућом ђе ће бити камера моји побијени. Он ће и сјећи. И ја ћу сад изићи из штале, да биднем ближе. И ја пртном и под амбар. Под овај мој амбар доље. Ево га и сад. Нема ни двајест метара од куће. Између куће и штале. Ближе кући. Амбар подигнут од земље једно пола метра. Под амбаром лежо пас. А бијо голем ко она вровачка овца. Гаро. Црн пас. Ауих! Ал је ладно! Ја се довучем близу кера, па лежем уз њега, доље испод амбара. Грије кер. Лаје он на њи. Свезан је кер. Не дај, Боже, само да су... А онај што држи ону држалцу пред кућом узе шмајсер, па... Ако убије кера, ран ће ме. А бијо један камен насред, што држи подрум. Па сам ја увијек за оним каменом. Нико ме не види. И снијег ме заклања.

Е, мој рођени брате, гледам у кућу тамо. Пртна је правац у на врата на кући. Пртна како носимо рану керу. Утабана стаза. Одбачен снијег прије. Ја гледам. Видим све ко да сад гледам у њега. Каже усташа:

– Еее, Ђорђо! Дај, Ђорђо, паре! Ако ћеш, Ђорђо, да откупиш своју фамилију, да заштитиш своју дјецу, омладину, дај паре. Ми идемо. Теби не смије ни длака фалти. Ти си иначе добар са комшијама...

Тог усташу ја нјесом прије видјо. Није бијо наш домаћи, из Мотика. Ја мислим да је њега дово неки наш комшија шокац који зна да је Ђорђо Брковић бијо српски доборовољац у Првом свјетском рату и да је добијо неке паре. (Краљевина Југославија је сваком српском добровољцу борцу из Првог светског рата давала по пет хектара обрадиве земље или државне обвезнице на 50.000 динара у знак државног и народног признања. Ђорђо Брковић је вероватно био добио обвезнице и наплатио неки купон. – Л. Л.) Тај комшија шокац није смјево с усташама да дође нашој кући. Отац, стриц, брат, ја – све јаки мушкарци. А тај усташа пред нашом кућом знаво је све. А никад није бијо овде. Сад мог оца Ђорђу зове по имену и тражи паре. Комшије шокци казали све. Није нико други мого.

Све слушах и гледам. Ђорђо стоји пред кућом. Држи се за врата, за шток. Остали су у кући. Усташа стоји пред њим напољу. Тамо, у кућу, тројца усташа ушла. Онда се увати јавук у кући. Вриште оне цурце и сна унутра. Ђорђо кае:

– Дијете драго, оклен мени паре?

– Ђорђо, видиш да си припремио да правиш кућу. А кућа се не прави ко нема пара. Направљеш ту кућу, фала Богу. Дај ти сада нама паре да ми ослободимо тебе, да теби нико ништа не смије.

А мој отац покојни оде у мљечар и носи коферчић. Ја би даво сад за њега пола ове земље своје. Ја сом толко пута у школу ишо, па гледо шта е то. Вако, жељезни неки предмет, ко за ексер. Реко, што ће у ваком лјепом коферчићу ексери? А он сав од срме бијо, Бог те не јебо. Драго камење. Пуно алама. Ја сом мислио... Шта ја знам. Нјесом на паре ишо. А он тамо у Лембрику саградит. Отац бијо у Првом свјетском рату српски добровољац. Само е причо како га је ранло шрапнелима. Није добијо земљу. Добијо исплату неку. Пред Рат.

Стари изнесе из мљечарића онај коферчић. Онда сом га добро видјо. Да сом знаво, и старога би... Ух! И онај шарени од крви, црљени, ослоњен на онај дирјек, вако – жута му леђа, вако се окрену, а лаче му све кржаве. Крупна мрцина, ко ја, само дебљи. Има шмајсер и брадвин. Шмајсер пребачен вако вамо, а на брадвин се ослања. Има У, ооо–јооој! На рукавима, на опасачу, на капи. Четри У. Сви су носли У. Покојни отац донесе њему оно коферче. Не чујем ја шта он рече. Ваљда трајјо кључ. А до сада људи стари носе онај свој кључић свезан за одјело. Они гуњчићи били, ко сад грудњаци. Стари извади кључић и вако њему пружи да отвори. А кључић и даље свезан канапом за гуњ. Усташа узео онај кључић и тргну. Оп! И комад гуња откиде. Стари ставио па гледа. Усташа отвори. И само сом чуво:

– Мате, јебем ти Исуса!

То сом добро чуво. Кад је отворио, они сви дођоше. Девет њи. Гледају тамо шта е. Не знам ја ни данас шта е било. Нешто рече и сви на своје мјесто. Тамо јавук. Пиште оне цуре. И сна млада била. Моле, куме. Немој! Млада једна цура била. Кае:

– Немој! Ај, ићу с тобом. Ићу с вама. Немојте!

Чује се из куће.

Е, онај крвави усташа затвори оно коферче. Скиде капу. И онај снијег – табај, табај. Не журе опште. Још је дан, а они завршили покољ. Још само наша кућа. Опустају се. Пијани. Весели. Гледам ја оног крвавог усташу. Кае оној женској:

– Оди вамо!

Таба онај снијег и ону капу метну. И нако метну оно коферче на капу. Да не добије влагу, како ли? Кае:

– Ђорђо, слободан си!

Старом би драго. Вели, остаће му дјеца. Ми видимо горе. Побло је. И оде стари унутра. Ал онај не да у собу доље, ће они, знаш шта. И стари ушо у кућу. Видим ја ће стоји пред њим. Отворена врата. Испред. Онај га опет зовну:

– Ђорђо!

Њему покојну душу. Лијепо видим, уватјо се за шток и нешто прича. Усташа га испитује нешто. А онај баш што га је зауставјо, опали га позади сикирицом по глави. Па други пут. Све му је изњело на чело. И стари само што скочи увис. Вриједан, способан бијо. Тамад паде на снијег пред оног што звиждука, кад он узима оно коферче. Сагно се. Ја реко сад ће га јопет тући.

А–јооој! Сунце као мало прегнало. А онај усташа, Сунце ти, држи брадвин ва-ки. Ја бројим, а он по мом оцу шест пута. Кад сом ја касније преврну оца, само овде држе кожице. Ето, одсјечена глава скројз. И фали уво. Нема увета и једне кришке главе, ко лубенице. Онда и по ребрима исјеко. Шест пута. Све видијо, дијете моје драго.

Изведе стрица Павла. Кае:

– Стари, клекни!

Нешто он каже. Старји чоек. Усташа каже да клекне. Ето каква је пртна кад ја све видим. Он још није ни клекно, глава пала. Осјеко брадвином. Онај што е звиждуко, с брадвином. Он је и једини туко брадвином.

Е, онда поче ону цурцу Миркову и жену Данцу, сnavу моју. И тамо, у соби и је. И тамо су радли свашта. Пиштале. И моје сестре Спасенија и Грозда. Они улазали у собу и излазали. Мјењали се. Тамо е побло малу дјецу. Само су Миркову жену и цурцу Наду извели и пред мојим очима пред кућом силовали. Цурце из собе извело на пртну. Гледам ја. Најприје силовати те цурце туј на пртни. Онда њива мати. Они који не силују стоје. Гледају и цере се. Смију се и добацују. Послје тога побло. Ја касније једну цуру нашо. Низбрдо лежала. У десно око испуцало. Разнијо мозак и згазијо. И нађем ја њу. Довлен гола. Нада. Покријем је. И млађу ону, Јованку. Јебем ти Сунце, обе биле откривене. Дјеца крвава сва.

Е, то је завршетак, бајо. Они се већ скупљају. Пијано то. Моја је кућа последња поклана 7. фебруара 1942. године у наша три села. Прије два сата било је све готово. Све поклано. Још су они остали даље. Док се пљачкало. Ту нема шта се није радило.

У мене два коња била. Чим отвори шталу, каже:

– Јебем ти Исуса, ја ћу овога!

Ја испод амбара гледам шталу, ко што сом гледо и кућу. Амбар између штале и куће. Све близу. Све видим. И чујем. Кад се њи скупило, изведоше коње, Бога ти. Ја не знам шта е с Јагодом. Она била у штали. Озго иде чета. Чује се. Галами. Ови иду од нас њима. Све се скупило ниже штале. Завршли клање. Пјевају ко у сватовима:

– Павелићу, ево твоје гарде!

Све што кажеш, она ће да ради.

И плотун три пута: пу, пу, пу! Веселе. Крај покоља.

И кренуше. И одведоше моје коње.

Ја се извучем испод амбара. Усташа нема више. Отац Ђорђо и стриц Павле леже сасјечени пред кућом. Братове цурце, Нада и Јованка, дјеца, и њива мајка Данца, сна моја, леже откривене и крваве. Силовало то туј на пртни, па убило. Уђем у кућу. Све сасјечено. Није клано, већ сјечено сикирицама. Ја се скаменијо. Не могу о томе да причам. Изићем и одем код стрица Тривуна. Он бијо одјељен од нас. Имо своју засебну кућу изнад наше. Ено је горе. Видиш?

Ја горе. Нико се не јавља. Никога нема мртвога. Ни крви. Ништа. Шта е то? Ја на пртни. Одало дјете босо по снјегу. А ја прекрстим се и клекнем. Жене кажу – привиђење. Је ли привиђење? Снјег исто разбацан свукуд. Клекнем. Видим дје-

чја нога, брате. Пружим и ја оном пртном, куд је ошла дјечја нога. Видиш онај ора велики? Туј једна земуница била. Подрумчић један. Ено, стара кућа горе. Подрум један бијо, можда два са два. А вратица нису била већа – можда 80 са 60 центиметара. Туј зимницу држали. Кад то затвориш, не мере промрзнути. И ја пртном пред подрум. Видим, излазло вршти нужду. Можда дјечца она. А снијег покријо са стране. Само испод стреве могли су остати непримјећени. Ја на врата. Видим ја да је он туј, стриц Тривун.

– Тривуне! Стриче! Отвори! Ја сом. Бранко. Отвори! Смрзо сом се. Стриче, отвори, молим те, ако знаш шта е Бог.

Он је бијо рођени брат мога оца Ђорђе. Плачем. Смрзо се ја док сом лежо испод амбара. Уз кера нјесом смијо да се прибијем и гријем. Ако буду пуцали на кера, убиће и мене. Осим тога, кер лаје, па га гледају. Па да не угледају и мене. Ладно било.

Кад стриц провири. Ја уђем. Његова дјеца леже сва. Он унијо поњаве, биљове, што се тка оно код нас. Сви остали живи. Он и петеро дјеце остали живи. И син Станоја и снаја. Жене није имо. Умрла прије. Њему нико није заклан. Кае да је и он бијо код ћаће. И јест. Па побјего прије нег су усташе стигле. Он имо кип, ону Свету Госпу, Распеће. Па метно то на прозор оне старе куће. На прозор до пута. Војска ишла пртном. Мислли да је католичка кућа. То је крај покоља. Војска њему није ни ишла. Усташе туј нису имале са собом домаћог шокца, водића.

Они били у подруму. Стриц ћускијом подбочјо врата. ‘Црногорац’ – пиштољ, колуташ – он имо. Ја улазим. Стриц кае да је излазјо из подрума чим су усташе ошле. Реко је да је сасјечен овај, сасјечен онај... Ено горе све... Казује ми за дјецу. Знам имена сва. Је л ово живо? Је л оно? И тако ми каже све.

Ја се мало згријо. Гледамо у подруму шта ћемо. Ја реко:

– Идем ја ноћас пријеко. Утеко!

А стриц ће:

– Кућеш ти проћи, бленто? Ако поћеш, ти си погино.

Реко:

– Идем до Буквиног млина. Крај Буквиног млина има поток. Кроз шуму ја ћу се пребацити на пети километар. (На цести Бања Лука–Бронзани Мајдан. С друге стране цесте после петог километра били су устаници, па усташе нису тамо залазиле. – Л. Л.) Ја тамо знам Гузијане, Нинковиће, Чениће... Знам ово...

Све ја њему казујем.

– Не дам! Не!

И тако, стриц ми не даде да идем. Ја двајест једну годину. Двајест другу узо. Стриц кае:

– Чувај стражу ти! Ја ћу спават. Ево ти пиштољ. Нож. Ако дођу, пробуди ме!

Поспан стари. Није мого спават прије. Сједим. Ђе ћу ја лећи? Тијесно. Мене и страх.

Дођоше више нас. Над онај подрумић. Горе бијо мљечар, ће буде кајмак, смок, знаш оно што жене скупљају и чувају. Видим кроз прозорчић кад иду од мљечара. Пробудим стрица. Кад повика један:

– Ај да видимо шта је вамо доље.

А онај усташа, Иванштанин (из суседног села Ивањске – Л. Л.) бијо неки Марко. Марко Иванштанин, ми говорли. Нашо он нас туј. Комшије шокци знали за подрум. Како неће? Сви смо знали за сваку комшијску просторију. Дошли до подрума. Кад су они видли... Дјеца ишла пред подрум... Знаш, порај себе. Одма видли да су у подруму. И Јаков зове покојни Ковачевић, шокац, Хрват, наш комшија. Знаво он наш подрум. Стотину кафа попијо код нас и појево ручака. Бијо сиромашак. Дође код нас вријећи. Дамо му шенице. Да рани дјецу. Много сиромашно. Поштени су били. Све три били Хрвати. Јаков Ковачевић, Марко Домазет... Умро је Марко Домазет, а дјеца његова ошла. Нико му није страдо. А трећи је бијо тај Марко Иваштан. Бијо добар чоек. Каже Јаков:

– Излази, Тривуне! Тривуне, бацићемо бомбу. Отвори! Неће ти нико ништа. Дошло од поглавника наређење: ко је погину – погину. Ко није – живот загарантован. Глава за главу. Ко убије, биће убијен.

Причају добро. Али ја не вјерујем. Видијо сам како су лагали оцу Ђорђи. Тривун гледа у ме. Ја само раменима стресем. Држим тај његов пиштољ. У ћошку једна качица, један метар висока. И ја за ону качицу завучем се. Боже мој, и гледам. Отворше подрум. Како Тривун отвара, а дјеца само вамо, према за мнош.

– Тривуне, зар се нам неш да јавиш? Дјецо, излазте! Не бојте се ништа.

Сви изађоше осим мене. Они питају:

– Ко још, Тривуне, има тамо?

Тривун кае:

– Јоој, пустте ме на миру!

Неће да каже ни да има, ни да нема. Боји се. Ја ћутим. Продужим. Они одоше у ону горе кућу. Чујем ја, пуцају столице. Дрва се цијепају. Наложу ватру. И Тривун горе ш њима. Јебо те Бог, Тривун пијан. Пролази крај подрума. Мислим, док му опале шамар, реће да сам ја туј. А ја отлен искочим овда. Оп! И на своју шталу. На таван. Тамо се Јагода сакрила. У сијено закопам се и ја. Оно топло у сијену. И ја само што сом се смјестијо, кад већ вичу:

– Бранко! Изађи, Бранко!

Дошли мојом пртном. Не знам ја ко виче. Стари отказо. Стари реко за мене. И, шта ће! Кае:

– Бранко, немој да палимо сијено и шталу. Требаће ти послје. Устани! Изађи! Не бој се.

Шта ћу ја? Ту је пиштољ. Ту је све. Види чоек ће сом. Јоој, како ћу се извућ! Јој! Плачем ја. Пиштољ гурам у сијено, доље до тавана. И ја изашо. Јагода остала. Кае усташа Марко:

– Јес мислијо утећи?

Па реко:

– Нјесом. Ку ћу утећи?

Идем и ја ш њима горе у кућу. Наложли ватру усташе. Дим се раздимјо. Пију туј ракије. Имају чутурице. Оне војне. Усули и Тривуну ракије. Дошла и Јагода из штале. Комшије су туј. Кае:

– Бранко, пијеш ти?

– Не пијем.

Сви смо у соби. Сједим ја ш њима. Јаков, шокац, учини покојни:

– Што нијесте донјели Слободана? Ено Мирковог Слободана. Жив је.

Слободан је син мога брата Мирка. Имо је осам година. Осто је жив. Усташе га Нјесу доклале.

А ми скочишмо. Ајде понијети. Тривун, ја, знаш, и ови већи. Ај да видимо. Кад смо ми тамо ушли, ја зовем:

– Слободане! Војине!

Ми га звали Војин. Не јавља се. Реко:

– Није живо дјете.

Усташа тај, Марко, што је бијо, кае:

– Дај, Бранко, руку дјетета. Да видим пулс. Дјете је живо. Само је озебло.

Мјери му пулс. Ми зграбимо дијете и донесемо горе, у Тривунову кућу. Крваво дјете. Мо, пријева изашла. Е, кило пријева виси вани. Како је он, шта ја знам...

(И, свака му част, мислим. Томе усташа Марку. И мого сом и тужити док је одала УДБА. Уватли су њега касније. Кае:

– Бранко, сад суди!

Ал ја не судим. Мого сом свашта. Нисом ћево њима ништ.)

Кае:

– Умлачи воде!

Измлачише они воде. Часком насу воде. И он узе, Јаков покојни, малога. То мртво, знаш. И он ону млаку воду. Узе дијете. Поливај воду. Млака вода. Како е било примрзло уз кожу, све она кошуљца са њега отпада, отпада, отпада. Ко кад се врућом водом откида налјепница са флаше. Баш се тако откида кошуљица од Слободановог тјела. Једва смо овде откачили, код грла. Све смрзло. Једва. Вако, изишо дроб. Оно... Ал Марко покојни млаке воде... Боже мој. Па, има људи. Јаков полијева, а Марко шта све ради. Онда пере и дроб. Што је нако црн? Оно... Све то фино, млако... Дај чисту крпу. Све но фино пребрисаше. Рана вако велика е била. Ниже пупка. И он то све прстима... Па у млаку воду. Све оно погура тамо. Мали ништа не јавља се. Ништа. Само види се да е жив. Док крв и сукрвица цури. Кад Марко кае:

– Дај ми торбицу!

И ја скочим да донесем. Каже да отворим. У торбици восак. Ко сирац велики. Каже:

– Угри!

Узе Јаков од мене, па он то грије. Танку леслирицу. Восак само што није отопјо се. Ону леслирицу осјече, ево вако волику. И на ону рану. Метне восак туј. И на све ране тај Марко метне нако, ко ова скришка. И замота дијете. Парамо сви кошуље. Дај само. Пара свашта. Дај чашафа, дај... Само замотај га, па да нема одуве – они вичу. Кае Марко:

– Остаће мали жив. Остаће жив Слободан.

Ђе ће остати дјете? Мртав. Метне га код шпорета. Знаш, 'фијакер' онај. Топло

у соби. Прострјеше шокци поњаву, па озго неко ћебе и њега метше крај шпорета. Врућо је оно, знаш, а топло је фино. Кае:

– Лоште ватру! Па он ће се до мрака морати јавити.

Прогледа на једно око. Па касније на друго. Па само виче нешто. Не знам шта е. Ја прислоним уво.

– Шта е?

Кае:

– Стриц, воде! Воде! Стриц, воде!

И ја кашику. Кашику једећу. Залијем. Једно три-четри кашике попије воде. Дође до себе. До шест сати ми смо тако већ... Тако и он. Дијете прича...

– Оћеш млјека?

Кад фијакер! Помоле се две усташе. Отуд, овим путем. Усташе. Два коња, зекана, фијакер, оне санце зимске. Фратар, гвардијан онај... Бијо на манастиру Петрићевцу. (У том самостану је бијо и онај фратар Томислав Филиповић. Он је клаво код нас. Послје је бијо шеф логора у Јасеновцу и Градишки. Знам ја Филиповића. У нашем селу, виђо сам га, ух...)

Зграбе малоба. И одведу малоба у болницу. Мали је лијечен. И сад је жив. Слободан Брковић. Живи у Бањој Луци. Радију у отелу 'Палас'. Мо, он о покољу море причати боље нег ја. Све памти. Све како се стрпо, како се замото кајишом, како је гледо ђедов кревет крвав, како су усташе оне женске... Све он причо. Кад однјели Слободана, ми одемо доље нашој кући да видимо шта е. Дјете моје. Нога.

– Ево ножице! Ево Љубе покојног!

Крмци потргали. Тамо рука, вамо... Мо, потргали. Женску ону дјецу, што су усташе силовале, убло па оставло... Наду и Јованку, нема ће... у старога ће гођ је могло уватити, крмче појело. Шокци нјесу одма оћерали све наше крмке. Само коње и говеда. Крмке и овце су касније купли.

Иђутра дође по нас. Марко и ови исти. Он се сјетијо нас кад смо изашли овде. Кад идемо, сретнемо усташе доље у Барама, тамо ниже цркве. Нема километар. Марко дигне руку:

– Спремни!

– Спремни!

И усташа устави и кае:

– Ко е то? Оклен то водиш?

– Ово су наше избјеглице из Мајдана.

Одма би нас туј покасапијо. И нас у цркву Петрићевац. Тамо дочекаше нас попови. Једне тамо, једне вамо. Мене питају:

– Јеси здрав?

– Јесам.

– Њега у шталу.

Мене у шталу. Три краве, по реду свезане биле. Ај, добро! Све шокци долазе кад је њима миса. И мене гледају. Све комшије овде. Ја раним оне краве. Оне цуре дођу. Не смијем ја погледати, Бог те јебо. Буднем ја туј неко вријеме. Па код Марка Липовца. (После Петрићевца, Бранко Брковић је премештен код Марка Липовца,

газде у предграђу Бање Луке, да му ради као слуга. – Л. Л.) Он 32 краве имо. Тај газда, Марко имо млин са три витла. Ватрени. Питај Бога. На тавану спавај на штали. Увуци оне велике басамак. Он бијо начелник Бање Луке.

Дође неђе у лето 1942. да се врати свак на своје. Ја дођем кући. Ниђе ништа, брате. Поклану чељад загрнули су оне комшије шокци. Ено, одма ниже куће била гробница. Ће су крмци купали се била она велика локва. И само свукли у локву и затрпали. Добро и затрпали. Исјекли шљиве, па ставли на гробнице. Зато крмци нијесу више туда ровили. Шта ће им кад су били оглодани? Ја откопаво и друге гробнице. И кад сом ја пито чоека, шокца, Марка Ковачевића:

– Марко, како сте саранили?

Мо, комшија бијо. Он је и опљачко. И... Кае:

– Јесом, комшо, јебем ти душу. Јесом, јесом. Све. Не бој се! Све главе право по реду.

Он је мислио да нећемо вадти ми то. Кад сом ја откопо, Бог те јебо, пас мој озго преко мога ћаће. Убли пса и – преко Ђорђе мога. Побацали, вако... Жене, дјецу. Дјеца – и не знаш. Погледаш по оним старим. Неко вој, неко нако. Неког свог познаш, некога не. Земља, брате. Сасјечено то. Кости смо вадли послје Рата, 20 година послје покоља. Није имо ко да гледа ископавање и да познаје своје. Журло се. Није се то ни разгласило. Ко да се крило. Ја сом позно своје све. И оца, и све. Најприје сом ја дошо. Откопо. Откино комад обале. Било суша. И ја оно поткопаво. И тамо ашовом долазим до тијела. Подуватијо цјелу гробницу ону. Кад је одвалијо се бусен, крсти, ти знаш шта су крсти у чоека – у мог оца крсти вако леже... Овај, онај... Вичу:

– Дај, немој! Не плачи! Стрпи се. Ајд вамо! Попи! Смири се!

Ја нијесом ћео пити ни чаше. Ништа. Купи оне главуче, купи оно све. Исјечен отац. Његове зубе... Он је толко година имо, а није ни зуба извадјо. И стриц тако исто. Кости се раставиле, брате, све. А све се зна. Да могу ја ово да... видим и скупим. Полако. Они зглобови између тога и оно... Нјесу расути. Само прстићи. Јоој, то мораш купити. Све голом руком. Мо, какве рукавице. Онда лубање. Старога – одма све се зна како е. Како сом ја и видијо кад је сјечен. Покојног стрица лубања читова. Само није уз њега. Зуби, све и један у глави. У покојне снаје Данце нема ни зуба. Аа, јооој! Разнјело нечим вилицу.

Тако смо и скупили о однијели у заједничку костурницу у Дракулићу. Туј је сада споменик.

* * *

Поклана су српска села Дракулић, Шарговац и Мотике 7. фебруара 1942. године. Моја кућа је последња поклана тога дана. Туј је бијо крај. Прешло је подне. Дан сив. Зимски. Море бити да је бијо један сат послје подне, а чинило се да су три. Ја не знам сигурно. Нјесом имо сат. Могло је бити и један, и два и три сата. Усташе се попутно опустиле. Пиле, пјевале, силовале. Веселиле се. Њиве старјешине ништа им нијесу браниле. И они се помјешали са осталим усташама. И

радили оно што и друге усташе. То ја све гледо испод амбара. Може бити да ме нјесу видели зато што ништа више нису тражили. Било им доста. Само су сад уживали.

Нико од наши Брковића у Мотикама није пружи отпор усташама. Усташе су само мирно убијале. Ја не знам како тако јаки људи нјесу се бранили. А видли су да се коље. Пред њивим очима. Док једне убија, други само гледају и примичу се. Шта е то? Ти објасни!

Јест у Васића био један случај. Лазар Васић. Има ћерку и сад живу. Она била удана у друго село, па не мере да прича о покољу. Ја сом само о Лазару чуво. Нјесом ја то видио. Кажу, кад су усташе биле у Васићима, то су исто Мотике, купили људе. Све крупне људе.

– Ајмо! Ајмо напрјед! Ајте у затвор! Да се испита. Па ћете се вратти.

Стрпало и у једну шталицу четри са пет. Људи туј натрпало. И жена и дјеце. Ови наши – Васићи, Тодићи, Стијаковићи. И у друге штале. Домаћине са фамилијама. Све у шталу. И – замандали. А котар био близу Лазаров и Илије, кума нашега. Близу штале, вако... Ко и мој, ко што видиш. Не дај, Боже, тако. Трпај. Дај сламу и трпај око штале. Читову сламу! Једну стожну, знаш, усташе трпају. И сад ће запалти.

Зна се све. Станоја преживјо. Причо касније. Станоја Тодић. Навукло сламе до крова. И сад ће запалти. Шталца била риглована. Онда знаш како то гори. Суво дрво. Боже сачувај! Кад је пламен уватјо... Све нако суво било. Кров на тавану и оно. Сељачке шталице.

Кад је Лазар покојни видјо да е већ готово, узме виле. Гвоздене виле биле за вратима. И он на врата. Бијо прозорић неки мали. Знам ја ту шталу. Он удари штилом као да избија онај шток. И гурне на врата. А усташа, како је наперјо... Чим је Лазар излетјо, убоде усташу. Бијо јаки. И он је бијо с мојим оцом у Првом свјетском рату, тамо неће у Лембрику. Добровољац. Како је набо усташу, носијо га. Па га онда тамо пусти. Убју касније њега. Па, да! Пуцали. Не знам шта е било с оним усташом што га је Лазар носијо на вилама. Не знам је л осто жив.

Послје Рата позно сом ја своје ствари код комшија шокаца. Каце и ... вако... Код тог Ковачевића Марка, што ми је затрпаво чељад, препозно сом свој млин за каву, своју кацу, па буре, таву... Па, било је туј стварчица које ја нјесом ни ћево, знаш. Касније, кад сом ја доселјо овде, они доносили кашике, доносили су... Ко ће знати чије је то! Од Марка Ковачевића тражијо сом своју кацу. Кажем му:

– Ово је моја каца.

Кае:

– Јест, душе ми. Ја ћу то доћерати теби.

И он је доћера. Каца била од 10 метара, за шљиве.“

СВЕДОЧЕЊЕ СЛОБОДАНА БРКОВИЋА (1934)

Разговор са Слободаном Брковићем обавио сам половином јуна 2003. године у Бањој Луци. Скоро дословно, чувајући његов начин казивања, са скраћивањима речи и другим карактеристикама говора тога краја, забележио сам све што је тада рекао и то унео у ову књигу. Његово казивање се слаже са казивањем његовог стрица Бранка Брковића, које је такође записано у овој књизи.

„Знам да е покољ бијо 7. фебруара. Не сјећам се који је дан то бијо. Устајало се рано. То е зимски дан. Само знам да смо устали. Били смо сви на окупу. Отац је мој Мирко Брковић, Бранков брат. А Ђорђе ми је ђед. И Павле је ђед. Он је Ђорђин брат. Живијо е с нама. Бијо е нежењен.

Дошле усташе. Отац је мислио да ће они нас у логор гонти. Чула су се једно два пуцња тамо према Граховцу, ал није нико, овај... Стари вичу заратовале Њемачка и Русија.

И до гођ нијесу дошли до овога Брковића Лазара, Борног оца... То само нас шљивик дјелјо. Не знам ја колко е било сати. Дан је бијо. Није било ујутру одма, него касније... Шта ја знам, он су побли најприје Васће... Он су Васиће и Тодиће побили... Један је усташа бијо осто према Брковићима, а један према Малешевићима. Јел ми смо били предзадње куће. Они су около ишли. То је само преко њиве могло да се види. Чистина. Снијег бијо.

Дошли су горе код Лазара. Један је потеко бјежат... Као дјете кад је то било, видим отац и стриц бјеже према штали. На супротну страну. За оцом су пуцали. Отац је служјо војску, па је паво два-три пута док није замако у шуму. А стриц је видјо да је он паво. Мислјо је да је убијен. Није смијо ићи за њим, него је бјежо на другу страну, док је отац замако у шуму. Три-четри куће он је пролазјо рватске. Нико му није даво у двориште. Он је побјегао и осто жив.

Усташе су дошле близу. Видим ја, стриц и отац су побјегли на једну страну. Тетка Јагода, очева и Бранкова сестра, полетла е горе стрицу Тривуну. Ја бијо у кући и гледо кроз прозор како она лети горе и виче:

– Јоој, стриче, шта ћемо?

И он реко:

– Бјеж вамо!

А он је већ са својом фамилијом ошо у подрум. И остану живи сви. Јагода е моја тетка. Миркова и Бранкова сестра. И мој отац Мирко и стриц Бранко остали живи.

Дошле усташе до наше куће. Један је пред кућом бијо. Ја у кући бијо. Била отворена врата. Људи били изгубљени већ. Снијег је бијо висок. Кад сом видјо да е гужва, ја сом улетјо у собу. Ја сам имо намјеру да негдје побјегнем. Ја вучем брата за руку. Љубу. Млађи од мене бијо. Дјечачић бијо. Млађи једну годну, можда две укупно. Ја повуко њега за руку да неђе идемо. Ал он неђе одма од матере. Мати је у соби стајала поред пећи. Мати Данца. Била туј још њена ћерка Нада. Најстарија.

Старија е од мене била. Цурца. Љубо и Јока. И једно је држала у наручје. То у наручју Цицом смо звали. Ја мислим да није била ни крштена. Нас петеро дјеце. Три ћери и два сина. Нада е најстарија била. Па сом ја. Па Љубо. Онда Јока. Па оно у наручју.

Љубо не ћедне ићи са мном. И ја одустанем. Било ће да смо се склонили, не б нас нашли. Јел нису претресали. Што с нашли у кући, све побли. У соби гњавили оне женске. Силовали.

У оној горњој просторији, у кући, оба су ћеда. Ђорђе и Павле. И ја сом у кући ш њима. Други су у соби доље. Ја сом бијо пошо по брата. Кад он одусто да иде са мном, ја онда са ћедом.

Уће усташа с пушком. Бијо е повисок. Млаћи чоек. Униформа сива била. У њега је бијо као качкет. А онај један, што је бијо вани, у њега је са све четири стране она капа била сужена. Нијесом примећиво је л на капама било У. Нијесам ни знаво ја то. И он су дошли. Један је бијо у кући, а један је стајо вани. Оба су била млада. Ја знам да ниједан није бијо познат зато што није никога ћед вико по имену. Значи није бијо познат. Ја сом стајо између ћеда и усташе. А Павле је бијо вако ко на супротну страну. У кући. А онај усташа што е бијо вани имо сикиру. Нисом га тад видјо. Кад сом изишо напоље, онда га видјо. Још нисмо знали о чему се ради. Вичу:

– Дај оружје! Дај пиштољ!

– Нема. Нема.

Има оружја, ал је у подруму. Е, кад су викали да нема оружја,

– Дај паре!

Ђед је даво паре, ал ја не знам шта је даво, ни колко је даво. Даво је он касније и пред кућом, ал ја не знам то. То стриц Бранко зна. Кад је даво паре, онда је онај дрекнуо:

– Излази ван! Излази ван!

Излази Павле први. Ја напољу само двојцу видјо. Вичу:

– Клекни! Клекни!

– Ма, немојте, људи!

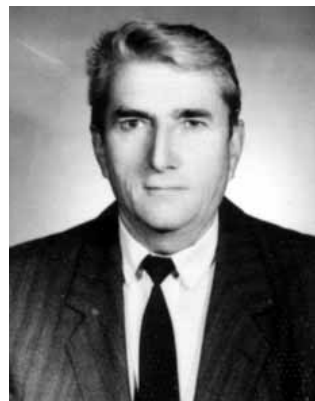
Ово, оно.

Нисом ја ни знаво да он има сикиру. Наслонјо се, вако, на снијегу, па се не види. Ђед нако да дигне мало лаче... Да клекне. Није успијо ни клекнути, он сикиром иза врата. И он се насади на главу тамо. Чим је то било, ја сом натисно бјегати.

Несрећа је моја што ја нијесом бјежо према свињцу. Испод куће слега да сом се, не било... Ал ја покушо да бјежим преко снјега до пртне, што се ишло на воду. И за-газим у снијег. Нисом мого ни тамо ни вамо. И ја легнем. Јооој, лупа се тамо, виче се. А ја само гурам главу у снијег. Да не чујем. Виче један:

– Опогани ме српска крв.

Вичу тамо ће сјеку. Пред кућом. Ја сом, куд сом потеко бјежат, изнад куће вамо бијо. Не видим ја ништа.

Слободан Брковић

И сада, кад су они све то поклали, побли, они јопет, по белају, враћају се да иду Малешевићима. Било њи доста у Малешевићима, па је морало више њи да иду тамо.

Кад један дошо више мене. Види ме на снјегу. Ја сом лежо. Кае:

– Ил ћу га брадвином по глави, ил ћу га збости?

Ја устанем.

– Ко те је донјо? Ко још има?

Ја сом само шутјо. Диже он нож. Нож бијо на пушци. Он је мене боо много. Ја се ваљда дуго вртјо, док је он мене толко пута с бајнетом избо. Избо све по стомаку. Све. Црјева исјечена, исјечена ребра, исјечена плућа. Исјечено... Избо ме на једанест мјеста. Тако су љекари рекли. Највише по стамаку, ал било је вако и по ребрима и по леђима, куда је бајнета пролазла. Ја бијо мали. Чим је убо, ја сам паво. Ал он је мене бо накро на лежећи још.

И они су отишли. Ја дигнем главу, а они насред шљивика. Иду доље. Изгледа да и има више у колони. Пјевају. А ја легнем још. Нисом смијо устајат. Кад сом ја други пут диго главу, они заклали. Нема и више у шљивику. Не знам шта су пјевали. Да ће све извршити што им се нареди... Мен је звонло у ушима, али ови други су чули шта се је пјевало.

И ја устанем тамо. Знам да с они нешто око мене радли, ал ја још ништа не знам. Усто сом ја. Све, брате, исјечено. Звао ја оне који нјесу били туј. Звао Љубу. Нико се не јавља. Онда ја одусто. Одем у кућу и... Одем у собу. Матере нема. Ја на кревет. Легнем. Само ми се повраћа. Зима ми. Ја се покријем једном кожом јањем. Ја сом само кожом јањем, ону што је бјед осушјо, узо. Ја покријем ноге, озебе глава. Ја горе повучем на главу, озебу ноге. Тако сом то помјеро.

Само ми се повраћа. Ал тражло ми се само вода. Вода ми се тражла. До гођ је било воде у куји горе, ја сом ишо, сипо воде и пијо. Само ми се вода пила. Вода била у бреми. Била једна кућца за воду у дворишту. Ал зими, да не смрзне, бремена се уноси у кућу. Док је било воде, ја сом пијо.

И ја одем у собу. На прозор гледам. Сви леже мртви. Нико се не јавља. Нема знака. Кад гођ се ја пробудјо, дан. Остајем на прозору. Гледам. Нема никога. Нико није долазјо.

И други дан иду они комшије Рвати. Иду красти. Ја сом видјо да лупа, ал ја нисом мого с кревета никуда. Најпрје су летли горе на таван скидат месо. Отворена и вањска врата и ова унутрашња. Ја њи видим. Ја гледам тамо. Они носе кофере оне. Има и дјеце да иду ш њима. И жена. Све сом познаво. Они тамо крали.

Уђоше у собу два чока. Комшије. Један Марко Ковачевић и Јаков Ковачевић. Они су браћа стричевићи. Марко е имо пушку. Војник. Јаков је бијо у цивилу. Он није имо пушку. И он су ушли у собу и одма стали уза зид.

– Мали, ко си? Шта си? Чии си?

Ништа ја нисом мого говорити. Већ сом се бијо смрзо. Замрзо. Само гледо. И они оду горе код Тривуна Брковћа. Ал Тривун бијо паметан. Ка су га питали ће је Мирко, Бранко, Станоја, он само вико:

– Побјени, побјени.

А ови видли – нема и међу побјенима. Горе они рекли да је осто жив неки мали Ђорђин или Павлов. Они нису знали да сом ја Мирков. Ено га, рањен је. Доље лежи.

Дође Станоја, од Тривуна син, најстарији, што је погино у партизанма. Дође. Момчина врједна. Зграби ме и преко пријелаза, и горе у кућу. Сад смо у кући. И он су мене открављивали мало. Било е смрзло.

Неко је мене отјеро у болницу. И змам да сом дошо у болницу. Свјетла се палла. И тад сом осјетјо да ме боли, да ми нешто раде. Навече ваљда. Једанест мјесеци ја сом бијо у болници у Бањалуци. Још сом требо бит, ал нијесом смјео ради усташа. Претресали много и гонли.

Бијо неки доктор Куленовић, који ме је лјечјо. Он је '53, чујем, умро у Сарајеву. Бијо у Јајцу, па у Сарајеву умро. А бијо и један Швабо. Њи двојца су мене лјечли. Не знам му име. Чуво сам да је у Хрватској неђе.

Увјек су они мене волли. Увјек су они мене сјетовали. Ако ме буде неко испитиво, да речем да сом се нагрдјо на прошћу. А ја нисом знаво... Три-четри мјесеца ја сом лежо само на леђима. Ништа трошјо нисом. Шлауф је бијо овде из ребара, из плућа, тамо у флашу. Кад вичем дај воде, оно само бурља тамо у флаши. Само ми се вода тражла.

Кад сом проодо, онда тетка мен неке приглавчиће донесе. Излазим ја вани. Проодо. Вани мало. И сунчање. Ја на клупи.

Е сад, она капија има поред очнога. Мала капијица била. Ја сједим. И иде усташа отуда. И дође мени. Исти онај, нако висок и нака униформа као мене што е бо. Има и пушку. Приђе мени. Ко си, шта си? Ја причам. Откуд сом? Све право. Да сом из Мотика. Пита. Ја све говорим.

– Па шта т је било?

– Изболе ме усташе.

– Ма нису усташе. То су партизани.

– Није него усташе, реко.

И он јопет.

– Па четници.

Ја нисом чуво ни за једне ни за друге. Кажем да није, него усташе. Кад је мени то досадло, само виче ово-оно, а ја знам да су усташе...

– Шта б ти њему радијо кад би њега довели теби?

Онда сом ја њему реко да би ја њега бо.

– Ти си мене бо, ја б тебе бо.

Препозно сом га. Да би ја њега бо. Од тада, кад сом то реко, ја више ништа не знам шта е било са мно. Ил ме је ударјо... Шта е радјо? Чујем од сестара касније – он мене бацјо на бетон. Конци на ранама попуцали. Други дан ја дошо себ. Поново оно операцја. Туј сестре. Они поручивали оцу да дође по мене. Да ме води. Није било више клања, ал се није смјело долазт. Долазло се повремено.

Онда, кад је била она офанзива на Козари... Ја сом волјо то гледат. Јооој, Шваба е долазло пуно. Они који су били рањени. Пуно оно двориште око мртварнице. Ја фино станем уз онај зид и само осматрам. Они праве сандуке. Износе мртве. Шљемове скидају ш њи, међу један у други. Ја то гледам ко ништа. Ко од шале. Ваде ону капу платнену. Међу му ону капу. Као да ће спават. Сандуке трпају у камионе. Возе. Не знам ће су возли мртве.

Е једна е соба била од тије Нјемаца. Рањеници. Кад гођ су усташе прегледале, ја сом бјежо у ту њиву собу. Ја сом те Швабе завољо, знаш шта е. Што су они мене миловали. Он су рањеници. Он су мене миловали. Ја мислим да ми усташе не смију ништа, знаш, ће оно... Па су ми давали цibaка, чоколаде. Па оно... Чим ја видим да усташе доље шврљају, ја у њиву собу. Туј усташе не улазе. Да су улазле, не б они могли мене спасти. Ја бијо доље. Велка соба била. Било доста усташа. И ја сом бијо.

Један усташа прокужјо да сом ја Србин. Било е још Срба у болници. Једну су жену отјерали и убли. Из Стијаковића била. Од једне Раденке Стијаковић бабу. Она е била рањена и дођерана у болнцу. То е она Раденка што се спасла са Мирком Стијаковић. То е иста фамилија. Нисом ја тад знаво Раденку. Раденка долазла да види бабу. Смјело се тад ићи. Није више било клања. Једноч бабе нема. Љекари нјесу Раденки ћели рећ ће је. Усташе је убле. Убли. Какви умрла!

Много су они извели Срба. Мушкараца, жена... Били су неки с Козаре. Бијо један стари чоек. Кад су усташе претресале, доктор нас пребаци у заразно одељење. Мислијо да ваљда неће долазити у заразно. Они ушли у ту собу, у заразно, и вичу ко је тај, тај... Изваде нож и викали – Персета! Персета! На њима све црно било одјело. Извадло над њим нож и викало – Персета! То значи оперисати. А ја сом лежо више њега и гледо низ кревет. Тел су да и мене нешто буде. Онај други виче да сом ја много исјечен... Већ зна, јед му матер. Каже, неће он ни преживти. Исјечен је много.

После њи дошо доктур. Пита шта е. Ми тако причамо сви шта е било. Он је реко да ништ помоћи не може. Реко старом да иде куд зна и ради што зна. Старији чоек је он. Болесник. Са Козаре. Ја ујтро освоано жив. Старога нема. Усташе дошле по њега и одвели га. Ја гледам из одника. Отворена врата.

Један усташа сједи на кревету. Рањен. Не мере никуд. Било рањени много. И без ногу... Виче онај:

– Дај да кољем! Дај да кољем!

Сигурно је ћево да коље кога било. Кад је прокужјо да сом ја Србин, он је посло неког малог да ме доведе. Мали мене никад не б дово у собу. Он мене вуче. Ја малог гурнем... Пошаље неког Славка, сјећам се. Неки већи момак. Онда ме у собу увлаче. Ја – јајоој! Одник јечи. Дође сестра. И та ме сестра медицинска спасла. Била соба она њива близу. Упане. Она виче на њи. Они мене пусте, и ја на спрат се пребацим. Да су они мене довукли, он би мене закло. Ја се тој сестри захвалјо. Она м је спасла живот.

Још сом једном исто тако изашо на сунчање и лего. Заспо. Ја спавам. И ко да гледам – усташа иде. Ја се пробудим. Иде онај исти са капије. Онај што ме оборјо. Ја бјеж. Чуво сом да табоња. Ја не знам да л је он мене само плашјо, ил је стварно летјо за мном. Чуво сом да табоња. Ја нисом смјево око болнице ић, већ сом ишо на споредна врата. И ударим преко неки жена из вешераја у подруму. Видим ја, неки чоек је био ложац. Србин, Рват, муслиман... Ко ће знат. Кажем му да ме гања усташа. И каже ми да бјежим горе. А ја горе на ћумур и мало слегнем се. Сакријем се. Усташа долази. Пита има л ико. Је ли мали прошо овуда. Није. Овај ме није ћео

одат. Реко је мени ће ја да одем. И тако сом ја ту ноћ осто у подруму. Преспаво. Ни-
када не знам ко е тај чоек. Ишо сом послје тражт, ал они – као да ја дођем некога
да убијам. Нисом га нашо. Ни ону сестру. Да је било одма оно... Да је у мене отац
осто жив, то би било све друкчије. Он је познаво све.

Мој отац Мирко Брковић изгубјо е живот на почетку 1944. годне. Кад су оно
партизани спремали напад на Бањалуку за Нову 1944. годину, прије напада мој
отац је отишо у град да скуп податке о Нијемцима и усташама преко своји веза.
Откривен је, па је толико тучен и мучен да је послје неколко дана умро. Вратио се
у Павловац и у Павловцу умро.

Након једанест мјесеци изишо сам из болнице. Требо сом још бит, ал пошто су
усташе претле, у болници су казли да ме не могу више спашават. Послје ме је отац
пар пута водјо на превијање. Није мене водјо само на превијање, него је ишо он
још по задатку. Њега су однекуда партизани врбовали. Ишли смо овде код хотела
‘Паласа’ код једног посластичара. Ми смо га звали Арнавут. Мален човјечић. И
мене отац уведе. И он мени колача. Отац ш њиме одма у неку просторију. Усташе
пролазе.

Кад гођ ће бити напад на град, стари је моро ићи у град да испита колко има
наоружања, колко Шваба, колко усташа... Све је то детаљно. Имо своје људе. Па је
ишо код Марка Липовца. Све са мном. Имали смо неку кобилу Лису. И отац и ја
на кобли. Па мене метне у крило. Има седло. Партизани, кад су нападали на град,
одвели Лису. Никад се није ни вратла. Све он обави тако посо, па у Павловац.

Гузијановим кућама у Павловцу ми смо побјегли. Тамо смо били цијелог Рата.
Најпрје смо били у кући Лазе Гузијана. Били смо у оној малој кућци. Онда у Марка
Гузијана кући. Код петог километра. Ено е и дан–данас жива. С лијеве стране пута
кад се иде из града. Преко рјечице. Десна е страна била рватска, а српска е била
лијева. У тој кући становале су четри фамилије: моја, стрица Тривуна Брковића...
Повремено је долазјо и стриц Бранко, који је бијо тада у партизанима. Послје смо
ради усташа морали мало даље од пута. Они су упадали. Тако да смо горе били
док се није ослободило.

Онда, бјежали смо ми. Кад гођ су партизани нападали на град, ако четници
нису ту, моро си бјежати до гођ партизани бјеже. Једном смо, послје једног напада
на Бањалуку, бјежали до Драгана Лукајића куће. Код њега мати била мало оглува.
Јока. Она јавуче, а они вичу да неће њеном сину Драгану ништа. Знали они да е
Драган четнички комадант. Ту сом ја бијо. И ту сам партизане први пут завољо.
Раније нисом имо додир ш њима. Јел ми смо били у четничком сектору увјек.

Ту су, код Драганове куће, долазили домобрани да се предају. Туј су доведене и
усташе, које су партизани заробли у граду. Бијо сом кад су туј испитивали једног
усташу. Имо је неке чинове. То е био неки Главаш. То сом запамтјо. Тукли га. Каже
да јебе Титу и краља Петра. И – живјо поглавник! Видјо да га нема. Ту ће они њега
испитиват. Напољу, под једном шљивом. Уз амбарчић. Тако сом и ја гледо. Он
каже да је сјеко дјецу и нагонјо мајке да једу. Убјо је, рече, 115 или 105 Срба. То сом
ја чуво. Ја сом ту бијо. Онда они дигну кошуљу мени.

– Види шта сте радли од дјеце. Шта су вам дјеца крива?

Онда он говорјо шта е радјо. Ово, оно... И сад један партизан даје пиштољ мени. Да га ја убијем. Онај други не да. Каже да на се не узимам погану крв. Аљко Гузијан један... Из Павловца. Он је једини од рудара осто жив. Побјего кроз вентилацију. Зашиљио дрвени шиш. Даје га мени. Каже:

– Слободане, Сунце му жарко, уби га. Боди га!

Ставио шиш мени у руку, па га боде мојом руком. Не б он смијо, знаш. То не б дали партизани.

И бијо још један усташа са тим Главашон. Не знам шта е било ш њим. Кажу да је утеко.

А тамо, код телефона, код машине, неки ћато. Сав је бијо обучен. Кравата... И црвен ко рак. И стално виче партизанма да је и он клаво... Они неће... Само се обазру, погледају у њега и наставе. Мали Кнежопољац један, бијо партизан. Њему изгинло све исто. Не знам име тога Кнежопољца. Само е тај Кнежопољац бијо у петнестој бригади. То су рекли. Имо онај енглески копаранчић. Имо бајнету и... Гледа. Он није ћево да туче усташу. Ошо је међу војску.

А домобрани само стоје, сједе и леже. Има и на стотине. Нико и не чува. Они се сами предали. Лијепо обучени. Нове униформе. Партизани се одмарају. Скинули ципеле и одјела, па сједе и леже.

(Моја кућа је удаљена од куће Драгана Лукајића мање од 100 метара. Драган је мој ујак у другом колену. Отац моје мајке Миле Мацановић и Драганова мајка Јока били су рођени брат и сестра. Драган је био најбогатији у нашем крају. Његов шљивик је био највећи, углавном раван и леп, са пуно великих стабала јабука. Све што се у селу значајније дешавало дешавало се код Драганове куће. Ја сам повремено био присутан догађају о коме овде говори Слободан Брковић. Његово казивање је истинито. Онај усташа о коме Слободан говори био је крупан човек, висок, али не дебео. По мојој процени, могао је имати око 30 година. На себи је имао војничке панталоне и кошуљу, а на глави домобрански качкет. На шљиви поред њега висила је његова војничка блуза. Дан је био сунчан. Под шљивом је било разастрто мало сламе. Он је седео на тој слами. Није био везан. Ни остале усташе ни домобрани нису били везани. Ту је била маса војске. Усташе су биле усред те масе. Њих су пазили. Није било шансе да се побегне. Кад оног усташу испитују, он устане. Неколика официра наизменично су га повремено испитивала пред свима – партизанима, заробљеним усташама и домобранима, избеглицама и нама Лукајићима, који смо се ту затекли. Мислим да су желели да сви чујемо за усташке злочине. А тај усташа је опет са своје стране, знајући да му је крај, вероватно хтео да се покаже као усташки јунак. Ја не знам шта је с њим и осталим усташама било кад су партизани истог дана увече отишли. Доста домобрана је остало с партизанима, а неки су отишли својим кућама или не знам куд. Приближавао се крај Рата. Питам Слободана шта зна о Марку Липовцу. – Л. Л.)

Са оцом, кад гођ сом ишо на превијање, ишо сом крај Марка Липовца. Жена његова увјек је мени давала неке, знаш... Нешто намаже. Сендвиче неке, да поједем. И тако. И ми смо ишли преко Мотика. Пролазли крај своји кућа, ал нисмо уопште смјели се тамо појавити. Ишли преко Буцака и крај Липовца.

Липовац бијо богат. Имо синова... Један погину у усташама. Чини м се да је то бијо Маркица. Други син, Јозо, бијо у усташким шандарима. Онда Драго и Мило... Имо е пет синова. Мислим да е Драго бијо најмлађи. Не знам да л је ишо у војску. Не могу се сјетти.

Марко Липовац је послје покоља спасаво Србе. Купјо и да раде код њега и да се ране. Само послје покоља. Прије покоља није никога спасјо. Станоја Брковић, Тривуна Брковића најстарији син, код њега бијо кочијаш. Њега није спасјо Липовац. Кад је бијо покољ у Мотикама, он се сакријо у подрум, ко и сви Тривунови, ко што сом реко. Прије покоља Станоја није бијо код Липовца. Кад је покољ престо, он узо Станоју. Кад су партизани напали Бању Луку, узели су коње и кола од Липовца. Он је даво да кола вози Станоја Брковић. Није даво ни једног свог сина. Ја нисом чуво да је Липовац спасјо неког Србина прије покоља. Само е помаго послје покоља.

И ми смо ишли преко села кад се могло ићи без опасности, иако Рат још није бијо завршен. Одемо преко Мотика у Павловац. Сретнемо у Мотикама Марка Домазета. Он је бијо Рват. Чува краве на њиви. Отац је са тијем Марком Домазетом сигурно бијо добар пријатељ.

Мени је најсмјешније било... Они чуче. И ја тако чучнуо ш њима. Кад у мене отац устаде и убра неки цвијет. Онај цвијет бијели са петокракама.

– Маркане, ово ће да побиједи.

Тако, најгоре м је било то у болнци. Толко су ме... А видиш, '44, тако е било... кад су партизани те усташе и Швабе заробли... Да сом бијо здравји и да сом ошо с партзанма, ни једнога Швабе не би даво убити. Зато што су били фер у болнци.“

СВЕДОЧЕЊЕ ДРАГИЦЕ САВАНОВИЋ (1930)

Сећање Драгице Савановић забележила је и у „Гласу српском“ 10/11. фебруара 2001. године објавила Добрила Мајсторовић. Тај текст у целини уносим у ову књигу.

„Вјерујем да Бог постоји. Али тога га дана није било – дрхтавим гласом, притиснута годинама и тегобним сјећањем, кроз сузе говори бака Драгица Савановић, присјећајући се страшног 7. фебруара 1942. године. Драгица је тада била дванаестогодишња дјевојчица, која је имала више среће од својих укућана, рођака и комшија, па је преживјела крвави пир звијери у црним одорама и са словом ‘У’ на капама. Преживјела је један од најстрашнијих и најкрвавијих злочина у историји човјечанства, крвави поход усташких хорди које су иза себе оставиле преко 2.300 мртвих српских душа у бањалучким селима Дракулић, Шарговац и Мотике и руднику Раковац.

У сриједу, 7. фебруара, навршило се 59 година од покоља у Дракулићу. Ни данас, толико година послје, не могу се пронаћи ријечи којима би се могло описати како, зашто и у име чега је урађено то што је урађено.

У једном дану! За осам сати! Без иједног испаљеног метка!

‘Све је ишло наруку. Још снијега није било нолкога као онда. До врата! Из куће изаћ не мош. Само лопатом прогрни до штале и готово. Сјећам се, био је Свети Глигорије Богослов, светац, па нисмо радили’, говори бака Драгица, присјећајући се раног јутра 7. фебруара 1942. године.

Њих седморо у кући. Мајка, отац и петоро дјеце. Некакви нејасни гласови долазе до куће. Отац погледа кроз прозор и види неколико људи, газе кроз снијег, иду право њиховој кући. Не слутећи ништа, отац рече да неке жене иду на воду.

‘Нису то биле жене, већ усташе, у шињелима. Ухвати се писка, плач, вриштање. Моја мајка држи сестру у наручју, мала сиса. Кад видјеше да породицу нашег комшије истјераше из куће, мајка скочи и рече да се спремимо, да ће доћи до нас. Мислила је да их воде у затвор, па као да се спремимо и добро обучемо. Али, какав затвор. Водили су их да их покољу’, говори бака Драгица.

Ипак, они то тада нису слутили. Отац се спремио и изашао да нахрани стоку. Звијери су већ стигле пред кућу. Бака Драгица прича да је видјела кроз прозор како су пришле њеном оцу, отели му новац из џепа и утјерали га у кућу. Бајонете са двије оштрице на пушкама биле су прво што су укућани видјели. Усташе нијесу губиле вријеме, па су прво почели да туку оца. Мајка је, према ријечима баке Драгице, скочила на кревет, припила се уза зид и у страху гледала шта се дешава. Тада дванаестогодишња Драгица побјегла је под кревет.

Крајичком ока видјела је како браћу ударају кундацима у главу, како је отац пао. Чула је и када су мајци наредили да иде и нађе остале паре. Устала је, без поговора и кренула у дворишну зграду. За њом је отишао један усташа. Бака Драгица је остала на свом мјесту, под креветом. Други усташа није престајао да бајонетом боде

кревет, ударајући оштрицом и саму Драгицу. Како сама каже, била је сва у ранама, крвава и изубијана.

‘Непрестано удара и каже – устани мала, нећемо ти ништа. Да сам устала, само би ми одсјекао главу оном сабљетином на пушци. Рекла сам му да не могу устати. Мислим да више нисам ни могла устати. Ставила сам руку на уста, задржавајући бол и сузе. На крају је одустао, пустио ме’, говори Драгица.

Од болова успјела је само да чује још вапај свога брата, који је с тешком муком изговорио: ‘Браћо, не туците ме, покрстићу се!’ Сљедеће што је видјела било је беживотно братово тијело, глава расјечена на челу. Звијери су изашле из куће.

Драгица прича да се с тешком муком извукла испод кревета, пришла брату, који је већ самирао, милујући га по глави и говорећи му да ћути, чу ће га, доћи ће опет... Као у бунилу, гледала је по соби. Брат Милош на једној страни собе, брат Драган испред ње, отац на другој страни, а мала сестра Душанка потрбушке лежи на кревету, сва у крви. Отетурала је до врата, пртином до зграде, да види гдје је мајка. Мајчино беживотно тијело испод стола. Лијева дојка прободена крвничким ножем, право у срце... Вратила се у собу, још не вјерујући шта се десило. Послије неколико тренутака, отац устаје. Био је само рањен, притајио се да крвници оду. Њих троје преживјелих скупили су се, не знајући шта да раде. Крвници су се могли вратити сваког часа. Бака Драгица прича да су се тако крили неколико дана, без хране и без воде, јер сваки сувишни покрет могао би их открити. Мотике су биле готово празно, сабласно село. Али, и поред свих мјера опреза, откривени су. Открио их је дим из куће. Крвници су опет дошли!

Њу и сестру послали су кући Хрвата Ивана Гргића, трговца, а оца су убили. Она се сјећа да јој је помоћ ту указала Гргићева кћерка, која је средила, уз помоћ једног фратра из петрићевачког самостана, да је приме у болницу, на лијечење. Примљена је у болницу, излијечена, а послвије је прихватила једна породица у Бањој Луци. Међутим, како рече, до своје куће и породице промијенила је 16 огњишта. Никада никакву помоћ од државе није добила, без обзира на то што је ратно сироче, што су јој усташе побиле цијелу породицу и што је остала без игдје ичега. Чак и у пркос свим траумама из раног дјетињства, Драгица се удала, изродила 12 дјеце, осам је живо. Има три сина и пет кћери, деветеро унучади и троје праунучади.

У Мотикама на свом огњишту нема ништа. Нити жели да има, јер све тамо је подсјећа на најстрашније дане њеног дјетињства. Ипак, док је била бољег здравља, знала је отићи до мјеста гдје је некад била њена кућа, гдје је последњи пут видјела два брата, оца и мајку, да запали свијеће и помоли се за њихове душе.

‘Никада ме није нико посјетио. Тек послвије много година од тога, неки људи су ми рекли да сам могла добити и некакву пензију, надокнаду. Намучила се јесам, али сам све са својим супругом стекла. Шта сам све преживјела, добра сам. Требала сам умријети прије 30 година, уз сузе бака Драгица завршава своју причу.“

СВЕДОЧЕЊЕ РАДОМИРА ГЛАМОЧАНИНА (1927)

„Рођен сам у селу Дракулићу 1927. године, које је смештено у непосредној близини Бање Луке, где су усташки злочинци извршили покољ целокупног становништва грчко-источне вјере, као и у селима Шарговац и Мотике и у руднику Раковац.

Том приликом усташки бојници, предвођени капеланом из манастира Петрићевац Томиславом Филиповићем, побили су на најсвирепији начин око 2.300 житеља поменутих села, од чега 550 деце од једне до девет година старости. Покољ су избегли само становници који се нису нашли код куће.

У овом покољу усташки злочинци су убили моју мајку, четири брата, три сестре и још 45 чланова моје фамилије, међу којима 24 деце. Моју породицу усташе су похватале и затвориле у шталу мога брата од стрица и једног по једног члана изводили, па клали ножевима и убијали секирама и ћускијама. Када су извели мог брата Милана, он је од усташе отео секиру и њоме га посекао. Колико ја знам, то је био једини случај физичког отпора жртве пред усташком камом за време покоља у наша три села. Други усташа је зграбио пушку и убио Милана. Тако је само мој брат убијен ватреним оружјем. Сви остали чланови моје породице су свирепо поубијани ножевима и секирама.

Моја мајка и сестра, дете од осам година, када су схватиле каква их трагична судбина чека, покушале су да на споредни улаз куће побегну, али су биле примећене. Усташа је моју мајку ударио секиром по глави. На мајку, обливену крвљу, пала је сестрица, позивајући је да беже даље. Усташе су тада и њу сасекле и оставиле их да у снегу леже неколико дана.

Злочин о којем говорим догодио се 7. фебруара 1942. године у селима Дракулић, Мотике и Шарговац, која су смештена на западној страни Бање Луке, и у руднику Раковац. Поклоно је све српско становништво. Покољ невиног становништва извршила је усташка бојна из Загреба уз помоћ домаћих усташа, које је предводио фратар Томислав Филиповић Сатана. Помагали су им и шокци сељаци из тих села, српске комшије. Пошто је снег би висок 1-1,5 метар, српско становништво није се могло спасавати бекством.

Злочин је извршен са циљем да се уништи целокупно становништво српске националности и православне вере, што се види из чињенице да су убиствима били подвргнути не само одрасли мушкарци, способни за војску, него и старци, жене и деца. Побийена су и сва деца у пеленама и колевкама. У неколико случајева усташе су убијале и жене пред порођајем и из њихових утроба вадиле и убијали још нерођену децу. Тога дана побијени су следећи чланови моје фамилије:

1. Гламочанин Милева, моја мајка, (рођена 1892. године),
2. Гламочанин Милева, моја млађа сестра, (1934),
3. Гламочанин Драго, мој брат, (1921),
4. Гламочанин Мара, моја снаја, супруга мога брата Драге, која је била пред порођајем,

5. њихово оживело, али још нерођено дете,
6. Гламочанин Видоје, мој брат, (1910),
7. Гламочанин Милица, моја снаја, Видојева супруга,
8. Гламочанин Станко, њихово дете, (1934),
9. Гламочанин Милош, мој полубрат по оцу, (1912),
10. Гламочанин Перса, супруга мога брата Милоша,
11. Гламочанин Радмила, (1933), кћи Милоша и Персе,
12. Гламочанин Јелена, (1935), " " ",
13. Гламочанин Петар, син Милоша и Персе, (1936),
14. Гламочанин Гојко, (1938), " " ",
15. Гламочанин Зорка, (1940), кћи Милоша и Персе,
16. Цветић Милан, (1910), мој полубрат по мајци,
17. Цветић Даница, (1910), Миланова супруга,
18. Цветић Лепосава, удата Станковић, моја полусестра по мајци,
19. Станковић Милосава, кћи Милана и Лепосаве,
20. Станковић Драгица, " " ",
21. Станковић Недељко, син Милана и Лепосаве,
22. Гламочанин Јованка, удата Митровић, моја сестра,
23. Митровић Гојко, мој зет, Јованкин супруг,
24. Гламочанин Душанка, (1923), моја синовица, кћи мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина,
25. Гламочанин Гордана, (1927), моја синовица, кћи мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина, који је преживео зато што је био у заробљеништву у Немачкој,
26. Гламочанин Василија, (1940), моја синовица, кћи мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина,
- 27. Гламочанин Радојка, (1931), моја синовица, кћи мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина, коју је у школи заклао Фра Сатана,**
28. Гламочанин Сава, (1932), моја синовица, кћи мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина,
29. Гламочанин Милан, (1934), мој синовац, син мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина,
30. Гламочанин Борислав, (1935), мој синовац, син мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина,
31. Гламочанин Станислав, мој синовац, син мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина,
32. Гламочанин Милица, моја снаја, супруга мога брата од стрица Ђурђа Гламочанина,
33. Гламочанин Остоја, (1933), мој синовац, син Гламочанин Косте, мога брата од стрица, који је преживео покољ као заробљеник у Немачкој,
34. Гламочанин Слободан, (1935), мој синовац, син мога брата од стрица Косте Гламочанина,
35. Гламочанин Стеван, мој брат од стрица,
36. Гламочанин Зорка, моја снаја, супруга мога брата од стрица Стевана Гламочанина,

37. Гламочанин Алекса, (1930), мој синовац, син мога брата од стрица Стевана Гламочанина,
38. Гламочанин Тодор, (1931), мој синовац, син мога брата од стрица Стевана Гламочанина,
39. Гламочанин Анка, (1933), моја синовица, кћи мога брата од стрица Стевана Гламочанина,
40. Гламочанин Ковиљка, (1934), моја синовица, кћи мога брата од стрица Стевана Гламочанина,
41. Гламочанин Госпава, (1936), моја синовица, кћи мога брата од стрица Стевана Гламочанина,
42. Гламочанин Душан, мој брат од стрица,
43. Гламочанин Душанка, моја снаја, супруга мога брата од стрица Душана Гламочанина,
44. Гламочанин Петар, мој стриц, и
45. Гламочанин Даница, моја стрина, супруга мога стрица Петра Гламочанина.

Осим моје фамилије, у овом покољу страдале су и породице мојих пријатеља, кумова и комшија: Столић, Станковић, Тодоровић, Амићић, Перић, Вукобрат, Ђурић, Камбер, Курузовић, Плавшић, Пиљагић, Радиновић, Савановић, Смиљанић, Шево, Стијаковић, Торбица, Тунић, Чушић и многе друге. Усташе су 7. фебруара 1942. године у Дракулићу и Шарговцу побиле укупно око 1.500 особа, од чега 343 деце до 14 година старости. Истог дана извршен је покољ и у руднику Раковац. Том приликом побијена су маљевима и крамповима 52 рудара српске националности.

Усташки покољ 7. фебруара преживела су само лица која су била у ратном заробљеништву, затим они који су пре покоља побегли у Србију и друге крајеве у које усташе нису имале домаћаја, они који су били код имућнијих грађана у Бањој Луци, те они који се из других разлога нису тог 7. фебруара затекли код својих кућа. И у маси покланих преживело је понеко дете.

После покоља у селима Дракулић и Шарговац и руднику Раковац, усташка бојна кренула је даље у село Мотике, где је поклано и поубијано 715 људи, жена и младежи, од чега 207 деце до 14 година старости. Усташе су након извршеног геноцида извршиле и пљачку имовине побијених породица. При томе нису штеделе ни њихове најсветије успомене, као што су пордичне слике, иконе, прстење и накит. Опљачкали су и покућство и намештај, затим жито из амбара, стоку, свиње и друге материјалне вредности. Преживелим члановима породица ни њиховим законитим наследницима никада није ништа враћено ни надокнађено.

Сведоци овог покоља били су водичи усташке бојне, који су били одабрани да показују усташама српске куће, као што су рударски радник из Раковца Иво Јурић, родом из Шарговца, радник из села Шарговца Стипе Голуб и земљорадник Шимун Плетикоса из Буцака, села у непосредној близини Дракулића. По завршетку Рата суд у Бањој Луци осудио је поменуте водиче на временске казне, које су амнестијама доста смањене, па су пуштени да живе на слободи међу својим суседима, шокцима и Србима, у својим селима.

Осим поменутих водича, о овом покољу знају мање или више и сви становници села Дракулић, Шарговац и Мотике хрватске и других националности, али о томе никада нису причали. После Рата ја сам више пута покушавао да преко званичних институција у Бањој Луци, а преко Савеза бораца у првом реду, покренем акцију за подизање споменика жртвама покоља 7. фебруара 1942. године. Међутим, увек сам добијао одговор да још није погодно време за то, да при покретању таквих акција треба бити обазрив, да се не повређују незарасле ране и да се не изазива међунационална нетрпељивост. Тек након 30 година од извршеног покоља, 1972, под притиском великог броја преживелих Срба и њихове родбине, подигнут је заједнички споменик жртвама из све три села. На споменику су исписана имена једног дела жртава, али не свих. Није ни назначен починилац злочина. Уместо да се конкретно и јасно каже да су усташе 7. фебруара 1942. године поклале 2.370 невиних Срба у селима Шарговац, Дракулић и Мотике, уопштеним фразама 'захвални народ подиже споменик родољубима настрадалим од фашистичког терора' замаскирани су усташе и фратри, који су тај злочин стварно извршили. Неупућени пролазник, а и све будуће генерације, на основу таквог текста могу стећи утисак да су злочин извршиле фашистичке Немачка или Италија, а неће знати да су поклана и нерођена и тек рођена деца, која у том добу нису могла бити родољуби. Тиме је у ствари усташки злочин знатно умањен, скоро прикривен.

Ја о свему овоме размишљам и сведочим да бих сачувао успомену на своју мајку, на своје браћу и сестре, на своје рођаке, кумове и пријатеље и на све невинне Србе које су усташе поклале, да се сазнају истините чињенице о њима и о покољу, да се превазиђу историјски фалсификати и да се жртве не забораве.“

* * *

Црна кућа је била стари и у читавој Босанској крајини добро познати затвор. Она је била синоним затвора. Овековечио ју је Петар Кочић у свом делу „Суданија.“ Била је смештена у самом центру Бање Луке, недалеко од Ферхадие џамије, према Горњем Шехеру. У њој је 7. фебруара било између 300 и 400 затвореника, скоро искључиво Срба.

Када су усташе Павелићеве телесне бојне завршиле с покољем Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, вратиле су се, још за дана, у Бању Луку и одмах кренуле према Црној кући с намером да покољу све затворенике. Биле су припремиле ножеве за клање. Међутим, затворски стражари су алармирали долазак усташа и хитно позвали групу домобрана, који су у задњем тренутку спречили покољ затвореника.

СВЕДОЧЕЊЕ НОВАКА ВУКЕЛИЋА (1923)

Разговор с Новаком Вукелићем обавио сам 16. јуна 2003. године код његове куће у селу Бистрици код Бање Луке. Његова кућа је близу православне цркве на Бранковцу. Ово је његово казивање.

„Ја сам још једини живи рудар који је преживио покољ рудара у руднику Раковац код Бање Луке 7. фебруара 1942. године. Ја сам бијо најмлађи рудар у Раковцу. Радјо сам тада у руднику у Раковцу код Бање Луке. Отац ме запослијо, пошто је мој отац бијо рударски пензионер. У мојој 17. години запослио ме у руднику. Ја сам рођен 20. децембра 1923. године, овде у Бистрици. Запослијо ме за бивше. Али у томе насто Рат.

И брзо су усташе и Нјемци завладали са нашом срушеном државом. Одма је настало то подвојено дјелење. У руднику су одма настале ко неке провокације. Ти рудари, који су били католици и муслимани, почели су провоцирати Србе рударе. Каже ово, оно... Хитлер је Бог. Њега не мере нико побједити.

Каже да ми Срби немамо шта да тражимо. Тад се није смјело рећи ни 'Помоз Бог!' Викало се 'Ваљен Исус!' Тако и у путу и у руднику. Онда совање цара Лазара, краљице Марије... У Бањој Луци појавили се плакати којима су усташе позивале Рвате и муслимане да убијају Србе. Писало је да ће добити награду ко убије Србина.

Ја тада као младић носјо сам шајкачу. Нјесом кријо ко сом и што сом. Оптужили ме да сом четник. Опасиво се црвеном жицом по војничкој црно офарбаној блузи. Није се имало шта носити. Мени је и жица била добра. Нјесом моро куповати кајиш. То је за њи бијо изазов. Оптужили ме да сом комунист. Ја сом ради тога добиво батине. Тукли ме ти... Генерација моја. Рудари, као Баковић Јозо, Жижак Анто... То су били рудари, али моје као генерације. Прво ме ударјо Маџо Анто у трлези, у прозиваони. Прекино је на мени црвену жицу. И почео је да ме пуца по ушима. И тада Јован Вучић, стари, протестово га. Пита га зашто ме дира кад му ништа не говорим. Каже:

– Шта се он мени прави важан као Србин?

Кад сом ишо кући, са рударима, сретне нас у путу тај неки Жижак Анто. Он је католик, из Мотика исто. Срете он мене у путу и каже:

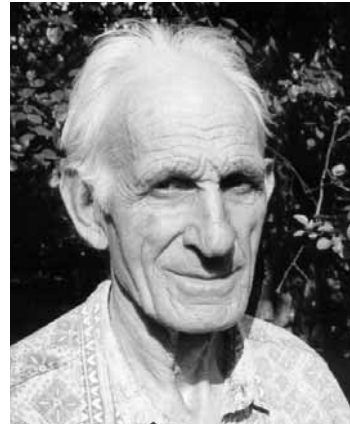
– Даћа теби Бога твога. Оног српскога...

Одма ме почео ударати песнцама. И тада е Јован Вучић стари протестово. Били смо у групи рудари. Ми смо ишли с посла. На протест овије рудара, који су ишли са мношвом у друштву... Срба рудара... И тај одустао да ме туче даље.

Било е још рудара Рвата који се понашали тако. Па ту је бијо један Вукадин Фрањо, исто из Мотика. Па Маџо Анто. И он је бијо тако... Жижак Анто... Скоро е већина била.

Кад је тај покољ бијо... Ту је ископана рупа прије на петнаест дана. Ја тада моро сам да прекинем поса. Нисам смео више да идем на поса. Зато што ме ударају,

сују ме и... Дирали су они и друге Србе. Било е про-
вокација и на њи. Ал то су били старији рудари. Ал
су они више шутли. Ја сом бијо мало укорит, па ни-
јесом мого ни да ћутим толко. И кад ми је совало ца-
ра Лазара, краљицу Марију и Светога Саву, ја сом,
како сом радјо са неком железмом штанглом, ја сом
пошо да га ударим са том жтанглом. То је било у
руднику, на послу. Вани. Не у јами. Он је у ствари
побјегао и запрјетјо ми. Реко да ће доћи усташе по
мене. Ја сом одма отишо кући и реко да не смијем
више ићи на поса. Отац каже да идем и шутим. Да
радим до плате. Сиротиња била, па треба свака па-
ра. Ја каем да шутим.

Новак Вукелић

Ја сом се мору направити болестан и останем једа-
нест дана, не одем на поса. И прекинем радни однос. И долазим у рудник у петак
и прекидам радни однос. Наводно требала бити плата у суботу. У суботу, тога
седмога фебруара требала бити плата рударима. Исплаћивало се само једном мје-
сечно.

Пошто сом ја бијо млад, моја плата мала била. Нјесом ја имо неку велику плату.
Ја сом радијо на вањском промету. Нисом ја бијо јамски радник.

Долазим у петак наводно да радим, ал сом дошо само ради те плате. Да у петак
радим, па у суботу да примим плату. Рекли су да ће плата бити сјутра, у суботу.
Знали су они да се спрема покољ, па да рудари дођу за плату. Ја сом дошо у петак
ко да радим... да б ми дали плату.

Тад ишчитали отказ. Добили отказ тада: Граорац Ћиро, Трубајић Стојко, Нин-
ковић Милен, Тодић Ратко, Јаворац Ћиро и тај, тај... Прије покоља устаници су
упозоравали Србе рударе да се нешто спрема, па да буду опрезни. Неки су људи
сватли то озбиљно и нису ишли на поса. Они су прекинули радти. И остали живи.
Никола Мацановић случајно није отишо на поса у суботу седмог фебруара. И Па-
јић Љубомир Брко. Они нису отишли на поса. Да л су добили неку везу од некога
или су поштивали ријечи ови што су рекли да се не смије ићи на поса... Бијо је
снијег велик. Можда је то и разлог што нису могли отићи на поса. И тада ти људи
нису отишли на поса. И остали живи.

Е да, кад су ишчитали тај отказ... Мени су дали тада отказ. Ја сом тада добјо нај-
задњи, после Тодић Ратка је Вукелић Новак. И дали су мени и Тодић Ратку у једну
цедуљу да одемо у дирекцију и дигнемо обрачун. Дошли смо тамо. Тај благајник
Јенко није нам дао обрачун. Не знам како се Јенко презиво. Имо је сина усташу.
Каже да дођемо сутра. Сутра е плата. Знао је он зашто сутра.

Рударе су испред окна чекали Рвати Фрањо Петровић и Петар Мејданџић. Они
су усташама показивали Србе. Побили су тога дана 56 рудара Срба у руднику, а
још седам уз пут, укупно 63. Оно што је најгоре, тај злочин су починиле наше
комшије Рвати. Главни носиоци акције биле су усташе из Мотика. Херцеговачке
усташе су им само помагале. Они нису знали који су рудари Срби. То су им наше

комшије показале. И Драган Стијаковић, који живи у Новом Саду, а рођен је у Мотикама, зна како су комшије Рвати убијали Србе. Дотукли су и његову рањену мајку.

Ја сом познаво неке рударе који су убијени. То су: из Павловца Станко Тица, Вукосав Тица, Ђурановић Митар; из Мотика Малешевић Мирко, Наранчић Миле; из Чокора Мирнић Душан. Из Бистрице Ратковић Бранко... (Одавде је био неисправан један део траке у диктафону, па нису забележена остала имена покланих рудара која је запамтио Новак Вукелић, што сам тек у Новом Саду видео. – Л. Л.)

Нама Србима је било тешко када смо се послије Рата сретали у Бањој Луци са својим комшијама Рватима, који су били усташе. О покољу Срба није се смјело ни проговорити. Ко напада братство и јединство, иде у затвор.

У суботу ја сом пошо горе. Ишо сом са неким Јовом Чегаром. Придружјо се. Он је туј из Бистрице. Имо млин доле код Сарачице. Пошто сом се договоријо са овим Ратком Тодићем... На једној цедуљи бијо нам обрачун. И нас смо двојца морали да одемо заједно. Ал тај је Ратко завршијо у Мотикама. Већ је рано ујутру бијо заклан. А ја са овим Јовом Чегаром сом ишо. Ишо е са товаром жита. Носијо сикиру. Могло ја тада бити око осам сати ујутру. И онда ту су нас зауставили тројца на цести. Рватски војници. Не знам ја ниједнога. И каже:

– Куде идеш, стари? Стари, бац сикиру!

Он своју сикиру усади вако с десне стране у снијег. И иде са товаром жита. И њи тројца питају њега ће иде. Каже да иде у млин. Ено у онај тамо млин. Кажу да прође. Онда питају мене куд идем ја. Кажем да идем на посо. И њи тројца се поглели. Кажу једном да иде позвати Марка. Кад овај Марко Жижић, који је са мном бијо скоро на ратној нози, одозго иде. Пушка на њему. Кад је дошо доле, ова тројца га питају шта ће са мном. Мени је та прва њива ријеч била сумњива – шта ћемо са њим? Када је мене тај Марко упито куд идем, ја му кажем:

– Ти знаш, Марко, да ја радим у руднику. Пошао сам на посао.

Он је спустијо пушку доле. Мислијо се мало. Једну минуту. Наједном је одбрусјо и каже:

– Иди, врат се кући. Не знам да л рудник ради данас.

Није он мене вратјо да ме спаси. Бојо се да ја останем жив и да пронесем глас о покољу.

Тај Жижак Марко је бијо туј од Сарачице. Није преживијо Рат. Он је убијо сам себе с бомбом. Нестручно руково с бомбом. И погину је у Рату. Он се сам фалијо да је убијо 80 Срба. Причало се да се фалијо међу људима. Ја сом то чуво. Званично ја не знам. Тог јутра сом само видјо да му је сав шињер одоздо бијо снијежан вамо горе преко кољена. Значи одо је то пом снијегу, шта ја знам.

Ја се тада вратјо кући не знајући шта се тамо дешава. Да сом знаво да се тамо коље, да се тамо убија тога јутра, ја би се и уплашјо. Ал нако, пошто нисом знаво ништа док нисом дошо кући... Отац пита што сом се вратјо. Реко, врати ме тај Маркић Жижић. Знам да ми он није пријатељ пошто смо се раније сукобли у име српства. Јер он је мене пито пре тога догађаја:

– Вукелџа, шта си сад?

Реко сом му – што сом бијо прије, то и сад. Србин. Опсово ми је Божју Мајку и насрно на мене. И туј смо се ми порвали. Тада је бијо у цивилу. И он је бијо рудар. Радијо са мном.

И тада, када смо се сукобли на цести, наишао један жандар. Неки Јосиповић Илија. Он је бијо југословенски жандар, па се премандурјо у рватске жандаре. И ја му кажем:

– Господине, овај ме напада.

И он је позво и њега. Каже:

– Од вамо! Што нападаш тог дјечка?

– Он мене нервира да е Србин.

И тада ме жандар запито:

– Шта с ти?

Ја реко што сом бијо прије то и сад. Кажем ја и жанару.

– Па јеси Србин?

– Јесом.

– Шта ш ти друго бит нег Србин. Куд ти идеш, мали?

– Радим у руднику. Пошао сам на посао.

У ствари, онда сом и радјо. Каже он:

– Мали, иди ти ради. Ко те дирне, пошаљи га у п... материну. А ти немој више да нападаш овога дјечка!

То је било на шестом километру идући од Бање Луке. Тај жандар је нас развадјо у ствари. Ал тај Жижић је са мном даље бијо на ратној нози.

А тога јутра, ка смо се вратли, бијо у униформи. Пушка на њему била. На глави као домобранска капа, ал тад су они сви носли као домобранске капе. Јер они нје-су сви имали покројену усташку униформу. Неки су имали ко неке шајкаче, па горе прешивене, па набро као усташку капу.

Чегара су пустили у млин. Али њему дошо у млин неко и реко му да бјежи, да убијају Србе. И он је успјео побјећи горе крај Сарачице. И дошо кући. Кад је дошо кући, имо е карабин неки, стари карабин, и он је испалио неколико метака. Први је он испалио на усташе. Није имо извлакача. Моро е шипком избијати чауре.

Тога дана је дошла двојка још. Неки Мирко Драгојевић и Милен Шулић. И они су почели преко цесте пуцати на усташе у Мотикама. Пуцали са наши положаја. Ми смо били основали неке положаје са цивилма с ове стране цесте. С наше стране насто ко неки цивилни фронт. Дошло још устаничара неколко. И тако они нје-су прешли на нашу страну.

Пуцали из Митровића. Из Митровића према Мотикама. Тај Милен Шулић је с неке трешње гађо усташе тамо. И криштио је. И онда смо и ми криска и вриска, тако да они нијесу ни прешли вамо преко цесте.

Кад сом ја причо оцу зашто сом се вратијо, у нашу кућу упали су моји ујаци Јанковић Владо и Јанковић Јово. Било је око девет сати. Реко сигурно ће Нјемци и усташе изићи купти народ. Знам да ми тај Маркић Жижић није пријатељ, па ће доћи да и мене отерају у логор. То сом мислијо. Нјесмо ни могли помислити да све кољу. У том моменту су упали ујаци моји са дјецом и кажу мом оцу:

– Гавро, спашавајте се! Ево усташе иду и кољу народ.

Отишо је Чедо Стијаковић код Луке Стијаковића. Нашо е све поубијано. Жена и дјеца. Лука е бијо у ропству. Њега нјесу убили. Отишо е код Ђорђе Стијаковића. И ту је нашо сву чељад поубијану. Долетјо је њима, мојим ујацима и јавјо. Ја не могу тачно знати које је то доба дана било. Мислим да је било све пре подне.

Једне прилике усташе су кренле у акцију са јачом формацијом и пробли су тај наш положај код Сарачице. Пошто су наши били нејачка снага, морали су да одступе. Усташе прешле преко цесте на нашу страну. Тада су осјекли главу Лазара Михајовића на прагу. И тада су код Михајла Михајловића бацли га у свињац, ће буду крмци и кокоши, шта ја знам. И тамо су га запалли. А једна жена, заборавјо сом како се звала, мати од овога Станоја Михајловића и Боћана... Њу су исто убили из пушке. Симу Раковића, више бијо слијеп чоек, није мого бјежат, њега су нашли. И њега су убили. Раковићи су родом горе из Первана, али су ту населли. У Мали Прњавор.

Баш тада када су провалили тај наш положај, од наши кућа неки Ђупић Ратко отворио е рафал из митраљеза. Усташе су рачунале да су ударене са бока. И онда се морали повући. Нјесу смјели даље да иду.

Од покоља до тог пробоја нашег фронта није прошло пуно. Не могу тачно рећи. Једно петнаестак дана, двајест дана. Тако нешто отприлике. Не могу да знам сигурно.

Пре покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама они су покупили људе одавде, из овије крајева. Они су убили око 17 људи из села Бистрице. Сјећам се: Митровић Станоја, Митровић Вељко, Митровић Ђорђе, Штрбац Симо, Штрбац Данило, Штрбац Раде, Вучић Васо, Ковачевић Остоја, Ковачевић Миле, Ђурађ Бузација, Шукало Рајко, Јанковић Млађен, Јованић Никола, Марјанац Драган, Марјанац Миле, Марјанац Ратко, Марјанац Никола. Сви су убијени пре покоља. Та је наредба дошла што су они наводно били у вези са устаницима.

Близу моје куће је и Расимов чардак. То је остало од турски беговски времена. Расим се звао Мухурдаревић. Имо много земље око чардака, овде у Бистрици. Он је то даво по трећину. Људи су радли. Радли моји Вукелићи, па радли Ратковићи. Доста људи радло земљу. Трећину му давали већином у житу. Кад се заврши све.

Кад су се дигли устаничари, зазвонило је звоно на Бранковцу. Ту су мало запуцали. И тај бег је успијо побјећи отален. Бојо се да ће га убити. То је било око Лучињдана, у јесен 1941. Народ није пљачко Расимов чардак. Ако је неко нешто склонијо, то је и вратијо. Није ниш запаљено. Нјесу усташе купле наше људе због пљачке и паљења чардака, како се говорло. Тога није било. Купли су и зато што су били Срби. И то све виђенији Срби.

Ја памтим кад су после Рата скупљане кости покланих Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. У кућама су били трагови усирене крви, а разбацаних костију је било по двориштима. То је скупљано у лимене сандуке и однијето у заједничку гробницу у Дракулићу.“

СВЕДОЧЕЊЕ ОСТОЈЕ ЉУБИЋА (1927)

Остоја Љубић није непосредно доживео покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Он је после Рата прикупљао податке и документа о покољу, које ми је дао на увид и коришћење. Ја сам га посетио почетком маја 2000. године и разговарао с њим. Он је био официр у пензији. Тада је био слеп. Умро је у марту 2001. године. Ја сам забележио његово казивање, а документа сам преписао за ову књигу.

ОСТОЈА ЉУБИЋ

„Усташе су сличне злочине правиле широм своје НДХ, али ни један није био тако масован и тако монструозан као онај у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Сада се већ располеже подацима да је у овом злочину побијено преко 2.300 Срба. Ја сам негде шездесетих година разговарао са преживјелима. Разговарао сам са Слободаном Брковићем. (Слободан Брковић је синовац Бранка Брковића. Њихово сведочење је забележено у овој књизи. – Л. Л.) Он је боден 8 пута. Касније је радио у хотелу ‘Палас’ у Бањој Луци као физички радник. Био је дијете у вријеме покоља. Завукао се под кревет. И с другима сам разговарао. Ја сам дошао до података да је покољ извршио дио тјелесне бојне Анте Павелића под командом Јосипа Мишлова, натпоручника у тој бојни. Њих је било око 80. Према мојим истраживањима, велико је учешће Бањалучана и комшија Хрвата у покољу и ликвидацији Срба. Не би могло само 80 усташа Павелићеве бојне да по снијегу дубоком метар и више покољу и побију више од 2.300 људи, жена и дјеце по раштрканим селима и раштрканим кућама у сваком селу за осам сати. Није то ни осам сати, већ пет-шест. Од сванућа до два сата. Нису они ни клали док није свануло и док чељад нису устала. Не зна се ни за један случај да су усташе нашле породицу на спавању и поклале. Сви су били устали, а то је зими 7-8 сати ујутро. Ја као војник тврдим да они то не би могли урадити сами за тако кратко вријеме на непознатом терену, на који су први пут дошли. У покољу су им помагале домаће усташе, а домаћи Хрвати цивили су показивали српске куће и чували стражу.

Зборно мјесто усташа после покоља била је Ћотина кафана горе у Дракулићу. То је била једна стара кућа. Знам ја то. Био сам ту. Одатле су око три сата отишле у Бању Луку.

Они што су преживјели, њих 18, скупљени су код Марка Липовца.“

(После Рата у причама и у литератури у име братства и јединства наметано је и ширено схватање да је Хрват Марко Липовац за време покоља спасавао Србе. Тој пропаганди некритички је насео и писац романа „Дракулићи“ Јован Бабић. Он у свом литерарном заносу пише да би Марку Липовцу, чији су синови били усташе, а можда и кољачи у Дракулићу, „... пристајало име: ‘Свети Марко Млинар’.“ Липовац је узиман као доказ да је за време покоља Срба било и честитих Хрвата, који нису одобравали усташко насиље. То није тачно. Док су усташе клале, Хрвати

цивили су им помагали, а нарочито католички свештеници. Нема забележеног ни једног јединог случаја да је неко од Хрвата комшија или оних из Бање Луке, или пак оних у војсци и власти, било шта урадио да помогне Србима у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама да се спасу од покоља, иако су многи знали да се покољ спрема. С друге стране, зна се за много примера да су Хрвати цивили посредно и непосредно учествовали у клању Срба и пљачки њихове имовине. Ни Марко Липовац није био изузетак.

Жупник самостана на Петрићевцу фра Анте Перковић пише фра Планинићу 17. августа 1975. године:

„За Марка сам Липовца чуо једино од фра Томислава Филиповића, капелана жупе Петрићевац. Он ми је причао да је његов велики пријатељ, да је добар вјерник и велики националист-Хрват. Фра Томислав је њему чешће и залазио.“²⁴⁶

Ако се Липовац дружио с фра Томиславом, који је као фратар и усташа био у вези и пријатељству и са фратрима на Петрићевцу и са усташама у Бањој Луци, и ако му је фра Томислав био „велики пријатељ“, вероватно му је тај „велики пријатељ“ пре покоља казао да ће Срби бити поклани.

Нигде нема трага да је Липовац пре покоља довео код себе неког Србина и тако му спасао живот. Исто тако се не зна да је на било који начин пре покоља ставио Србима до знања да им прети опасност. Он је тек по завршеном покољу, када је истог дана покољ забрањен и престао, примао преживеле Србе на своје имање да му раде, а вероватно и због тога да себи лукаво обезбеди углед и код оних који су забранили покољ.

Причу да је Липовац спасавао Србе проширили су пре свега они Срби који су се после покоља нашли код њега. Неки су чак и мислили да их је спасао Марко Липовац. Осим тога, они су му, преплашени и изгубљени, били захвални што им је пружио станиште, храну и неку сигурност после масовног покоља њихове родбине. Нема доказа да је Липовац био милосрдна мајка несрећних на смрт осуђених Срба.

Он је био капиталиста, сарадник усташких власти, њихов штићеник и ратни профитер. Да није био такав, не би могао да се тако богати и тако бахато понаша у срцу усташке државе у току Рата. У предгарђу Бање Луке, у насељу Буцак, близу Дракулића, Шарговца и Мотика, имао је развијену економију са сопственим млином. Њему је добро дошла бесплатна радна снага, којој је давао само храну. Пошто је, под притиском немачких и усташких органа у Бањој Луци, стигло строго наређење да се убијање невиног народа одмах мора обуставити, комшије Хрвати одједном су променили своје понашање према Србима. Почели су помагати преживеле. На основу тога су после Рата доказивали своју невиност и приврженост братству и јединству. У том светлу треба гледати и понашање појединих Хрвата према комшијама Србима после покоља. Пружали су им помоћ и тобоже заштиту, која Србина више од њих није требала. Тиме су се многи Хрвати, па и усташе, из Дракулића, Шарговца и Мотика „искупили“ и после Рата хваљени

²⁴⁶ Фра Планинић, н.д. стр. 128.

као честити Хрвати. Међутим, пре покоља није било ни једног јединог Хрвата који је помогао неком Србину да преживи покољ. (Пошто је Марко Липовац био најбогатији у том крају, преживели Срби упућивани су после покоља код њега на смештај, исхрану и рад. – Л. Л.)“

„Марко је отишао у цркву код гвардијана да види шта ће са преживјелима. (Пре покоља, у току покоља и после покоља фратри у самостану Петрићевац били су у центру свих збивања. – Л. Л.) Гвардијан је Липовцу рекао:

– Марко, у кога Бог упре прст да умре, он мора да умре.

То значи да су по гвардијановом схватању и по гвардијановој жељи сви Срби требали да умру. Али, даље убијање било је строго забрањено.

Остало ми је једно кајање: што нисам више трагао за Хрватима комшијама побијених Срба, као и Хрватима из Бање Луке, који су учествовали у покољу или су знали и хтели да о томе нешто кажу.

У Бањој Луци, по средњим школама и по квартовима, како би се данас рекло – мјесним заједницама, и по околним селима у којима су живјели Хрвати била је организована усташка младеж. Па су биле крижарске организације. Крижарске организације одржале су непосредно пред покољ два тајна састанка на којима је разрађен и прецизиран план покоља. Тада је договорено гдје ће се и када преузети алат за клање и убијање и ко ће водити кољаче из Павелићеве бојне до српских кућа. Католичка црква је била главни инспиратор, покретач и организатор клања Срба. Али нико о томе није смио ништа да говори, а нарочито није смио да нешто јави Србима. Гдје су ти људи били послје Рата? И гдје су данас? Сигурно је да их још има живих. Та усташка младеж цијело вријеме послје Рата се нормално школовала, затим запошљавала и касније заузимала важна мјеста у политици и у друштву уопште. Зарадили су пензије, стекли углед и сада мирно живе. Остваривали су већа права и привилегије од преживјелих Срба. Зар то није апсурд? Никад нико од њих није хтио да прича о покољу. Никоме и ништа нису одговорали. Е, то мене боли, не као Србина, већ као човјека.

Ја сам био скупии нешто података. Нешто се изгубило, а доста сам испоклањао другима откад сам престао да радим на томе. Имам ја тих биљежака, али ја сам слијеп, а нико други то не може ни прочитати. Може то наћи мој син Драган овдје у стану. Ја имам фасциклу једну о томе. (Драган Љубић, Остојин син, нашао је и предао ми ту фасциклу. Део материјала одатле приказаћу у овој књизи. – Л. Л.)

Ја сам у љето 1941. године пресељен у Србију. Почетком августа добили смо написмено позив. Позив стигао оцу моме да са цијелом породицом дође на Бањалучко поље. Тамо је била војна рампа, за војни утовар и истовар. Сад су тамо направљене неке гараже за тенкове. То је дио пруге који води у Творницу дувана у Бањој Луци. Наређено је да понесемо хране за осам дана, али то све скупа није смјело бити теже од 50 килограма за једну породицу. И ту смо чекали до увече. Онда су дошли теретни вагони. Ту су нас прозивали и потрпали у вагоне. Нису тада никога малтретирали, тукли... Није, није. Мене су у логору тукли. Одвезли нас у Цапраг, код Сиска. У Цапрагу смо били негдје мјесец дана. Тјерали су на рад. Да се насипа... Живјели смо у неким баракама. Слабо су нам дали да једемо.

Дотле нас нису прегледали. Онда су наредили да једно по једно улази у школу. Одвојено мушкарци и жене. Усташкиње су прегледале жене, а мушкаци мушкарце. Једно по једно уведу у једну просторију у школи и ту претресају. Тражили су паре, злато... И то су одузимаи.

Ја сам с једним дјечаком мојих година ишао по кругу. Били смо комшије и заједно ишли у гимназију. Ми смо се провлачили кроз жицу и долазили до оних који још нису били прегледани. Од њих смо преносили неке ствари онима који су већ били прегледани. Али, усташе нас ухвате. И онда су нас тукли. Одвели су нас једном сатнику у једну ладару, направљену од прућа и лишћа. Он нас испитаивао. Око њега је сједило 5-6 усташа. Они су нас ударили чизмама у ноге, у задњицу, у ребра. Како стигне. Страхота гледати. Онда су мене поново претресли. Тај што ме је претресао био је у цивилу. Извадио пиштољ и метнуо на сто. Нашао ми је у ђачкој капи 500 куна. И то ми је узео. А онда су нас затворили у једну жицу. У жици смо били само нас двојица. Тамо је митраљез. Та жица је била унутар логора. Простор као једна сала ограђена густом жицом. Ту кога затворе, нема га. Кад је била вечера, натјерали су логораше да прођу туда да у жици виде нас, који ћемо вечерас бити стријељани. Међутим, послјеје вечере дошао један усташа, отворио вратнице и пустио нас. Ми смо отишли својим породицама у логору. Мајка ме пригрлила и каже;

– Да не дођу ноћас опет по тебе!

И тако. Муке живе. Одатле су нас почетком септембра отјерали у Србију. Тако смо преживјели Рат.“

ИЗ ЗАПИСА ОСТОЈЕ ЉУБИЋА

Иако је Остоја Љубић писмен и образован човек (пре Рата ишао у гимназију, после Рата официр), он није имао искуства у прикупљању и сређивању података до којих је долазио истраживањем покоља. На пример, он је лепо преписао документа, али није наводио податке о документу из кога је преписивао. Сада то не може да доради пошто је слеп. Копије његових рукописа, писане оловком, сада су код мене. Овде наводим само неке краће делове из тих рукописа. Остоја је родом из тог краја. Непосредо је разговарао са више лица која су преживела покољ. Та лица углавном нису више жива. Зато је корисно да се бар „из друге руке“ чује њихово казивање.

Материјалне чињенице приказане у тим рукописима, по мом сазнању, тачне су. Могу се наћи и проверити и у другим изворима. Остоја је записао неколико језивих сведочења.

ЈОВО МИТРОВИЋ ПРЕЖИВЕО ПОКОЉ

„Хрват Лука Гагула био је у добрим односима са Србима у Дракулићу до окупације и појаве усташа. Никад му се ни један Србин није замјерио. Сви су му пријатељски помагали у свакој прилици. Па и поред тога, он је за вријеме покоља био водић усташама. Добро је познавао српске куће и српске фамилије у Дра-

кулићу и Шарговцу. Показивао је усташама гдје су српске куће и колико у којој кући има чланова, од најмањег дјетета до свих осталих. У почетку је само показивао, а касније је и сам помагао у убијању и клању. Послије покоља усташе су га наградили. Могао је да бира ствари и стоку у српским домаћинствима. Сјутрадан послје покоља отишао је у Бању Луку и свратио у кућу Србина Ђуре Митровића, с којим се добро познавао. Тога дана нису у Бањој Луци нападали Србе. Гагула је свратио до Ђуре да га обавијести шта је било с његовом фамилијом у Дракулићу. Ту је нашао и Јована Митровића, који се спасио бијегом кроз прозор у шумицу изнад куће. Лука је најприје питао Јову:

– Како си, Јоване, ти остао жив?

Био је врло задовољан и срећан. Смијао се стално. Као да је био пијан. А можда и јесте. Лука је наставио своју причу.

– Пођем ја јутрос вамо, кад чујем да у кући Милана Курузовића неко јауче и стење. Свратим ја тамо, кад Милан, жена му Милева и двоје дјеце још живи, а троје остале дјеце су мртва. Кад су ме видјели, повикаше:

– Лука, брате, сунце наше, помози! Спашавај нас!

Погледам ја њих, онако кржаве, па изађем напоље. Они се обрадовали да идем по нешто чиме ћу им помоћи. А ја одем у шталу и тамо нађем лопату. Узмем лопату и уђем у кућу. Милан поче да виче:

– Шта ћеш то, Лука, ако Бога знаш?

Ја сам лопатом најприје дотукао Милана, а онда и оно троје. Ту се није могло помоћи. Били су израњавани и сасјечени. Смирили су се. Зашто да се муче?

Како је Јово Митровић остао жив? Ујутро, 7. фебруара, видио је да усташе иду према кући. Одмах је искочио кроз прозор и побјегао у Гај. Звао је и млађег брата Бранислава, који је имао 13 година, да и он бјежи. Бранислав, онако необучен, кренуо је по снијегу за њим. Пошто је било јако хладно, Бранислав није могао издржати студен, па се плачући вратио у кућу. И он и Јово су мислили да усташе траже само одрасле људе, а да дјецу неће дирати. Зато је Јово пустио малог да се врати у кућу. Усташе су га ухватиле близу куће и ту га убиле. Пет осталих чланова тога домаћинства такође су поклате пред кућом.

Јово је изашао на брдо Дрењак и одатле гледао како усташе извлаче из куће полуобучену чељад, у кошуљама, родитеље и дјецу, и убијају их сикирама и маљевима и кољу ножевима. С Дрењака је отишао код Марка Гагуле у Бањој Луци. Марко је био некакав старјешина села, такозвани кнез или кмет. Јован је отишао да га обавијести о покољу у селу и да га као кнеза пита зашто се то дешава. До Бање Луке провео га је цестом Хрват Ивица Гагула. Клање је било престало и по граду се могло несметано кретати. Код Маркове куће затекао је само његову нећаку Кају. Она му је рекла да је Марко отишао нешто службено у општину. Међутим, Марко је у то вријеме ходао по Дракулићу и пљачкао српске куће. Водио је усташе до српских домова, у којима су послје и они пљачкали. То се навелико причало послје покоља. Марко Гагула погинуо је као усташа за вријеме Рата у Карановцу код Бање Луке.

Јово се од Маркове куће упутио према приједорској цести. Дошао је до куће Ђуре Гламочанина. С њим је ишао и Ивица Гагула. Успут су срили три усташка

официра, који су их питали има ли горе војске. Видјели су и групу усташа како се играју на снијегу. Грудвају се. Јован је отишао до куће Ђуре Гламочанина. Ту је затекао 11 поклане дјеце на гомили. Иза куће, на снијегу, било је још поклане чељади. Међу лешевима била је и дјевојка Душанка, с којом се раније забављао.

‘БАКО, ПОВЕДИ МЕ!’

Милица Блаженовић ми је испричала:

‘Ја сам рано остала удовица. С муком сам отхранила сина Јована. Он се оженио вриједном дјевојком Видом. Она ми је родила шестеро унучади. Уочи покоља пошла сам да обиђем мајку Јоку у Бањој Луци. Остала је сама. Њеног сина, мог брата, и цијелу његову породицу усташе су отјерале у логор. Мајка је остала пошто је била болесна и није могла да иде.

Код куће су остали син Јован, сна Вида и шестеро њиве дјеце. Јован је радио у фабрици дувана у Бањој Луци, али је доласком усташке власти отпуштен с посла. Унук Предраг од четири године ме је молио:

– Бако, поведи и мене! Молим те!

– Не могу, синко, по овом снијегу ни сама да идем, а како да и тебе још водим?

Трчао је за мном до вратњица.

– Врати се кући! Сад ћу ја теби показати...

И прутећом који сам откинула са шљиве натјерала сам га да се врати у кућу плачући.

Кад сам се сјутрадан вратила кући, са вратњица сам угледала мога унука Предрага како лежи крај дрвоцјепа. А на снијегу крв. Повикала сам:

– Снашо! Снашо! Што си давала дјетету сикиру? Ено се посјеко.

Ја нисам ни знала да су усташе поклале село.

Из куће се нико није јављао. Пришла сам дјетету. Оно је било мртво. Једна ножица му је била одсјечена на клади. Иза куће су лежали на снијегу, у крви, Јован, Вида и петеро дјеце. Сви мртви, укочени. Побјегла сам одатле натраг мајци у Бању Луку.’

ФРАТАР КОЉЕ ДЕЦУ

Василија Кураленко ми је испричала:

‘Сјутрадан по покољу двојица усташа дошла су у моју кућу у Бањој Луци. Улазили су у чију су кућу хтјели, без питања. Себе су сматрали елитом Павелићевих усташа и стубом Независне Државе Хрватске. Дошли су из Дракулића. Тамо су ишли у пљачку. Кажу да није било никог живог у српским кућама. Сви су јуче поклани. Није било ни добрих ствари, ни добре хране. Све што је ваљало, већ је било однијето. Највише су разлијеле комшије Хрвати, а нешто је купила и војска, највише стоку. Жалили су се да они и нијесу могли наћи нешто вриједније за себе.

У мојој кући биле су три дјевојке – двије моје кћери и Српкиња Петра, кћи Ленке Курузовић из Дракулића. Њена породица је једина преживјела покољ. Петра је

побјегла мени. Њена мајка Ленка и ја биле смо другарице. Кад су усташе ушле, сви смо се препали, а Петра највише. Један усташа одмах је почео да прича:

– А ко су ти ове три цуре? Јесу ли то твоја дица, а?

По говору се видјело да је негдје из Херцеговине.

– Да! Моје су све три. Ове су ми двије близнакиње, а ова се прије родила.

Усташа је онда задовољно причао:

– Их, али се нацмекасно ових влашких паса, ево довлен, – показивао је руком врат под брадом. – Е, доли крај ћесте, у једној кући сама жена и једанестерео дјеце. Чији су толики? Кад смо дошли, плаће она и вришти. Вели да јој је човјек у ропству, у Њемачкој. С нама је био и велећасни Филиповић. Он је фратар из овог вашег самостана у Петрићевцу. И поћесмо ми једно по једно. За велећасног то ти је било право правцато уживање. Коље и он с нама. Он је највише волио да коље дицу. Он је увијек тражио дицу. Више воли да коље женску дицу, јер их уфати за косу, па навије главу назад. Тако лакше коље по врату. Ми му додајемо цурице, а он само коље. И кад све би готово, погледам ја – остала једна цура. Липа. Коса јој дугаћка до паса. Држим ја сикиру и гледам је. Кад она виђе да ја нисам замано, клеће и уфати ме око ногу. Поће да моли:

– Немој да ме убијеш! Прећу на католичку виру.

Плаће она и моли. Ја само гледам озго у њену главу. Гледа то и велећасни Филиповић

– Ја сам поп. Ја ћу те прекрстити.

Уфати је за оне дебеле плетенице и закла је. И бацисмо је поврх осталих.

А онда, код једне куће опазим јопет једну липу цуру. Плаће. Моли да је не дирамо. Вели да она није из Дракулића, већ је дошла да обиђе тетку. Цвили тако и склапа руке, па у сваког од нас погледује, а у мене највише. Јер код мене је сикира. Нама слатко кад тако липа цура плаће и моли. Велим ја њој:

– Иако ниси овлен, Влахиња си. Шта хоћеш?

Заћем јој иза леђа, па сикиром по глави – туп! Она одма забодје нос у сниг.

Онда се тај усташа обратио свом колеги који је дотле ћутао и слушао:

– А знаш кад оно Стипе стиже на она брда са апаратом за сликање? А ја му велим:

– Ћекај, Стипе, да одсијећем оном ћојеку главу! Па да ме сликаш с одсјећеном српском главом.

Одсијећем ономе главу. Држим је за косу, а Стипе слика. Што је то фина успоме-на. Ја и српска одсјећена глава!“

(Тај усташа је одсекао главу Јовану Блаженовићу из Дракулића, раднику Творнице дувана у Бањој Луци. Усташе су заклале и његову супругу и шесторо њихове деце. Фотографија искежених усташа са одсеченом главом Јована Блаженовића налази се у Архиву Крајине у Бањој Луци.)

(Остоја Љубић ми је рекао да су људи из тога краја, кад су видели фотографију, препознали на њој Јована Блаженовића. – Л. Л.)

Усташки кољачи поносно се фотграфишу с одрубљеном главом жртве Јована Блаженовића из Дракулића, радника Творнице дувана у Бањој Луци (Ову фотграфију снимио је усташа Сјите Краљевић). Четири усташе у првом плану су: Анте Пезић, Мехо Церић, Фрањо Ликанац и Марко Колаковић

ФРАТАР ФИЛИПОВИЋ И ЊЕГОВ ПОМАГАЧ

Марко Плетикоса на салушању после Рата је изјавио:

‘При вршењу вјерских обреда свештеници су узимали себи помагаче из редова вјерника, да носе кандила, пале свијеће... Ти помагачи се поносе својим послом, а други их цијене и поштују. Ја сам при обреду помагао велечасном господину Томиславу Филиповићу, који је тада био усташки сатник. Ја се нисам одвајао од њега. Показивао сам му пртину кроз село и водио га до српских кућа када је био покољ. Он је то од мене тражио иако је и он познавао српске куће и српске домаћине, пошто је био свештеник у Петрићевцу. Он ми је говорио да ја то боље знам и да познајем српску дјецу у свакој кући. Волио је да га неко прати. Фратар је био спретан у умјешан код клања. Није се хтио служити сикиром ни маљем, као друге усташе. Сикира и маљ нису били код Распећа пред којим усташе полажу заклетву. Ту су били бомба, самокрес и нож. Велечасни се служио само ножем.

Велечасни је највише волио да коље дјецу. У томе је много уживао. Ја сам то знао и то сам говорио усташама. Онда су усташе посебно по кућама хватале дјецу и приводиле их велечасном с ријечима:

– Изволте, госпон велечасни!

И док би усташа држао дијете да се не копрца и не брани, што је сметало велечасном, дотле би велечасни једном руком ухватио дијете за главу, а у другој је држао нож. Посебна олакшица биле су дјевојчице, које је држао за косу. Због те олакшице је и његов колега велечасни фра Брекало радо клао дјевојчице. Једну дјевојчицу клао је сасвим полако док га је фотограф сликао. Хтио је да слика буде што љепша, за успомену. Фра Брекало је касније показивао те слике и наговарао усташе да тако кољу српску дјецу.

УБИЈАЊЕ РУДАРА

(У време покоља Раде Савановић је био минер у руднику мрког угља Раковац код Бање Луке. Тадашњи управник рудника Драгутин Костањшек и службеник у руднику Анте Јосиповић на саслушању после Рата између осталог испричали су како су усташе побиле рударе. Цело време су били присутни док су усташе скупљале и убијале рударе. И све су видели. Наводили су све детаље и појединости тачно, јер су одвојено испитивани, па су се бојали да не буду ухваћени у лажи. Њихове се изјаве скоро у целини слажу. Ово је сведочење Анте Јосиповића онако како је то из судских документа забележио Остоја Љубић. – Л. Л.)

„У јами је било топло. Раде и његови другови бјеху се скинули до појаса. Било је рано. Надзорник је викао:

– Сви гркоисточњаци у прозиваону!

Раде упита:

– Да опалим mine, па онда. Може ли?

– Одмах! Одмах! Чекају горе за неко саслушање.

Групе рудара сливале су се према излазу из јаме у кошуљама и џемперима, с капутићима у рукама. Све остале ствари оставили су у јамама. Рачунали су да ће се послије саслушања вратити на рад.

При излазу с обе стране стајале су усташе поредане тако да својим распоредом ограђују пролаз до прозиваоне. У прозиваони су већ били натпоручник Мислов и фратар из Петрићевца Томислав Филиповић као усташки сатник. Фратра Филиповића сви су добро познавали. Био је капелан у оближњем самостану Петрићевцу. Познат човјек. Фратрово присуство умирило је рударе. Мислили су да ће можда бити покрштавање. Покрштавања је и раније било по селима. Натпоручник Мислов је повикао:

– Нека се јави ко је износио експлозив из рудника и давао га бандама да руше пруге!

Рудари су стајали нијеми, укочених погледа. Гледали су у Мислова и фратра. Фратар је питао:

– Јесу ли сви гркоисточњаци прве смјене овдје?

Рудари се почеше загледати међу собом да виде да ли неко фали. Сви који су дошли на посао били су ту. Неколико њих није било дошло на посао. Филиповић повика:

– Прозивај!

Натпоручник Мислов поче да прозива. Пошто којега прозове, погледа га и кратко каже:

– Изиђи!

Прозивао је споро, са задршкама. Нареди прозиваноме да иде напоље на саслушање. Напољу су прозиваног чекале усташе и везале му руке жицом на леђа. Затим су их другом жицом повезивали у групице по 5-6. Кад су сви били повезани, извели су их на Бару недалеко од рудника. (Ту се сада налази споменик побијеним рударима. – Л. Л.) Усташе су ишле напријед и правиле пртину у високом снијегу. Због кретања уском пртином рударима су се жице све више стезале око руку и жуљале их. Али, они су ишли ћутећи. Њихове руке огрубиле су и очврсле у руднику. Неколико усташа ишло је иза колоне с рударским крамповима у рукама. Када су стали, с обе стране постројиле су се усташе. Рудари су ћутали и чекали. Онда је напријед изашао фратар Томислав Филиповић у усташкој униформи, као сатник, и рекао усташама:

– Убијајте, а ја ћу вас разријешити гријехова!

Свезани рудари непомично су стојали. Усташа је ударио првог рудара крампом у потиљак. Други усташа га је послије пада пробадао бајонетом на пушци, да га докрајчи. Кад су и другог ударили у потиљак, неко викну из колоне:

– Немојте убијати више никога! Нико није крив. Ево мене. Ја сам износио експлозив.

Сви су гледали у њега. Он се трзао. Покушавао је да прекине жице на рукама и да се одвоји од осталих рудара. Био је то минер Раде Савановић. Није он износио експлозив, али је хтјео да својим животом искупи животе својих другова, међу којима је било и његове родбине. Знао је шта га чека. Сатник Филиповић стаде пред Раду.

– А, ти си та тица!

И друге усташе прилазе Ради да га боље виде. И свезани рудари упријеше очи у Раду Савановића. Свезани Раде уздигао главу и мирно стоји. И гледа фра Филиповића.

– И кажеш да си ти износио експлозив. Сам? А гдје је експлозив сада?

– Све ћу ти рећи и показати, само пусти ове људе. Ништа нису криви.

– А чиме ћеш гарантовати ако њих пустимо?

– Својим животом. Ево мене, и мене убите. Они нису криви.

– Слаба ти је гаранција за оволико гркоисточњака. Одвојте ми га овамо!

Усташе одвезаше Раду Савановића од осталих свезаних рудара, али он сам је и даље остао свезан жицом преко руку на леђима. Приведоше га братру. Фратар извуче кољачки нож из корица на кајишу. Раде повика:

– Јебем ти мајку поповску. Убијаш сиротињу. Они ће теби судити, јебем ти мајку.

Фратар га удари ножем у гркљан. Усташе га дотукоше ударцима крамповима по глави. Онда су крамповима побили остале рударе прве смјене. Њихове ствари остале су у јами. Послије су побијени рудари гркоисточњаци друге и треће смјене’.

КАЗИВАЊЕ АЛЕКСЕ БРКОВИЋА

(Алекса Брковић је најстарији син Лазара Брковића из села Мотика. У вријеме покоља имао је око 20 година. У претходном тексту је испричано како је преживео покољ и како сада неће да о томе прича.

Алекса је раније, док је психички био стабилнији, док је имао јаче живце, причао Остоји Љубићу појединости о покољу своје фамилије. Остоја је то забележио и своје белешке дао мени на коришћење 7. јула 2000. године. Ја овде преносим казивање Алексе Брковића према записима Остоје Љубића и према његовом усменом казивању. – Л. Л.)

„Отац Лазар је био болестан. Нас четири брата и три сестре. Сестра Љубица се прије удала. И отац и мајка. И моја супруга. Деветеро код куће пред клање. Три брата сакрили се у штали. Мене и Новака су нашли у штали. Бору и Љубу нису нашли. Они су били у штали иза врата. Нису их примјетили. Ми до једанаест часова нисмо ништа чули, ни знали. Чули смо кад су почели груписати народ код куће Илије Васића. Ми се нијсмо смјели удаљавати никуда од кућа. Зато ништа нисмо знали. Осјећали смо да нешто није у реду. Око 12 сати дошао је нашој кући Столе Васић. Он нам је рекао да усташе скупљају народ у кући Илије Васића. Он је имао код себе 5-6 динара. Око један сат дошло је осам усташа и један домобран. Тај домобран се звао Илија Поповић. У кућу су ушле три усташе и питале:

– Колико вас има?

Гледали су списак на вратима. А затим су тражили новац. Ја сам имао 700 динара. Усташе су наредиле да ја и Столе Васић изиђемо из куће, на испит. Напољу су нас друге усташе питале гдје су устаници. Онда су наредили да се опет вратимо у кућу. Рекли су да је рано за салушање. И отишли су из нашег дворишта. Столе је отишао у Тривунову кућу, која је била одмах изнад наше. Мој ђед Ђорђо и Тривун су рођена браћа. Касније су Столу Васића усташе горе убиле. Он је почео да бјежи.

Видио сам како је прескочио плот, али није могао да брзо трчи, јер је снијег био велики. Припуцали су за њим. Видио сам како је пао. Притрчо му је један усташа и дотукао га брадвином. Ту је Столе остао да лежи неколико дана.

Усташе су дошле и пред нашу кућу. По имену су ме звали да изађен напоље. Неко од комшија им је све казао. Онај што ме звао није никад овде био. Пошто ја нисам излазио напоље, један усташа је ушао у кућу. Ту је нашао мене и осталу чељад. Млађег брата Новака довели су из штале. Два млађа брата, Боро и Љубо, били су за вратима, па их није видио. Мене и Новака извео је пред кућу. Двојица усташа ударили су ме кундацима по глави. Пао сам лицем на снијег. Осјетио сам још један удар кундаком. Мене нису ударили брадвином.

Када сам се освијестио, била је ноћ. Подигао сам се ослањајући се на шљиву. Дођем до улаза у кућу. Код врата они леже на прагу. Запињао сам за њих. Тада сам видио да по прагу леже моји, сви побијени. Опипао сам свакога. Сви су били сјечени брадвином по глави. Ја сам се ошамутио. Легао сам на сећију у соби. Нисам више могао да се држим на ногама. Када сам се пробудио, чуо сам лавез паса од сусједних кућа. Искочио сам кроз прозор и сакријо се у свињац. Тамо је био наш пас. Угледам да пред кућу долазе два моја млађа брата Боро и Љубо. Они су у штали остали живи. Ја им се јавим. Зовнем Бору. Уђемо у кућу преко лешева. Од јела (сланина, сир, кајмак) ништа у кући није било. Све однијели. Нашли само комаде курузе. То смо појели. Онда кренемо ка селу Дракулићу. И дошли до Савановића бара. Стали смо код једне врбе. Сакрили се под брину. Ја сам био у води. А вода се мрзне. Три усташе прошле крај нас. Нису нас примјетили. Заклањао нас снијег. Одатле смо видјели саонице и шокце како носе и вуку што су опљачкали у Ћушићима. Ћушићи су одмах изнад बारे.

Вратили смо се кући. Нисмо могли издржати студен. Нарочито ја, јер сам био израђаван по глави. Одемо на таван у штале. Дошао је Станоја Брковић, син Тривуна Брковића, наш стриц. Јавили смо му се. Отишли смо горе. Код Тривуна су у кући била његова чељад. Укупно 11 Брковића живих. Ми смо ишли код Марка Домазета. Ту смо преноћили. Марко нас је довео у цркву на Петрићевцу да се покрстимо. Онда смо ишли код газде Марка Липовца у Буцак. Ту смо живјели и радили до маја 1942. године. Нас 18 вратило се кућама. Кад је у фебруару 1943. године заклана Љубица Малешевић, која је преживјела покољ у фебруару 1942. године, сви смо из Мотика пребјегли у Павловац, а онда у Бистрицу. У кући Малешевића заклано је 33. Остала је жива само Љубица, жена Душанова. Њу су заклали после годину дана.

ЈОВАНКА СТИЈАКОВИЋ

Миле Стијаковић био је познат и угледан домаћин у селу Дракулићу. Имао је бројну фамилију. Три његова сина, одрасли ожењени људи – Илија, Симо и Драго, преживјели су покољ 7. фебруара 1942. године. Драго је испричао своје сјећање на покољ.

‘Наш нормални живот прекинуо је Рат. Чули смо ми у Дракуићу да усташе кољу Србе. И код нас је завладао страх. Највише је хукао отац Миле. По цијелу ноћ

би послушковао и провиривао кроз прозор. Он је мислио да усташе траже, одводе и убијају само одрасле мушкарце, спсобне за војску, да не би отишли устаницима. Зато се највише бринуо за нас тројицу одрасле браће. Кад год би видео да усташе пролазе приједорском цестом, говорио би нам да се склонимо у курузе, у шталу или на неко друго скровито мјесто, одакле бисмо могли и бјежати ако дође нека опасност. За себе није страховао сматрајући да је стар и да стара човјека нико неће дирати. И за осталу чељад је мислио да их усташе неће дирати, пошто ништа нису криви. То су знале и домаће усташе и остали шокци, наше комшије. Само се бојао за нас синове.

Око три недјеље прије покоља, 14. јануара 1942. године, на наш Мали Божић и српску Нову годину дошао је у нашу кућу предсједник општине Буџак Андрија Голуб да се погости печеним месом које се увијек од Божића чува за Мали Божић, ракијом, кајмаком..., као што се код нас гостио и ранијих година за Мали Божић, али и у свакој другој прилици. Знали смо се откад знамо за себе. Ми смо били добро стојеће домаћинство. Прије Рата живјели смо у слози. Одувијек је отац Миле Хрвата Андрију Голуба сматрао добрим пријатељем. Сада се био много обрадовао Андрији, јер је он био у усташкој власти, па може, мислио је Миле, помоћи и заштитити. Ко ће ако неће први пријатељи? Миле, наша мати и сви ми остали дочекали смо Андрију Голуба као драгог госта и указивали му срдечно гостопримство. Угостили смо га што смо боље могли. Само су се дјеца бојала тога човјека у усташкој униформи. Отац Миле је, послје сваких оних неважних разговора за вријеме ручка, скренуо причу на ситуацију у селу, настојећи да нешто извуче и дозна од Андрије Голуба. Голуб је био власт, а власт све зна, вјеровао је мој отац. Уз добру шљивовицу и мезу и сам Голуб се опустио. Каже:

– Свима вама Србима у овим селима дани су избројани.

Ми се скаменили. Пуна нас кућа. Неко је мислио да се он онако припит шали и прави важан зато што носи усташку униформу. Али отац Миле се препао прије свега за мене, Илију и Симу. Чуло се да усташе купе и некуд одводе одрасле Србе. Да не оду у четнике, тобоже. Одведенима се губио сваки траг. Зато је отац највише за нас страховао. Али, бојао се и за осталу нашу многобројну фамилију. Зато он каже томе Голубу:

– Андрија, брате, знаш да имам она два добра вола, који се рачунају као најбољи у селу. Узми их себи, а ти гледај да ми се синови и фамилија не прогањају од усташа.

Молио је Миле и не помишљајући да би сви ми могли бити побијени. (Миле је понудио на дар усташа оно што му је било највредније и најдраже од укупне покретне имовине – волове. Сељаку је стока веома важна и драга, а нарочито волови и коњи. Још ако су добри! Негује их и пази као децу. Када сам ја био учитељ у Босни, на Имљанима на Влашићу, један угледан сељак каже на родитељском састанку:

– Наш учитељ је добар ко мајка. Ја га волим ко своју рођену марву.

Миле Стијаковић је нудио усташа своју марву да му заштити фамилију. – Л. Л.)

Андрија му је одговорио:

– Што бих ја, Миле, сад узимао волове? Нека њих код тебе. Волове ћу узети када вас побијемо.

Миле ућута. Гледа у Андрију. Не вјерује својим рођеним очима и ушима. Да ли он озбиљно мисли или се само прави важан? Или му је ракија ударила у главу, па се ачи? Зар је могуће да Андрија тако говори, макар био и пијан? Десетине година били су пријатељи. Нешто му никако није било јасно. Зато скрену разговор на вријеме, на велики снијег и друге обичне свакодневне ствари. Пијани усташа је отишао. Његова прича унијела је немир у нашу кућу. Од тада се у кући нико није више шалио нити насмијао. Разговарало се тихо. И дјеца у игри крај шпорета су шапутала. Нису се више свађала у игри. Страх се пренио и на њих. Тог јутра повика моја сестра Јованка:

– Ево их иду!

Сви смо притрчали прозору. И заиста, група усташа ишла је пртином према нашој кући. С њима је био и предсједник Андрија Голуб. Једва смо га препознали у јутарњој магли. Иако нас је мало умирило Андријино присуство, отац каже мени, Илији и Сими:

– Ви у шталу. Брзо!

Онда је почео да смирује осталу чељад:

– Неће они нама старима и нејачи ништа. Они траже мушке главе. Младиће. С њима је и Андрија. Неће они на нас...

Нас тројица смо изашли на супротна врата и отишли у шталу. С нама је ишла и сестра Јованка, која је имала 17-18 година. Усташе нас нису видјеле. Ми смо се увукли под јасле. Јованка нас је затрпала сламом, сијеном и огризинама. Онда се вратила у кућу. Штала била брвнара, па се између брвана мало виде двориште и кућа. Ја испод јасала гледам према кући. Између штале и куће има разгажена пртина. Мене нико споља не може видјети.

Тек што се Јованка вратила у кућу, до кућних врата стиже Андрија с тројицом усташа. Остале усташе стајале су мало даље у дворишту. Врата на кући отворена. Сви у кући стоје. А усташе стоје пред кућом. Ништа не говоре. Миле изиђе пред кућу и каже:

– Добројтро, људи! Како си ти, Андрија?

– Остави ти то, Миле! Него, ће су теби синови? То ти нама реци!

– Илија и Драго су отишли у град, а Симо код Ћоте, у дућан, да тражи соли. Нема соли није да се купи, па отишао да види да ли је дошла.

– Лажеш ти то, стара мрцино! Лажеш! Него ћете ви сви ићи на саслушање. Хајде ти први, Миле!

Један усташа ухвати Милу испод руке, затвори кућна врата и одведе га иза зграде. Мало затим уђе у кућу други усташа и изведе жену, нашу мајку. Затим су једно по једно дијете изводили, у пригавцима, прслучићима, онако по реду, како су устали и били крај шпорета. Нико од њих није знао куда их воде. Нико није ни заплакао. Ишли су послушно на 'саслушање'. Ни ја не знам куда их воде. Не видим шта раде с њима иза зграде. Послије сам видио како су усташе обављале 'саслушање' на снијегу иза дрвене зградице. Ударали су их сикирама у главу, и то

обичним. Свима су главе биле расјечене. Нико није ни јаукнуо. Онда су им свима пререзали гркљане. Да неко не остане жив. То сам видео кад су усташе отишле.

Последњу су извели нашу сестру Јованку. Зауздавали су је пред кућом. Сви се окупили око ње. Усташа је пита:

– Предсједник Голуб каже да имаш браћу. Ће су ти браћа?

Јованка је ћутала. Стајала је опуштених руку и гледала преко њих. Голуб јој каже:

– Говори, будало! Боље за те. Што ћутиш?

Усташа пожурје:

– Хајде, цуро, говори! Немамо ми времена.

Други усташа удари Јованку с леђа оштрицом сикире по руци. Рука паде на снијег. Крв тече низ тијело. Душанка поблиједи и кроз стиснуте зубе проговори:

– Не знам!

Онда крикну. Усташа јој одсијече и другу руку.

– Знаш ли сад?

Она опет крикну. Стисла зубе и виче:

– Не знам! Ја ништа не знам. Ништа, ништа...

Онда се сруши на снијег. Усташе је подигоше, раскопчаше јој блузу и почеше бацати снијег на гола прса и у уста. Смијали су се. Она поче да плаче. Усташа зареза ножем преко дојки и виче:

– Казуј за браћу!

– Не знам!

Пала је на снијег. Усташе је прободоше и одоше.

Ја све видим кроз расушена крива брвна. Симо и Илија не виде ништа. Код њих су брвна била добро спојена. Они само чују шта се говори пред кућом. То је близу. Двадесетак метара. Не смијеш мрднути. Да се неко од нас накашљао, нашли би нас и побили.

Када се све утишало, изашли смо из штале. Дошли смо пред кућу. Јованка је лежала. Крај ње је снијег био црвен. Крв се усирила. Отишли смо до зградице, која се налазила иза куће. Пред зградицом је лежала гомила лешева са расјеченим главама. И преклани су. Око њих снијег црвен. Мало се топио од вруће крви. Нема никога ван гомиле. Зашто су свугдје ишли на гомиле?

Нас тројица браће били ошамућени. Нико није изговорио ни једну ријеч. Као да смо нијеми. Само се погледамо. Брзо пустимо стоку из штале, распемо жито, пролијемо ракију и запалимо кућу и шталу. Онда побјегнемо у шуму. Нико нас није видео. Андрија Голуб одвео је себи наше волове, као што је рекао 14. јануара, на нашу Нову годину, у нашој кући. Он је водио усташе и имао је право да изабере шта ће из српских кућа узети себи.

Сва три брата Стијаковића – Илија, Симо и Драган, погинули су као партизани у Првом кајишком батаљону. Њихово огњиште је заувек угашено. Ја сам од њихових другова сазнао оно што је овде записано.

СТРЕЉАЊЕ НА СПРОВОДУ

Овде наводим још неколико података из рукописа Остоје Љубића, који се налази код мене.

– На спроводу једног човека у Дракулићу усташе су издвојиле Ђуру и Млађена Шешића и стрељали их;

– Душан Шешић отишао је 7. фебруара око пет сати ујутро у посету свом стрицу Петру Шешићу у суседно село Буцак. Када се негде око подне враћао кући, чуо је један пуцањ. Он тада није знао за покољ. Свратио је у кућу Хрвата Јосипа Куљанца. Ту су ускоро стигли кмет Илија Куљанац и три усташе. Душан је био у другој просторији. Чуо је да неко каже:

– Усташе кољу Србе одреда.

Побегао је у шталу и сакрио се у ђубрету. Кад су усташе отишле, кренуо је својој кући. Код куће није било никог. Никог није било ни код кућа стричева Милана, Ђуре и Младена. Пратио је угажену пртину према штали стрица Душана. Иза штале лежала су на гомили побијена чељад из више кућа у Шешићима. У доста случајева усташе су скупљале више породица и убијале све на једном месту. Обично су водиле једно по једно иза неке просторије и тамо их убијале појединачно, док су остали чекали на ред и не знајући да се тамо убија. Усташе су биле добро разрадиле и припремиле технологију масовног убијања народа у сеоским зимским условима. Примениле су је и у Шешићима. Душан је кренуо према Мотикама. Пролазећи поред српских кућа, на више места је видео гомиле побијених људи. Преноћио је код куће Анте Куљанца, званог Кеџ. После је свратио код Стипе Петровића. Стипе га је пријавио усташама и усташе су га убиле у бекству. Ово је забележено према казивању Анте Куљанца;

– усташе су у Дракулићу нашле у кући старог болесног Цвију Вукобрата, званог Далматинац. Одсекли су му главу док је лежао на кревету. Одсекли су главу и жени која је чувала Цвију;

– Хрват Анте Голуб из засеока Голубићи у Дракулићу пред Рат се био афирмисао као крижар. Био је председник крижарске организације у Дракулићу. Крижари су масовно учествовали у покољу и пљачки Срба у Дракулићу. Анте Голуб је умро пред ослобођење;

– Супруга Остоје Тодориновића некако је преживела покољ 7. фебруара. После ју је нашао и кришом убио Јуре Куљанца. Он је убио и рудара Симу Тодориновића, који није убијен у руднику Раковац, јер тога дана није дошао на посао. После Рата Јуре је осуђен на робију. Умро је у затвору;

– када су комшије Хрвати сахрањивали поклане Србе у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, у гробнице су често стављали и одсечене псеће главе или целе побијене псе;

– Марко Плетикоса обилазио је почетком 1942. године католичке куће и наређивао да нико не сме да прима у своју кућу Србина, нити сме да га где склони. Ко то учини, може бити строго кажњен, па и убијен. Говорио је да ће бити неки попис и саслушавање свих Срба, и драслих и деце. Зато сви морају бити код својих кућа.

За време покоља Плетикоса је био водич усташама. При крају Рата ископао је бункер испод стога сена и у њему се скривао и једно време после ослобођења. Ухваћен је и осуђен на смрт;

– кмет у Шарговцу био је Илија Куљанац.

ЈЕДИНА ПРЕЖИВЕЛА ПОРОДИЦА

У селу Дракулићу живела је удовица Ленка Курузовић са шестеро своје деце. Муж јој је умро на неколико година пред Рат, па је Ленка мукотрпно, у сиромаштву, подизала децу. На почетку Рата сва деца су још увек била малолетна. Најмлађе дете, Драгица, имало је пет година, Јово 11, а Петра и Раде били су скоро одрасли. Иако још увек малолетан, Раде је радио као надничар на Бешлагиним имању и нешто доносио кући.

Најтежи дани за Курузовиће настали су 1941. године, када је почео Рат. Тада се над њих надвила опасност од усташа, које су свакодневно пролазиле кроз село. Завладали су неизвесност и страх. Ленкина сиротињска кућица била је макнута у страну, даље од осталих кућа, снепута. То јој је спасло породицу.

На дан покоља, 7. фебруара 1942. године, Ленка је видела усташе и чула јауке из оближњих кућа. Била је уморана рано и кренула кући свога девера Петра Курузовића. На улазу у Петрову кућу нашла је двоје заклане деце, Данила и Јелену. Скаменила се. Провирила је у кућу. Унутра је, у крви, лежала гомила поклане деце. Почела је да дозива снаху Јеку, Петрову жену:

– Јеко! О Јеко!

Нико се није одазивао. Отрчала је до куће свог другог девера, Ристе Курузовића. Пред кућом је нашла мртвог Ристиног сина Рајка. Обе ноге биле су му одсечене. Иза зграде лежала је гомила покланих укућана. На гомили су били и Петар и Јека, који су се нашли у Ристиној кући кад су дошле усташе. Ристе је још био жив, али није могао да устане. Крклајући, говорио је Ленки како су у његову кућу дошли Петар и Јека и како је убијена његова жена Милица. Када су усташе стерале његову фамилију на снег и почеле да убијају и кољу, Милица, с дететом од пет месеци у наручју, истрчала је између усташа у башту и стала дозивати девера и снаху:

– Брате! Брате! О, Јеко! Бјежите са дјецом. Усташе све кољу.

Петар и Јека нису разумели шта то и зашто Милица виче, па су пожурили Ристиној кући. Ту су их усташе дочекале и побиле пре Ристе. Усташе нису трчале за Милицом, јер су виделе да Петар и Јека трче према Ристиној кући. Тек кад су њих двоје стигли, један усташа је метком оборио Милицу. Кад је Ленка дошла до Милице, и она и дете били су мртви. Тако је у Курузовићима само Милица убијена метком. Сви остали су побијени секирама или су поклани ножевима.

Уплашена и скоро изbezумљена, Ленка је отрчала од Ристине куће кући Јове Курузовића. И тамо је нашла гомилу поубијаних и покланих у снегу пред кућом. Нико није показивао знаке живота. Она није имала времена ни снаге да преврће лешеве и да проверава да ли је ко жив. Отрчала је својој кући. Усташе нису биле стигле тамо. Усташе и њихови водичи ударали су најпре на куће са бројним фамилијама и одраслим мушкарцима. Вероватно су забачену Ленкину кућу оставили

за касније. Ленка је са својм децом побегла до потока, који се налазио испод куће. Понели су само два покривача и мало хране, што је било при руци. Ленка је у наручју носила Драгицу и тетосила је да не плаче, да усташе не чују. Остала деца су схватила зло. Ћутке су јурили према потоку по снегу вишем од метра и носили оно мало ствари. Код потока сакрили су се на скровито место под шибље покривено снегом. Покрили су се оним покривачима. Ту су, шћућурени и збијени, грејући једно друго, чучали и седели под снежним наносом. Нису чули нигде никога. Ту су остали до краја тога дана и целу ноћ између суботе и недеље. Нису смели да се макну. Хладноћа стегла. Они скоро промзли. Нису више могли тако издржати. Најтеже је било с Драгицом од пет и Јовом од 11 година. Деца су плакала због хладноће и глади. Постојала је опасност да их усташе открију и побију. Зато су мању децу смиривали и стављали им руке на уста. У недељу, 8. фебруара, вратили су се кући. Тамо није било никога. Наложили су ватру, огрејали се и нешто јели. Нису смели да ноћ проспавају у својој кући, нити су смели да се склоне у неку српску кућу. Отишли су до куће Хрвата Мате Гагуле. Пошто је престало убијање, Хрвати су почели да прихватају преживеле Србе. Тако је и Мате Гагула примио у своју кућу породицу Ленке Курузовић на извесно време.

* * *

Гостионичар у Дракулићу Перо Ћота, код кога су усташе биле редовни гости, чуо је да је покољ преживела Ленка Курузовић са својом децом. Он је добро познавао Ленку и њену децу. Послао је једну девојчицу до куће Мате Гагуле, где се Ленка била сместила с децом, да позове Ленкиног сина Раду да дође к њему. Код њега ће бити сигуран. Кад је Раде стигао, Ћота га је увео у гостиону пуну усташа и узвикнуо:

– Ево, остао вам је један Влах жив!

Пошто је даље убијање било забрањено, један усташа му је узвратио:

– К врагу сад! Узмите га за симе.

Остале усташе су гракнуле смех, а Раде је изишао напоље.

Усташе су намеравале да покољу породицу Ленке Курузовић касније. Међутим, Перо Радоман из села Трна код Бања Луке сазнао је за ту усташку намеру, па је по киши отишао да то каже Ленки. Она се благовремено с целом породицом негде склонила. Тако су сви преживели Рат.

ПРЕКРШТАВАЊЕ

Сво остало католичко свештенство из самостана Петрићевца и свих осталих самостана у Бањој Луци и околици током Рата преводило је православне породице у католичку веру. Православци су, пред животном опасношћу од усташа, конвертирали у великом броју. Гвардијани су им говорили да их усташе неће прогањати ни убијати када се покатоличе. За прекрштавање био је припремљен посебан церемонијал. Пре прекрштавања православци су морали да науче неколико католичких молитава, да попуне и потпишу неке обрасце, или да их овере

отиском прста ако су били неписмени, и да дају изјаву да добровољно прелазе у католичку веру. Тек после тога обављано је прекрштавање у цркви, некад појединачно, а некад колективно. Најтеже је било деци, која су била неписмена. Тешко су запамћивала поједине молитве у којима је било речи које она никад нису чула. Тако је било и с децом Ленке Курузовић. Нису могла да науче њима непознате речи и изразе из католичке веронауке, иако су учила и дан и ноћ. Ленка им је рано ујутро говорила:

– Дижите се, ајде, учите молитве! Ајде, ајде, устајте! Мирише сикира.

Ленкина деца су некако научила оно што су фратри тражили, па су добила потврде од гвардијана самостана Петрићевца да су прешла у католичку веру.

Пре покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама сви Хрвати домаћини били су позвани у самостан Петрићевац, где је пре Рата службовао фратар Томислав Филиповић. У светој богомољи усташе и фратри су им наредили да не примају Србе у своје куће иако су прекрштени. Усташе нису придавале никакав значај потврдама о прекрштености. Сви фрањевци су им помагали у убијању и оних Срба који су били прекрштени. Ако би им се прекрштени Србин обратио за помоћ и заштиту од усташа, фратри су говорили:

– Ми смо вама Србима превођењем у католичку вјеру спасли душу. Није наше да вам спасавамо и тијело.

После покоља, када је наређено да убијање престане, фратри су дочекивали Србе у самостану Петрићевцу и ту их послуживали. Нудили су храну и ракију. Црква је свето место где треба бити милосрдан према онима који су у невољи, као што налаже Јеванђеље.

ПЉАЧКА

Битан, можда најбитнији, мотив Хрвата да тако здушно сарађују са усташама у убијању својих комшија Срба у национално мешовитим селима Дракулићу, Шарговцу и Мотикама у фебруару 1942. године јесте тежња да се домогну њихових материјалних добара, а пре свега њихове земље. Сељак је увек гладан земље. Сиромашни Хрвати у тим селима покзивали су ту исту глад и после покоља. Запоседали су куће, њиве и шуме покланих Срба. Најпре су, истог дана када је покољ извршен, а и неколико наредних дана, аметице кренули да пљачкају српске куће. То се види из сведочења преживелих Срба, која су наведена у овој књизи. Пљачкали су све што се могло искористити. У први мах скупљали су бољу храну (месо, кајмак, сир, ракију), жито, стоку, одећу, а потом суђе и пољоприврдни инвентар. У томе су се напросто утркивали, као што се види из сведочења Млађена Стијакловића и других.

Кмет (кнез) Андрија Гагула трчао је од куће до куће побијених Срба да узме што више материјалних добара. Говорио је да он има прече право, јер је он власт. Осим тога, он је био и усташки водич током покоља. У кући Ј. Митровића нашао је одело „као саливено“ за свог сина. У пљачку су масовно ишли и жене и деца.

ЗАПИСНИЦИ УСТАШКИХ ВЛАСТИ О ПЉАЧКИ ИМОВИНЕ ПОКЛАНИХ СРБА

Приложени извештаји погодни су за анализу менталитета Хрвата – комшија покланих Срба и суштине Павелићеве Независне Државе Хрватске. Овде се, примерице, истичу само неколике карактеристике пљачке српске имовине, приказане у приложеним извештајима.

Извештаји се односе само на опљачкану рогату стоку (говеда) и коње. Комшије Хрвати и усташе масовно су пљачкали и осталу имовину покланих Срба. То се види и из извештаја повјереника и поузданика Усташке надзорне службе у Бањој Луци Алије Курта, који је он неколика дана после покоља послао Еугену Кватернику у Загреб. Ту се, између осталог, каже:

„Послије описаног (покоља – Л. Л.) долазили су Усташе у споменута села, те су из њих одважали животне намирнице, стоку, перад, а послјије су почели одважати и покућство.“

У овој књизи приказани су примери појединачне и групне пљачке имовине, коју су вршили Хрвати цивили, комшије покланих Срба, док се тела жртава још нису била ни охладила. Међутим, главну пљачку обављали су војни и цивилни представници НДХ. Главни организатори пљачке били су виши официри Павелићеве тјелесне бојне. То се добро види из приложених записника. Група чланова усташког Повјеренста у Бањој Луци каже у свом извештају од 20. фебруара 1942. године да је само од једног усташког официра, пуковника Серватција, примила 261 грло рогате стоке за клање и расподелу појединим Хрватима и муслиманима и државним институцијама. А било их је много као што је пуковник Серватци.

Усташка повјеренства слала су новац од продате опљачкане стоке директно министарствима НДХ у Загреб, што се види и из овде приложеног једног извештаја од 7. марта 1942. године.

Према томе, Павелићева НДХ и овде се најдиректније укључила у пљачку имовине покланог српског народа. Изгледа да је један од мотива покоља Срба, поред осталих, била управо и пљачка њихове имовине. Човека хвата језа док чита чиновнички коректно срочене извештаје усташких органа о клању и подели опљачканих српских говеда и коња. Мало ведрине уноси врана цветаца кобила, стара 13 година, за коју усташе у свом извештају кажу да хоће да се бије. Бар се неко супротставио усташама.

Опљачкана говеда у покланим селима Дракулић, Шарговац и Мотике дељена су Хрватима и муслиманима земљорадницима, радницима, трговцима, занатлијама, чиновницима, удовицама, домаћицама, поседницима и другима у Бањој Луци и многим селима око Бање Луке – у Врбањи, Драгочају, Буцаку, Слатини, Клашницама, Барловцима, Дебељацима, Залужанима, Трапистима, Шибовима и другима. Ипак, најбоља грла добили су приватни месари, државне кланице, војска, хотел „Босна“ у Бањој Луци и други, који су ту стоку одмах клали. Многи муслимани и Хрвати добро су се омрсали стоком покланих а потом опљачканих Срба у Дра-

кулићу, Шарговцу и Мотикама. Добро се овајдила и државна каса НДХ. Све се то види из неколико овде приложених извештаја.

Из извештаја се види како су повјереници и поузданици усташке војне и цивилне власти шпекулисали са опљачканом стоком. На пример, члан усташког Повјеренства у Бањој Луци Фикрет Бахтијаревић извештава 9. марта 1942. године Котарско предстојништво у Бањој Луци да је од Поглавникове тјелесне бојне примио на клање 8 телади, чија је укупна тежина била 200 килограма. Какво је то теле од 25 килограма?

И ови извештаји и записници показују каква је била Павелићева НДХ.

Уз раније цитирани извештај Усташке надзорне службе из Бање Луке о покољу Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, који је повјереник и поузданик Усташке надзорне службе за Велику жупу Сана и Лука Алија Курт послао 11. фебруара 1942. године заповједнику Усташке надзорне службе за целу Независну Државу Хрватску Еугену Кватернику у Загреб, приложени су и извештаји о опљачканој стоци покланих Срба и спискови лица и установа којима је та стока дата. То се види из наредних исказа, спискова и обрачуна. – Л. Л.

Бања Лука, 11 вељаче 1942 год.

ПРЕДМЕТ: Податци о акцији Усташа
у селима Раковац, Шарговац,
Дракулић и Мотике.–

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ УСТАШКЕ НАДЗОРНЕ СЛУЖБЕ
На руке Заповједнику Госп. ЕУГЕНА КВАТЕРНИКА
З А Г Р Е Б

У вези са Вашим радиограмским наређењем, које смо у потпуности извршили, достављамо слиједеће извјешће:

Дана 7. ов. мј. је једна сатнија II. Тјелесне Поглавникове Бојне коју је водио над-поручник Јосип Мишлов, а у чијој је пратњи био влч. Вјекослав Филиповић, жупник са Петричевца, а сада сатник у Усташкој бојни, подузела слиједећу акцију:

Наведеног дана у 4 сата ујутро дошло је око 10 Усташа горе наведене бојне на рудник Раковац код Бање Луке. Неколицину радника, грко-источне вјере, који су остали у рудничкој прозиваони, Усташе су одвели и одмах убили у непосредној близини рудника. Ујутро у 8 сати придошао је и остали дио сатније, те су Усташе онда похватили раднике прве смјене, који су дошли на рад, легитимирали их, и све раднике грко-источне вјере одвојили, одвели их свезаних руку у близину рудника и ту су их убили. Убијање је вршено тако, да су појединце ударали тупим предметом у потиљак, а затим су га ударцем крампа у главу дотукли. Када су побили ове раднике, похватили су раднике треће смјене, који су излазили из јаме, те су с њима поступили на исти начин. Преосталим радницима су наредили да ископају јаму и да закопају побијене раднике. Закопано их је 37, а убијено према изјавама неких радника 52. Усташе су у 15 сати поново дошли у рудник и легитимирали све раднике, али том приликом није нитко страдао. На руднику Раковац било је запослено 68 радника грко-источне вјере, од којих су сви, који нису страдали, побјегли.

Из Раковца су Усташе отишли у село Дракулић, те су си од Иве Јурића, рударског радника, Стипе Голуба и Шимуна Плетикосе, тежака, дали показати куће грко-источњачке, из којих су извађали људе и редом их убијали, мушкарце и жене а и дјецу. Покољ је извршен и у селу Шарговцу, те број побијених у оба села износи око 1300-1500 особа. Убијање је вршено на исти начин као и у руднику Раковцу, само су у овим селима рабили још и сјекире.

По повратку су Усташе свратиле и у село Мотике, гдје је такођер на исти начин страдало око 70 породица (око 750 особа). Усташе су дале осталим сељанима налог да закопају побијене. Закопавање је почело исти дан, а завршено 10. вељаче. Било је љешина које су биле изједене од свиња и паса.

Послије описаног долазиле су Усташе у споменута села, те су из њих одважали животне намирнице, стоку, перад, а послвије су почели одважати и покућство. То одважање вршило се још 11 вељаче о. г.

Мотив горе наведене акције нисмо могли установити, али наводно да су грко-источњаци, радници са рудника, снабђевали четнике са експлозивом, који су ови рабили за дизање жељезничке пруге у зрак, а неки становници споменутих села да су побјегли у шуму и придружили се четницима.

Према обавјештењима којима располаже ово Повјереништво су се грко-источњаци у споменутих селима држали потпуно мирно и нису потпомагали четнике, јер су потпуно опкољени са хрватским селима.

Овакав поступак Усташа, као и њихово пријашње задирање у компетенције свих власти у граду изазвало је међу грађанством огорчење и панику, а и међу становништвом околних села, која се боје освете четника.

У интересу јавног реда и мира било би потребно да се овакви инциденти спријече као и сваки самовласни рад Усташа јер он највише шкоди Усташком Покрету самом, ствара непотребну панику и на тај начин онемогућује смирење маса.

Напомињемо, да смо о акцији код рудника Раковац извијестили Наслов дописом Т.бр.69/42 од 7 вељаче о. г. те да ћемо податке које накнадно примимо доставити у вези са овим извјештајем.

ЗА ДОМ СПРЕМНИ!

Прилог: 4 записника

ПОВЈЕРЕНИК И ПОУЗДАНИК
УСТАШКЕ НАДЗОРНЕ СЛУЖБЕ
ЗА ВЕЛИКУ ЖУПУ САНА И ЛУКА:
Алија Курт в.р.

ИЗКАЗ

Рогате стоке, коју је повјеренство котарског апровизационог одбора примило од усташког пуковника г. Серватци

тек. број	ВРСТА СТОКЕ	Колико грла	ОПАСКА
1	Краве	180	
2	Волови	14	
3	Јунади	19	
4	Чоклади	36	
5	Телади	11	
6	Бикови	1	
УКУПНО:		261	
(Двије стотине шездесет и једно грло)			

НАПОМЕНА: Повјеренство је сву стоку помно прегледало и стеоне као и музне краве издвојило и огласило народу да преузме на искоришћавање по одређеним и прописаним увјетима, т.ј. да се преузиматељ користи плодовима и производима стоке, а сама стока остаје власништво државе.

У Бањој Луци,
дне 20. вељаче 1942. год.

ЧЛАНОВИ ПОВЈЕРЕНСТВА:
Вет. Др Славко Худолин в.р.
Вет. Вјекослав Кираљ в.р.
Вет. Бахтијаревић Фикрет в.р.
Нехиб Софтић в.р.

С П И С А К

Лица којима је повјерена стока примљена од Поглавникове Тјелесне Бојне Бања Лука на чување и храну с правом искоришћавања док је држаоц храни.

Тек. бр.	Име и презиме примаоца	Опћина	Мјесто (Улица)	Примио ком.	Врста стоке	Вриједност куна
1	Иво Тадић	Врбања	Пресначе	1	крава	4.000.–
2	Латиф Абазагић	Б. Лука	26 пекар	1	"	6.000.–
3	Сабит Ђумишић	"	Ђумишића	1	"	4.000.–
4	Мишо Богдановић	"	Госп. школа	1	"	5.000.–
5	Асим Ђејван	"	Ченгића	1	"	6.000.–
6	Салко Чаушевић	"	Пачењар	1	"	4.000.–
7	Ћамил Ситница	"	С. Ченгића	1	"	2.500.–
8	Ђуро Хрватић	"	–	1	"	3.000.–
9	Нехиб Османчевић	"	Г. Шехер	1	"	3.000.–
10	Асим Арнаутовић	"	пиљар	1	"	2.000.–
11	Адем Афган	"	опћ. чинов.	1	"	2.500.–
12	Хуснија Ибрахимбеговић	"	М. Ђабића	1	"	5.000.–
13	Васха Ахметашевић	"	Поток	1	"	4.000.–
14	Ахмед Беглербеговић	"	месар	1	"	5.000.–
15	" "	"	"	1	"	3.500.–
16	Омер Омербашић	"	Л. Новоселиа	1	"	3.500.–
17	Самија Каденић	"	трговац	1	"	2.500.–
18	Мухамед Черимпашић	"	М. Ђабића	1	"	2.000.–
19	Заим Турчинхокић	"	Г. Шехер	1	"	3.500.–
20	Петар Матковић	"	посједник	1	"	3.500.–
21	Беранек Вјекослав	"	Хот. Босна	1	"	10.000.–
22	" "	"	"	1	"	8.000.–
23	" "	"	"	1	"	3.500.–
24	Пашекада Хинић	"	Кумсале	1	"	2.500.–
25	" "	"	"	1	"	4.000.–
26	Јаков Бумбар	Драгочај	Барловци	1	"	4.000.–
27	Ковачић Мирко	Б. Лука	месар	1	"	3.000.–
28	" "	"	"	1	"	6.000.–
29	Хашим Мујчиновић	"	Медреска	1	"	4.000.–
30	Шемсо Ђелић	"	месар	1	"	3.000.–
31	Мухарем Ханданагић	"	Кочијаш	1	"	3.000.–
32	Заим Зубановић	"	Торбар	1	"	9.000.–
33	Сулејман Бајрић	"	Баштован	1	"	4.000.–
34	Стјепан Ћопка	"	Арнаутпашић	1	"	3.500.–
35	Поздерац Наил	"	Хамал	1	"	1.500.–
36	Мустафа Ешкић	"	Дом. наред.	1	"	3.000.–
37	Нико Шалић	"	Драгочај	1	"	3.500.–
38	Каја Мијатовић	"	Рамићи	1	"	4.000.–
39	Лука Миљановић	"	Барловци	1	"	1.000.–
40	Мухарем Хахиисаковић	"	Б. Лука Г. Шехер	1	"	4.000.–
41	Јосип Маргетић	"	Кројач	1	"	6.000.–
42	Фатима Кучук удовица	"	М. Хабића	1	"	3.500.–
43	Марко Поткоњак	"	Крешимиrowa	1	"	3.500.–
44	Јосеф Биндер	"	Татарића 25	1	"	3.500.–
45	Анто Јајчевић	Буцак	Буцак	1	"	4.000.–
46	Јуро Томић	Б. Лука	Петричевац	1	бик	6.000.–
47	Зељковић Хасан	Б. Лука	трг. стоком	1	крава	4.500.–
48	" "	"	"	1	"	5.000.–

III. ПОКОЉ У ДРАКУЛИЋУ, ШАРГОВЦУ И МОТИКАМА

49	Ређо Хамзић	"	ћевапчија	1	"	5.000.-
50	Антонија Млинарић	"	домаћица	1	"	4.500.-
51	Мато Валентић	Д. Шимићи	тежак	1	"	3.500.-
52	Хонората Хаврлил	Б. Лука	Которварошки	1	"	3.500.-
53	Миле Мршић	Слатина	Мађир	1	"	4.000.-
54	Мато Анушић	Клашнице	Буковица	1	"	4.000.-
55	Латиф Баглеровић	Б. Лука	Г. Шехер 1	"	"	2.000.-
56	Хамид Зукић	"	тесар	1	"	2.500.-
57	Штефан Лајкарт	"	механичар	1	"	4.000.-
58	Сафета Жугић удов.	"	домаћица	1	"	4.000.-
59	Зехра Бајагиловић	"	Мулабдића 7	1	"	4.000.-
60	Георг Калих	"	башчован	1	"	3.500.-
61	Ивка Мерецки	"	рад. Фаб. дув.	1	"	4.000.-
62	Јосо Каурин	Драгочај	тежак	1	"	4.500.-
63	Мико Домић	"	"	1	"	4.000.-
64	Мућелефеа Ибрахимбајић	Б. Лука	Котор ул.	1	"	2.000.-
65	Јаков Матић	Клашнице	Јаблан теж.	1	"	2.800.-
66	Мате Кезић	Слатина	Мађир	1	"	2.800.-
67	Паша Ибришагић	Б. Лука	М. Хабића	1	"	3.500.-
68	Мијат Липовац	Буцак	тежак	1	"	6.000.-
69	Јуре Богдановић	Б. Лука	Черитно.	1	"	3.500.-
70	Иво Јерковић	"	Пертичевац	1	"	3.500.-
71	Стипо Марић	Буцак	Вујновићи	1	јуница	3.500.-
72	Никола Сертић	Б. Лука	Качића ул.	1	крава	4.000.-
73	Дом. бол. за коњ.	"	Б. Лука	1	"	4.000.-
74	" " " "	"	"	1	"	4.000.-
75	Нико Вучак	Врбања	Дебељаци	1	јуница	2.800.-
76	Пејо Иванковић	Драгочај	тежак	1	крава	3.500.-
77	Божо Малешевић	Рамићи	"	1	"	3.500.-
78	Нико Вучак	Врбања	Дебељаци	1	"	3.000.-
79	Пајо Тадић	"	Пресначе	1	"	3.000.-
80	Никола Струјић	Б. Лука	М. П. Соко 10	1	"	2.000.-
81	Анто Алексић	Буцак	Вујновићи	1	"	3.500.-
82	Франц Алексић	"	"	1	"	3.000.-
83	Илија Јаковљевић	Слатина	Пречани	1	"	3.500.-
84	Миле Јаковљевић	"	"	1	"	4.000.-
85	Иво Јаковљевић	"	"	1	"	3.500.-
86	Анто Дебељак	Буцак	Слатина	1	"	4.500.-
87	Иво Кашљевић	"	Залужани	1	"	4.000.-
88	Мара Тадић	Врбања	Пресначе	1	"	3.000.-
89	Манда Ћолић	Драгочај	тежак	1	"	5.000.-
90	Нурко Хамзић	Врбања	"	1	"	4.000.-
91	Франц Марошан	Слатина	Пријечани	1	"	3.000.-
92	Анто Ћосић	"	"	1	"	3.500.-
93	Илија Бркић	Драгочај	тежак	1	"	3.500.-
94	Јосеф Голчар	Б. Лука	Шибови	1	"	2.800.-
95	Касим Мешиновић	"	Ч. Чатића	1	"	3.000.-
96	Чељатка Војтек	"	Чесма	1	"	2.800.-
97	Јуре Мршић	"	"	1	"	2.500.-
98	Аница Модри	Слатина	Пријечане	1	"	2.800.-
99	Авдо Трокић	Б. Лука	Г. Шехер	1	"	3.000.-
100	Ружа Јаковљевић	"	Траписти	1	"	2.500.-
101	Стипо Арачић	"	"	1	"	3.000.-
102	Нико Андријевић	Буцак	Трн. тежак	1	"	3.500.-

УКУПНО:

391.800.-

У Бањој Луци
дне 7. ожујка 1942 год.

ЧЛАН ПОВЈЕРЕНСТВА
Др Славко Худолин в.р.

ИЗКАЗ

коња, које је повјеренство котарског апровизиционог одбора примило
од усташког пуковника г. Серватци

Тек. бр. озн.коња	О П И С	Обим и висина	Година старости	Проц. у Кн	Опаска
I	Коб. дората, звез.	151/140	7	4.500.–	
II	Коњ дор. фењ.1.з.пут.	147/137	6	4.300.–	
III	Коб.зат.дор.цв.д.з.кр.	139/135	16	1.200.–	
IV	Коњ дорат	138/127	8	1.800.–	
V	Коб. Мисата, грушаста	144/134	7	2.800.–	
VI	Коњ алт.цв.1.з.пут.	139/127	7	3.500.–	
VII	Коњ отв. зеленко	149/137	20	1.000.–	
VIII	Коб. зат. дората	155/142	6	4.000.–	
IX	Коњ алат.зв.лис.брњ.	143/134	9	3.500.–	
X	Коњ затв. дорат	163/150	16	1.800.–	
XI	Коњ вран	151/143	13	2.800.–	
XII	Коњ затв.дорат.гл.прос.	145/132	18	600.–	
XIII	Коб.дор.глава и грива пр.	141/130	20	600.–	
XIV	Коб. дората, грушаста	136/133	10	2.800.–	
XV	Коњ дорат, грушаст	153/140	12	3.500.–	
XVI	Коњ вран чело, нос просј.	155/141	6	4.000.–	
XVII	Коб.зат.дор.м.цв.л.з.п.п.	146/134	3	3.000.–	
XVIII	Коњ мрков у л.зад.крун.	149/137	9	3.500.–	
XIX	Коб. врана, (бије)	147/134	13	2.000.–	
XX	Коб. алата, цвј.	137/125	11	1.500.–	
XXI	Коњ бјел	156/142	18	900.–	
XXII	Коњ Зеленко мухаст	161/152	19	1.500.–	
XXIII	Коб. отв. зелена	137/125	8	1.400.–	
XXIV	Коб. дората глава прос.	144/132	11	2.000.–	
XXV	Коб. врана	138/126	11	1.200.–	
XXVI	Коњ Вран	155/140	14	2.700.–	
XXVII	Коњ дората, цвј.	139/127	12	1.400.–	
XXVIII	Коњ отв. дорат, цвјет.	151/138	10	3.500.–	
XIX	Коб. врана	146/137	10	3.000.–	
XXX	Коб. дората	157/143	14	2.000.–	
XXXI	Ждребе дорато. цв.л.п.пут.	123	1	1.000.–	
XXXII	Коб. зел. затв.	145/129	7	2.500.–	
XXXIII	Коњ алат. зв. л.брњ.л.з.п.	159/146	17	1.500.–	

Закључено са тридесет три коња прегледаних од стране:

Грађанског повјеренства:

1. ветеринар Др Славко Худолин в.р.
2. ветеринар Вјекослав Кираљ в.р.
3. ветеринар Бахтијаревић Фикрет в.р.
4. записничар Нехиб Софтић в.р.

Домобранског повјеренства:

1. рук. сатник вет. с. (потпис нечитљив)
2. надпоручник ветер.

НАПОМЕНА: Повјеренство је примљене коње одмах у присуству домобранског повјеренства предало војсци на чување из разлога, јер се од сељака није много занимало за коње, а у колико је било нешто мало интереса, хтјело се је изабирати само боље коње у сврху што бољег искоришћења. Ради тога је повјеренство и предало војсци, јер није било у могућности да исту храни и чува, а стока је била већ изгладњела.

ЧЛАН ПОВЈЕРЕНСТВА:

Др. Славко Худолин в.р.

ЧЛАН ПОВЈЕРЕНСТВА ЗА ПРИЈЕМ
И КЛАЊЕ СТОКЕПредмет: Обрачун за стоку примљену
од Поглавникове тјелесне бојнеКОТАРСКОМ ПРЕДСТОЈНИШТВУ
БАЊА ЛУКА

Подносим обрачун за примљену стоку од Поглавникове тјелесне бојне, а која је поклана у Градској клаоници за потребе и прехрану града Бања Лука.

I. ПРИМИТЦИ:

1) Говеда –	а/ 93 грла тешка	16.701 кг.	по 14.– Кн	233.814.–
	б/ 23 грла тешка	3.205 кг.	по 12.– Кн	38.460.–
	ц/ 2 грла тешка	305 кг.	по 10.– Кн	3.050.–
2) Чоклади	39 грла тешка	2.682 кг.	по 13.– Кн	34.866.–
3) Телади –	а/ 8 грла тешка	200 кг.	по 15.– Кн	3.000.–
	б/ 1 грло тешо	45 кг.	по 14.– Кн	630.–
	ц/ 3 грла тешка	100 кг.	по 12.– Кн	1.200.–

Укупно: 169 грла Свега: 315.020.–

Напомена: у ових 169 грла убројана су 12 грла која су добивена од оружничке постаје у Адолф-сталу према чему је од Поглавникове тјелесне бојне заклано 157 грла.

II. ИЗДАТЦИ:

1) Смјештај, чување и њега стокe	1.440.– Куна
2) Административни трошкови	85.– “
3) Лијечење стокe	67.– “

Свега : 1.592.– Куна

Примитак: 315.020.– Куна
Издатак: 1.592.– “

Свега: 313.428.– Куна

Словима: три стотине тринаест тисућа четири стотине двадесет осам Кн.

Прилози: 1, 2, 3 и 4 за правдање издатака.

У Бањој Луци,
дне 9 ожујка 1942 год.

ЧЛАН ПОВЈЕРЕНСТВА
Вет. Бахтијаревић Фикрет в.р.

Приепис

ЧЛАН ПОВЈЕРЕНСТВА ЗА ПРИМОПРЕДАЈУ СТОКЕ
7. ожујка 1942 год. Бања Лука

КОТАРСКОЈ ОБЛАСТИ
На руке котарског предстојника

БАЊАЛУКА

Савезно налогу Велике Жупе Сана и Лука Тај. бр. 13 од 16 вељаче 1942 год. доставља се извјиште о стоци, која је примљена од усташке тјелесне бојне Поглавникове:

I. Говеда

Подијељено народу на чување	вриједност	391.800 Кн	102 грла
Заклано	"	313.428 Кн	157 грла
Враћено власнику (Домазет)	"	–	1 грло
Угинуло	"	–	1 грло

Укупно Кн 705.228 261 грло

II. Коњи

Предано војсци на чување	вриједност	77.300 Кн	33 грла
--------------------------	------------	-----------	---------

Свега Укупно Кн. 782.528

Прилози: 1-4 изкази
102 записника

ЧЛАН ПОВЈЕРЕНСТВА:
Др. Славко Худолин в.р.

Да је приепис истовјетан своје изворнику тврди

М.П.

Равнатељ писмарне:

Грб Независна Држава Хрватска
КОТАРСКА ОБЛАСТ
БАЊАЛУКА

Примљено дне _____ 1942
Тај. Бр.136/42

Изворно! Великој Жупи Сана и Лука
Бања Лука

Савезно са тамошњом наредбом од 13. вељаче 1942. тај. број 13. предлаже се у привоју обрачун за стоку примљену од Усташке Поглавникове тјелесне бојне. Новац је данас одпремљен Мин. обрта вел. и трг. Загреб.

За дом спремни!

Бања Лука 20. ожујка 1942.
Котарски предстојник:
(Потпис нечитак)

— 325 —

IV

СПИСАК ПОКЛАНИХ У ДРАКУЛИЋУ, ШАРГОВЦУ И МОТИКАМА 7. ФЕБРУАРА 1942. ГОДИНЕ

лбу

НАПОМЕНЕ УЗ СПИСАК

Према званичним усташким и другим изворима, наведеним у овој књизи, у три горе наведена села на периферији Бање Луке 7. фебруара 1942. године поклано је око 2.370 Срба. За време Рата уништене су матичне књиге, тако да се на основу њих не могу утврдити основни подаци о покланима. „У Бањалуци, на пример, званична наредба је гласила да се све матичне књиге Православне цркве о венчању, крштењу и сахранама пошаљу католичким парохијама.“²⁴⁷ После Рата, све до 1964. године, тј. 22 године после покоља, држава није ништа чинила на попису жртава, да се не позлеђују ратне ране и да се не ремете братство и јединство.

Родбина и Савез бораца Народноослободилачког рата 1941-1945. у Бањој Луци покренули су 1964. године акцију за откопавање и скупљање костију жртава по двориштима и по другим местима и њихово сахрањивање у заједничку спомен-костурницу, која је касније изграђена у селу Дракулићу. Ни тада није направљен потпун списак покланих и побијених у тим селима. Делимичан списак жртава, са непотпуним подацима, овлаш и нестручно је направљен, па су имена једног дела жртава (мање од половине) уписана на спомен-костурници. Касније су појединци, Савез бораца и Комисија за попис жртава Рата, на основу изјава лица која су преживела покољ и њихове родбине и познаника, правили спискове жртава. У вези са свим досад прављеним списковима покланих треба имати следеће у виду:

1. пописом лица на ширем терену на основу усмених казивања других лица, без докумената, не могу се добити потпуни и сасвим поуздани подаци. То није могуће ни онда док су још живи и казивачи и лица за која се прикупљају подаци, чак ни у идеалним условима.

Ја сам једном лично, као пописивач, учествовао у попису становништва у Југославији. Пре тога сам, заједно с осталим пописивачима, ишао на вишедневну обуку. И поред тога, при непосредном попису становништва у Босанској крајини наилазио сам на непремостиве тешкоће. Неписмени или полуписмени сељаци нису имали податке из матичних књига, ни друга писана документа. Све је уништено за време Рата 1941-1945. године. Зато су чељад пописивана на основу изјава родитеља и друге родбине, чак и комшија, а то су непоуздани подаци. Правио сам и штих пробу. Два рођена брата су се поделила и засновала одвојена домаћинства у раније заједничком, а после деобе подељеном, воћњаку. Подаци које су давали чланови једног домаћинства о свом и суседном домаћинству много су се разликовали. Само упорним, стрпљивим и савесним радом могло се доћи до приближно тачних података о лицима која су пописивана. При томе су казивања жена била најпоузданија;

2. претходна напомена је дата да се скрене пажња на тешкоће у попису жртава у наведеним селима после толико година. Послератне пописе, са великим закашњењем, вршила су нестручна и необучена лица, од којих сам нека и лично

²⁴⁷ Костић, н.д. стр. 268

познавао. Подаци о жртвама уписивани су на основу казивања малог броја лица која су преживела покољ. Покољ није преживео ни 1% становништва, а то су била углавном деца. Зато се никад неће моћи сачинити списак свих жртава са поузданим подацима;

3) овде је, 62 године после покоља, направљен један, досад најпотпунији, списак покланих и побијених у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године на основу разних података. То су:

а) списак савезне Комисије за попис жртава Рата прављен 1964. године (чије податке је обрадио Савезни завод за статистику – у даљем тексту: Комисија), који ми је ставио на увид директор Музеја жртава геноцида у Београду др Милан Булајић,

б) списак објављен у књизи Драгутина Ђургуза и Милорада Вигњевећа „Козарски одред“, (Национални парк „Козара“, Приједор, 1982, – у даљем тексту: „Козарски одред“),

ц) списак жртава по домаћинствима Васе Митровића, који ми је дао бивши старшина храма у Дракулићу прото Ратко Радужковић,

д) списак објављен у књизи Јована Бабића „Дракулићи“, (Задужбина „Петар Кочић“, Бања Лука – Београд, 1998, – у даљем тексту: Бабић),

е) списак који је за село Мотике прављен у време подизања спомен-костурнице у Дракулићу. Тај списак ми је дао Драган Стијаковић, који је као дечак од 16 година случајно преживео покољ. Његово сведочење забележено је у овој књизи,

ф) списак покланих у Дракулићу, у роду Радомира Гламочанина, који је направио сам Радомир, који сада као пензионер живи у Бечеју (у даљем тексту: Р) и

г) подаци које сам ја знао и прикупио током петнаестогодишњег рада на књизи „Фратри и усташе кољу“;

4) на основу наведених спискова и прикупљених података ја сам направио један списак од 2.315 покланих у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Никад у животу нисам радио тежи ни одговорнији посао. Мислим да сам га само приближно, само приближно, добро обавио. Можда сам ја последњи човек који је могао бар и тако приближно добро да то обави из следећих разлога:

- ја сам родом из тог краја, неколико километара од покланих села,
- памтим дан покоља и доста појединости у вези с њим,
- у детињству сам у самостану Петрићевцу код Бање Луке виђао фра Томислава Филиповића, потоњег управника логора у Јасеновцу, који је предводио усташе у покољу у наведеним селима,
- лично сам познавао један мањи број покланих, посебно рудара,
- лично познајем неке од оног малог броја лица која су преживела покољ и забележио сам у овој књизи њихова сведочења,
- познавао сам неке послератне пописиваче жртава,
- понеко од моје родбине води порекло из покланих села,
- понеко од моје родбине населио се после Рата у поклане Мотике,
- учитељица Добрила Мартиновић, чији су ђаци поклани пред њеном школом

у Дракулићу пред њеним очима, била је после Рата учитељица у истој школи (у Шипрагама – Которо Варош) у којој сам касније ја био управитељ,

– деценијама ме притиска осећање обавезе да забележим бар део онога што знам и што истраживањем могу још сазнати,

– ја се иначе као социолог бавим истраживањем друштвених појава и

– дуго истражујем и ову конкретну појаву – покољ Срба у селима око Бање Луке у фебруару 1942. године.

Свестан сам, и поред својих наведених компаративних предности, своје немоћи у овако важном, одговорном и тешком раду. Нисам успео да направим сасвим потпун и сасвим тачан списак жртава, али то више нико и не може;

5) прављење списка покланих у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама са закашњењем од преко 60 година на основу непотпуних и несигурних података превелик је и нерешив задатак за појединца. То би требало да ради стручна установа. Неко стручан, вредан и савестан могао би (и требало би) да сакупи, обради и интерпретира, ако не све (јер је то немогуће), а оно највећи број података о тим жртвама и да на томе заради научно звање ако га већ нема (магистратуру или докторат), што би било корисно и за науку уопште и за српски народ посебно. Још није касно;

6) сви досад прављени спискови су непотпуни и само делимично поуздани, јер су сви прављени на основу усмених казивања, а правила су их нестручна лица, понекад полуписмена, са великим закашњењем. Наводим овде само неке примере недостатака тих спискова;

7) у списку Комисије има веома много материјалних и техничких грешака: поједина имена са идентичним подацима појављују се по два пута, многа имена и целе породице су изостављени, мешају се и бркају имена и презимена (Ђорђо – Ђорђе – Ђорђије, Ђуја – Ђука – Ђурђија – Ђуђа, Ђуро – Ђука – Ђурађ, Боро – Борислав, Бранко – Бране – Бранислав – Бранимир, Даринка – Дара, Драго – Драган – Драгољуб, Госпа – Госпава – Госпова, Јока – Јека – Јованка, Јово – Јован – Јовица, Коста – Којо, Крста – Крстина – Кристина, Лазар – Лазо, Мара – Марија – Марица, Мијољка – Миољка, Миле – Милош – Милан – Михајло – Михаило – Мићо, Мира – Мирјана, Никола – Нико, Пане – Панто – Пантелија, Петар – Перо – Пејо, Љубица – Љуба, Љубомир – Љубо – Љуба, Рада – Раденка – Радмила, Ружа – Ружица, Саво – Сава, Стево – Стеван – Стева, Стојана – Стојка – Стојанка, Столе – Стојић, Тривун – Трифун – Триво – Тришо, Васо – Вакрсија – Васиља, Боса – Босиљка, Владо – Владимир, Зорка – Зора – Зорица, Блаженовић – Блажевић, Бркић – Брковић, Гламочан – Гламочак – Гламочанин, Чушић – Ђушић, Радуновић – Радиновић, Тодић – Тадић, Тунић – Туњић, Зељковић – Жељковић, Шево – Шева...)

У мојим истраживањима подједнако често појављивало се презиме Шево и Шева. Професор историје из Новог Сада Драгољуб Миљевић, родом из Пискавице, тврди да у Пискавици нема презимена Шево, а да је Шева често презиме у том селу. Зато сам ја за жртве у Пискавици увек писао Шева, иако су ми саговорници

понекад говорили да се жртва звала Шево. У Дракулићу и Шарговцу оставио сам оба облика овог презимена, онако као сам то налазио у изворима.

Некоме је име жртве остало у сећању као Васкрсија, некоме као Васо, а некоме као Вако. Пописивач је забележио онако како је чуо. Преписивачи су у доста случајева писали мушка имена са дугоузлазним акцентом и словом –а на крају, као што се изговарају у источном говорном подручју српског језика, уместо словом –о или –е, којим се увек завршавају таква имена у селима око Бање Луке: Васа уместо Васо, Лаза уместо Лазо, Рада уместо Раде, Брана уместо Бране, Влада уместо Владо, Сава уместо Саво... У многим таквим случајевима, ако нема других података, не зна се да ли се ради о мушком или женском лицу. У списковима пише Госпава, а у том крају чешће се каже Госпова. Имена Ристо и Ристе уједначио сам на Ристе и слично, јер сам из тог краја и знам како се које име најчешће изговара, мада има изузетака у изговору, као Трифун и Тривун, па сам у таквим случајевима остављао и једно друго, како је написано у извору.

Занимљиво је да се у списковима налази доста старих, архаичних српских имена, која се сада ретко користе, као, на пример: Ђуја, Ђурђија, Ђорђо, Петра, Дева, Босиљка, Љепосава, Спасенија, Тривун, Симеун, Василија, Тодор, Пантелија, Васкрсија... Уочљиво је и то да се обрће релативно мали број имена, па се она зато често понављају.

Тако различито писање истих имена и презимена појављује се у свим списковима. Ако су уз то још и године рођења исте или приближне и ако је исто или слично име оца, то битно отежава утврђивање стварног имена жртве. Због тога су можда неке жртве у списку поновљене, а друге неоправдано избрисане, па тако још једном убијене;

8) списак у „Козарском одреду“ обухвата само 1.180 жртава. У напомени на почетку списка неодговорно и штетно, без коментара и оградe, речено је да је у та три села убијен 1.191 становник, иако усташки извори наводе број од 2.370. А и ја сам сакупио имена приближног броја жртава који наводе усташки извори. У фусноти везаној за почетак тога списка наведено је да су подаци о покољу добијени од СУБНОР–а Бања Лука. То је још један доказ колико су и подаци СУБНОР–а непотпуни. Борци, касније чланови СУБНОР–а, били су претежно неписмени и полуписмени сељаци. Пописивачи из СУБНОР–а нису били едуковани за попис. Списак је само делимично сређен по абeцеди. Непоуздан је. На пример, у том списку наведене су само 53 жртве из села Мотике, а било их је више од 700, што се види из других извора. Побийени рудари у руднику Раковац налазе се само у списку у овој књизи, са назнаком – рудар, и нигде више са том назнаком. Наведена су само 24 имена, а убијена су 52 рудара. И код та 24 пописана рудара направљена је збрка. Њих 16 су у списку жртава села Дракулић, а већина од тих наведених 16 рудара нису ни живели ни убијени у Дракулићу. То су: Станоја и Лазо Стијаковић из Мотика, те Митар Ђурановић, Данило, Митар и Милан Нинковић, Душан Шобота и Станко и Вукосав Тица, сви из села Павловац. Неке сам лично познавао.

Написано је да је из села Мотике побијено шест рудара, а ни један од њих није из Мотика, већ из мога села Чокори. То су: Душан и Бранко Драгојевић, Петко

Пајић, Душан Мирнић и Лазар и Сретенија Вучић. Све сам их познавао. Сви су ми род. Из Шарговца су, по том списку, убијена само два рудара – Гајо и Симо Тодориновић. Напросто је невероватно да нико досад није записао имена и осталих побијених рудара. То се могло, пошто су сви они били одрасли људи, познати у тим селима;

9) у књизи „Козарски одред“ много жртава из једног села налази се у списку жртава другог села. Тако, на пример, ја сам идентификовао 12 Васића и 85 Стијаковић из села Мотике и по неколико Митровића и Тодориновића из села Шарговац који су пописани као жртве у селу Дракулић. И 38 Тодића из Мотика приказани су као жртве у селу Дракулић с презименом Тадић. Сва њихова имена пренео сам из списка у Дракулићу у спискове покланих у њиховим селима;

10) ђаци – у списку у „Козарском одреду“ су проређени. Наведена су имена 225 покланих ђака у сва три села. Сви су били у основној школи. Нико од њих, осим Душанке Тодориновић, није имао више од 13 година. Деца! Из села Мотике наведена су имена само 6, а из села Шарговац само 7 покланих ђака. А било их је много, много више.

За време Друге међународне конференције о Јасеновцу у Бањој Луци почетком маја 2000. године, ја сам у договору с др Миланом Булајићем и Теодором Брковићем из Бање Луке, родом из Дракулића, организовао посету учесника Конференције селима у којима су усташе 7. фебруара поклале више од 2000 српских сељака. Све учеснике из земље и света дубоко, до суза, потресла су казивања неколико преживелих лица код спомен-костурнице у Дракулићу и сусрет с народом у селу Дракулић, код храма који се гради у том селу;

11) Једини поуздан писани докуменат о покланима у Дракулићу 7. фебруара 1942. године јесте седам недавно пронађених листова школског дневника (хрватски – разреднице, у даљем тексту – Дневник) основне школе у Дракулићу за 1942. годину. Дракулић и Шарговац имали су једну заједничку основну школу, која је била на граници та два села, али, ипак на територији Шарговца. Зато се она у неким изворима означава као дракулићка, а у другим као шарговачка основна школа. Те истргнуте листове Дневника сасвим случајно је нашао дракулићки прото Остоја Вуковић када је прегледао несређене папире у садашњој основној школи „Ђура Јакшић“ у Дракулићу. Он верује да га је сам Бог упутио на то откриће. На тим листовима формата 47 X 62 центиметра за свако дете уписани су следећи подаци: редни број у Дневнику, редни број главног именика, име, презиме, дан, месец и година рођења, вера, презиме, име, занимање и место становања оца, оправдани и неоправдани изостанци и све оцене из свих предмета. Вјеронаук је на првом месту. У једном већем правоугаонику на крају листа је НАПОМЕНА. Ти листови (оригинал) налазе се код проте Остоје Вуковића, а ја имам код себе копије које ми је он дао. У листовима су уписана имена и остали подаци за 53 католичке и 14 православне деце. Није било деце других вера. За католичку децу уписани су сви горе наведени подаци. Код НАПОМЕНЕ није уписано ништа, сем да су за троје деце издати дупликати сведочанстава, и то 1953, 1956. и 1975. године. То

значи да је Дневник за тај разред био сачуван све до 1975. и да је уништен после те године.

Код имена 14 српске деце (у Дневнику пише: грко-ист. вјера) у НАПОМЕНИ пише: умро (умрла) 7. вељаче 1942. год. То је дан покоља. Према Дневнику, ни једно српско дете није преживело покољ. То је потресан, аутентичан, неспоран докуменат о језивом покољу школске деце. За проучавање покоља било би веома корисно да су пронађени школски дневници за све разреде. Можда ће се и пронаћи. Тада би се тачно знало колико је поклано српске деце која су ишла у основну школу у Дракулићу и знали би се основи подаци о њима.

Пронађени листови могу да послуже као узорак теста веродостојности пописа Комисије. Од 14 имена из Дневника у списку Комисије налази се само њих 9, односно 64%, односно мање од две трећине. У списку Комисије уопште нема петоро српске деце чија се имена налазе у Дневнику, а њихова имена у Дневнику су сигуран доказ да су она постојала и да су поклана 7. фебруара 1942. године. То су: Курузовић (Симеуна) Душан, (рођен 1930. године), Митровић (Тривуна) Ђуро (1932), Станковић (Луке) Душан (1930), Стијаковић (Стојана) Остоја (1932) и Шеших (Ђуре) Госпава (1930. године). Од деветоро деце из Дневника у списку Комисије од четири основна податка (име, презиме, име оца и година рођења) код њих шесторо не слажу се године рођења. Одступања су и до шест година. Код једног детета не слаже се име, а код једног име оца. Само код једног детета (Митровић Милорада) слажу се сва четири податка. Подаци у Дневнику су сигурно тачни, а подаци Комисије сигурно нису тачни. Сасвим је сигурно да ни код великог броја других жртава које је пописала Комисија на основу усмених казивања нису тачни сви подаци. Зато је неопходно користити и друге изворе података о покланима. Ја сам у свој списак унео податке о 14 покланих српских ђака основне школе у Дракулићу онако како то пише у Дневнику.

Из Дневника се јасно види да је међу покланом децом било и једно дете Ђуре Гламочанина, које је досад спомињала литература, али без навођења имена. Пошто се није знало име, неки су сумњали у истинитост приче о клању у учионици. Фратар Томислав Филиповић фра Сатана заклао је на катедри пред осталом децом и учитељицом Добрилом Мартиновић кћерку Ђуре Гламочанина Радојку. Радојка Гламочанин уписана је у Дневнику под редним бројем 11, а у главном именику под бројем 887. Пише да је рођена 1. марта 1930. године, што значи да је заклана у 12. години. Пише да је грко-источне вјере и да је њеном оцу име Ђуро. У НАПОМЕНИ пише да је умрла 7. вељаче 1942. год.

Усташе су код куће поклале целу Ђурину фамилију. Ђуро је био у заробљеништву у Немачкој и тако је остао жив. По повратку из заробљеништва оженио се други пут и поново почео живот на своме имању у Дракулићу. Његова друга супруга зове се Миља. Родила му је два сина, Стевана и Недељка, који су сада одрасли људи. Ђуро је умро. У његовој кући сада живе његови супруга Миља и син Стеван. Недељко живи у одвојеном домаћинству. Миља и Стеван поклонили су Црквеној општини у Дракулићу леп плац на лепом месту површине 3.000 квадратних мета-

ра. На том плацу изграђен је Спомен-храм Светога Великомученика Георгија. Сви се надају и желе да тај храм постане спомен-костурница свих покланих у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Стеван Гламочанин је председник Црквене општине Дракулићке и велики ктитор храма у Дракулићу и других црквених објеката. Цркву помаже, колико и како може, и његов брат Недељко. Они мисле да је то њихов дуг према закланој сестри Радојци, осталој покланој фамилији свога оца Ђуре Гламочанина и свима које су усташе поклате у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године;

12) у списковима Јована Бабића, датим у књизи „Дракулићи“, постоје стотине разлика у односу на изворе и податке које он сам наводи, а и у односу на податке којима сам ја располагао. Ево само једног примера. У његовом списку покланих у селу Шарговцу уопште нема породице Вида Шешића од пет чланова, а имена чланова те породице налазе се у списку Васе Митровића. Оригинал тог списка је код мене. Овде би се могло навести много сличних разлика. Те разлике могу подстицајно деловати на будуће истраживаче, јер нико не може са пуном сигурношћу знати који је податак тачан.

Ја сам из Бабићевих спискова узео извештај број имена покланих, и то само онда ако сам на основу бар два податка могао закључити да се ради о различитим особама, којих нема у другим списковима. Код много имена не слажу нам се године рођења жртве (често је разлика и више од 10 година), али ја нисам у свој списак уносио свако име код којег се не слажу године рођења жртве код Бабића и код мене, већ само она имена код којих нам се не слаже још понеки податак, на основу чега сам закључивао да се ради о другој особи. У мојим списковима иза сваког имена које сам преузео из Бабићеве књиге стоји слово Б;

13) списак Васе Митровића, чији сам оригинал добио од бившег проте храма у Дракулићу Ратка Радујковића, обухвата 1.128 покланих Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, дакле, мање од половине стварних жртава. У њему нема имена многих жртава које се налазе у другим списковима. То је највећи недостатак тога списка. Нарочито су непотпуни подаци који се односе на Горње Мотике. На пример, од 18 породица Стијаковића са 169 покланих лица у списку Васе Митровић наведена је само једна породица – Стијаковић Петра, са 17 поклане чељади. У списку Комисије наведени су подаци за 101 убијеног Стијаковића. Да ја нисам сопственим истраживањем дошао и до других података о покланим Стијаковићима, многим од њих била би учињена велика неправда, јер би их више десетина остало непописано и никад се више не би спомињали. Слично је и са Тодићима. Таква неправда је ипак неким учињена. Они нису пописани, па – нису ни постојали;

У списковима Васе Митровића жртве су пописане по домаћинствима. У неким домаћинствима побијено је по више од 30 чељади, као, на пример, у домаћинству Ђорђе Стијаковића – 36. За сваку жртву приказани су година рођења и родбински однос према домаћину – супруга, брат, син, кћи, снаха, унук, праунук... Из тих података не може се код великих домаћинстава утврдити која је снаха супруга

[illegible]

којег сина ако је домаћин имао више синова, нити ко је отац којег домаћиновог унучета, па се за унучад не може утврдити име оца. Тoga проблема нема код домаћинстава са једним брачним паром.

И поред свих недостатака, списак Васе Митровића је најпоузданији, најтачнији и најдрагоценији поименични докуменат о покланима у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године, сем података о 14 поклане деце из школског Дневника. Без његовог списка наша сазнања о именима покланих била би много оскуднија и непотпунија. Васо Митровић је родом из тог краја, био је отресит, писмен и савестан сељак. Он је попис извршио у фебруару 1957. године, дакле, 15 година после покоља. То је најранији познати озбиљнији попис покланих у три наведена села у фебруару 1942. Тада се још могло наћи више живих сведока који су били у могућности да се присете имена и узраста већег броја покланих. Сви каснији пописи слабији су од пописа Васе Митровића, али су и они дали драгоцене податке о жртвама. Штета је што Митровић није пописао већи број оних који су заиста поклани. Штета је и то што није уписивао име домаћиновог оца, нити имена оца супруге, мајке, снаха и унучади, а те податке су му свакако могли дати сведоци који су давали остале податке о покланима по домаћинствима. Човек није за то био методолошки припремљен, нити га је ко подржавао ни помагао.

Код таквог пописа има доста и техничких тешкоћа: треба пешке ходати по селима и тражити сведоке, тражити погодно време и место за разговор с њима. Није било посебних просторија за смирен и несметан разговор са сведоком, већ се обично разговарало у кућама у фебруару, кад су оне пуне чељади. Подаци су најчешће записивани уз петролејску лампу на коленима у искидане листове из ђачких свесака. Сведоци се збуњују и ненамерно мешају податке. Не сете се да кажу оно што их се не пита, у разговору се често враћају на савременост па то коментаришу и они и остали присутни. Пиће и јело нуде се уз разговор. Неко попије и мало више, као Тешан Подруговић при разговорима с Вуком Караџићем, па натура другу тему за разговор. Неко жури. Неко је преопширан. Није било касетофона ни диктафона, а исписивати стотине имена и других података под неповољним условима је заморно. До писаће машине и папира тешко се долазило, а мало ко је умео да куца на писаћој машини. Преписивачи су замењивали слична слова. Све се то одразило на спискове Васе Митровића.

На такве и сличне тешкоће и сам сам наилазио током истраживања. Зато имам пуно разумевања за Васу Митровића. Његов оригинални списак чувам као драгоценост.

Из списка Васе Митровића види се по колико је чељади поклано у једном домаћинству, колико је ту било нејачи, што још очитије говори о величини трагедије. Абецедни списак разбије домаћинство и фамилију. Из тог списка се такође виде остаци родовског уређења у селима око Бање Луке пред Рат 1941. године;

14) подаци о покланима које сам ја скупљао допуњују податке из горе наведених спискова. Највише података о покланима у Горњим Мотикама, посебно за Стијаковиће и Тодиће, дао ми је Драган Стијаковић, чија су сећања забележена у овој књизи. Ни он се не сећа имена свих жртава ни година њихове старости, наро-

Недељко Гламочанин

Стеван Гламочанин

Браћа заклане ученице Радојке Гламочанин

*Спомен-храм Светскога Великомученика
Георгија у Дракулићу*

чито деце, али се сећа имена домаћина и њихових супруга, као и броја чланова покланих у њиховим породицама. На пример, он и сада може да поброји све бивше домаћине из Тодића у Горњим Мотикама и њихове супруге, зна и колико је деце које домаћинство имало, али не зна сва њихова имена и године старости. Он зна да су Божо Стијаковић и његова супруга Дева, удаљени 2-3 километра од његове куће, имали петоро деце. Драган је имао шуму близу Божине куће, поред које је пролазио сеоски пут. Тим путем Драган је често вукао дрва и навраћао у Божињу кућу. Виђао је његову децу, али ни тада није знао имена свију њих. Ни било ко други није се 1990. године могао сетити њихових имена.

У свом истраживању ја сам наишао на више таквих случајева. Сведок из Јокића зна да су у усамљеној кући у Дракулићу, у Стијаковићима, убијени једна сирота удовица, Гарица Стијаковић, рођена Јокић, и седморо њене деце, али није знао њихова имена, ни године рођења. То је природно. Ни ја не памтим имена свих својих браће и сестара од стрицева који су поумирали у детињству иако се њих и сада сећам. Било је много деце, као и у покланим селима, а од тада је прошло и много времена.

Ја сам био у дилеми шта да радим с децом и осталом чељади за које поуздани сведоци кажу да су заиста постојали и да су заиста побијени, али не знају њихова имена. Ја сам у таквим (не честим) случајевима у свом списку жртву назначио као „безимено дете“ и „безимено чељаде“;

15) и у мојим истраживањима каже ми се колико је година имала жртва када је убијена, а ја сам то сам прерачунавао на годину рођења. Ту су могуће грешке од годину-две;

16) списак Радомира Гламочанина је поуздан, али обухвата мали број жртава. Да је још и тако малих спискова;

17) према томе, сви досад познати спискови покланих Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године непотпуни су, делимично нетачни због тога што ни један не обухвата ни половину ту и тада покланих Срба. Тако се иде наруку злобницима који прорачунато и намерно смањују број жртава и минимизирају страхоту тога једнодневнoг покоља, јединственог у историји, као што је то чинио онај професор Загребачког свеучилишта, др Јосип Јурчевић, на Другој међународној конференцији о Јасеновцу у Бањој Луци 8. маја 2000. године;

18) како сам ја правио спискове покланих у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године?

Најпре сам по абecedном реду у сваком списку сложио имена жртава са основним подацима о њима: презиме, име, име оца, година рођења и још понеким податком који сам имао. Требало је да их сложим по азбучном реду пошто је књига писана ћирилицом, али мој компјутер то не може да уради. У сва три списка (за Дракулић, Шарговац и Мотике) било је, са свим понављањима, око 7.500 имена. Онда сам покушао да једно име „пешке“ „прошетам“ поред свих имена у свим списковима и да тако нађем исто име које се понавља, које бих потом прецртао. Онда друго име. И тако редом. Ишло је то веома споро. Понекад ми је за прво и

контролно „шетање“ једног имена требало више од једног сата. То не бих „пешке“ завршио до краја свог живота. Онда сам прешао на компјутер.

Унео сам у копјутер сва имена из свих извора који су ми били доступни (7.500 имена), и то за свако село посебно. Поред сваког имена посебним знаком назначио сам извор података. Компјутером сам поредао сва имена по абеди. Тако су се, на пример, сви Јовани са истим презименом нашли у списку један поред другог. И сва остала имена тако. После тога је било једноставно и лако утврдити имена са истим подацима која се понављају. Дупликати се прецртају.

Међутим, тешкоће настају када се једно уз друго појаве имена са доста идентичних података, али и неким различитим, најчешће различитом годином рођења. Тако се, на пример, у списку жртава у Дракулићу Пиљагић Остоја појавио 17 пута са углавном различитим, али сличним, осталим подацима. Неком Остоји отац је Миле, неком Милан, неком Мићо, неком Милош, неко је унук домаћина а нема имена оца, а Јовани су рођени 1920, 1926, 1930, 1932, 1935, 1938. или 1941. године. Кога сада од њих унети у јединствени списак за Дракулић, а кога прецртати као дупликат, трипикат...? Е, то је тешко одредити. Само стрпљивим и упорним употребљавањем више података може се с приближном тачношћу утврдити које Јоване оставити у списку, а које брисати као дупликате. И тако за свако име у сваком селу. На томе сам радио месецима. Без компјутера – ништа. Али, ни компјутер не може све.

Тако сам свео списак са 7.500 имена на три списка (Дракулић 1.363, Шарговац 257 и Мотике 679) са укупно 2.299 имена. Томе списку додао сам имена 16 побијених рудара из других села, па сам добио списак од 2.315 покланих и убијених лица. У томе моме списку, сигурно, поновљена је понека жртва под именом са сличним подацима, али је, такође сигурно, понека жртва неоправдано прецртана због процене да се ради о истој особи са понеким различитим, али сличним податком, на пример малом разликом у годинама рођења.

Ипак, направљена су три списка покланих у три села са најмање поновљених и најмање неоправдано прецртаних имена жртава;

19) у списковима по домаћинствима у неким случајевима жена је носилац домаћинства – домаћица. Домаћин је био отсутан, па није убијен, а ово су спискови само побијених. Или је домаћица као удовица или најстарије лице у кући водила домаћинство;

20) у списковима које сам користио у доста случајева код супруге је уместо имена оца уписано име супруга;

21) старосно доба жртава у различитим списковима осцилира и преко 10 година;

22) у списковима је најслабије обрађено најмање село – Шарговац. Пописивачи се уморе на Дракулићу и Мотикама, па на крају збрзају Шарговац. Ни ја нисам никог интервјуисао из тог села због...

23) у списку Комисије нема ни једног убијеног Ђушића, а према другим изворима убијено их је 42. Међутим, у списку се налазе имена 10 побијених Чушића, а

Чушића уопште нема у том селу. То су у ставри Ћушићи. Њихова имена налазе се или у списку у књизи „Козарски одред“ или у списку Васе Митровића.

Одговорно тврдим да попис жртава Рата 1964. године није успео. То сам делимично и образложио у својој књизи „Фратри и усташе кољу“;

24) у мојим списковима извори података распознају се по следећем:

- подаци Комисије: редни број, презиме, име, у загради име оца, година рођења;
- подаци из „Козарског одреда“: све као горе, с тим што се иза године рођења налази слово к;
- подаци из књиге Јована Бабића: редни број, презиме, име, година рођења и на крају слово Б;
- подаци Радмира Гламочанина: описано сродство с Радомиром Гламочанином, а после тога слово Р;
- моји подаци: имплементирани су у списковима без посебне ознаке;
- код спискова по домаћинствима прво слово у загради д. значи домаћинство.

Молим свакога ко зна неки податак о жртвама којих нема у овој књизи или неки други, тачнији податак о жртвама у њој да то достави издавачу ради допуне и исправки спискова за друго издање ове књиге.

ЉУ

СПИСАК ПОКЛАНИХ

ДРАКУЛИЋ

а) СПИСАК ПО ДОМАЋИНСТВИМА (Према подацима В. Митровића из пописа 1957. године)

1. **АМИЏИЋ** Стојан, домаћин, 1890.
2. Амиџић Јока, супруга, 1892.
3. Амиџић Никола, син, 1910.
4. Амиџић Мара, снаха, 1912.
5. Амиџић Славка, кћи, 1914.
6. Амиџић Стоја, кћи, 1924.
7. Амиџић Славко, унук, 1935.
8. Амиџић Славка, унука, 1937.
9. Амиџић Ђуја, унука, 1938.

10. **БЛАЖЕНОВИЋ** Јован (Томо), домаћин, 1900.
11. Блаженовић Вида, супруга, 1902.
12. Блаженовић Милан, син, 1923.
13. Блаженовић Урош, син, 1925.
14. Блаженовић Светозар, син, 1927.
15. Блаженовић Милка, кћи, 1929.
16. Блаженовић Ђуја, кћи, 1931.
17. Блаженовић Ђорђе, син, 1934.
18. Блаженовић Јелка, кћи, 1936.
19. Блаженовић Јованка, кћи, 1939.

20. **БРКИЋ** Милица, домаћица, 1914.
21. Бркић Ђуја, кћи, 1935.
22. Бркић Љепосава, кћи, 1937.
23. Бркић Миле, син, 1939.

24. **БРКИЋ** Јованка, домаћица, 1912.
25. Бркић Душан, син, 1934.
26. Бркић Јелка, кћи, 1938.

27. **БРКИЋ** Лука, домаћин, 1890.
28. Бркић Мара, супруга, 1982.
29. Бркић Милан, син, 1922.
30. Бркић Симо, син, 1924.
31. Бркић Босиљка, кћи, 1927.
32. Бркић Маринко, син, 1929.
33. Бркић Љубица, снаха, 1923.
34. Бркић Остоја, унук, 1940.

35. **БРКИЋ** Тривун (Симо), домаћин, 1895.
36. Бркић Мара, супруга, 1882.
37. Бркић Симо, син, 1920.
38. Бркић Милица, кћи, 1922.
39. Бркић Ђуја, кћи, 1925.
40. Бркић Васо, син, 1927.
41. Бркић Мара, снаха, 1922.
42. Бркић Јован, унук, 1940.
43. Бркић Савка, унука, 1942.

44. **БРКОВИЋ** Илија (Тривун), домаћин, 1905.
45. Брковић Крстина, супруга, 1906.
46. Брковић Симо, син, 1930.
47. Брковић Стоја, кћи, 1932.
48. Брковић Мара, кћи, 1934.
49. Брковић Остоја, син, 1936.
50. Брковић Пантелија, син, 1938.
51. Брковић Васкрсија, син, 1940.

52. **БРКОВИЋ** Крстина (Марко), домаћица, 1910.
53. Брковић Ружа, кћи, 1932.
54. Брковић Крстина, кћи, 1934.
55. Брковић Јово, син, 1936.
56. Брковић Млађан, син, 1938.
57. Брковић Ђурађ, син, 1940.
58. Брковић Миољка, кћи, 1941.

59. **БРКОВИЋ** Миле (Ђука), домаћин, 1882.
60. Брковић Анђа, супруга, 1886.
61. Брковић Јово, син, 1916.
62. Брковић Бранко, син, 1918.
63. Брковић Јованка, кћи, 1920.
64. Брковић Крстина, снаха, 1915.
65. Брковић Јово, унук, 1935.
66. Брковић Ружа, унука, 1937.
67. Брковић Тривун, унук, 1939.
68. Брковић Саво, унук, 1941.

69. **БРКОВИЋ** Симо (Млађен), домаћин, 1910.
70. Брковић Спасенија, супруга, 1912.
71. Брковић Ђуја, кћи, 1935.
72. Брковић Љепосава, кћи, 1937.
73. Брковић Рајко, син, 1931.
74. Брковић Остоја, син, 1934.

75. Брковић Ранко, син, 1936.
76. Брковић Госпова, кћи, 1938.
77. Брковић Радојка, кћи, 1940.

78. **БРКОВИЋ** Тривун (Ђука), домаћин, 1881.
79. Брковић Стоја (Ђураћ), супруга, 1891.
80. Брковић Јово, син, 1914.
81. Брковић Ђуро, син, 1916.
82. Брковић Невенка, кћи, 1920.
83. Брковић Јованка, снаха, 1910.
84. Брковић Мирко, унук, 1930.
85. Брковић Мара, унука, 1934.
86. Брковић Перо, унук, 1936.

87. **ЦВИЈЕТИЋ** Милан, домаћин, 1901.

88. **ЦВИЈЕТИЋ** Станко (Тешо), домаћин, 1889.
89. Цвијетић Ђуја, супруга, 1920.
90. Цвијетић Мира, кћи, 1938.

91. **ЂУШИЋ** Филип, домаћин, 1878.
92. Ђушић Стоја, супруга, 1880.

93. **ЂУШИЋ** Ђураћ (Филип), домаћин, 1906.
94. Ђушић Мара, супруга, 1905.
95. Ђушић Мирјана, кћи, 1929.
96. Ђушић Љубица, кћи, 1925.
97. Ђушић Јелена, кћи, 1927.
98. Ђушић Јово, син, 1931.
99. Ђушић Стоја, кћи, 1934.
100. Ђушић Васо, син, 1936.
101. Ђушић Спасоја, син, 1938.

102. **ЂУШИЋ** Илија (Филип), домаћин, 1901.
103. Ђушић Илинка, супруга, 1900.
104. Ђушић Петар, син, 1922.
105. Ђушић Јока, снаха, 1923.
106. Ђушић Млађен, син, 1924.
107. Ђушић Милан, син, 1926.
108. Ђушић Маринко, син, 1928.
109. Ђушић Зорка, кћи, 1930.

110. **ЂУШИЋ** Мара, домаћица, 1900.
111. Ђушић Даница, кћи, 1922.

112. Ћушић Душан, син, 1925.
113. Ћушић Боро, син, 1928.
114. Ћушић Нада, кћи, 1930.
115. Ћушић Госпова, кћи, 1932.
116. Ћушић Роса, кћи, 1934.
117. Ћушић Јела, кћи, 1937.
118. Ћушић Сретенија, снаха, 1925.
119. Ћушић Борислава, унука, 1941.
120. Ћушић Смиља, унука, 1942.

121. **ЋУРИЋ** Милан, домаћин, 1910.

122. **ГЛАМОЧАНИН** Гајо, домаћин, 1884.
123. Гламочанин Јока, супруга, 1886.
124. Гламочанин Јокица, снаха, 1882.
125. Гламочанин Бошко, унук, 1922.
126. Гламочанин Душанка, унука, 1923.
127. Гламочанин Даринка, унука, 1925.
128. Гламочанин Јованка, унука, 1927.
129. Гламочанин Сава, унука, 1928.
130. Гламочанин Милан, унук, 1929.
131. Гламочанин Босиљка, унука, 1931.
132. **Гламочанин Радојка, (Ћуро), унука, 1931. заклана у школи**
133. Гламочанин Владислав, унук, 1935.
134. Гламочанин Васиљка, унука, 1940.
135. Гламочанин Гордана, унука, 1939.
136. Гламочанин Ћуја, унука, 1938.

137. **ГЛАМОЧАНИН** Ленка, домаћица, 1888.
138. Гламочанин Слободан, син, 1922.
139. Гламочанин Мара, кћи, 1924.
140. Гламочанин Драго, син, 1926.
141. Гламочанин Остоја, син, 1929.

142. **ГЛАМОЧАНИН** Мићо, домаћин, 1910.
143. Гламочанин Јока, супруга, 1912.
144. Гламочанин Ћурађ, син, 1929.
145. Гламочанин Гајо, син, 1931.
146. Гламочанин Стоја, кћи, 1934.
147. Гламочанин Василија, кћи, 1936.

148. **ГЛАМОЧАНИН** Стево (Стеван), домаћин, 1905.
149. Гламочанин Ћуја, супруга, 1909.
150. Гламочанин Јока, мајка, 1976.

151. Гламочанин Божо, син, 1924.
152. Гламочанин Јово, син, 1926.
153. Гламочанин Ратко, син, 1928.
154. Гламочанин Јока, кћи, 1930.
155. Гламочанин Босиљка, кћи, 1933.
156. Гламочанин Даринка, кћи, 1936.
157. Гламочанин Драго, син, 1939.

158. **ГЛАМОЧАНИН** Урош (Стеван), домаћин, 1913.
159. Гламочанин Ђуја, супруга, 1914.
160. Гламочанин Јово, син, 1937.
161. Гламочанин Ружа, кћи, 1939.

162. **КАМБЕР** Симеун, домаћин, 1902.
163. Камбер Јока, супруга, 1904.
164. Камбер Милица, кћи, 1928.
165. Камбер Стево, син, 1930.
166. Камбер Ђуро, син, 1933.
167. Камбер Стеванија, кћи, 1935.
168. Камбер Сава, кћи, 1937.
169. Камбер Марко, син, 1940.

170. **КАРАНОВИЋ** Ђорђо, домаћин, 1886.
171. Карановић Јека, супруга, 1888.

172. **КАРАНОВИЋ** Милан, домаћин, 1903.
173. Карановић Милица, супруга, 1903.
174. Карановић Јока, кћи, 1927.
175. Карановић Јован, син, 1925.
176. Карановић Ђуро, син, 1929.
177. Карановић Коста, син, 1931.
178. Карановић Новак, син, 1933.
179. Карановић Невенка, кћи, 1935.
180. Карановић Васо, син, 1937.
181. Карановић Стака, кћи, 1939.
182. Карановић Спасоја, син, 1940.
183. Карановић Љубица, кћи, 1942.

184. **КАРАНОВИЋ** Стеван, домаћин, 1990.
185. Карановић Јока, супруга, 1892.
186. Карановић Ристо, син, 1919.
187. Карановић Благоја, син, 1922.
188. Карановић Љубица, кћи, 1925.
189. Карановић Јагода, кћи, 1927.
190. Карановић Урош, син, 1931.

191. Карановић Ђуја, снаха, 1921.
192. Карановић Јово, унук, 1936.
193. Карановић Саво, унук, 1938.
194. Карановић Симо, унук, 1940.

195. **КАТАЛИНА** Душан (Џвијо), домаћин, 1894.
196. Каталина Јока, супруга, 1904.
197. Каталина Станко, син, 1925.
198. Каталина Јово, син, 1928.
199. Каталина Радојка, кћи, 1931.
200. Каталина Ђуја, кћи, 1934.
201. Каталина Боса, кћи, 1937.

202. **КАТАЛИНА** Симо (Џвијо), домаћин, 1908.
203. Каталина Анђа, супруга, 1905.
204. Каталина Милена, кћи, 1928.
205. Каталина Татомир, син, 1930.
206. Каталина Миодраг, син, 1933.
207. Каталина Владимир, син, 1935.
208. Каталина Станка, кћи, 1937.
209. Каталина Радојка, кћи, 1939.

210. **КНЕЖЕВИЋ** Јово, домаћин 1900.
211. Кнежевић Вида, супруга, 1902.
212. Кнежевић Јелка, кћи, 1936.
213. Кнежевић Јованка, кћи, 1939.
214. Кнежевић Милан, син, 1923.
215. Кнежевић Милана, кћи, 1929.
216. Кнежевић Светозар, син, 1927.
217. Кнежевић Урош, син, 1925.
218. Кнежевић Вида, кћи

219. **КОЧИЋ** Мара (Станко), домаћица, 1910.
220. Кочић Јовица, син, 1924.
221. Кочић Љубо, син, 1926.
222. Кочић Драго, син, 1929.
223. Кочић Ђуја, кћи, 1933.
224. Кочић Јока, кћи, 1936.
225. Кочић Славка, кћи, 1939.

226. **КОЈИЋ** Ратко (Мирко), домаћин, 1916.
227. Којић Десанка (Јован), супруга, 1918.
228. Којић Васо, син, 1936.
229. Којић Љубица, кћи, 1941.

230. **КОРИЋ** Милан, домаћин, 1895.
231. Корић Ђуја, супруга, 1892.
232. Корић Вука, пасторка, 1917.
233. Корић Јован, син, 1917.
234. Корић Јока, кћи, 1916.
235. Корић Мара, кћи, 1918.

236. **КУРУЗОВИЋ** Душан (Симеун), домаћин, 1908.
237. Курузовић Миољка (Миле), супруга, 1910.
238. Курузовић Ратко, син, 1930.
239. Курузовић Симеун, син, 1932.
240. Курузовић Ђуја, кћи, 1934.
241. Курузовић Јованка, кћи, 1936.
242. Курузовић Радојка, кћи, 1938.
243. Курузовић Спасенија, кћи, 1940.
244. Курузовић Драгица, кћи, 1935.

245. **КУРУЗОВИЋ** Јово, домаћин, 1882.
246. Курузовић Јованка, супруга, 1884.
247. Курузовић Остоја, син, 1910.
248. Курузовић Милан, син, 1913.
249. Курузовић Ђуја, кћи, 1916.
250. Курузовић Мара, кћи, 1918.
251. Курузовић Стојан, син, 1920.

252. **КУРУЗОВИЋ** Јово (Тривун), домаћин, 1885.
253. Курузовић Дева, супруга, 1883.
254. Курузовић Јованка, кћи, 1917.
255. Курузовић Милан, син, 1919.
256. Курузовић Милева, кћи, 1921.
257. Курузовић Вид, син, 1924.
258. Курузовић Радмила, кћи, 1926.
259. Курузовић Јованка, снаха, 1920.
260. Курузовић Мара, унука, 1938.
261. Курузовић Славка, унука, 1940.

262. **КУРУЗОВИЋ** Милан (Јово), домаћин, 1903.
263. Курузовић Милица, супруга, 1903.
264. Курузовић Јока, кћи, 1925.
265. Курузовић Ђуја, кћи, 1927.
266. Курузовић Петар, син, 1929.
267. Курузовић Ристо, син, 1931.
268. Курузовић Мирко, син, 1933.
269. Курузовић Спасоја, син, 1935.

- 270. **КУРУЗОВИЋ** Нада (Стоја), домаћица, 1906.
- 271. Курузовић Остоја, супруг, 1910.
- 272. Курузовић Невенка, кћи, 1927.
- 273. Курузовић Наталија, кћи, 1929.
- 274. Курузовић Петар, син, 1931.
- 275. Курузовић Момчило, син, 1933.
- 276. Курузовић Јованка, кћи, 1935.
- 277. Курузовић Драгица, кћи, 1937.
- 278. Курузовић Јелена, кћи, 1939.
- 279. Курузовић Живко, брат, 1922.

- 280. **КУРУЗОВИЋ** Петар (Тоде), домаћин, 1887.
- 281. Курузовић Јека (Стеван), супруга, 1889.
- 282. Курузовић Петра, кћи, 1921.
- 283. Курузовић Бранка, кћи, 1925.
- 284. Курузовић Љубица, кћи, 1927.
- 285. Курузовић Вида, кћи, 1929.
- 286. Курузовић Јелена, кћи, 1931.
- 287. Курузовић Бранка, кћи, 1934.
- 288. Курузовић Данка, кћи, 1936.

- 289. **КУРУЗОВИЋ** Ристе (Тодор), домаћин, 1880.
- 290. Курузовић Милица, супруга, 1886.
- 291. Курузовић Рајко, син, 1913.
- 292. Курузовић Драгица, снаха, 1915.
- 293. Курузовић Јово, унук, 1936.
- 294. Курузовић Небојша, унук, 1938.
- 295. Курузовић Љубомир, унук, 1940.
- 296. Курузовић Стака, унука, 1942.

- 297. **МАЛИНИЋ** Саво, домаћин, 1880.
- 298. Малинић Цвијета, супруга, 1883.
- 299. Малинић Јока, кћи, 1908.
- 300. Малинић Драго, син, 1911.
- 301. Малинић Драгутин, син, 1941.

- 302. **МИХАЈЛОВИЋ** Митар, домаћин, 1888.
- 303. Михајловић Станка, супруга, 1890.
- 304. Михајловић Милан, син, 1914.
- 305. Михајловић Радојка, кћи, 1916.
- 306. Михајловић Душан, син, 1920.
- 307. Михајловић Боса, снаха, 1916.
- 308. Михајловић Деса, унука, 1939.
- 309. Михајловић Смиља, унука, 1941.

310. **МИТРОВИЋ** Ђуја, домаћица, 1909.
311. Митровић Душан, син, 1930.
312. Митровић Душанка, кћи, 1932.
313. Митровић Велимир, син, 1934.

314. **МИТРОВИЋ** Ђуро (Јово), домаћин, 1906.
315. Митровић Јованка (Симеун), супруга, 1910.
316. Митровић Перо, син, 1935.
317. Митровић Алекса, син, 1937.
318. Митровић Јово, син, 1939.
319. Митровић Илинка (Станко), снаха, 1915.
320. Митровић Никола, синовац, 1939.
321. Митровић Ђуја, унука, 1941.

322. **МИТРОВИЋ** Цвијо (Никола), домаћин, 1920.
323. Митровић Боја, супруга, 1920.
324. Митровић Ђорђо, брат, 1921.
325. Митровић Невенка, сестра, 1925.
326. Митровић Никола, син, 1938.
327. Митровић Босиљка, кћи, 1940.
328. Митровић Роса, кћи, 1942.

329. **МИТРОВИЋ** Илија (Стојко), домаћин, 1888.
330. Митровић Савка (Ђураћ), супруга, 1892.
331. Митровић Бранко, син, 1922.
332. Митровић Невенка, кћи, 1926.
333. Митровић Јока, кћи, 1929.
334. Митровић Милорад, син, 1934.
335. Митровић Филип, син, 1936.

336. **МИТРОВИЋ** Јока, домаћица, 1923.

337. **МИТРОВИЋ** Коста (Митар), домаћин, 1878.
338. Митровић Спасенија, супруга, 1891.
339. Митровић Теодор, син, 1906.
340. Митровић Драгица, снаха, 1910.
341. Митровић Милан, унук, 1930.
342. Митровић Саво (Тодор), унук, 1932.
343. Митровић Милена, унука, 1934.
344. Митровић Анђа, унука, 1936.
345. Митровић Јока, унука, 1938.
346. Митровић Мара, унука, 1940.
347. Митровић Сава, снаха, 1908.
348. Митровић Душанка, унука, 1930.

- 349. Митровић Душан, унук, 1934.
- 350. Митровић Јово, унук, 1932.
- 351. Митровић Пантелија, унук, 1936.

- 352. **МИТРОВИЋ** Млађен (Стеван), домаћин, 1910.
- 353. Митровић Мара (Милан), супруга, 1912.
- 354. Митровић Драго, син, 1937.
- 355. Митровић Миле, син, 1939.
- 356. Митровић Васка, кћи, 1941.

- 357. **МИТРОВИЋ** Стеван, домаћин, 1879.
- 358. Митровић Стоја, супруга, 1880.
- 359. Митровић Млађан, син, 1910.
- 360. Митровић Мара, снаха, 1912.
- 361. Митровић Милорад, унук, 1936.

- 362. **МИТРОВИЋ** Тривун (Јово), домаћин, 1905.
- 363. Митровић Стана (Петар), супруга, 1900.
- 364. Митровић Мара, кћи, 1923.
- 365. Митровић Јованка, кћи, 1925.
- 366. Митровић Спасенија, кћи, 1927.
- 367. Митровић Драго, син, 1929.
- 368. Митровић Јово, син, 1931.
- 369. Митровић Ђуро, син, 1932.
- 370. Митровић Васо, син, 1933.
- 371. Митровић Милан, син, 1935.
- 372. Митровић Станко, син, 1937.
- 373. Митровић Илија, син, 1940.

- 374. **МИТРОВИЋ** Василија (Тоде), домаћица, 1888.
- 375. Митровић Јованка, кћи, 1906.
- 376. Митровић Ђурађ, син, 1908.
- 377. Митровић Јован, син, 1910.

- 378. **ПЕРИЋ** Илија, домаћин, 1903.
- 379. Перић Вида, супруга, 1909.
- 380. Перић Милан, син, 1930.
- 381. Перић Урош, син, 1932.
- 382. Перић Млађен, син, 1934.
- 383. Перић Милена, кћи, 1935.
- 384. Перић Мијољка, кћи, 1937.
- 385. Перић Смиља, кћи, 1938.

386. **ПЕРИЛИЋ** Илија, домаћин, 1880.
387. Перилић Василија, супруга, 1884.
388. Перилић Сава, кћи, 1912.
389. Перилић Спасенија, кћи, 1915.
390. Перилић Стана, кћи, 1917.
391. Перилић Милица, кћи, 1920.
392. Перилић Ђуро, син, 1922.

393. **ПИЉАГИЋ** Ђуро, домаћин, 1905.
394. Пиљагић Смиљка, супруга, 1906.
395. Пиљагић Драгица, кћи, 1927.
396. Пиљагић Здравка, кћи, 1929.
397. Пиљагић Милица, кћи, 1931.
398. Пиљагић Стојанка, кћи, 1934.
399. Пиљагић Неђељка, кћи, 1937.

400. **ПИЉАГИЋ** Драган, домаћин, 1881.
401. Пиљагић Ђуја, супруга, 1883 .
402. Пиљагић Јока, кћи, 1913.
403. Пиљагић Бошко, син, 1915.
404. Пиљагић Остоја, син, 1920.
405. Пиљагић Радојка, кћи, 1922.
406. Пиљагић Јован, син, 1926.
407. Пиљагић Миле, син, 1928.

408. **ПИЉАГИЋ** Драган (Томо), домаћин, 1882.
409. Пиљагић Ђуја, супруга, 1888.
410. Пиљагић Миле, син, 1906.
411. Пиљагић–Курузовић Стака (Ристе), снаха, 1910.
412. Пиљагић Томо, син, 1913.
413. Пиљагић Ружа, снаха, 1916.
414. Пиљагић Јаков, син, 1910.
415. Пиљагић Томо, син, 1913.
416. Пиљагић Босиљка, снаха, 1916.
417. Пиљагић Стака, унука, 1936.
418. Пиљагић Ружа, унука, 1938.
419. Пиљагић Радојка, унука, 1940.
420. Пиљагић Јока, унука, 1935.
421. Пиљагић Милан, унук, 1937.
422. Пиљагић Божо, унук, 1939.
423. Пиљагић Остоја, унук, 1941.

424. **ПИЉАГИЋ** Душан, домаћин, 1890.
425. Пиљагић Јованка, супруга, 1892.

426. Пиљагић Ратко, син, 1914.
427. Пиљагић Перса, кћи, 1919.
428. Пиљагић Крстина, кћи, 1921.
429. Пиљагић Ђурађ, син, 1928.
430. Пиљагић Митар, син, 1925.
431. Пиљагић Јелка, кћи, 1928.

432. **ПИЉАГИЋ** Јаков (Драган), домаћин, 1908.
433. Пиљагић–Тадић Ружа (Остоја), супруга, 1910.
434. Пиљагић Јока, кћи, 1924.
435. Пиљагић Тодор, син, 1926.
436. Пиљагић Ђуро, син, 1928.
437. Пиљагић Милена, кћи, 1930.
438. Пиљагић Ђуја, кћи, 1933.
439. Пиљагић Јован, син, 1935.
440. Пиљагић Остоја, син, 1938.
441. Пиљагић Петар, син, 1940.

442. **ПИЉАГИЋ** Јаков, домаћин, 1906.
443. Пиљагић Босиљка, супруга, 1910.
444. Пиљагић Јелка, кћи, 1930.
445. Пиљагић Стака, кћи, 1932.
446. Пиљагић Стево, син, 1935.
447. Пиљагић Пава, кћи, 1938.

448. **ПИЉАГИЋ** Јока, домаћица, (Ристина супруга), 1884.
449. Пиљагић Миле, син, 1910.
450. Пиљагић Ружа, кћи, 1912.
451. Пиљагић Драган, син, 1914.

452. **ПИЉАГИЋ** Миле, домаћин, 1900.
453. Пиљагић Ружа, супруга, 1905.
454. Пиљагић Остоја, син, 1926.
455. Пиљагић Милутин, син, 1928.
456. Пиљагић Владо, син, 1930.
457. Пиљагић Душан, син, 1932.
458. Пиљагић Босиљка, кћи, 1934.
459. Пиљагић Јелка, кћи, 1936.

460. **ПИЉАГИЋ** Милош (Милић), домаћин, 1890.
461. Пиљагић Ружа, супруга, 1892.
462. Пиљагић Јока, кћи, 1922.
463. Пиљагић Миле, син, 1924.
464. Пиљагић Урош, син, 1926.

465. Пиљагић Илинка, кћи, 1928.
466. Пиљагић Десанка, кћи, 1930.
467. Пиљагић Радојка, кћи, 1933.
468. Пиљагић Јован, син, 1935.

469. **ПИЉАГИЋ** Мирко, домаћин, 1886.
470. Пиљагић Јелка, супруга, 1888.
471. Пиљагић Богдан, син, 1910.
472. Пиљагић Митар, син, 1912.
473. Пиљагић Здравко, син, 1914.
474. Пиљагић Милорад, син, 1920.
475. Пиљагић Вида, кћи, 1922.
476. Пиљагић Драгица, кћи, 1925.
477. Пиљагић Тихомир, син, 1927.
478. Пиљагић Душанка, снаха, 1914.
479. Пиљагић Душан, син, 1934.
480. Пиљагић Драгиња, унука, 1936.
481. Пиљагић Мара, унука, 1938.
482. Пиљагић Ђуја, унука, 1940.

483. **ПИЉАГИЋ** Саво, домаћин, 1885.
484. Пиљагић Љубица, кћи, 1925.
485. Пиљагић Бранко, син, 1927.
486. Пиљагић Љубо, син, 1929.
487. Пиљагић Мира, кћи, 1931.
488. Пиљагић Босиљка, кћи, 1933.
489. Пиљагић Јока, снаха, 1915.
490. Пиљагић Остоја, унук, 1935.
491. Пиљагић Јово, унук, 1937.
492. Пиљагић Васо, унук, 1939.

493. **ПИЉАГИЋ** Стеван (Јаков), домаћин, 1880.
494. Пиљагић Јока, супруга, 1882.
495. Пиљагић Јово, син, 1912.
496. Пиљагић Раде, син, 1915.
497. Пиљагић Милослава, снаха, 1917.
498. Пиљагић Душан, син, 1919.
499. Пиљагић Славка, снаха, 1920.
500. Пиљагић Драгоје, син, 1922.
501. Пиљагић Урош, син, 1924.
502. Пиљагић Јовица, син, 1926.
503. Пиљагић Марија, кћи, 1928.
504. Пиљагић Остоја, син, 1930.
505. Пиљагић Јованка, кћи, 1933.

506. Пиљагић Остоја, син, 1935.
507. Пиљагић Ружица, кћи, 1937.

508. **ПИЉАГИЋ** Стеван, домаћин, 1880.
509. Пиљагић Јока, супруга, 1882.
510. Пиљагић Јово, син, 1912.
511. Пиљагић Радојка, снаха, 1914.
512. Пиљагић Ружа, унука, 1935.
513. Пиљагић Пантелија, унук, 1937.
514. Пиљагић Јелена, унука, 1940.
515. Пиљагић Раде, син, 1916.
516. Пиљагић Босиљка, снаха, 1918.
517. Пиљагић Боро, унук, 1938.
518. Пиљагић Борка, унука, 1940.
519. Пиљагић Радојка, унука, 1942.
520. Пиљагић Пантелија, унук, 1942.

521. **ПОПАДИЋ** Симо (Миле), домаћин, 1898.
522. Попадић Алекса, син, 1922.
523. Попадић Бранко, син, 1924.

524. **РАДЕНКОВИЋ** Петар, домаћин, 1880.
525. Раденковић Јока, супруга, 1884.
526. Раденковић Стана, кћи, 1916.
527. Раденковић Јово, син, 1920.
528. Раденковић Илија, син, 1922.
529. Раденковић Ђуро, син, 1924.

530. **САВАНОВИЋ** Цвијо (Симеун), домаћин, 1892.
531. Савановић Јованка, супруга, 1892.
532. Савановић Бранко, син, 1922.
533. Савановић Милан, син, 1924.
534. Савановић Босиљка, кћи, 1926.
535. Савановић Мара, кћи, 1928.
536. Савановић Ђуја, снаха, 1923.
537. Савановић Јован, унук, 1938.
538. Савановић Јелка, унука, 1940.
539. Савановић Перса, унука, 1942.

540. **САВАНОВИЋ** Јован (Симеон), домаћин, 1890.
541. Савановић Стоја, супруга, 1888.
542. Савановић Петар, син, 1913.
543. Савановић Ратко, син, 1915.
544. Савановић Ђуја, снаха, 1916.

545. Савановић Млађен, син, 1919.
546. Савановић Мара, кћи, 1922.
547. Савановић Миља, кћи, 1925.
548. Савановић Данило, син, 1928.
549. Савановић Радојка, кћи, 1930.
550. Савановић Рада, унука, 1936.
551. Савановић Мијољка, унука, 1938.
552. Савановић Боса, унука, 1940.
553. Савановић Роса, унука, 1939.
554. Савановић Остоја, унук, 1937.
555. Савановић Смиља, унука, 1941.
556. Савановић Остоја, унук, 1940.
557. Савановић Илинка, унука, 1936.
558. Савановић Урош, унук, 1938.
559. Савановић Саво, унук, 1940.

560. **СРЕДИЋ** Стојан (Васо), домаћин, 1876.

561. **СТАНКОВИЋ** Драго, домаћин, **1919.**
562. Станковић Душан, брат, 1922.
563. Станковић Душанка, сестра, 1925.

564. **СТАНКОВИЋ** Коста, домаћин, 1890.
565. Станковић Мара, супруга, 1892.
566. Станковић Јован, син, 1919.
567. Станковић Ратко, син, 1923.
568. Станковић Ковиљка, кћи, 1925.
569. Станковић Бошко, син, 1927.
570. Станковић Милорад, син, 1930.
571. Станковић Мирјана, кћи, 1933.

572. **СТАНКОВИЋ** Лука (Ристе), домаћин, 1882.
573. Станковић Љубица, супруга, 1890.
574. Станковић Љубомир, син, 1915.
575. Станковић Радојка, кћи, 1920.
576. Станковић Ђорђе, син, 1923.
577. Станковић Урош, син, 1925.
578. Станковић Јово, син, 1927.
579. Станковић Јаков, син, 1930.

580. **СТАНКОВИЋ** Милан (Ристе), домаћин, 1902.
581. Станковић Љепосава, супруга, 1905.
582. Станковић Мара, снаха, 1922.
583. Станковић Неђељка, кћи, 1927.

584. Станковић Васкрсија, син, 1929.
585. Станковић Бранко, син, 1931.
586. Станковић Радомир, син, 1933.
587. Станковић Љубомир, синовац, 1932.
588. Станковић Небојша, син, 1934.
589. Станковић Јован, синовац, 1936.
590. Станковић Радојка, синовка, 1938.
591. Станковић Ђурађ, синовац, 1940.

592. **СТАНКОВИЋ** Милан, домаћин, 1880.
593. Станковић Мара, супруга, 1882.
594. Станковић Неђељко, син, 1910.
595. Станковић Неђељка, кћи, 1914.
596. Станковић Љепосава, кћи, 1919.
597. Станковић Љубо, син, 1922.
598. Станковић Босиљка, кћи, 1925.
599. Станковић Јово, син, 1927.
600. Станковић Љубица, снаха, 1916.
601. Станковић Радојка, унука, 1938.
602. Станковић Мирко, унук, 1940.

603. **СТАНКОВИЋ** Милан (Васкрсија), домаћин, 1902.
604. Станковић Јованка, супруга, 1912.

605. **СТАНКОВИЋ** Ристе (Тешо), домаћин, 1910.
606. Станковић Никола, брат, 1903.

607. **СТАНКОВИЋ** Ристе, домаћин, 1895.
608. Станковић Крстина, супруга, 1879.
609. Станковић Ратко, син, 1920.
610. Станковић Никола, син, 1924.
611. Станковић Ђуја, кћи, 1927.
612. Станковић Јока, кћи, 1929.
613. Станковић Ђуро, син, 1932.

614. **СТАНКОВИЋ** Симеун (Тешо), домаћин, 1881.
615. Станковић Раде, брат, 1902.
616. Станковић Јован, брат, 1904.
617. Станковић Ратко, брат, 1913.
618. Станковић Остоја, брат, 1920.
619. Станковић Ђуја, снаха, 1904.
620. Станковић Остоја, синовац, 1920.
621. Станковић Милица, синовка, 1924.
622. Станковић Љепосава, синовка, 1927.

623. Станковић Јока, синовка, 1929.
624. Станковић Стојанка, снаха, 1906.
625. Станковић Рајка, синовка, 1927.
626. Станковић Урош, синовац, 1928.
627. Станковић Васо, синовац, 1932.
628. Станковић Душан, синовац, 1935.
629. Станковић Јаков, синовац, 1937.
630. Станковић Ђурађ, синовац, 1939.

631. **СТАНКОВИЋ** Драго, домаћин, 1919.
632. Станковић Душан, брат, 1922.
633. Станковић Душанка, сестра, 1925.

634. **СТИЈАКОВИЋ** Ђурађ (Симо), домаћин, 1890.
635. Стијаковић Јованка, супруга, 1892.
636. Стијаковић Јово, син, 1919.
637. Стијаковић Ратко, син, 1924.
638. Стијаковић Ружа, кћи, 1929.
639. Стијаковић Госпава, кћи, 1930.
640. Стијаковић Душан, син, 1931.

641. **СТИЈАКОВИЋ** Гарица (рођена Јокић), домаћица
642. Стијаковић безимено дете (Гарица),
643. Стијаковић безимено дете (Гарица),
644. Стијаковић безимено дете (Гарица),
645. Стијаковић безимено дете (Гарица),
646. Стијаковић безимено дете (Гарица),
647. Стијаковић безимено дете (Гарица),
648. Стијаковић безимено дете (Гарица).

649. **СТИЈАКОВИЋ** Миле (Симо), домаћин, 1885.
650. Стијаковић Јованка, супруга, 1890.
651. Стијаковић Јагода, кћи, 1920.
652. Стијаковић Босиљка, кћи, 1922.
653. Стијаковић Драго, син, 1924.
654. Стијаковић Лука, син, 1926.

655. **СТИЈАКОВИЋ** Станко (Симо), домаћин, 1887.
656. Стијаковић Боја, супруга, 1885.
657. Стијаковић Јово, син, 1919.
658. Стијаковић Мара, снаха, 1921.
659. Стијаковић Ђуја, унука, 1940.

660. **СТИЈАКОВИЋ** Столе (Симо), домаћин, 1888.
661. Стијаковић Ђуја, супруга, 1894.

- 662. Стијаковић Слободан, син, 1920.
- 663. Стијаковић Ружица, кћи, 1922.
- 664. Стијаковић Мара, кћи, 1925.
- 665. Стијаковић Ђурађ, син, 1928.
- 666. Стијаковић Никола, син, 1931.
- 667. Стијаковић Остоја, син, 1932.
- 668. Стијаковић Јово, син, 1935.
- 669. Стијаковић Нада, кћи, 1937.
- 670. Стијаковић Јока, кћи, 1934.

- 671. **СТИЈАКОВИЋ** Тешо, домаћин, 1909.
- 672. Стијаковић Ружа, супруга, 1911.
- 673. Стијаковић Јово, син, 1931.
- 674. Стијаковић Млађен, син, 1936.
- 675. Стијаковић Станко, син, 1938.
- 676. Стијаковић Боја, кћи, 1940.

- 677. **СТОЛИЋ** Никола (Пане), домаћин, 1875.
- 678. Столић Љубица, супруга, 1890.
- 679. Столић Ђурађ, син, 1911.
- 680. Столић Васо, син, 1913.
- 681. Столић Спасенија, кћи, 1919.

- 682. **СТОЛИЋ** Пане (Никола), домаћин, 1902.
- 683. Столић Вида, супруга, 1910.
- 684. Столић Љубица, кћи, 1932.
- 685. Столић Роса, кћи, 1934.
- 686. Столић Милан, син, 1936.
- 687. Столић Остоја, син, 1938.
- 688. Столић Ранко, син, 1940.
- 689. Столић Милица, кћи, 1942.

- 690. **СТОЛИЋ** Ристе (Пане), домаћин, 1885.
- 691. Столић Стоја, супруга, 1890.
- 692. Столић Душан, син, 1913.
- 693. Столић Душанка, кћи, 1915.
- 694. Столић Бошко, син, 1920.
- 695. Столић Јово, син, 1923.
- 696. Столић Даринка, снаха, 1917.
- 697. Столић Пантелија, унук, 1936.
- 698. Столић Ђорђе, унук, 1938.
- 699. Столић Крстан, унук, 1940.

- 700. **ТОДОРИНОВИЋ** Илија, домаћин, 1903.
- 701. Тодориновић Јока, супруга, 1905.

702. Тодориновић Симо, син, 1929.
703. Тодориновић Ђуро, син, 1932.
704. Тодориновић Нада, кћи, 1935.
705. Тодориновић Петар, син, 1938.

706. **ТОДОРИНОВИЋ** Јованка, домаћица, 1903.
707. Тодориновић Вукица, кћи, 1920.
708. Тодориновић Владимир, син, 1923.
709. Тодориновић Даринка, кћи, 1926.
710. Тодориновић Остоја, син, 1928.
711. Тодориновић Милица, кћи, 1930.
712. Тодориновић Ђуро, син, 1936.
713. Тодориновић Васо, син, 1938.
714. Тодориновић Јовица, син, 1939.

715. **ТОДОРИНОВИЋ** Миле, домаћин, 1910.
716. Тодориновић Јока, супруга, 1912.
717. Тодориновић Јово, син, 1937.
718. Тодориновић Раде, син, 1939.

719. **ТОДОРИНОВИЋ** Тривун, домаћин, 1911.
720. Тодориновић Ружа, супруга, 1911.
721. Тодориновић Ђуро, син, 1938.

722. **ТОРБИЦА** Милош, домаћин, 1876.
723. Торбица Стана, супруга, 1878.
724. Торбица Милица, кћи, 1914.
725. Торбица Лука, син, 1916.
726. Торбица Никола, син, 1918.
727. Торбица Васо, син, 1920.
728. Торбица Јока, кћи, 1924.
729. Торбица Јово, син, 1926.
730. Торбица Стојан, син, 1928.

731. **ТУЊИЋ** Дамјан, домаћин, 1888.
732. Туњић Мара, супруга, 1891.
733. Туњић Милица, кћи, 1914.
734. Туњић Милан, син, 1916.
735. Туњић Анђа, кћи, 1918.
736. Туњић Перо, син, 1920.
737. Туњић Драго, син, 1922.
738. Туњић Јока, кћи, 1924.
739. Туњић Ђуја, кћи, 1926.
740. Туњић Остоја, син, 1928.
741. Туњић Даница, кћи, 1931.

- 742. **ВУКОБРАТ** Ђурађ, домаћин, 1880.
- 743. Вукобрат Мирија, супруга, 1886.
- 744. Вукобрат Милица, кћи, 1914.
- 745. Вукобрат Дане, син, 1919.
- 746. Вукобрат Стеванија, кћи, 1921.
- 747. Вукобрат Станоја, син, 1923.
- 748. Вукобрат Марија, кћи, 1925.
- 749. Вукобрат Љубомир, син, 1927.
- 750. Вукобрат Милорад, син, 1930.
- 751. Вукобрат Саво, син, 1932.
- 752. Вукобрат Гордана, кћи, 1935.

- 753. **ВУКОВИЋ** Јованка (Ђурина супруга), домаћица, 1902.
- 754. Вуковић Бошко, син, 1919.
- 755. Вуковић Спасоја, син, 1921.
- 756. Вуковић Васо, син, 1925.
- 757. Вуковић Неђељко, син, 1927.
- 758. Вуковић Љубица, снаха, 1922.
- 759. Вуковић Василија, унука, 1941.

6) ОСТАЛИ ИЗВОРИ

- 760. **АМИЦИЋ** Анка (Никола), 1933.
- 761. Амићић Бранка (Никола), 1935.
- 762. Амићић Јока (Саво), 1883.
- 763. Амићић Милан (Никола), 1936.
- 764. Амићић Мира (Никола), 1937.
- 765. Амићић Стево (Никола), 1941.

- 766. **БЛАЖЕНОВИЋ** Цвијо (Јован), 1938.
- 767. Блаженовић Милена (Јован), 1933.
- 768. Блаженовић Миља (Јован), 1935.
- 769. Блаженвић Светозар (Јован), 1927.

- 770. **БРКИЋ** Даница (Лука), 1929.
- 771. Бркић Душан (Лука), 1940.
- 772. Бркић Лука (Симо), 1896.
- 773. Бркић Лука, 1910. Б
- 774. Бркић Мара, 1892. Б
- 775. Бркић Маринко, 1929. Б
- 776. Бркић Милан, 1922. Б
- 777. Бркић Милорад (Лука), 1922.
- 778. Бркић Митар (Лука), 1933.

779. Бркић Остоја, 1940. Б
780. Бркић Љубица, 1923. Б
781. Бркић Симо, 1924. Б
782. Бркић Стојан (Лука), 1935.
783. Бркић–Кењало Мара, 1902. к
784. Бркић–Тодоровић Љепосава, 1904. к

785. **БРКОВИЋ** Босиљка (Саво), 1938. к
786. Брковић Ђуја (Саво), 1928.
787. Брковић Даница (Симо), 1940.
788. Брковић Драгица (Симо), 1941.
789. Брковић Душанка (Митар), 1932.
790. Брковић Гојко, 1931. Б
791. Брковић Гордана (Митар), 1938.
792. Брковић Госпова (Млађен), 1923.
793. Брковић Јованка (Мирко), 1940. к
794. Брковић Јово (Симо), 1938.
795. Брковић Мара (Саво), 1938.
796. Брковић Марко (Митар), 1936.
797. Брковић Милица (Мирко), 1941. к
798. Брковић Милован (Ђорђо), 1932.
799. Брковић Милован (Симо), 1940.
800. Брковић Мира (Саво), 1932.
801. Брковић Мирко (Ђурађ), 1911. к
802. Брковић Млађен (Симо), 1941.
803. Брковић Нада (Мирко), 1935. к
804. Брковић Павле (Ђурађ), 1886. к
805. Брковић Петар (Ђорђе), 1938. к
806. Брковић Љубо (Мирко), 1939. к
807. Брковић Раде (Ђорђо), 1937. к
808. Брковић Стевка (Илија), 1938. к
809. Брковић Стевка (Илија), 1938.
810. Брковић Стевка (Митар), 1940.
811. Брковић Стево (Илија), 1936.
812. Брковић Стево (Илија), 1936.
813. Брковић Стоја (Митар), 1940. к
814. Брковић Васо (Саво), 1934.
815. Брковић–Шукало Даница (Душан), 1915. к
816. Брковић–Гламочанин Јованка (Милан), 1913. к
817. Брковић–Каталина Ђуја (Џвијо), 1902.
818. Брковић–Милаковић Кристина (Марко), 1910. к
819. Брковић–Станковић Крстина (Мићо), 1911. к
820. Брковић–Стијаковић Роса (Јошо), 1896. к
821. Брковић–Вукобрат Милица (Ђурађ), 1914. к

822. **ЦВИЈЕТИЋ** Даница (д.Рад. Гламоч–снаха,Миланова супруга). Р
823. Цвијетић–Станковић Љепосава (д. Рад. Гламоч. –полусестра). Р
824. Цвијетић–Зеленика Ђуја (Никола), 1915. к

825. **ДИВЉАК** Ненад (Јово), 1925, к
826. Дивљак Остоја (Јован), 1865.

827. **ДОБРЊАЦ** Вука (Пане), 1915. к

828. **ЂУРАНОВИЋ** Митар (Марко), рудар, 1904. к

829. **ЂУРИЧИЋ** Душан (Саван), 1922. к
830. Ђуричић Јела (Остоја), 1939. к
831. Ђуричић Остоја (Марија), 1915. к

832. **ЂУШИЋ** Драго (Ђуро), 1926, к
833. Ђушић Душанка (Илија), 1938. к
834. Ђушић Госпова (Стеван), 1906.
835. Ђушић Јелена (Коста), 1927. к
836. Ђушић Мара (Ђуро), 1922. к
837. Ђушић Светко (Ђуро), 1928. к
838. Ђушић Зора, (Коста), 1923.
839. Ђушић–Лазич Сава (Лазо). к
840. Ђушић–Митровић Даница (Јово), 1899. к
841. Ђушић–Пиљагић Госпова (Стеван), 1906. к
842. Ђушић–Савановић Петра (Симеун), 1902. к

843. **ГЛАМОЧАНИН** Алекса (д.Рад.–синовац, Стеванов син), 1929. Р
844. Гламочанин Анка (д. Рад. – синовка, Стеванова кћи), 1930. Р
845. Гламочанин безимено дете (Вид), 1941.
846. Гламочанин безимено дете (д. Радомир – синовче). Р
847. Гламочанин безимено дете (Милош).
848. Гламочанин безимено дете (Милош).
849. Гламочанин безимено дете (Милош).
850. Гламочанин безимено дете (Милош).
851. Гламочанин безимено дете (Стево).
852. Гламочанин безимено дете (Стево).
853. Гламочанин безимено дете (Стево).
854. Гламочанин безимено дете (Урош).
855. Гламочанин безимено дете (Урош).
856. Гламочанин Борислав (д. Рад. – синовац, Ђурђов син). Р
857. Гламочанин Борислав (Гајо), 1933. Б
858. Гламочанин Бошко (Гајо), 1922. Б
859. Гламочанин Даница Р(д. Рад. – стрина, Петрова супруга).

860. Гламочанин Драго (д. Рад. – брат), 1921. Р
861. Гламочанин Драго (Милан), 1920. к
862. Гламочанин Душан (д. Рад. – полубрат од стрица). Р
863. Гламочанин Душанка (д. Рад. – снаха) Р
864. Гламочанин Гојко (д. Рад. – синовац, Милошев син), 1938. Р
865. Гламочанин Гордана (д. Рад. – синовка, Ђурђова кћи), 1927. Р
866. Гламочанин Госпа (Стево), 1935.
867. Гламочанин Госпова (д. Радомир – синовка, од Стевана). Р
868. Гламочанин Јелена (д. Рад. – синовка, Милошева кћи), 1935. Р
869. Гламочанин Јованка (д. Рад. – синовка, Ђурђова кћи), 1931. Р
870. Гламочанин Ковиљка (д. Рад. – синовка, Стевина кћи), 1932. Р
871. Гламочанин Мара (д. Радомир – снаха, Драгина супруга).
872. Гламочанин Мара (д. Радомир – снаха, од брата Драге). Р
873. Гламочанин Марта, 1924. Б
874. Гламочанин Милева (д. Рад. – мајка), 1892. Р
875. Гламочанин Милева (д. Радомир – сестра), 1934. Р
876. Гламочанин Милева (Милан), 1932.
877. Гламочанин Милица (д. Рад. – снаха, Ђурђова супруга). Р
878. Гламочанин Милица (д. Рад. – снаха, Видојева супруга). Р
879. Гламочанин Милош (д. Радомир – полубрат по оцу), 1912. Р
880. Гламочанин Милош (Милан), 1928.
881. Гламочанин Мира (Стево), 1926.
882. Гламочанин Остоја (д. Радомир – синовац, Костин син), 1932. Р
883. Гламочанин Перса (д. Рад. – снаха, Милошева супруга). Р
884. Гламочанин Перса (д. Радомир – снаха, Милошева супруга), Р
885. Гламочанин Петар (д. Радомир – стриц). Р
886. Гламочанин Петар (д. Радомир – синовац, Милошев син), 1936. Р
887. Гламочанин Петар (Урош), 1938.
888. Гламочанин Радмила (д. Рад. – синовица, кћи Милоша) 1933. Р
889. Гламочанин Петра (Петар), 1923.
890. Гламочанин Слободан (д. Рад. – синовац, Костин син), 1936. Р
891. Гламочанин Стака (Вид), 1932.
892. Гламочанин Станко (д. Рад. – синовац, син Видојев), 1934. Р
893. Гламочанин Стеван (д. Рад. – брат од стрица), 1906. Р
894. Гламочанин Теодорка (Стево), 1927.
895. Гламочанин Тодор (д. Рад. – синовац, Стеванов син), 1931. Р
896. Гламочанин Тодор (Гајо), 1911.
897. Гламочанин Василија (д. Рад. – синовка, Ђурђова кћи), 1928,
898. Гламочанин Васиљка (Гајо), 1941. Б
899. Гламочанин Видоје (д. Радомир – брат), 1910.
900. Гламочанин Зорка (д. Рад. – синовка, Милошева кћи), 1940. Р
901. Гламочанин Зорка (д. Рад. – снаха, Стеванова супруга). Р
902. Гламочанин–Курузовић Петра (Петар), 1921. к
903. Гламочанин–Рачић Деса (Никола), 1912. к

904. Гламочанин–Савић Мара (Васо), 1909. к
905. Гламочанин–Станковић Ђуја (Лука), 1882. к

906. **ГОРОЊА** Момчило (Душан), 1922. к

907. **КАМБЕР** Анкица (Џвијо), 1935.
908. Камбер Бошко (Ђуро), 1911. к
909. Камбер Џвијо (Илија), 1896. к
910. Камбер Даринка (Митар), 1935. к
911. Камбер Ђуро (Илија), 1939.
912. Камбер Гојко (Џвијо), 1922. к
913. Камбер Илија (Ђуро), 1916. к
914. Камбер Илија (Ђуро), 1916. к
915. Камбер Марко (Митар), 1932. к
916. Камбер Митар (Илија), 1900. к
917. Камбер Радојка (Џвијо), 1930. к
918. Камбер Ратко (Бошко), 1937.
919. Камбер Саво (Милош), 1937.
920. Камбер Синиша (Митар), 1937.
921. Камбер Стевка (Милош), 1934.
922. Камбер–Ђурић Симеуна (Ђураћ), 1906. к
923. Камбер–Алфаревић Анђелија (Саво), 1881. к
924. Камбер–Карајица Стана (Лазо), 1900. к
925. Камбер–Карановић Василија (Лазо), 1890. к
926. Камбер–Кочић Милица (Саво), 1918. к

927. **КАРАНОВИЋ** Анђелија (Ђураћ), 1904. к
928. Карановић Лазо (Станко), 1881. к
929. Карановић Анђелија (Лазо), 1922. к
930. Карановић Драгољуб (Стеван), 1921.
931. Карановић Душан (Милан), 1933.
932. Карановић Илија (Лазо), 1928. к
933. Карановић Јелена (Јово), 1896.
934. Карановић Јово (Стеван), 1923.
935. Карановић Милица (И.), 1884.
936. Карановић Мирко (Спасоје), 1922.
937. Карановић Нада (Милан), 1937.
938. Карановић Рада (Милан), 1931.
939. Карановић Рајко (Милан), 1929.
940. Карановић Рајко (Стеван), 1929.
941. Карановић Стана (Лазо), 1926. к
942. Карановић–Бабић Јока (Јово), 1904. к
943. Карановић–Јолцић Милица (Пејо), 1902. к

944. **КАТАЛИНА** Богољуб (Симо), 1933.
945. Каталина Дара (Душан), 1933.
946. Каталина Драгослав (Симо), 1937.
947. Каталина Душан (Мара), 1927.
948. Каталина Госпова (Симо), 1931.
949. Каталина Јелена (Симо), 1931.
950. Каталина Јово (Симо), 1941.
951. Каталина Мара (Душан), 1927.
952. Каталина Милан (Душан), 1921.
953. Каталина Смиљка (Душан), 1931. к
954. Каталина Стамена (Душан), 1929. к
955. Каталина–Поповић Анђа (Ђурађ), 1916, к

956. **КНЕЖЕВИЋ** Госпа (Спасоја), 1937. к
957. Кнежевић Митар (Млађен), 1902. к
958. Кнежевић Раде (Спасоја), 1935. к
959. Кнежевић Сава (Стево), 1882. к
960. Кнежевић Спасоје (Млађен), 1913. к
961. Кнежевић Тривуна (Млађен), 1923. к
962. Кнежевић–Стијаковић Зорка (Ђурађ), 1919. к

963. **КОЧИЋ** Десанка (Јован), 1918.
964. Кочић Драгица (Ђуро), 1928.
965. Кочић Душанка (Ђуро), 1926.
966. Кочић Јово (Милан), 1927. к
967. Кочић Милан (Ђуро), 1930.
968. Кочић Милан (Јово), 1902.
969. Кочић Милица (Ђуро), 1932.
970. Кочић Митар (Ђуро), 1930.
971. Кочић Никола (Ђуја), 1880. к
972. Кочић Савка (Ђуро), 1936.
973. Кочић–Смиљанић Мара (Станко), 1910. к

974. **КОЈИЋ** Гордана (Ратко), 1941. к
975. Којић Вера (Ратко), 1940.

976. **КОПАЊА** Даринка (Илија), 1920. к
977. Копанја Вито (Васо), 1922. к

978. **КОВАЧЕВИЋ** Стево (Перо), 1867. к
979. Ковачевић–Михајловић Јованка (Ристо), 1902. к

980. **КУРУЗОВИЋ** Александар (Милан), 1937.
981. Курузовић Бранка (Душан), 1937.

982. Курузовић Бранко (Рајко), 1930. к
983. Курузовић Данило (Петар), 1937.
984. Курузовић Душан (Симеон), 1930.
985. Курузовић Милан (Душан), 1934.
986. Курузовић Млађен (Милан), 1932.
987. Курузовић Момир (Никола), 1927.
988. Курузовић Петар (Никола), 1925.
989. Курузовић Љубан (Рајко), 1940.
990. Курузовић Радмила (Душан), 1939.
991. Курузовић Радмила (Милан), 1930.
992. Курузовић Стоја, 1910. Б

993. **ЉЕВАР–ЖИЖАК** Ана (Иван), 1908. к

994. **МАКИВИЋ** Саван, 1872. к
995. Макивић–Бабић Цвијета, 1873. к

996. **МАЛЕШЕВИЋ** Марко (Перо), 1911. к

997. **МИХАЈЛОВИЋ** Дева (Миле), 1880. к
998. Михајловић Душанка (Митар), 1931.
999. Михајловић Лазар (Паве), 1878. к
1000. Михајловић Михајло (Михајло), 1888. к
1001. Михајловић Љубица (Митар), 1933.
1002. Михајловић–Митровић Стака (Стојан), 1902. к

1003. **МИТРОВИЋ** Ђорђе (Никола), 1921.
1004. Митровић Ђуја (Ђуђо), 1925. к
1005. Митровић Даница (Јово), 1899. к
1006. Митровић Гојко (д. Р. Гламочанин – зет, Јованкин супруг). Р
1007. Митровић Госпа (Коста), 1924.
1008. Митровић Госпова (Тривун), 1924.
1009. Митровић Јованка (сестра Радомира Гламочанина), Р.
1010. Митровић Крстан (Ђуро), 1936.
1011. Митровић Неђељко (Душан), 1938.
1012. Митровић Ненад (Ђуро), 1932.
1013. Митровић Ненад (Ђуро), 1940.
1014. Митровић Предраг (Душан), 1940.
1015. Митровић Љубица (Митар), 1934.
1016. Митровић Радојка (Трифун), 1933.
1017. Митровић Радомир (Трифун), 1934.
1018. Митровић Спасенија, 1906. Б
1019. Митровић Спасоја (Ђуро), 1922.
1020. Митровић Спасоја (Никола), 1923.

1021. Митровић Васка, 1941. Б
1022. Митровић Велимир (Вид), 1930.
1023. Митровић–Стокић Вида (Коста), 1906. к

1024. **НИНКОВИЋ** Данило (Стево), рудар, 1900. к
1025. Нинковић Милан (Митар), рудар, 1888. к
1026. Нинковић Митар (Петар), рудар, 1910. к

1027. **ПЕРИЋ** Ђука (Илија), 1926. к
1028. Перић Ђуро (Илија), 1938. к
1029. Перић Мијољка, 1937. Б
1030. Перић Милица (Илија), 1932. к
1031. Перић Милица, 1920. Б
1032. Перић Сава (Илија), 1919. к
1033. Перић Стеванија (Илија), 1922.
1034. Перић Василија (Спасоје), 1912. к
1035. Перић Василија, 1884.

1036. **ПИЉАГИЋ** Богдан (Милош), 1940.
1037. Пиљагић Бранко (Миле), 1919.
1038. Пиљагић Дојчин (Јелко), 1937.
1039. Пиљагић Драган, 1914. Б
1040. Пиљагић Драгољуб (Миле), 1932.
1041. Пиљагић Душанка (Милош), 1935.
1042. Пиљагић Госпова (Стеван), 1906. к
1043. Пиљагић Јока, 1884. Б
1044. Пиљагић Миле, 1910. Б
1045. Пиљагић Милева (Душан), 1921.
1046. Пиљагић Мирко (Душан), 1923.
1047. Пиљагић Митар (Ђурађ), 1920.
1048. Пиљагић Митар (Ђурађ), 1941.
1049. Пиљагић Перо, 1882. Б
1050. Пиљагић Рада, 1933. Б
1051. Пиљагић Радојка, 1914. Б
1052. Пиљагић Рајко (Миле), 1936.
1053. Пиљагић Рајко (Милош), 1932.
1054. Пиљагић Ружа, 1912. Б
1055. Пиљагић Славко (Миле), 1924.
1056. Пиљагић Смиљана (Јелка), 1934.
1057. Пиљагић Стево (Томо), 1939.
1058. Пиљагић Стојанка (Јаков), 1939.
1059. Пиљагић–Каталина Драгица (Душан), 1923. к
1060. Пиљагић–Михајловић Драгица (Митар), 1924. к
1061. Пиљагић–Милинковић Савка (Стеван), 1905. к

1062. Пиљагић–Перовић Милосава (Новак), 1915. к
1063. Пиљагић–Станковић Јока (Васкрсија), 1917. к
1064. Пиљагић–Станковић Вида (Симеун), 1921. к
1065. Пиљагић–Тадић Сава (Цвијо), 1900. к
1066. Пиљагић–Тодориновић Вукосава (Миле), 1922. к

1067. **ПЛАВШИЋ** Анђа (Петар), 1929. к

1068. **РАДИНОВИЋ** Ђуро (Петар), 1937.
1069. Радиновић Лазар (Станко), 1895. к
1070. Радиновић Новак (Лазар), 1924. к
1071. Радиновић Петар (Теодор), 1882. к
1072. Радиновић Сава (Петар), 1928.

1073. **РАКОВИЋ** Симо (Тоде), 1875. к

1074. **САРАЦИЋ–КАМБЕР** Стана (Ђуро), 1909. к

1075. **САВАНОВИЋ** Мићо (Петар), 1936.
1076. Савановић Петра (Симеун), 1902. к
1077. Савановић Раде, рудар
1078. Савановић Стоја (Петар), 1940.
1079. Савановић Томинка (Јован), 1932.
1080. Савановић–Цвијетић Стоја (Осотоја), 1919. к
1081. Савановић–Медар Даница (Стојко), 1912. к
1082. Савановић–Перић Сава (Илија), 1921. к
1083. Савановић–Вукобрат Сава (Ђураћ), 1916. к

1084. **СМИЉАНИЋ** Ђорђе (Мићо), 1890.
1085. Смиљанић Ђуја (Ђорђе), 1924.
1086. Смиљанић Драгица, (?). Б
1087. Смиљанић Душанка (Станко), 1928.
1088. Смиљанић Илија (Никола), 1928.
1089. Смиљанић Јелка, (?). Б
1090. Смиљанић Јованка (Станко), 1920.
1091. Смиљанић Крстина (Станко), 1926.
1092. Смиљанић Лазарка (Миле), 1890.
1093. Смиљанић Мићо (Ђорђе), 1926.
1094. Смиљанић Мијољка (Станко), 1924.
1095. Смиљанић Милан (Млађен), 1930.
1096. Смиљанић Млађен (Стојан), 1900.
1097. Смиљанић Нада (Остоја), 1932.
1098. Смиљанић Нада (Остоја), 1933.
1099. Смиљанић Никола (Ђорђе), 1906.

1100. Смиљанић Петра, (?). Б
1101. Смиљанић Љубица (Млађен), 1915.
1102. Смиљанић Љубица (Млађен), 1927.
1103. Смиљанић Љубица (Никола), 1930.
1104. Смиљанић Рада (Остоја), 1935
1105. Смиљанић Ружица, (?). Б
1106. Смиљанић Стака, (?). Б
1107. Смиљанић Станко, (?). Б
1108. Смиљанић–Ђурић Петра (Станоја), 1890.
1109. Смиљанић–Брковић Стоја (Ђука), 1871. к
1110. Смиљанић–Митровић Ружа (Јово), 1911. к
1111. Смиљани –Стијаковић Стака (Симо), 1897, к
1112. Смиљанић–Зеленика Даринка, 1920. к
1113. Смиљанић–Зељковић Драгица (Давид), 1874. к
1114. Смиљанић–Зубовић Јелка (Јово), 1902. к

1115. **СТАНКОВИЋ** безимено дете (Ратко), 1941.
1116. Станковић безимено женско дете (?). Б
1117. Станковић безимено дете, (?). Б
1118. Станковић безимено дете, (?). Б
1119. Станковић Босиљка (Коста), 1940.
1120. Станковић Бранко (Коста), 1930.
1121. Станковић Добрила (Лука), 1940.
1122. Станковић Добрислав (Јово), 1932.
1123. Станковић Драгица (д. Рад. Гламочанин – сестричина).
1124. Станковић Драгица (Коста), 1934.
1125. Станковић Драгица (Милан), 1940.
1126. Станковић Драго (Коста), 1930.
1127. Станковић Драго (Васо), 1925.
1128. Станковић Гордана (Јово), 1940.
1129. Станковић Јован (Милан), 1930.
1130. Станковић Јован (Петар), 1939.
1131. Станковић Јован (Симеон), 1906.
1132. Станковић Јованка (Лука), 1936.
1133. Станковић Јово (Мићо), 1912.
1134. Станковић Јово (Милан), 1940.
1135. Станковић Коста, 1905. Б
1136. Станковић Лука (Душан), 1930.
1137. Станковић Мара (Јово), 1937.
1138. Станковић Мара (Лука), 1934.
1139. Станковић Мара (Милан), 1922.
1140. Станковић Маринко (Петар), 1937.
1141. Станковић Мићо, (?). Б
1142. Станковић Милан (Коста), 1928.

1143. Станковић Милева (Петар), 1940.
1144. Станковић Милева (Раде), 1931.
1145. Станковић Милица, (?). Б
1146. Станковић Милосава (Милан), 1928.
1147. Станковић Милосавка (Петар), 1939.
1148. Станковић Митар (Јово), 1930.
1149. Станковић Невенка, (?). Б
1150. Станковић Петар (Мићо), 1913.
1151. Станковић Петко (Милан), 1932.
1152. Станковић Рајко (Раде), 1940.
1153. Станковић Спасоја (Крстан), 1919.
1154. Станковић Стака (Симеон), 1915.
1155. Станковић Станко (Милан), 1934.
1156. Станковић Стојан (Јово), 1936.
1157. Станковић Стојан (Раде), 1834.
1158. Станковић Стојанка (Јово), 1938.
1159. Станковић Томинка, 1905. Б
1160. Станковић Вида (Лука), 1931.
1161. Станковић Вукосава (Јово), 1941.
1162. Станковић Живко (Јово), 1939.
1163. Станковић–Бојић Невенка (Јован), 1905. к
1164. Станковић–Брковић Грозда (Ђурађ), 1915. к
1165. Станковић–Јозић Зорка (Јозо), 1908. к
1166. Станковић–Милаковић Вукосава (Марко), 1907. к
1167. Станковић–Милић Љубица (Ђорђо), 1900. к
1168. Станковић–Поповић Милица, 1905. к
1169. Станковић–Рађеновић Ђуја (Саво), 1883. к
1170. Станковић–Столић Петра (Никола), 1917. к
1171. Станковић–Тодориновић Мара (Петко), 1912. к
1172. Станковић–Трнинић Тонка (Миле), 1901. к

1173. **СТИЈАКОВИЋ** Анкица (Млађен), 1930. к
1174. Стијаковић без имена (Млађен), 1941. к
1175. Стијаковић безимено дете (Ђуро), 1941. к
1176. Стијаковић безимено дете (Михајло), 1940. к
1177. Стијаковић Божица (Ристе), 1925. к
1178. Стијаковић Бранко (Михајло), 1916. к
1179. Стијаковић Бранко (Тодор), 1930.
1180. Стијаковић Цвијета (Лука), 1939. к
1181. Стијаковић Цвијета (Никола), 1934. к
1182. Стијаковић Даринка (Столе), 1928.
1183. Стијаковић Даринка (Тодор), 1932.
1184. Стијаковић Десанка (Милан), 1938. к
1185. Стијаковић Десанка (Ристе), 1922. к

1186. Стијаковић Драган (Млађен), 1928. к
1187. Стијаковић Драган (Раде), 1940.к
1188. Стијаковић Драгица (Тодор), 1928.
1189. Стијаковић Драгољуб (Цвијо), 1938. к
1190. Стијаковић Душан (Ђурађ), 1922.
1191. Стијаковић Душанка (Ристе), 1930. к
1192. Стијаковић Душанка (Столе), 1939.
1193. Стијаковић Душанка (Тодор), 1936.
1194. Стијаковић Гордана (Ђуро), 1936. к
1195. Стијаковић Јованка (Пане), 1926. к
1196. Стијаковић Јованка (Столе), 1938.
1197. Стијаковић Марко (Ђуро), 1938. к
1198. Стијаковић Милан (Станоје), 1937. к
1199. Стијаковић Миле (Столе), 1925.
1200. Стијаковић Милена (Теодор), 1932.
1201. Стијаковић Милева (Станоја), 1941. к
1202. Стијаковић Мира (Јово), 1935. к
1203. Стијаковић Митар (Раде), 1932. к
1204. Стијаковић Млађен (Раде), 1930. к
1205. Стијаковић Ненад (Јошо), 1941. к
1206. Стијаковић Невенка (Божо), 1933. к
1207. Стијаковић Остоја (Ђуро), 1927. к
1208. Стијаковић Остоја (Раде), 1927. к
1209. Стијаковић Панте (Раде), 1937. к
1210. Стијаковић Петар (Столе), 1933.
1211. Стијаковић Петар (Тодор), 1934.
1212. Стијаковић Петра (Милан), 1935. к
1213. Стијаковић Петра (Никола), 1924. к
1214. Стијаковић Предраг (Столе), 1931. к
1215. Стијаковић Љубица (Милан), 1931. к
1216. Стијаковић Радислав (Теодор), 1931. к
1217. Стијаковић Радмила (Тодор), 1939.
1218. Стијаковић Радојка (Михајло), 1939. к
1219. Стијаковић Рајко (Никола), 1931. к
1220. Стијаковић Рајко (Васкрсија), 1934. к
1221. Стијаковић Симо (Милан), 1936. к
1222. Стијаковић Симо (Миле), 1919.
1223. Стијаковић Славка (Божо), 1936. к
1224. Стијаковић Спасенија (Јово), 1940. к
1225. Стијаковић Тодор (Станко), 1887.
1226. Стијаковић Тривун (Јово), 1938. к
1227. Стијаковић Васкрсија (Петар), 1912. к
1228. Стијаковић Здравка (Пане), 1934. к
1229. Стијаковић Зора (Ђуро), 1931. к

1230. Стијаковић Зорка (Ђураћ), 1929.
1231. Стијаковић Зорка (Којо), 1940. к
1232. Стијаковић–Шешић Јока (Јован), 1915. к
1233. Стијаковић–Јањуш Стака, 1911. к
1234. Стијаковић–Јокић Гарица (домаћица). к
1235. Стијаковић–Калабић Милева (Јово), 1917. к
1236. Стијаковић–Кременовић Лазарка (Митар), 1905. к
1237. Стијаковић–Малешевић Јованка (Перо), 1907. к
1238. Стијаковић–Михајловић Дева (Којо), 1892. к
1239. Стијаковић–Миљевић Марица (Перо), 1907. к
1240. Стијаковић–Нинковић Мара, 1903. к
1241. Стијаковић–Савић Милица, 1894. к
1242. Стијаковић–Станковић Љубица (Ристе), 1890. к
1243. Стијаковић–Тодић Јока (Васкрсија), 1910. к
1244. Стијаковић–Топић Сава, 1897. к
1245. Стијаковић–Вучић Стака (Пантелија), 1910. к

1246. **СТОЛИЋ** Анка (Пане), 1932.
1247. Столић Божица (Ристе), 1925.
1248. Столић Бошко (Ристе), 1936.
1249. Столић Душан (Ристе), 1928.
1250. Столић Душанка (Ристе), 1930.
1251. Столић Гордана (Ђураћ), 1941.
1252. Столић Јока (Тедор), 1882.
1253. Столић Јованка (Пане), 1926.
1254. Столић Мирјана (Пане), 1939.
1255. Столић Љубица (Митар), 1918.
1256. Столић Спасоја (Никола), 1927.
1257. Столић Угљеша (Ђураћ), 1938.
1258. Столић Вицо (Пане), 1936.
1259. Столић Здравка (Пане), 1934.
1260. Столић Здравко (Пане), 1930.
1261. Столић–Милаковић Љубица (Марко), 1918. к
1262. Столић–Митровић Љубица (Јово), 1902. к
1263. Столић–Нинковић Јока (Тошо), 1875. к

1264. **ШЕШИЋ** Јован, 1937. Б
1265. Шешић Љубица, 1939. Б
1266. Шешић Љу бо, 1935. Б
1267. Шешић Марко, 1922. Б
1268. Шешић Мирко, 1924. Б
1269. Шешић–Тодић Станка (Стеван), 1892. к

1270. **ШЕВА** Душанка (Ђорђе), 1931.

1271. Шева Гордана (Ђорђе), 1933.
1272. Шева– Лужија Марија (Стеван), 1912. к
1273. **ШОБОТА** Душан (Стеван), рудар, 1910. к
1274. **ТАДИЋ** Ђуја (Остоја), 1902. к
1275. Тадић Даница (Петко), 1941. к
1276. Тадић Доста (Митар), 1928. к
1277. Тадић Гојко (Петко), 1930. к
1278. Тадић Манојло (Раде), 1933. к
1279. Тадић Мара (Ђура Стојан), 1914. к
1280. Тадић Мара (Ђуро), 1940.
1281. Тадић Марица (Ђорђе), 1932. к
1282. Тадић Марко (Ђорђе), 1940. к
1283. Тадић Михајло (Ђуро), 1896. к
1284. Тадић Милан (Станоја), 1930. к
1285. Тадић Милан (Тривун), 1928. к
1286. Тадић Милева (Петко), 1938. к
1287. Тадић Милка (Васкрсија), 1929. к
1288. Тадић Милош (Стојко), 1930. к
1289. Тадић Милорад (Ђуро), 1936. к
1290. Тадић Миољка (Лазар). 1900. к
1291. Тадић Мира (Ђуро), 1937. к
1292. Тадић Мира (Богдан), 1940. к
1293. Тадић Мирко (Раде), 1941. к
1294. Тадић Митар (Петко), 1883. к
1295. Тадић Перо (Петар), 1871. к
1296. Тадић Петар (Тривун), 1918. к
1297. Тадић Раде (Станоја), 1913. к
1298. Тадић Радојка (Петко), 1937. к
1299. Тадић Ратко (Митар), 1904. к
1300. Тадић Славка (Тривун), 1934. к
1301. Тадић Слободан (Ђорђе), 1934. к
1302. Тадић Стака (Петко), 1932. к
1303. Тадић Стојка (Петар), 1918. к
1304. Тадић Светко (Петко), 1935. к
1305. Тадић Васкрсија (Симеун), 1911. к
1306. Тадић Васкрсија (Тривун), 1922. к
1307. Тадић–Чегар Макивија (Мићан), 1909. к
1308. Тадић–Брковић Љубица (Лазар), 1916. к
1309. Тадић–Драгичић Драгица (Ристо), 1910. к
1310. Тадић–Јанковић Савка (Никола), 1906. к
1311. Тадић–Михајловић Радојка (Симо), 1917. к
1312. Тадић–Нинковић Грозда (Никола), 1918. к

1313. Тадић–Нинковић Љубица (Ђуро), 1920. к
1314. Тадић–Нинковић Радојка (Симо), 1915. к
1315. Тадић–Стијаковић Драгица (Ђурађ), 1921. к
1316. Тадић–Васић Анђа (Душан), 1913. к
1317. Тадић–Васић Госпава (Ђорђо). 1911. к

1318. **ТИЦА** Станко (Ђурађ), рудар, 1912. к
1319. Тица Вукосав (Ђурађ), рудар, 1904. к

1320. **ТОДИЋ** Станка (Стеван), 1892. к
1321. Тодић–Јанковић Ана, 1888. к
1322. Тодић–Косић Анђа, 1892. к
1323. Тодић–Лалић Спасенија (Павле), 1890. к
1324. Тодић–Митровић Радојка (Раде), 1916. к

1325. **ТОДОРИНОВИЋ** Даринка (Миле), 1934.
1326. Тодориновић Васо (Млађен), 1897. к
1327. Тодориновић Владимир (Миле), 1929.
1328. Тодориновић Вукосава (Миле), 1928.
1329. Тодориновић супруга Остоје Тодориновића, убио је Јуре Куљанац.
1330. Тодориновић Симо.

1331. **ТОРБИЦА–ДУНДУР** Илинка (Ђуро), 1915. к

1332. **ТУНИЋ** безимено мушко дете (Дамјан), 1942. к
1333. Тунић Дамјан (Илија), 1913. к
1334. Тунић Милица (Дамјан), 1938.
1335. Тунић Перо (Дамјан), 1936.
1336. Тунић–Плавшић Мара (Петар), 1916. к

1337. **ВАСИЋ** Тривун (Симеун), 1882. к
1338. Васић Милан (Васо), 1908. к
1339. Васић Урош (Илија), 1926. к
1340. Васић–Бајић Ђуја (Петко), 1905. к
1341. Васић–Копања Драгиња (Перо), 1908. к
1342. Васић–Тадић Даница (Митар), 1908. к
1343. Васић–Тадић Јованка (Перо), 1889. к
1344. Васић–Тадић Стака (Станко), 1900. к
1345. Васић–Тодић Цвијета (Илија), 1889. к
1346. Васић–Тодоровић Петра (Јово), 1886. к

1347. **ВИШЕКРУНА** Јово (Петар), 1926.
1348. Вишекруна Вукосава (Петар), 1921.

- 1349. **ВЛАДИШИЋ–КАМБЕР** Милица (Ђуро), 1902. к
- 1350. **ВУЧИЋ** Грозда (Теодор), 1926. к
- 1351. **ВУКОБРАТ** Цвијо, Далматинац, старац убијен у кревету.
- 1352. Вукобрат супруга Цвије Вукобрата, убијена с њим.
- 1353. Вукобрат Марија (Јово), 1934. к
- 1354. Вукобрат–Алферевић Марија (Саво), 1883.
- 1355. Вукобрат–Вундук Милица (Стеван), 1909. к
- 1356. **ВУКОВИЋ** Бошко (Ђуро), 1919.
- 1357. Вуковић Лука (Дамјан), 1892. к
- 1358. Вуковић–Митровић Јованка (Ђурађ), 1902. к
- 1359. **ЗЕЛЕНИКА** Смиља (Бошко), 1933. к
- 1360. **ЗЕЉКОВИЋ** Василија (Коста), 1918.
- 1361. Зељковић Живко (Коста), 1920.
- 1362. Зељковић Василија, 1925. Б
- 1363. Зељковић Васкрсија (Коста), 1922.

ШАРГОВАЦ

а) СПИСАК ПО ДОМАЋИНСТВИМА

(Према подацима В. Митровића из пописа 1957. године)

1. **МИЛАКОВИЋ** Рајко, домаћин, 1908.
2. Милаковић–Нинковић Симеуна (Симо), супруга, 1910.
3. Милаковић Јелисавка, кћи, 1930.
4. Милаковић Љубица, кћи, 1933.
5. Милаковић Душан, син, 1935.
6. Милаковић Душанка, кћи, 1938.

7. **МИЛАКОВИЋ** Ђуја, домаћица, 1900.
8. Милаковић Мирко, син, 1921.
9. Милаковић Љубо, син, 1924.
10. Милаковић Стана, кћи, 1926.
11. Милаковић Јока, кћи, 1928.

12. **ТОДОРИНОВИЋ** Гајо (Милић), домаћин, 1909.
13. Тодориновић Босиљка, супруга, 1913.
14. Тодориновић Мирко, син, 1936.
15. Тодориновић Јово, син, 1938.
16. Тодориновић Ђуја, кћи, 1940.

17. **ТОДОРИНОВИЋ** Гојко (Ђураћ), домаћин, 1899.
18. Тодориновић Драгица, супруга, 1905.
19. Тодориновић Васиљка, кћи, 1935.
20. Тодориновић Ђорђе, син, 1937.
21. Тодориновић Млађан, син, 1939.
22. Тодориновић Вида, кћи, 1941.

23. **ТОДОРИНОВИЋ** Остоја (Јово), домаћин, 1890.
24. Тодориновић Милка, супруга, 1894.
25. Тодориновић Јока, кћи, 1921.
26. Тодориновић Невенка, кћи, 1925.

27. **ТОДОРИНОВИЋ** Ратко, домаћин, 1890.
28. Тодориновић–Шешић Петра, супруга, 1895.
29. Тодориновић Симо, син, 1922.
30. Тодориновић Марко, син, 1924.
31. Тодориновић Млађан, син, 1920.
32. Тодориновић Миле, син, 1928.
33. Тодориновић Мара, кћи, 1930.

34. Тодориновић Радојка, кћи, 1933.
35. Тодориновић Даница, кћи, 1935.
36. Тодориновић Петра, кћи, 1938.

37. **ТОДОРИНОВИЋ** Симо (Петар), домаћин, 1911.
38. Тодориновић Мара, супруга, 1913.
39. Тодориновић Илија, син, 1935.
40. Тодориновић Милан, син, 1937.
41. Тодориновић Јока, кћи, 1939.

42. **ТОДОРИНОВИЋ** Станоја (Млађен), домаћин, 1889.
43. Тодориновић–Малешевић Сава, супруга, 1891.
44. Тодориновић Петра, кћи, 1920.
45. Тодориновић Љубица, кћи, 1923.
46. Тодориновић Мирко, син, 1926.
47. Тодориновић Милан, син, 1929.
48. Тодориновић Остоја, син, 1931.
49. Тодориновић Милорад, син, 1933.
50. Тодориновић Босиљка, кћи, 1936.
51. Тодориновић Невенка, кћи, 1939.

52. **ТОДОРИНОВИЋ** Васо (Млађен), домаћин, 1896.
53. Тодориновић–Тодић Сава, супруга, 1900.
54. Тодориновић Ђуја, кћи, 1921.
55. Тодориновић Јово, син, 1925.
56. Тодориновић Ђорђе, син, 1927.

57. **ШЕШИЋ** Дане, домаћин, 1894.
58. Шешић Деса, кћи, 1922.
59. Шешић Ружа, кћи, 1924.
60. Шешић Јока, кћи, 1927.
61. Шешић Јован, син, 1939.

62. **ШЕШИЋ** Душан, домаћин, 1912.
63. Шешић Радојка, супруга, 1913.
64. Шешић Остоја, син, 1936.
65. Шешић Роса, кћи, 1938.
66. Шешић Ђурађ, син, 1940.
67. Шешић Ратко, син, 1941.

68. **ШЕШИЋ** Миле, домаћин, 1917.
69. Шешић Миљка, супруга, 1918.
70. Шешић Радојка, кћи, 1936.
71. Шешић Петко, син, 1938.
72. Шешић Ратко, син, 1940.

73. **ШЕШИЋ** Млађан (Васо), домаћин, 1913.
74. Шешић Мира, супруга, 1914.
75. Шешић Јово, син, 1935.
76. Шешић Жарко, син, 1937.
77. Шешић Јела, кћи, 1939.
78. Шешић Јока, кћи, 1941.

79. **ШЕШИЋ** Стојан, домаћин, 1901.
80. Шешић–Трнинић Стоја (Остоја), супруга, 1903.
81. Шешић Урош, син, 1926.
82. Шешић Јованка, кћи, 1928.
83. Шешић Ђуја, кћи, 1930.

84. **ШЕШИЋ– КАТАЛИНА** Ђуја (Цвијо), домаћица, 1893.
85. Шешић Деса, кћи, 1924.
86. Шешић Спасенија, кћи, 1926.
87. Шешић Лука, син, 1929.

88. **ШЕШИЋ** Ђуро (Васо), домаћин, 1900.
89. Шешић Мира, супруга, 1901.
90. Шешић Жарко, син, 1922.
91. Шешић Живко, син, 1924.
92. Шешић Ранко, син, 1927.
93. Шешић Миле, син, 1929.
94. Шешић Деса, кћи, 1932.
95. Шешић Љубица, кћи, 1935.
96. Шешић Зорка, кћи, 1938.

97. **ШЕШИЋ** Ђуро, домаћин, 1914.
98. Шешић Босиљка, супруга, 1915.
99. Шешић Остоја, син, 1939.
100. Шешић Милка, кћи, 1941.

101. **ШЕШИЋ** Вид, домаћин, 1914.
102. Шешић Вида, супруга, 1915.
103. Шешић Љубе, син, 1935.
104. Шешић Јован, син, 1937.
105. Шешић Љубица, кћи, 1939.

106. **ШЕВА** Доста, домаћица, 1920.
107. Шева Милош, син 1938.
108. Шева Рајко, син, 1940.

109. **ШЕВА** Драгица, домаћица, 1919.
110. Шева Бранка, кћи, 1937.

111. Шева Бранислава, кћи, 1939.
112. Шева Радојка, кћи, 1941.
113. **ШЕВА** Саво, домаћин, 1902.
114. Шева Ваја, супруга, 1904. Б
115. Шева Драгиња, кћи, 1926.
116. Шева Драго, син, 1928.
117. Шева Гајо, син, 1930.
118. Шева Симо, син, 1933.
119. Шева Јока, кћи, 1935.
120. Шева Јован, син, 1938.
121. **ШЕВА** Станко, домаћин, 1895.
122. Шева Цвијета, супруга, 1905.
123. Шева Душан, син, 1927.
124. Шева Мирко, син, 1927.
125. Шева Јово, син, 1931.
126. Шева Јока, кћи, 1934.
127. Шева Ђуја, кћи, 1937.

б) ОСТАЛИ ИЗВОРИ

128. **БРКИЋ** Љепосава, 1904.
129. **БРКОВИЋ** Крстина, 1910.
130. **ГЛАМОЧАНИН** Милица (Петко), 1904.
131. **МИЛАКОВИЋ** Боро (Рајко), 1933.
132. Милаковић Милан (Коста), 1924.
133. Милаковић Невенка (Рајко), 1938.
134. Милаковић Љубо (Коста), 1922.
135. Милаковић Р. Добрила, 1938. Б
136. Милаковић Р. Зорка, 1936. Б
137. Милаковић Радојка (Рајко), 1936.
138. Милаковић Рајко (Јовица), 1913.
139. Милаковић Сименка (Коста), 1927.
140. Милаковић–Нинковић Симеуна (Симо), 1912.
141. **МИТРОВИЋ** Драгица (Петко), 1916.
142. Митровић Ђуја (Симо), 1908.
143. **ПИЉАГИЋ** Јока (Гајо), 1896.
144. Пиљагић Ружа (Марко), 1915.
145. Пиљагић Ружа (Остоја), 1908.

146. **СТАНКОВИЋ** Мара (Петко), 1912.
147. **СТИЈАКОВИЋ** Драгица (Јошо), 1928. к
148. **ШЕВА** Анка (Раде), 1935. к
149. Шева Ђуја (Раде), 1933. к
150. Шева Госпа (Стеван), 1938. к
151. Шева Мира (Стеван), 1940. к
152. Шева Радмила (Раде), 1937. к
153. Шева Вида (С.), 1927. Б
154. Шева Стеван (Лазар), 1913.
155. Шева Томислав (Раде), 1939. к
156. Шева Воја (женско), (Лазо), 1894.
157. **ШЕВО** Душан (Станко), 1926.
158. Шево Лазар (Марко), 1892.
159. Шево Мара (Станко), 1930.
160. Шево Мирко (Станко), 1928.
161. Шево Станко (Марко), 1898.
162. Шево Вида (Станко), 1928.
163. Шево–Васић Стана (Ђорђо), 1915. к
164. **ШЕШИЋ** Ђурађ (Васо), 1894.Ђ.
165. Шешић Бранко, 1935. Б
166. Шешић Миља, 1926. Б
167. Шешић Јован (Ђ.), 1937. Б
168. Шешић Љубица (Ђ.), 1939. Б
169. Шешић Љубо (Ђ.), 1935. Б
170. Шешић безимено дете (Ђуро), 1941. к
171. Шешић безимено дете (Вид), 1940. к
172. Шешић Борислав (Млађен), 1938.
173. Шешић Коста, 1928. Б
174. Шешић Мићо, 1930. Б
175. Шешић Симо, 1932. Б
176. Шешић Даница (Ђурађ), 1926. к
177. Шешић Даница (Милан), 1936.
178. Шешић Даринка (Милан), 1930. к
179. Шешић Драгица (Ђуро), 1928.
180. Шешић Драгица (Јован), 1922. к
181. Шешић Душан (Станко), 1925. к
182. Шешић Гордана (Душан), 1939. к
183. Шешић Миља (Ђуро), 1930.
184. Шешић Миља (Јован), 1915. к
185. Шешић Миља (Милан), 1932.

186. Шешић Мирко (Станко), 1929. к
187. Шешић Мируна (Млађен), 1917.
188. Шешић Млађен (Васо), 1911.
189. Шешић Неђељко (Милан), 1927.
190. Шешић Невенка, 1936. Б
191. Шешић Славко, 1932. Б
192. Шешић Остоја (Ђуро), 1934.
193. Шешић Стоја, 1910. Б
194. Шешић Стана (Душан), 1941. к
195. Шешић Стојан (Ђорђо), 1935. к
196. Шешић Стојанка (Душан), 1941. к
197. Шешић Стојна (Ђорђо), 1908.
198. Шешић Страхиња (Ђуро), 1938.
199. Шешић Милан, 1910. Б
200. Шешић Милан (Васо), 1889.
201. Шешић Мирко, 1924. Б
202. Шешић Вид (Симо), 1911. к
203. Шешић Зорка (Милан), 1912.
204. Шешић–Ђукић Зорка (Никола), 1906. к
205. Шешић–Каталина Ђуја (Цвијо), 1889. к
206. Шешић–Прерадовић Сава (Цвијо), 1878. к
207. Шешић–СТИЈАКОВИЋ Стана (Јошо), 1900. к
208. Шешић–Тадић Ђука (Милан), 1911. к
209. Шешић–Трипунчић Стоја, 1913. к
210. Шешић–Трнинић Стоја (Остоја), 1910. к

211. **ТОДИЋ** Љуба (Ђуро), 1933. к

212. **ТОДОРИНОВИЋ** Драган (Васо), 1923.
213. Тодориновић Душанка (Симо), 1940. к
214. Тодориновић Душанка (Станоја), 1926. к
215. Тодориновић Гојко (Ђурађ), 1901.
216. Тодориновић Јованка (Станоја), 1926.
217. Тодориновић Ковиљка (Гојко), 1937.
218. Тодориновић Мара (Марко), 1937. к
219. Тодориновић Мара (Симо), 1916.
220. Тодориновић Марица (Симо), 1938.
221. Тодориновић Марко (Петар), 1920.
222. Тодориновић Мићо (Васо), 1926.
223. Тодориновић Милан (Гајо), 1927.
224. Тодориновић Милан (Гојко), 1941.
225. Тодориновић Милан (Васо), 1924. к
226. Тодориновић Милица (Станоја), 1930.
227. Тодориновић Миливоје (Симо), 1934.

228. Тодориновић Милош (Петар), 1922. к
229. Тодориновић Мира (Гојко), 1933. к
230. Тодориновић Мирко (Петко), 1920.
231. Тодориновић Мирко (Станоја), 1930.к
232. Тодориновић Млађен (Петко), 1926.
233. Тодориновић Петар (Млађен), 1893. к
234. Тодориновић Петар (Станоја), 1936. к
235. Тодориновић Петко (Млађен), 1890. к
236. Тодориновић Љубица (Лазо), 1911.
237. Тодориновић Љубица (Симо), 1940.
238. Тодориновић Раде (Симо), 1930.
239. Тодориновић Радојка (Симо), 1934. к
240. Тодориновић Ружица (Станоја), 1928. к
241. Тодориновић Симо (Милић), 1906.
242. Тодориновић Стана (Станоја), 1932. к
243. Тодориновић Стојка (Симо), 1936
244. Тодориновић Стојка (Станоја), 1924.
245. Тодориновић Васиљка (Гајо), 1907.
246. Тодориновић Владимир (Миле), 1928. к
247. Тодориновић –Шева Љубица (Лазар), 1919. к
248. Тодориновић –Брковић Даница (Млађен), 1912. к
249. Тодориновић –Брковић Васиљка (Јандро), 1908. к
250. Тодориновић –Стијаковић Милица (Јошо), 1896. к
251. Тодориновић Ђуђо (Гојко), 1936.
252. Тодориновић Томислав (Г.), 1939. Б
253. Тодориновић Зора (Л.), 1920. Б
254. Тодориновић Драгица (М.), 1912. Б
255. Тодориновић Жарко (С.), 1939. Б
256. Тодориновић Владо (С.), 1929. Б

257. **ТОРБИЦА** Илинка (Ђуро), 1915.

МОТИКЕ

а) СПИСАК ПО ДОМАЋИНСТВИМА

(Према подацима В. Митровића из пописа 1957. године)

1. **БРКОВИЋ** Ђорђо (Ђураћ), домаћин, 1886.
2. Брковић Паво (Ђураћ), брат, 1882.
3. Брковић Мирко (Ђорђо), син, 1909.
4. Брковић Даница, снаха, 1915.
5. Брковић Нада (Мирко), унука, 1932.
6. Брковић Љубо (Мирко), унук, 1938.
7. Брковић Јованка (Мирко), унука, 1940.
8. Брковић Милица (Мирко), унука, 1941.
9. Брковић Станоја, синовац, 1922.

10. **БРКОВИЋ** Лазар (Тривун), домаћин, 1895.
11. Брковић Роса (Јошо), супруга 1896.
12. Брковић Драгица (Лазар), кћи, 1923.
13. Брковић Новак (Лазар), син, 1924.
14. Брковић Грозда (Лазар), 1920.
15. Брковић Даница, снаха, 1924.
16. Брковић Марица (Лазар), кћи, 1934.
17. Брковић Љубица (Лазар), кћи, 1919.

18. **КНЕЖЕВИЋ** Сава, домаћица, 1882.
19. Кнежевић Митар, син, 1902.
20. Кнежевић Спасоја, син, 1913.
21. Кнежевић Зорка, снаха, 1919.
22. Кнежевић Раде, унук, 1935.
23. Кнежевић Госпа, унука, 1937.
24. Кнежевић Мара, унука, 1939.
25. Кнежевић Тривуна, кћи, 1923.

26. **КОВАЧЕВИЋ** Стево (Јово), домаћин, 1883.
27. Ковачевић Јованка, снаха, 1902.
28. Ковачевић Душан (Тривун), унук, 1923.
29. Ковачевић Зорка (Тривун), унука, 1926.
30. Ковачевић Петар (Тривун), унук, 1928.
31. Ковачевић Мирко (Тривун), унук, 1930.
32. Ковачевић Драгица (Тривун), унука, 1933.
33. Ковачевић Марица (Тривун), унука, 1936.
34. Ковачевић Милорад (Тривун), унук, 1939.

35. **МАЛЕШЕВИЋ** Перо, домаћин, 1872.
36. Малешевић Риста, супруга, 1873.
37. Малешевић Васо (Перо), син, 1904.
38. Малешевић Петар (Перо), син, 1906.
39. Малешевић Душан (Перо), син, 1908.
40. Малешевић Мирко (Перо), син, 1909.
41. Малешевић Раде (Перо), син, 1914.
42. Малешевић Петко (Перо), син, 1915.
43. Малешевић Бранко (Васо), унук, 1921.
44. Малешевић Љубо (Васо), унук, 1929.
45. Малешевић Даган (Васо), унук, 1925.
46. Малешевић Славко (Васо), унук, 1930.
47. Малешевић Млађен (Васо), унук, 1928.
48. Малешевић Вукосав (Васо), унук, 1939.
49. Малешевић Милорад (Петар), унук, 1922.
50. Малешевић Милан (Душан), унук, 1934.
51. Малешевић Драгољуб (Петар), 1939.
52. Малешевић Тихомир (Петар), унук, 1939.
53. Малешевић Јованка (Ђуро), снаха, 1908.
54. Малешевић Милица (Стеван), снаха, 1908.
55. Малешевић Љубица (Јован), снаха, 1912.
56. Малешевић Госпова, снаха, 1912.
57. Малешевић Радојка (Марко), снаха, 1915.
58. Малешевић Стана (Јанко), снаха, 1917.
59. Малешевић Зорка (Раде), унука, 1937.
60. Малешевић Милица (Васо), унука, 1919.
61. Малешевић Милосавка (Петар), унука, 1925.
62. Малешевић Цвијета (Петар), унука, 1930.
63. Малешевић Јованка (Ђуро), унука, 1915.
64. Малешевић Љепосава, унука.
65. Малешевић Драгица (Душан), 1931.
66. Малешевић Радојка (Марко), унука, 1915.
67. Малешевић Драгослава, унука.
68. Малешевић Мирјана, унука.

69. **МИЉЕВИЋ** Љубо, домаћин, 1874.

70. **СТИЈАКОВИЋ** Петар, домаћин, 1888.
71. Стијаковић Марија (Стојан), супруга, 1887.
72. Стијаковић Коста (Петар), син, 1910.
73. Стијаковић Васкрсија (Петар), син, 1912.
74. Стијаковић Милош (Петар), син, 1913.
75. Стијаковић Даница (Костина супруга), снаха, 1908.

76. Стијаковић Јованка (Васкрсијина супруга), снаха, 1912.
77. Стијаковић Живка, снаха, 1916.
78. Стијаковић Јока (Коста), унука, 1927.
79. Стијаковић Ђуро (Васкрсија), унук, 1929.
80. Стијаковић Живко (Коста), унук, 1931.
81. Стијаковић Рајко (Васкрсија), унук, 1934.
82. Стијаковић Грозда (Коста), унука, 1937.
83. Стијаковић Ђуро (Коста), унук, 1939.
84. Стијаковић Мирко (Милош), унук, 1939.
85. Стијаковић Драго (Васкрсија), унук, 1938.
86. Стијаковић Зорка (Коста), унука, 1940.

87. **ШЕШИЋ** Стојан (Јован), домаћин, 1889.
88. Шеших Стана (Стево), супруга, 1893.

89. **ТОДИЋ** Ђурађ (Симеун), домаћин, 1878.
90. Тодић Стоја, супруга, 1879.
91. Тодић Станоја, син, 1899.
92. Тодић Коста, син, 1906.
93. Тодић Јованка, снаха, 1904.
94. Тодић Јованка (Илија), снаха, 1907.
95. Тодић Томо (Станоја), 1922.
96. Тодић Ђуја (Станоја), 1920.
97. Тодић Зорка (Станоја), 1925.
98. Тодић Миленко (Станоја), унук, 1937.
99. Тодић Грозда (Станоја), унука, 1928.
100. Тодић Милан (Станоја), унук, 1930.
101. Тодић Душанка (Станоја), унука, 1932.
102. Тодић Драгојла (Коста), унука, 1932.
103. Тодић Бранислав (Станоја), 1935

104. **ТОДИЋ** Коста (Цвијо), домаћин, 1902.
105. Тодић Ђуро (Цвијо), брат, 1908.
106. Тодић Нико (Цвијо), брат, 1912.
107. Тодић Душанка (Нико), синовка, 1939.
108. Тодић Стојка (Ристе), снаха, 1918.
109. Тодић Мира (Коста), кћи, 1937.
110. Тодић Добрила (Нико), синовка, 1939.
111. Тодић Љубица (Петко), синовка, 1928.
112. Тодић Мара (Нико), 1940.
113. Тодић Славко (Нико), 1941.
114. Тодић Вељко (Коста), син, 1924.
115. Тодић Влајко (Коста), син, 1926.

116. Тодић Драгојло (Коста), син, 1932.
117. Тодић Милош (Коста), 1928.
118. Тодић Урош (Коста), 1933.

119. **ТОДИЋ** Перо, домаћин, 1871.
120. Тодић Васкрсија (Перо), 1890.
121. Тодић Даница, снаха, 1898.
122. Тодић Ђуро (Васкрсија), унук, 1914.
123. Тодић Радојка (Васкрсија), унука, 1917.
124. Тодић Стојан (Васкрсија), унук, 1928.
125. Тодић Милорад (Ђуро), праунук, 1936.
126. Тодић Боро (Ђуро), праунук, 1938.
127. Тодић Гроза (Ђуро), праунука, 1939.
128. Тодић Богдан (Васкрсија), 1919.
129. Тодић Душан (Васкрсија), 1913.
130. Тодић Јованка (Васкрсија), 1925.
131. Тодић Милка (Васкрсија), 1924.
132. Тодић Млађен (Васкрсија), 1916.
133. Тодић Саво (Васкрсија), 1928.

134. **ТОДИЋ** Петко (Јован), домаћин, 1910.
135. Тодић Драгиња, супруга, 1912.
136. Тодић Мира (Петко), кћи, 1937.
137. Тодић Мара (Петко), кћи, 1940.
138. Тодић Душан (Јован), брат, 1911.
139. Тодић Славко (Петко), син, 1941.
140. Тодић Светко (Петко), син, 1935.

141. **ТОДИЋ** Раде, домаћин, 1913.
142. Тодић Анђа, супруга, 1913.
143. Тодић Манојло (Раде), син, 1933.
144. Тодић Мирко (Раде), Син, 1941.

145. **ТОДИЋ** Тривун (Васкрсија), домаћин, 1909.
146. Тодић Спасенија, супруга, 1890.
147. Тодић Петар (Тривун), син, 1918.
148. Тодић Љубица, снаха, 1920.
149. Тодић Васкрсија (Тривун), син, 1922.
150. Тодић Роса (Тривун), кћи, 1926.
151. Тодић Цвијета (Раде), унука, 1938.
152. Тодић Драгица (Петар), унука, 1941.

153. **ВАСИЋ** Цвијета (Душанова супруга), домаћица, 1901.
154. Васић Даница (Душан), кћи, 1922.

155. Васић Сава (Душан), кћи, 1924.
156. Васић Марко (Душан), син, 1926.
157. Васић Рајко (Душан), син, 1928.
158. Васић Јово (Душан), син, 1930.
159. Васић Душанка (Душан), син, 1932.

160. **ВАСИЋ** Цвијо (Васо), домаћин, 1910.
161. Васић Цвијета, супруга, 1913.
162. Васић Никола (Цвијо), син, 1934.
163. Васић Радојка (Цвијо), кћи, 1936.

164. **ВАСИЋ** Ђурађ, домаћин, 1882.
165. Васић Милица, супруга, 1887.
166. Васић Алекса (Ђурађ), син, 1914.
167. Васић Десанка, снаха, 1914.
168. Васић Љубица (Ђурађ), кћи, 1923.

169. **ВАСИЋ** Ђурђија, домаћица, 1905.
170. Васић Госпова, снаха, 1904.
171. Васић Новак, син, 1926.
172. Васић Даница, кћи, 1927.
173. Васић Мирко, син, 1930.
174. Васић Раде, син, 1934.
175. Васић Драгица, кћи, х.

176. **ВАСИЋ** Илија, домаћин, 1889.
177. Васић Цвијета, супруга, 1889.
178. Васић Милош (Илија), син, 1912.
179. Васић Вељко (Илија), син, 1922.
180. Васић Урош (Илија), син, 1926.
181. Васић Дева (Илија), кћи, 1920.
182. Васић Милија, снаха, 1914.
183. Васић Доста (Илија), кћи, 1920.

184. **ВАСИЋ** Илија, домаћин, 1912.
185. Васић Стана, супруга, 1916.
186. Васић Госпова (Илија), кћи, 1938.
187. Васић Милорад (Илија), син, 1932.

188. **ВАСИЋ** Лазар (Јевто), домаћин, 1891.
189. Васић Стана (Лазар), супруга, 1900.
190. Васић Славко (Лазар), син, 1923.
191. Васић Стојка, снаха, 1923.

192. Васић Стоја (Лазар), кћи, 1931.
193. Васић Мира (Лазар), кћи, 1933.
194. Васић Мара (Лазар), кћи, 1935.

195. **ВАСИЋ** Михајло (Дако), домаћин, 1883.
196. Васић Василија, супруга, 1884.
197. Васић Ђурађ (Михајло), син, 1907.
198. Васић Драгиња, снаха, 1908.
199. Васић Душанка (Ђурађ), унука, 1929.
200. Васић Љубица (Ђурађ), унука, 1930.
201. Васић Даница (Ђурађ), унука, 1933.

202. **ВАСИЋ** Милан (Столе), дмаћин, 1900.
203. Васић Даница (Митар), супруга, 1910.
204. Васић Млађен (Милан), син, 1933
205. Васић Стојић (Милан), син, 1934.
206. Васић Миросав (Милан), син, 1937.

207. **ВАСИЋ** Петра, домаћица, 1886.
208. Васић Станко, син, 1901.
209. Васић Столе, син, 1916.
210. Васић Остоја, син, 1923.
211. Васић Ђуја, снаха, 1919.
212. Васић Доста, кћи, 1823.
213. Васић Стака, кћи, 1824.
214. Васић Јока, кћи, 1926.
215. Васић Борислав, унук, 1934.
216. Васић Госпова, унука, 1938.
217. Васић Томислав, унук, 1938.
218. Васић Ђуја, снаха, 1922.

219. **ВАСИЋ** Ристо (Дако), домаћин, 1888.
220. Васић Јованка (Перо), супруга, 1889.
221. Васић Петар (Ристо), син, 1919.
222. Васић Мирко (Ристо), син, 1921.
223. Васић Никола (Ристо), син, 1923.
224. Васић Млађен (Ристо), син, 1925.
225. Васић Стојан (Ристо), син, 1928.
226. Васић Милосавка, снаха, 1917.
227. Васић Милорад (Владо), унук, 1936.
228. Васић Радојка (Владо), унука, 1938.
229. Васић Зора (Владо), унука, 1939.

6) СПИСАК ПО ДОМАЋИНСТВИМА

(Према мојим истраживањима)

230. **СТИЈАКОВИЋ** Божо (Марко), домаћин, 1912.
231. Стијаковић Стака, супруга.
232. Стијаковић Славко (Божо), 1932.
233. Стијаковић Славка (Божо), 1934
234. Стијаковић безимено дете (Божо).
235. Стијаковић безимено дете (Божо).
236. **СТИЈАКОВИЋ** Ђорђо (Симо – звани Тубо, Тубило), домаћин.
237. Стијаковић Дева, мати.
238. Стијаковић Доста (Ђорђо), кћи, 1928.
239. Стијаковић Новак (Ђорђо), син.
240. Стијаковић Глиго (Ђорђо), син.
241. Стијаковић Славко (Ђорђо), син, 1929.
242. Стијаковић Драгиња (Ђорђо), кћи, 1933.
243. Стијаковић Саво (Ђорђо), син, 1935.
244. Стијаковић Коста (Ђорђо), син, 1938.
245. **СТИЈАКОВИЋ** Михајло (Ђорђо), син, 1917.
246. Стијаковић Радојка (Михајлова супруга), снаха.
247. Стијаковић Смеуна (Михајло), унука.
248. Стијаковић Драгица (Михајло), унука, 1932.
249. Стијаковић Раденко (Михајло), унук, 1939.
250. **СТИЈАКОВИЋ** Млађен (Симо), брат, 1904.
251. Стијаковић Лазарка (Млађенова супруга), снаха.
252. Стијаковић Илија (Млађен), синовац, 1934.
253. Стијаковић Томинка (Млађен), синовица, 1939.
254. Стијаковић Зора (Млађен), синовица.
255. Стијаковић Десанка (Млађен), синовица, 1937.
256. Стијаковић безимено дете (Млађен), унуче, синовче.
257. Стијаковић безимено дете (Млађен), унуче, синовче.
258. Стијаковић безимено дете (Млађен), синовче.
259. **СТИЈАКОВИЋ** Ђуро (Симо), брат, 1900.
260. Стијаковић Даница (Ђурина супруга), снаха.
261. Стијаковић Зора (Ђуро), синовица, 1931.
262. Стијаковић Душко (Ђуро), синовац, 1933.
263. Стијаковић Светко (Ђуро), синовац, 1927.
264. Стијаковић Цвијо (Ђуро), синовац, 1929.

265. **СТИЈАКОВИЋ** Миле (Симо), брат, 1885.
266. Стијаковић Спасенија (Милина супруга), снаха.
267. Стијаковић Даница (Миле), синовка, 1924.
268. Стијаковић Анђа (Миле), синовка, 1923.
269. Стијаковић Мићо (Миле), синовац.
270. Стијаковић Мирко (Миле), синовац, 1938.
271. Стијаковић безимено дете (Миле), синовче.

272. **СТИЈАКОВИЋ** Ђорђо (Јово), домаћин, 1904.
273. Стијаковић Савка, супруга.
274. Стијаковић Лазарка (Ђорђо), кћи, 1925.
275. Стијаковић Доста (Ђорђо), кћи, 1928.
276. Стијаковић Босиљка (Ђорђо), кћи, 1928.
277. Стијаковић Бранко (Ђорђо), син, 1930.
278. Стијаковић Мира (Ђорђо), кћи, 1938.
279. Стијаковић Лука (д. Ђорђо – брат, епилептичар).

280. **СТИЈАКОВИЋ** Ђорђо (Тодор), домаћин, 1902.
281. Стијаковић Јока (Симо), супруга 1914.
282. Стијаковић Славко (Ђорђо), син, 1929.
283. Стијаковић Душан (Ђорђо), син, 1931.
284. Стијаковић Саво (Ђорђо), син, 1932.
285. Стијаковић Коста (Ђорђо), син, 1934.
286. Стијаковић Рајко (Ђорђо), син.
287. Стијаковић Драгиња (Ђорђо), кћи, 1933.

288. **СТИЈАКОВИЋ** Илија (Тодор), домаћин, 1907.
289. Стијаковић–Добраш Зорка (Симо), супруга.
290. Стијаковић Вељко (Илија), син.
291. Стијаковић Новак (Илија), син.
292. Стијаковић Зора (Илија), кћи.
293. Стијаковић Вида (Илија), кћи.

294. **СТИЈАКОВИЋ** Илија, домаћин.
295. Стијаковић Сава, супруга.
296. Стијаковић Милорад (Илија), син.
297. Стијаковић Ђурађ (Илија), син, 1933.
298. Стијаковић Љубо (Илија), син, 1937.

299. **СТИЈАКОВИЋ** Лазо (Пејо), домаћин, 1912.
300. Стијаковић Зорка (Симо), мати, 1888.
301. Стијаковић Зорка (Цвијо), супруга.
302. Стијаковић Драгица (Пејо), сестра, 1922.

303. Стијаковић Јово (Пејо), брат, 1924.
304. Стијаковић Богдан (Пејо), брат, 1929.
305. Стријаковић Славка (Пејо), сестра, 1931.
306. Стијаковић Петар (Лазо), син, 1936.
307. Стијаковић Марица (Лазо), кћи, 1935.
308. Стијаковић Добрила (Лазо), кћи, 1939.
309. Стијаковић Јока (Симо–супруга брата Млађена),снаха, 1919.
310. Стијаковић Деса (Млађен), 1938, синовка.
311. Стијаковић Ратко (Млађен), синовац, 1941.

312. **СТИЈАКОВИЋ** Лука, домаћин.
313. Стијаковић Стана, супруга.
314. Стијаковић Мићо, (Лука), син.
315. Стијаковић Раденко (Лука), син

316. **СТИЈАКОВИЋ** Милан (Симо), домаћин, 1902.
317. Стијаковић–Јокић Здравка (Ђорђо), супруга.
318. Стијаковић Миле (Милан), син, 1928
319. Стијаковић Стојко (Милан), 1924.
320. Стијаковић Живко (Милан), 1926.
321. Стијаковић Радмила (Милан),1930.
322. Стијаковић Нада (Милан),1932.
323. Стијаковић Никаола (Милан), 1935.
324. Стијаковић безимено дете (Милан).

325. **СТИЈАКОВИЋ** Нико (Јово), домаћин, 1895.
326. Стијаковић Стојка, супруга.
327. Стијаковић Љепосава (Нико), кћи.
328. Стијаковић Илинка (Нико), кћи.
329. Стијаковић Милош (Нико), син.
330. Стијаковић Марица (Нико), кћи.
331. Стијаковић Ненад (Нико), син.
332. Стијаковић Мирко (Нико), син.

333. **СТИЈАКОВИЋ** Никола (Стево), домаћин, 1898.
334. Стијаковић Милева (Ђуро), супруга, 1910.
335. Стијаковић Рајко (Никола), син, 1922.
336. Стијаковић Душанка (Никола), кћи, 1932.
337. Стијаковић Душан (Никола), син, 1927.
338. Стијаковић Новак (Никола), син, 1930.
339. Стијаковић Марица (Никола), кћи.

340. **СТИЈАКОВИЋ** Пантелија (Јово), домаћин, 1892.
341. Стијаковић Љубинка, супруга,1890.

342. Стијаковић Драган (Пантелија), син, 1930.
343. Стијаковић Милош (Пантелија), син, 1934.
344. **СТИЈАКОВИЋ** Перо (Тодор), домаћин, 1902.
345. Стијаковић Ђуро (Перо), син.
346. Стијаковић Стојан (Перо), син, 1939.
347. **СТИЈАКОВИЋ** Раде (Коста), домаћин, 1913.
348. Стијаковић Мара, супруга.
349. Стијаковић Стоја (Раде), кћи, 1923.
350. Стијаковић Млађен (Раде), син, 1934.
351. Стијаковић Мирко (Раде), син, 1940.
352. Стијаковић Госпа (Раде), кћи, 1936.
353. Стијаковић Ружа, снаха, 1920.
354. Стијаковић Саво (Раде), брат, 1916.
355. **СТИЈАКОВИЋ** Станка (Џвијина супруга), домаћица.
356. Стијаковић Ђуја (Џвијо), кћи, 1919.
357. Стијаковић Лазар (Џвијо), син.
358. Стијаковић Стојна (Џвијо), кћи.
359. Стијаковић Ненад (Џвијо), син, 1935.
360. Стијаковић Петар (Џвијо), син.
361. Стијаковић Милован, дете (Џвијо), које су растргали крмци.
362. **СТИЈАКОВИЋ** Станоја (Пејо), домаћин, 1907.
363. Стијаковић Даринка (Никола), супруга, 1910.
364. Стијаковић Мирко (Станоја), син, 1929.
365. Стијаковић Вељко (Станоја), син, 1937.
366. Стијаковић Новак (Станоја), син, 1932.
367. Стијаковић Славко (Станоја), 1934.
368. Стијаковић Данило (Станоја), син, 1936.
369. Стијаковић Петар (Станоја), син, 1935.
370. Стијаковић Душан (Станоја), 1939.
371. Стијаковић Милица (Станоја), кћи, 1940.
372. **СТИЈАКОВИЋ** Станоја (Тодор), домаћин, 1905.
373. Стијаковић Марија, супруга.
374. Стијаковић Душан (Станоја), син, 1923.
375. Стијаковић Васкрсија (Станоја), 1931.
376. Стијаковић Вида (Станоја), 1927.
377. Стијаковић Радосавка (Станоја), кћи, 1937.
378. **СТИЈАКОВИЋ** Ваја (Ђурина мати), домаћица, 1880.
379. Стијаковић Вида (Ђурина супруга), снаха, 1906.

380. Стијаковић Славко (Ђуро), 1929. (Бежао с Драганом С.)
381. Стијаковић Госпа (Ђуро), унука, 1928.
382. Стијаковић Доста (Ђуро), 1926.
383. Стијаковић безимено дете (Ђуро).
384. Стијаковић безимено дете (Ђуро).
385. Стијаковић безимено дете (Ђуро).

386. **ТОДИЋ** Божо (Милан), домаћин, 1918.
387. Тодић Милица, супруга.
388. Тодић Јово (Божо), син.
389. Тодић Јованка (Божо), кћи.
390. Тодић безимено дете (Божо).

391. **ТОДИЋ** Ђорђо (Васкрсија), 1911.
392. Тодић Макивија, супруга.
393. Тодић безимено дете (Ђорђо).

394. **ТОДИЋ** Јово (Ђуро), домаћин, 1898.
395. Тодић Дева, супруга, 1901.
396. Тодић Драган (Јово), син, 1928.
397. Тодић Даница (Јово), кћи, 1926.
398. Тодић Десанка (Јово), кћи, 1931.
399. Тодић Милан (Јово), син.
400. Тодић Анђа (Јово), кћи.
401. Тодић Никола (Јово), син.
402. Тодић Петко (Јово), син.
403. Тодић Драгица (Јово), кћи.

404. **ТОДИЋ** Лука (Јован), домаћин, 1907.
405. Тодић Јока, супруга.
406. Тодић Госпова (Лука), кћи.
407. Тодић Цвијета (Лука), кћи.
408. Тодић безимено дете (Лука).
409. Тодић безимено дете (Лука).
410. Тодић безимено дете (Лука).

411. **ТОДИЋ** Михајло (Ђуро), домаћин, 1896.
412. Тодић Љубица, супруга.
413. Тодић Мирко (Михајло), син, 1917.
414. Тодић Ђуро (Михајло), син, 1926.
415. Тодић Доста (Михајло), кћи, 1926.
416. Тодић Мира (Михајло), кћи, 1917.
417. Тодић Цвијета (Михајло), кћи.

- 418. Тодић Милица (Михајло), 1930.
- 419. Тодић Радојка, снаха.
- 420. Тодић Саво (Михајло), син.

- 421. **ТОДИЋ** Митар (Петко), домаћин, 1883.
- 422. Тодић Ана, супруга.
- 423. Тодић Петко (Митар), син, 1902.
- 424. Тодић Цвијета (Петкова супруга), снаха
- 425. Тодић безимено дете (Петко), унуче.
- 426. Тодић безимено дете (Петко), унуче.
- 427. Тодић безимено дете (Петко), унуче.
- 428. Тодић безимено дете (Петко), унуче.
- 429. Тодић безимено дете (Петко), унуче.
- 430. Тодић безимено дете (Петко), унуче.
- 431. Тодић безимено дете (Петко), унуче.

- 432. **ТОДИЋ** Млађен (Јово), домаћин, 1901.
- 433. Тодић Ђуро (Млађен), син.
- 434. Тодић Новак (Млађен), син.
- 435. Тодић Стојић (Млађен), син.
- 436. Тодић Урош (Млађен), син.
- 437. Тодић Петко (Млађен), син.
- 438. Тодић Борислав (Млађен), син.
- 439. Тодић Драгица (Млађен), кћи.
- 440. Тодић Јованка, снаха.
- 441. Тодић Драгица (Милан), снаха, 1923.

- 442. **ТОДИЋ** Млађен (Васкрсија), 1916.
- 443. Тодић Драгица, супруга.
- 444. Тодић безимено дете (Млађен).

- 445. **ТОДИЋ** Стојко (Ђурађ), домаћин, 1905.
- 446. Тодић Петра (Ђуро), супруга, 1921.
- 447. Тодић Анђа (Стојко), кћи.
- 448. Тодић Даница (Стојко), кћи.
- 449. Тодић безимено дете (Стојко).
- 450. Тодић безимено дете (Стојко).

в) ОСТАЛИ ИЗВОРИ

451. **ДИВЉАК** Ненад (Ј.), 1925. Б
452. Дивљак Остоја (Ј.), 1865. Б
453. Дивљак–Милошевић Мијољка (Митар), 1902. к
454. **ДОЈЧИНОВИЋ** Цвијета (Петар), 1903.
455. **ДРАГОЈЕВИЋ** Бранко (Лазо), рудар, 1900. к
456. Драгојевић Душан (Ристе), рудар, 1903. к
457. **ЂУРАНОВИЋ** Митар (М.), 1904. Б
458. **КОВАЧЕВИЋ** Стево (Јово), 1883.
459. **МАЛЕШЕВИЋ** Ковиљка (Петар), 1932.
460. Малешевић Невенка (Душан), 1939.
461. Малешевић Радинко (Петар), 1936.
462. Малешевић Радосавка (Душан), 1937.
463. **МИХАЈЛОВИЋ–ПАЛАЧКОВИЋ** Станка. к
464. **МИЛАКОВИЋ** Рајко (Митар), 1910. к
465. Милаковић Смеуна (Коста), 1925.
466. Милаковић Зора (Рајко), 1936. к
467. Милаковић–Ђурић Ђуја (Перо), 1900. к
468. **МИРНИЋ** Душан (Никола), рудар 1900. к
469. **НАРАНЧИЋ** Милош (Гавро), 1905.
470. **ПАЈИЋ** Петко (Ђиро), рудар, 1901. к
471. **ПЉАГИЋ** Саво (Цвијо), 1942.
472. Пљагић Даница (сестра Драгице Савановић, која сведочи у овој књизи)
473. **САВАНОВИЋ**, отац Драгице Савановић
474. Савановић, мати Драгице Савановић
475. Савановић Драган, брат Драгице Савановић
476. Савановић Милош, брат Драгице Савановић
477. Савановић Душанка, сестра Драгице Савановић
478. **СМИЉАНИЋ** Станко (Стојан), 1893.

479. **СТАНКОВИЋ** Грозда (Ђорђе), 1915.
480. **СТИЈАКОВИЋ** Босилка (Ђорђе), 1935.
481. Стијаковић Живко (Милан), 1924.
482. Стијаковић Ђорђе (Ђ.), 1900. Б
483. Стијаковић Гордана (Ђ.), 1936. Б
484. Стијаковић Марко (Ђ.), 1938. Б
485. Стијаковић Михајло (Ђ.), 1920. Б
486. Стијаковић Новак (Ђ.), 1930. Б
487. Стијаковић Остоја (Ђ.), 1927. Б
488. Стијаковић Симеуна (Ђ.), 1931. Б
489. Стијаковић Ђурађ (Илија), 1933.
490. Стијаковић Невенка (Б.), 1933. Б
491. Стијаковић Славка (Б.), 1936. Б
492. Стијаковић Доста (Ц.), 1904. Б
493. Стијаковић Драгољуб (Ц.), 1938. Б
494. Стијаковић Лазар (Ц.), 1931. Б
495. Стијаковић Даница (Јово), 1932.
496. Стијаковић Душан (Станоја), 1923.
497. Стијаковић Милорад (Г.), 1940. Б
498. Стијаковић Млађен (Г.), 1904. Б
499. Стијаковић Госпова (Јово), 1935.
500. Стијаковић Љубо (И.), 1933. Б
501. Стијаковић Илија (Симо), 1935.
502. Стијаковић Госпава (Ј.), 1930. Б
503. Стијаковић Милева (Ј.), 1917. Б
504. Стијаковић Мира (Ј.), 1935. Б
505. Стијаковић Спасенија (Ј.), 1940. Б
506. Стијаковић Стака (Ј.), 1902. Б
507. Стијаковић Тривун (Ј.), 1938. Б
508. Стијаковић Јованка (Перо), 1913.
509. Стијаковић Живко (К.), 1916. Б
510. Стијаковић Даница (К.), 1908.
511. Стијаковић Цвијета (Л.), 1939. Б
512. Стијаковић Лазар (Никола), 1924.
513. Стијаковић Лука (Цвијета), 1939.
514. Стијаковић Анкица (М.), 1930. Б
515. Стијаковић Бранко (М.), 1916. Б
516. Стијаковић Драган (М.), 1928. Б
517. Стијаковић Илинка (М.), 1906. Б
518. Стијаковић Мићо (М.), 1937. Б
519. Стијаковић Петра (М.), 1935. Б
520. Стијаковић Љубица (М.), 1931. Б

521. Стијаковић Раде (М.), 1902. Б
522. Стијаковић Симо (М.), 1937. Б
523. Стијаковић Стојка (М.), 1929.Б
524. Стијаковић Мара (мати домаћина Стијаковић Петка).
525. Стијаковић Марица (Јово), 1924.
526. Стијаковић Милан (Илија), 1938.
527. Стијаковић Миле (Милан), 1928.
528. Стијаковић Милош (Јово), 1928.
529. Стијаковић Милорад (Михаило), 1937.
530. Стијаковић Милосавка (Станоја), 1940.
531. Стијаковић Миља (Станоја), 1925.
532. Стијаковић Мирјана (Станоја), 1939.
533. Стијаковић Цвијета (Н.), 1934. Б
534. Стијаковић Душанка (Н.), 1927. Б
535. Стијаковић Марија (Н.), 1938. Б
536. Стијаковић Нада (Милан), 1932.
537. Стијаковић Ненад (Лазо), 1941.
538. Стијаковић Никола (Милан), 1935.
539. Стијаковић Новак (Лука), 1936.
540. Стијаковић Драгица (П.), 1920. Б
541. Стијаковић Славица (П.), 1921. Б
542. Стијаковић Пејо (Тодор), 1919.
543. Стијаковић Љубица (Јово), 1937.
544. Стијаковић Љубица (Миле), 1910.
545. Стијаковић Љубомир (Јово), 1939.
546. Стијаковић Драган (Р.), 1940. Б
547. Стијаковић Митар (Р.), 1932. Б
548. Стијаковић Панте (Р.), 1937. Б
549. Стијаковић Љубица (Р.), 1939. Б
550. Стијаковић Раде (Коста), 1913.
551. Стијаковић Радмила (Милан), 1930.
552. Стијаковић Рајко (Илија), 1931.
553. Стијаковић Душан (С.), 1933. Б
554. Стијаковић Милева (С.), 1941. Б
555. Стијаковић Никола (С.), 1898. Б
556. Стијаковић Радосава (С.), 1939. Б
557. Стијаковић Вељко (С.), 1940. Б
558. Стијаковић Зорка (С.), 1891. Б
559. Стијаковић Саво (Митар), рудар, 1918.
560. Стијаковић Славко (Станоја), 1934.
561. Стијаковић Стоја (Раде), 1923.
562. Стијаковић Стојко (Милан), 1924.
563. Стијаковић Марија (Т.), 1890. Б

564. Стијаковић Милан (Т.), 1937. Б
565. Стијаковић Тодор (Ђорђо), 1902.
566. Стијаковић Вид (Станоја), 1927.
567. Стијаковић Вида (Млађен), 1910.
568. Стијаковић–Шешић Марија (Симо), 1902. к
569. Стијаковић–Шипка Јованка (Никола), 1893. к
570. Стијаковић–Шукало Вида (Сретеније), 1914. к
571. Стијаковић–Дојчиновић Даринка (Никола), 1912. к
572. Стијаковић–Граворац Зорка (Никола), 1907. к
573. Стијаковић–Јокић Савка (Ђорђе), 1914. к
574. Стијаковић–Кречар Доста (Цвијо), 1904. к
575. Стијаковић–Малинић Илинка (Михајло), 1906. к
576. Стијаковић–Михајловић Љепосава (Боћан), 1924.
577. Стијаковић–Наранџић Љубица (Панте), 1895. к

578. **СТОЈАНОВИЋ** Љубо (Илија), 1937.
579. Стојановић Марко (Никола), 1938.
580. Стојановић Милорад (Илија), 1930.
581. Стојановић Никола (Стево), 1900.
582. Стојановић Стана (Пантелија), 1919.
583. Стојановић Стево (Никола), 1936.

584. **ШЕШИЋ** Бранко (Ђорђо), 1935. к
585. Шешић Ђуро (Душан), 1935. к
586. Шешић Коста (Душан), 1928. к
587. Шешић Мићо (Душан), 1930. к
588. Шешић Љубо (Ђорђо), 1928. к
589. Шешић Симо (Душан), 1932. к

590. **ТАДИЋ** Андрија (Ђорђо), 1940.
591. Тадић Ђурђија (Михајло), 1928.
592. Тадић Ђурађ (Мирко), 1938.
593. Тадић Богдан (Васкрсија), 1919.
594. Тадић Драган (Стојко), 1927.
595. Тадић Драгослав (Богдан), 1940.
596. Тадић Душан (Васкрсија), 1913.
597. Тадић Душанка (Мирко), 1940
598. Тадић Глиго (Стојан), 1940.
599. Тадић Госпова (Тривун), 1940.
600. Тадић Јованка (Стојко), 1938.
601. Тадић Јованка (Васкрсија), 1925.
602. Тадић Јово (Стојко), 1937.
603. Тадић Љубица (Лазар), 1926.

604. Тадић Љубица (Нико), 1928.
605. Тадић Љубо (Ђуро), 1928.
606. Тадић Мара (Нико), 1940.
607. Тадић Марица (Ђорђо), 1929.
608. Тадић Мијољка (Лазо), 1906.
609. Тадић Милан (Ђуро), 1900.
610. Тадић Милан (Тривун), 1930.
611. Тадић Милка (Васкрсија), 1924.
612. Тадић Милош (Коста), 1928.
613. Тадић Милош (Стојко), 1933.
614. Тадић Млађен (Јово), 1921.
615. Тадић Новак (Мирко), 1936.
616. Тадић Новак (Остоја), 1921.
617. Тадић Новак (Тривун), 1936.
618. Тадић Петко (Милан), 1920.
619. Тадић Петко (Остоја), 1925.
620. Тадић Савета (Петко), 1935.
621. Тадић Саво (Васкрсија), 1928.
622. Тадић Славка (Никола), 1912.
623. Тадић Стојић (Остоја), 1926.
624. Тадић Томислав (Ђорђо), 1934.
625. Тадић Урош (Коста), 1933.
626. Тадић Урош (Остоја), 1927.
627. Тадић Вјекослав (Душан), 1940.
628. Тадић Здравко (Симеун), 1924.
629. Тадић Златомир (Стојан), 1938.
630. Тадић Зорка (Раде), 1934.
631. Тадић–Михајловић Даница (Миле), 1988. к
632. Тадић–Михајловић Стоја (Симеун), 1879. к

633. **ТОДИЋ** Љубица (Митар), 1925. к
634. Тодић Слободан (Ђ.), 1934. Б
635. Тодић Марица (Ђ.), 1932. Б
636. Тодић Марица (Ђ.), 1932. Б
637. Тодић Слободан (Ђ.), 1934. Б
638. Тодић Мијољка (Л.), 1900. Б
639. Тодић Ђурђија (М.), 1920. Б
640. Тодић Ђурђија (М.), 1920. Б
641. Тодић Ђурађ (М.), 1938. Б
642. Тодић Андрија (М.), 1940. Б
643. Тодић Божо (М.), 1924. Б
644. Тодић Ратко (М.), 1904. Б
645. Тодић Боро (О.), 1925. Б

646. Тодић Босиљка (П.), 1939. Б
647. Тодић Гојко (П.), 1930. Б
648. Тодић Милева (П.), 1938. Б
649. Тодић Стака (П.), 1932. Б
650. Тодић Глиго (С.), 1940. Б
651. Тодић Илинка (С.), 1927. Б
652. Тодић Милош (С.), 1930. Б
653. Тодић Златомир (С.), 1938. Б
654. Тодић Богдан (В.), 1920. Б
655. Тодић Миљка (В.), 1929. Б
656. Тодић Васкрсија (Симеун), 1911.
657. Тодић–Шукало Љубица (Млађен), 1890. к
658. Тодић–Бочић Јованка (Илија), 1904. к
659. Тодић–Кречар Даница, 1884. к
660. Тодић–Милаковић Јованка (Јово) 1907. к
661. Тодић–Савић Анђа (Мила), 1903. к

662. **ТОДОРИНОВИЋ** Сава (Цвијо), 1906.

663. **ВАСИЋ** Бошко (Ђурађ), 1927.
664. Васић Марко (Ђорђо), 1936.
665. Васић Милош (Ђорђо), 1929.
666. Васић Милорад (Ђорђо), 1932.
667. Васић П. Ђуја, 1905. Б
668. Васић Драгиња (П.), 1908. Б
669. Васић Петар (Ђурађ), 1934.
670. Васић Тривун (С.), 1882. Б
671. Васић–Михајловић Цвијета (Марко), 1901. к
672. Васић–Михајловић Десанка (Никола), 1914. к
673. Васић–Михајловић Милица (Ристе), 1887.
674. Васић–Михајловић Василија (Саво), 1884. к
675. Васић–Рачић Стана (Млађен), 1918. к
676. Васић–Вучић Госпова (Остоја), 1904. к

677. **ВУЧИЋ** Лазар (Остоја), рудар, 1900. к
678. Вучић Сретеније (Василија), рудар, 1900. к
679. Вучић Грозда (Т.), 1926. Б

Накнадним истраживањем утврђена су имена још 16 побијених рудара у руднику Раковац, који су били из других села, тј. оних који нису били из Дракулића, Шарговца и Мотика, па њихова имена нису обухваћена у списковима покланих у тим селима. То су:

1. Гогих Душан, Бистрица,	9. Пајић Митар, Чокори
2. Гороња Јово, Павловац	10. Пајић Неђо. Чокори
3. Грујић Мирко, Бистрица	11. Панић Душан, Павловац
4. Грујић Новак, Пискавица	12. Ратковић Бранко, Бистрица
5. Грујић Петар, Бистрица	13. Стрика Ђиро, Пискавица
6. Мацановић Манојло, Чокори	14. Ченић Лазо, Павловац
7. Нинковић Јово, Павловац	15. Шобота Милан, Павловац и
8. Пајић Борко, Чокори	16. Шутиловић Пантелија, Пискавица

УКУПНО ПОКЛАНИХ 7. ФЕБРУАРА 1942. ГОДИНЕ У СЕЛИМА:

ДРАКУЛИЋ	1.363
ШАРГОВАЦ	257
МОТИКЕ	679
РУДАРИ ИЗ ОКОЛНИХ СЕЛА	16
УКУПНО ПОКЛАНИХ ЛИЦА	2.315

Према томе, у Дракулићу, Шарговцу, Мотикама и руднику Раковац 7. фебруара 1942. године убијено је и поклано укупно 2.315 Срба.

V
ФРАТРИ О ПОКОЉУ СРБА

КЊИГА ЈЕДНОГ ХЕРЦЕГОВАЧКОГ ФРАТРА ФРАЊЕВЦА О ПОКОЉУ СРБА

ХЕРЦЕГОВАЧКИ ФРАТАР БРАНИ ФРА САТАНУ

Када сам већ био завршио рукопис своје књиге „Фратри и усташе кољу“ и тражио издавача за њу, у јесен 2002. године доспела ми је у руке књига мени до тада непознатог херцеговачког фратра фрањевца Мартина Планинића „Фра Томислав Филиповић жртва клевете.“²⁴⁸ Пошто је главни „јунак“ те књиге управо онај монструозни фратар Фра Сатана о коме ја пишем у овој својој књизи, који је предводио усташе у покољу српских села код Бање Луке Дракулић, Шарговац и Мотике 7. фебруара 1942. године и сам непосредно клао рударе у руднику Раковац код Бање Луке и школску децу у основној школи у Дракулићу, те пошто фра Планинић то све негира и доказује да је Фра Сатана жртва српске клевете, морам да се осврнем на ту књигу, мада то нерадо чиним. О њој се не може расправљати на научном и културном нивоу, јер у њој нема ни науке, ни културе, ни морала. Ја сам о Фра Сатани написао један дужи текст у претходном делу ове књиге, у поглављу „Кољачи“, па нема потребе да то овде понављам, сем понеке појединости.

Књига „Фра Томислав Филиповић жртва клевете“ је памфлет који са топлином говори о Католичкој цркви у Хрватској, Независној Држави Хрватској и усташама, а негира њихове злочине над Србима у Другом светском рату. Аутор софистички и сколастички доказује да су документа о страдању Срба од стране фратара и усташа, а посебно оно што је написано и објављено о злочинима Фра Сатане, измишљотине, великосрпска пропаганда и клевета. Књига је један колаж саткан од писама, разговора, порука, полемика, клевета, реторичких наглабања, пропаганде, фратарских казивања, поука, проповеди, библијских цитата, докумената, коментара, факсимила, националистичких излива и напада на Србе.

Фра Планинић је биготни клерикалац и острашћени хрватски шовиниста. То му мути и сужава кругове ума и поппштења. Он доказује оно што унапред жели да јесте, или што жели да Католичка црква и Хрвати од њега чују, без обзира што то није истина. Доказује да је клевета све што је написано о злочинима фратара и усташа. Клевета је лажна оптужба, тј. када се неке припише нешто ружно, а то није тачно. А ако је тачно то што му се приписује, онда то није клевета, иако му то може бити непријатно и може да му шкоди. Фра Планинић побија истините грозне чињенице о монструозном Фра Сатани. Зато његова књига изазива згражање. Она је још једна тамна мрља на Католичкој цркви у Хрватској.

²⁴⁸ Фра Планинић, н. д.

Објављивање књиге темпирано је управо за почетак крвавог рата у Југославији 1991–1995. године, који су, као што је говорио први председник Хрватске Фрањо Туђман, желели и изазвали Хрвати и у коме су они извршили још једно насиље над Србима у „Бљеску“ и „Олуји.“ Књига је идејна подршка новим усташама, слична оној коју су пред и у току Другог светског рата пружали фратри Павелићу и ондашњим усташама.

Код припреме и издавања књиге аутор ужива подршку многобројних фратара. Фра Фрањо Мабић пружа му свесрдну потпору у писању књиге и новчану помоћ за њено објављивање, др фра Квирин Васиљ оцењује његова истраживања о фра Филиповићу као „врло темељита и занимљива“ (стр. 4; – у даљем тексту број у загради на крају цитираног текста означава страну фра Планинићеве књиге на којој се налази цитирани текст или нека констатација), фра Јаков Бубало саветује фра Планинића код писања књиге и пише поговор у коме фра Сатану назива „освједоченим хрватским родољубом“ (73), фра Венделин Карачић лекторише текст, фра Иво Марковић обрађује текст, фра Иван Бебек шаље новац из Швајцарске (145). Текст за штампу припремила је логистика ратне бригаде Краља Томислава у Томиславграду (Дувну). Све фратар до фратра, брат до брата, Хрват до Хрвата на почетку рата. Нема никога другога.

Повод за објављивање књиге била је преписка између фра Мартина Планинића и православног свештеника и професора апологетике на Теолошком факултету у Београду др Лазара Милина. Др Милин је 25. фебруара 1971. године у „Православљу“ објавио да је неко после једног предавања рекао да га не занима религија зато што су католички фратри клали српску децу. То је прочитао и фра Мартин, па је целим својим фратарским и шовинистичким капацитетом кренуо у доказивање да фратри, па ни Фра Сатана, нису клали српску децу и да усташе нису вршиле геноцид над Србима. Он у Уводу објашњава зашто пише књигу о фра Томиславу Филиповићу: „Али не због фра Томислава, него због своје Католичке Цркве, и свога хрватског народа...“ (6). Покушава да пере мрље с Католичке цркве у Хрватској и са хрватског народа за време НДХ, чији је велики број припадника (фратара и усташа) својим злочинима силно упрљао ту Цркву и тај народ за сва времена.

Тако је почела формално задивљујуће толерантна полемика између једног српског свештеника и једног католичког фратра из Фрањевачког реда. На страни свештеника су стварни догађаји и историјска документа о њима, а на страни фратра су речитост, фратарска бескрупулозност, језуитска острашћеност и рафинирана казуистика, тј. вешто, лукаво доказивање невиности фратара и усташа на појединачним случајевима, без обзира на целовитост геноцида НДХ. Своје „истраживање“ о Фра Сатани фра Планинић је почео 1971. године и наредних 30 година скупљао и измишљао грађу за ову своју књижицу од 75 страна (са додацима, углавном разним писмима, 145 страна).

Др Милин, који није посебно проучавао покољ српске школске деце у Дракулићу, у свом тексту навео је име села и датум покоља на основу објављених погрешних података у сарајевском часопису „Свијет“ и у књизи Хрвата др Николе Николића

„Јасеновачки логор смрти.“ (Замењено је име села Дракулић именом Криваја, засеок из суседног покланог села Шарговца, што потврђује и бањалучки бискуп Алфред Пихлер у свом одговору на Мартиново питање да ли код Бање Луке постоји село Криваја: *„Ја сматрам да је новинар ‘Свијета’ замијенио Дракулић именом Криваја.“* (16)).

Фра Планинић је сматрао да на основу оваквог одговора бискупа Пихлера може да занемари податак да у непосредној околини Бање Луке „постоји један засеок села Шарговац који се зове Криваја“, о чему га је обавестио фра Мирослав Куљанац. Он је намерно пренебрегао могућност да се сведок послужио синегдохом, па је село спонтано назвао именом свога засеока.

Исто тако је сматрао да може да занемари извештај Глеза фон Хорстенануа немачкој Врховној команди у коме, поред осталог, пише како су 7. фебруара 1942. године убијена и 53 основца српске националности. И Николић је написао да се злочин десио у селу Криваја, на основу изјаве сведока, који је такође заменио име села именом засеока. Планинић неће да види суштину која се састоји у томе да су усташе поклате децу и рударе, већ формалном логиком доказује да покоља није ни било.

Такође је погрешно и код др Николића и код др Милина наведен датум покоља. Фра Планинић се чврсто ухватио за та два техничка пропуста др Милина, па даље гура својим унапред трасираним колосеком: „Установио сам да не постоји село Криваја с основном школом и да се у близини Бањалуке није догодио злочин над школском дјецом. Школска дјеца у близини Бањалуке нису уопће страдала.“ (14).

Срам га било! Тај проповедник Божје књиге није нашао за потребно да погледа школски Дневник основне школе у Дракулићу за 1942. годину, у коме су записана имена поклане српске деце и дан њиховог покоља – 7. фебруар 1942. године. Сви разговори с братрима са Петрићевца упућују га на Дракулић, а он заменом теза доказује да не постоји село Криваја и изводи закључак да уопште нису страдала српска деца близу Бање Луке.

Јалов човек, човек без деце, као што је фратар, нема и не може имати природне љубави према деци. За њега су и поклана деца само бројеви у неком разматрању или доказивању. Фра Планинић неће ни да спомене усташка, немачка ни италијанска документа о покољу. Користи више пута и грешке појединих извора који село Дракулић зову Дракулићи, па и на основу тога доказује исто. Неозбиљан човек.

Фра Мартин Планинић често истиче да трага за истином. То није тачно. Њега не интересује истина. Он тражи и конструише само приче на основу којих ће извести своју причу о невиности Фра Сатане. У свом писму ондашњем гвардијану самостана Петрићевац код Бање Луке Анти Перковићу поручује: *„Ако одговорите, скинут ћете клевете ‘са жупника гвардијана’, дакле, са себе, с редовништва и свештенства опћенито и с патничког хрватског народа.“* (128).

Разуме се – ако одговори да покоља није било и да је Фра Сатана невин, а не ако одговори онако како је стварно било. Питањем се сугерира такав одговор који ће скинути тобожњу клевету, а не истинит одговор. И бивши гвардијан, као и остали братри, одговара по жељи Планинића. А тај Планинић је био у прилици

као мало ко, можда као нико, да од својих колега фратора, а посебно од бившег гвардијана и жупника жупе Петрићевац у којој је извршен покољ, сазна и објави праву истину о покољу Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, јер су то они најбоље знали. Неки су посредно, а неки непосредно учествовали у покољу. Да је то поштено одрадио, ушао би у историју и својим примером би увећао углед фрањевачких фратора и Католичке цркве код припадника свих конфесија на овим просторима.

Фра Мартин Планинић није научник из било које друштвене области, нити је поштен аматер истраживач чињеница о једном фрањевачком монструозном фратру, школованом и одгојеном у окриљу Католичке цркве у Хрватској, ни о покољу Срба у селима код Бање Луке у фебруару 1942. године. Он је један обичан, просечан фратар, такође школован и одгојен у окриљу Католичке цркве у Хрватској, који воли ту цркву („...љубим Цркву која је милосрдни Бог међу грешним људима“ (49), свој Фрањевачки ред („Чувај ред и ред ће чувати тебе“ (59)), Независну Државу Хрватску („Осим обране Цркве од клевете ваља бранити и НДХ, онодобну државу. У њој сам се родио и у свом раном дјетињству био њезиним грађанином... НДХ је 10. травња 1941. у Загребу проглашена и, наглашава он, истог дана од Маџарске призната“ (53, 64)); ...„Много је црнила потрошила комунистичка страховлада да би оклеветала хрватски народ у његову државном и црквеном лику“ (5); ...„због ‘лојалности’ партизанској власти те осталих облика људске слабости допустили смо да НДХ са својим државним врхом те војском и редарством буде, не само оцрњена него и оклеветана.“ (141). Па, ето, он је ту да је брани (64), као и усташе који су били „представници државне власти“ (53) и „храбри бранитељи“ (142).

ФРАТАР ЗАОБИЛАЗИ ИСТИНУ

Иако често истиче да трага за истином, фра Планинић неће ни да покуша да дође до ње тамо где му се пружа повољна прилика за то. Наводим овде примере како је то могао урадити, да би неко у евентуалним будућим истраживањима покушао да дође бар до неког од тих извора. Ево како је могао, а није хтео, да сазна истину о Фра Сатани и о покољу Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године:

1) разменио је неколико писама са фра Антом Перковићем, који је био гвардијан (старешина) самостана на Петрићевцу и жупник (свештеник који управља жупом) Петрићевачке жупе баш у време покоља (36), па је логично да је знао за покољ у својој жупи. У просторијама његовог самостана одржан је састанак организатора покоља уочи самог покоља. Цитирам и овде поуздани немачки извор – Извештај Глеца фон Хорстенауа, професионалног немачког обавештајца, представника немачке Врховне команде при усташкој влади, који се завршава следећим речима:

„У дану уочи масакра одржан је састанак у манастиру Петрићевац код Бањалуке, на којем су учествовали др Виктор Гутић, др Стилиновић, председник суда

у Бањалуци, више католичких свештеника, међу којима и извесни свештеник Филиповић, који је потом присуствовао и самом клању.²⁴⁹

Овај Извештај познатог немачког обавештајца не допушта сумњу о скупу у Петрићевцу пред покољ. Ако је том скупу присуствовало „више католичких свештеника...“, међу којима и фра Томислав Филиповић, логично је да му је присуствовао и домаћин гвардијан фра Анте Перковић. Вероватно је и он дао свој допринос организацији покоља. Какав и колики – то знају само он и они који су били на састанку. Није тај гвардијан без разлога на крају Рата заједно са Фра Сатаном и другим усташама покушао да побегне у иностранство с Лубурићевом бојном, а после Рата робијао у Брчком, Тузли и Сарајеву. Он је о покољу вероватно знао све. У Планинићевој књизи прича да је после покоља био у Загребу, код надбискупа Алојзија Степинца. Цитирам: *„Затражио сам аудијенцију код надбискупа, и одмах ме је примио... И о Дракулићу сам му све детаљно испричао... Код надбискупа сам био тада скоро три сата.“* (124)

Фра Планинић је вероватно могао да од свог колеге фра Перковића сазна оно што је рекао Степинцу и све друго што је запамтио о покољу. Фратар је поверљив према фратру. Гвардијан показује да има добро памћење када говори о фра Томиславу Филиповићу и догађајима из 1942. године. Вероватно да никада није заборавио састанак усташких главешина и фратара у свом самостану непосредно пред покољ, нити је заборавио оно што је испричао Степинцу, јер се сећа да му је *„све детаљно испричао.“* Такви догађаји се не заборављају. Ту његову изјаву фра Планинић је унео у своју књигу, али он нам ништа не каже о томе да ли је бар покушао да од гвардијана сазна појединости о покољу, што би се нормално очекивало од једног правог истраживача. Одмах се ту стиче утисак да он заобилази истину. Прескаче оно што је суштинско, а бележи многе неистине ондашњег гвардијана, којима он правда себе, своје фратре, Фра Сатану, католике – суседе покланих Срба и Католичку цркву;

2) фра Планинић је могао сазнати истину о покољу и од фратра Алојзија Атлије. Цитирам фра Планинића: *„Трагајући за истином о фра Томиславу стигао сам на Петрићевац... На све посебно се осврнуо један други фратар. Он је рекао: ‘Све ми је познато што је ту било... Био сам капелан на Петрићевцу.’“* (51). То је пред свима изјавио фра Алозије Атлија, који је живео на Петрићевцу све до 7. маја 1995. године.

Фра Планинић је, дакле, имао пред собом прворазредни извор података о покољу. Требало је само отворити ту књигу, па читати. Ни један савестан истраживач не би пропустио такву јединствену прилику да сазна истину за којом деценијама трага. Одмах би се устремио на тај извор као кобац на кокошку и цедио га до последње речи. Зашто то није урадио и фра Планинић? Он ни једно једино питање не поставља фратру, који сам каже да зна све. Прелази преко његове изјаве као да је није чуо. Очито је да фра Планинића не интересује истина о фра Томи-

²⁴⁹ В. Казимировић, наведено дело у овој књизи, стр. 122.

славу Филиповићу. Ја чак претпостављам да је он ту истину и сазнао од фра Алојзија Атлије, али неће да је саопшти у својој књизи. Он само злобно трага за непотпуностима и противречностима у изјавама сведока и у другим изворима, да би на основу њих доказао да је Фра Сатана оклеветан. Са таквим истраживачем нема шта да се расправља;

3) фра Планинић се 1978. године дописивао и са фра Ивом Жилићем, који је био катехета (вероучитељ) у самостану Петрићевац у време покоља Срба у Петрићевачкој жупи. И фра Жилић, који је живео у исто време и под истим кровом са фра Томиславом Филиповићем и вероватно заједно с њим у самостану такође учествовао у договору о покољу Срба, као и остали фратри из самостана, могао је фра Планинићу дати драгоцене податке о покољу. Али фра Планинић не инсистира на томе, већ га усмерава на неистините одговоре. (У свом писму фра Жилићу фра Планинић, по обичају, унапред каже да је фра Филиповић оклеветан, чиме сугерира жељени одговор. Каже: „Уз име фра Томислава Филиповића нагомилао се много лаж. Та лаж шкоди и свећенству и мукотрпном хрватском народу“ (131)). (Фра Планинић често употребљава именицу лаж и глагол лагати, као у наведеном случају, чиме доказује свој културни профил. За њега је све лаж о фратарским и усташким злочинима. Мени културни обзири не дозвољавају да употребљавам те речи чак ни код његових изјава, где би оне сасвим пасовале.) Зато, оче Жилићу, напиши да Хрвати нису поклали Србе, већ то припиши муслиманима!

Пошто му истина смета, фра Планинић се упиње да је прикаже као лаж, као клевету. И фратри, чија писма и изјаве објављује, подржавају га у томе. Ево шта му, поред осталог, без сумње и резерве, одговара фра Иво Жилић: „У ноћи између 6. и 7. вељаче (од петка на суботу) дошли су усташе муслимани с Дрине да се освете бањалучким православцима за четнички покољ извршен над муслиманима у близини Дрине. Ту врсту усташа називали смо црне усташе. Кад су споменути усташе муслимани стигли у Бања Луку, узели су са собом једну сатнију II Поглавникове тјелесне бојне (у којој је духовник био фра Томислав Филиповић), па су отишли у Дракулић и Мотике те у рудник угљена Раковац. У Дракулићу и Мотикама побили су много цивилног становништва (точан број не знам), а у руднику Раковац побили су раднике који су се враћали с посла и оне који су требали доћи на посао. Ни број побијених рудара није ми познат. Рећи ћу Вам и то да је фра Томислав осим свога правога презимена имао и квази презиме МАЈСТОРОВИЋ“ (132).

Откуд фра Жилић све то тако добро зна? Као да је с муслиманима био откад су кренули с Дрине па до завршетка покоља. Не спомиње покољ у Шарговцу. (Више докумената о покољу у три села назначава да је покољ извршен у Дракулићу, а не спомињу Шарговац и Мотике. Неки то чине из незнања, а фратри да би умањили злочин.)

Фра Планинић пише да су му фратри Станко Бозука и Франо Јосиповић рекли да је покољ извршен ради освете за злочине над Хрватима: „У село Дракулић и један дио Мотика почетком 1942. дошли су непознати људи у усташкој униформи (да то, господине Планинићу, нису били партизани, као што тврдите да су управо

они поклали Србе у православној цркви у Глини? – Л. Л.) *да изврше покољ над православним становништвом ради освете због четничких злодјела над хрватским живљем*“ (53).

Који фратар ту говори неистину? Један каже да је покољ био одмазда за поклане муслимане, а други за *„злодјела над хрватским живљем.“* Фра Сатана на једном месту каже да су Срби поклани зато што су носили партизанима динамит и храну, а на другом – зато што су отворили ватру на усташки одред који је водио рударе на саслушање. Ни један од њих не каже да је чуо да се то прича. Сви експлиците тврде да је тако било. Фра Базука и фра Јосиповић кажу да је покољ извршен само у селу Дракулићу и једном делу Мотика. У ствари, поклани су још целе Мотике, цео Шарговац и радници у руднику Раковац. То они прескачу да би умањили злочин.

Боже, како ти фратри умеју да кривотворе истину! Како се труде и како умеју да усташко кукавичје јаје потуре другоме, овог пута муслиманима, које никада нису трпели. (А када су у питању претпостављена пребацивања злочина на Хрвате, фра Планинић насловљава један свој текст: *„Не допустимо да се кривња једнога пребаца на другог“* (141). *„Тко свој злочин пребацује на другог, тај не заслужује ни ‘ч’ од човјека у најузвишенијем значењу те ријечи. Исто вриједи и за скупне злочине. Тко их пребацује на леђа другог народа, тај не заслужује ни ‘н’ од ријечи народ у њезином најузвишенијем значењу“* (142)).

Фратри пребацују свој и усташки злочин у Дракулићу на леђа муслимана, на „цвијеће хрватског народа.“

Испада да су муслимани, *„црне усташе“*, били неприкосновени у НДХ, као паше у турско доба. Могу да се шетају по НДХ куда хоће и да у тој држави кољу кога хоће. Могу да за ту свху узму усташа колико хоће и одакле хоће. Дошли однекуд с дугачке и криве Дрине у Бању Луку, узели једну већу усташку јединицу, као крпу са смеишта, па кренули да кољу поданике НДХ, без ичијег одобрења. Ово је не само неистина коју су фратри измислили већ и нелогично и смешно.

Фра Жилић саопштава фра Планинићу још једну ноторну неистину: *„НДХ је начелно била против злочина“* (132). А основна карактеристика НДХ је злочин. Она је саздана на злочину. Сразмерно својој величини, она је у Другом светском рату побила и поклала највише невиних људи, својих поданика (Срба, Цигана и Јевреја), више од било које друге зараћене државе. Ето, фра Планинић такве неистине једног католичког фратра уноси у своју књигу као истинита сведочења, а не тражи да му каже праву истину о покољу. Фра Планинић више воли неистине, да би злочин пренео са Хрвата на муслимане и тиме оправдао *„свећенство и мукотрпни хрватски народ“* и Независну Државу Хрватску.

Интересантно је овде скренути пажњу и на изјаву фра Жилића *„да је фра Филиповић имао и квази презиме МАЈСТОРОВИЋ.“* Фра Планинић оптужује све и свакога да су му то презиме натурили Срби и други непријатељи хрватског народа. (Презиме Мајсторовић „измислили су непријатељи Католичке цркве да би одвратили позорност од својих злочина“ (45)).

И ово је обична злонамерна фра Планинићева измишљотина и подвала. Нису Срби фра Томиславу Филиповићу дали презиме Мајсторовић, већ му га је лично

дао командант свих концентрационих логора у Независној Држави Хрватској мајор Вјекослав Лубурић.

Када је фра Томислав Филиповић после покоља Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама отишао с Петрићевца у Загреб, најкрволочнији усташки кољач Лубурић му је рекао:

– Био си мајстор (у клању Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама – Л. Л.) и од сада ћеш се звати Мајсторовић.

Онда је тај Мајсторовић постављен за управника логора у Јасеновцу да ту „мајсторише“ још грозоморније него до тада. Због тога је добио још једно ново име: Фра Сатана. (Тако је овај монструм имао следећа имена и презимена: Мирослав Филиповић, Томислав Филиповић, Вјекослав Филиповић, Мирослав Мајсторовић, Вјекослав Мајсторовић и Фра Сатана.)

Не разумем како би „непријатељи Католичке цркве“ једним презименом могли одвратити пажњу са својих злочина;

4) фра Планинић пише: „Покољ школске дјеце споменуо ми је дон Ивица Влашић у Загребу 15. српња 1978, а ја сам му рекао да је то прича. И с тим је завршило. Кад сам му споменуо да је његова сестрана, од сестре кћи, Мара Ковачевић била учитељица близу Бањалуке и да ми о њој нешто каже, ништа није хтио казати“ (64)... „Дон Ивица Влашић није упорно бранио своје уверење кад је на своје уши чуо моје излагање“ (65). Дакле, о покољу му је могао причати, вероватно опширно и детаљно, дон Ивица Влашић, чија је сестричина Мара Ковачевић у време покоља била усташа у Бањој Луци, о којој у овој књизи говори Драган Стијаковић. Она је свакако знала све о покољу деце и вероватно је све детаљно испричала свом ујаку дон Влашићу.

Дон Ивица Влашић, тада угледни бањалучки свештеник, брат тадашњег управника болнице у Бањој Луци др Ладислава Влашића, у време покоља „био је запослен као архивар“ (123) на Каптолу у Загребу. Била су му доступна сва документа о покољу. Сигурно је да их је као свештеник с покланог подручја пажљиво прегледао. Вероватно нико жив 1978. године није као он био упућен у документацију, па и у истину описану у документима у архиву, о покољу у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Сигурно му је и брат др Ладислав причао о покољу бар оно што је чуо од преживелих Срба који су после покоља доспели код њега у болницу. Дон Влашић жели да о томе прича фра Планинићу. Иначе покољ не би спомињао.

Међутим, ту „енциклопедију“ о покољу фра Планинић неће ни да чује. Пресеца га у старту тврдњом „да је то само прича.“ Дон Влашић је имао своје сазнање и своје уверење о покољу, не знамо какво, али га је бранио пред фра Планинићем, истина не упорно. Да је фра Планинић честит истраживач, он би и то дон Влашићево уверење саслушао и унео у своју књигу. Али, очито је да се он дао на убеђивање дон Влашића, као да је дошао да му држи моралку, а не зато да од њега нешто сазна, па овај није више имао снаге да „упорно“ брани своје сазнање и уверење. И овде фра Планинић избегава поуздан извор информација о покољу, да би могао доказивати оно што је унапред планирао – да је фра Томислав Филиповић невин и да покоља није било;

5) после покоља 7. фебруара, управа (Провинцијалат) Фрањевачке провинције Босне Сребрене испитивала је случај фра Филиповића. У записнику пролетњег конгреса те провинције од 28. априла 1942. године стоји: *„Има се расправљати и случај пп. оо. фра Томислава Филиповића... Мп. о. Провинцијал је овдје опширно изложио случај фра Томислава Филиповића“* (55). Из тог записника, који му је био доступан, фра Планинић је могао сазнати доста података, а можда и целу истину, о фра Томиславу Филиповићу и покољу 7. фебруара, и то објавити у својој књизи. Али он бежи од истине;

6) старешина Фрањевачке провинције Босне Сребрене фра Анђело Каић у разговору с фра Планинићем у октобру 1973. године каже: *„Чуо сам да су многи православни побијени, те да је био ту назочан и фра Томислав Филиповић... Отишао сам на Петрићевац да испред старјешинства испитам случај. Ту га нисам нашао, отишао је с усташама у Загреб... Започео сам испитивање фратара. Након тога сам испитивао и цивиле. Први цивил кому сам дошао с тим послом био је мој ујак Павао Билић“* (118).

Да сам био на Планинићеву месту, уложио бих максималне напоре да од тог високог фрањевачког руководиоца сазнам истину о покољу. Он је то неспорно добро знао. После покоља, 20. априла 1942. године, добио је вероватно потпуну и истиниту информацију од жупника жупе Петрићевац фра Анте Перковића. Није послао свог сарадника да провери и допуни информације. Он је као прва личност Провинцијалата дошао у Бању Луку да се упозна са случајем фра Филиповић. То само по себи нешто говори и значи. Разговарао је с фратрима и цивилима на Петрићевцу. Нису његови фратри могли да знају све, а он, њихов покрајински старешина, ништа. Нису га смели обмањивати. Сигурно је да су му казали све што су знали о покољу. А знали су све. Треба да је сазнао све чињенице и од цивила. И они су знали све и све су вероватно рекли велечасном провинцијалу. Све је знао и његов ујак Павао Билић. И сигуран сам да му је све испричао. Који би то ујак нешто скривао од свога сестрића, уз то и фратра, човека Свете књиге? Мени је разумљиво што је фра Анђело Каић „исфризирао“ свој извештај за јавност, који за истраживача нема велике вредности. Али, да је казао оно што зна, то би било оно право. Међутим, фра Планинић није ни покушао да сазна оно право. А можда је и сазнао, али неће да нам каже;

7) истину о покољу фра Планинић је могао сазнати од католика у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Верници би фратру казали шта знају, а знали су много. Знали су све. Неки су били с усташама док су ови клали. Они никад нису хтели да о том сведоче пред државним органима, ни пред Србима. Мени не би користило да сам отишао међу њих. Неки су ме грубо питали зашто фотографишем објекте близу њихових имања када сам снимао куће и штале покланих Срба у Мотикама. А сведочили би пред фратром Мартином. Верници су одани фратру (брату). Поставља се питање зашто фра Планинић није прошетао до католика у жупи Петрићевац и разговарао с њима о покољу, кад је већ био близу тих села, у самостану те жупе? Дошао би до драгоцених података. Имао је времена и услова за то. Тридесет година је радио на својој књизи;

8) фра Планинић је могао да сазна истину, или бар део истине, о покољу од 7. фебруара 1942. године и од преживелих Срба и њихове родбине, а таквих је 1971. године било доста у Дракулићу, Шарговцу, Мотикама и околним селима. Неке сам ја пронашао после 20-30 година, као што се види у овој књизи. Међутим, фра Планинић није обавио ни један једини разговор са Србима о покољу. И то нешто говори и значи. Он углавном разговара са братрима, са којима је на истој таласној дужини. Они му повлађују.

ФРАТАР ПОБИЈА ЧИЊЕНИЦЕ

Поред тога што повлађује неистинама и измишљотинама својих колега фратара и што сам избегава да открије истину тамо где може, фра Планинић негира и оно што се поуздано зна о злочинима фратара и усташа. У ствари, цела његова књига је атак на податке о злочинима. Навешћу овде двадесетак примера.

1) Он се посебно окомио на др Виктора Новака, ту највећу интелектуалну и моралну громаду, какве Хрвати нису никада имали пре ни после њега. Због тога што је у својој књизи „Магнум кримен“, највећој која је написана на српском или хрватском језику, изнео обиље података о злочинима Католичке цркве, посебно Фра Сатане, НДХ и усташа, фра Планинић доказује без доказа да је Новак оклеветао Католичку цркву („Новак је, дакле, оклеветао Католичку Цркву у хрватском народу на подручју Независне Државе Хрватске“ (50)), „он је биједи режимскога писца“ (45), „он овом књигом („Магнум кримен“ – Л. Л.) није оправдао своја два слова ‘Др’ (доктор – Л. Л.), он „у својој гломазној дебелој књизи...“ (46) износи „обичан трач“ (47), белешке у ‘Магнум кримену’ су „гломазне“ и „бесмислене“ (48), па „Због ‘изразите знанствености’ (иронично, под наводницима ‘изразите знанствености’ – Л.Л.) не би се требало ни данас на њу (књигу „Магнум кримен“ – Л. Л.) освртати... за коју је познато из којих је побуда писана и за које доба“ (44). И тако даље...

Ето како један фратарски медиокритет, писац небулозне књиге о најгрознијем фратру, пише о највећем интелектуалцу свога народа, писцу највеће и најпоштеније књиге о злочинима фратара и усташа.

Интелектуални и морални патуљак против интелектуалног и моралног цина!

2) и др Никола Николић и други писци о злочинима католичког клера и усташа за фра Планинића су „режимски свједоци“ (12), „плаћени научници“ (45) и писци који су „пишући по партијској наруџби ‘разне и празне књиге’ имали корист од свога писања“ (45). Фра Планинић у вези с Фра Сатаниним клањем пише на једном месту у својој књизи: „Будући да је требало доказати логичке поставке, а није било чињеница, морало се ‘научно’ измишљати. И измишљало се. Осврнут ћу се на те измишљотине које су пред партизанима означене као изјаве крунских, односно вјеродостојних свједока“ (28).

Онда све што му не годи демагошки побија формалном плитком логиком, размишљањем и измишљањем, без доказа, цедећи и цепидлачећи сваку реч, свако слово и сваку штампарску грешку;

3) за њега је изјава сељака Јове Вукобрада о покољу „нестручна и неморална“ (30). Не очекује ваљда да неуки сељак на суду говори стручно као адвокат и судија. Вероватно би он побијао и изјаве које би биле оверене пред судом са два сведока или снимљене на касетофонску траку ако му не годе, по оној његовој *„Нијечи док ти се не докаже, па и онда кад ти се докаже.“* А он лично каже много без доказа, чак и у провокативним насловима своје књиге: „Разне и празне приче“, „Ријеч оклеветаних“, „Опет измишљотине“, „Постоји прича рекла-казала“, „Неоснованост дјечјег покоља“, „Потпуна неистина“, „Још једна клевета.“. Ништа од тога он није доказао аргументима и документима;

4) фра Планинић пише „да су усташе изреда убијали. Никома од убијених није кривња доказана. Зато је и над злочинцима који су те ноћи били убијени учињен злочин, али не зато што нису били злочинци, него зато што им кривња прије смрти није доказана“ (53). Јасно се види да фра Планинић у жртвама покоља види злочинце и то наглашава два пута (други пут: „не зато што нису били злочинци“, што значи да јесу били злочинци). Нису то речи за које би рекао да их је од некога чуо, па их неспретно интерпретира. То су његове личне тврдње. На основу чега он тврди да су ситна деца били злочинци? А њих је највише поклано. Каква се њихова кривица може доказивати? Несувисло је тврдити да су поклана деца били злочинци. То је нехумано и ружно. Такав фратар срамоти хабит који носи и цркву којој припада. Мене згражава тврдња фратра Планинића да су поклани у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама били злочинци. Ја не видим велике разлике између њега и Фра Сатане, осим што је Фра Сатана извршио злочин. Вероватно би га у сличној ситуацији извршио и фратар Мартин Планинић, јер он у деци у колеџи види злочинце. Грозно!;

5) на више места у својој књизи фра Планинић кољаче у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама зове „казненом експедицијом.“ („Кад је подузета казнена експедиција над православцима у селима Дракулићу, Мотикама и Шарговцу...“ (10); „У тој казненој експедицији побијено је више од 1.600 православаца“ (62); „За Католичку цркву није толико важно оно што је фра Томислав Филиповић учинио у казненој експедицији...“ (27)).

Није то била казнена експедиција. За који њихов злочин су усташе кажњавале православце у тим селима, посебно старце и децу? Усташе су их кажњавале ножем по врату само зато што су били Срби. Овим нетачним називом усташког злочина Планинић оправдава покољ невиног становништва и тако се морално срозава до ништавила;

6) фра Планинић каже: „... да се у близини Бањалуге није догодио злочин над школском дјецом. Школска дјеца у близини Бање Луке нису уопће страдала“ (14). Јесу страдала. У школском Дневнику основне школе у Дракулићу за 1942. годину уписана су имена поклане школске деце. Имам копије листова тога Дневника. И у овој мојој књизи уписана су њихова имена и други подаци о њима. Фратар још једном убија невину децу, коју су први пут поклали његов „јунак“ фра Томислав Филиповић и усташе, „храбри бранитељи“ НДХ;

7) каже: „Католици су оставили стање и имање за Србе у тим селима“ (66). Откуд он то зна? Не каже где је то прочитао, ни ко му је то казао. То није тачно. У овој књизи има доста података о пљачки и подели имовине покланих Срба;

8) каже да је о покољу „разговарао с онодобним бањалучким владиком 14. српња 1978“ (63). Ни то није тачно. У овој књизи је описано како су усташе онодобног бањалучког владика Платона Јовановића садистички мучиле и онда га у мају 1941. године убиле, па фра Мартин није могао разговарати с човеком 36 година после његове смрти. Можда ће моћи да разговара с њим тек на оном свету;

9) каже: „*Нису Хрвати могли учинити зла Србима од 1941. до 1945. колико су Срби учинили њима од 1918. до 1971.*“ (81). Ова тврдња фра Планинића је израз, доказ и илустрација фратарске и усташке мржње према Србима, дуже од једног столећа. Њему ни његовима нису потребни докази за сличне тврдње. Зар оне стотине хиљада побијених и покланих Срба у НДХ нису доказ о бескрајно већим злочинима Хрвата? На ову тврдњу др Лазар Милин одговара фра Планинићу: „*Ви тврдите да су Срби од 1918-1971. г. учинили Хрватима несравњено више зла него што су ‘Хрвати’, тј. усташе, ‘могли учинити Србима од 1941. до 1945.’! Дакле не само што су починили зла, него што су уопште и ‘могли да учине’! То значи да су сва она усташка зверства још увек ништа према ономе што је требало учинити да би се правда потпуно задовољила! Јесте ли Ви свесни какав ужасан грех чините када то тврдите? Ко је Вас тако васпитао и ко је Вама предавао историју XX века? ... Да ли сте Ви свесни страшне тежине ових чини?... Зашто Ви цео српски народ оптужујете за неке злочине чак од 1918. па све до 1971.? – Како су усташе већ у априлу 1941. знали каква ће зла Срби починити ‘хрватском народу’ чак и у будућих тридесет година, па да се и за та будућа зла освете на Србима и српској деци у колевци?... Да ли Ви знате да су баш Хрвати написали о усташким злочинима много више књига него Срби? – Јесте ли Ви читали бар неке од тих књига?... Спаситељ каже: ‘Врачу, исцели се сам!’“ (86);*

10) каже: „Четничка злодјела су кудикамо гора од усташких. Крнавији је четнички нож од усташког“ (80). То није истина. Што не наведе бар један пример? Нека прочита у овој књизи само сведочења о покољу Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, па ће се сам уверити чија је кама крнавија;

11) на питање др Лазара Милина: „Знате ли Ви икакав злочин у свету који би по својој суровости и крволочности био раван овом геноциду“? (84) (над Србима у НДХ – Л. Л.), фра Планинић одговара као из топа: „*Познам већи геноцид. У прошлом рату био је већи геноцид над Хрватима него над Србима*“ (96). Иако жртве не треба лицитирати, мора се рећи да су усташе побацале у јаме, побиле и поклале бар хиљаду пута више Срба, него четници Хрвата. На пример, Драгоје Лукић у својој књизи „Били су само деца“ навео је имена 19.432 српске деце коју су побиле усташе. Може ли фра Планинић направити списак од бар само 20 хрватске деце, а то је хиљаду пута мање, коју су тако садистички мучили и клали четници као усташе српску децу у Јасеновцу? А Лукић је својим истраживањем дошао до само мањег броја побијене деце, и то претежно с Козаре. Може ли фра Планинић да наведе

четнички покољ сличан усташком у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама? Може ли да наведе четнички логор за Хрвате као што су били Јасеновац и Градишка за Србе? Његова злонамерна неистина дубоко вређа сваког Србина;

12) каже: „Покољ је почео 6. вељаче 1942. у 23 сата и завршио идућег дана у 5 сати ујутро. У 5 сати ујутро 7. вељаче 1942. војници су већ били у бањалучкој војарни“ (52)... Чињеница је, како је већ утврђено, да се злочин близу Бањалучке збио 6/7. вељаче 1942. и да је све завршило 7. вељаче око 5 сати ујутро“ (60). То није истина. Фратри враћају време покоља на ноћ 6/7 фебруара. У том времену искључен је покољ школске деце;

13) по њему, Срби су могли да се крију и избегну покољ. Срби се нису крили, јер нико од њих није слутио покољ, нити их је ко обавестио о њему. Католици су пазили на сваку кућу и водили усташе. Водио их је и фра Томислав Филиповић, који је добро знао локацију сваке куће у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Сам жупник Перковић каже за тог свог фратра: *„Но кад је он... отишао у Загреб чуо сам да је он са 4-5 католичких сељака показивао у Дракулићу католичке куће усташама, да би те куће обишли. Из те вијести сам закључио да је он морао нешто унапријед знати о уништењу села Дракулића. Он је село добро познавао, ишао је купити самостанско жито, шљиве итд.“* (122). Зато је неумесно тврдити да је неко могао да побегне и да се сакрије.

По његовом мишљењу, у таквим условима лако су се могле сакрити и усташе које нису хтеле да кољу, иако нигде, па ни у његовој књизи, нема трага да се неки усташа клонио клања. Покољ је било могуће извести ако су по 2-3 усташе, које су водиле комшије католици, изненада упадале у српске куће ујутро, од седам часова па надаље, када су по правилу сви укућани устали, а нико још није напустио кућу;

14) каже да није било покоља школске деце: „На основи до сада реченога лако нам је закључити да није било покоља школске дјеце... Тражећи истину о покојном фра Томиславу Филиповићу, нашао сам да у бањалучком крају постоји прича рекла-казала о покланој српској дјечи за вријеме наставе“ (64). Бањалучки бискуп Алфред Пихлер: *„О покољу у селу Дракулић причао ми је са згражањем жупник др. Никола Билогривић. Усташе су према том причању опколиле село и побили сав српски живаљ не штедећи ни дјеце. Појединости ми је послије причао влч. г. Перо Пајић да су ушли у разред и раставили српску дјецу од хрватске и српску побили“* (115)... *„Ја то (о покољу српске школске деце – Л. Л.) нисам измислио, него сам то чуо од Хрвата у оно вријеме“* (65), каже бискуп Пихлер. Није, дакле, српска пропаганда „у оно вријеме“ измислила, нити је могла измислити „у оно вријеме“ покољ школске деце, већ се то могло на сваком месту чути „од Хрвата у оно вријеме“, као што каже добро обавештени бањалучки бискуп Пихлер, коме се може веровати више него свим фрањевцима заједно. Три бањалучка фратра из времена покоља (Билогривић, Пајић и Пихлер) знају за покољ. У овој књизи има доста доказа да су деца поклана. Фра Планинић каже да нису;

15) на више места у књизи каже да фра Сатана није убијао. *„У околици Бањалучке фра Томисла није окрвавио руке. Невин је од људске крви“* (69)... *„А кад додамо*

већ доказану истину да фра Томислав прије изгона из Реда није био злочинац.“.. (41). Нико до Планинића није имао „доказану истину да фра Томислав прије изгона из Реда није био злочинац.“ То је први „доказао“ фра Планинић. Он је клао 7. фебруара 1942. године, а из Реда је искључен тек неколико месеци после тога злочина, што се види из фра Планинићеве књиге. Према томе, фра Томислав Филиповић јесте био злочинац и у време када је био фратар, тј пре искључења из Реда. Нико тако категорички као фра Планинић не тврди да Фра Сатана није убијао људе. Он то тврди без доказа, а стварне доказе не уважава.

На пролетњем дефиниторијалном конгресу Фрањевачке жупе Босне Сребрене, одржаном у Сарајеву од 28. априла до 11. маја 1942. године, расправљало се и о фра Томиславу Филиповићу. У Записнику с тог конгреса стоји: „*Не зна се тачно у којем је облику он судјеловао код убијања*“ (57). Иако највиша фрањевачка институција у Босни не зна, фра Планинић зна да „*није окрвавио руке*.“ Као да му је те ноћи држао лампу. А тада је фра Томислав био у 22. години свога живота.

Нико не оспорава да је Фра Сатана с усташама присуствовао клању Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Пуковник војске НДХ Серапије по службеној дужности је у име државе водио истрагу о покољу у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Његови налази су недоступни, али се зна да је на неведеном фрањевачком конгресу у Сарајеву изјавио да фра Томислав није морао тамо ићи с усташком бојном, која је извршила покољ. Он је с њом отишао по својој вољи. Није ваљда он тамо само стајао поред кољача и сеирио (уживао) у њиховом клању. Тим примитивним религиозним усташама, углавном из пасивних и заосталих крајева из каквих је и фра Планинић, у којима је Католичка црква била све и свја, била је неопходна духовна подршка у том језивом послу. И сви су изгледили (а има и доста доказа) да им је њихов душебрижник личним примером давао подршку, и то не само на једном месту.

Фра Сатана је ишао с кољачима од рудника Раковац до школе у Дракулићу, потом до куће угледног српског домаћина Ђуре Гламочанина и до других српских кућа и на сваком месту лично је понекога заклао пред усташама, понављајући оне неколике реченице у више модалитета: „Усташе, ово ја у име Бога покрштавам ове изроде и ви слиједите мој пут. Ја први примам сав гријех на моју душу, а вас ћу исповједити и ријешити свих гријеха.“ (Извор наведен у овој књизи.) Људи који су то чули интерпретирали су Фра Сатанине речи са извесним разликама. На основу тих разлика фра Планинић тврди да таквих „благослова“ није ни било, већ да их је измислила српска пропаганда.

Према сведочењима, наведеним у овој књизи, када су усташе стигле у рудник Раковац, Фра Сатана их је поздравио покликом: „Убијајте, а ја ћу вас разријешити гријеха.“ Лично је убио рудара минера Раду Савановића. У школи је, на катедри, заклао ученицу Радојку Гламочанин, кћерку Ђуре Гламочанина, а пред Ђурином кућом његову другу девојчицу Василију (Васиљку), рођену 1940. године. (Фра Мартин каже: „... Ђуру не назива покојним... Ђурине изјаве нема“ (41). Већ сам рекао да је Ђуро тада био у ропству у Немачкој. То су имена заклане деце Ђуре Гламочанина, чије постојање и покољ оспорава фра Планинић безочним нагваждањем) „...измишљено убојство Ђурина дјетета“ (41)... „Које је име и прези-

ме убијеног дјетета? Тко има поуздан податак о дјететовој доби, морао би имати и све остале податке. Које је име и презиме родитеља?“ (50). Ето му података. Али, њему подаци нису важни.

Није фра Томислава Провинцијалат избацио из Реда фрањеваца само зато што је био с усташком сатнијом током једног злочина. И међу фратрима и међу цивилима се знало да је и он лично клао Србе, па и школску децу. Није необично што се о том у прво време мало говорило. Није тако рећи остало живих Срба сведока, а католици, иако су о томе међу собом причали, нису хтели да званично сведоче.

Разумљиво је што је Католичка црква крила и негирала злочине Фра Сатане и што их и сада негира. Ни око једног католичког фратра није било толико вртутме као око Фра Сатане. О њему је као злочинцу највише говорено и писано, највише расправљано у врховима Католичке цркве у Хрватакој и у Ватикану, највише се као злочинац спомиње у страним документима, био је управник концентрационих логора у Јасеновцу и Градишки, избачен је из Фрањевачког реда, осуђен је на смрт и обешен... Јадна је и гадна институција која у својим редовима има такве злочинце иза којих стоји, које брани. Пошто јавност добро зна „за фра Томислава Филиповића као припадника Фрањевачког реда и Католичке цркве“ (73), фрањевци га се не могу одрећи. Зато умањују и негирају његове злочине. Можда ће га прогласити за свеца.

Фра Планинић је на се натоварио превелик задатак – да докаже да је фра Томислав Филиповић оклеветан и да тако скине једну огромну мрљу с Католичке цркве. Каже: „Као што је покојни фра Томислав успутан нашим противницима, успутан је и мени. Главно ми је, да пишући о њему, покажем послједице лажи и клевета на хрватски народ и на његову државну и црквену стварност:“ (6). Не може то доказати, ма колико се служио неистинама, јер клевета нема. „Државна и црквена стварност“ хрватског народа јесу оцрњене, али њиховим стварним, а не измишљеним злочинима. И уколико се фра Планинић више упиње да те стварне злочине опрвда или да докаже да их није ни било с циљем да очисти и подигне углед Католичке цркве и „храбрих бранитеља“ усташа, утолико им својим измишљотинама више срозава углед, нарочито углед Цркве. Нико му неће веровати. Само срамоти себе и Католичку цркву, чији су темељи због злочина и одбране злочина и тако пољуњани;

16) каже да фратри нису преводили Србе у католичку веру. Он пише др Милину: „У заблуди сте када тврдите да су неки католички свећеници фратри преводили православне Србе на католичку вјеру... Ни католички фратри ни остали католички свећеници у БиХ нису никог ритуално превели на католичку вјеру за вријеме НДХ... Покрштавања уопће није било“ (103-104). Побија сам себе. Он сам у својој књизи пише: „Било је драговољног католичења, уколико га се драговиљним смије назвати за вријеме рата. Свећеник никога није силио, а православци су тражили прелазак. Онодобни петрићевачки гвардијан примао је православце у Католичку Цркву. И он то не крије, него истиче: ‘У то вријеме Срби, који су прешли на католичку вјеру, били су прилично сигурни за свој живот. Велика већина Бањалучана долазила је к мени на Петрићевац да пријеђу у Католичку цркву... Све оне православне који су упорно тражили пријелаз, примио сам’ “ (48).

Дакле, „велику већину“ православца једног доста великог града превео је у католичку веру само један фратар, жупник Анте Перковић. Да у целој НДХ није било више ни једног јединог превођења, већ само оно на Петрићевцу, не би се могло рећи да „покрштавања уопће није било“, као што тврди фра Планинић. И у овој књизи има примера католичења српске деце која су преживела покољ. У другим књигама наведено је много случајева. У књизи Гоје Дакина „Буди католик или умри“, која је цитирана у овој књизи, цело једно поглавље од 60 страна (201-260) носи наслов „Насилно покатоличавање православних Срба.“ Ту су описани многобројни конкретни примери католичења на Банији, Кордуну, у Лици, Босни и Херцеговини, Далмацији и у другим крајевима НДХ. И у књизи др Виктора Новака „Магнум кримен“ има доста примера и доказа за католичење. Ја сам у овој својој књизи из Новакове књиге навео два примера, који се односе на Бању Луку. Овде их понављам. Билогривић Никола, доктор теологије, који се спомиње и у фра Планинићевој књизи, „... је свим познатим методама у претходним терористичким фазама прекрстио око 1.500 грађана Срба у Бања Луци.“ „У самој бањалучкој бискупији број пријелаза у последњих неколико тједана премашио је број од 70.000.“ Не схватам како фра Планинић има храбрости да у својој књизи напише „Покрштавања уопће није било.“ Он нити се боји, нити се стиђи. Он само доказује какви су фратри у Католичкој цркви;

17) каже да католички фратри нису убијали Србе у НДХ. Нека бар прочита примере које сам ја навео у својој књизи. Могао је и требао пре објављивања своје књиге да прочита бар део литаратуре о злочинима у НДХ, коју му је препоручио др Лазар Милин у свом писму од 1. децембра 1971. године, а која је наведена на 110–111. страни његове (Планинићеве) књиге. Није био у временској стисци. Прошло је 30 година од писма до објављивања књиге. Могао је прочитати и текстове у наведеној књизи Гоје Дакина под насловима „НДХ клерикалнацистичка творевина“, „Спрега Ватикана, Католичке цркве и Независне Државе Хрватске“, „Позив на геноцид над српским народом“, „Католички клер у служби НДХ“ и „Католички свештеници организатори или саучесници у покољу Срба.“

„Скоро сви фрањевци су били усташе“ (стр. 59. у наведеном Дакином делу). „Велики број нижег католичког свештенства припадао је усташким кољачима. Занимљиво је да ниједног од њих бискуп није јавно осудили због клања недужних Срба, нити су их удаљили од вршења свештеничке службе.“ (исто, стр. 60.) „989 католичких свештеника, који се налазе у овој књизи (чији број не треба сматрати коначним), били су у служби НДХ... Као организатори прогона и покоља православних Срба била су чак 133 свештеника, док је 27 лично учествовало у клању невиних Срба, па чак и православних свештеника...“ (исто, стр. 61.) (Подвукао Л. Л.). Али не би вредело и да је прочитао! И да јесте (а можда и јесте), опет би тврдио да усташе и фратри нису у НДХ вршили геноцид над Србима. Страст заглупљује човека;

18) каже: „Након завршеног рата нитко од свећеника у БиХ није уопће осуђен ни стријељан као ратни злочинац“ (104). Планинић би као херцеговачки фратар фрањевац морао знати да је Врховни суд за Босну и Херцеговину 6. септембра

1946. године осудио на смртну казну Брала фра Божицара, управитеља жупе Сарајево, рођеног у Брини код Ливна 1907. године, заклетог усташу још од 1934. године, који је лично учествовао у покољу на Алипашиним мосту у Сарајеву, где је убијено 180 Срба. Вујновић дон Маријан, жупник из Требиња, рођен 1872. године у Бурмазима код Стоца, после ослобођења осуђен је на смртну казну. Војни суд у Мостару осудио је на смрт због крвавих дела Зовка фра Марка, управитеља жупе, декана у Стоцу, рођеног 1895. године у Потоцима код Мостара. Драгу Камарића, фрањевца, заменика усташког логорника у Коњицу, Народни суд је осудио на смрт стрељањем. Билогривић др Никола, доктор теологије, жупник у Бањој Луци, рођен у Тузли 1896. године, носилац усташког одликовања „Реда за заслуге II ступња“, на црквеној свечаности у Павловцу недалеко од Бање Луке, селу суседном до мога, где сам и ја био, упућивао је позиве на чишћење Срба. Сам је покатоличео око 1.500 Срба у Бањој Луци. Осуђен је на казну смрти стрељањем. Војни суд у Загребу осудио је 29. јуна 1945. године Томислава фра Филиповића Фра Сатану на смрт вешањем. Сесар Петар, жупник из Чапљине, тајник фрањевачке провинције у Мостару, рођен 1895. у Кочерину, Широки Бријег, осуђен је после Рата на смрт стрељањем. И тако даље. Није овде место за даље набрајање осуђених фрањеваца у БиХ за ратне злочине, јер ће фра Планинић и даље тврдити: *„Након завршетка рата нитко од свећеника у БиХ није осуђен ни стријељан као ратни злочинац.“* Можда нисам ни требао да овде расправљам о његовим неистинама, јер ко смеће износи, и сам заудара;

19) каже да је учитељица Мара Ковачевић била наклоњена партизанима. „Позната им је (фратрима Станку Бузуку и Франи Јосиповићу – Л. Л.) учитељица Мара Ковачевић, сестрана, кћи од сестре дон Ивице Влашића. Она је из непознатих разлога била наклоњена партизанима. Због тога је била више пута затварана и злостављана.“ (66). Истина је да је Мара Ковачевић пред Рат била учитељица у Мотикама, док је школски одбор није одстранио из школе као неподобну. На почетку Рата шепурила се по Бањој Луци у усташкој униформи. Убили су је ослободилачки активисти у јесен 1944. у Јосиповићима у Мотикама, где се скривала код бивше школске подворкиње Маре Јосиповић и прва запуцала на активисте;

20) каже да фашистичке силе нису помагале НДХ. Он у једном писму др Милину пише: *„Не слажем се с Вама да је државна власт, тј. НДХ била помагана од фашистичке силе. Чињенице говоре друго. Фашистичка сила није помагала усташама да убијају Србе, него четницима да убијају Хрвате“* (97). Ово је таква ноторна неистина да је не треба доказивати. Ипак подсећам читаоце само на Козарачку битку. Ко је помагао усташама и домобранима у лето 1942. године да се побије на Козари или одведе у логоре Јасеновац, на Сајмиште или у Немачку на убијање око 80.000 Срба? Не знам, па бих желео да ме фра Планинић подсети, када је то и где фашистичка сила помогла четницима у таквом масакру Хрвата. Војска НДХ не би смела ни привирити на Козару без заштите и помоћи фашистичких Немачке и Мађарске. Иако постоје брда књига о сарадњи Немачке и НДХ у Другом светском рату, упућујем фра Планинића да у књизи Гоје Дакина прочита бар оних десетак

страна под насловом „Нацистичка Немачка и усташка НДХ.“ Још боље је да прочита књигу Хрвата Богдана Кризмана „НДХ између Хитлера и Мусолинија.“

Можда би му то бар мало помогло да се освести и опоштени. Или би и он тог свога земљака прогласио за масона, као што католичка пропаганда проглашава католика Виктора Новака?

21) каже да су усташе биле „храбри бранитељи“ (142). Где су, када и од кога усташе храбро браниле хрватски народ, па и НДХ? Ја не знам ни једну битку из Другог светског рата у којој су се усташе прославиле као храбри ратници и „храбри бранитељи.“ Је ли то било можда на Козари, у Јасеновцу, у Дракулићу, на Сутјесци, код Стаљинграда, у Клагенфурту (Целовцу)? У свим тим местима су се бориле (колико храбро – то не знамо ни ја ни Планинић), а ни једно од тих места, сем Јасеновца, где су заиста показале „храброст“, није било на територији хрватског народа. Усташе су биле само кољачка фаланга НДХ, а не „храбри бранитељи“;

22) фратар Мартин Планинић завршава своју књигу једном збиља монструозном измишљотином о покољу Срба у Глини, пред којом је тешко остати равнодушан. Та последња измишљотина је шлаг на дебелу тарту силних претходних измишљотина и неистина у књизи фрањевачког фратра Мартина Планинића. Каже: *„Партизани су се знали преобући не само да на бојишту преваре противника, него више зато да свој властити злочин на другог пребаце. Партизанима је ишло у прилог да усташе у Глини учине зло Србима, а јер усташе то нису хтјели, учинили су партизани у њиховој униформи, те на усташе бацили клевету... То наводи на закључак да су партизани побили Србе у глинској цркви не само да оклевећу усташе, него и да понизе Хрвате, чији државни представници и храбри бранитељи бијаху усташе“* (142).

Појединости у вези с покољем Срба у Глини забележене су у књизи Бранимира Станојевића „Алојзије Степинац – злочинац или светац“, страна 424-433, која је цитирана у овој књизи. Љубан Једнак, једини преживели у том покољу, детаљно је пред судом, који је судио загребачком надбискупу Алојзију Степинцу, описао како су усташе скупљале Србе и доводиле их у цркву, како су их у цркви касипиле и потом бацале лешеве у јаме.

Боже, ала овај фрањевачки фратар уме и воли да износи неистине! Он има и „филозофско“ оправдање за то. Оно се састоји у томе да негираш све што ти не годи, без обзира на аргументе и документа, по оној „Циљ оправдава средство.“ Он каже: *„Нијекање властитог злочина пред људима и људским судом допуштено је с гледишта права. Сваки човјек ради свога добра гласа има право нијекати своју кривњу. То што вриједи за појединца, вриједи и за заједницу, па чак и за народ као такав. Нијечи док ти се не докаже, па и онда кад ти се докаже“* (141-142).

Ето какви су језуитска логика и фашистички морал католичког фратра.

Шта човек има да расправља са таквим „истраживачем“? Ипак се мора реаговати на тако грозне неистине.

Полазећи од наведеног начелног става о негацији, фра Планинић негира конкретне злочине католичких фратара и усташа у Другом светском рату. Узор за негацију налази у јеврејским старозаветним књигама: *„Израелци су, свједочи*

Библија, учинили многа ратна злодјела... Премда нијесу нијекали свој злочин него га правдали Божјим налогом да би умањили своју одговорност, јер је човјек склон правдању.... Правдање је, дакле, злочина у границама људске нормале... (141).

Истичући „многа ратна злодјела“ Јевреја у далекој прошлости, фратар призива њихову сатанизацију у садашњости, слично Хитлеровим фашистима и Павелићевим усташама пред и у Другом светском рату, када су припремали општи погром против њих. Патолошка мржња према Србима провејава кроз целу Планинићеву књигу, а, ево, избија и према Јеврејима. Јавно их вређа, јер оно библијско „Јахве нареди“ не сматра Божјом наредбом, него накнадном јеврејском измишљотином, којом правдају своје злочине. Истина, Цигане не спомиње. Овом приликом.

Не исплати се више ни расправљати о његовим неистинама. Ипак ћу овде скренути пажњу на још неке чињенице у Планинићевој књизи „Фра Томислав Филиповић жртва клевете.“ Пошто је немогуће, и непотребно, све то овде анализирати, издвајам само неке примере.

НЕИСТИНЕ У ИЗЈАВИ ФРА САТАНЕ

Фра Планинић је у својој књизи навео изјаву фра Томислава Филиповића, дату под заклетвом Светој конгрегацији за редовнике у Загребу 1. априла 1942. године, тј. 52 дана после покоља. Ево нешто скраћене те изјаве:

„Концем мјесеца сијечња и почетком вељаче кружиле су вијести по Бањој Луци и околици, након многих звјерстава четничко-комунистичких банди, да ће Срби, сељаци села Дракулића, Мотика и Шарговца, одакле има много одметника у шумама, напасти наша хрватска католичка села и фрањевачки самостан Петрићевац и минирати угљенокоп 'Лауш'. Ја сам се тада налазио као усташа, позван отвореном заповијеђу у својству усташког душобрижника и ту дужност обносио сам код II. Поглавникове Тјелесне бојне у Бањој Луци.

6. вељаче сам прије вечере дошао у самостан наш на Петрићевцу. Иза вечере око 9 сати је дошла скупина наших сељака–жупљана из околице с вијешћу, да се наредне ноћи има извести гореспоменути удар на рудник, самостан и на наша села од стране одметника у заједници са Србима села Дракулића, Мотика и Шарговца. Замолио сам О. гвардијана да ме пусти, јер да хитно морам предвести придошле жупљане у Заповједништво бојне. Заповједник их је преслушао и одмах упутио одред усташа, који су блокирали угљенокоп и похватили смјене рудара Срба, који су били у вези с одметницима. Када су похватане повели у град на истрагу, отворена је на одред стројопушчана ватра из села Дракулића, које се налази на повишици над угљенокопом.

Заповједник одреда је затражио појачање из града, с којима сам и ја дошао као душобрижник, пратећи по дужности у операције повјерену ми јединицу усташку.“ (43)

У овој изјави Фра Сатане није ништа тачно.

1) Каже да су у Бањој Луци и околици кружиле вести да ће Срби сељаци из Дракулића, Шарговца и Мотика напасти католичка села, самостан Петрићевац

и рудник Лауш, и то истовремено. То је његова измишљотина. Он нема појма колико би требало добро наоружаних војника да у немачко-ушташком утврђењу истовремено нападну добро брањени рудник, утврђени самостан и три велика раштркана села пуна наоружаних сеоских стража, жандара, домобрана и усташа. Толико наоружаних Срба у три наведена села и у њиховој околици није се могло ни замислити почетком 1942. године;

2) ни један једини сељак из наведених села није се био одметнуо у шуму до фебруара 1942. године. Ја нисам чуо ни за једнога, иако сам био близу тих села и памтим „одметнике“ из других села (Павловца, Малог Прњавора, Чокора, Бистрице, Пискавице). Жандари, усташе и домобрани свакодневно су контролисали српска домаћинства и проверавали да неко није отишао у шуму. Претили су да ће сваку породицу, из које мушкарац оде од куће, отерати у Јасеновац. Срби су знали да је претња реална. Да је неко отишао, комшије Хрвати би то одмах дојавиле усташама и – готово!

Зато је апсолутна неистина да из тих села „имаде много одметника у шумама“;

3) православни сељаци у Дракулићу нису имали оружја. Ловачке пушке купљене су одмах на почетку Рата. После тога, до покоља није нађена ни једна пушка ни бомба, чак ни метак, код српских сељака у покланим селима. Да је тога било, комшије католици би то сазнали и дојавили усташама. Није се никад чуло да је неки Србин с тог подручја до покоља опалио метак било којим поводом. Било је то опасно не само по живот онога ко је пуцао већ и по животе свих чланова његовог домаћинства. Благ је израз када се каже опасно. Прецизније је рећи да је било сигурно да ће на лицу места бити побијени или одведени у Јасеновац и онај ко је пуцао и цело његово домаћинство. Ушташка власт је била сувише ригорозна према Србима. Зато је бесмислено тврдити да су Срби усред ушташког осипања на периферији Бање Луке пуцали на ушташки одред;

4) из његове изјаве се види да Фра Сатана није био присутан када је тобоже отворена ватра на одред. Он је у то време био у граду. Одреду се прикључио с појачањем које је накнадно стигло из града. Не каже да је чуо да је ватра отворена, већ експлиците тврди да јесте, а то није тачно;

5) није било никаквих „четничко–комунистичких банди“, јер четници нису били комунисти, нити су комунисти били четници. Ако под комунистима подразумева партизане, требало би да зна да су у партизанима били и Хрвати. Код Срба не постоји синтагма „четничко–комунистички.“ Њу су измислили и трајно је у пропаганди рабе фратри у сташе.

Нису Срби у мом крају у почетку били идеолошки опредељени. Нису то били ни четници, ни партизани. Нису се борили за краља и отаџбину, ни за Тита. Само су спасавали живе главе. У нашем крају многи сељаци нису ни чули за комунизам, а нико није знао шта је то у суштини. Само се причало да се у комунизму једе из заједничког казана. И ништа више о комунизму. Идеолошка диференцијација у нашем крају узела је маха тек у лето 1942. године. Истина, и дотле је било спорадичне деобе устаника на четнике и партизане. Знам. Био сам с њима. Присуствовао сам таквим деобама у марту 1942. године. О томе у мојој књизи причају и преживели сведоци;

6) оно мало Срба на почетку Рата у шумама нису биле банде, већ избеглице и слабо наоружани сељаци, који су колико–толико штитили нејач од усташа. Да није било усташких насиља и покоља, нигде у НДХ не би било ни устаника, ни устанака, ни четника, ни партизана, ни социјалистичке Југославије. Српски народ се само због покоља, а не из националних и идеолошких побуда, склањао у шуму. Да га нико није дирао, остао би код својих кућа и мирно чекао расплет Рата. Нико не би те неписмене сељаке апстрактним паролама увукао у сигурну погубију. Усташе су их натерале у шуму. И ето, један усташа, Фра Сатана, тврди да су то биле банде. Усташа као усташа;

7) пошто никад нигде није било „*четничко-комунистичких банди*“, оне нису могле ни извршити „*звјерства*“, за која Фра Сатана под заклетвом каже да су их извршили;

8) нису „*четничко-комунистичке банде*“, чак да су и постојале, могле напасти „*хрватска католичка села*“, јер таквих села нема, нити их је било, у жупи Петрићевац. У Дракулићу, Шарговцу и Мотикама били су помешани католички и православни засеоци, а негде и куће у истом засеоку. То ја знам. То се види и из ове књиге. У тим селима нису православци католицима ни католици православцима могли нанети велико зло, нити би га нанели, без подстрека и помоћи са стране. Само су удружени фратри, усташе и католици из тих села могли поклати Србе;

9) никада нико у току Рата ни међу Србима, ни међу Хрватима, ни међу четницима и партизанима, ни међу усташама, домобранима и Немцима није причао да ће устаници минирати угљенокоп Лауш. Лауш се налази у самој Бањој Луци, тада усташкој и немачкој тврђави, удаљен око километар од џамије Ферхадије у центру града. Код самог Лауша била је малта, контролна станица, где су наоружана лица дању и ноћу контролисала путнике и робу. Сећам се како су по више пута гурали гвоздену шипку у товар сена, који смо мајка и ја терали на коњу у град да га продамо. До Лауша, што се каже, ни непожељна птица није могла доћи. Ни партизани у нападима на Бању Луку нису минирали ни рудник, ни електрану на Лаушу;

10) није тачно да су 6. фебруара око 9 часова увече у самостан дошли католици из Петрићевачке жупе да обавесте фратре о нападу наредне ноћи. Зашто би они тако касно ноћу по таквој зими ту долазили, када су то могли јавити сутрадан, по дану, док провере вести, јер се радило о нападу наредне, а не те ноћи. И зашто би они о српском нападу најпре обавештавали фратре, а не усташе? Уосталом, и према наведеним немачким изворима, управо у то време у самостану Петрићевац одржавао се састанак усташа и фратара, на коме се договарало о сутрашњем покољу Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, који је почео 6-7 сати после тога договора. Том састанку, према немачким и другим изворима, присуствовао је и фратар из Петрићевца Томислав Филиповић;

11) гвардијан самостана Петрићевца, односно жупник Петрићевачке жупе, фра Анте Перковић у свим контактима и разговорима с фра Планинићем нигде не спомиње да је увече 6. фебруара 1942. године у самостан дошла група католика „*сељака-жупљана из околице...*“ и донела вест о српском нападу. То не спомињу

ни остала два тада још жива фратра који су у време покоља били у самостану (фра Иво Жилић и фра Алојзије Атлија). И зашто би морала доћи „скупина“ да донесе вест, када је то могао урадити један човек? Да је дошла таква „скупина“, тј. њих више, то би сви фратри морали видети, а не само фра Филиповић, јер су сви били заједно на вечери, а „скупина“ је дошла „иза вечере око 9 сати.“ Да је таква „скупина“ заиста дошла у самостан и донела вест о нападу, то би узбудило све фратре, па је сигурно да би то споменуо још неко од фратара, јер је то кључна чињеница за објашњење покоља. Очигледно је да је Фра Сатана и ово измислио;

12) у угљенокопу Лауш нису радили Срби од почетка Рата. Отпуштени су ради предострожности. Рудник се налазио у градској заштићеној зони, ограђеној плетеном бодљикавом жицом све до Кожаре, на 3. километру од Бање Луке према Бронзаном Мајдану. Отпуштени су и због тога да се на тим радним местима за- после католици избеглице, од којих сам неке познавао. Становали су на брду По- брђе, повише електране Лауш, близу улаза у рударску јаму, у коју сам и ја силазио. Зато усташе нису могле похватати, и ја знам да нису ни похватале, Србе рударе на Лаушу. Нису никада ту ухватиле ни једног јединог, јер их напосто ту није било;

13) неистина је и то да су Срби рудари са Лауша били у вези с одметницима, јер Срба рудара није било на Лаушу;

14) Дракулић се не налази „на повишици над угљенокопом“ Лауш. Налази се на другој страни, удаљен више од пушкомета;

15) није тачно да је из Дракулића отворена „стројопушчана ватра“ на уста- шки одред који је водио рударе у град на истрагу. Пушчано зрно нема домет од Дракулића до Лауша. Сем тога, као што је речено, Лауш је у граду, па нема места ни разлога да се пуца на колону у центру града;

16) нелогично је да заповедник колоне тражи појачање из града, кад је одред већ у граду, у који није могао ући ни један одметник;

17) не може се претпоставити да је Фра Сатана заменио рудник Раковац рудни- ком Лауш. Он је сигурно добро познавао оба рудника с обзиром да је био доста дуго у самостану Петрићевац, а оба рудника су близу тога самостана. Лауш је бли- жи. Сем тога, он у изјави каже да је био с усташким одредом у операцијама, па ваљда зна где је био. Очигледно је да он своју измишљотину није добро смислио, па му је шупља као сито;

18) ако се и претпостави да је случајно заменио Раковац Лаушем, остаје неи- стина да су рудари вођени у град на истрагу. Нико досад сем Фра Сатане није рекао да су рудари вођени на истрагу. Каква истрага! Никакве истраге над рударима није било. Они су одмах побијени у руднику и ту покопани;

19) ако се претпостави да је заменио Раковац Лаушем, ни тада пушчана паљба нема смисла. Од Раковца до Бање Луке нема поред пута ни једног брежуљка ни доброг заклона одакле би било безопасно отворити ватру на колону која се креће путем, па се после тога повући. Познајем тај терен и као официр ценим да ту не- ма услова за заседу. Уз то, с обе стране пута било је доста католичких кућа, па би нападачка група била откривена пре акције. Све су то знали српски сељаци из Дракулића, па вероватно не би кренули у тако ризичну акцију против добро наоружаног усташког одреда;

20) отварање ватре на усташки одред, с којим су били и рудари, по мркој зимској ноћи, каква је била она између 6. и 7. фебруара 1942. године, када се не види прст пред оком, није могло имати никаквог ефекта, чак да је ватра отворена са 20-30 метара одстојања. Срби се не би смели више приближити наоружаном усташком одреду, а пуцање с већег одстојања било би пуцање насумце на невидљиву колону. У том случају Срби би могли у колони погодити и рударе, који су им били родбина. И ово говори да је отварање пушчане ватре на усташки одред обична измишљотина Фра Сатане;

21) евентуални одметници нису могли доћи у Дракулић и припуцати на усташку колону, јер су села Дракулић, Шарговац, Мотике, Павловац и друга села уз град била у заштићеној зони града. На крају тих села била је постављена јака ограда од испреплетене бодљикаве жице, коју су чувале усташке и домобранске страже. Памтим добро те жичане ограде;

22) не може се претпоставити да су сељаци из Дракулића ризииковали животе својих многочланих домаћинстава бескорисним припуцавањем на усташку колону. Њима је безброј пута речено шта их чека ако направе и најмањи прекршај. Зато никаквих прекршаја никада није било. Никада нисам чуо ни за један, иако сам се распитивао за њих;

23) у истражном поступку Фра Сатана је изјавио да је с Другом поглавниковом бојном једне ноћи (тада су Срби поклани) ишао у поклана села, „*која су била сумњива због четништва*“ (33), ради претреса. Ово му се никако не уклапа са „*стројопушчаном ватром*“, коју је раније навео као разлог покоља.

24) већ је напред у овој књизи наведен Извјештај Усташке надзорне службе у Бањој Луци, у коме поред осталог пише: „Према обавјештењима којима располаже ово Повјереништво, грчко-источњаци су се у споменутим селима држали потпуно мирно и нису потпомагали четнике, јер су потпуно опкљени хрватским селима“;

25) каже: „*Ја нисам судјеловао у покољу православаца из села Дракулићи, Шарговца и Заселка Мотике, већ сам остао сједити у Мотикама у разговору с неким учитељем Мирком домобранским поручником*“ (33). Мотике нису заселак, већ село, а Дракулићи нису Дракулић. Он је као душебрижник сатније морао ићи с њом у акцију, као што и сам каже, па није у критично време могао негде чаврљати с неким усамљеним домобраном. Домобрани нису учествовали у покољу. Ако се случајно тај поручник и затекао у Мотикама, није могао да седи с неким фратром док су у суседним селима и у суседним кућама усташе клале хиљаде људи, а да он и фратар ништа не чују и не знају;

26) каже: „*Убијање (православаца у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама – Л. Л.) је послједица револта на звјерства и истребљење бунтовника у Независној Држави Хрватској*“ (43). Која истребљења? Истребљења као разлог покоља не подудара му се са „*стројопушчаном ватром*“, коју су тобоже Срби из Дракулића отворили на усташки одред;

27) каже: „*По дужности сам ишао као душебрижник и пратио у борбу повјерену ми јединицу*“ (43). У Дракулићу, Шарговцу и Мотикама на дан покоља није било никакве борбе. Усташе су само клале мирне невине православце;

28) на другом месту наводи други разлог покоља. На дан покоља за вечером у самостану гвардијан је питао фра Филиповића зашто су усташе поубијале Србе. „Он је одговорио како је чуо да су сељаци ухваћени како су слали динамит и храну партизанима а и четницима“ (53). Ни то није тачно. Ја знам да устаници те зиме нису оскудевали у храни. Нисмо оскудевали ни ми избеглице. Претходна, 1941. година била је родна. Хамбари су били пуни жита. Било је и доста стоке. У нашим селима на слободној територији било је више хране, него у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, који су били у усташком градском обручу. У Рату град је оскудевао у храни, а село мање или никако. Устаницима није требао ни динамит. У том правцу, према Бронзаном Мајдану, нема пруге ни мостова које би требало рушити. Пруга према Приједору преко Залужана, све до Пискавице, била је добро заштићена од стране усташа, донобрана и Немаца. До Пискавице ниједанпут није била минирана. Био сам са устаницима као избеглица и никад нисам чуо да су тражили ни добили неки динамит. Више нам је требао карбит за карбитне лампе, које су имали рудари, јер није било петролеја за осветљење.

Као што се види из предње анализе изјаве фра Филиповића, он говори неистину од почетка до краја, и то неинтелигентно. На пола странице текста толико неистина!

Мени није чудно што Фра Сатана под заклетвом тако говори. Он је не само неморална већ и патолошка личност од које се све може очекивати. Чудно ми је, међутим, и мучно што фра Планинић држи ове Фра Сатанине неистине истинитим и што у њима види разлог покоља Срба, и то оправдан разлог. Он каже у својој књизи: „Изјава достатно (довољно – Л. Л.) тумачи онодобно чињенично стање... Фра Томиславове су ријечи, по свој прилици, најбољи тумач злих догађаја... Остаје закључак да су Срби из Дракулића изазвали усташе на освету својим отварањем ватре по војницима што су водили раднике у Бањалуку под истрагу“ (54). Њему је Фра Сатанина измишљотина довољно, „достатно“, тумачење и образложење покоља хиљада Срба. Срамота!

Ово је не само неоснован већ и неморалан закључак. Један Божји човек, заступник и тумач Светог писма, фратар Католичке цркве, од кога се очекује највиши етички приступ људима и догађајима на овом свету, фашистоидно оправдава најмонструзнији покољ хиљада потпуно невиних људи небулозним измишљотинама најмоштрузнијег свештеног лица у историји света. Зато није чудно што неки људи кажу да их не интересује религија. Које треба вера коју проповедају фратри Филиповић и Планинић? Које треба такав Бог код кога је „на крају свога живота (фра Томслав Филиповић) примио Божје милосрђе“ (59), како верује фра Планинић? Бога убијају такви као што су он и његов браћеник Фра Сатана. Пре би се очекивало да један свештеник стане у одбрану невиних жртава него фратарског и усташког злочинца.

Чак да су Срби и припуцали, то није био довољан разлог да усташе покољу 2.500 невиних поданика НДХ, нити основ Планинићу за правдање покоља закључком „да су Срби из Дракулића изазвали усташе на освету.“ Велика је несразмера између прекршаја и казне чак и у ратним условима. Нико из усташке колоне није ни

погинуо ни рањен. Каква освета коју спомиње фра Планинић? И за шта? Кољачи нису имали за шта да се свете. Није ту било никакве освете. Није ту било каквог другог разлога за убијање Срба, сем што су били Срби. А разлози се измишљају, као што вук окривљује јагње да му мути воду на потоку низводно од њега пре него што га закоље. Фратри и усташе нису тражили ни такав разлог пред покољ Срба. Они такве разлоге измишљају после покоља. И један католички фратар верује у разлоге манијака Фра Сатане, иако му државна Усташка надзорна служба и други фратри подстиру друге разлоге покоља.

Ондашњи гвардијан у Петрићевцу фра Анте Перковић спомиње динамит, храну и пиће, слате партизанима. *„Добро се сјећам да се је много причало да су једне ноћи домобрани ухватили кола натоварена храном, машићу и пићем, па да су их вратили у Бања Луку, а да су то све спремиле четницима. Људи, који су то возили, били су из Дракулића“* (54). Које би требало пре веровати – жупнику, капелану или Усташкој надзорној служби у Бањој Луци? Фра Планинић верује Фра Сатани. Он верује више њему него свим другим фратрима и свим хрватским, српским, италијанским и немачким документима. Ту очигледно нешто није у реду.

ПРЕДСТАВНИЦИ КАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ О ФРА САТАНИ

Фра Планинић нас својом књигом обавештава да је и Ватикан расправљао о Фра Сатани. Наиме, када се до Сарајева прочуло да је фрањевачки фратар Томислав Филиповић клао људе код Бање Луке и децу у основној школи у Дракулићу, провинцијал (старешина) Фрањевачке провинције Босне Сребрене у Сарајеву фра Анђело Каић затражио је извештај о покољу и фра Томиславу Филиповићу од гвардијана самостана на Петрићевцу фра Анте Перковића. Гвардијан му је 20. априла 1942. године послао *„Извјештај о фра Томиславу Филиповићу.“* Тај Извештај вреди злата, али га фратри чувају више од злата. Писан је непуну два и по месеца после покоља. За то време гвардијан је комплетирао своја сазнања и документацију о покољу и реакцијама на њега. Знао је све боље него ико други. Фратарски привржен и одан своме старешини провинцијалу у Сарајеву фра Анђелу Каићу, сигурно се трудио да га у свом Извештају обавести о покољу и фра Томиславу што потпуније и што верније. Из њега би се могло сазнати све и о покољу деце и о Фра Сатани. Међутим, у самостану Петрићевац нема копије тога Извештаја. На питање фра Планинића да ли је копију писма оставио на Петрићевцу фра Перковић одговара: *„Вјероватно да нисам допис писао у дупликату...“* (135). То није истина. Дупликат се морао похрањивати у документацију самостана. Иначе, шта би било да се у ратним условима загуби писмо од Бање Луке до Сарајева? Архив Провинцијалата у Сарајеву недоступан је световним истраживачима, па тиме и гвардијаново писмо од 20. априла 1942. године. Верујем да га је прегледао фра Планинић, али неће да каже шта у њему пише.

Сарајевски провинцијал фра Анђело Каић и лично је ишао у канонску визитацију у самостан Петрићевац да од фратара и цивила непосредно сазна истину о учешћу Фра Сатане у покољу, али ни он неће да каже шта је тада сазнао. Тек 1973.

године ондашњи гвардијан и жупник с Петрићевца и ондашњи провинцијал из Сарајева шаљу кроз три ситна сита просејане информације фра Планинићу, из којих се само назире истина о покољу и о Фра Сатани.

Сарајевски провинцијалат је крајем маја 1942. године послао у Ватикан обавештење о фра Томиславу Филиповићу и тражио да Света Столица донесе суд о њему. „*Фрањевачки генерал фра Поликарпус Шмол опширније је упознао Конгрегацију за редовнике с тим случајем и на крају је замолио Конгрегацију да потврди фра Томиславово отпуштање*“ (57). Било би врло занимљиво прегледати кореспонденцију о Фра Сатани између самостана у Петрићевцу и Провинцијалата у Сарајеву, те између тога Провинцијалата и Свете столице у Ватикану и, на крају, између Свете столице и надбискупа Алојзија Степинца, али та документација није нама доступна. Света столица никад није објавила резултате своје истраге о покољу ни о Фра Сатани. То није урадио ни надбискуп Степинац.

На крају, да још једном чујемо гвардијана фра Анту Перковића, најпоузданијег сведока о свом капелану фра Томиславу Филиповићу: „Кад је фра Томислав потпуно из Бања Луке отишао у Загреб, прочуло се и говоркало како је једна жена правослвна препознала фра Томислава иако је имао не себи усташки војнички шињел и рекла му: *‘Зар и ти, фра Томиславе овдје?’*“ (123). Гвардијан Перковић у свом одговору Фрањевачком провинцијалату у Сарајеву 1973. пише: „***Затржали сте, да Вам јавим, је ли фра Томислав судјеловао у том догађају (покољу – Л. Л.) и је ли и сам убијао. Сигурно сте од некога чули да је фра Томислав судјеловао, па чак и да је и убијао. Иначе ми то питање не бисте ни поставили... Да завршим с фра Томиславом. Он је прије отишао у Загреб, него је био искључен из Реда. Тамо је ступио у усташке редове, борио се против партизна, двапут је био рањен, али само лако. При повлачењу био је у Лубурићевој бојни и с њим сам се пробијао према Клагенфурту Целовцу. Како је од партизана ухваћен, не знам***“ (123-124) (Подвукао Л. Л.). Фра Томиславов колега с Петрићевца фра Иво Жилић каже: „*Након изласка из затвора фра Томислав је отишао у Јасеновац и тамо је остао до свршетка рата. Није ми познато гдје су га партизани заробили, али сигурно знам да је у Загребу осуђен на смрт и да је објешен заједно с Милом Будаком*“ (132-133).

Из горњег навода се види да гвардијан Перковић после тридесет година признаје да је десетак дана после покоља знао за приче о фра Сатанином учешћу у њему. Ја верујем да је он то знао истог дана и да је то описао у свом писму Провинцијалату од 20. априла 1942. године.

ФРА ПЛАНИНИЋ ЛОШЕ БРАНИ ФРА САТАНУ

Фра Планинић невешто и неспретно брани Фра Сатану. Доказујући да је оклеветан, он сам нехотично оптужује и њега и Католичку цркву, чији је изданац и члан фра Томислав. Наводи многе изворе и личности који говоре о злочинима Фра Сатане, па их онда побија. Бранећи га као кад би се мајка развикала по селу да њена кћерка није курва и при томе набрајала и побијала и оне приче о њеном

курвању за које дотад нико у селу није ни чуо, он нас је добро обавестио о појединостима злочина Фра Сатане за које раније нисмо чули, као и о истрагама о тим злочинима. О њима сведоче и ондашњи фратри.

Цитираћу овде угледног послератног бањалучког бискупа Алфреда Пихлера, најпоштенијег од свих фратара које у својој књизи спомиње фра Планинић. Он у свом одговору на фра Планинићево писмо пише 1973. године: „У прољеће 1942, кад сам био избјеглица у Бос. Александровцу (селу близу Бање Луке – Л. Л.) и оданде често навраћао у Бању Луку, виђао сам фра Томислава Филиповића. Увјек је био у усташкој униформи, тако да га никад нисам видио у редовничком одијелу. У Бањој Луци је тада био жупник монс. др. Никола Билогривић. Од њега сам слушао вијести о Бањој Луци. Према том причању, фра Томислав Филиповић је становао на Петрићевцу у самостану... Нисам био назочан код клања у Дракулићу, него сам повремено боравио у Бањој Луци, гдје сам сазнао појединости о звјерствима. О. фра Томислав Филиповић био је духовник II. Тјелесне Поглавникове бојне... Кад бих га сретао у граду није носио фрањевачки хабит већ усташку униформу. О покољу у селу Дракулић причао ми је са згражањем жупник др. Никола Билогривић. (Билогривић је глумио згражање. Он је присуствовао скуповима и договорима пред клање Срба, па су његова сведочења из прве руке. Штета је што он, или Пихлер, дају „исфилтриране“ податке у мрвицама – Л. Л.) Усташе су према том причању откопили село и побили сав српски живаљ не штедећи ни дјеце. **Појединости ми је послије причао влч. г. Перо Пајић: да су ушли у разред и раставили српску дјецу од хрватске и српску побили...** (подвукао Л. Л.) Истога дана кад је покољ учињен, фра Томислава је поглавар самостана Петрићевац отпустио из Реда... Упитан од др Билогривића како је могао тако нешто урадити (клати децу у школи – Л. Л.), одговорио је фра Томислав да никога није клао већ је био само назочан код клања“ (115).

Ово је најаутентичије, мада непотпуно, сведочење и о покољу и о Фра Сатани. Ово говори један образован и поштен фратар из Бање Луке, који се у време покоља дружио с бањалучким жупником др Билогривићем и другим фратрима у Бањој Луци, који су све знали о покољу.

Вероватно је гвардијан отпустио фра Филиповића кад је сазнао да је и он клао, и кад се та информација проширила, јер је хтео да заштити самостан и Цркву, а не зато што је он клао. Сам фра Планинић пише у својој књизи: „Црква је у том случају морала муњевито дјеловати, и дјеловала је. Дужна је била заштити свој властити углед, и заштитила га је... изгоном из Реда. **За њу није било толико важно оно што је учинио у казненој експедицији** (подвукао Л.Л.), колико сама чињеница што је својом вољом и без послања Цркве ондје икако био“ (27). За Цркву у ствари, поред тога што „**није било толико важно што је учинио у казненој експедицији**“ (није важно што је клао! – Л. Л.) и што је тамо био по својој вољи, најважније је било то што се сазнало за злочине њеног припадника. Дакле, по Планинићу, Католичкој цркви не смета злочин њеног припадника, већ јој смета што је чинио зло „без послања Цркве.“ Иначе, из наведеног текста јасно се види да је и бањалучки жупник Билогривић знао да је Фра Сатана лично клао, јер га пита „*како је могао тако нешто урадити.*“ Разумљив је и Фра Сатанин одговор, али је

несхватљиво фра Планинићево негирање свега што људи кажу и што књиге пишу о злочинима фратора и усташа.

ФРА ПЛАНИНИЋ ЖЕЛИ ДА НАПИШЕ КЊИГУ О ФРА САТАНИ У ЈАСЕНОВЦУ

Оправдање за Фра Томиславов одлазак у Јасеновац фра Планинић налази у Светом писму: „Да копам? Не могу. Да просјачим? Стидим се“ (Лука, 16,3). „*Па је... нашао службу у Јасеновцу*“ (71), тј. тамо где је знао да ради оно што је научио „као командант усташке бојне извршавајући безброј акција против невиног становништва у Херцеговини у виду тзв. чишћења у којима је масовно убијао хиљаде невиних мушкараца, жена и дјеце и палио народну имовину, дакле починио кривично дјело непосредног извршитеља и наредбодавца масовних убијања, мучења, одвођења у логоре, палежа, пљачке и уништавања народне имовине.“ (Из образложења смртне пресуде, стр. 59) и што је специјализирао у покољу у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама – да мучи, убија и коље. Тога се није стидео.

„Ваљало би ми обрадити и јасеновачко вријеме његова живота, што ми је засад немогуће, јер о Јасеновцу постоје само магловите и маштовите приче... И док су непожељни ослободитељи блатили наше добре и племените очеве (кољаче братре и усташе – Л. Л.), дотле су по Југославији мирно шетали партизански злочинци и попартизањени четници као народни хероји... Тек кад се с Јасеновца одвале брда неистине и клевете, кад кроз мрке облаке измишљених прича засја над њим сунце истине, бит ће ми могуће часно и поштено (часно и поштено!? – Л. Л.) обрадити и Филиповићево јасеновачко раздобље и написати нову књигу ‘Бивши фратар у Јасеновцу’“ (72).

Све што се дешавало у концентрационом логору у Јасеновцу за фра Мартина Планинића су „само магловите и маштовите приче.“ За њега су „магловите и маштовите приче“ 600-700 хиљада побијених, покланих и спаљених Срба, Јевреја, Цигана и Хрвата антифашиста. Да их је било и хиљаду пута мање, опет је безобзирно, безобразно, сурово и сасвим неморално тврдити да су то „само магловите и маштовите“ приче. Таквим тврдњама и фра Планинић се квалификује за фра Сатану.

Зашто се паметни људи у Католичкој цркви не ограђују и не дистанцирају од таквих фратора?

Фра Мартин Планинић је у својој књизи „Фра Томислав Филиповић жртва клевете“ дао много компромитирајућих података о Фра Сатани из извора Ватикана, Католичке цркве и сведочења католичких фратора, за које се у широј јавности можда никад не би сазнало без те њихове књиге. Ја за те податке сигурно не бих сазнао и не бих их унео у ову књигу. Хвала му! И опет му много хвала!

Својим неистинитим и неморалним исказима и судовима фратарски медиокритет Мартин Планинић срамоти и компромитује Католичку цркву у Хрватској којој припада можда више, јаче и и убедљивије од најобразованијег Хрвата можда свих времена, академика др Виктора Новака, који то у „Магнум Кримену“ чини

стручно, документовано и научно, управо зато што је фра Планинић духовно чедо и део те цркве, па му се верује више него Новаку. То је за Католичку цркву у Хрватској још више компромитовано и због тога што иза фра Планинићеве дегу-тантне књиге о Фра Сатани стоји цела булумента католичких фратара, а то може да значи да иза ње стоји и цела Католичка црква у Хрватској, јер се нико у тој цркви није оградао од Планинићеве књиге и његових монструозних исказа у њој.

Ето како мисли, говори и пише један фратар фрањевац. Можда се нада да ће после те његове књиге Католичка црква Фра Сатану прогласити за свеца, као што је већ прогласила његовог шефа, ратног злочинца Алојзија Степинца и усташког идеолога Ивана Мерца. Баш би корисно било да напише и књигу о Фра Сатани у Јасеновцу, јер би га ненамерно још више раскринкао као монструозног злочинца. Предлажем да пре тога прочита бар део онога што је о Јасеновцу написао др Милан Булајић, најбољи познавалац тог најстрашнијег стратишта невиних људи, жена и деце.

За фра Планинића су карактеристичне две синтагме из горе наведеног текста: „непожељни ослободитељи“ и „наши добри и племенити очеви.“ „Добри и племенити очеви“ су усташе, за које се зна какве су биле. Важније је оно „непожељни ослободитељи.“ За њега је непожељно ослобађање од фашизма, због којег је у Другом светском рату, тој највећој катаклизми у историји људског рода, у 61 зараћеној земљи погинуло и рањено 85 милиона људских бића. Том ослобођењу велики допринос дали су и југословенски партизани, који су за фра Планинића „непожељни ослободитељи“, јер је фашистички уређено друштво за њега и њему сличне идеалан миље за католичење, убијање и клање до миле воље, што су практично доказали фратри фрањевци и усташе у НДХ.

НИ ГВАРДИЈАН С ПЕТРИЋЕВЦА НЕ ГОВОРИ ИСТИНУ

Будући да је гвардијан самостана Петрићевац код Бање Луке фра Анте Перковић био вероватно најобавештенији живи човек о покољу с којим је фра Планинић контактирао и једна загонетна фигура у вези с покољем, осврнућу се укратко на његове само неке неистине, које га осликавају и као фратра и као човека.

Гвардијан каже да о покољу није знао ништа до у суботу увече, 7. фебруара. То није тачно, јер је тог истог дана после подне, када је оглашено да се строго забрањује даље клање, он послао самостанске санке у Мотике, којима је из Брковића једно тешко рањено дете, осмогодишњи Слободан Брковић, превезено у болницу у Бањој Луци. Слободан је и сада жив. Ено га у Бањој Луци. Његово сведочење је записано у овој књизи.

Каже да ни његови фратри дотле нису ништа знали, иако је по повратку из Бање Луке међу њима у самостану затекао фра Филиповића, који је тобоже тек тада, за време вечере, рекао да су усташе поклате Србе. Зашто би Фра Сатана чекао да се гвардијан појави, па да својим колегама из самостана тек тада, при вечери, исприча о покољу, који је завршен тога дана око 14 часова и о коме се, као прворазредној сензацији, одмах причало на све стране? Сем тога, управо у

том самостану у то време (после покоља 7. фебруара, па све до зоре 8. фебруара) усташе и фратри су се веселили, јели, пили и банчили, као што је наведено у овој књизи.

Када фра Планинићу даје списак фратара у Петрићевачком самостану, гвардијан каже да се не сећа имена једног фратра из Далмације, а управо тај фратар (Алојзије Атлија) каже Планинићу да зна све о покољу, као што ћемо касније видети. Тај фратар је живео у самостану на Петрићевцу и у време када је фра Перковић слао писане одговоре фра Планинићу 1973. и 1975. године. Живео је ту све до 1995. године. Гвардијан лукаво прескаче најпоузданијег сведока, који о покољу „зна све.“

Каже да је покољ извршен у ноћи између 6. и 7. фебруара. У једном писму фра Планинићу пише да се не сећа да ли је покољ извршен задњег петка у јануару или првог петка у фебруару (120), а у другом дословно каже: *„Наводим точно вријеме када је покољ у Дракулићу извршен. Покољ је извршен ноћу између 6. и 7. вељаче. Око 23 сата пошао је одјел усташа из Бања Луке у Дракулић. Вратили су се у касарну у 4-5 сати“* (42). Зна стари лисац о покољу све, али манипулише подацима. Чудно је како фра Планинић у својој књизи није отклонио ову противречност у изјавама гвардијана, јер је једна тврдња очигледно нетачна. Стварно, покољ је почео (у руднику Раковац) 7. фебруара око шест-седам часова ујутро и завршио се истог дана око 14 часова у Мотикама, у засеоку Брковићи, као што се види из сведочења Бранка и Боре Брковића, која су забележена у овој мојој књизи. Дакле, није истина да су се усташе вратиле у касарну у суботу у 4-5 сати ујутро. Ово је циљна обмана. Ако су се усташе вратиле у касарну тако рано, онда се искључује покољ школске деце, која у школу долазе у осам часова. На основу ње фра Мартин доказује да је масовни геноцидни покољ српска измишљотина.

Гвардијан каже да његов капелан (млађи свештеник) фра Томислав Филиповић није био лошег срца. Сви подаци о њему, па и они које фра Планинић наводи у својој књизи, говоре друкчије. Показују да је фра Томислав био неваљао човек и неваљао фратар, који ће се у монструозној НДХ и сам исказати као монструм. Хрват др Никола Николић пише за Фра Сатану: „Фра Томислав Филиповић – алитер ‘Мајсторовић’ с надимком из јасеновачког логора ‘Сатана’, био је нормална личност, коју су вањске прилике, средина, одгој и школовање превратили у големог злочинца, у звијер – човјека.“²⁵⁰

Тврдећи да он није био лошег срца, гвардијан по дужности брани фратрски хабит и Католичку цркву.

Каже да те кобне ноћи фра Филиповић у покољу није никога убио. Откуда он то зна ако није био присутан? Преживели сведоци кажу да јесте клао. Гвардијан опет неистином брани свога капелана и Католичку цркву.

Гвардијан чешће каже да је покољ извршен у Дракулићу, а не спомиње села Шарговац и Мотике, у којима је такође извршен покољ истог дана. Он то добро

²⁵⁰ Др. Н. Николић, н. д. стр. 373.

зна, јер су и та два села припадала његовој жупи. Непомињањем покоља и у та два села он имплиците смањује број жртава, а тиме и усташки злочин. Фратар остаје фратар.

Каже да су Срби, који су прешли у католичку веру, били сигурни за своје животе. То није тачно. Усташе су клале и покатоличене Србе.

Жупник каже да „*је велика већина Бањалучана долазила к мени на Петрићевац да пријеђу у Католичку цркву*“ (48). Све их је примио. Зашто су то тражили? Фра Планинић цитира „Магнум кримен“ о психолошком припремању народа за католичење путем клања истог, где се наводи изјава радника из Бање Луке Станислава Божића: „*Послије овог масовног убојства (у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама – Л. Л.) почело је прелажење српског становништва из Бање Луке и околних села из православља на католичанство. Ово прелажење вршено је искључиво попуњавањем одређених формулара. Никаквих канонских обреда није било.*“ (47-48). После овог цитата, који се грдно обара на Католичку цркву, да би побио његову истинитост, фра Планинић фразира: „*Католичка вјера се шири пролијевањем своје, а не туђе крви*“ (исто). Сиц! Сам гвардијан својом изјавом доказује шта је Католичка црква радила са православцима у усташкој НДХ.

Каже да му је „*велика већина Срба*“ код покрштавања рекла да не би прешли на католичку веру, али да морају да би спасли своје животе и животе својих породица. Који би нормалан човек пред ножем и пред усташким фратром имао смелости да то изјави?

Каже да је „*свима овима издао потврду да су прешли у Католичку Цркву, премда нису*“ (48-49). Који фратар би смео да издаје Србима фалсификоване потрде у усташкој држави? Он није навео ни један једини конкретан пример да је неко од „*велике већине Бањалучана*“ које је он превео у католичку веру или којима је дао лажну потврду због тога преживео покољ. Да је био бар један такав, то би се после Рата рашчуло. Гвардијан би га истицао као свој штит и на суђењу и у разговору с фра Планинићем. И вероватно не би доспео на робију, већ би био истичан и слављен као заштитник невиног народа. У 60 година после Рата јавио би се бар неко захвалан за лажну потврду, која му је спасла живот. Вероватно би неко од тих Срба подигао споменик жупнику Анти Перковићу. Таквих случајева напосто није било. Жупник не говори истину.

Каже да је пред покољ сакрио у подруму свога самостана десетак Срба, па да су они тако остали живи. Да је сакрио бар једнога, добио би одликовање после Рата, а не затвор. Нема ни једног јединог таквог. Да постоји, ја бих га свакако пронашао у својим истраживањима. Никад ми нико није рекао да је неки Србин у самостану преживео покољ. Истина је да је гвардијан после покоља, када је даље клање било забрањено, задржао неке преживеле одрасле Србе у самостану, као физичку радну снагу. Међу њима је био и Бранко Брковић, који о томе занимљиво сведочи у овој мојој књизи. Никога он није сакрио у подруму пре покоља.

Каже да није познавао Марка Липовца из Буцака код Бање Луке, коме се неосновано приписује спасавање Срба. Преживели сведоци у овој књизи Бранко и Боро Брковић говоре како су заједно с Липовцем били код гвардијана у Петрићевцу.

Гвардијан износи неистине и у свом осврту на изјаву сведока Јове Вукобрада, као, на пример, да су сви православци, који су се те ноћи затекли у католичким кућама, остали живи. Он не наводи ни један једини такав случај, нити сам га ја нашао, јер га напосто није ни било. Католицима је било забрањено да те ноћи у своје куће примају православце. Логично је да гвардијан Анте Перковић тако говори, а зашто – то је јасно, па не треба овде објашњавати.

ГАДНА КЊИГА

Књига фра Мартина Планинића „Фра Томислав Филиповић жртва клевете“ је најгаднија од свих које сам досад прочитао због веома много, много неистина и негирања истина. Најружнији и најужаснији њен део је морбидно лицитирање и негирање броја покланих Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Он злоупотребава несрећу што су уништене матичне књиге и грех Титове Југославије што није благовремено пописала жртве, па настоји да смањи број жртава на мање од половине. Иако он на почетку свога текста под насловом „Број поубијаних“ каже: „На број се, начелно не би требало освртати. Јер би било и превише да је само једна невина жртва пала“ (60), он на четири странице своје књиге (60-63) доказује да је поклано мање Срба него што стварно јесте. Зашто то чини? Тиме још једном убија невино убијене. То је такође злочин. Тиме повређује душе рођака убијених и вређа осећања сваког честитог човека. Што не остави бар мртве на миру? Број побијених није у јакој вези с темом коју обрађује у својој књизи („Фра Томислав Филиповић жртва клевете“), па да му је неопходно утврђивање и броја побијених, јер он само доказује да фра Филиповић није убијао.

Он прескаче из области у област и са теме на тему увек с истим циљем: да побија све оно ружно што је речено и написано о злочинима фратора и усташа у НДХ. Каже: „Сумњам да их је било 1.400 (покланих – Л. Л.) у сва три злочином погођена села“ (60). После тога, извртањем чињеница, у 13 тачака доказује да није било могуће поклати ни 1.100 Срба. Каже: „Остали писци нису, попут Николе (Николића – Л. Л.), уз немогући број (покланих – Л. Л.) донијели још неку већу немогућу појединост“ (61). Он замера и Ватикану што прихвата број од 1.600 побијених. „Кад је фра Анђео Каић написао писмо генералу Реда о фра Томиславову случају (12. маја 1942. – Л. Л.), навео је наиме да је у Дракулићу, Мотикама и Шарговцу побијено преко 1.600 православаца. Замјерам, и то озбиљно, фра Анђелу Каићу што је насјео па великосрпску неистину прихватио као истину... Може се једнако замјерити и босанском провинцијалу фра Анђелу Каићу и фрањевачком генералу фра Поликарпу Шмолу што нису бар посумњали у бројку од преко 1.600 побијених“ (62, 63). Фра Планинићу је ближа изјава гвардијана Анте Перковића дата 31 годину после покоља: „Најкасније се говорило, да их је страдало 400-500 душа“ (63). А исти тај гвардијан је, без икаквог великосрпског утицаја, који је 1942. био немогућ, одмах после покоља послао Провинцијалату у Сарајево податак о „више од 1.600 побијених.“ Сасвим је сигурно да је он број побијених и тада намерно смањио, да умањи злочин.

Сва ова тенденциозна злобна и злонамерна наглабања загриженог фратра франевца губе смисао када се у књизи прегледа списак од 2.315 побијених православца у Дракулићу, Шарговцу Мотикама, који није коначан.

И многе друге неистине чине ову књигу гадном.

САМОСТАН ПЕТРИЋЕВАЦ – „ГЛАВА“ ПОКОЉА

Кључно питање у вези с покољем Срба у Дракулућу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године је: ко је дао иницијативу за тај покољ? Фра Планинић у својој књизи наводи један разговор Вјекослава Кеџмановића „Ђеде“ са др Пером Стјепановићем на конференцији лекара делегата у Кључу 20. марта 1944. године. *„Прича (др Стјепановић – Л. Л.) о својим доживљајима. Покољ народа у селу Дракулић код Бања Луке 2.500 страдалих. Иницијатива за тај покољ дошла је из самостана Петрићевац“* (67).

Ја мислим да је ова последња реченица кључ за објашњење покоља. Не могу то овде опширно елаборирати, већ само упозоравам да је врло вероватно, могуће и јесте да су фратри Петрићевачког самостана предложили усташким властима да се покољу Срби у наведеним селима, да су усташке власти у Бањој Луци и Загребу тај предлог прихватиле и да је међусобном сарадњом фратара и усташа покољ припремљен и изведен. Све што се до сада зна о том покољу упућује да је тако било.

Прво, сиромашним сељацима католицима у жупи Петрићевац расле су зазубице за плодном земљом, шумом и другом имовином комшија Срба, који су били богатији од њих. Сељак обожава земљу, нарочито ако му је близу. Тада им се пружила јединствена прилика да се домогну те имовине. Зато су били спремни да помогну, и помогли су, усташама да покољу комшије Србе. После покоља и до могли су се њихове имовине, што их је привремено усрећило;

друго, самостан у Петрићевцу, као што се види из ове књиге, био је и пре Рата и за време Рата главни идеолошки центар усташтва на подручју Бање Луке и околине, вероватно и целе Босанске крајине. У том самостану је још 1924. године одржана годишња котарска скупштина Хрватске сељачке странке, на којој је Виктор Гутић изабран за тајника ХСС.

Пред Рат, 1939. године, 72 усташе положили су усташку присегу пред Виктором Гутићем у којој, између осталог, пише:

„... да ће у случају преокрета извршити превратничке задатке. И да ћу по точки 3 усташког превратничког покрета извршити свако наређење стожерника, затим да ће српске погане и цигански живаљ, све до једног човјека побити, неке јавно, неке тајно.

Зборно мјесто заклету Петрићевачки самостан.

Присега положена на дан Антонов 1939. године у 11 сати навече...“²⁵¹

²⁵¹ Архив Војно-историјског института, Београд, к-114, ц.ф. 5, д.17/1.

Усташко гласило „Хрватска Крајина“ следећим речима описује како су фратри у фрањевачком самостану на Петрићевцу дочекивали највећег Павелићевог крволока Виктора Гутића:

„Фрањевци су доиста у свим гранама јавног и политичког збивања у НДХ били у првом реду, залажући се више од осталих црквених људи за ту НДХ. (Подвукао Л. Л.) Кад је крволок Гутић стао спроводити ‘чишћење’ Крајине од Срба, при руци су му били управо фрањевци. Одмах на почетку он је обишао и самостане у Крајини, да лично ангажира већ споменуте борце-усташе и међу фрањевачком браћом. О томе рјечито и увјерљиво говори репортажа о посјету Гутића самостану на Петрићевцу...

‘На улазу дочекује госте влч. отац гвардијан... Пролазећи кроз дивно окићени и хрватским заставицама урешени славолук, Стожерник и цијела пратња бивају уведени у собу за примање... Не заостаје ни уобичајено чашићење... Гвардијан Фра Јозо упућује и предводи цијело друштво у благоваоницу, ону исту благоваоницу, у којој је задња два деценија нахрањено безброј хрватских бораца, која се може подичити, да је често угостила и нашег садашњег Стожерника, др. Виктора Гутића... Представник Самостана, ватреним и надасве срдачним говором поздравља на почасно мјесто смјештеног Стожерника г. Др. Виктора Гутића, у којем евоцира успомене на дјеловање Фрањеваца у народној борби од постанка њиховог Реда, прелази на борбу задња два деценија и истиче осебине и врлине протагонисте те борбе, садашњег Стожерника г. Др. Гутића...

Као анђео са пламеним мечем уздиже Стожерник д. Др. Гутић свој до тада ниски глас...

Ево, оваквим духом био је запојен самостан на Петрићевцу, који је већ раније био права усташка база, у којој је Гутић одржавао своја усташка предавања и – гошћења – спремајући усташки подмладак.²⁵² (Подвукао Л.Л.)

Петрићевац је дао и једног од најозлоглашенијих и најкрволочнијих усташа у НДХ. То је Звонко Липовац, фратар, усташки сатник–душебрижник, рођен 1914. године управо на Петрићевцу. Био је најближи сарадник Фра Сатане у Бањој Луци и у логору у Јасеновцу. Исповедао је логораше, па њихове изјаве предавао заповедницима логора, што је значило смрт за те јаднике. За своја дела одликован је „Малом сребрном колајном др Анте Павелића.“ О том католичком фратру и његовим злочинима пишу истакнути немачки књижевник Карлхајнц Дешнер у свом делу „Са Богом и фашистима“, италијански писац Карло Фалкони у својој књизи „Папе XX века“, енглески писац Авро Манхатан у својој књизи „Католички терор данас“ и други.

Виктор Новак такође пише о сарадњи фратра Звонка Липовца са Фра Сатаном.

„Друштво Билогривића (злогласног жупника у Бањој Луци – Л. Л.), поред оба злогласна Гутића, били су усташки фратри-кољачи Филиповић, Брекало и Липовац.“²⁵³ Новак је забележио следеће сведочење усташког официра из Јасеновца Јосипа Матијевића:

²⁵² В. Новак, н. д. стр. 704-705.

²⁵³ Исто, н. д. стр. 718.

„Док је био заповједник у Дубици (Фра Сатана – Л. Л.), к њему су често долазили свећеници Брекало, Липовац и Чулина, те су у његовом стану по читаву ноћ пили и јели, а такођер су увијек у оваквим гозбама биле присутне и којекакве покварене жене. Напомињем да су исти као свећеници убијали, тукли, пијанчевали и на звјерске начине мучили заточенике.“²⁵⁴

„Споменут је већ крволочни инстинкт појединих свећеника, као што су Филиповић–Мајсторовић, фра Брекало, Чулина и Звонко Липовац.“²⁵⁵

Новак закључује:

„Овај дивни усташко-свећенички квартет одјекиват ће дуго кроз историју католичке цркве у Хрватској као најсрамнији израз једног моралног пада, какав се ријетко у историјама јавља.“²⁵⁶ Самостан је био и главни информативни центар за Петрићевачку жупу о свему, па и о Србима у тој жупи. Фратри су знали све боље од икога другога, као што гвардијан Анте Перковић каже за свог фратра Томислава Филиповића у раније цитираном тексту. И други фратри с Петрићевца ишли су по национално мешовитим селима и засеоцима да купе самостанско жито, шљиве и друго, па су познавали сваког домаћина, укључујући и Србе и њихова домаћинства, у жупи Петрићевац. Вероватно су и они „унапријед нешто знали о уништењу села Дракулића“;

треће, развијен, јак и угледан фратарски и усташки ценатр у Петрићевцу, са осам фратара, морао је бити у тренду укупне католичке и усташке политике у НДХ о уништавању Срба у тој држави, па није могао да пасивно гледа да му под носом и под ножем шеткају мирне овчице Срби у предграђу Бање Луке, планиране престонице НДХ, док усташе и фратри свакодневно масовно чисте Србе у свим другим крајевима НДХ. И од Петрићевца се нешто очекивало;

четврто, локација самостана је напросто идеална да се управо ту припреми покољ;

пето, фратри са Петрићевца били су поуздани сарадници у припреми, а потом у извођењу покоља, као што показује пример капелана фра Томислава Филиповића, који се „као велики националист посебно дружио с часницима Друге Поглавникове бојне са сједиштем у Бања Луци“ (134), како каже његов непосредни старешина гвардијан фра Анте Перковић. Његов колега из самостана фра Иво Жилић каже: „Запустио је учење те се превише почео дружити с цивилима и усташама након успоставе НДХ. Знао је кришом по ноћи излазити к усташама на сијело, и то чешиће“ (131). Вероватно није у томе био усамљен. И вероватно је осталим фратрима у самостану препричавао своје разговоре с усташама. Дакле, поуздана и проверена спона између самостана и главне усташке војне јединице у Бањој Луци био је фратар из самостана Петрићевац Томислав Филиповић. На тој релацији вероватно су рођене и разрађене идеја и стратегија покоља. Нема доказа колико су

²⁵⁴ Исто, стр. 650.

²⁵⁵ Исто, стр. 781.

²⁵⁶ Исто, стр. 650.

други фратри допринели покољу, али је логично да су били у току ствари и да су у својој кући учествовали у договору пред покољ 6. фебруара увече;

шесто, фра Томислав Филиповић на двадесетак дана пре покоља „*припремајући свој примитак у споменућу службу* (за душебрижника Друге поглавникове тјелесне бојне - Л. Л.) *отишао је једампут у Загреб*“, стоји у Записнику дефиниторијалног конгреса Фрањевачке провинције Босне Сребрене од 28. априла 1942 (56). Ишао је, дакле, да среди ствари око свог именовања за духовника усташке јединице која ће извршити покољ и да се с усташким властима у Загребу договори о покољу. Нису усташке власти у Загребу без разлога за духовника једне велике војне јединице, бојне, од око 400 војника, поставиле једног младог фратра, који „*је село добро познавао*“, управо из самостана у жупи у којој ће ускоро бити поклани Срби;

седмо, у више објављених докумената записано је да је непосредно пред покољ одржан главни састанак у самостану 6. фебруара касно увече, коме су присуствовали главни представници најважнијих структура у Бањој Луци: управне власти (стожерник др Виктор Гутић), војне (командант сатније Јосип Мислов), духовне („душобрижник“ сатније фра Томислав Филиповић, гвардијан самостана фра Анте Перковић и жупник у Бањој Луци др Никола Билогривић) и судске (председник суда у Бањој Луци др Стилиновић). После тога, у току ноћи, одржан је још један састанак код стожерника Гутића, на коме су вероватно утврђени само оперативни задаци пред полазак сатније у покољ, одмах после поноћи. Рано ујутро 7. фебруара део сатније са Мисловом и Филиповићем на челу био је у руднику Раковац и убијао рударе, а други део је отишао до краја села Дракулић, Шарговац и Мотике, да отуда око 7 часова ујутро почне клање Срба који су се будили и устајали, да би око 14 часова заједно завршили с покољем у селу Мотикама, у засеку Брковићи;

осмо, занимљиво је напоменути како је фра Велимир Иловача, такође фратар из самостана на Петрићевцу у време покоља, почетком маја 1942. године бранио свог пријатеља фра Филиповића код Фрањевачког провинцијалата Босне Сребрене у Сарајеву: „А онако губимо вриједна човјека, вриједна радника, доброг фратра. Отишао је у фратре из љубави према реду. Дијете је добро стојећих родитеља, вриједних католика, никаква нужда није га гонила у нашу гимназију, школован је као конвиктовац, већ само идеал. И тако му све то срушити, одједном све у прах и пепео бацити. Не знам чему ће то послужити“ (Архив Босне Сребрене, бр. 758/42). За фра Велимира Иловачу, који је држао веронауку у основној школи у Мотикама, фра Томислав је „добар фратар“ и после злочина које је извршио над Србима у Петрићевачкој жупи. То доказује да су и остали фратри у самостану Петрићевац дували у исти рог;

девето, муслимани из Бање Луке после покоља протестовали су што им се не дозвољава насељавање у поклана села, иако им је то дозволило Министарство унутрашњих послова НДХ. У том протесту описали су славље усташа и фратара у самостану Петрићевац после покоља.

Занимљиво је, у краткој дигресији, погледати како су се католици и муслимани спорили око насељавања на кућишта покланих Срба у Дракулићу, Шарговцу и

Мотикама. О спору је био добро обавештен и ондашњи петрићевачки жупник фра Анте Перковић, који је и сам био у њега умешан. У свом писму старешини Фрањевачке провинције Босне Сребрене са седиштем у Сарајеву фра Анђелу Каићу 11. октобра 1973. године пише: „Знам само то, да је Министарство унутрашњих послова НДХ издало акт, по којем се дозвољава, да се у Дракулић населе муслимани. Католици у Баља Луци нису били задовољни с том одлуком. Саставили су меморандум у три примјерка, за Поглавника, за Мин. ун. послова и енергично захтијевали да се онај акт поништи. Овај меморандум је однешен у Загреб... Онда сам му (надбискупу Степинцу – Л. Л.) признао да сам баш ја те меморандуме донио у Загреб и предао их Ивици Вернеру, начелнику Загреба да их преда Поглавнику. Министарство је опозвало онај свој акт... Можда су неки сумњали, да је то моје ‘масло’. Колико их се састало, не знам, и саставили су тежку оптужбу против самостана, а јасно и против мене. Тужбу су послали изравно на Свету Столицу. У тужби се налазило, како су се сви иза покоља у Дракулићу, састали у самостану Петрићевцу да се у самостану јело, пило, пјевало и банчевало све до зоре. Света Столица је цијелу оптужбу послала на надбискупна Степинца с налогом да се та оптужба провјери“ (124) (подвукао Л. Л.).

У овој мојој књизи преживели сведок Боро Брковић прича како је после покоља католик Андрија Голуб у Мотикама псовао „муслиманима мајку мухаџерску“ вичући: „Ми нијесмо поклали Србе да се овде муслимани шире, нег да се ми Хрвати проширимо.“

Може се с доста сигурности претпоставити да је славље у Петрићевачком самостану заиста одржано, да се навече одморе и наједу гладни кољачи после тешког „радног“ дана, да се колективно обележи један велики подухват и успех фратара и усташа на уништавању српског народа, да се заједно подели радост због тога и да се одају признања онима који су највише допринели да се покољ успешно изведе. Усташе су прослављале и далеко мање успехе, а ово им је био највећи појединачни у току целог Рата.

Муслимани, као „цвијеће хрватског народа“, били су добро обавештени о томе шта се у суботу дешавало у Петрићевачкој жупи, а после тога у самом самостану. Вероватно су неки од њих били и на слављу после покоља. Исто тако је сигурно да они себи не би дозволили да искажу своје незадовољство тако високој институцији (Светој столици у Ватикану) нетачним и непровереним подацима. Не зна се како је реаговао надбискуп Степинац на тужбу муслимана, која му је послата из Ватикана, али то овде није ни важно.

Да су доступни архивски подаци, могао би се урадити добар докторат на релацији Петрићевац–насељавање муслимана у поклана села–протести католика због тог насељавања–Света Столица–истрага надбискупа Степеница. Можда ће неки честит и паметан Хрват то поштено и обрадити једнога дана;

десето, на крају Рата гвардијан самостана у Петрићевцу фра Анте Перковић, по сопственој изјави (124), бежао је из Југославије према Аустрији. Налазимо га у Клагенфурту – Целовцу заједно с фра Сатаном у саставу злогласне Лубурићеве бојне. Каже: „Да завршим са фра Томиславом. Он је прије отишао у Загреб него

је био искључен из реда. Његово искључење из Реда могло је бити концем травња или почетком свибња. (Дакле, најмање два месеца после покоља. У вези с доласком папе Јована Павла Другог у Бању Луку и проглашења Ивана Мерца за свеца, католичка штампа тврди и понавља да је фра Томислав Филиповић искључен из Фрањевачког реда пре покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, што очигледно није тачно).

(Католичка пропаганда се и сада, као и увек, служи неистинама. – Л. Л.) Тамо (у Загребу – Л. Л.) је ступио у усташке редове... При повлачењу је био у Лубурићевој бојни и **с њим сам се пробијао према Клагенфурту и Целовцу...** (124). (Подвукао Л. Л.) Зашто је и петрићевачки гвардијан бежао? И зашто је после Рата робијао у Југославији? Није ваљда зато што није ништа знао о покољу и што је спасавао Србе, као што сам каже.

И следеће речи гвардијана и жупника фра Анте Перковића показују да је и он био повезан с покољем у својој жупи.

„У недјељу (8. фебруара – Л. Л.) прије мисе дошао је један усташки часник и наредио ми да под мисом рекнем, да сви мушкарци послѣ мисе иду у Дракулић по капати мртве. Тада нам је било јасно да је догађај истинит. Под мисом сам наредбу приопћио и сви су поубијани били покопани...

У понедељак дошао ми је у самостан један домобран и обавијестио ме, да се у једној кући налази жива тешко рањена жена. Рекао сам му, нека потражи некога од наших људи и нека се рањена жена превуче у болницу. На то ми је домобран одговорио: ‘Нитко од наших људи не усуђује се ни завирити у православне куће.’ Тада сам наредио слуги да упрегне самостанске саоне и с домобраном оде до те куће, натовари жену у саоне и нека је довуче у самостан. Жена је довучена у самостан. Сјео сам с момком у саоне и довео жену до болнице. Особље болничко није хтјело жену примити, кад су од мене сазнали да је од Дракулића. Срећа је била што сам се добро познавао с управником болнице др Владиславом Влашићем, који је жену примио у болницу, али под увјетом да ће самостан одговорати за њезин примитак у болницу, ако до чега дође. Кратко сам рекао: Пристајем. Након два дана жена је умрла.

Када сам се вратио у самостан чекао ме је други домобран и саопћио да у једној кући има дијете тешко рањено са два убода бајонетом у трбух. Поново сам послао саоне да се дијете довуче у самостан. Одмах сам кренуо у болницу и дијете је без приговора било примљено... Дијете је имало 7-8 година... Мали је након дужег лијечења оздравио... (То је био Слободан Брковић, чије сведочење је записано у овој књизи. – Л. Л.)

О цијелом случају ‘Дракулић’ разговарао сам са бискупом Јозом Гарићем... („Гарић фра Јосип Јозо бискуп у Бањој Луци од 1912. године... Многи сведоци тврде да је бискуп Гарић посредно одговоран за мученичку смрт од усташког ножа епископа бањалучког Платона. Залагао се својим ауторитетом на утврђивању усташког режима. Носилац усташког одликовања ‘Ред за заслуге, велеред са звијездом.’ “²⁵⁷) Након краћег разговора рекао ми је: ‘Видим да ти Бањалучани радо

²⁵⁷ Г. Р. Дакина, н. д. стр. 80.

долазе за пријелаз у Кат. Цркву. Овим Ти дајем генералну дозволу и овлаштење за све пријелазнике, који код Тебе затраже пријелаз. Чини како знаш да је најбоље.

За случај Дракулић врло је важно кад би се могло тачно установити узрок те катастрофе... Праву истину сигурно нитко не зна, изузев оних који су тај покољ уприличили. Наређење за овај покољ могла је издати једино хрватска управна власт у Бања Луци. Шваба у Бања Луци није било много, па да се то могло (од њих – Л. Л.) очекивати. Велики жупан је био Гутић који је након рата ухваћен у Италији, доведен у Бања Луку и осуђен на смрт вјешањем. То је писало и у новинама након рата...

За мог времена на Петрићевцу никад се није спомињао број жртава... У Дракулићу не знам ни колико је православних домаћинстава било, а ни колико католичких. Знам само да је кат. обитељи било доста мање од православних. Након рата говорило се и писало, да је побијено двије до три тисуће..." (124)

Дакле, врло је вероватно да је фрањевачки самостан Петрићевац код Бање Луке био идејни и организациони центар покоља Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године.

Горе цитирани део писма гвардијана Анте Перковића, ма колико немушт био, јасно доказује да је тај самостан био у све укључен. Активност гвардијана после покоља треба схватити као његово хитно лукаво прилагођавање новонасталој ситуацији одмах после покоља, коју су наметнули Немци. Они су већ у 14 часова 7. фебрура, тј. на дан покоља, чим су сазнали за њега, најстроже забранили даље убијање. Наредили су истрагу. Од тог тренутка нико више није убијен у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Гвардијан Перковић је схватио озбиљност немачког наређења, па је одмах кренуо да лично спасава преживеле и да тако спасава себе, братре са Петрићевца и углед Католичке цркве. Где је био и шта је радио пре покоља?

Међутим, сада је тешко, вероватно и немогуће, документима доказати праву улогу фрањевачког самостана на Петрићевцу у покољу Срба у жупи Петрићевац, јер су то знали само братри и војне власти НДХ у Бањој Луци и Загребу, а њихови подаци су недоступни.

Не треба узимати озбиљно фратарска оспоравања тога покоља, која доноси фра Планинић у својој књизи. Нормално је да крију своје злочине. Да су икад говорили истину, били би осуђени. А ти образовани докони братри, без породичних, а и без много радних, обавеза, материјално добро обезбеђени, имали су времена да науче Библију и да смишљају како да је злоупотребе, па и старозаветну „Књигу проповједника“, у којој пише: „Не буди сувише праведан, ни сувише мудар; Зашто да упропастиш себе?“ (7,16).

Зато и фра Планинић говори и понавља: „Нијечи док ти се не докаже, па и онда кад ти се докаже“ (142).

Фрањевачки самостан на Петрићевцу код Бање Луке је најтипичнији католички геноцидни самостан не само на простору бивше Југославије него и уопште. Зато Срби треба да га штите и одржавају као опомену, симбол и трајан споменик зла и насиља које Ватикан и Католичка црква врше над њима, као што се одржавају Јасеновац и Аушвиц.

ЈЕДАН ПОШТЕН ФРАТАР

Још један део писма бањалучког бискупа фра Алфреда Пихлера вредан је пажње: „Ја мислим да се сваки народ мора одрећи својих злочинаца. И Црква се мора оградити од својих и неправедних поступака својих чланова, особно својих свећеника... На жалост, у нашој Цркви то досад није учињено (осим оне моје божићне честитке) као што је учинила Црква Њемачке, Италије, можда још која. Није онда чудо што смо у очима других још увијек истовјетни са злочинцима. Истина, ни Срби се нису никад јавно оградиле од својих четника (мислим Српско-православна црква) па и њихову Цркву трпају у исти лонац са четницима. Сматрам да је и једно и друго неправедно, али је разумљиво“ (116).

Потписујем ово што је написао фра Алфред Пихлер, који је био бањалучки бискуп 1959-1989. године. Да сви католички братри, православни свештеници и хоће на овим просторима мисле и поступају као он, на Балкану се не би толико пролевала људска крв. Али, Пихлер није био Хрват. Ни један Хрват бискуп није тако говорио.

„ВРАЧУ, ИСЦЕЛИ СЕ САМ!“

Својом књигом фра Планинић продубљује мржњу између Срба и Хрвата. Срби су за њега „хрватождери“ који вечно окупирају Хрвате: *„Да не би прве окупације 1918. и поновне 1945. од стране великосрпских хрватождера...“* (138).

Професор апологетике на Теолошком факултету у Београду др Лазар Милин у својим писмима фра Мартину Планинићу погађа зашто он тако мисли и пише. Зато ћу завршити овај свој осврт на Планинићеву књигу наводима из писама др Милина, које је он упутио фра Планинићу 14. маја и 24. јуна 1971. године.

„Ви се налазите у великим заблудама због непознавања стварног стања у односима између Срба и Хрвата, за што су више криви други него Ви“ (81). „Досада смо примили неколико писама католичких свећеника из разних крајева Југославије, па видимо да у национално-политичком погледу сви једнако мисле. То даље значи да се сви ви по истом систему образујете и васпитавате“ (82). „Ви, напр., немате нити можете имати својих личних искустава о свему ономе што се догађало не само пре овога рата, него немате личних сазнања ни о ономе што се у последњем рату догађало, јер Ви сте се у рату тек родили... Ви знате само на основу ‘свједока’ и можда неких ‘књига’, а то што сте сазнали из тих извора, веома је помрачило Ваш умни хоризонт, јер Вам је ум оптерећен многим заблудама и неистинитим приказивањем историјских догађаја... Поред тога погрешног национално-политичког образовања Ви имате и богословско образовање. Ви говорите двоструким језиком. Када говорите као свећеник, тј. кад говорите језиком Јеванђеља – изазивате дивљење, али кад говорите национално-политичким језиком, Ви изазивате запрепаштење због непознавања стварности и због веома неоснованих и веома тешких оптужби против целог српског народа“ (83). „Једно тражимо од свих честитих грађана Југославије да грозне усташке зло-

чине не бране и оправдавају, јер то нас смртно вређа!“ (85). „Зашто се Ви и нека Ваши браћа осећате дубоко увређени кад год се спомену усташки злочини?“ (87). „Како ће пред Господа изићи фра Мирослав Филиповић-Мајсторовић, о чијем у историји света нечувеном зверству овако пише др. Никола Николић (Хрват): ‘Ушао је Филиповић у разред усташком капом на челу, у пратњи неколико усташа. Тражио је од ње (учитељице – Л. Л.) да одвоји православну дјецу од католичке и муслиманске. Кад је то учинила, не слутећи ништа зла, он је поклао православну дјецу на очиглед и врисак малих другова... Учитељица је у том селу била сестра Мара ‘Мила’ Ступе Шуњића. Чини ми се да сам је шта више и лијечио. То је здрава и једра црнка, врло одрјешита и енергична“ (89). (Мара Шуњић детаљно је причала о покољу деце као сведок на суђењу Фра Сатани, што је забележено у овој књизи. Друга учитељица у истој школи била је Добрила Мартиновић, чије је сведочење такође забележено у овој мојој књизи – Л. Л.) „Католичка црква није ништа предузимала ни против насилног покрштавања ни против покоља уопште, па чак ни против кољача у свећеничкој одећи“ (90). „Ваши дух је оклопљен толико дебелим слојем заблуда о историјским збивањима у Југославији, да се не назире ни најблеђи зрачак наде да писма могу ту нешто поправити... онда ту нема ништа да се дода, него да Вас пустимо да уживате у тим заблудама“ (109). „Ми саветујемо Вама, да поред горње литературе (Др Милин је у свом писму навео 24 наслова о злочинима у НДХ – Л. Л.) проучавате католичку црквену и усташку штампу за време НДХ, па ћете у тој штампи видети како свећеници, фратри, бискупи и надбискупи себе ‘клевећу’ због ванредно одушевљене и живе сарадње с усташама“ (112).

Спаситељ каже:

„Врачу, исцели се сам!“

VI
ПОКОЉ У ПИСКАВИЦИ
И ИВАЊСКОЈ

ПРЕД ПОКОЉ

ПИСКАВИЦА

Српско село Пискавица по простору који заузима вероватно је највеће село у Босанској крајини. Налази се између Бање Луке и Приједора, углавном с леве стране железничке пруге из правца Бање Луке, али има и више заселака с десне стране, према Козари. Железничка станица у Пискавици налази се на 37. километру пруге од Бање Луке. Преким путем Бања Лука је знатно ближа.

Засеоци у Пискавици неправилно су раштркани и расути на великом простору облика издужене и по ивицама добро напаране крпе, која се пружа од Омарске на западу до Драгочаја и Мотика на истоку. С јужне стране граничи се са селима Радосавска, Славићка и Бистрица, а са северне селима Верићи и Ивањска, а једним делом железничком пругом Бања Лука-Приједор, до реке Пријеке, коју Пискавчани зову још и Прекуша.

Железничка станица у Пискавици је пета од Бање Луке, после Залужана, Рамића, Мишин-Хана и Ивањске. Између Ивањске и Пискавице налази се помоћна железничка станица која се некад звала Шушњарица, а сада се зове Милошевићи.

На најпогоднијим местима у Пискавици, Ивањској, Омарској и другим селима кроз која пролази пруга налазе се железничке станице. Поред железничких станица током времена прављени су објекти за становање и за занатске радње, магацине и друго. Тако су око станица почела настајати насеља, које су се звала као и станице поред којих су настајала. Исти топоними постајали су трозначни: означавали су цело село, затим железничку станицу и, треће, насеље око те станице. Сваки Пискавчанин ће рећи да је рођен у Пискавици, без обзира из којег је пискавичког засеока, затим да иде у Пискавицу кад иде на железничку станицу у Пискавици, независно да ли је његов заселак удаљен од станице 500 метара или 5 километара, и, накрају, он ће рећи да су усташе дошле у његов заселак из Пискавице или да су отишле у Пискавицу, мислићи при томе да су отишле на своје зборно место код железничке станице у Пискавици. Ове напомене о трозначности Пискавице дају се због тога што саговорници употребљавају тај топоним у сва три значења. Само се логички може закључити у ком значењу га када употребљавају.

Пискавица је чисто српско село. И села око Пискавице су српска осим Ивањске, где су живели углавном католици, и Омарске, у којој су били помешани Срби и муслимани. До пред Други светски рат није било већих међунационалних ни међуверских трвења ни проблема. Свако је уважавао веру, обичаје и фолклорне манифестације суседа као нешто устаљено и нормално.

Пискавица је врло живописно брежуљкасто село са лепом бујном вегетацијом сваке врсте, а нарочито разноврсним воћем и белогоричном шумом. Зимзелено дрвеће је ретко, али има и њега. Из многобројних извора целе године тече бистра хладна вода, која се слива у потоке и речице. Око речица су ужа или шира равна плодна корита. На речицама су од давнина прављене живописне воденице. У некима се и сада меље жито, нарочито зими, када је доток воде већи.

Поједини засеоци у Пискавици смештени су на тако питомим и лепим заравнима између брежуљака да се то не може описати ни доживети док се тамо не дође. Ја сам сеоско дете и пропешачио сам или саобраћајним средствима прешао доста њива, потока, шума и села по целој оној другој Југославији и по Европи, али ми се положај ниједног сеоског насеља није учинио тако питомим и лепим као бујна поткозарска зараван на којој је смештен пискавички заселак Шутиловићи, а посебно онај део те заравни од центра засеока па до сеоског гробља према железничкој станици у Пискавици. Као да је стваралац природе настојао да докаже себи и људима како уме и може да замисли и створи лепоту на овом свету. И Кевиха зараван, и Милаковића главица, и Кнежевића брдо и Шешића и Стјепановића страна и многи други долови, брежуљци, заравни и стране у Пискавици напосто се надмећу лепотом својих воћњака и питоме и разноврсне шумске и пољске вегетације.

Земља је дубока и доста плодна, са довољно влаге, па постоје добри услови за екстензивну земљорадњу, нарочито уз редовно природно ђубрење, и врло добри услови за сточарство. Људи су били здрави, снажни, радни, штедљиви и патријархално честити. И овде су, као и у другим срединама и групама које не мењају брзо своју социолошку структуру, биле развијене и строго поштоване традиционалне етичке норме. Због свега тога Пискавица је била једно од најчувенијих и најбогатијих села у Босанској крајини. Била је надалеко чувена по лепим српским обичајима, као што су славе, свадбе, божићњи и ускршњи обичаји, мобе (жетва, косидба, вршидба) и црквени зборови. На збор код српске цркве на Бранковцу у Бистрици редовно су долазили и Пискавчани – и старо и младо, и мушко и женско. Ту су се млади надметали у песми, игри и бацању камена с рамена са Бистричанима, Чокоранима, Прњаворчанима, Драгочајцима и Мотичанима, све уз игру и весеље. Пискавички момци редовно су хорском песмом у колу које се окреће, као козарачко, задевали збор:

„Познају се браћа Пискавчани
по пјевању и по миловању!“

И момци из удаљених села ишли су у Пискавицу у ашиковање, чувену по једрим, здравим и вредним девојкама.

Тако је у Пискавици, уз све муке и благодети „које је живот сијао и смрт жела“ (И. Г. Ковачић), пред Други светски рат текао идилични сеоски живот, сличан оном из „Хајдук Станка“ и других дела Јанка Веселиновића, Милована Глишића и Петра Кочића. А онда су дошли Рат и усташе. О догађајима у Рату у Пискавици за ову књигу причали су старији људи који памте те догађаје. Године њиховог рођења стављене су у заграде, иза њихових имена.

КАЗИВАЊЕ РАДЕ КЕВИЋА (1925)

Раде Кевих је рођен 1925. године у селу Пискавици, заселак Кевихи, у једном од заселака у Пискавици у којима су усташе извршиле покољ у фебруару 1942. године. Учесник је Народноослободилачког рата. Десет година, до 1979, био је новинар и директор у гласилу Савеза бораца Југославије „4. јул.“ Сада живи као пензионер у Новом Саду, улица Вука Караџића број 2. Добро се сећа како је Пискавица изгледала пред Други светски рат и за време Рата, као и људи и догађаја у том крају. Кевих је најпре причао о предратном идиличном животу у свом засеоку и у суседним Милошевићима:

„Кевихи се налазе с једне а Милошевићи с друге стране једног потока. Оба засеока удаљена су од потока по једно 500 метара. Обе стране потока доста су стрме. Лијева страна потока, до Кевиха, обрасла је шумом и шипражјем, а на десној страни воћњак Симе Милошевића спушта се до самог потока, тако да поток тече кроз његов шљивик. То је погодно за крмке и јагањце, који слободно ходају по воћњаку, односно шљивику. Кевихи и Милошевићи су по прилици на истој висини, само на супротним странама потока. Изнад Милошевића кућа, на једно 100-150 метара од Симине куће, налази се Милошевића Брдо. На том Брду за вријеме празника, кад се не ради, (недјеља, Божић, Ускрс, Госпојина, Илињдан и слично) скупља се свијет из околних заселака, као на какав збор. Ту је један лијеп зараванак, обрастао густом ниском травом. Тај зараванак није се обрађивао. Била је то једна ледина. Ту се народ скупљао, играо и веселио се. Момци и дјевојке играју и пјевају, а старији и дјеца гледају и причају. Коло води, мота и увија момак који зна да свира на усној хармоници и да лијепо игра, или неки силовити момак с револвером у руци, који мота и увија коло и пуца из револвера. Револвери су углавном били марке ‘гасер’, са ‘буренцетом’. У селу је било доста ‘гасера’, а нико није имао дозволу за ношење оружја. То оружје се носило тобоже илегално. Жандари су знали ко га има, али нису ништа предузимали док се не направи неки изгред. Пред Рат је, кажу, моја сестра Здравка била најљепша дјевојка у околини. На весељима на Милошевића Брду сви су у њу гледали. А лијепо је и играла.

Најугледнији домаћин у нашем крају био је Симо Милошевић. Његово домаћинство за наше тадашње прилике било је богато, угледно и цијењено, а Симо је важио као мудар и праведан човјек. И из других села долазили су људи код Симе по савјет или да им разријешу какав међусобни спор. Како Симо пресуди, тако буде. И готово.

Симо је имао пет синова. Сви су до Рата били пожењени. Најстаријем, Љубану, доспио је за женидбу његод син Здравко, Симин унук. Здравко је био истих година као и стриц му Жарко. Заједно су ишли у школу. И заједно су служили војску. Заједно су и ашиковали. Одабрана је и запрошена дјевојка за Здравка, Цвијета Кнежевић, па је за једну суботу, у јесен, припремљена свадба. Нас Кевихе не зову на свадбу, иако смо комшије које су увијек биле у добрим односима. Нас

је то изненадило и увриједило, али смо ћутали. Мој отац Михајло исто је био због тога повријеђен, па је те суботе некуд отишао од куће. Кад се тога дана смркло, испод наше куће на једно 100-150 метара у шуми према потоку поче пуцњава из ловачких пушака и 'гасера', праћена покличима и свакаким пјесмама. Све то грми. Моја мајка, ја и остали укућани и комшије истрчимо напоље. Неко виче:

– Милошевићи отеше Михајлову Здравку. Одведоше је.

Мајка Милева поче да јауче и проклиње кћер. Знала је она да Здравку нико не би отимао ни дирао да се она није раније договорила са Жарком да ће сама изићи из наше куће. Упућује јој необично тешке клетве. Одоздо, од потока, јави се стари Симо Милошевић. Чујемо гдје виче својима да утишају, а онда виче нама:

– Прекидајте палбу и пјесму! Милева! Милева! Овдје сам ја, Симо Милошевић. Ја сам крај твоје ћерке Здравке. Ја је водим својој кући, за свог сина Жарка. Не брини ништа!

Код Симине куће већ су се били скупили сватови и довели Здравкову младу. Тако су исте ноћи ожењени Жарко Милошевић мојом сестром Здравком и његов синовац Здравко Цвијетом Кнежевић. Веселе је било у исто вријеме и на истом мјесту, у кући Симе Милошевића.

Послије једно 15-20 дана позове нас Симо Милошевић на помирење. Отишли смо отац Михајло, мајка Милева и ја. Онда смо ми њих позвали нашој кући. И тако смо се измирили.

Ја не знам зашто је то обављено такозваном отмицом, а не како је то уобичајено, нарочито код угледних породица. А обе наше породице биле су угледне. Код сиротиње, која није имала средстава за сватове, импровизоване су такве тобожње отмице, али никад дјевојка није на силу отета, без њене воље и потајног договора са својим изабраником. Да се тако нешто десило, прорадили би ножеви, сикире и ватрено оружје. Пала би крв. Када је Здравка убијена у Милошевићима, мајка се увијек кајала што ју је клела када се искрала из наше куће и отишла с Милошевићима. Стално је себи пребацивала да је Здравка тако настрадала због њене клетве. До краја живота мајка је све нас, сву дјецу, вољела, али смо јој ми сви били на једној страни, а сама Здравка на другој. До краја живота је патила због њене и своје несреће.

Симо Милошевић

Рађе Кевеић

Хрвати и муслимани, по Кевеићевом казивању, пред Рат на неколико година почели су да се спремају за прогон Срба. Као доказ он наводи један већи сукоб муслимана и Срба у Омарској још 1939.

године. У самом центру Омарске, која је постала мала касаба, живели су претежно муслимани. Они су се бавили различитим занатима. Били су ковачи, поткивачи, обућари, шнајдери, фризери, столари, месари, трговци... Срби су били у већини у осталом делу Омарске. Бавили су се пољопривредом и сточарством. Муслимани у Омарској почели су пред Рат да се организују, да се дрче, да узнемиравају Србе, да их вређају и да им прете. Једног пазарног дана (то је у Омарској уторак) дочекали су Србе са ловачким пушкама, за које су сами спремали сачму од олова и од изломљених турпија. Срби су очекивали да ће једног дана доћи до туче, па су на вашар у Омарску обично долазили у групама. Тако су били сигурнији. И тог уторка дошли су у већој групи. Туча је трајала скоро цео дан. Било је 6-7 мртвих. Тек навече раставили су их жандари и војска из Бање Луке и Приједора. Међусобна нетрпељивост је тињала. Хрвати су подстицали муслимане против Срба. Када је почео Рат, заједнички су вршили геноцид над њима. Муслимани су у доста случајева били страснији и опаснији пљачкаши и кољачи и од самих усташа. Годио им је да буду „цвијеће хрватског народа.“

Кевић наводи и једну диверзију пред Рат, која је однела већи број живота. После Хитлеровог напада на Пољску, 1939. године, Краљевина Југославија почела се убрзано припремати за одбрану. У поткозарју су мобилисани Срби, спремни за војну службу. Покупљени су такође теглећа марва (коњи и волови) и запрежна кола за комору. Људство и комора утоваривани су више дана у четрдесетак вагона на железничкој станици у Ивањској с циљем да се упуте на границу према Аустрији, говорило се – у Шкофју Локу. Шеф станице у Ивањској био је Хрват. Он је откочио и откачио вагоне с људством и комором и пустио их низ пругу која се доста оштро спушта према Пискавици. Од Пискавице је истовремено ишао брзи воз. Страховити судар десио се управо на једном мостићу испод Кевића луке. Више вагона је искочило из шина и слупано. Било је доста мртвих и рањених. Цело село се било скупило да гледа и да помаже. Онај шеф станице награђен је високим одликовањем у НДХ.

Памти Раде Кевић и како је Виктор Гутић пре Рата долазио у Пискавицу, у Милошевиће, код свог бившег школског друга Драгољуба Милошевића.

Симо (Лазе) Милошевић, рођен 1876. године, био је старешина бројне родовске заједнице, једне од најугледнијих и имовински најбоље стојећих у Пискавици. Задруга је имала доста плодне земље, шуме, стоке и добро сређено сеоско домаћинство. Симо је имао десеторо деце, пет синова и пет кћери. То су: Љубомир, Дара, Драгољуб, Стана, Владимир, Видосава, Бошко, Мијољка, Жарко и Радојка.

Симо је одлучио да једног сина да на даље школовање. Имао је материјалних могућности за то, као ретко ко у селу. Одлука је пала на Драгољуба, рођеног 1904. године.

У Пискавици је тада радила само четворогодишња основна школа, у Грабику, где је била и црква. У српским селима, по правилу, школа и црква су биле близу, често једна поред друге. Ту је Драгољуб завршио четири разреда основне школе. Директор основне школе у Пискавици Ст. Миладиновић подстицао је Симу да Драгољуба, као одличног ђака, да на даље школовање. Предлагао је да га упише у гимназију. Симо је то прихватио. Уписао је дечака у први разред Велике реалне

гимназије у Бањој Луци. Тако је Драгољуб школске 1919/1920. године почео да похађа гимназију. Директор Ст. Миладиновић је помогао да Драгољуб у Бањој Луци добије конвикт (ђачки интернат), што је њему и његовој породици доста олакшало сношење трошкова његовог школовања у Бањој Луци. Тако је сељачић из Пискавице почео да у Бањој Луци стиче нове навике, нова знања и нове другове. Стицајем околности, ишао је у исти разред с Виктором Гутићем, потоњим стожерником у НДХ. Драгољуб је био бољи ђак, па је помагао Виктору у учењу. То их је још више зближило. Нити је тада Драгољубу сметало што је Виктор Хрват, нити Виктору што је Драгољуб Србин. Дружили су се и волели као рођена браћа.

Драгољуб је сваког викенда одлazio кући, у село. У селу је проводио и по цели зимски и летњи распуст. Виктор је често с њим одлазио његовој кући у Пискавицу. Драгољубови родитељи, Симо и Станка Милошевић, обојицу су срдечно дочекивали и домаћински гостили, као што доликује „школарцима“ и „грађанима.“ Нудили су их свачим што се деци допадало. Виктор је највише волео печену пилетину, суво месо, кајмак и сир. Могао је тога да једе колико хоће, пошто је кућа Симе Милошевића била пуна. Драгољубовим родитељима је било драго да им се син дружи с добрим дечаком из града, па су Виктору утађали што су више могли. За Виктора је увек била резервисна једна лепо намештена и чиста соба, коју су сви звали Викторовом собом.

Раде Кевих је млађи од њих двадесетак година, али се сећа како су Виктор и Драгољуб, као зрели људи, између два рата, долазили у Пискавицу, грађански обучени. После завршене ниже гимнaзије у Бањој Луци свако је отишао на своју страну. Њихови путеви су се разишли, али они су се и даље дружили, сретали и понекад заједно долазили у Пискавицу, где су некада заједно проводили срећно ђачко доба.

После завршене велике матуре 1927. године Драгољуб није могао да иде на студије, јер отац Симо није имао довољно средстава за његово даље школовање. Зато је отишао у Загреб и тамо у аранжману Југословенских железница завршио течај за надзорника пруге. По завршетку течаја постављен је за надзорника пруге – Секција Приједор. Добро се познавао са тамошњим лекаром др Младеном Стојановићем. Виктор Гутић је у међувремену постао адвокат и страсни и утицајни усташа. Одмах по успостави НДХ Павелић га је поставио за стожерника у Бањој Луци.

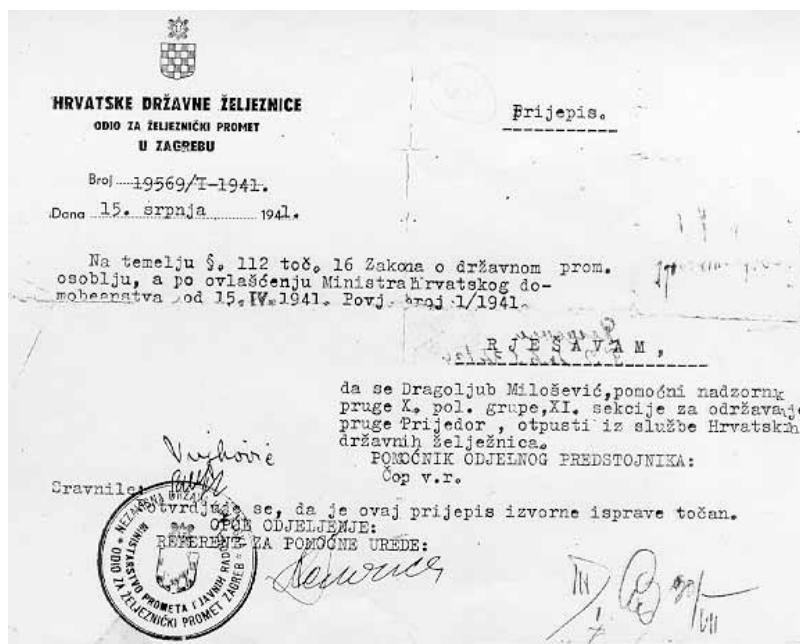
НДХ ОТПУСТИЛА С ПОСЛА ДРАГОЉУБА МИЛОШЕВИЋА

Чим је пропала Југославија, још пре доласка Анте Павелића у Загреб, почео је прогон Срба у Хрватској и Босни и Херцеговини. Првих дана није било масовних убијања, али су одмах почела отпуштања с посла, шиканирања и прогони. Илустративан је пример помоћника надзорника пруге Србина Драгољуба Милошевића из Пискавице, који је 15. јула 1941. године званично отпуштен с посла, без образложења. Отпуштени су многи Срби, али је случај Драгољуба Милошевића посебно занимљив.

Из приложеног Решења види се да је овлашћење Министарства хрватског домобранства за отпуштање с посла донето 15. априла 1941. године, тј. истог дана када је Павелић после вишегодишње емиграције стигао у Загреб.

Из тога се такође може закључити да је то Министарство успостављено још пре Павелићевог доласка у Загреб, јер је напосто мало вероватно да је оно успостављено и почело издавати овлашћења за отпуст Срба с посла баш истог оног дана када је Павелић стигао у Загреб. Наредних дана Срби у НДХ масовно су отпуштани с посла.

Прилажем овде Решење о његовом отпуштању с посла, као илустрацију понашања нове НДХ-овске власти према Србима.

Решење НДХ којим се Србин отпушта с посла

Драгољуб, супруга и њихово дете (син Борислав) остали су на улици, испуњени неизвесношћу и страхом. С Драгољубом је на железници радио и Млађен Кивић, који је отпуштен у исто време када и Драгољуб. Драгољуб је у невољи отишао код свог бившег школског друга и, рачунао је, трајног пријатеља Виктора Гутића, који је био већ постављен за бањалучког стожерниа, да тражи савет и помоћ. Син Драгољуба Милошевића Борислав Милошевић, професор књижевности и јужнословенских језика и дипломирани етнолог, који живи у Бачкој Паланци, забележио је разговор свог оца с Гутићем, по очевом казивању. По тој забелешци, разговор је текао овако:

– Викторе, морао сам да дођем до тебе. Отпуштен сам из службе. Имам жену и дијете... Људе хапсе. Многи нестају преко ноћи. Прича се свашта... Реци ми шта да радим.

- Драгољубе, ти знаш мога брата Блажа? – приупитао га је Гутић.
- Како не бих знао Блажа! Зашто питаш?!
- Е, видиш, Драгољубе, ја сам те некада, као друга, волио више него брата Блажа, али те сада мрзим као Србина. Ето, видјели смо се, ради шта знаш. Сналази се...
- Значи, тако, Викторе?
- Тако, Драгољубе...!
- Е, па, остај ми здраво, Викторе!
- Збогом, Драгољубе!

Драгољуб Милошевић

Драгољуб је, захваљујући својој железничкој униформи и познанству с кондуктерима у возовима, уз велики ризик успео да се одмах пребаци у Србију. Супруга Савка и син Борислав остали су код његовог таста Јована Поповића у Доњој Драготињи. Они су у поткозарју преживели ратне страхоте – покољ Срба на Илиндан 1941. године, Козарачку офанзиву 1942, постројавање за стрељање Срба код цркве у селу Маринима и друге страхоте. Тек 6. септембра 1942. године успели су са лажном пропусницом да преко Земуна пребегну у Београд и да се нађу с Драгољубом. До краја Рата остали су у Србији. После Рата Драгољуб се опет запослио на железници. До краја живота остао је у Бачкој Паланци. Умро је 1982, а супруга Савка 2000. године. Његов син професор Борислав Милошевић живи с породицом у Бачкој Паланци. Податке о њему дали су ми његов син Борислав и његов пријатељ Раде Кевић.

Усташе су 12. фебруара 1942. године поклате Драгољубову родбину у Пискавици. Заклан је и стари Симо Милошевић, који је у свом дому дочекивао и гостио Виктора Гутића много пута када је Виктор био дете, момак и зрео човек. Нико није ни помишљао да ће се школски друг његовог сина Драгољуба изродити у тако поганог усташу, крволока и моструозног кољача. Ето, живот пише и оно што писци не могу.

Раде Кевић наставља своје казивање.

„Послије Рата често сам одлазио у своје родно село Пискавицу. Ја и сада тамо имам доста родбине. Колико ја знам, о покољу у Пискавици 12. фебруара 1942. године није нико ништа писао у протеклих 60 година. Преживјели људи су постарили и углавном помрли. Тај покољ скоро је потпуно заборављен. Имена жртава мало ко зна. Тек 1972. године нас неколико преживјелих Писковчана почели смо да прикупљамо имена поклане чељади. Ту се био нарочито доста ангажовао пензионисани пуковник родом из Омарске Михајло Стојаковић. Прикупили смо имена једног броја покланих и неке основне податке о њима, које сам ти дао, али је сасвим сигурно остало доста жртава чија имена нису унијета у спискове. Ни 1972. године није било много живих свједока покоља, па је прикупљање података било тешко. Није било ни озбиљних стручних истраживача. Ми смо били потпуни аматери. Најактивнији међу нама, Михајло Стојаковић, умро је прије неколико година. Дошао је и овај Рат од 1991. године. Скупљање података је

престало. Ово је последња прилика да се забиљежи бар шта било. Грехота је и срамота да се заувјек заборави покољ у Писаквици од 5. и 12. фебруара 1942. године, у којем је много невиних Срба побијено.“

ДОШЛЕ КОМШИЈЕ ХРВАТИ ДА КОЉУ СРБЕ

Дошли су Други светски рат и Независна Држава Хрватска Анте Павелића. И они језиви позиви бањалучког стожерника Виктора Гутића Хрватима и муслиманима из окружења Пискавице да на сваком кораку убијају Србе, уз гаранцију да ником неће одговарати за та зверства. Дапаче. Биће награђени за то. Пискавчани, као и остали Срби из поткозарја, осуђени на лов без ловостаја, тражили су спас у пушци и шуми од самог почетка Рата. Одрасли мушкарци склањали су се на скровита места око својих кућа или даље од њих, све до Козаре. Скупљало се прво оружје. Нешто га се нашло од разбијене војске Краљевине Југославије, нешто је заплењено или купљено од жандара, домобрана и усташа, а нешто су ручно правили поједини мајстори. Почеле су се формирати партизанске групе и јединице. Њима су се прикључивали мушкарци одбегли од кућа и остајали с њима краће време или стално, у цивилу и без оружја док се оно не зароби од непријатеља. Крајем 1941. и почетком 1942. године партизани и сељаци из Пискавице контролисали су железничку пругу између Бање Луке и Приједора на свом подручју и тако отежавали или онемогућавали усташама и домобранима да се крећу возом до Пискавице, Омарске и Козарца. Појавом оружаних партизана проређено је кретање усташа и домобрана по поткозарским селима.

Тако су одрасли штитили своја села и своје породице колико су могли. А многи се нису могли заштитити у свакој прилици, јер су удружени Немци и усташе били бројнији, наоружанији, јачи и крволочни, као што су показали на Козари у лето 1942. године. Индокринирани клерофашистичком и усташком идеологијом и подстицани од Анте Павелића и његових сарадника, католици из појединих суседних села често су самоиницијативно бездушно терорисали Србе, без узрока и повода. Тако су 5. и 12. фебруара 1942. године дошле усташе из села Ивањске у суседно српско село Пискавицу и поубијале велики број потпуно невиних људи, жена и деце.

Нема сведока ни других доказа, пошто то нико није ни истраживао, да је покољ и у Пискавици припремљен и изведен по налогу и под надзором бањалучког стожерника Виктора Гутића, али друкчије није могло бити. И Пискавица је била под бањалучким Стожером, те се ни у том селу није смело ни могло ништа значајније спроводити без знања и одобрења стожерника. А стожерник Гутић, велики и страсни крволоч српског народа, сигурно не би другом препустио тај злочин без свог знања и одобрења. Међутим, нејасно је како се тај такође велики злочин могао спровести само 2 дана пре, односно само 7 дана после покоља у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама, о коме су пре покоља у Пискавици 12. фебруара, били обавештени и Кватерник, и Павелић, и Немци и Италијани. То се не може друкчије схватити ни објаснити, осим да су сви они одобравали и подстицали продужене усташке покоље Срба.

Усташе су из Ивањске, где су се окупљале домаће усташе из села Ивањске пре поласка у покољ у суседну Пискавицу и где су као појачање домаћим усташама стизале домобранске и немачке војне јединице, кренуле да кољу своје комшије у српским засеоцима у Ивањској и у селу Пискавици.

Кољачи су долазили возом до помоћне железничке станице у Шушњарици, на 32. километру од Бање Луке, која је удаљена седам километара од станице у Ивањској и пет километара од станице у Пискавици, или пешке преко брда. Преживели Срби кажу да су петог фебруара чули долазак воза у Шушњарицу и шкрипу вагона у тој станици. Управо до те станице усташе су редовно контролисале и чувале железничку пругу између Бање Луке и Приједора. Даље одатле према Приједору партизани су скоро сваке ноћи рушили пругу и тако онемогућавали железнички саобраћај између та два града, која су држале усташе. Повремено су усташе и домобрани у већем броју обезбеђивали ту пругу и поправке на њој. Зато су Срби, који су петог фебруара уочили долазак воза и усташа у Шушњарицу, мислили да они и тога јутра долазе ради обезбеђивања и оправке пруге. Није нико помишљао на масовна убиства, нити се ко склањао пред усташама, јер до тада није било масовних убиства невиног, мирног сеоског становништва у том крају. Склањали су се само одрасли мушкарци. Тако су Срби масовно страдали због изненађења. За време кратких упада у село усташе су извршиле покоље у пискавичким засеоцима Ђуђићи, Шутиловићи и Поповићи, који се налазе с десне стране пруге из правца Бање Луке, и у Шушњарима, Милошевићима и у ивањском засеоку Милаковићима, који се налазе с леве стране. Сви засеоци су близу и пруге и међу собом. И сви су близу железничким станицама у Ивањској и Пискавици.

Главне, а често и једине силеције и кољачи Срба у Пискавици биле су усташе из Ивањске, и у цивилним оделима и у војничким униформама. То су били сељаци, католици, који су познавали суседну Пискавицу. Познавали су све домаћине у Пискавици и сву њихову чељад, њихове куће, помоћне просторије, котаре, путеве, увале, потоке и шумарке између и око кућа. Ту су одрасли заједно са својим комшијама Србима. Те усташе из Ивањске наводиле су Немце, домобране и усташе са стране на српске куће као што пси трагачи наводе ловце на дивљач.

Према казивању сведока, те усташе су претежно били одрасли, средовечни, па и старији људи. Они су са лакоћом, брзо и лакше од паса трагача, стизали, сами или са домобранима и Немцима, до српских кућа. Често су по имену звали Србина домаћина да изађе из куће и изведе своју чељад пред кућу, тобоже ради контроле, а онда их ту убијали и масакрирали. Преживели сведоци памте појединачно комшије усташе из Ивањске, који су убијали њихове породице и плачкали њихову имовину, као што се види из њихових казивања у овој књизи.

На пример, Дражо Милаковић (1927) каже:

„Нису Милаковиће поклате усташе из Загорја, Славоније, нити Међумурја, већ наше комшије из Ивањске Пезићи, Томићи, Ицани, Ковачевићи, Клечине и други, с којима смо, до тог Рата, живјели у некој слози и љубави... Говорили су нам прве комшије Хрвати, одмах преко потока, да они знају да смо ми мирни и лојални њиховој држави, да ће нас они, ако и буде стани-пани, заштитити.“²⁵⁸

²⁵⁸ „НЕЗАВИСНЕ НОВИНЕ“, Бања Лука, број 110 од 6. 5.-12. 5. 1998.

У фебруару 1942. године те комшије Хрвати из Ивањске дошле су у српске засеокe у Ивањској и суседном селу Пискавици и поклале и поубијале Србе у њима.

ОДОЦНЕЛО И НЕПОТПУНО ИСТРАЖИВАЊЕ

Пошто је у протеклих скоро 60 година, и за НДХ и за Титове Југославије, било не само зазорно већ и ризично истраживати и писати о усташком насиљу над Србима, овај покољ отишао је у заборав, као да га није ни било. Скоро је изумрла генерација која га памти, а писаних трагова није остало, сем неколико уопштених изузетака. То су грех и неправда и према жртвама и према целатима. Док год се жртве заборављају и целати не кажњавају, охрабрују се и репродукују нови злочинци.

Неколико људи из поткозарја, бораца Народносолободилачког рата 1941-1945, почели су 1972. године, тј. равно 30 година после покоља, да прикупљају податке о покланим Србима у Пискавици у фебруару 1942. године. Најактивнији међу њима били су тада пуковник у пензији Михајло Стојаковић, рођен у Омарској 1923. године, и Раде Кевих, такође резервни официр, рођен 1925. године у Пискавици, оба првоборци. Оба су 1972. године, као војни пензионери, живели у Новом Саду. Михајло Стојаковић је умро 1997. године, а Кевих, као што је речено, и сада живи у Новом Саду. Њих двојица су непосредно и преко Савеза бораца у Пискавици прикупили нешто мало података о покољима 5. и 12. фебруара и направили (непотпуне) спискове настрадалих. Кевих је 5. марта 1972. године у име Савеза бораца НОР-а у Пискавици упутио једно писмо активистима у Пискавици којим тражи „... да се за 15 дана сакупи тачан број жртава које су пале у току Рата, да им се подигне споменик у Пискавици.“ У писму нису стручно ни прецизно назначени подаци који се траже, па су и добијени подаци непотпуни, што се види из добијених спискова које су (понекад једва писмени) пописивачи руком писали на листовима истргнутим из ђачких свесака. Ти спискови некако су доспели и до мене. У њима су наведена имена оних који су погинули у партизанима, у логорима, у селу и на другим местима. Пошто је Кевихевим писмом тражено да се за сваку жртву упише само име и презиме, без других личних података (година рођења, пол, време и место страдања, родбински однос...), у списку из истог засеока појављују се иста имена и презимена, а не зна се ко је баба а ко дете, нити колико је деце у којој продици поклано. Доста жртава није ни обухваћено тим списковима. На основу тих спискова и изјава неколико сведока 1972. године идентификована су имена и презимена 103 жртве фебруарског покоља.

Михајло Стојаковић је забележио неколико казивања тада још живих непосредних сведока покоља (Никола, Душанка и Љубомир Ђуђић и Драгица Милаковић). Те изјаве су овде интерпретиране на основу бележака Михајла Стојаковића и каснијих допуна на терену.

Писац Јован Бабић, аутор романа „Дракулићи“, који се односи на покољ Срба у селима Дракулић, Шарговац и Мотике такође у фебруару 1942. године, објавио

је 1998. године у бањалучким „Независним новинама“²⁵⁹ један дужи текст о покољу Срба у Пискавици у фебруару 1942. године са списком 221 настрадалог под насловом:

„Милаковићи код Ивањске, прелиминарни списак побијених 12. фебруара 1942. године“.

Бабић је разговарао са неколико људи из Пискавице и Ивањске и објавио нешто од њихових казивања. То су Дражо и Јока Милаковић из Ивањске, која се сада зове Поткозарје, Остоја и Бјелица Шутиловић, Бране Милошевић и Столе Малиновић из Пискавице.

Бабић не наводи изворе података за списак за 221 побијено и поклано лице, па је упутно да се провери да ли су сва та лица побијена и поклана баш у фебруару 1942. године, или је то можда списак свих жртава Срба из Ивањске и Пискавице у Другом светском рату.

У том списку има доста непрецизности и нетачности. Заселак Милаковићи није код Ивањске, већ у Ивањској, садашњем Поткозарју. У списку су наведене жртве и из више других заселака, а не само из Милаковића, иако наслов списка упућује на жртве само из Милаковића. У списку су и жртве које нису страдале 5. и 12. фебруара, а наслов упућује на само 12. фебруар 1942. године. Покољ је вршен и 5, а не само 12. фебруара. У списку нису наведене све жртве фебруарског покоља ни у Пискавици, ни у Милаковићима у Ивањској. Код имена, година рођења и слова испред имена којима се означава родитељ жртве има нетачности...

Ове напомене дају се не зато да се критизира и омаловажава наведени текст Јована Бабића и умањују његова вредност и значај, који су неспорни, већ једино зато да се тежи потпуним и тачним подацима. Иначе, Јован Бабић и његов роман „Дракулићи“ заслужују свако поштовање пре свега због тога што је то први већи допринос осветљавању великих а трагичних догађаја са српским народом око Бање Луке у Другом свтском рату.

Драгутин Ђургуз и Милорад Вигњевић написали су обимну књигу (преко 800 страна) о Козарском одреду.²⁶⁰ У тој књизи једно поглавље од 30 страна („Звјерски злочини усташа на подручју Козаре у зиму 1942. године“,²⁶¹ посвећено је покољима у селима Драксенићу, Писакавици, Дракулићу, Шарговцу и Мотикама). За Пискавицу ту се каже:

„3/4 фебруара 1942. године дио снага III батаљона, заједно са позадинским четама извршили су рушење жељезничке пруге између станица Козарац – Омарска – Пауљи – Пискавица – Шушњари. Разорена је жељезничка пруга у дужини од 10 километара, минирани бетонски мостови, а три дрвена моста су запаљена.

Послије ове акције усташе су извршиле тежак злочин у селу Пискавици. Том приликом у засеоку Милошевића заклано је 54 становника од којих је 17 спаљено

²⁵⁹ Исто.

²⁶⁰ „Козарски одред.“

²⁶¹ Исто, стр. 387-415.

у кући Јована Милошевића. Сви становници, без разлике на године старости, и старци, и жене, и дјеца, који су доспјели у руке усташких крвника, поклани су.²⁶²

После тога следи списак од 54 жртве, и то 46 Милошевића, а онда Павле, Владо и Стојка Касаловић, Јово Кевих и Глишо, Остоја и Миља Шушњар. Тај списак је свакако непотпун. Писци књиге су га добили од СУБНОР-а Пискавица, а припремио га је у име те организације Момчило Милошевић. У тој књизи и не спомиње се покољ у Ђуђићима и Шутиловићама.

И то је, колико ја знам, све што је за протеклих 60 година записано и објављено о једном великом покољу српског народа у поткозарју почетком 1942. године.

Ја сам једном разговарао с Даром Милошевић, 21. маја 1999. године. Она ми је тада набројала и описала 11 особа које су побијене у фебруару 1942. године у Милошевићима, а којих нема у горе наведеном списку. То су; Милошевић (Јована) Бјелица (1939), Милошевић Роса (1922), Милошевић (Милоша) Марија (1937), Милошевић (Косте) Нада (1938), Милошевић (Владе) Стојна (1941), Милошевић (Бошка и те Даре с којом сам разговарао) Славка (1938) и Славко (1941), Милошевић Васкрсија, Милошевић (Васкрсије) Вида (1937), Касаловић (Вида) Вида (1908) и Касаловић Павле (1900).

Спискови и подаци до којих сам ја дошао такође су непотпуни и непрецизни, нарочито у погледу година рођења жртава, јер разговор није обављен са свима још увек живим сведоцима. Сведоци саговорници нису ни у доба покоља увек тачно знали колико која жртва има година, а од тада су нешто и заборавили. Матичне књиге су уништене. На основу свега може се констатовати да се још увек не зна тачно колико је Срба побијено и поклано у Пискавици и Милаковићима у Ивањској у фебруару 1942. године, нити се знају имена свих њих, ни њихове године старости, ни породице којима су припадале. Сређивање спискова жртава за мене је претежак, несавладив посао.

Ја сам у мају и јуну 1999. године обишао неколико заселака у Пискавици и Ивањској у којима је извршен покољ и разговарао са нешто већим бројем старих жена и мушкараца, непосредних сведока покоља Срба у фебруару 1942. године. То су: Драже, Јока, Душан, Вељко и Данка Милаковић, затим Дара и Петра Милошевић, Ратко, Бранко, Василија и Радмила Кнежевић, Божидар, Гојко и Раде Кевих, Остоја Шутиловић, Нада и Драго Шушњар, Ћиро Зрнић и Милан Божић. Њихова казивања су забележена у овој књизи. То су досад најпотпунија и најаутентичнија сазнања о фебруарском покољу Срба у Пискавици и Ивањској. Међутим, и ово истраживање је збрзано, недовољно и непотпуно. Има још занимљивих живих сведока с којима нису обављени разговори и чија сећања нису записана. И, друго, и са овде наведеним сведоцима разговарано је углавном по само једанпут, на брзину, неприпремљено. Ја сам ненајваљено и изненада долазио у куће овде наведених сведока и затицао их на различитим сеоским пословима. У таквој ситуацији није било могуће да се они сете свега што знају и што памте 58 година, да то натенане испричају, а ја да бележим. Кад је било времена и прилике за поновни бар узгредан разговор, сваки сведок се присећао нових појединости и проширивао, илустровао и документовао оно што је већ био казао.

²⁶² Исто, стр. 391.

У ствари, ја сам пре 15 година почео да скупљам податке о покољу Срба у селима крај Бање Луке Дракулићу, Шарговацу и Мотикама. Онда се отворило и питање покоља у Пискавици у исто време. Међутим, немири и расколи у Југославији, који су почели 1991. године и који су довели до грађанског рата и до разбијања друге Југославије, као и радне и друге моје обавезе, а делимично и ишчекивање бољих времена и бољих прилика за истраживање и писање, одложили су завршетак рукописа све до ове године.

Даљим истраживањем свакако би се могло доћи до нових података и до нове грађе. Историја ове трагедије тек је почета и начета. Ипак је овде записано доста сећања, више него икад досад, и треба их објавити док су сведоци још живи. Да то и они прочитају, да олакшају души својој тугу сазнањем да њихови мили и драги, највише поклана деца, нису заувек заборављени и изгубљени. И да се присете и кажу шта још знају, а што нијеказано и записано. И док још увек свако у разговору с њима може да провери истинитост оног што је написано у овој књизи. Они су стари. Они одлазе. А имали би још шта да кажу.

НАПОМЕНЕ О ПОКОЉУ

а) Још није тачно ни утврђено када је покољ извршен, тј. у којим засеоцима и колико Срба је побијено 5, а колико 12. фебруара. Казивања сведока о тим датумима се разликују. Неки су тада били неписмени или полуписмени, па им ни тада датуми у месецу нису много значили. Неки нису ни знали да се време и тако рачуна. За њих су међаши времена били сати у дану, дани у седмици, месеци, свеци и годишња доба. Сви саговорници, и писмени и неписмени, кажу да су покољи извршени у први и други четвртак месеца фебруара 1942. године. Неки додају да је то било „некако уз Три јерарха.“

У вези с овим релевантна је и изјава тадашњег свештеника из суседног села Бистрице Бранимира Давидовића. Свештеници су имали најпотпуније податке о својим парохијанима, јер су их крштавали, венчавали, сахрањивали и проводили с њима свој свакодневни живот. Бистрица и Пискавица су два суседна села, па су се попови из тих села познавали, дружили, испомагали и по потреби замењивали у служби. Оба су познавала суседну парохију као и своју. Вероватно је свештеник Бранимир Давидовић имао прецизне податке када је 27. марта 1947. године давао изјаву Патријаршији Српске православне цркве у Београду о покољу Срба у Пискавици у фебруару 1942. године. Његова изјава овако је интерпретирана у књизи Драгослава Страњаковића „Највећи злочини садашњице“:

„У селу Пискавици, срез Бања Лука, усташе су на дан св. три Јерарха 1942. године побили 126 лица. Долазећи од Бање Луке возом усташе су напустиле воз код железничке станице Ивањска, распоредили се и пошли у село убијајући свакога на кога су наишли на путу или у кућама.“²⁶³

²⁶³ Д. Страњаковић, н. д. стр. 252.

Има неких неуједначености у казивању преживелих сведока и цитиране изјаве свештеника Давидовића. По Давидовићу, усташе су дошле из Бање Луке, а сведоци тврде да су то углавном биле домаће усташе из Ивањске. У ствари су оба извора у праву, јер су усташе долазиле и преко брда и возом и 5. и 12. фебруара, а било их је и из Ивањске и са стране. Вероватно се никада неће ни утврдити колико је којих било. Што се тиче броја побијених, Давидовић тврди да их је само 12. фебруара побијено 126, што је могуће. Број фебруарских жртава свакако је био већи, јер је покољ вршен и 5. фебруара.

Света Три јерарха Православна црква означава и слави сваке године (непомерљиви светац) 12. фебруара као заједнички празник трију светитеља – Василија Великог, Григорија Богослова Јована Златоуста. Овај дан празнују сви православци, а код Грка је то највећи национални и школски празник. Неки српски родови славе Три јерарха као своју крсну славу. Зато су Три јерарха и у свести српског народа у Пискавици били значајан и сваком добро познат празник, па сведоци покољ чешће и радије везују за Три јерарха, него за неки датум у месецу. Изгледа да неким и није тако важно шта је било 5, а шта 12. фебруара. За њих је то све било негде око Три јерарха. Неки кажу да је покољ био на Три јерарха 5. фебруара, а други на Три јерарха 12. фебруара. На споменику, који је Вељко Милаковић подигао својој родбини, пише да су погинули 10. фебруара 1942. године. Овде је забележено онако како су сведоци казивали, а будућим истраживачима остаје да тачно утврде у којим засецима је покољ био 5, а у којим 12. фебруара;

б) код разговора са неким преживелим сведоцима покоља у Шарговцу, Дракулићу и Мотикама коришћени су само папир и оловка за бележење, а са неким диктафон. Казивања тих сведока записивана су и у овој књизи интерпретирана колико год се тачније и коректније могло. Па ипак, код казивања и записивања без диктафона не може се обухватити све, нити све потпуно дословно и тачно записати. Ту се увек интерполирају и пишчева личност и мера.

При разговору с преживелим сведоцима у Пискавици и Ивањској 1999. године коришћен је диктафон. (Разговори из 1972. године нису снимани на траку, већ су препричани на снову усмених казивања сведока). На диктафонске траке снимљено је свешто су саговорници рекли. Такво снимање има бар две битне предности: прво, свако може проверити аутентичност казивања преслушавањем траке и, друго, сачувани су, поред аутентичности казивања, и све нијансе казивања и нијансе српског језика у поткозарју. Ово друго има своју аутономну вредност, посебно за лингвисте и дијалектологе. Такво казивање делује уверљивије. Занимљиво га је слушати и читати. Сви саговорници су били стари људи, око 60-70 и више година, који чувају локалне специфичности српског језика у поткозарју. То се мање осећа читањем њихових казивања у овој књизи, а много боље слушањем траке.

в) казивања су записана скоро дословно, са понављањима и скраћивањима речи и синтагми. Зева скоро нема. Изоставља се један од два суседна вокала, најчешће о, или се између њих или иза њих изговара сугласник, најчешће ј. Неки сугласници изговарају се као вокали, најчешће л. Поштапалице, најчешће је..., и узвици су чести, при чему се поштапалице изговарају механички и служе као

предах, као пауза, а узвици имају емотивни набој. Такви изрази у овом записивању сведени су на минимум. Остављени су само тамо где значајније доприносе опису догађаја о коме се прича и личности која прича.

Задржане су дијалекатске особености, лексика и синтакса саговорника. Саговорник понекад исту реч, па и властиту именицу, током разговора изговара различито, на пример: Млађен, Млађан и Младен, иако се ради о истом човеку. И склоп реченица, са поштапалицама и сувишним речима, често понављаним, углавном је задржан у овом записивању. Није, дакле, вршено јаче лекторско „чешљање“ оног што је записано. Тиме су чувани не само колорит народног приповедања већ и аутентичност и уверљивост оног што јеказано;

г) највредније што је забележила диктафонска трака, а што се не може осетити читањем текста, јесу интонација, динамика и лепота говора сељака из поткозарских Пискавице и Ивањске, које олакшавају разумевање и доживљавање покоља. Данка Милаковић (1934) о покољу прича зналачки, логично и уверљиво, али и динамично и узбудљиво. Њено казивање, без икакве додатне режије, могло би се приказивати на позорници као монодрама. Та представа била би занимљивија, узбудљивија и вреднија од многих других које се код нас приказују на позорницама и на телевизији. Та стара сељанка дрхтавим а одлучним гласом, од шапутаља до викања, добро дочарава драматичност и трагичност убијања и клања деце и њихових мајки у једном собичку од десетак квадратних метара, у коме је она случајно остала жива. Слично је и са казивањем Даре Милошевић (1918) и скоро свих осталих саговорника из Пискавице и Ивањске. То се може чути са снимљене траке. Од тих казивања могао би се направити изузетно занимљив и вредан документарни колаж, у коме би евентуално и други још увек живи сведоци казивали своја сећања о покољу у Пискавици у фебруару 1942. године;

д) већина одраслих мушкараца преживела је покољ тако што су се тих дана, као и раније, склањали. Усташе и домобрани из Ивањске обилазили су српску Пискавицу и одводили понеког одраслог мушкарца, нарочито оне угледније. Неко се вратио, а неком се губио траг. Зато су се мушкарци држали подаље од кућа, а нарочито када виде или чују да усташе долазе у село. Кућама су долазили повремено, опрезно и кришом, обично ноћу.

Ти одрасли мушкарци су после покоља, када су усташе отишле, закопавали побијене и поклане. Поједине породице и појединци сакупљени су и покопани истог дана када су побијени, а неки су остали несахрањени по више дана, зависно од тога када су се усташе удаљиле од места злочина и од тога колико се и када нашло одраслих мушкараца који су могли и смели да дођу до жртава и сахране их. То се види из разговора са преживелим сведоцима, који су овде записани;

ђ) више саговорника је причало како су свиње тргале и јеле децу и одрасле, које су усташе побиле и оставиле незаштићене на снегу или у кућама отворених врата. Нико, међутим, није испричао да је видео или чуо да су пси јели људе, мада су и гладни пси, као и свиње, лутали око и између незаштићених жртава. И заиста, свиње брже и чешће насрћу на људске лешеве, па чак и на живу малу децу када су

гладне и када дете држи храну у рукама. Пас неће ни на мртва човека без велике нужде;

е) у свим засеоцима поклани и побијени 5. и 12. фебруара сахрањени су одмах поред кућа у којима су и крај којих су побијени. Чим су их усташе побиле, углавном су отишле на своја зборишта и својим кућама у Ивањској, удаљеним 2 до 5 километара. Одрасли Срби мушкарци, који су се били којекуда склонили, у близини кућа и на Козари, долазили су на места покоља после један, два или више дана и на брзину, обично ноћу, скупљали преживеле, а мртве сахрањивали у заједничке гробнице, које су углавном биле плитке. Усташке патроле и појединци контролисали су и даље дању српске засеоке, али ноћу нису смели да иду близу њима. Зато није било времена ни могућности да се копају дубоке гробнице и да се мртви боље прекривају даскама и тканинама пре посипања земљом. А и земља је била прекривена великим снегом и смрзнута где је снежни покривач био танак;

ж) побијени Пискавчани укупани су одмах уз куће у којима су побијени. Зато се у буквалном смислу може рећи да је свако двориште гробље. Гроб до гроба. Многи гробови нису ничим обележени. Само старе жене могле су ми показати места у трави и корову где су укупани појединци и целе породице. Када оне умру, нико више неће знати за те гробове. Можда ће неки орач или копач наићи на кости непознатих лица.

У 60 протеклих година нису сакупљене кости побијених Срба у Пискавици и Ивањској у фебруару 1942. године и сахрањене у сеоска гробља или у заједничким гробницама. Мртви, сем изузетака, мртвују поред кућа у којима су живели, а њихови живи потомци и рођаци ево већ 60 година живе с мртвима. У пролеће 1942. године, пре офанзиве на Козари, после пактирања четника са усташама и Немцима, сво преживело српско становништво у Пискавици и Ивањској вратило се својим кућама. Тада су преживели чланови неких породица и њихови рођаци, пријатељи и суседи, као, на пример, у роду Симе Милошевића, ископавали из заједничких гробница своју родбину и сахрањивали сваког појединачно на сеоском гробљу.

Други су пак много година после Рата само забетонирали простор над танко покривеном заједничком гробницом поред својих кућа и ту подигли споменик, на којем су уклесана имена жртава и по још који падатак. Такве споменике у Милаковићима подигли су својој родбини Драже, Јока и Вељко Милаковић и Васкрсија и Рајко Шукало. Драже и Вељко Милаковић подигли су споменике на по свега неколико метара од кућа у којима сада живе, тако рећи уз кућни праг, тј. управо ту где су биле старе куће испред којих је њихова родбина побијена. Нове куће саграђене су на скоро истим локацијама на којима су биле старе. Тако преживели и после Рата рођени чланови породица Драже и Вељке Милаковића и сваки посетлац најпре виде гробнице и споменике над њима и тако се подсећају на покољ у фебруару 1942. године, на своју родбину и на страшно доба када је комшија без разлога, узрока и повода могао слободно и некажњено да мучи, коље и убија свог комшију само зато што је друге вере. Слично је и код осталих кућа код којих су подигнути споменици. Сада домаћини сваком госту показују те споменике као доказ своје привржености своме роду и правди.

Неки су заједничку гробницу крај куће само оградиле дрвеном оградом и ту поставили какав камени белег, без обликовања и без текста на њему. Таква једна гробница налази се у дворишту Васкрсије Милошевића. У њој су сахрањени Васкрсијина супруга Драгиња, која је имала 32 године када је убијена, и њихова деца Деса (тада стара 8 година), Вида (5) и Војин (2 године). Васкрсију су усташе пре покоља отерале у Приједор и ту му се губи траг. Не зна се где је и кад настрадао. Његова породица је затрta. Камени белег време је руинирало и преполовило по висини, а гроб је зарастао у коров. Тешко га је пронаћи док неко руком или штапом не покаже где се налази. И сада мало ко зна да је на овом свету постојала петоцлана породица Васкрсије Милаковића, а ускоро то неће знати нико. Тако су нестале и заборављене многе српске породице на Козари, у поткозарју и у другим крајевима у Независној Држави Хрватској;

з) у кући Јована Милаковића побијено је 15 чељади. Сви су сахрањени у заједничку гробницу поред Јованове куће. Ту су остали до данас. Само неколико људи зна да покаже где је гробница. Била је поред старе куће, која је давно срушена. Код гробнице је био неки мали белег. Сада се тај белег лети не може наћи у трави. Земљу, на којој је била кућа и у којој је гробница, купио је Бошко Беговић из Бaње Луке себи за викендицу и оградио је жичаном оградом. Гробници се не може прићи док је власник земље отсутан, а отсутан је скоро увек. Само кроз жичану ограду може се видети мала ниска хумка обрасла у коров. Никакав белег се не види. Две старе жене, Дара (80 година) и Душанка (70) Милошевић показују кроз жичану ограду закоровљену хумку испод које више од 60 година лежи 15 поклане српске чељади, углавном деце. Они су заборављени. Као да нису ни долазили на овај свет. Они су незапажено отишли из живота, сећања и историје. Досад се нису знала ни њихова имена, а већ доста дуго ни њихов гроб. Ако ничега нема, ничега није ни било. Ова књига их ипак отима бар од заборава. Томе су највише допринели још увек живи сведоци покоља, а највише Дара Милошевић, која их све памти по именима, годинама старости и по изгледу. Део њеног сећања записан је овде. Многе гробнице није нико ни обележио ни оградио, па се и не зна где су, као, на пример, гробница код куће Млађена Милаковића, у којој је сахрањено 12 побијене чељади. Тражио сам гробницу по трави у дворишту, али нико ми није могао показати где се она тачно налази, иако сви знају да је ту негде;

и) још увек није направљен потпун списак побијених и покланих Срба у Пискавици и Ивањској у фебруару 1942. године иако је од тада прошло 60 година. То је напросто невероватно. Други људи и народи бележе и памте далеко безначајније догађаје у своме роду и у своме крају. Пискавчани ни после толиког времена нису још ни евидентирали све своје рођаке и сународнике које су у фебруару 1942. године поклале регуларне јединице Независне Државе Хрватске и католичка паравојска из суседне Ивањске. А од тада је много јагањаца и прасића поклано, испечено и поједено на раскошним гозбама поводом великих и малих догађаја на Козари и у поткозарју за време Народноослободилачког рата 1941-1945. године.

Живот у миру суров је као и живот у рату, само на други начин;

ј) у покољу Срба у Пискавици и делу села Ивањске у фебруару 1942. године нису непосредно учествовали католички свештеници, као у покољу у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама и многобројним другим стратиштима Срба у НДХ;

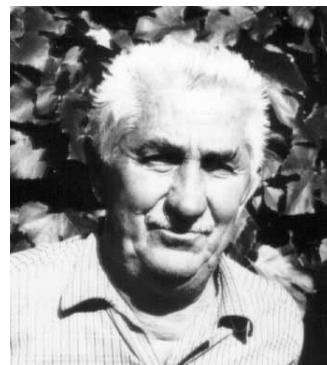
к) усташе су као разлог за затварање, а затим и убијање одраслих мушакараца, а потом и осталог становништва, наводиле то да су мушкарци, а и остало становништво, тргали железничку пругу на деоницама где пруга пролази кроз српска села. У томе је заиста било истине. Сами сведоци Срби потврђују да је пруга тргана пре покоља. Дакле, објективно, овде су постојали нека кривица српског становништва и разлози и поводи за одмазду. Међутим, несразмера између кривице и казне доказује фашистичност и геноцидност усташа и државе којој су служили. Усташе су клале Србе где год су стигле и тамо где кривице није било ни у зачетку, ни у наговештају. Деца у колевци не могу бити крива, а поготово не она сирочад којима су усташе побиле родитеље много пре него што је почело тргање пруге или било какав отпор Срба према НДХ и

л) усташе нису Србе у Пискавици и Ивањској клале камама ни убијале секирама, крамповима и другим тврдим предметима као у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, већ су их убијале ватреним оружјем.

СВЕДОЧЕЊА О ПОКОЉУ

СВЕДОЧЕЊЕ ДРАГОМИРА ДРАЖЕ МИЛАКОВИЋА (1927)

„Заселак Милаковићи имао је 1942. године око 60 домаћинстава. Налази се на крају села Ивањске према Пискавици, а припада Ивањској. У цијелом селу Ивањској било је највише шокаца, али у Милаковићима су увијек живјели само Срби. Овдје никад није било ни шокаца ни муслимана. У нашем засеоку Милаковићима има неколико домаћинстава која се не презивају Милаковићи. То су она домаћинства у којима је обамрла мушка лоза, па је у њих дошао неко са стране, такозвани домазет, оженио се дјевојком или удовицом из те куће и ту остао да живи. Тај домазет је у дому у који је дошао задржао и на своје потомство пренио своје старо презиме и своју крсну славу. Тако је у Милаковићима настало пет-шест Рачића домаћинстава и два-три домаћинства Шукала.

Дража Милаковић

Све породице у Милаковићима имале су по доста дјеце. Ето, двије породице које су настрадале имале су по деветеро чељади. И сви су настрадали. Жене су рађале по петеро, шестеро и више дјеце. Моја мати родила је десетеро. Двоје умрло, четворо погинуло и четворо нас има још живи. Људи су живјели од земље, од земљорадње и сточарства.

Ја сам пред Рат био ђак, а отац и мати земљорадници. Кућа нам је била у овом истом шљивику, изнад ове куће, само попријек оокренута. У ту кућу смо се уселили неће 1932. године. Кућа је била четири метра широка и девет метара дугачка. На крајевима је била по једна собица и једна просторија између њи, на средини. У тој средњој просторији било је огњиште, а није било плафона. Дим са огњишта директно је излазио на један отвор на крову, а када дува вјетар, ширио се по кући. Туј се љети живило, кувало и јело. На огњишту се пекла куруза. Некад је код огњишта неко и спавао. На тој просторији била су четворо врата: по једна за улаз у собе и са обе стране по једна за улажење и излажење из куће, за напоље. За излаз врата тамо, врата вамо. Ако неко удари на једна врата, да се може побјећи на друга. Дуж цијеле куће с једне стране био је гањак, једно метар и по широк, покривен, а са три стране отворен потпуно. То је, по нашем овдје, била ринглована кућа: костур направљен од дрвене грађе, а онда зазидан пријесном или печеном циглом, или блатом помијешаним са сламом и плевом, да се боље држи. Наша кућа била је мало боља и већа у Милаковићима. Већина кућа имала је по само једну собицу и једну просторију са огњиштем, без гањка.

У кући смо живјели отац Раде (1894), мати Милица (1897) и нас десетеро дјеце. Двије сестре су умрле 1937. године. Одма на почетку Рата, августа 1941. године, усташка команда, која се налазила у нашем селу, у Ивањској, поватала је и одвела виђеније људе – Милаковић Симу, Милаковић Глишу, Рачић Стојка и Милаковић Саву. Њи су побили. Онда су, у другој тури, 3. августа, одвели мог оца Раду и Рачић Љубу, и још неке. То су све комшије. Овдје горе био је Милаковић Глиша. Он је био аустроугарски војник за вријеме Првог свјетског рата. Из војске је до- нио неко признање, неку потврду, да му нико не може судити. То је заслужио када је био аустроугарски војник. На почетку Рата имо је близу 70 година, али је био јунак. Био је овдје, сељак, угледан. Сви су га знали. Тамад је уочи Илињдана пе- ко печеницу за своју крсну славу. Њему је Илињдан, сјутрадан, 2. августа, била слава. Дошле усташе послје подне и одвеле га док још није био скино ражањ с ватре. Печеница још није била готова. Остала на ражњу крај ватре. Усташе је нијесу однијеле. Глиша је био крупан човјек, иако стар. И те усташе, које су одвеле Глишу, биле су наше комшије из Ивањске. Долазиле су Глиши на славу прије Рата. С усташама је био Марко Жутица, син Иве Жутице. Знао сам ја Марка. Видио сам како одведе Глишу. Реко му:

– Ај ти с нама. Ти ћеш се вратити брзо.

Убили су га у Долини мира у Мишин-Хану.

То је покупло тобоже мало угледније, који би могли нешто направит. Купли су и комшије шокци. То се онда звало црна легија. Неко је био у униформи и с пушком, а неко нако у цивилу, с оружјем и без оружја. Сви су имали слово У на прсима и на капама. Капе су биле различите, какву је ко имо, па је набије на главу. Није била нека оригинална, уједначена униформа. Слово У је било латиницом, од обичног метала, бијело, у некога мање, у некога веће. Неки су имали на себи и по више У – на капи, на рукавима и на прсима.

За мог оца дошли су комшије шокци из нашег села Ивањске Клечина Здравко, Клечина Иво и Иво Пипин. Они су били ту, одма преко пута, скоро прве комшије. Старији људи. Нијесу то били незрели, вјетротпирати младићи. Били су то, брате, зрели, старији људи. Здравко Клечина имо је који 50-60 година. И остали су били тако приближно годиште. Све и знам добро.

Мог оца су одвели предвече. Ја чуво говеда, па и доћеро кући. Имо сам тринест година. Изађоше. Отац Раде изишо пред њи, пред кућом. Она тројица комшија, Клечине Здравко и Иво и Иво Пипин, кажу да иде с њима. Они су били старији од мог оца. Имали су пушке, а одијела пола војничко, пола цивилно. Сви носе У. Нијесу везали оца код куће. Касније су га свезали. И отац оде. Мајка стала да запо- маже и кука. Скупља нас дјецу, смирује сермију и јауче. Шта ћеш!

Прву туру, коју су одвели 1. августа, уочи светог Илије, Илињдан је 2. августа, побили су у званој Долини мира. То је доље у Мишин-Хану. Мишин Хан је сусједно село до Ивањске, према Бањој Луци. Ту су с овог нашег подручја, што се тиче Милаковића, убијени Симо, Саво, Стојко, Глиша и Недељко. Шушњар Остоја је спаљен у машини (локомотиви).

Она друга тура, отац Раде је био у њој, што су отјерани 3. августа, на илињдан- ско појутарце, стрпани су у два вагона у Ивањској и потјерани јопет доље у Мишин

Хан, па онда од станице у Мишин-Хану пјешке ка Долини мира, ђе је побијена прва тура. Једна жена, која се бавила с њемачким официром, јави Нијемцима да усташе гоне заробљене Србе у Долину мира и да ће и тамо поубијати. Њемачка патрола, на оном мотору са три точка, троциклу, стигне колону и устави и, стрпа у вагоне и врати и у Мишин Хан. Онда су вагоном упућени у Бању Луку. Наши људи били су пет дана у Бањој Луци. У тој другој тури било је око 500 Срба, које су усташе поватале у нашим селима Ивањска, Пискавица, Омарска, Добраши, Нишевићи – рпа људи, наводно што су потргали пругу. Тад је била афера око тога. У Бањој Луци су били у Кастелу, Црној кући... Послије 4-5 дана су пуштени. Мој отац је дошо пјешке, кроз Дубоки. Дубоки је једна удолина између брда, којом иде цеста од Бање Луке према Бронзаном Мајдану. Та удолина иде крај Мотика, Сарачице и Јанковића, негдје до 12. километра од Бање Луке. Тај пут је за пјешаке краћи до Милаковића од пута преко Залужана, Рамића, Мишин-Хана и Ивањске. И тада је био много сигурнији, јер иде кроз српска села. Туда је дошо мој отац Раде. Био је сав помодрио, црн. Тукли су и у Бањој Луци много и свачим. Отац је клао јаре, па се омотаво нако врућом кожом и тако лијечио. Поживио је све до фебруара 1942. године, до покоља.

Од августа 1941. године овдје се није дешавало ништа нарочито опасно. Само су усташке патроле из Ивањске стално пролазиле. Нису дирали нас Србе. Контролирали су да неко није отишо у шуму и да није тргана пруга. Прије покоља на једно 7-8 дана, крајем јануара и почетком фебруара 1942. године, једна патрола од двадесетак војника, ови наши мјештани, прошла је овда. Ишли су од куће до куће. Свакоме су рекли да нико никуда не бјежи од куће. Ником ништа бити неће. Сви су били из Ивањске. Осим они које сам набројо, били су још Стијо Клечина, Стијо Јагер, Марко Клечина, Иво Бјелкан, Пјевић Анто, још је жив. И био је Јагер Иво. Све сам те добро упамтио. Друге сам заборавио. Много времена прошло. Скоро 60 година. Сви су у патроли били униформисани и наоружани. На сваком реверу и на капи по једно U. Капе су биле са оним качкетом, слично као домобрани. Ишли су од куће до куће и умиривали нас као своје комшије. Народ и је и частио ракијом. То је била њива замка.

Ми смо нормално ишли у Ивањску. И Милаковићи су у Ивањској, али ја оћу да кажем да смо нормално залазили у центар села, код жељезничке станице у Ивањској. Ту је све: и продавнице, и брицо, и ковач и пошта и све друго. Туј је била и јака усташка постаја. Увијек много усташа и домобрана. Све домаћи шокци, у униформама, наоружани. И тада причају с нама као и прије. Не дирају нас. Помијешани и стари и млађи и средњи. У почетку је било више младића, а касније и је било мање. Држава је млађе људе узела у редовне војне јединице, а у селу оставила старије људе. Они нијесу били стационирани у некој касарни у Ивањској. Све је то било по кућама, са униформама и оружјем. Код кућа су обављали своје сељачке послове. Кад им се нареди, они се скупе, као војска. Старјешина им је био Јуро Томић, стожерник за мјесто Ивањску. Он је родом отален, из Ивањске. Био је сељак прије Рата. Њи четири брата, све четири окореле усташе: Јуро, Иван, Петар и Илија.

Онда је био још усташа Анте Пјевић, који је у Првом свјетском рату био аустро-угарски војник, као и мој отац. У том рату је рањен. Био је инвалид у ногу. Мој отац се предао Русима. У Русији се јавио у добровољце. Као српски добровољац, преко Владивостока и Тихог океана дошао је на Солунски фронт. Ту је био рањен. Као српски ратни добровољац, добио је овдје у Пискавици бесплатно 50 дулума земље. Имам ја добровољачко увјерење за оца. Сачуво сам га све досад. Мој отац је у Првом свјетском рату отишао у српске добровољце, а његов комшија из Ивањске, шокац Анте Пјевић, добровољно је отишао у усташе одма на почетку Другог свјетског рата. Оба су, дакле, били добровољци, свако у својој војсци. Само, мој отац као добровољац није убио, него и је ослобађао од туђинског јарма. Наш комшија Анте Пјевић као добровољац прогонио је и убијао нас Србе. Тако је било.

Од августа 1941. до фебруара 1942. године усташе нису више никог одвеле из села и убиле га. Хрвати и усташе узели су сву власт, и војну и цивилну. Ми смо у тим ратним условима нормално обављали пољске и кућне послове. Они раде своје, ми своје. На стра смо се навикли, па се нисмо много ни бојали. Само одрасли мушкарци нијесу доље ишли. Они су се склоњали и код куће. Бјежали су и на Козару.

Снијег је био незапамћен. Више од 120 центиметара. Ограда се није видла. Никад од тада није пао толики. То је било чудо. И јопет се неко могло склонити, да је знао. Али нико није знао. Да је само пет метара отишао у снијег, осто би жив. Нијесу биле велике хладноће, колико је био велики снијег.

Усташе су дошле на покољ најприје петог фебруара у Милошевиће. Овдје петог фебруара нијесу ни долазили. Ми смо петог фебруара били потпуно мирни. Воз је прошао до Милошевића, односно до жељезничке станице Шушњарица.

Ми све до 12. фебруара нисмо ни чули да су у Милошевићима и Кнежевићима у Пискавици људи убијани и 5. фебруара, иако су они близу Милаковићима. Између Милаковића и Милошевића налази се неколико брда, удолина и потока. И у најбоље вријеме није згодно доћи до Милошевића тим попречијенијем путем. А те године снијег је био велики. И усташе су забрањивале удаљавање од кућа. Стра. А није било ни потребе. Зими је све уз кућу: и дрва, и сермија, и пића, а храна у кући. Због усташа нико се није удаљавао од куће. Због свега тога нико од нас није прелазио преко брда и потока до Милошевића, а ни отуда нико није могао ни доћи. Нијесмо ми знали ни да су 7. фебруара поклати Шарговац, Дракулић и Мотике, иако се та села наслањају на Пискавицу. Али смо чули маневре војске петог фебруара. Чула се пуцњава. Чули су се и гласови. Али, аман, то се чуло мал те не сваког дана. Није било ништа необично. Ће и на кога се пуцало, то ми у Милаковићима нијесмо могли знати. И да су у Милошевићима куће гориле, то се одавде из Милаковића не види преко брда.

Тога 12. фебруара, поред тога великога снијежнога наноса, било је ведро, сунчано. Ми устали ко и обично. Ујутро, око 8–9 часова чујемо шкрипу возова на станици у Ивањској и чујемо гласове људи. Изиђемо пред кућу и видимо – на станици црни се много војске. Врте се ко пред мравињаком. Постројавају се. Онда

кваре stroj и пењу се у возове. Улазе, вичу... Одавде се то све види. Близу је. Не разабрамо шта говоре, али помијешане гласове добро чујемо. Чује се и звецкање оружја и опреме. Све се комеша. Рпа људи по снијегу. То сам својим очима гледо одавде. Гледамо и ми дјеца. Тако нешто дешавало се на станици и раније, само је било мање војске. Тога дана било и је пуно. То је било 12. фебруара 1942. године.

Кад је воз крено из Ивањске према Пискавици, тројица-четворица моји бурозора – Бошко, Божидар, Радомир и Момчило кренули су ту, код оне куће, да виде тај Самарић, како ми зовемо мјесто где је воз стао. Самарић је далеко једно два километра од станице у Ивањској. Толико исто, по прилици, од нашије кућа. Они су видели да војска иде вамо, нашим кућама. Ускоро је војска овдје стигла.

Ишли су од куће до куће. А то су били правци њихови колоне: доље овај поток Милаковића, испод пруге, па уз поток у унутрашњост засеока Милаковића; друга колона ишла је овда, преко вога брда, на ком се налази моја кућа.

Ми се сви на овом брду зовемо Милаковићи, али једни друге међу собом зовемо још и надимцима, по домаћинима, ранијим или садашњим: Јовићи, Јевтићи, Тактићи... Моју породицу зову Видовићи, по неком Виду.

Ова кућа, овде горе, то је кућа мог стрица. Он је имо једно мушко дијете. Име му је било Мирко. Имо је неђе осам-девет година. Кад су усташе долазиле, стриц одведе Мирка у једну другу кућу, у кућу Милаковић Уроша. Мислио је да је она склонитија. И тамо Мирко погине. У тој кући погинла је Урошова сестра, а мајку су ранили. Урош је био побјего. У стричеву кућу није дошо нико од усташа, па у тој кући није нико страда. Ето! Стричева кућа била је само сто метара лијево од наше куће, а усташе у њу нијесу свратиле. Они су пукли једном линијом. Нијесу ишли десно ни лијево. Био велики снијег, а усташе ко да су журиле. Да смо ми знали и склонили се мало у страну, остали би живи.

Туда је прошла једна колона. Друга је ишла горе висом. Та колона на вису никога живог није уватила, нити убила. Једна колона је ишла уз Милошевића поток. Све те колоне ишле су горе према Милошевићима и Кевићима. Оне су се састале на подручју званом Калаура. То је оно горе брдо, на коти 322. Те усташке колоне воз је полако пратио пругом према Пискавици, до станице Шушњарица. Даље није мого, јер је пруга била попарана. У колонама је била мјешавина усташа и домобрана. Са овога нашега подручја, из Ивањске, били су шокци Шимићи и други.

Ја сам онда побјего са стрицом тамо на Радусиновића липу. Избјего сам усташама за сто метара. Спустили смо се доље према потоку. Тамо е био вод партизана на челу са Владом Грујићом. Имали су једно двије-три пушке. Метка скоро није. Ту је било много људи са рашљама и вилама. Сви су викали с оног брда:

– Урааа! Дррржиии! Не дааај!

Опалили су неколика метка. Усташе и домобрани слетили су низ Милошевиће на воз и вратили се у Ивањску. Докле су стигли тога дана, ја не знам.

Кад сам ја побјего од своје куће, моји су остали код куће. Ја сам био у Горњој Пискавици, у Јоргићима. Послије сам прешо на слободну територију у Верићима. Вратио сам се кући други дан, у петак увече, негдје у касне сате. Већ се било смра-

чило. Један момак, који је био наоружан и обучен у њемачку униформу коју је заробио, а звао се Милаковић Милорад, пово је мене и још једну цуру преко пруге ка доље слободној територији у Верићима. Вратио се и стриц Радомир. Скупило се нас једно петеро-шестеро дјеце и жена. Неко се враћо појединачно, неко заједно, како се ко с ким повезо. Кад смо кренули из Јоргића у Горњој Пискавици, ми нисмо знали да су наши побијени. Тек кад смо прелазили пругу, у петак увече, онај момак Милорад Милаковић, што нас је преводио преко пруге, реко нам је да је код нашије кућа све побијено, поклано. Ја нијесам ни дошо до своје куће и нијесам видио нашу мртву чељад у њој. Старији ми нијесу дали. Био сам још дијете.

Стриц Радомир и Милорад Милаковић први су ушли у нашу кућу. Нашли су поклану чељад на огњишту, једно до другог. Једна сестра је била у соби. Ту су побијени и поклани: мој отац Раде, моја мати Милица, три брата – Миле од осам година, Момир од пет година и Бранислав, рођен 1941, у августу мјесецу, затим сестра Митра од три године. У мојој породици побијено је укупно шестеро чељади, све у кући. Усташе су оставиле отворена врата и отишле, па су дошли крмци и тргали и јели мртву и рањену чељад, која се још није била ни оладила. Ја то нисам видио, али сам слушао од људи који су и видли, да су свиње некима истргале и појеле цријева и стомаке, некима руке, некима оглодале кости. У нас је било 15-16 свиња, које су слободно одале по дворишту. Свињац је био отворен, па могу да изађу и ућу кад оће. У свињцу су стално биле затворене и боље рањене само оне свиње које су спремале за клање. Код куће смо имали четри вола, четри краве, двоје коња, шездесет коза и оваца, кокошију... Све су то оћерале себи комшије шокци из Ивањске.

Моју чељад су у суботу, 14. фебруара, укопали буразор стричевић Бошко, стриц Радомир и још ко се нашо жив. Кад су стигли кући у петак увече, притворили су кућу, да свиње више не дирају мртве. Раку су ископали одма уз кућу, да не морају преносити мртваце, и ту и укопали. Земља је била прекривена великим снијегом. Требало је најприје одгрнути снијег, па онда копати раку. Уз кућу је била једна локва, у којој су се љети брљугали крмци. Тада је била залеђена и покривена снијегом. Ту се најбрже могла ископати рака. Само се локва продуби копањем земље. Ту су и саранили. Дјецу су додавали кроз прозорчић, а оца и мајку изнијели кроз врата. Укопали су и плитко. Нијесу имали времена да копају дубоку раку. Жүрили су. Бојали се да не доћу усташе. Док су копали раку, један је чуво стражу, да ко не удари. Морало се пазити.

Кад су послје долазиле усташе и комшије цивили из Ивањске да гоне стоку и купе ствари, шипкама су боли раку да виде шта је закопано, да нису ту можда сакривени ракија, месо, ствари... И откопавали су. Кад су видли да су лешеве, оставили су и. Било је то плитко, слабо покривено.

Кад сам ја дошо '42. године, послје Козарске офанзиве, воловским колима нагонио сам земљу на раку, да то боље покријем. Ту су ми родитељи, три брата и сестра заувјек остали. Послје Рата, 1951. године, поставио сам крај њивог гроба уређену бетонску плочу и подиго им споменик. Споменик се налази два-три метра од куће у којој станујем. То је нова кућа. На истом мјесту је била и

стара кућа, која је срушена, само друкчије окренута. Нијесам хтјео да нову кућу удаљавам од гроба. Тако су и моји мртви увијек са мном.

Споменик смо подигли ја и три сестре. Хтјео сам да на споменику упишем да и оне подижу споменик, а оне су рекле не. Пише само моје име. Написано је да су и побиле усташе. Ја сам први уписо да су усташе побиле. Тада се то није смјело. Него се писало да су жртве окупатора, жртве рата и слично. А ја сам знао да су и побиле усташе, па сам ризиково и написао тако.

Никад ником није исплаћена нека накнада за жртве. Ја имам предмет из марта 1946. године о накнади штете за жртве. Нешто око милон динара по особи. За старије више, за млађе мање. Нисам ништа добио никад. Нити ја, нити ико у селу. Послије Рата, 1946. године, тужио сам усташу из Ивањске Здравка Крпу, који је мога оца оћеро од куће. Судија ме пита јесам ли видио да је Крпа убио мог оца. Ја му одговорим:

– Друже судија, онај ко је видио, тог данас нема живог.

Крпа је осуђен на годину-двије дана, па се вратио кући у Ивањску. То је био једини човјек с којим никад више нијесам говорио. Само кад прође крај мене, погледам да случајно не би бацио нож на мене. Умро је.“

Драже Милаковић поред споменика који је одмах уз кућу подигао 1951. године својој побијеној фамилији

СВЕДОЧЕЊЕ ЈОКЕ МИЛАКОВИЋ (1920)

На Петровдан, 12. јула 2000. године разговарао сам с Јоком Милаковић из села Поткозарја, које се до верско-грађанског рата у Босни 1991–1995. године звало Ивањска. Јока Милаковић живи у чисто српском засеку Милаковићи, који се налази на граници према селу Пискавици. Милаковићи су близу железничке станице у Поткозарју.

Нашао сам Јоку, њену кћерку Љубицу, удату у суседни заселак за Бошка Шукала, Јокину снаху Стојицу и још неколико одрасле чељади и деце код споменика на гробу иза куће, у башти, у коме су сахрањени Јокини укућани побијени ту 12. фебруара 1942. године и Јокин син јединац, који је за време покоља 1942. године био у мајчином стомаку, а погинуо у рату 1991–1995. године. Био је Петровдан, па је родбина изашла да се подсети на своје изгинуле и да положи цвеће на њихов гроб.

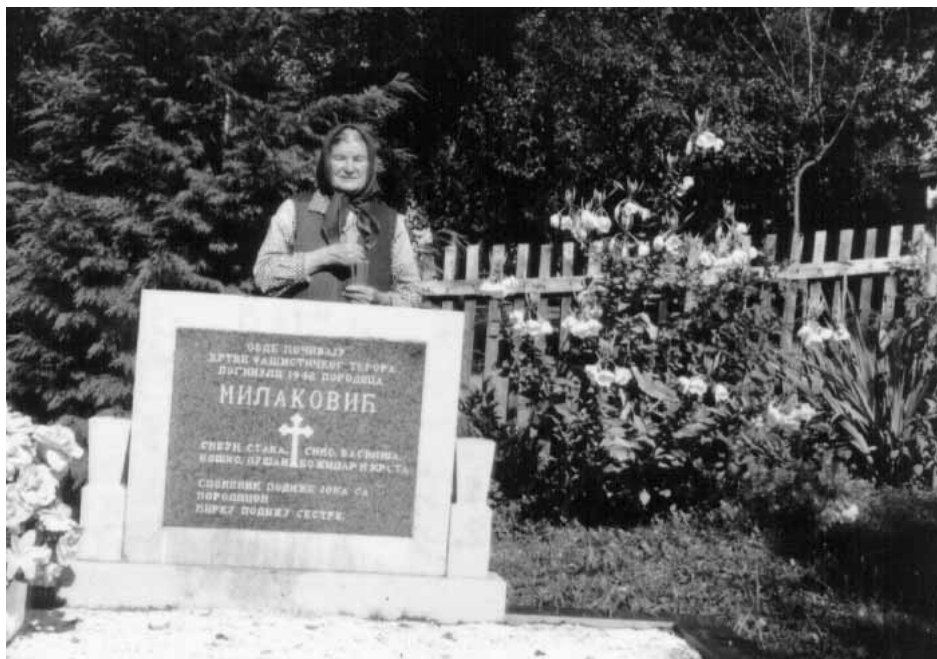
Јока Милаковић и у осамдесетој години живота добро се сећа покоља у својој кући 12. фебруара 1942. године. О томе ми је разложно и смирено причала у воћњаку пред својом кућом 12. јула 2000. године.

„Ја сом рођена 1920. године у селу Верићима под Козаром, с оне стране пруге. У Милаковиће сом се удала 1937. године, за Бошка Милаковића. Кад сом дошла у његову кућу, туј сом затекла Бошковог ђеда Смевуна и Смеунову жену Стаку, Бошкову бабу. Они су тада имали по једно 80 година. Тако сом чула ће причају. Били су стари. У тој кући била је и породица њивог сина Симе. Не могу ја теби право касти колко је година имо Симо кад сом ја дошла. Мора бити 48 или 58. Тако нешто. Његова жена Василија исто. То су били моји свекар и свекрва. Бошко им је бијо најстарији. Мој чоек. Он је 21. годиште. Онда Бождар. Имо је 16 година кад је бијо покољ. Треће дјете Симино – Мијољка. Имала је она шес година кад сом ја дошла. Кад је онда тучено, имала е 10 одина. Онда Драгиња, сестра њена. Имала три године ка сом ја дошла. Кад је било убијање, имала шес година. И Мијољка и Драгиња су остале живе. Душан Симин имо – родијо се у уторак, а ја дошла у Милаковће у недљу. Па, ето, Душан 37. годиште. Па Крста. Она е пред Рат имала годну и по. Крста е најмлађа. Није више било дјеце.

Ја сом с Бошком имала једно дјете. Љубицу. А једно ми остало у стомаку. Љубца је имала двије и по годне кад је тучено. Она е остала жива. Ето је туј сједи на клупи. Ја је држала и бјежала ш њом. Носала е штокуда. Ја е држала кад је на ме пукло. Он је циљо мене у чело. Друго дјете било у стомаку. Родла га 19. августа 42. Шес мјесеци послје покоља.

Кад је тукло, у Смеуновој кући било нас свега једанестеро. Мог свекра Симу оћерали су прије, око Петровдана, и убили га. Тог дана свекрва Василија поставила сопру да ручамо. То е бијо четвртак, 12. фебруара 1942. Три Јерарка. Снијег велики бијо. Баба кае да идем звати Бошка, да ручамо. Он ошо до комшије Драже Милаковћа, да чује... Било почело клање. Већ доље у Пискавици Милошевћи први побијени. У један четвртак. Чуло се то. Доље пруга парана. Вој није тад ништ било.

Кад сом ја ишла доље Дражиној кући, да зовем Бошка на ручак, видла ја да иде воз. Чујем ја – они криште. Видла ја транцпорт војске оне. Читав војске. Није се

Јока Милаковић код гроба своје фамилије у башти код куће

На плочи пише:

„Овде почивају жртве усташког терора

*МИЛАКОВИЋ Симеун, Стијака, Симо, Василија, Бошко, Душан, Божидар и Крстиа
Спомен подиже Јока са породицом, Мирку подижу сестире“*

отрго задњи вагон од Ивањске, а први вагони замакли вамо за Самарице, ђе је бијо чувар. Ту је била чуварна. Они су крај тије нашије кућа дошли код чуварне Самарице. Почели пуцат. Зауостави воз. Ишли оздо. Онда најпрје дошли су у те Јованђе. Нагрнло то уз Гај. Поцрнло по снјегу. Ја гледам све озго.

Ја дошла до Дразне куће. Нјесом улазла, већ само на гањак. Они сједли ко људи. Бијо туј Радомир, бијо Бошко мој, бијо Драже, бијо Раде, бијо... Тако сједли и о томе причали. Би л могла војска... Да не б на нас... Тамо, вамо... Не знају они да е дошо воз са војском. Били у кући, па нјесу чули. Ја им кажем шта е. Они изишли. Ја ошла кући одма. Кад је тај мој Бошко видјо да иде војска, реко е Радомиру:

– Сврати мојима и реци им вољ им чекат, вољ им бјежат. Ја утеко.

Он је нама кренјо у поток. А бијо вамо доље у потоку један Новачић. Бошко ошо тамо. Онај Радомир није ни дошо горе да нам каже. И он неђе утеко. И Бошков брат Бождар, мој ђевер, неђе се сакријо. И он је преживјо покољ, али је убијен кад је била офензива на Козари. Ми други нјесмо бјежали. Били код куће. Баба дигла сопру. Нјесмо ни ручали. Кад сом се ја вратла кући, кажем да вамо иде војска. Они већ дошли до Дразне куће. Видимо ми да туку. Ми ушли у собу. Да се склонимо. Они дошли пред нашу кућу. Вичу:

– Ко има унутра? Излази напоље!

Они изиђоше напоље. Само је ђед Смеvун осто у соби. Бијо болестан. Не може да устане. Лежи на кревету. Баба вели:

– Немој, ђеде, ти излазити! Кажи да с болестан.

Кад су они повикали да се излази напоље, ја сом нама искочла кроз прозор на другој страни куће. У рукама држим то дјете своје. Љубцу. Видим ја кроз отворен прозор у соби иза дирјека шта се дешава пред кућом. Они мене не виде пошто сом се затрпала снијегом, па само мало вирим иза дирјека. Видим да су сваком пред кућом упрли пушку у чело. Они стоје пред усташама на снијегу. Један усташа, Илија Ковачевић, пита моју свекрву Василију:

– Ђе су ти синови Бошко и Бождар? Ђе ти је сна Јока?

Знаво он нас све. Комшија бијо. Хрват. Не пита за мог свекра Симу. Зна да је прије одведен и убијен. Зову да изиђе пред кућу ко још има у кући. Свекрва Василија се препала. Кае да не зна ђе су Бошко и Бождар. А онда зове мене да и ја изађем. Ја легла у снијег преко дјетета. Оне напољу побегли. Василију уби Илија Ковачевић. Само једном пуца у свакога. Најпрје паде баба Стака. Њу погодио у цигере. Онда баба Василија. Онда пуца у дјецу. И не вичу тако. Само падају, па се трзају. Ђед сам осто у кревету. И онај Илија Томић, он је ушо у собу. Вели ђеду:

– Стари, што ти не излазиш?

Он кае:

– Не могу. Болестан сом.

– А ђе су ти синови?

– Ђе су ми синови? Убле и усташе.

– Сад ћеш видти!

И тамо њему сује мајку. И пучее. Конда то... Пуче у соби. Пуко му у чело. То сом касније видла. У кревету га убили. Није тај гледо кроз прозор. Да је гледо, одма би ме видјо. Ја одма крај прозора била. Покријена снијегом. Видим ја како уби ђеда. Онај што е убио ђеда, изишо напоље, па јопет уђе у собу. Била она сталажца ђе буду они суди... Штошта... Поукида оно пушком. И разбаца. Све сруши. И тај исти Илија Томић. Онај из Ивањске. Знала га ја ко и себе. Мо, то је близу било. Све у кући нашој знаво. Јел пошто је он прије долазјо претресат наше куће. Тражили оружје. Илија долазјо два-три пута све нас претресат. Пртересо у штали, пењо се на таван. Све претресо по кући. А наш комшија бијо. Свекар је и прије Рата имо ловачку пушку. Док је почео Рат, те су пушке предате. Илија је узо праву пушку и усташко одјело. И он је нас комшије убио са другим усташама. Он је послје Рата три годне био сакривен у буњкеру. Он је убио свекрву и ђеда. То сом гледала ко сад у те. Кад су усташе пуцале на оне пред кућом, Љубца пода мном кае:

– Мајко, немој врћет се. Пуцаће на нас.

Они мене виђеше сви. Зову да идем пред кућу. Ја се дигла, па гледам иза дирјека у њи. Држим дјете. Један ми упро пушку у чело. Познала сом га. То је бијо један Славко Ковачевић из Ивањске. Он није имо шљема. Зато сом га одма познала. Више тај пут кад су убијали, нјесам могла познати. Тај Славко пуко у ме. Пуко, да. Ђијо убити. Погодио дирјек. Вако, риглована кућа била, а није споља малтерисана. Па удари у дирјек крај моје главе. Ја пала. Мен се нама смркло. А нјесу мени више ни долазали. Ништа. Ја сом мислла, реко, кад није мене ранјо, онда је дјете.

Кад ја виђе да ја могу мицат се, ја сом онда увукла се за кућу и понјела дјете. Пала по дјетету. Нагрћем снијега по нама. Све дрктим од стра. Не осјећам студен. Кратко е то било. Не дам дјетету да плаче. Притисла шаку на уста. Не знам ја да су они ошли. А они побли и ошли. Чујем како плачу моје заовице Мијољка и Драгиња. Мијољка десет година, а Драгиња шест. Мијољка била рањена, а Драгиња – ништа. И оне леже на снјегу док сом ја извлачла Крсту испод њене мајке. Ја гледам шта е било око куће. И туј крај куће биле двије зграде. Једна била свекрвина, а једна ђедова и бабина. И туј била једна рпа. И онај мали, Душан, – четири годне имо – потеко тамо, ране моје, према зградама и оној рпи. Оно како е пукло, одбило му пола главе. И он лежи пред зградом, на рпи. Волки комад мозга испо преко прага. Била е зграда отворена.

А свекрва је неколко корака корачла док је дошла до не рпе. Пала на ну рпу. И дјете своје оно како е држала, Крсту... Само глаша остала вако испод ње да се види. Дјете живо. Јавуче. И свекрва е жива. Ал не могу ја... Ја њој:

– Баба! Баба!

Она пита:

– Јес ти то, Јеко?

– Јесом.

Дај, подрж ме да устанем.

Ја да подигнем. Какви. Оч се скочле. И уста. И све. А била е мало жива. И Крста е била жива. Она е била сва крвава. Како е под бабом лежала... С бабе она крв лила. Крв усирена. Ја Крсту извукла испод бабе. Дјете босо. Ја не могу видти је л била рањена, кад је све у крви. Оставим ја туј Крсту. Она је послје умрла.

Ја одем пред кућу. Туј лежи баба Стака на снјегу. И она е била мало жива. Трза се нако. Ја е зовем, окрећем. Мало е дигнем. Али ништа. Паде. Само се мало трзне. У снјегу лежи и заова Љубца. И она крвава. Зове ме. Ја е подигнем. Море да стоји. Била рањена. А мала Драгиња туј устала и стоји. Кад је пуцало, њу није ни погодио.

Чујем ја да јопет иду. Галаме. Поћем доље Дражној кући, да видим. А оно зачепло сокак. Позадна иде. Улазе на враћце. Пуцали су у нешто. Ја сом мислла у прозоре, али морал су на таван горе пуцат. Ја не знам јесу л нас видли. Ја с дјететом и двије заовице туј се за шупу сакрле. Шупа била за кола. Покријена, ал није ограђена. Па туј са стране нападо снијег. Ко тунелчић. Ми се завукле туј, крај кола. Дјеца дрече. Моја Љубца и та Крста дречи тамо пред зградом крај своје мајке. Али они не долазе нами. Само су прошли и ошли преко села. Е, ја ћу онда стати. Устале и моје заве. Њи двије сестре одоше горе пртном. Драгиња јавуче, а Мијољка ћути. Идем и ја са својим дјететом горе. Кад она мала Крста угледа мене и поче дречат. Шта ћу ја? Идем ја бјежат. Вамо горе бијо један Мирко Радомиров и Милевин. Наш комшија. Њега убли. Ено, пише његово име на гробу. Видим ја, војска иде. Вамо горе јавучу. Погино Мирко. Доље код куће Станина цурца погинла. Стану ранло. Комшије ове наше побло.

Јоој, ја шта ћу? Отлен одем. Вратим се доље кући. Тамо бијо свињац. Дупли. Ал не могу доћ до свињца. Није било пртне. Ја разгрћи онај снијег. Разгрћи. Вучем своје дјете. Наћем неку кошуљцу, па пресвучем то дјете. Крсту. И узмем неки ћашап и тамо замотам Крсту. Ниђе никог живог нема. Само ја. Ку ћу? Шта ћу

сама? Јоој, ће сад погибошмо и ми овде. Кад ја погледа, за кућом Дразном, код ти Јевтића, ода жена. Нама ми би лакшње кад има неко жив. И онда дођоше. И ја даднем ону малу. Ја ћу ности своје. Ја тамо на ћошак, а они купе. Носе наше ствари. Они су јопе пукли на ме. Ал су ударли у колац крај мене. Носе ко сандуке, ко буради... Шокци. Само износе тамо на пут. Доћерали санца. И почеше гањати кокоши. И враћају се.

Док су они пукли на ме, ја пођем горе. А горе сви побјегли, ко и ја што сом побјегла. Ниће никог нема. Ја отлен, па све вучем оно дјете пртном. Сагнута ићи. Ја дођем горе. Онај мали мртав. Мијољка рањена лежи. Одвијем јој ране. Крв се усирла.

Онда дође Бошко мој. И вратимо се кући. И тако сом остала жива. Они нјесу више долазли. И онда дошли ови наши људи што су били побјегли. И саранли оне побијене. У недљу и сарањивали. А они побијени у четвртак. Нјесу свиње дирале. Тај мој Бошко дошо одма у петак иђутро. И комшија тај. По ноћи. Није било ни сванло. Туј била бабина зграда. И тај мали Душан унјет туј у зграду. Унјети су и други. Ђед Смејун бијо у соби. Онда су наши људи ошли преко села да виде је л још ко осто жив. Војка једно остало, војка двое, војка нико, војка... Наши људи ошли тамо ће је деветеро њи убијено. Осте покојнога Милаковића. Остала му жива само ћи. У Пријаковцима била удата. А ту је у Милаковићима расла. И људи кажу нами:

– Будте код куће. Ако видите да иде, ви бјежите јопет у шуму. Немојте и чекати.

И ја са својим дјететом и оне двије заовице остала код куће. И онда тај мој Ђевер Бождар и тај мој чоек Бошко оду у Козару. Тамо борли се они. Бошко бијо рањен. Кад је била офензива, уватле усташе и убле у Градишки. Није у Јасеновцу, већ у Градишки.

Онда из Милаковића побјегнемо ми од усташа у Козару. Ја била у роду, у Верићима, код брата, до офензиве. Пред офензиву побјегнемо из Верића даље у Козару, у збјег. Била сом мјесец и по дана у збјегу у Козари. Гонли смо са собом и своју стоку из Верића стално. Из Козаре истјерају нас некако пред Петровдан. Неће овије дана.“

(Партизани су пробали непријатељски обруч на Козари ноћу 4/5. јула 1942. године. Док ми је ово причала Јока Милаковић, њена снаха Стојица, супруга њеног сина јединца Љубомира, који је недавно погинуо у Рату 1991-1995, седела је на другој клупи у дворишту и слушала наш разговор. Она додаје да би о покољу у Милаковићима у фебруару 1942. године доста могла да прича Драгиња, заова Јоке Милаковић, која је преживела покољ као шестогодишња девојчица. Свега се добро сећа и о том је више пута причала. Она је удата у село Вериће под Козаром. Њена адреса је: Грличић Драгиња, село Верићи. Ја нисам стигао да одем у Вериће и да забележим сећање Драгиње Грличић.

Јока и Стојица су ми ракле да о покољу може нешто да каже и Јокина кћерка Љубица, која се спасла као што је Јока испричала. Јока је удата у суседни заселак Шукале, за Рајка Шукала. Ја сам по завршетку разговора одмах отишао у Шукале и тамо разговарао с Љубицом. Она ми је испричала неколике појединости којих се сећа. И она и мајка Јока кажу да је тада имала двије и по године. Ја мислим да је била бар годину дана старија, јер убедљиво говори о неким детаљима.)

„Ја се сјећам кад су нас усташе тукле. Ја се не сјећам како је мама Јока искочила кроз прозор са мном у наручју. То ми је она касније опричала. Али се сјећам како је она на снијегу лежала на мени. Ја осјећам – испод мене мокро. Снијег се топио под нама. Ја кажем:

– Јој, мама, мокро!

Она ми је касније рекла да је мислила да сам ја рањена, кад су пуцали на њу. Она није била рањена, али је мислила да је тај пуцањ погодио мене. Тога се сјећам. И сјећам се прамбабе Стаке – да је њу мама дизала. То се сјећам ко да сад гледам. Била је стара и слаба. Згурена. Она је родом одавде из Кевиха, из Пискавице. Она каже мами:

– Подигни ме, Јеко, да видим можем ли устати.

Мама је пружила руку да је подигне. И она је њу подигла. Прамбаба је рекла:

– Пустите ме! Нека ме.

Није могла да стоји. Остала је да лежи на снијегу. И сјећам се кад је мама ушла у зграду. Пред зградом је лежала баба Василија. Она је била убијена, али још жива. И њу је мама дизала. Али, не може. Под бабом је била једна млађа од мене. Крста. Њена ћи. И мама је овој пришла тамо и испод свекрве извукла Крсту. Ја само идем за мамом. И ништа се више не сјећам. Мала била. Ја се не сјећам ни како је Крста изгледала. Само се сјећам како је мати извлачила једно дијете испод бабе, која је лежала на снијегу. И то се чудим како сам запамтила. Мама каже да сам имала само двије и по године.“

(Иначе, у Шукалама је убијен Осто Милаковић, деда по мајци Рајка Шукала, за кога је Љубица удата. Он је убијен прије покоља у фебруару 1942. године. Убијен је 1941. године. Отишао је да донесе воде, да напоји телад. Усташе су га убиле код врела. Ту је и сахрањен. Ту му је сада гроб. Мајка Рајка Шукала Сава погинула је 1944. године.)

* * *

Дара Милошевић се сећа да су усташе у Милаковићима 12. фебруара 1942. године убиле старог Смеуна Милаковића, његову жену Стаку, његову снаху Василију и децу Симе и Василије Милаковић. О томе ми је причала код своје куће 12. јула 2000. године. По њеном сећању и казивању, усташе су Симу отерале уочи Илиндана 1941. године и негде га убиле. Два Симино сина, Бошко и Божидар, сакрили су се за време покоља и тако тада остали живи. После покоља отишли су на Козару, у партизане. Ухваћени су за време Козарске офанзиве у лето 1942. године и убијени у логору у Градишки. Дара се сећа да су преживеле и две Симине девојчице, Мијолка и Драгиња. Мијолка је била рањена, али је остала жива. После Рата се удала и родила једно дете. Није дуго живела. Умрла је млада. Драгиња је и сада жива. Живи у селу Верићима под Козаром.

Казивање Даре Милошевић у погледу броја побијених у домаћинству Смеуна Милаковића у целини се подудара са казивањем Јоке Милаковић. Јока је била присутна убијању, а Дара је касније чула како су усташе масакрирале домаћинство Смеуна Милаковића.

СВЕДОЧЕЊЕ ДУШАНА МИЛАКОВИЋА (1924)

„Наше куће, овде у Милаковићима, далеко су од станице у Ивањској два и по километра. Од пруге смо удаљени мање од километар и по.

Од почетка Рата усташе су из Ивањске долазиле у Милаковиће. Било и је и у униформама и у цивилу. Почетком августа 1941. године одвели су неколико одрасли мушкараца из Милаковића – Глишу, Симу, Саву и Раду Милаковића, оца мога комшије Драже Милаковића. Раде је тада мого имати 45 година. Био здрав и крупан чоек. Купили су и комшије из Ивањске. Ево њиви кућа овдје преко пута. Раду су гонили Здравко Клечина звани Крпа, Иво Клечина и Иво Пипин. Све и знам добро. Све три су били по 50-60 година. Глишу је одво Марко Иве Жутице. Кад су увече гонли Дражиног оца Раду, ја гонио кући благо путем, а Раду води наш комшија Здравко Клечина. Ја у Здравковој кући био стотину пута. А он прође крај мене и поврати се. Каже:

– Што се смијеш?

Ја се препо. Ја се не смијем. А он мене кундаком, а ја падо. Ја уста, а он мене увати за прси, па дигну, па јопет кундаком у раме, а ја јопет падо. Па трећи пут. Мени је бе српску мајку. Дражиног оца ту свеза. Кад га удари кундаком вако једанпут, он се преврће ко клуко. Кад је мене ударио, онај други вели, што јест јест:

– Што дираш у дијете?

Ја тад имо 16-17 година. И његовог оца кад удари. Здравко каже:

– Пјевај о краљу Петру пјесму!

Раде моро пјевати. Пјева и котрља се низ обалу. Једна обалица доље. Он се котрља свезан.

Наше мушкарце су гонили што су тргали пругу. И ја сам био с њима на тој прузи од Пискавице до Шушњара. Ту је била велика вода. Разлила се Пријека ријека, Прекуша. Једва смо прешли воде. Ја сам био избјего у Вериће. Била је њива стража у Шушњарици. Ту је била помоћна станица. Ту је била једна зграда. Ту је била стража. Пуцају, а ми даље тргамо и вичемо:

– Оооо, рук, рватска пруго!

Откачамо на једном мјесту и само поваљујемо. Откачамо чекићима, сикирама. Само ударај. Имали смо и за одвртање шрафова. Све се туј нашло. Било нас је једно преко стотину. И потргамо пругу. Пуцају пушке озго на нас, али иде. Прије је воз ишо даље, али више није мого даље док они нијесу поправили. Долазио је у Ивањску и враћо се. Није мого ићи даље. Пруга је тргата још даље, између Омарске и Пискавице, код зване Карлауше, код једног моста. Ту је исто потргана. То је било за једно вече све, кад смо и ми потргали. Тако је договор био. С нама је био понеки партизан с пушком. Тргали смо пругу неколико дана прије покоља на Три јерарха.

Неколико дана после тргања пруге усташе су ишле свакој кући и рекле да се нико не склања, да не бјежи. Онда су дошле у четвртак, 12. фебруара, и поклале.

Тог дана кад је био покољ у Милаковићима, ја и један буразер стричевић, дјечаци, пошли у шуму, према прузи, да крешемо грабић козама, да једу младице. Тада дошо воз, велики транспорт. Стао испод Милаковића, код надвожњака. Војска изишла из вагона. Много и. Црни се само. Распоредили се у четири колоне. Једна колона је ишла овда; једна је ишла овамо висом; једна је ишла уз овај поток; једна је ишла горе према брдом једнијем. Четири колоне. Све у Милаковићима. Пуно. То је само црни се.

Ја и буразер пошли кући. Колона иде за нами, та војска. Близу. На једно сто метара они за нами. Црни се само. Виде нас на пртини. Не пуцају ништа за нами. Ја дошо кући и уљего у кућу. Причам мом покојном оцу:

– Јоој, тата, ево војске иде одоздо.

Он каже:

– Сине, не бој се! Сјешћемо ми сви у кући. Неће они нами ништа.

Они су дошли пред кућу и опколили кућу. Кућа била риглована, мала, двије собице и један простор међу њима, без плафона. Ту је било огњиште. У тој кући живило нас је једанестеро: мој отац Никола (стар 47 година), мати Сава (45), ми Николини синови Момчило (21), ја (17), Ненад (12) и Милан (1,5 година), па стриц Драгић, стрина Мрза и троје њиве дјеце – Радован (16), Раденко (12) и Сава (10 година). Стриц Драгић је био млађи од мог оца. Они нијесу били подијељени. Сви смо живили заједно, као једно домаћинство.

У јесен 1941. године мој буразер Радован је чуво говеда са комшијама Дражом Милаковића и његовим буразером од стрица. Играли се и Дражин буразер сикиром посијече Радована по кољену. Тако је Радован био рањен. А ко је био рањен, било је опасно. Усташе би казале да је рањен неће у борби, у партизанима. Зато су Радована склањали. Кад је војска ишла нашој кући, стрина Мрза одведе Радована доље у поток, код једног Грбића. С њима је отишла и Сава. Тако су остали живи.

Брат Момчило сакрио се неће кад је видео да долази војска. Ми остали били у кући. Војска је стигла нашој кући око девет сати прије подне. Заколили кућу. Метли су митраље на прозориће. Кажу:

– Излазте сви у строј!

Душан Милаковић с кћерком и унукама

Мој отац изишо први у строј. За њим стриц Драгић, па ондаре мајка Сава са братом Миланом у нарамку. Онда ја, Раденко и Ненад. Сви стали у строј. Усташе око куће и пред нами стоје. Ја познајем само Здравка Клечину и Ђуру Ицана. Питају:

– Ко је трго пругу?

Мој отац вели:

– Војско, ја не знам ко е трго. То је далеко од нас.

Стоји војска још и вамо на путу, код трешње. И Анте Пјевић из Ивањске, Шепозвани. Пита га онај испред нас:

– Шта ћемо?

Шепо каже:

– Удри и станарицу и стопарицу! Удри све по реду!

Да туче све у кући што има.

Увати се први пиштоља један војник усташа. Сав је био од У исписаног по њему. То је био наш комшија из Ивањске Здравко Клечина. Он је први ватио се пиштоља и убио мог оца. Отац је јакно и пао. Ђуро Ицан, он је погледа мог стрица Драгића и намигно му. Пуко је из пиштоља пред Драгића. Драгић је пао у снијег и овај га је погазио ногама. Тапше га озго мало ногама. Каже:

– Туј лези!

А није убијен. Ицан је био таки познати чоек. А и овај исто тако познат. Ицанов отац Томо реко:

– Ко побио Томине синове Новака и Драгића, мен нек не долази кући.

Томо је мој ђед.

Ја сам одма побјего из тог строја. Видио сам само кад су убили оца и матер. За мном пуца, а срећом, не погађа ме. Утеко пртином у један снијег, ће се метало овцама, благу. Било је једно сијено. Виде усташе кад ја бјежим. Не иду за мном. Ја се ту сакрио. Усташе и даље пуцају у строј. Опалили су десетак метака. Не видим ја шта се дешава. Чуо сам кад је јакнуло оно дијете, мој брат Милан, што га је мајка држала у нарамку. Мајка није јакнула. У то вријеме дође ми брат стричевић Раденко. Послали га по мене. Каже:

– Ајде, зову те!

Ја не даде ни њему да се врати. Ја њега увучем у снијег крај себе. Није прошло пар минута, иду они. Та војска дође близу туј.

– Наћемо ми њега. Не мере он далеко побјећи.

Вратише се. Одоше. Ја сам отлен узо тог Раденка. Побјего сам у једнога кућу Новака Поповића. То је кућица једна ниже мене у потоку. Поповићи не припадају Милаковићима и Ивањској, већ Пискавици. Његовој кући није долазила војска. Туј смо ја и тај Раденко били. И јопет се вратимо вамо горе, у шуму. Нешто крши кроза шуму. То је био Бошко, онај овде синовац Дражин, Драже Милаковића. С њим је био и мој брат Момчило. Они су побјегли прије нас. Момчило је био '21. годиште, а онај тако нешто.

Отишла војска. То је око 11 сати. Вратимо се оздо, што смо остали живи: ја, Раденко, Момчило, Бошко, стриц Драгић и стрина Мрза. Нашли се. Вратили се послије један сат и по времена. Колона је одма ошла даље. Војске туј више нема. Ајде

да видимо има ли ико жив. Идемо полако оздо кроз шуму. Снијег онај велики. Не чује се ништа. Вратимо се горе. Нема никога. Ајд ми оздо полако, полако. Видимо ми – отац лежи мртав, мајка – обе јој сисе извртло. То сам сигурно видио. Просјекли јој обе сисе, овако наболи, извртло бајонетом. Сва је она избодена. Малог брата ми Милана крмци једу. Обе руке појели. Он је био може бити годину и по дана.

И ми гледамо шта би од њи. Увучемо и у шталу туј крај куће. Била штала једна вако ко у Драже. Увучемо у шталу и затворимо то све. Погледашмо, иде војска оздо јопет, а ми бјеж.

Нас вата ноћ. Вратимо се јопет у тога Новака Поповића кућу. Нађемо њега доље. Каже:

– И ја не смијем бити овдје. Ја морам бјежат горе.

Каже да ће бјежат горе ће је рођен, у Поповиће.

Шта ћемо отлен сад, ја и мој стриц, брат Момчило, та Мрза, стрина ми, и Раденко, – шта ћемо? Идемо ми у шокачку кућу, једнога овде Прањца Гуге. Идемо код њега, реко, то је комшија. Нијесмо га виђели да је био у никаквој војсци. Ми дођемо њему. Мрак је већ. Каже он нами:

– И ја не смијем бити овде. Ја побјего у Мишин Ан. Ево вам кућа отворена. Ви туј будте.

Мишин Ан је католичко село до Ивањске, у правцу Бање Луке. Усташко легло. Гуто онда није био усташа. Не знам касније. Покупи своју фамилију и оде. Ми ћемо остати у његовој кући. Останемо ми нојка. Има један пут крај те његове куће. Кућа једно сто метара до пута. Гледамо – иду усташе овлен. Гоне сермију, пјевају, пију... Нема шта не гоне. Гоне стоку из Милаковића. Гоне говеда, овце, крмке – све. Пијани. Свакакви. Носе кокоши. Носе свашта – овце, јагањце. Криче кокоши, блеје јагањци, овце. У то вријеме овце се јагње. Половина фебруара.

У мене стриц и тај брат ми Момчило кажу да се усташе неће свратит вамо. Само пролазе. Видимо ми њи ће пролазе. Још се види. Они мисле да је туј тај Прањца. Прогоне стоку, прогоне све. Ми млађи, ја и Раденко, да ложимо ватру у кући. Иђутро ето тога Прањца из Мишина Ана. Свањива. Ето њега. Враћа се из Мишина Ана.

– Јесте живи?

– Јесмо.

Није прошло једно сат времена, његова комшинка, једна Мара ној, Гуто исто туј, оде у Ивањску и каже усташама да тај Прањца држи партизане у својој кући. Има једно 500-600 метара до Ивањске. Ми погледашмо. Војска се црни из Ивањске. Тужла нас Мара. Шта ћемо? Побјегошмо у једну шуму вамо, у бријег вамо. Снијег је. Бјежимо у тај бријег. Војска дође. Претресају куће његове. Имају сијена све туда садивена. Турају штапове у сијена. Мисле да смо били у сијену сакривени.

И отален оде војска. Врати се.

Ку ћемо сад?

Ми се вратимо овде кући својој. То је петак, 13. фебруар 1942. године. Нема никог. Ку ћемо? Шта ћемо? Договоримо се да бјежимо у Вериће. Верићи су српско село с оне стране пруге, према Козари.

Други, трећи дан се јопет вратли својој кући у Милаковиће, да укопамо оне што су побијени. Покопали и. И одатле онда, кад смо њи покопали, бјежмо у Ђујиће, и онда даље у Вериће. Одемо код Миле Ђујића куће. Побјегнемо даље. Моја сна Босиљка имала је доље браћу. И одемо доље код њи. Ђујићи нису клати. Није клат туј нико онда. Останемо нојка једно мјесец-два дана. Одемо некад горе у Милаковиће. Привучемо се оздол кријући. Војска. Све попалито, порушено.

Кад је прошло једно мјесец дана два, дође наша војска, ти партизани. Кажу да треба да се јавим у Ламовиту, у школу. (У селу Ламовитој под Козаром формирана је 21. маја 1942. године Прва крајишка бригада, у коју су ушли делови партизанских крајишких одреда. – Л. Л.). Ја као младић онај, било нас још доста они младића, јавио се у Ламовиту, у школу. Један Ђуро Радић и Коста Секулић кажу:

– Ви ћете овде остати на подучавању руковат оружјем.

Једне врати кући, младе, слабије. Ми останемо туј се подучават са оружјем. Тујка ће нас вјежбат оружљом онијем, свакаквијем.

Дође један дан неки војник. На њему чиновни. Не знам ни шта је био. Заставник? Партизан. Каже:

– Идете ви у Козару.

Одемо ми у Козару, горе у партизане. Обуку нас. Дадну нам неке пушке. Ми, као дјеца, још млади. Даде старије војнике. Помијеша нас. Каже:

– Офанзива ноћас. Шимићи нападају горе на Козару.

То је јуни 1942. Ударе Шимићи отуда. Ми њи одбијемо једанпут. Ударе други пут. Одбијемо ми њи јопет. Јуришамо ми. Нас буде... Вичемо:

– Оооо, ууаааа, нааа, држиии, не дааај, ватааај...!

Било нас је можда једно четири-пет стотина. Нека пушка. Дуге оне, партизанске. Командант одреда био је неки Митар Шмитран, из Шмитрана отуда, туј негдје. Одбијемо то.

Удари офанзива њемачка. Тенковима... свачим. Кад је то било? Јој, не знам сигурно. Ја сам заробљен 14. јуна '42. Повата нас и оћера у Градишку у логор. Поватало једне живе, једне мртве. Једни побјегли. Опколли цијелу Козару. Цијелу Козару блокирали тенковма, војском – све њемачко и усташе. Шћерају нас у Ламовиту, у школу. Туј нас повеже. Поватали нас једно 400. Доћерају у Ламовиту, у школу. Иде један усташа, један четник. На њему кокарда, све четничко. Још четника. Свукуда кокарде. А онај усташа свукуда с њима. И носи вако велики сврдлић. Ону бургију. Иде и вади људма очи. Пружамо ноге. Пружамо руке. Гледа. Иде и вади очи живијем људима. Једно пет-шест људи нојка је... Извадло очи, живије. Вади и онај четник. Да! Усташа онај вели:

– То је ваш брат четник! Види шта ради од вас!

Четник врти бургију и вади. Не знам му име. Ко ће знати! Није то био четник, већ усташа. Само метно кокарду. Какви четник, какво шта! Усташа виче:

– То је ваш брат!

Повади неколко нојка. Баца те очи доље. Онда убија те људе пиштољом. Тамо имају неке куле. Гоне и. Не знам шта раде ш њима. Пале, копају, шта ли?

Отлен кренемо ми из Ламовите према Ивањској. Пјешке. Од Ламовите до Ивањске има 12 километара. Повезани сви жицом на леђима. Повезани жицом нас

једно 400. Усташе гоне. Њи су била тројица. Само тројица. Било је њи у Ламовитој више кад су нас везали, а само тројица ће нас гонти. Е, шта ћемо ми? Један Ратко Милаковић се десет пута сагнo да прегризе жицу. А ниједном да одријеши. А њи тројца. Ми би тројцу поватали, па нек погине нас пола. Њи би поватали и побли. Један иде пред нами, један иде са стране, један иде за нами. Не мере Ратко прегрист жице. Стегнута, дупла жица метнута. Позади. И он сагне се у строју. Не мере.

Дођемо у Ивањску, у стару бившу школу. Ту нас шћера у нај логор. Туј ће нас чуват Иво Бјелкан, Здравко онај Ликопан (Клечина), што је оћеро Дражиног оца, Иво Пипин... Све и знамо. Наше комшије, близу коју стотну метара. Иво Клечина... Чуват нас нојка. И Ђуро Иџан туј, што је спасио мог стрица.

Кад смо туј преноћили у вагонима, иђутра иде чоек. Пита ће су Драгићови синови. То смо ја, Момчило, Раденко. То је пито Ђуро. Пита ће су, кае да им дадне крува. Један је усташа реко:

– Гони се отлен док те нисмо убили, иако си ти усташа!

То смо отлен онда кренли, гладни и жедни, у Бању Луку транспортом, у Кастел. У Кастелу смо били четри дана. Ту је исто гњавло, тукло, клало људе. Кренемо за Градишку. У Градишкој је играло коло по нама. Усташе. Коло играло. Туче. Коље једнога из Верића. Узе нож, па га накла. Закла, само није пресјеко. Крвав сав. Није тад умро. Осто је жив.

Друго јутро иде јопет један мали црни усташа. Тај је туко чизмама, пушком... свакако. Није био Циган. Само црн нако. Мој стриц, покојни Драгић, мене увиек сакрива, да ме не туку, јер сам ја био млађи. Кад једно јутро кажу:

– Излаз сви у строј!

И друго јутро су тукли. Туку. Убише. Усташа туче кундаком. Неке гуме носи, волке. Кад те удари, мота се око тебе.

– Излаз у строј!

Дошо најприје Нијемац, са троколицом, са оним мотором. Кажу уљего је у ону велку салу. Онда је изишо и пита зашто је онај чоек крвав. Ђутимо сви. Има толмак њив. Ка'е:

– Што е чоек крвав?

Има нас још крвавије. Тукло. Разбијало нас све. Главе разбијене. Што је крваво! Ђути свако. Каже, онај толмач преноси њему, не казују шта је, јер ће сви бити побијени. Кад један, Илија Шмитран, каже:

– Тукло нас.

– Знате ли ко је?

Онај Илија каже:

– Знамо.

Ишћера нас у круг и построји. Около круг онај. А оне усташе, што су нас тукле, у средини. Каже онај Нјемац Илији Шмитру:

– Казуј сад који је туко!

Препо се Илија Шмитран. Казат, па ће га убт. Каже:

– Који је туко?

Један пут. Други пут. Трећи пут издера се:

– Каазуј који је туко највише!

– Е, онај.

Мали један био... Тај крв пио од нас. Каже:

– Овај.

Каже онај толмак, оно што јест јест, оном Нјемцу који је тај. Каже Нјемац:

– Изведте лопова. И убит. Ако је партизан, за њега има закона. Тућ се не смије.

Убише оног малог усташу. Убила га њива војска, усташка. Каже онај Нјемац:

– Убите, ама преда мном!

Туј су га убили. Каже нами:

– Од данас на вас не смије нико прст метнути. Јесте ли ишта јели? Колко дана нијесте добивали крува?

Реко:

– Осамнаест дана. И крува и воде нијесмо имали.

Каже:

– Од данас ћете добит рану.

Добли смо неке чорбе мало, нека курузица вако... То поједемо. Прође једно два-три дана. Дођоше јопет они Нјемци. Каже:

– Сјутра идете сви за Њемачку. Тамо, на посо. И тако, спремте се!

То каже Нјемац онај, преко толмака. Ћутимо ми. Куће! Шта ће! Дође транспорт и потовари нас и – у Загреб. Из Загреба у Марибор. Изиђемо двојца у Марибору. Покаже се тифус на болесницима. Врати јопет у Загреб. У Загребу смо били десет дана. Јопет, док нас је лијечило, отлен за Њемачку. Дођемо у Беч. У Бечу нас распоређује свукударе. Ради једно два дана три у Бечу. Издвоји нас неколко и каже:

– Идеш у Ајзенат!

Град. Тамо. Одемо ми, нас неколко, одемо у град Ајзенат. То је Аустрија. У рудник. Ишо сам у рудник, можда једно пет-шест километара кроз земљу. Копо ону руду, вадио, и гладан и жедан, до 15. маја 1945. Тад је ослобађато тамо. Ослободио Рус. Отуда сам онда дошо кући, овде. Код куће сам био неко вријеме. Онда сам отишо на жељезницу радти. Радио сам на прузи све до '77. године. Ту је радио и онај мој комшија Драже Милаковић. Био мени назорник пруге. Био шеф нами неко вријеме. Радио је и он. Послије је он радио у Комитету. Радио је у Секретаријату унутрашњих послова. Радио је свуда.

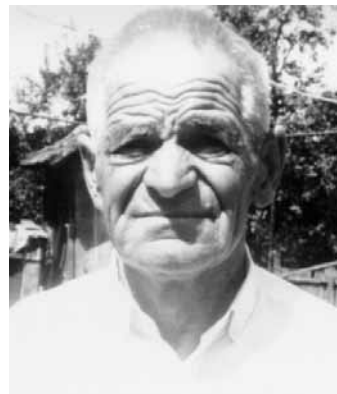
Послије сам сreto Здравка Клечину често. Јопет је живио у Ивањској, у истом селу ће и ја. Куће су нам близу. Он, бивши усташа, и ја – бивши партизан. Јопет је живио, до краја живота, боље него ја. И имо већа права. Послије Рата није одговаро, нит је бијен. Него је умро својом смрти, земља му кости избацла дабогда. Он је оћеро и туко Дражиног оца. Послије Рата кад ме види, бјежи од мене, што је туко и гњавио нас. Бјежи од мене. Неће да приђе мени. Његови синови дођу некада да се поздраве. Горе, у Ивањској, виђо и. Реко:

– Не требате ви мени пружат руке своје. Твој је ћаћа био црн. И црн је осто. Његови синови су исто ко и он.

И кажем ти, онај, ми смо онда се вратли. То се прикупло вамо кућама. Почело се мало поправљат куће. Нешто оно што сад имам куће, направио сам нешто колибице. Скрпио, и тако живим. Премучио сам муке све. Рат.“

СВЕДОЧЕЊЕ ВЕЉКА МИЛАКОВИЋА (1924)

Разговор је обављен 20. јуна 1999. године пред кућом Вељке Милаковића у Ивањској, која се сада зове Поткозарје.

Вељко Милаковић

„Рођен сам овде у Милаковићима 1924. године. Сада имам 75 година. Кућа ми је била овде мало ниже од нас, ће сједимо. Риглована кућа била. Имала двије собице и једну просторију између њи, ће се кувало, печло, сушило месо. Кућа је била осам са четири метра. Била је туј још једна соба, као на винкли. Та је соба касније дограђена. Био је и гањак. У тој кући живило је нас деветеро. Родитељи су исто туј били, само су помрли прије. Ја сам имо својије шест-седам година када су они помрли. Брзо су умрли једно после другог, у двије године.

У кући смо на почетку Рата живили моја два брата Чедо (1892) и Гојко (1910) с породицама и ја. Браћа су имала и дјецу. Ја нијесам био ожењен. Ја сам тада имо својије 16-17 година, кад је био покољ.

У покољу су настрадала моја два брата, двије снаје и њиовије по двоје дјеце. Чединој жени било име Петра (1893), а њива дјеца била су Пава (1927) и Милован (1929). Од онога другог брата, Гојка, жена је била Милка (1911). Њива дјеца су била Предраг (1939) и Радмила (1941). Њих осмеро је побијено на Три јерара 1942. године код наше куће. Осто сам жив само ја. У гробу има њи деветеро. Са нашом чељади сарањена је и једна цурица од комшије Милаковић Млађена. Име јој било Драгица. Затекла се овде кад су дошле усташе и побиле све. Млађенова је кућа одма овде код наше, само мало ниже, уз пут. Дошло дијете нашој дјеци. Дјеца зими иду по комшилуку да се занимају заједно. И погинла је у нашој кући. Можда је она тада имала својије десет година.

И у Млађеновој кући је истог дана био покољ. Поклано је дванестеро или три-нестеро чељади, не могу тачно рећи. И они су укупани одма крај Млађенове куће. И више се и не зна тачно ће им је гроб. Није имо ко дигнит споменик, ни оградити гроб, па зарасто у траву и прекопан. Доље била само једна жена. И тако остало. И изгубио се туј неће гроб са дванестеро–тринестеро побијени и поклани и ту укупани. Ни ја га сад више не би од прве мого наћи и показат иако су Млађенов и наш шљивик један уз други, а куће нам удаљене 50 метара. Оно, море се наћи ће је гроб, само нако, али ништа није обиљежено. Нема никакве ознаке. Оно, за нужду, мого би се гроб наћи. Али то нико није тражио. Нити су ће биљежена имена они који су туј укупани.

Усташе су тог дана дошле из Ивањске, овим путем који иде оздо од пруге до овије Милаковића. Једни су дошли директно из Ивањске преко брда, а једни су

дошли возом испод Милаковића, па су на пруги изишли из воза, вамо доље у Ђелама. И кренли и они вамо. Ови што су дошли од Ивањске преко брда побли су моју фамилију и три породице у кући Милаковић Млађена, код овога доље комшије. У тој кући биле су три породице: Милаковић Млађена, Милаковић Владе и Милаковић Стојана. Три су породице тујка се нашле. Како су бјежале, па су дошле тујка, у ту Млађенову кућу, пошто је тај Млађен био у Њемачкој у ропству. Заробљен је као војник кад је био пад бивше Југославије, па су мислили да тој кући неће нико ништа. Његова је жена имала потврду да је Млађен у ропству у Њемачкој. Па су бјежали тујка и тујка су сви наскрадали. Је не би могло рећи сва имена тујка наскрадали. Заборавило се. Не знам да л би ко други могло рећ. Нема ко. Млађен је умро.

Ево како су моје побли:

Ми смо били тујка у кући сви. Био је велики снијег. Кад сам ја изишо вани, видио сам да овијем путем оздо тројица иду кући. Униформе усташке. Могло је бити тад може бити око девет сати. Туј нешто. И пошто сам ја имо тада војничке ципеле на себи, а војничко нијеси смио имати ништа, ја сам ради тије ципела моро побјећи у овај поток овдје. Војничке ципеле ја имо од оно кад је био пад бивше Југославије, па је војска она бјежала, ишла... И тако, један је војник ишо и свратио се овој кући и мом брату реко:

– Имаш ли ишта да попијемо? Ево ти једне ципеле.

Била њи три-четри војника. И тако су они дали те ципеле, па сам ја те ципеле носо. Кад сам видио њи тројицу усташа, ја сам побјегао у поток. У мене су сви остали у кући. Брат ми је реко:

– Бјежи ти! Убиће тебе ради ципела.

И кад сам ја отишо доље, био сам ја доље у потоку. Јака је зима била. Велики је снијег био. Нако чучим у снијегу. Дошла су мени још два чоека и једна жена. То су били Милаковић Јово и Милаковић Владо и Милаковић Роса. А та ми је Роса исто синовка, њи од старијега брата мога, па само била удана вамо преко потока. Ја не знам како су они знали да треба бјежат. Видли су с оне стране потока војску. Пуцало се. Народ је бјежо. И ето. Како је ко успијо!

Та два чоека и синовка Роса били су са мном доље у јарку. И ја сам био у потоку море бити једно три-четри сата. Озебо. Сад ја реко велим овијем:

– Одо ја горе својој кући видти шта је у мене код куће.

Било је пуцања. Јест, чуло се пуцање. Ја сам туд прошо. Овуда сам ја прошо тако. Био је тујка свињац. Вој је даље ниже била кућа. И како сам ја туд прошо, на ономе другоме брду биле су усташе и видле су мене. Ја идем туд. Он су на мене запуцали. Ја сам пао у снијег. Знам да пуцају на мене. Чујем ње пуцају и чврче меци око мене. Кугле... И падају у снијег око мене. Тако је, ето... Како сам ја пао, они су мисли да су ме убил. Престал су пуцат. И они су кренли и отишли у та горе села даље. Ја сам се натраг вратио јопет доље у поток. Нијесам ништ видио код куће шта је. Овима у потоку сам реко да ја ништа нијесам видио, јер сам моро побјећ. Пуцал су на мене. Мого сам, реко, погинти. И тако. Задржо сам се тујка у потоку једно 15-20 минута. И сад ја, реко, одо горе видти.

Кад сам ја оздо дошо, и овда, видим ја – кућа је отворена. Врата отворена. Неки се као шапат чује у кући. Ја тамо у кућу, како је оно врата отворена, двоје врата, на обе стране, онда су улегле кокоши. И улегли су крмци у кућу, па оно, оно – мислим да се неко чује. Крмци улегли у кућу и кокоши. Ишћерам ја крмке и кокоши. Неа у кући никога жива. Ни мртва, ни жива неа у кући никога. Гледам и у собе. Нема никога. Изишо сам вани... Крено сам оздо, е, ће је онај шљивик. Тачно овдје. Туда. Кад ја погледа, кер чучи овако, а они, њи деветеро, све деветеро мртви. Леже. Кер чучи више њи. Опште и не дира. Велики је кер био. Наш кер, домаћи. Не би му мого сада рећ име. Чучи кер туда. И тако. Они су пали у снијег, и све. Брат ми је најстарији, Чедо. Једно уво су му осјекли. Ножом, ш чим ли, ја не знам. То је га морало патти прије. И осјекли су му два прста у руке. И, вако по лицу видим да је убијен и да је тучен и паћен. Није осјечено више ништа. Ваљда и је убло из оружја. Нијесу били сасјечени. Јест једна цурца. Није имала пуну годну. Од мог брата Гојка цурца, Радмила. Она је имала ножом само два-три пута. Она једино. Можда није се успјело убит, па су онда ножом тако проболи. Тако прободена како је пала. И вако јој руке у матере, вако јој рука на материној руци, како је мати држала у рукама.

Туде нашо сам њи деветеро, све деветеро мртвије. Снијег око њи јест крвав. Како леже? Нако искршћено. То не мош знат како. Леже једно преко другога. И тако. Близу. Море бит да некоје има размака. Скоро и једно на другом.

Ја сам то узо лијепо и покупио и нако увуко и само у кућу. Сам ја. Све деветеро. Вучем. Унјо сам ону дјецу мању. Нијесам мого сам оне веће. Њи вуко. Отишо сам у поток звати овога чоека одоздо, да ми помогне. Тога Милаковић Јову. И Владу. Они су рекли:

– Ми не смијемо ићи.

И није ни један дошо. Ја сам им испричо шта је. Онда сам се ја вратијо натраг оздо и узо за руке и вуко и по снијегу. И увуко и у кућу. И затворјо кућу. И како сам ја то затворјо, њи унјо у кућу, ја погледа. Оздо иде једна жена, Милаковић Сена.

– Вељко, шта је код тебе?

Реко:

– Сено, изгинло све.

– Шта велиш? Ево и доље у кући 12–13, колко ли, им и мртвије.

Остало је туде двоје живије. Има ту Милаковић Данка, која је остала у оне двије куће што су сад покрили. Жива је и сад. Онда је била дијете, мала. Сада је удата за брата тога туде Душана Милаковића (који седи с нама за време разговора – Л. Л.), за Милаковић Чеду. Ето њиве куће одма доље испод пута. Она зна како су тујка поклати.

И шта ћеш ти? Унијо сам у кућу они деветеро, па смишљам шта ћу. Ја сам мо-ро себи гледат живот, спас. Бјежат даље. Бјежали смо доље у Пискавцу. Они су остали у кући. Немаш ти више шта. Ондек, то је било тако једно четри-пет дана. Они су побијени, овај, на Три јерарка, у четвртак, 12. фебруара. Само, ја сам на њив споменик повише написао 10. фебруар, погрешно. Кад сам исправљо тај споменик, нијесам тачно знаво, па сам писо 10. фебруар. А они су 12. погинли.

И онда, након четири–пет дана, не знам тачно колко, скупи се нас некије ти младића и још људи старије, партизана, и дођемо овде да видимо. Дошли смо онда овде. Нема ниђе ништа. Мртви су у кући. Јака зима, па не заударају ништа. Онда смо одма – шта ћемо, кућемо – ајмо на посао. Није то ишло да се то сакрањује ко што то следује да сакраниш своје родитеље и не знам ког свога. Него ископај рупу, трпај у рупу, загрњи – бјежи! Гледај спас себи. Да! Прво смо укопали ове овде своје. Ископали смо рупу, право дубоку. Преко метар смо копали рупу. Онда смо метли оне велике вако по реду. Некије ћашапа било, како би ти ја реко, оно од ћетена и од конопаља ткано. Није било јорагана и ћилима, ко сада што има. Онда смо ону дјецу помећали доље, испод ногува њима. Дјецу смо окренули исто по дужини. Нијесмо попрлијеко. Тако неке даске сам ја имо, па сам узо и бацио вако неке даске по њима и озго загрно земљом. Загрнли и земље и снијета и свега нако но. Овде су тачно сакрањени.

(Вељко Милаковић показује гроб своје фамилије, удаљен само неколико метара од куће и којој живе он и његово потомство. Над раком је изливена дебела бетонска плоча, нешто уздигнута од земље. На крају плоче постављен је споменик од исклесаног камена, висок око један метар. На споменику је уклесано девет имена, једно испод другог. Поред сваког имена, у истој равни, уклесана је и година рођења жртве. То су: Чедомир – 1892, Петра – 1893, Пава – 1927, Милован – 1929, Гојко – 1910, Милка – 1911, Предраг – 1939, Радмила – 1941, Драгица – 1932.

Драгица је комшијско дете, Млађена Милаковића, које се ту случајно затекло с комшијском децом и ту погинуло и сахрањено.

На споменку је, као што је речено, погрешно уклесан 10. фебруар уместо 12. фебруара, пошто је у свести људи покољ више везан за Три јерарха, него за датум у месецу. – Л. Л.)

Онда смо ошли вамо доље у комшилук, код они фамилија доље Милаковић Млађена, Владе и Стојана. Укопали смо њи туј. Њиве смо нашли у кући. Туј су изгинли. Сви су у кући. Нијесу клани. Убијани – ко ће знати, пиштољом, пушком... Туј ће смо и укопали остали су стално, до данас. И дан дани. Сад се и не зна право ће им је гроб.

Ја сам диго својима нешто споменика, вамо нешто око '51. Тачно над њивим гробом. Исписо њива имена. Ево и сада и њи и споменика баш крај моје куће. Код Млађена куће није дигнут споменик. То је нако трава, и ништа више. И њив је то немарлук био. Пошто су туј њи из три куће... Моро се туј... Да се не прекопа и да крмци не рове. И да се зна ће је. Није ни у мене спомен неки нарочити, шта ја знам. И ја сам био сиромак чоек.

Још су неки у Милаковићима подигли споменике својим фамилијама крај своји кућа, ће им је родбина побијена. Подиго је спомен Дражо Милаковић. Његова је кућа туј близу. Има још два спомена у овом селу, у двориштима, крај кућа. Имају исто ваки написи. Код Осте Милаковића има, не знам право, једанестеро или два–нестеро на споменику. Сви су код њега изгинли. Није остало у кући никога. Па је послје његова ћи, тог Осте, која је била удана доље у Рамиће, па је она дошла тујка, па тујка стекла породицу. Има спомен исто исправит. Онда има комшија

њив Васкрсија. Код њега је доље било исто мртвије. Само, није се дизало спомен, па да л им се зна гроб, то не могу рећи.

Ја сам био у Њемачкој, у ропству исто. Кад сам заробљен, био сам у Бањој Луци, у затвору Кастелу, у Загребу у логору, у Јастребарском у логору. Из Јастребарског оћеран у Аустрију, у Беч... И тамо сам био. Кад сам дошо из Њемачке, из ропства, нијесам имо ниђе ништа. Дошо сам на чисту њиву у Милаковићима. На потпуно голу земљу. Све је било спаљено. Стоку су оћерали сву.

Нема нико да ми помогне да се скућим. Остала ми једна брвнарка четри са три метра. Покривена озго даском. Около брвна била. Кроз брвна види се напоље. Кад зими вјетар пири, ућера снијег унутра. Имо сам тад 21 годину. Туј сам живијо двије године. И љети и зими. Туј сам живијо. И онда, знаш како ти је. Била једна сестра са мнош. Туде исто и она живила. Била удана, па чоек јој заробљен у Њемачкој кад је пад Југославије оно бијо. Он послјије отишо у Америку и није ни долазијо вамо. Па је она била туј са мнош.

Онда је била нека каса. Давала неку помоћ погорјелцима, да се направи кућица. И тако. Направили нешто куће осам са четри метра. Они дали цријеп и дали двоје врата и два прозора. Нијесу ништа друго дали. Онда сам ја оно около лијепио земљом. И тако туде и оженим се послјије. Имам шестеро дјеце. Сви, фала Богу, живи. Имам и унучади дванестеро. Имам троје праунучади. И тако се живи.

Није нико писо о покољу у Милаковићима у фебруавару 1942. године. То се заборавило. Гробови зарасли у траву. Не зна се ће су. Ја и Дражо Милаковић подигли смо споменике својим фамилијама. И на њима уписали имена. То млади гледају и читају. Питају свашта. Некад им причам како су усташе убијале наш народ. Друга имена су заборављена. Ко код фамилија Млађена, Владе и Стојана Милаковића. Кад умрем ја и још нас двоје-троје стари, који памтимо њиву чељад, неће више нико спомиљати ту чељад. Та чељад ће јопет, још једном умријети. Кад и сви забораве. Њи више нико неће знати, ни спомињати.“

Вељко Милаковић је уз своју кућу подигао споменик над гробницом у којој је сахрањена његова фамилија побијена 12. фебруара 1942. године

СВЕДОЧЕЊЕ ДАНКЕ МИЛАКОВИЋ (1934)

„Кад је оно био покољ у зиму 1942. године, ја сам била у кући са баком Јованком и мамом Тодором и са још двоје дјеце, брата два моја, Богољубом од шест и Миленком од једне године. Мајка је тада имала 35 година. Отац Стојан се био сакрио. Бака Јованка, мајка мога оца, рекла да мушки бјеже. Каже да дјеци и женама неће ништа. Дјеце било наше нас троје. Ја, Богољуб и Миленко. Тог јутра, кад смо виђели да оздо од Ивањске иде много усташа, све се црне на снијегу, препали се. Баба каже да бјежимо и ми из наше куће у кућу Млађена Милаковића. Млађенова кућа је одма изнад наше куће. Био Млађен у Њемачкој у ропству. И баба рекла мојој матери Тодори:

– Ајмо ми, снаво, код Петре Млађенове. Она има писмо из Њемачке од Млађена. Неће туде ништа, знаш.

Мати послушала моја ко свекрву. И отишли смо. У Млађеновој кући било петеро дјеце и жена Петра. Тако ко и моја мати нешто је била годинама. Вршњакиња моје матере можда. Знам њиву дјецу. Мира била од мене старија, а сад не знам тачно које је годиште. Тридесето? Онда Драгца. Ошла у комшилук, у кућу три брата Милаковића, Чеде, Гојка и Вељке, одма до своје куће. Горе је усташе убле. Сарањена је са Вељкином фамилијом, код Вељкине куће. Пише на споменику и њено име. И била им у кући најмања Гина. Не знам је л била проодала. И био Витомир од једно четри-пет година. И Љубца. Можда је била моје годиште. То је четверо доље. Драгца је горе погинула.

Трећа породаца Владина. Жена му била Вукосава. И двоје њиве дјеце: Мрза, можда је она била исто моје годиште, и Рајко. Он је млађи од Мрзе, шта ја знам, једну-двије године. И била ш њима једна католкиња, снаја им. Живла у Ивањској. Био јој чоек Гавро железничар. Њега су оћерали око Илиндана 1941. и убли га у Мишином Ану. Да, он је био Србин. А она била Рватица, Роза. Онда она није смјела бити сама у Ивањској, па дошла туј ђеверима. Па била тујка. И баш каже нами кад ми прилазимо кући, моја мати, баба и ми дјеца:

– Ајте ви у кућу! Не бојте се ви. Вратићу ја њи. Ја сам шокца.

Конда је јуче то рекла, то сад знам. И изишла преда њи, кад су они долазали. И нијесмо ми видли шта је било док тај дим није прошо. Кад ми тамо, лежи на пртни војник. Ми мисли да је војник, ђе је на њој тај дугачки капут, ко војнички. Њу прво убли. Она изашла ко преда њи да и врати, а они њу убли. Не знам шта је она рекла њима. Сама она изашла пред њи, а они је убли. Знали су да је шокица, јер то су биле усташе из Ивањске. Знали су је. Убли је зато може бити што се удала за Србина. Нисмо ми видли док они нису ошли и дим изишо. Ми онда излазали који смо могли одати.

С нами је тој у Млађеновој кући била још једна дјевојчица, Нада, једно двије године старија од мене. Она из Драгочаја била. Па јој мати умрла, па је примла тетка Сена покојна овде. Из Сенине куће дошла дјеци горе да се игра. И затекло је и туде јој пребло ноге. Није била два дана – умрла је нама.

Све знам ко да је јуче ко да је било. Дођоше на праг. Вичу нам:

– Ајте, ајте, ајте! Улазте, улазте, улазте!

Група је била. Ко ће знати колко и је било. Оне шлемове носе. Да, усташе. Шлемови, шлемови. Није капа. И носе пушке, шта ја знам, и кажу:

– Ајте, ајте, ајте! Улазте, улазте, улазте!

Гоне нас у кућу, у собу. Не знам ја који су скинули пушке са рамена. Ко ће знати. Ми дјечца идемо. Матер вучемо за сукњу. Ми још нијесмо били стигли прије њи до Петрине куће. Ми идемо горе пртном, а они силазе низ један обалетак према Млађеновој кући. И они отуд, а ми одвуда, па се тукамо. Они нас гоне у кућу:

– Ајте, ајте!

И ми уљегошмо у кућу те Петре. Само ми преко прага, а она жена нас дочека. Кае:

– Не бојте ви се! Вратићу ја њи.

Она нам пришапори то. Ја не знам да л чују они. Ми уђошмо. Виде, пуна кућа нас сада. Била три одјела. Она жена изиђе из куће на друга врата напоље, а ми уђошмо у собу. Биле двије собе и кућа, ће је огњиште. Ми у соби. Под дрвени био. У соби кревет и сто. На кући било двоје врата. А они метли на прозоре куће ногаре. И једне ногаре на врата собе ће смо ми. Прије нијесам никад видла митраљез. Кад је хаћа мој дошо, други дан по нас, каже:

– Шта је, дијете, било?

Реко:

– Метше козу на праг. Коза вели: тррррр, тррррр!

Ја мислла да је то нека коза. Био митраљез са ногама, ко у козе. Кад су нас усташе ућерале у собу, питају жене:

– Ће су вам људи, јебо вас краљ Петар?

А на Петра нама тури руку у њедра, па извади писмо волко. Па показа. Кае:

– Ево ће је мој!

– Назад, јебо те краљ Петар!

Знам све конда је јуче било. Она само се врати од прага тамо у собу. И одма паде. Само жена што се окрену од њега. Шта би, ја не знам, само жена пљууус колко је дугачка. Пуче: тррр. Запуцало на све нас. Само она прва паде. И све оно у соби поби. Само моју матер није. А ја?

Јооој, био онај црни 'фијакер' шпорет. И било оздо наслагато дрва. И тако, био шток од врата. И тако, моја мати, уватла нас троје. Оно мало држи овдје у наручју, а нас двоје држи уза се. Била ја иза дрва. И тако смо ми стајали. Онда на она врата матер је убло. Он је вако чинијо: трр, трр. Она је пала. Ја сам видла. Не знам што не паде одма. Дијете испаде јој из наручја. Ништа се више не види у кући од дима. Запушло се.

Кад је изишо тај дим, ја видим – нико никуд не миче. Ми смо сви пали. Онај је мислијо да је побијо свију. Било нас у кући, чекај, колко: нас шестеро што смо

Данка Милаковић

овдуда дошли – баба Јованка, матер, и нас четверо дјеце. Затим троје Владињине, то је деветеро, Роза – десетеро, и онда било четверо дјеце Млађенове и жена. То је петнестеро. Четрнестеро је било у соби. Роза је била вани, пред кућом.

Било је око дванест сати. Знам, око једанест направли ручак, да ручамо. Они наишли и ручак тај осто. Ми смо отишли око једно дванест сати. (Душан Милаковић додаје: „Па да! Док су побли вамо код нас“ – Л. Л.) И онај је мали Витомир Млађенов под кревет утеко и тако га и погодно тујка. А нас није погодно вамо. Мене и брата моја два, Богољуба и Миленка. И још остала жива тога Владе једна цурца, Мрза, ал послје она је умрла. И она је туј, шта ја знам, уз матер била. Није била ни рањена. Јест била рањена једна, од тога Млађена Љубца. Умрла је.

И онда Нада, из Драгочаја, рањена је. Дошла дјеци Млађеновој прије подне и ту јој пребло ноге. Умрла је и она послје дан-два. Када сам се ја дигла, она жива. Поче да плаче под столом. Не мере никуда. Пребијене ноге по кољенима. У соби, у средини, под прозором, бијо сто. Нада се била сакрла под тај сто. Туј је побјегла и та Љубица. Њој је раме одвало, а малој Нади кољена пребло. А ето, та Мрза Млађенова, њу није погодно.

И тако је та група била. И кога је погодно – погодно. Они нјесу то погледали. Одма су ошли. Четверо нас остало живије, да нам ништа није фалло. То сам ја, моја два брата, Богољуб од шест година и Миленко од седам мјесеци, и Млађенова Мрза од осам година, моја парница. Послје Рата Мрза и Миленко су умрли. Миленко умро кад је имо седам година. То је неће '49. Мрза је ону срдобољу добила послје Рата и умрла некако кад и мој брат.

Кад се дим у соби разишо, прва сом се ја освјестила и дигла. Узела оног свог малог брата Миленка. Мали од седам мјесеци осто жив. Узе ја дјете и зовем матер. Реко:

– Устај, мајко! Подај дјетету да посе! Дречи Бато.

Мати мртва. А ја, шта ћу? Пјена ударила на уста малом плачући. Она неће да устаје. Ја узмем фино мајку па раскопчам, па њој дадем да посе дјете. Не знам да је мртва. Бато сиса мајку и мало ћути. Онда јопет дречи.

И јопет кад чујем да неко прича, ја извири. Кад иду јопет. Ја само помислим: оно дјете онда ако дречи... И ја јопет само међу оне мртве лежем. Два пута су тако навраћали. Отворено је оно. Погледали су и кажу:

– Готово је!

Готово је, а мали и рукама и ногама. Јопет поче да плаче. Пишти. И ударла му пјена. Оће да цркне од, од... До мрака били су тако. Студено. Ни ватре, ни затворено. Крв се усирила. Овако, шаку и више дебела. Па, да! Па само се љуља, ко цигера.

Снијег бијо велики, па само трепере оне, оне искрице кад погледаш према сунцу. А иду вамо, ће је била та кућа моја, оклен смо дошли. Иду горе уз пртну и узели два барјака сватовска и носе на рамену, ко сватови. И пјевају оно: о–ооо, о–ооо, о–ооо! Ругају се нашијем сватовма. И побацали онда барјаке горе уз пртну.

Ја, шта ћу?

Узела оно мало дјете и онда замотала и носала, и носала. У кући морала. Реко нек би ли заспо. Па, какви! Само дречи и пишти. Гладно. Озебло.

Поче сунце отпочивати. Ниђе никога. Оно друго двоје дјеце, они су већи. Ја сам имала осму годину, а они су имали шесту годину. Па ништа, они су са мном. Ја међу њима онде у соби. Ноге нам у крви. Сва сам ја била мокра и залијепљена од крви. Сва сукњица била крвава, како сам тамо међу њи, овај... Оно двоје извирују исто. Шта ће!

Кад онда увече, већ сунце отпочива, кад неко учину:

– Ааа–јоој! Ааааа–јооој!

А ја онда јопет се препадо. Шта је сад? Видим, прошло је. Нико не свраћа. Шта сад неко виче – јооој? Ја погледа, кад вој, баш у тој доље кући, Сена та. То је жена Васе Милаковића. Њива кућа била је туј код наше и Млађенове. Васо побјего. Имали су двије ћери, па су и оне побјегле. Сена се сакрла за свињац. И сакрла два момчића од брата свога, исто из Драгочаја. Јоој, како је то било!

Кад су Драгочај почели тамо тушти, побјегне тај њезин брат. Људи су из Драгочаја бјежали вамо, даље од Бање Луке. Тамо се клало. Неки су дошли код родбине, овде у Пискавцу. И побјегне тај њезин брат са воловма и санцима. И двоје дјеце метно у санца. И све га пратле комшије Рвати. То причо Томо онај покојни Ковачевић. Сена каже:

– Ја сипам кокошма ујутру. Устала. Само сунце што је почело грађиват, кад оздо на враћнице санца и волови. Пуна ствари. И два чоека из Драгочаја, из Долемовића. Дјецу остави ми и отишли. Да чувам дјецу.

И та су два дјечака остала са тетком Сеном иза свињца. А Нада је била с нама у соби. И туј јој пребијене ноге, па умрла. Сена иде и виче:

– Јоој! Јоој! Има л ико?

А крмче једе шокцу Розу. Трга је. Једе јој по прсима груди. Сена је њу једва жива увукла у кућу. И онда закључала кућу. У оном другом одјелу куће. Није у онај што смо ми били.

Кад смо ми угледали Сену, конда ми је и мати устала овлен. Тако ми је било мило. Шта би нојка преко ноћи ми дјеца сама јадни? И онда, овај, доведе она нас вовде доље у кућу своју, наложи ватру и... Доведи нас четверо што смо добри и однесе цурцу своју, Наду рањену. И она дође рањена, што јој раме одваљено – Млађенова Љубца. Шестеро нас дође. И она седма. И тако, она тујка наложи нам ватру да се гријемо. И онда нема шта ономе дјетету дати. Није имала млијека, па направла ону цицвару, па ће питат дјете. Неће да једе. Шта ће! Цијелу ноћ ја сам њега дрмала и љуљала. Нађе Сена своју колјевку, па простије. Ја љуљај. И тако. Она сама стражу чувала.

Само иду низ поток и ојкају весело. Пјевају. Говеда, овце гоне из Милошевића, а оздо кокоши кријече. Овце и јагањци блеје. Не чујемо ми у кући. Она чује, па нам каже кад уђе. Па ја њој послје велим:

– Па, бако, кад с ти вани чувала стражу, па да су они наишли, шта би ти од нас?

– Не би ништа. Само б се ја склонла. Шта ја могу? Шта б од вас?

Туј смо у њеној кући преноћили. И онда чуо ћаћа да смо ми дјеца остали живи, а жене изгинле. И онда дође овде он. И дође тај комшија Владо Милаковић, што је његова цурца Мрза остала здрава. Дошла њи два. И ћаћа вели:

– Ееее! Шта је то било? Ето среће да сте и ви изгинли кад је мати пала. Шта ћ ја саде с вами?

Па, да! Троје нас дјеце, а нема жена. Он онда није бијо у партизанима. Послије оћерали га. Послије и стриц отишо. Онда стриц ми је погину исто.

Отац, па шта ће, покупи нас отлен, и тамо крај наше куће. И укупи нам мало стварчица. И малог онога на леђа, за конопац колијевка. А ја за њим идем и... Иде и мој брат Богољуб по снијегу. Имо пет година. Иде пртном.

Ово троје што је остало, Мрза, Љубца и Нада – свак своје узо. Нада умрла трећи дан. И нама горе у заједнички гроб код Млађенове куће, саранли је, ће с те жене.

А она што јој је раме одбијено, Владна Љубца, тај стриц Владо носо је све у торби до Петровдана. Вратли смо се тамад око Петровдана. И онда, донјо је тујка кући. Почо да покоси испред куће, да се море ући у кућу. Трава завр чоека била. Метне њу на откос и даво јој гранчицу да млати муве, да не да на се, док он још покоси. И тако она остала. Кад он тамо, кад она умирила се. Кад она изданла.

Наша кућа била запаљена. Горило је то, ал један чоек бијо овде, па он увјек то штитијо и трно. Илија покојни. Ми се вратли у своју кућу и оно мало прикупли. И тако.

Имала сам ја стрину и ђеда. Они су остали у јарку, а ми смо отишли у ту кућу. Онда, тако смо били са стрином. Онда ожени се ћаћа. И тако смо преживли и одрасли.“

СВЕДОЧЕЊЕ МИЛАНА БОЖИЋА (1933)

Милан Божић је официр Југословенске војске у пензији. Живи у Новом Београду, улица Нехруова број 50. Он је сасвим случајно дошао до рукописа „Фратри и усташе кољу“ и прочитао га. Изненадило га је и узбудило сведочење Данке Милаковић о покољу у Пискавици. Оно Данкино казивање о два дечака која су дошла у Милаковиће из другог села, Драгочаја, и случајно остала жива односи се управо на њега и његовог брата Милорада. Милан је у једном писму описао тај догађај како га он памти и то писмо послао мени пре него што је књига предата у штампу. Ја овде преносим то његово сећање онако како га је он у свом писму описао. Оно допуњује и потврђује казивање Данке Милаковић.

Милан Божић

СЕЋАЊЕ НА ЗЛОЧИН У МИЛАКОВИЋИМА

„Поштовани Лазаре!

Само случај је хтео да ја приликом нашег недавног сусрета сазнам да Ти радиш на прикупљању и сређивању материјала – података о покољу српског народа фебруара месеца 1942. године у селима: Дракулић, Шарговац, Мотике, Пискавица и Ивањска. Ја могу нешто, колико ме још памћење служи, да кажем о покољу у Милаковићима, село Ивањска, који сам доживео и само Божјим провиђењем преживео.

Ја сам рођен и до тих трагичних догађаја живео у Драгочају. Откуда и како сам се ја тих дана нашао у Милаковићима? Твој текст из сведочења Данке Милаковић: ‘Сена се сакрла за свињац. И сакрла два момчића од брата свога. Исто из Драгочаја’ односи се управо на мене и мог брата Милорада. Веома сликовито и пластично сведочење Данке вратило ме 60 година уназад. И као да сада гледам ту тада седмогодишњу цурицу (ја сам тада имао осам година) крваве одеће, са детенцетом у наручју, које је непрекидно плакало. И још петеро крваве дечице у једној собици застртој сламом и заложеном ватром. То је била кућа Васе Милаковића. На измаку тога трагичног дана довела је баба Сена полусмрзнуте мене и мога брата Милорада од шест година у собу да се огрејемо и окрепимо, после целог дана проведеног испод стреје шталице за овце (наслон), на температури од око минус 10 степени и снегу од преко једног метра.

Дакле, неспорно је да се покољ у Милаковићима догодио 12. фебруара 1942. године (на Три Јерарха).

Мој дјед Божић Јефто (1880), солунски добровољац, био је виђенији човек у селу. Био је сеоски кнез. У лето 1941. године био је хапшен и затваран у Кастелу у

Бањој Луци. Тамо је био малтретиран и тучен, али је пуштен. Имао је четири сина и једну кћерку: Вакрсија (1907), Бошко, мој отац (1910), Илинка (1912), Мирко (1915) и Владо (рођен 1925. године). Моја мајка је умрла 1939. године, у 26. години живота. Јула месеца 1941. године усташе су ухапсиле стрица Мирка, јер је после распада југословенске војске донео пушку и није је предао новој усташкој власти. Њему се од тада губи сваки траг. Крајем децембра исте године мој најмлађи стриц Владо, који је тада мао 16 година, побегао је у Козару партизанима. С обзиром да су комшије Хрвати знали колико која српска породица има чланова и њихов пол и старост и да су контролисали да ли су сви код куће, мој дјед Јефто није више смео да остане код куће, пошто му је син Владо отишао у Козару. Он се после Божића, тј. после 7. јануара 1942. године, одлучио да са породицом ноћу пребегне у село Вериће испод Козаре. Ту су били партизани и на неки начин слободна територија. Намеравао је да се у Верићима смести код свог пријатеља Миле Гајића, оца моје мајке. Снег је био велики, хладоћа страховита, пут тежак. Имао је добре волове, које је упрегао у саонице. Спаковао је нешто покућства, покривача, хране и мога брата Милорада и мене и натоварио на саонице. Тако припремљени, дјед, његов најстарији син Вакрсија и ми нешто пре зоре кренули смо на пут пун неизвесности. Ишли смо преко Милаковића, да бисмо избегли онај део Ивањске у коме су били Хрвати и усташе. Требало је прећи пругу између Ивањске и Пискавице и пре сванућа стићи у Вериће. Од наше куће до Верића има око 15 километара.

Дјед је у Милаковићима имао сестру Спасенију, Сену, рођену у Драгочају око 1895. године. Она је била удата за Васу Милаковића. Споро смо се кретали. Пут је био напоран по дубоком снегу. У зору смо стигли тек на Милаковића брдо. То је било око пола пута. Ту нас је пресрела усташка патрола из Ивањске. Усташе у тој патроли су биле Сенкине комшије. Унапред су знале о коме се ради и куда смо пошли. Зауоставили су нас. Дједа и стрица су претресли. Пошто нису нашли оружје код њих, почели су да их кундаче. То сам гледао својим очима испод покривача на санкама, којим смо брат и ја били покривени. Пошто су сазнали да дјед у Милаковићима има сестру, дотерали су нас у њену авлију на врло груб начин. Брата и мене су избацили из саоница и предали баби Сени, а њих двојицу са воловском запрегом спровели су у Ивањску. Касније смо сазнали да су оба, и дјед и стриц, стрељани у Мишин-Хану. Мој отац Бошко те исте ноћи ишао је за наших санкама пешке и носио у наручју мог најмлађег брата Милована од три године. Пошто је био на безбедном одстојању од саоница, избегао је сусрет с усташком патролом у Милаковићима. Успео је да се пребаци преко пруте и стигне у Вериће.

Баба Сена је родитељски прихватила мене и брата Милорада. Поред своје две кћерке, од 15 и 17 година, држала је код себе и двоје сирочади од своје покојне сестре из Драгочаја, Владу тада од 13 и Наду од 9 година. Сада је прихватила и нас двојицу. Боравили смо код ње око месец дана. Ту смо дочекали покољ 12. фебруара 1942. године.

Како смо остали живи?

Био је то сплет врло чудних околности, сретних по нас. Пресудну улогу ту је одиграла баба Сена. Њој, и једино њој можемо да захвалимо за своје животе.

То јутро је било ведро. Снег висок преко једног метра. Температура веома ниска. Било је око 9-10 часова. Брат, Нада и ја изашли смо изнад куће, испред вратница у авлији. Ту се полажу сено и лисник овцама. Одатле узбрдо према кућама комшија, око 50-так метара, води пут, а тада пртина. Брат и ја нисмо познавали те комшије, који су имали доста деце нашег узраста, као и старијих и млађих од нас. Нада је њих познавала и дружила се с њима. Она је код своје тетке Сене боравила око 5-6 година, после смрти својих родитеља. Она је нас позвала да одемо код тих комшија. Брат Милорад је хтео да иде, а ја нисам, па нисам ни њему дозволио да иде. Нада је отишла сама и тамо је настрадала. Да смо и ми отишли, исто би нам се десило. Нисмо отишли и остали смо живи.

Када је запуцало из правца Ивањске и кад су се зачули јауци, стари Васо, његове две кћери, Боса од 15 и Нада од 17 година, и Владо, Надим брат од 13 година, побегли су у поток недалеко од куће и сакрили се у шуми. Сена је нас двојицу ухватила за руке. Потрчали смо узбрдо, према кући комшије Вељке Милаковића, куда је отишла Нада. Изнад Сенине куће, лево од пута једно 40 метара, налазила се ниска стаја за овце, која се зове наслон. Покривена је бујадима, а стреја се спушта скоро до земље. Снег са крова спојио се с оним на земљи, па је испод стреје уз брвна остао један узак простор као тунел. Ми нисмо отишли комшијама, већ смо се све троје завукли испод оне стреје. Сена је стално полугласно кукала за Надом. Зашто је она отишла у комшилук?

Чули смо пуцњаву сасвим близу. Чули смо и звекет разбијеног стакла. Чули смо галаму, јауке, рику стоке, скичање свиња, крештање кокошака и друго. То је све трајало неколико сати, до поподневних часова. После се све стишало. Чуо се само понеки усамљени јаук. Баба Сена нам је рекла да ми ту останемо, а она ће да иде да види шта се догодило. Она ће, каже, касније доћи по нас.

Још је био дан. Знам да је било страшно хладно. Ноге су ми се смрзле. Ту смо чучали. Чупали смо суву бујад са крова изнад себе и стављали под ноге. Чекали смо бабу Сену. После извесног времена, пре првог сумрака, она је дошла. Рекла нам је да је у кући прикупила неколико преживеле деце. Међу њима је била и Нада, рањена у обе ноге кроз колена. Повела нас је у кућу. У једној соби је била прострta слама и на слами нешто постељине. Шпорет је био заложен. У соби је било топло. То је оно што је мени и брату највише недостајало. То ми се највише урезало у памћење.

Онај призор који сам затекао у соби је нешто изузетно. Били су то ужас и страва. Да човек не поверује властитим очима. Да се скамениш. И сад, када се сетим тога призора, подилази ме нека језа. После се дуго не могу тога отрести. Ту је, поред Наде рањене у обе ноге, која је била веома бледа у лицу, било још неколико деце. (Данка каже да их је било укупно шестеро). Нада од девет година била је најстарија. Ја не знам која су од те деце била рањена, а која су остала неповређена. Сећам се једне девојчице од 5-6 година, којој је куршум тотално разнео једно раме. Видела се одваљена лопатица. (Данка каже да је то била Љубица, која је касније умрла).

Било је ту и једно мало дете које још није било проходало. То дете је у наручју држала једна девојчица (Данка – Л. Л.). Дете је стално плакало. Ужас један.

Баба Сена је топлом водом у лавору прала рањене и кржаве Надине ноге. Она ме тупо гледала. Каже ми кроз плач:

– Види шта су ми урадили!

Све је то био јад и чемер. Тоба се тешко сада сећати.

Брат и ја смо се ту згрејали и нешто појели. Тако окрепљене, Сена нас је, кад је пао мрак, одвела у шталу, на таван који је био пун сена. Донела нам је нешто покривача и затрпала нас у сено. Ту смо остали 4-5 дана. Нисмо напуштали таван. Сена нам је доносила храну. Други или трећи дан чујемо како Сена полугласно запомаже. Нариче. Дође код нас и каже да је Нада умрла.

После неколико дана, једне ноћи дошао је наш отац Бошко из Верића. Узео је мене за руку, а брата упртио кркаче на леђа и одвео нас у Вериће. Стигли смо тамо у зору. Тако су, стицајем околности, чланови породице Васе Милаковића преживели овај масакр, осим Наде. Старији Надин брат Владо од 13 година пребацио се у Вериће и ступио у партизане. Погинуо је пред крај Рата. Нас је наш отац Бошко оставио код свог таста, нашег дједе Миле Гајића у Верићима, а он је отишао у партизане. Био је у строју у Ламовитој приликом формирања Прве крајишке бригаде 21. маја 1942. године. Погинуо је 1943. године у Централној Босни, негде у реону Травника. Ми смо с дједом Милом Гајићем и његовом породицом преживели козарачку Голготу и логор у циглани у Приједору. Дочекали смо слободу.“

СВЕДОЧЕЊЕ ДАРЕ МИЛОШЕВИЋ (1918)

Дара Милошевић је најстарија од свих саговорника у Пискавици и Ивањској. Па ипак, она најбоље памти појединости у вези с покољем, а нарочито датуме и године. Верујем да су њени подаци о побијеним Милошевићима најтачнији. Она свако чељаде о коме сведочи, од детета до старца, уме детаљно да опише. Само није увек сигурна колико је ко имао година на дан покоља. Њено казивање је сликовито и убедљиво као и казивање Данке Милаковић. Живи сама у својој новој кући у Милошевићима, коју је саградио њен син Симо близу остатака њихове старе куће, пред којом је побијена њихова родбина у фебруару 1942. године. Она ми је показала место где је била њихова стара кућа (кућа Симе Милошевића у шљивику испод пута) и место где је била кућа Јована Милошевића (наспрам њихове куће изнад пута), у којој је истог дана запаљено 15 чељади.

Дара Милошевић

„Ја сам дошла у кућу Симе Милошевића 1935. године, када сам се удала за Бошка Милошевића, Симиног сина. Он је тада имо 21, а ја 17 година. Тада нас је у Симиној кући било 24. Сви смо живили заједно до пред Рат. Онда се неко одселио, неко умро, неко се удао, неко отишо. Симо је био угледан чоек у Пискавици. Он је био чувар пруге, па је имо пензију. Његови су били синови: најстарији Љубан, за њим Драгољуб, онда Владо, Бошко, па Жарко. За његовог живог, до Рата, сви су били ожењени. Имо је и унука ожењенога, од најстаријега сина Љубана. Истога дана је оженио свога најмлађога сина Жарка и унука Здравка. Била је једна свадба. Жарко је у Рату, 1941. године, изишо у кућу свог стрица Милана Милошевића. Милан није имо мушке дјеце, па себи узо синовца Жарка. Милан је имо једну ћерку. Она се удала, па су њи двоје стари живили сами, Милан и његова жена Ђуја. Милан је имо земље. То је била једна земља, сва од Милановог и Симиног оца, па да се не цијепа. Зато узо себи најмлађог синовца Жарка. Отац Симо није бранио. Да се не цијепа земља. Жарко није био код стрица Милана ни шест мјесеци. Заратило се. Усташе су истог дана кад је био покољ у Милошевићима убиле и оно двоје стари. Милан лежо болестан у соби на кревету и туј га убили. И његову жену Ђују тог дана убили с намаи.

Мој свекар Симо Милошевић убијен је у први четвртак, 5. фебруара. То је био један четвртак, па други, кад су убијали нас, 12. фебруара. Пруга је била парата, па је Симо побјегао од куће, код тора. Тамо је његов брат стричевић чуво овце. Мислио је да ће горе остати жив. А усташе га баш горе нађу. Гонли и од тора једно пет километара и туј и побли. Убили су Симу, његовог брата Благоја, кога смо звали Голуб и брата стричевића Ђорђу.

Тај мој свекар био угледан чоек. Рватске власти га метле ко повјереника уз Рат. Гонли га да се прекрсти. Некуд су ишли, али то није ништа било. Ја нисам ишла. Јопет га убли. Одма га нашли људи на Пискавици. (Овде Дара под Пискавицом под-разумева железничку станицу у Пискавици, око које је било разних објеката. Ту је била и усташка станица – Л. Л.) Није то далеко. И ми га саранили на гробљу.

Био велики снијег. Сваки дан падо. Преко дана се направи пртна, а преко ноћи јопет напада. Кад идеш, само падаш. Неће завр чоека. Ко је нејачи, не мере ићи. Са Симом и његовијем братом убли су још једног из Каталовића, Павла. Њи четворицу тад убли, у четвртак, 5. фебруавара. Било је још некије. Не знам друге побијене тада. Нама смо ми то чули. Ту вечер. Прије овог покоља. Нама се то јавило.

Наши су људи прије покоља побјегли преко пруге, у Козару. Дошли су једне ноћи, па јопет назад. Жене и дјеца остали. Не мере се никуд. Спремали се и ми за бјежање. Није се могло. Дјеца нејачка. Снијег голем. Нема куд. Не можеш далеко. Нема пртне.

Како се нијесмо бојали? Поклали један дио села 5. фебрувара. И нас су гонли. Ми побјегли у Кевихе, код куће овога Раде Кевиха. Море бити једно километар. На брду. Преко овог потока и преко ове шуме. Стрмо је. Најприје се од наши кућа треба низа наш шљивик сићи до потока. Крај потока је наш точак, оклен носимо воду. Онда се кроз шуму, јопет стрмо, треба пењати до Кевиха кућа. Љети, кад је суво, то није тешко. А тешко је зими кад је голем снијег.

И Кевихи су били угледни. Симин најмлађи син Жарко пред Рат се оженио из Кевиха, Здравком Кевих. То је била ћерка Мијајла Кевиха, а сестра овог тујка Раде Кевиха. (Раде Кевих је био присутан док сам ја разговарао с Даром. – Л. Л.)

Усташе тог првог четвртка дошле у Кевихе. Доћерали једног старог чоека из Шушњара. Шушњар Глишу. И убише га. Ја нисам видила кад су га убили. Ја отишла у кућу да му донесем ватре. Тражијо пред њима ватре да припали лулу. Кажу да му то не треба. Док сам ја била у кући, убише га пред свињцом. Само пукоше и убише га. Вече. Близу ноћ. Дигли га на свињац да га не поједу крмци. Бога ми, наше су јели крмци. Тога дана нијесу нас друге у Кевихима дирали. Нијесу улазили у куће.

Нијесмо ми до нашег покоља чули да је био покољ у Мотикама, Дракулићу и Шарговцу код Бање Луке. Та села граниче са нашом Пискавицом, па јопет је далеко. Пискавица је велика. Бијо велики снијег. Није се никуда ишло. Нијесмо знали за покољ. Нијесмо. Касније смо чули.

Усташе су у први четвртак, 5. фебрувара, дошле возом у Шушњарицу. Дотле није била потргана пруга. То је био први покољ у Пискавици. Када је бијо други покољ, 12. фебрувара, они нијесу дошли возом у Шушњарицу. Море бити да су неки и дошли, али нијесу они што су нас убијали. Колко ја знам, они су у Милошевиће дошли иза брда пјешке, од Милаковића. Милаковићи припадају Ивањској, а не Пискавици. Најприје су побли Милаковиће. Један чоек се био склонио у сијено и осто жив. Чуо је како вичу:

– Држете мајарице!

Тако шокци у Ивањској зову домаћице. То су биле усташе из Ивањске. Тај што је вико био је из Ивањске, неки Ацо Пејић. Касније се шлогиро. Њега су стријељали.

Наша велика кућа Симе Милошевића била је овде у шљивику, испод овог пута. У доњем дијелу шљивика била је мала кућа Симиног брата Милана. Горе изнад пута била је кућа Јована Милошевића. И то је близу. Кад смо виђели да усташе долазе, ми смо побјегли у ону малу кућу стрица Милана Милошевића, да смо даље од пута, доље ниже у шљивику, према потоку.

Ми смо прошлу цијелу недљу дана били у Кевихима. Од оног четвртка, па до овог четвртка. Сваки дан је неко долазио да подмири сермију. Кад се не виде и не чују усташе близу. Усташа није било никако. Вратили смо се у Милошевиће у сриједу, 11. фебруара увече. Мисли смо да неће више доћи. Сермију је лакше намиривати кад си код куће. Да смо остали у Кевихима, остали би живи. Тог другог четвртка они нијесу ни долазили у Кевихе. Био је велики снијег. И обала је с обе стране потока. А близу је. Намиримо сермију. И ноћимо ми код куће.

Сјутрадан, у четвртак рано ујутру, зове мене моја јетрва Здравка да се јопет вратимо у Кевихе и да буднемо код њене матере. Тамо је мало даље и снепута, па је сигурније. И лакше би из Кевиха било бјежати, јер је равно. Попртимо ми дјецу и кренемо њеној матери у Кевихе. Кад смо дошле до нашег точка и бунара крај потока, туј нас сретне 10 партизана. А један је цивил, Један Велимир. Питају куда ћемо. Кажу да не смијемо бјежати. Кажу нам да се вртимо кући у Милошевиће и да ми спремамо ручак, а они ће нас чувати. Било је то око осам сати ујутру. Зимско доба, па је и то рано. И тај Велимир је нас лијепо вратио. С њима је био и Илија Милошевић. Он је у нашој ладари уватио четири кокоши и ми смо то посјекле и очистиле, па свариле у оном котлу на нијем веригама изнад огњишта. Испекле смо и двије курузе. Тако смо дочекали њи пет у нашој кући, а пет је било горе у кући тог Јована Милошевића. И код њега је изгорло 15 у кући. Док су они ручали у Јовановој кући, наишла једна жена са дјевојчицом својом. А наишла и жена Ћире Милошевића са два дјетета по шест година. Томо је бијо њен син, а Бранко Милошов. А она је том Милошу, Ћирином сину, била маћија. Куд је повукло? И дошла туј. Они су били у кући тог Јована. Усташе су ушле у кућу.

Ми смо остали у нашој кући, мог свекра Симе. Вратли се из оне мале Миланове куће. Пошли смо ко мало ручат. Кад су они запуцали, оставили смо онај трлог, покупи дјецу и јопет ошли у Миланову кућу. Пуцање се примицало. Они партизани се извукоше и одоше. Ми мисли да ће нас чувати. Они нас оставише. Побјегоше. Кад су опазли усташе да иду од Милаковића брда, опалли једноч на њи. Само и још више подражли. И онда побјегли. Нису се нама ћели ни јавити. Да су нам јавили, јопет би се неће склонили. Бар неко. Они су побјегли преко пруге, према Козари, а ми смо остали. Само жене и дјеца. Одрасли мушкарци су побјегли прије, због тргања пруге.

Било је 5 кућа близу: мог свекра Симе Милошевића и његовог брата Милана у нашем шљивику и Јованова, Костина и Светкова горе изнад пута, на једно 30 метара од пута. У Милановој кући остале смо нас три јетрве, Симине снаје, с дјецом: ја, Бошкова, моја јетрва Ружа, Владица жена, и моја млађа јетрва Здравка, за најмлађим, Жарком. Здравка – она је имала дијете Станку. Дали јој име по баби

Станки, Симиној жени. Имала је другу годину. Имала је годину на Мали Божић, 14. јануавара. А 12. фебрувара је убијена. Па, ето колко је преко године имала. Здравка је била у другом стању. Носила у стомаку друго дијете. Не знам колко. Ружа је имала троје дјеце: Зора (5 година), Доста (3) и Стојна мање од године. Она је рођена '41. у марту, а '42. убијена у фебрувару. А ја сам имала Радивоја у шестој години. Имо је пет и по година. А цурицу сам имала, ту Славку, од три године. Тад је намиривала три године. А сина Славка родила сам 3. септембра '41. Имо је пола године кад је убијен.

Њи је убијено 11: једно Здравкино дијете, троје Ружини и троје моји, и покојни Милан, онај што је лежо непокретан на кревету, и три жене – Миланова жена стара Ђуја, Ружа и Здравка. То је 11.

Нас четри жене, болесни Милан и дјеца с нама били смо у Милановој кући. Мала кућа. Боже ми прости, тешко се окренти. Ми биле у соби, а горе у 'кући' огњиште. Она стара баба Ђуја тобоже закључала 'кућу' дрвеном кључаницом. Пуца се около. Не знамо ми ништа. Само онде, ко у трапу, чекамо. А угледа то Здравка кроз прозор војника. Ми велимо – наш. Ружа вели:

– Ма, није наш. Шљем на њему.

Ја га нијесам ни видла. Прозорчић мали. Не меремо кроз њега виђати. Кад сам ја погледала, он се створио на вратима. Буба. Да се отвори. Оде да отвори стара стрина Ђуја. Имала је по прилци 65 година. Не мање. Стара жена. Наћерашмо њу да иде отворит врата на 'кући'. Откључа она врата. Откључа. Отвори. Он уђе у 'кућу', па дође на собна врата. Упро пушку у нас. С прага. Није ушо у собу. Он упро пушку и каже да излазимо вани. Не знам ко је први изишо. Само знам да сам ја изашла скором задња. Стриц Милан осто на кревету лежећи. Није мого да устане и иде. Оно моје мало дијете било остало тамо у соби, у колијевци. Они га само проболи. А стрица убљи у уста. Пуцали. Изишли смо напоље. Дјеца иду сама. Плачу. Жене шуте. Кад смо изишли напоље, он нас постројо. Ја сам њега замолла још: што да нас убије кад нијесмо криви. Да не дира дјецу. Ја га питам има л иђе иког свога. Нека мисли на своје. Каже да нема никога, нег Бога само нада собом. А усташа нема преда мном. Само онај један. Он каже:

– Орвати, вамо!

А они озго посуше. Не знам ја. Ђе ћу знати колко и је? Тај што је нас постројо, њи зове. Нема више говорит. Нареди да се окренемо од њега. Он је запуцо. Било је њи још. Ми смо сви попадали. И ја сам пала. Ил ме је неко гурно. Не знам од шта. Шта би? Нијесам ни онда знала. У мене била пуна уста снијега, пуна уста онога стра од онога барута. Шта ја знам од чега је оно било. Ја сам мислла да сам мртва. Или рањена. Ја не знам из чега су нас убијали, из пушке или митраљеза. Ми смо њима окренли леђа. Па, рекли да окренемо леђа. Све је било у једном реду. Не знам колко и је пуцало. Чула сам кад пуцају. То је само тренутак. Ко кад се плот превали. Ко ограду кад би превалијо. Тако је то. Ја пала. Пуна уста снијега. Сва сам била у снијегу.

Дуго нијесам била свјесна. Изгубила сам свијест. Не знам јесам ли убијена, јесам ли рањена, могу ли устати или на ногу. Ништа не знам. Неко ме притиска. Па-

дали су по мени. Или је гурало. Или сам пала ја сама од стра. Онда сам касније почела помало размишљат. Подуго је тако било. Ја сам лежала тако неко вријеме ко и мртва. Једно пола сата. Нико око мене није показиво знаке живота. Нико, нико ништа. Ни јауко нико није. Или ја нијесам могла чути. Знам да су нас ишћерали.

Повучем руку – море. Повучем ногу – море. Подигнем главу – море и глава. Погледам око мене. Све крваво. Крвава и ја. Крв по снијегу. Слабо сам ја то и видла. Нијесам могла ни гледати од муке. Онако, црљени се по снијегу. Била и мука и стра. Све се то помијешало. Једва сам се ја и извукла. Волла би и да сам погинла, знаш, ш њима. Онда сам устала. Ниђе ја нијесам била рањена. То је то. Они су мене морали оборти. Оне жене око мене, како ли је то? Тако је нешто морало бити. Здравка лежи мало даље у снијегу. Ђела да бјежи.

И ја се дигнем. Док они нијесу отишли. Нама су ошли. Не смијем се још дигнати. Подуго је то било. Онда устанем. И прво свега идем у ону Миланову кућу да видим оно своје дијете у бешици. Видим да је стриц на кревету мртав. Пуцали у уста. Крв. Дијете прободено на ножици и вако овде, на прсима. Нијесам ја то, ако ш право, добро ни гледала. Шта! Упртим оно своје дијете, па кренем вамо горе, према нашој кући. Они су побијени пред кућом стрица Милана. Не могу никога узети. Само своје укочено дијете донесем до зграде. Зграда обијена. Усташе је обиле и купиле ствари. Унесем дијете у зграду и ставим га на кревет ђе смо лежали. Ми смо ноћивали у згради. Свака јетрва у својој, са својим чоеком и својом дјецом. Покријем то своје дијете поњавом и оставим га у згради.

На све стране пуца. Око кућа, мало даље. Тога мога комшије Јована гори кућа. Ја се нешто нијесам бојала. Нека ме убију. Ђела сам да идем да ме убију. Шта ћу, мили Боже? Освојила ладноћа. Примиче се ноћ. Ку ћу? Одем у котар ђе су овце. Мало се крила у котару. Они пролазе на све стране. Враћају се. Гоне стоку. Пјевају свашта.

Кад су они ошли, ја кренем. Знам у ком правцу ми је отишо чоек. Тамо, преко пруге, у Козару. Кренем тамо једној својој зави, у Радуље. Те исте ноћи. Сама. Прије се бојала. Нијесам смјела сама изићи из куће овноћ. Сад нема стра никога. Усташе се нијесу овноћ чуле. Ујутро, 13. фебруара, нашла сам се са својим чоеком Бошком. Дошо и ђевер Владо. Његова жена Ружа и троје дјеце су побијени. Није му осто нико. Сви питају шта је било. Ја им казујем. Сва чељад из Симине куће побијена. Остала само ја. И из Миланове двоје – Милан и Ђуја. То је било код Миланове и Симине куће.

У овој горе Јовановој кући – њи је било 15. То су: Јованова жена Вукосава. Имала је једно 40 година. Није више. Јован је побјего прије. Већином мушкарци побјегли. Имали су дјеце. Вукосава је била удовица кад се удала за Јована. И Јован је био удовац кад се оженио ш њоме. Привела је једно своје дијете из првог брака. То је Миодраг. Имо је 4-5 година, тако то нешто. Она је убијена. Убијено је и једно дијете које је родла са Јованом. То је Бјелица. Бога ми, и она је имала двије године. И још једна Јованова од прве жене – Стане. Стојка. И она је имала једно 7 година. И Јованова снаја Роса. Јованов је син био ожењен. Побјего је у партизане, па је послје погино. Роса је имала једно 19 година. Дошла у јесен '41. Она није имала дјеце. И она је убијена.

У Јовановој кући убили су и Ћирину жену Савку. Савка није из те куће. Била је неђе у селу, бјежала, па дошла нашој кући. Из наше куће прешла горе у Јованову кућу. То је одма прекопута наше куће. Њу су тамо убили. Имала је једно 50 година. Убили су и њеног сина Тому с њом. Имо је једно 6 година и он. Савка је родила Тому касно. Изгледала је старија жена. Дјете је ишло с њом. Бјежала, па водла и дијете. Убијени су мајка и дјете заједно. Убијено је и једно дјете Вукосавиног пасторка, Јовановог сина. Кад је Вукосава дошла за Јована, затекла је два његова сина. То су Вукосавини пасторци. Старији је Милош. За вријеме покоља Милош је био ожењен. Имо је једно дјете – Бранка, од једно 7 година. И Бранко је погину. Милош је прије побјего. Он није погину. То је у Јовановој кући 8.

Саде Косте Милошевић. Код њега је погинуло 7. И они су побијени код Јованове куће. Туј били побјегли. Коста није био у сродству са мојим свекром Симом. Само је био Милошевић. Њега су убили у први четвртак, 5. фебруара. Уватили га код куће и убили. И његова је кућа близу наше и Јованове. Остала је жена Цвијета. Имала је једно 33 године. Она је убијена. Она је туј дошла за удовца. Затекла је једну пасторку, Костину ћер Јелку. Била је та цура једно 18 година. И Јелку су убили. Побијено је још петеро Костине дјеце. Боро је био најстарији. Ишо је у четврти разред. Имо је једно 11 година. Имо је Коста и другог сина – Драгољуба. И он је имо тако 10 година. Онда имали Петра и Павла – два близанца. Имали су по једно 6 година. Нијесу били пошли у школу. Онда је цурица Нада. Она је имала двије године. Ето, сад види колко је то. То је 15 побијено у горе кући Јована Милошевића 12. фебруара.

Убијање у нашијем Милошевићима било је готово, ја мислим, око два сата поподне. Ја сам побјегла у преко пруте, у Радуље, по ноћи. Ко је сарањиво побијене? Па, људи. Тог дана кад је био покољ није нико дошо. Није смијо. Жива ватра. (Тешко јој да прича. То она каже, а види се и по њој. Дрхти јој глас и сузе очи. Онда се смири, па настави. – Л. Л.) Сјутрадан, 13. фебруара, у петак, најприје је дошо један партизан. То је био Момчило Милошевић. Не знам је ли још ко био ш њим.

Онда је послвије, тога дана, дошло још људи. Род. Чуло се. Скупљали се. Опрезно. Бојало се то. А усташе близу, одма туј у Ивањској. Да добро зовнеш с брда, чуло би се. Заједно су долазили. Није нико ишо сам. Није само због војске. Тешко је туј и доћи. Смијег, слаба пртна околу од пута. Није код нашије кућа равно. Не знам баш јесу ли они носли пушке, који су дошли да познају и укопавају. Ја тујка нијесам била. Само сам чула одма. Нијесу и саранили у петак, 13. фебруара. Само су и склонли од крмака. Ноћу између четвртка и петка крмци били начели чељад и тргали и. Крмци нијесу били затворени. Зими се не затварају, да себи траже ране. Одали по смијегу, лутали, скичали. Гладни. Јели жене и дјецу. Најприје дјецу. Зато и људи склонли у петак. У суботу су и сарањивали. Неке и послвије. Кад се видло да туј нема више усташа. Наши ископали веће рупе, само плитке. Смрзла земља и много смијега. Људи журили. Да не дођу усташе и побију и њи. Ископали рупе одма крај кућа, ће су побијени и послагали и заједно. Покрили и поњавом и набацали земљу. Нијесу стављали даске по њима, већ само земљу. Тако сам чула. Ја нијесам била кад су први пут сарањивани.

Послије, кад се смирило, дошли наши мушкарци и откопавали своје. Лако је то било да познаш свога. Није прошло много времена. А била јака ладноћа. Нијесу се били искварили. Било је то све цијело. Само каљави од земље. И по одијелу је свако могао познати свога. Није било замјене. Вађени су из земље и метани у шкриње. Шкриње су биле направљене од дасака. За сваку фамилију друга шкриња. Моје троје дјеце стављено у једну шкрињу. Јетрва Здравка и њено дијете у другу. Друга јетрва, Ружа, и њене дјевојчице у једну шкрињу. Оно двоје стари, Милан Милошевић и његова жена Ђуја, у једну. Шкриње су носили на гробље и упокојавали. Тујка су остали заувјек. То је за нашу чељад.

А горе, у Јовановој кући, запалили су сви 15. Ућерали у кућу, па живе запалили. Изгорла и кућа и они. Неко позно у пепелу ручицу свог дјетета. Дјете држало у шасти неку пару, па га по том познали. Још је неко позно неког свога. Туј је могло бити замјене. Шта ћеш, све изгорло. Они су стављени сви у једну раку. Оно костију што се нашло у пепелу. Оно што је остало. Све заједно. Ено раке горе у трави. И не зна се где је рака. Био један камен, па пребијен. Сад осто само мали камен. Зараста у траву. То кућиште Јована Милошевића купио неки из Бање Луке себи за викендицу, неки Бошко Беговић. Заградио жицом. Сад ријетко долази. Зато се не мере доћи до гроба. А мало се види кроз жицу, на једно 3-4 метра. Само зарасло. Нико и не долази.

Крај куће Јована Милошевића је кућа Вакрсије Милошевића. Вакрсија је био у логору у Приједору. Отален је неће отјеран и убијен. Не зна се где. Код куће су му 12. фебруара убијени жена Драгиња (рођена 1905. године), и дјеца Деса (1935), Вида (1937) и Војин (1941). Два старија сина су побјегла. И остали живи. Драгиња и њена дјеца укупани су у тој башчи, одма крај куће. И сада су тујка. Нијесу прекопавани. Ено, у оном ћошку башче, у трави. Види се мало камен на гробу, кад се разгрне трава. Био је камен већи, па сломљен. Сад се слабо види. Није друкчије обиљежено. А јопет ми знамо где је. Сада ту живи сна покојног Вакрсије Душанка, удата за његовог сина Милу. И она има година.

Тамо је био и Светко Милошевић. То је онај што је нами дошо крвав. Његова жена је била Миља (1900) у бјекству. Прије побјегла. И само на по сата прије војске вратила се у ту своју кућу. И наложила ватру. Дошли партизани. И она мислила да је чувају, као и ми доље у Симиној кући. То су били исти партизани. Пола код нас, пола овде горе. Она спремаола своју дјецу. То су биле 4 цурце: Ружа (10), Деса (7), Коса (4) и Марија (1 годину). Све су њи побили.

Од они побијени Милошевића ја нијесам споменила Голуба Милошевића. То је био рођени брат мога свекра Симе Милошевића. Он је убијен тамо у шуми кад и Симо. Али није заједно. Са Симом је убијен један други брат стричевић, који је био код тора. Иза Голуба није осто нико. Он није имо ни жене, ни дјеце.

Има сад из ови доље Милошевића који су погинули. Убијено је неколико жена. Неколико људи је оћерано. И тако. Доље није било покоља ко код нас. Доље су убијени једна Марија и један Јово. Кажу да су Јову бацили у ватру у локомотиви, па испарио. Марија је била Јовина снаја, жена његовог брата Стојана. Затим је погинуло неколико Касаловића. Погинула је моја тетка Миља Касаловић. Она ме је

одранила. Имала је тада једно 55 година. Па Вида Касаловић (33 године), жена Вида Касаловића, онда Павле Касаловић (рођен 1900. године) и његова жена Смеуна (1900). Туј је на брду погину Милош Милошевић (1905) и његова жена Ђуја (1910) и њив синчић Брано од двије године. И мати тог Милоша – Мара. Имала је око 70 година. И њу су убили. Било је њи још, ал су побјегли.

Сјећам се свега тако добро, јер мало кад на то не мислим.“

* * *

После покоља у Милошевиће су дошли преживели становници из тог и других заселака. Требало је пре свега покопати побијене. Раде Кевих био је у то време партизан на Козари. Једна група партизана, у којој је био и Кевих, прва је стигла у Милошевиће после покоља. Он прича:

„Десетину партизана с Козаре предводио је Божидар Пашагић, такође рођен у Пискавици. Ми смо у Милошевићима затекли побијени народ на све стране, по снијегу и по кућама. Свиње су тргале и јеле људска тијела. Ја сам леш своје сестре Здравке нашао и препознао пред кућом Милана Милошевића, брата мог пријатеља Симе Милошевића. Здравка је била удата за Симиног сина Жарка. Имали су само једну дјевојчицу, Станку, којој су дали име по баби Станки, Жарковој мајци. Пред Милановом кућом лежала је рпа лешева. Здравка није била у тој гомили. Била је неколико корака даље у снијегу. Мора да је инстинктивно покушала да бјежи кад су усташе сасуле рафал у ту групу. Изгледа да ју је усташа стигао и збо ножем. Њу свиње нису биле начеле, зато што је била макнута у снијег, даље од пртине. Разгледао сам њено тијело. Горњи дио одијела био јој је исјечен. Усташе су јој ножем сјекле дојке. На испруженој руци била је простијелна рана, кроз коју је прошло зрно из пушке или митраљеза. Њено дијете лежало је пред Милановом кућом са осталим лешевима. О томе је мучно говорити.

Отишли смо горе и до куће Јована Милошевића. У тој кући запаљена је већа група народа. Углавном су сви били изгорели и угњенисани. Ипак, било је дијелова тијела који нису потпуно изгорили. Остала је понека глава, понека кост и нешто крпа. Собица је била мала. Није било довољно ваздуха ни циркулације, па се ватра није свугдје распламсала, иако је на кући било доста дрвеног грађевинског материјала и нешто сламе у соби. Ма, то је грозно. Пристизали су преживјели и покушавали да препознају кога свога. Мало је ко то успио.

Скупило се и цивила. Купили смо оне лешеве по снијегу и из кућа и укопавали их. Раке смо копали одмах поред лешева и ту их стављали. Те рупе смо прекрили мало неким поњавама, па онда оном мокром земљом и блатом. Плитко је то копано. Био је то доста напоран посао. Голем снијег, мокра земља, много лешева, а нас радника мало. Мало и алата. Није било времена да се скупља по селу. Све се то радило на брзину и са страхом. Усташе су могле да бану сваког часа. Неко је морао да чува стражу. Ја сам био још дјечак и све ме је то ошамутило.

Касније су, још у току Рата, раскопане неке заједничке гробнице и из њих повађени лешеве. Свако је своје сахрањивао на гробљу, уколико се ко могао препознати и идентификовати. Вјероватно је ту било и замјена. Горе код куће Јована

Дара и Душанка Милошевић показују место у корову на коме се налази гробница у којој је сахрањено 15 чељади спаљене у кући Јована Милошевића. Код гроба нема никаквог белега.

Милошевића и његових првих комшија те првобитне раке нису ни отворане. Лешеве су све досад остали у гробницама у које смо их ставили који дан после покоља. Када повремено одем у Пискавицу, и сада некад одем до тих рака. Замислим се над судбином тих невиних бројних жртава и над судбином свога српског народа уопште.“

СВЕДОЧЕЊЕ ПЕТРЕ МИЛОШЕВИЋ (1919)

Петра Милошевић је рођена у суседном засеоку Зрнићима, такође у Пискавици. Пре Рата удала се за Јована Кнежевића. Кнежевићи су близу Зрнића. Јован и Петра Кнежевић имали су двоје мушке деце. Миленко је рођен 1938, а Јеленко 1941. године. Миленко је недавно умро, а дипломирани инжењер Јеленко живи у Бањој Луци.

Петра, иако у 81. години живота, изузетно добро памти догађаје од пре 60 година. И здравље је још увек добро служи. Сада живи сама у својој скромној кућици у Пискавици. Обавља све послове у својој кући и у башти. Понекад јој, обично викендом, долази син Јеленко из Бање Луке. Јеленко је започео градњу нове куће недалеко од мале старе кућице, у којој сада живи његова мајка Петра. И он је слушао један део мога разговора с Петром 23. маја 1999. године.

„Оног првог четвртка, 5. фебруара, кад је бијо покољ у Пискавици, ја сам била у кући са своје двоје дјеце. Сњијег је био голем, па се само по нужди ишло напоље. Тога дана у Кнежевићима је стално одала војска, усташе и домобрани. Домобрани су били добри, ко прави људи. Никог нјесу дирали, ни гљавили. Усташе јесу. Воле да ударе, гурну у сњијег, да те скрпају неће. Имали су на капи слово У, ко гођје, само мало сјаније. Нако, зеленкасто. Највише су били млади и средњи. Јачи неки људи. Нјесу говорли ријечи. Само кад су запалли амбар. Амбар био покријен даскама, па боље гори. Мој Миленко од 4 године пошо према ватри, том запаљеном амбару, и каже:

– Да видим како гори ватра.

Усташа на њега рокну:

– Ку ћеш, јебо те краљ Петар?

Друго нјесу говорли. Почо је дизати пушку и окретати је према дјетету. Не знам би ли га убијо. Пред усташу ставо домобран и прекратио га.

У амбару су била два бурета ракије: једно велико од 200 литара и мало са 30 литара боље ракије. Оно мало било је у оку, ко мало сакрито. (Око је дашчани преградак у амбару, у који се сипа жито или пасуљ. – Л. Л.) Они га нашли. Пуцали у оба бурета прије нег су запалли амбар. Амбар мало дигнут од земље, на неколка велика камена, да жито не повлачи влагу од земље. Ја гледам како ракија пљушти кроз под из амбара на земљу. Онда су изнутра запалли амбар. У амбару било свашта, па ватра лако уватила. Било торби, врећа, кућеље, крпа... Свашта. Амбар се почо пушти и горти прије нег су они ошли. Од ватре су оћерали мог Миленка. Запалли су и шталицу. Била покривена сламом, па гори ко луч. У штали онда није било сермије. Крава, двоје јунади и 7-8 оваца били напољу. Ја стојим пред кућом на пртни док амбар и штала горе. Дјете се прибло уза ме. Јеленко осто у кући, у колјевци. Код куће само нас троје. Ја и двоје дјеце. Муж Јован склонио се у шуму. Није смијо чекати војску. Ништа више нјесу запалли.

Кад је војска ошла, око два сата послје подне, у кући мог ђевера Николе Кнежевића, на огњишту, нашли смо убијено велико пашче. Николин велики црни Гаро. Шта им оно било криво? Можда је личило на њи, па га убли. И они су били црни, у црним одјелима. Тако су изгледали на снјегу.

Око два сата послје подне ошли су доље према станици у Пискавици. Много војске. Све се црни. Послје један сат вратли се. Ми жене кажемо:

– Јоој, вратли се!

Испод стране иду тројца нашим кућама. Двојца уљегоше у наш шљивик. (Шљивик је велики ограђени простор око сеоске куће, воћњак у коме се слободно крећу свиње и јагањци, а некад и друга стока. У поткозарју, као и у другим крајевима у Босни, у воћњацима обично има највише шљива, па се чешће тај ограђени простор назива шљивиком, него воћњакком. – Л. Л.). Трећи је осто на пртњи. У Кнежевићима било тада 5 кућа, близу једна друге. Браћа се издјелла, и сваки себи направљо кућу у истом шљивику. И шљивик је бијо подјељен, ма није бијо испреграђиват.

Пејра Милошевић

Уђоше у шљивик њи двојца и одоше кући моје јетрве Бјелце. Ја све гледам испред своје куће. Тривуна пред својом кућом на дрвенику (место пред кућом где се слажу и секу дрва – Л. Л.) купи у нарамак усјечена дрва, да носи у кућу, за ватру. Ја стојим пред својом кућом и гледам. Онај усташа што није ушо у авлију, што је осто на путу, упери пушку у Тривуну. Не наслања пушку на плот, већ је држи у рукама. Преко плота пуче три пута у Тривуну. Она је далеко једно десет метара од мене. И она стоји, ко и ја. Једнако држи дрва. Не пушћа и никако, нити пада. Само виче:

– Ааааа–јооој! Аааа–јоооој!

Како море стајати од три пучња? Кад јој крв толко иде? Ударло у руку. Крв се цједи иж ње на снјег. Ја не знам шта ћу.

Онај усташа прескочи плот. Плот није бијо висок. Још нападо снјег. Није ћијо да прође на враћњице, а враћњице биле одма тујка, близу. Отворене. Уватло га што он пуца, а жена не пада. Уја. Дође до Тривуне. Она само стоји. Јако млада жена. Он оће да је боду ножом на пушки. Боду је једно 3-4 пута. Ја побјего у кућу. Чим је задијо нож у Тривуну, ја се окренла и утрчала у своју кућу. Нјесам видила је ли Тривуна пала. Усташа ништа није говоријо. Само је трипут пуцо у Тривуну и бо је ножом. Све је то шутећи радијо. Она двојица што су ошла кући јетрве Бјелце не гледају нас и не знају шта овај усташа ради. А мало нас заклања и једна друга кућа, моје друге јетрве.

Ја виђе ће Тривуна погибе. И одо у кућу. Од стра поче у кући да само разгрћем мјесто ће ће дјеца ко лећи. Не знам ни ће сам. Само разгрћем, ко да би дјеца легла. Онај старији виче да би лјего. Само гледам у врата, оће л доћи. Удари на врата ножом на пушки. Врата на соби се отворише. И он стоји. Упро нож и пушку у мене. Нож на пушки крвав. Од Тривуне. Каже:

– Ђе ти је чоек?

Ја нако устрављена знаде рећи:

– Ошо у млин.

– Како данас сви одоше у млин? Излази напоље!

Пушку држи све на готовс. Ја изиђо напоље и стаде пред кућом јопет. Дјеца остала у соби. Изиђе и усташа за мно. Каже:

– Иди тамо! Што стојиш?

Ја сам пртном кренла напрјед. Како сам ишла напрјед, само се уватише варнице око мене. Нјесам чула пушке. Нјесам осјетла ни ударац у руку. Само ме спопале варнице. Пред очима и у глави снијег. Десна рука је сама скочила више главе. Низа ме лијева врућа крв. Осјећам је низ тјело. Само пљушти на снијег. Снијег се крај мене црљени. Рука не боли. Ништа ме не боли. И ништа се ја не бојим. Ко занјета. Тада сам угледала пред кућом јетрве Бјелце ону двојцу усташа. То је на једно 20-30 метара. И Бјелца стоји ш њима пред својом кућом. Ш њима стоје и нека дјеца. Гледају како мене убија онај усташа. Бјелца ми касније рекла да је један од оне двојце усташа реко:

– Какву жену уби!

Ја била, ух... Била 23 годне. Чоека у зубима да понесем... (Старе комшије причају како је Петра била наочита кад је била девојка и млада жена. Трагови једре сеоске лепоте и сада се виде на Петрином лицу. – Л. Л.)

Ја идем испред оног усташе доље, Бјелци. Миленко и Јеленко остали у соби.

Ку ћу? Онај усташа иза мене објесијо пушку на раме. Иде и он мало даље иза мене крај кућа. Ја ускочим у кућу која ми је била снапутнија и ближа. То је била кућа мог ђевера Неђељка Кнежевића. Била врата отворена. Усташа није ушо за мно у кућу. Није ни пуцо. Оде доље оној двојци усташа, код Бјелце. Ошли су сви заједно. Нјесу дирали у Бјелцу и дјецу.

У Неђељковој кући моја јетрва Стоја замотава дјете од годну дана, да бјежи. Она виђела кад усташа убија Тривуну и мене. Само она с дјететом у кући. Усташе туда нјесу ни улазле у куће. Само убијали нас напољу. За мно је у нашу кућу бијо ушо само онај један што је пуцо на ме. Видијо ме кад улазим, па ме пратијо.

У Неђељковој кући било је још чељади. Остала само Стоја с дјететом. Ја јој кажем:

– Јоој, снашо, ја погибо.

За мно ускочи и синчић моје јетрве Тривуне, Бранко, од 5 година. Каже:

– И нана је погинла. Ено је пред кућом.

Ништа дјете не плаче. Мирно. Сиром, не зна. Тривуна имала још једно дјете, Брану, у колјевци. Јетрва Стоја каже:

– Јооој, ништа вам не могу помоћи. Ја утеко.

Узе своје дјете и оде. Ја оде из Стојине куће у кућу јетрве Бјелце. Шта ћу сама, рањена? Иједњела. Одлеће ја њој да прождрем воде. Кажем јој:

– Јооој, дај ми воде! Црко од жеђи.

Она каже:

– Не смијеш се напип воде, сад, рањена.

Нема усташа. Ошли су. Кад сам ја ушла у Бјелчину кућу, била ш њом и њезина ћи Цвјета. Цвјета је исто имала мало дјете. У тој кући живило је пуно дјеце. Остале само Бјелца и Цвјета са својим дјететом. Њи троје. Дјете је у колјевци. Не знам дјетету ни име. Било мало.

Њи двије узеле једну дугачку мараму, свезале ми је око врата и повезале руку. Онда почела бољети. Крв престала ићи прије повезивања. Само се усирла на мојим аљинама.

Вратим се одма у своју кућу. Како сам ја могла одати кад је превише крви отишло? Вратим се у своју кућу. Остало ми дјете у колјевци. И Миленко од 4 годне. Погледам кроз прозор свој у собу. Има ли још усташа? Нема. Само моја јетрва Тривуна, што је избодена, стоји на дрвенику. Устала. Иде низ шљивик и виче:

– Ааааа–јоооој! Ааааа–јоооој!

Не видим ја има л крви за њом. Ја сам у соби, а око Тривуне висок снијег. Не види се ништа пртна. Нјесам ја на то ни мислла. Њезин синчић Бранко поклопио се и иде пртном за њом. Он ћути. Држи мајку за сукњу. Она иде право и јауче. И оде преко шљивика.

Мој Јеленко у колјевци пробуђен. Гуче. Колјевка на земљи. Нема пода. Ја сједнем. Скључам се крај колјевке, па нако крвава подојим Јеленка. Сад рука боли. Оћу да подојим Јеленка само да се смири и заспи. Ја идем даље, у село, да видим шта ћу. Дјете заспа. Покријем га и затворим у кући, па и ја с Миленком пођем за оном Тривуном низ пртну. Не знам ку ћу. Миленко иде сам за мном. Не знам је ли се пролијала крв из Тривуне на пртни. Не знам да л сам видла од стра.

Уђемо обе у кућу Секуле Кнежевића и његове сестре Цвјете. У кући доста дјеце. У кући стрина Цвјета и још жена. Чуле шта је било са мном и Тривуном. Одма су у соби прострле сламу, да Тривуна леже. Лежи и јауче. Ај–ме, све крваво на њој. Кад виђе мене, каже:

– Јооој, жене, и мени завите руку, ко Петри. Метнте у мараму!

У ње рука далеко од ње пружена. Жене узеше руку, па кажу:

– Јоој, у тебе се не мере повезат.

Рука шупља. Само кожа на двије стране. Све остало сломљено и пресјечено. Прошла нека експлозивна кугла. Оста да лежи. И тако. Видимо ми све које смо се онде стисле да је она готова. И она била млада жена. Јауче за мужем, родбином... Набраја и јауче док је могла говорит.

Ја видим, нема ништа. Изиђен отален и одем у кућу своје заве Косе Милошевић, сестре свога мужа Јована Кнежевића. Коса била удата у Милошевиће. Имала мужа и двоје дјеце. Код куће она с дјецом. Муж побјего. Кажем ја њој:

– Ајмо понјети моје дјете и Тривунино.

И Тривунино дјете, Брано, остало у њезиној кући. Он и Јеленко скоро парници. Узмемо још једну жену са собом, Невенку Кнежевић, снаву Ратка Кнежевића, што је причо теби о покољу. Море бити да ја рањена нећу моћи ности дјете, а море бити да ћу пасти у снјегу и умрјети. Зато иде и Невенка. Нађемо дјецу и пођемо натраг.

Мој старији синчић Миленко стално иде за мном по снјегу. Тривуни син Бранко осто с мајком и женама у кући Секуле Кнежевћа. И Тривуна је увече умрла.

Донесемо Јеленка и Брану у колјевкама у завину кућу. Онда ми је зава Коса пекла бјело од јајета и стављала на ране на руци. То некако завијала на ране. Више пута ми је мјењала.

Сјутрадан куд ко зна. Дошли наши људи. Чули да смо побијене ја и Тривуна. Да виде ко је осто. Тривунин муж, мој ђевер Бошко, јауче. Дошо и мој муж Јован. Узме мене и дјецу и одведе нас код своје сестре Росе Шибаревић у Шибаревићима, мало даље од нашије кућа. Бошко оде упокати Тривуну и гледати шта ће са својом дјецом. Дјеца остала код његове сестре Косе Милошевић. Прије доласка мужева, ујутро, чула се јопет нека пучњава. Из Косине куће сви нагну бјежат. Коса натакне бешику са Браном на прошће у огради и побјегне преко села даље. Бране осто да виси на плоту, на снјегу. Туј осто на плоту цјели дан. Кад је Бошко дошо, чуо да је његово дјете остало у снјегу, на плоту. Оде и узме обоје своје дјеце и однесе и Тривуниној сестри, својој свастики, Цвјети Кнежевић. То су други Кнежевићи, даље. Ту су дјеца остала. И он брино о дједи. У прољеће вратио се својој кући, у Кнежевиће. Његова кућа није изгорла.

* * *

Послје покоља удари офанзива на Козари. Изгину људи. Онда ми назад кренли у Козару, пред њивом војском. Један народ према Козари, један према Приједору. Нас сколили у Шутиловићима. Убили 14. И мог чоека Јована убли. Били неколко дана на камери. Смрди. Наћерали жене да и уповавају. Ја нјесам ш њима била. Слабо је то уповано. Тујка били 20 година. Онда родбина послје Рата прекопала раку. Тражли своје. Распало се то. Нашло се јопет костију, дебљи – лубање од главе, крупне цјеви од ноге и руке. И тако. Кожне ципеле пуне зглобова. Није било тјела. Месо ошло. Само онако, костију. И одјело није све иструлло. Само се распада кад се повуче. И кад се ископава.

Људи су своје највише по одјелима познавали. Код ископавања и уповавања послје Рата било и жена које су уповавале те људе '42. године. Сјећале се ће су кога тада стављале у ону рупу, заједничку гробницу, па показују родбини. Мени кажу:

– Петро, овде неће мора бити твој Јован.

Море бити да је неко узо и туђег мјесто свога, па га однио и упоко у гробље. Није се то све могло утврдити. Тако је било.“

* * *

Петри је зарасла рука. Муж Јован јој је убијен на Козари у лето 1942. године. Остала је удовица са двоје деце, Миленком од 4 године и Јеленком од годину дана. У фебруару '42. године, као што је напред речено, у Милошевићима су убијени супруга и кћеркица Жарка Милошевића. Пошто је и Петра остала без мужа, она и Жарко су се узели, односно закључили су брак крајем 1942. године. После Рата живели су на поседу Жарковог стрица Милана. Нису имали заједничке деце. Отхранили су и до завршетка факултета школовали два Петрина сина, Миленка и Јеленка. Жарко је умро 1998, а Миленко 1998. године. Јеленко и сада брине о својој мајци.

СВЕДОЧЕЊЕ БРАНКА КНЕЖЕВИЋА (1936)

Бранко Кнежевић је син Тривуне Кнежевић, о чијим је патњама и смрти причала Петра Милошевић. Бранко је пензионер. Сада живи са својом супругом Василијом у својој кући у Пискавици, недалеко од железничке станице. Он још није био намирио шест година живота када је у Пискавици био покољ, у којем је пред њим убијена његова мајка Тривуна, па ипак памти доста појединости из тог времена. Нешто од тога испричао ми је 22. маја 1999. године пред својом кућом у Пискавици. Своја казивања стално пројектује у садашњост и упоређује ондашња зла са садашњим. Та његова размишљања и коментаре нисам бележио. Бележио сам и у ову књигу скраћено уносим само његова сећања на покољ у Пискавици у фебруару 1942. године. У разговору је учествовала и његова супруга Василија, чије казивање је одвојено забележено.

Бранко Кнежевић

„Усташе су се послије подне вратиле у Кнежевиће. Предвече су стигле до наше куће. У Кнежевићима је било 5-6 кућа. То су све мале куће брвнаре. Обично је једна половина куће зазидана шепером (шепер – мешавина блата, сламе, плеве и дашчица – Л. Л.). Друга половина је затварана даскама. Даском су биле и покривене. Из прве просторије, у којој је било огњиште и која се такође зове кућа, улазило се у другу просторију, која се звала соба. Зими се живи у соби. Ту се од старине налазила фуруна за гријање, а неке куће су имале лимене шпорете за гријање и печење крува. Ко је имао фуруну, тај је и зими ложио ватру у оној првој просторији, на огњишту, и ту пекао кру и кувао вариво. У нашој соби је била фуруна. Те зиме жене су се бринуле о ватри и гријању. И дрва су сјекле понекад. Мушкарци су се склањали око кућа или даље, у шуми. Нијесу смјели чекати усташе. И мој отац Бошко био побјегао. Код кућа остали само жене и дјеца. Моја мати Тривуна и нас двоје дјеце били у нашој кући. Нико више. Стрина Петра је исто имала двоје дјеце, приближно нашим годинама. И она је била сама са својом дјецом у својој кући. Наше куће су биле близу, на 15-20 метара једна од друге. У истом шљивику.

Мајка изишла пред кућу, на дрвљеник, да унесе дрва у собу, за ложење ватре. На дрвљенику било усјечених дрва. Ја мислим да је то усјекао отац Бошко, када је криомице долазио кући. Скоро је то било сјечено. Сњијег био утабан и покривен понегдје иверјем. Ја изишао за мајком напоље и гледам како се она сагну да купи дрва у нарамак. Брат Бране остао сам у соби, у колијевци. Био је заспао. Мајка и ја на дрвљенику. Одједном у наш шљивик уђоше два војника. Прођоше крај нас и одоше доље стрининој кући, кући стрине Бјелице. Мати се усправила и гледа. Они нама ништа не рекоше. Ја погледа, кад на пртини ван шљивика, једно 20 метара

од нас, стоји један сам војник и гледа у нас. И ми у њега. Он упери пушку у нас. На пушци нож. Ништа не каже. Пуче једанпут. Онда опет једном или два пута. И ја и мајка и даље стојимо. Ја видим да се код мајчиних ногу зацрвени снијег. Она и даље стоји. Нити шта каже, нити јауче. Усташа прескочи ограду и приђе мајци. Носи пушку у рукама. На пушци нож. Убоде мајку у прса и одмах оде. Мене није дирао. Мајка паде.

Ја не знам шта сам ја тада осјећао. Не сјећам се. Само се сјећам да ми је мати рекла да идем кући стрица Неђељка и да зовем његову жену Стоју. То је мајчина јетрва, а моја стрина. Њихова кућа је одмах иза наше. Ја пошао доље. На пртини се мимиођем с неколика војника. Не дирају ме нити ми шта кажу. Ја дошао у Стојину кућу. Нисам никог нашао у кући. Стриц Неђељко је такође раније побјегао, а друга чељад била се негдје склонила. Сви су остали живи. Ја био озебао, а у соби топло. Гори ватра у фуруни. Ја сјео код фуруне и остао да се гријем. Заборавио на мајку. Или нисам смио напоље. Не сјећам се. Она се сама дигла и дошла у Стојину кућу да ме тражи. Сва крвава. Пита има ли још кога у кући. Кажем да нема више никога. Она узме мене за руку, па заједно одемо у кућу комшије Ратка Кнежевића. И то је близу. С мајке капље крв по пртини. Бране остао у нашој кући, у колијевци. У Ратковој кући жене одмах прострле сламу, на коју је мајка легла. На тој слами мајка је увече умрла. Прије него што је умрла, мајка је рекла гдје је шта сакрила у снијегу – поњаве, одијело, хране... Да се нађе кад се стане бјежати.

Сјећам се да је тада у Ратковој кући било доста чељади. Пуна кућа. Не сјећам се ко је све био. Ја памтим све како је било, само не памтим шта сам ја тада осјећао. Не знам да ли сам се бојао. Ипак сам ја тада био мали. Неко је отишао нашој кући да донесе брата Брану. Донијели га у колијевци. И сада је жив.

Сјутрадан сви бјеже. Свако граби своје. Мене и брата нема ко. Ми остали у Ратковој кући сами. Дође тетка Коса. Она је била удата за Стевана Милошевића. Узме мене и Брану. Ја идем, а она носи Брану у колијевци. И у њих била дјеца малена. Четверо ситне дјеце, па не може све понијети. Сви журе. Тетка Коса објеси колијевку са мојим братом Браном на прошће у огради и ту је остави. Остави колијевку и дијете на плоту, па прти своју дјецу. Сви у журби бјеже. И ја идем с њима. Снијег већи од мене, али они су направили пртину, па ја могу да идем. Ишли смо сат-два горе, према Шакићима, Ковачевићима... Даље од Ивањске, од пруге, од железничке станице... Отац Бошко и стриц Неђељко срели нас код Борковића. То је друго село. Они су отишли у Кнежевиће и донијели Брану. У збјеговима смо остали до прољећа.

Отац је био у партизанима. У прољеће је дошао и узео нас двоје своје дјеце. Ја идем, а он носи брата Брану на леђима, у колијевци. Кад смо дошли до Пријеке ријеке, Прекуше, у Пискавици, отац стао па гледа у воду. Досадило му да носа Брану у колијевци, а не зна ни куд ће са мнош. Касније је говорио да је тада хтјео да баци Брану у Прекушу, да се удави. Предомислио се, каже, па га носио даље. Вратили се ми у своје Кнежевиће. Отац нас оставио код материне сестре Цвијете Пурише у Доњим Кнежевићима. Ту смо били једну годину. Отац се поново оженио и вратио нас кући. Наша кућа је била запаљена, али је неко угасио ватру, или се сама угасила, па није сва изгорела. Ту смо одрасли ја и брат. Оба смо и сада живи. Ја и пензију дочекао.“

СВЕДОЧЕЊЕ ВАСИЛИЈЕ КНЕЖЕВИЋ (1936)

Василија је супруга Бранка Кнежевића (1936) и живи с њим у њиховој кући у Пискавици. Рођена је у суседном засеку Кевихима. Мајка јој је умрла пред Рат, 1939. године. Она је тада имала три године, а млађа сестра само 6 месеци. Остало двоје сирочади. Отац Урош се склањао од усташа, па је, као и остали одрасли мушкарци, ретко био код куће. Двоје Урошеве деце пазила је Урошева мајка Стоја Кнежевић. Млађе дете је умрло, а Василију је баба отхранила.

Василија је 1944. године добила богиње. Била је изгубила вид. Каже да месец и по дана није ништа видела. Тада је њиховој кући дошао један немачки војник и рекао Стоји да иде с њим до немачког рова и да од лекара узме неку маст за дете. Немачки лекар је дао маст, па је дете оздравило. Кад се Рат завршио, удала се за Бранка Кнежевића. У њеним Кевихима било је 7-8 кућа. Сада тамо нема никога више. Све је пусто. Од очеве линије остала је још само она. Тако и у Пискавици Срби нестају, а њихове земље остају пусте, или их други насељавају.

Василија Кнежевић је у време покоља у Пискавици имала 5 година. Каже да се сећа неких појединости, а нешто је запамтила по причању. Изгледа да ни она сама не разликује оно што је видела од оног што је чула. Прича:

„Зацрнила се војска око куће. Неки ушли у кућу. Питају бабу Стоју:

– Курвину ти мајку јебем, ће су ти синови?

Њена ћерка Цвијета лежала је непокретна. Ја плакала. Звала сам оца Уроша:

– Уко! Уко!

Баба каже:

– Твоја Вува је умрла.

Тако је замела усташе, да не знају да ја зовем оца Уроша и да га не траже. Ко да ја призивам покојну мајку.

Усташе су ишћерале бабу и ђеда напоље. Бабу су још у соби тукле кундаком од пушке у прси и у леђа. Ђеду рекли да зине. Испуцали му кроз уста. Тако је пред нама, пред кућом, убијен мој ђед Јово Кевих. То памтим. Три дана туј лежо, у снијегу. Нико га није дирио. Није било кога мушког да га упова. Само наш пас Гаров чучио крај њега све три дана. Ми изиђемо напоље, а Гаров увјек код ђеда. Није се одмицо од њега. Четвртог дана, по ноћи, дошли су Јовини синови Љубан и Урош и упова га. Они су били у партизанима.“

СВЕДОЧЕЊЕ БОЖИДАРА КЕВИЋА (1938)

Разговор са Божидаром Кевећем обавио сам истог дана и на истом месту када и где сам разговарао са Бранком и Василијом Кнежевић, тј. у Пискавици 22. маја 1999. године.

„За вријеме покоља ми смо били у кући, у ствари у соби, у Кевећима. Дошла војска. Отворили обоје врата на кући. На ‘кући’, ће је било огњиште, била су двоја врата. На један праг поставили пушкомитраљез окренут у брда, па пуцају из ‘куће’ на партизане. Други пушкомитраљез окренули у собу, ће смо ми. Жене стоје у соби. Ми дјеца – ја, Бошко, Госпова и Ружа, побјегли под кревет. Плачемо и нешто говоримо. Питају жене ће су им људи. Један нама с врата виче:

– Јебем вам курвину мајку, шутите! Све ћу вас побити.

Мајка Мика каже да су људи отишли сјећи дрва. Ишли су да претресају штале и да их траже. Мајка Мика изнијела им једну флашу ракије. Један војник, којег су звали по имену Винко, зубима је сломио грљак флаше. Попили су ракију и отишли. Нису нас дирали. Сјутрадан смо побјегли из Кевећа на Козару. Моја мајка Мика тада је имала 27 година. Узела је мене од 4 године и сестру Госпову, која је била тек рођена, па кренула с нама у бјежање по великом снијегу. Мајка је носила Госпову, а ја сам за њом ишао сам. С нама су ишле моје двије стрине, Љубанова жена Ружа (1910) и Цвијина жена Невенка. Оне Нјесу имале дјеце. А нјесу мене носиле. Бјежале су што су брже могле. Мушкарци су били на Козари. Сви смо бјежали према Козари. Препали се. Снијег виши од једног и по метра. Тешко се ишло. Бјежали смо према селу Радуљима на Козари. Остали смо цијели дан и цијелу ноћ у снијегу. Није се могло даље с малом дјецом. Живи се посмрзавали. Ко је био јачи и није имо дјеце, бјежао је брже и даље. Обе моје стрине пробиле су се до Радуља. Одма су гријале промрзле ноге. Послије тога обема су отпали прсти с ногу.

Пошто мајка није могла даље с нама дјецом, ми смо остали у снијегу. Нико нам није помогао. Свако се бринуо о себи. У Радуљима мајчин братић Петровић питао да ли је ко остао у снијегу. Дошао је до нас и одвео нас у Радуље. Мени се прсти на рукама били смрзли. Тај мајчин братић, мој брат од ујака, однио ме у шталу, ће је било хладније, а не у собу. Држао је моје руке у снијегу, а снијег стално солио. Чим се снијег истопи, дода снијега и соли. То је почео да ради око 9 сати прије подне. Додавао је снијег и со до један сат послје поноћи слиједећег дана. Тек су тада почели болови. Крв је проциркулисала. Дотле нијесам осјећао ништа. Госпова се није смрзла. Њу је мајка носила умотану. Ни мајка се није смрзла. Само ја. Мени су се послје одмрзавања појавили шклубукови по прстима. Спали су кожа, нокти и дио меса. Само се види живо месо што је остало. И кости се видиле. Замотају ми руке и свежу да висе о врату. Послије неког времена почели да се хватају нокти, као нека пластика. И кожа на прстима се хватала. Нокти девет пута се хватали и отпадали. Цијелу годину. Стално отпадају. Десети пут остали. Све је зарасло. Само су ми прсти на обе руке остали на све стране криви у зглобовима,

деформисани, као што се види. Могу да радим с њима, али су искривљени ко неко коријење. Ружно изгледају. Навикне се чоек.

У прољеће 1942. године вратили смо се у Кевеће. Отоплило. Више нјесмо бјежали.

Послије Рата отац ме звао да идем на комисију, на преглед, па да тражимо неку одштету, паре. Тада сам био млад, па је то била срамота. Нјесам никуда ишао, нити шта тражио, ни добио. Ко да ништа није ни било.“

Василија Кнежевић и Божидар Кевећ

СВЕДОЧЕЊЕ РАТКА КНЕЖЕВИЋА (1917)

Ратко Кнежевић рођен је 1917. године у засеоку Кнежевићима у Пискавици. На почетку Рата, 1941. године, имао је 24, а у време покоља у фебруару 1942. 25 година. Каже да су око Илиндана 1941. године у Пискавици и околним селима покупљени сви мушкарци између 14 и 80 година и отерани у затвор, у Кастел у Бањој Луци. И он је био међу њима. Власти Независне Државе Хрватске држале су их у Кастелу као таоце месец дана. После тога су их пустиле кућама и дале им обавезу да чувају пругу између Бање Луке и Приједора, нарочито ноћу. Од тада су се одрасли мушкарци склањали од хрватске војске и од хрватске власти што су више могли. Ноћивали су по колибама код торова, по котаревима у којима су били садевени стогови жита, сламе, сена, кукурузовине, граорине и грана са осушеним лишћем. Склањали су се и по другим скровитим местима и око кућа и даље од њих, у дубини села, нарочито према Козари, што даље од пруге и железничких станица. Ноћу су тргали пругу. До фебруара 1942. године железничка пруга између Пискавице и Приједора била је онеспособљена за саобраћај. Остао је неоштећен и проходан део пруге од Бање Луке до Ивањске у дужини од 25 километара. Повремено је воз могао да од Ивањске иде према Пискавици 7 километара, до помоћне станице Шушњарица, али је и тај део пруге био несигуран. Хрватска војска га је чувала и понекад користила за транспорт војске и војне опреме. Партизани су контролисали и на појединим деоницама тргали пругу од Приједора до Омарске. Ратко Кнежевић ми је 22. маја 1999. године причао о ратним догађајима у Пискавици.

„Најприје је у јанувару 1942. године дошла хрватска војска из Бање Луке. Не могу се сјетити је ли био 26. или 28. јанувар. Цијели дан вођене су борбе између њи и партизана. Увече су Рвати отишлу у Бању Луку. Тога дана нису дирали у народ. Поново су дошли у четвртак, 5. фебруара. Чим су дошли у село, штектали су митраљеви на све стране. Ја и нјесам видио. Ми мушкарци нијесмо смјели чекати војску код куће, пошто је пруга тргана. Знали смо да ће нас побити ако нас поватају. Нијесмо смјели чекати смрт. Нас три брата смо исто побјегли. Драгољуб (1910), ја (1917) и Милан (1919). Сви смо остали живи. Побјегли на Козару. Нашли се с партизанима.

Тог јутра, 5. фебруара, били смо на Шутиловића Брду, с оне стране пруге, према Козари. Одозго се види жељезничка станица у Шушњарици. Воз с војском дошо је у Шушњарицу око 9 часова. Чула се шкрипа вагона и лупа и говор војске. Само се оданле не може разабрати шта кажу. Око станице нема дрвећа, па се све види на снијегу. Много војске изишло из вагона. Прекрили снијег око станице. Разасуше се и на једну и на другу страну пруге. Све пуцају. Почеше и куће да горе. Ми горе не знамо да ли убијају. Народ се није надо убијању. Мислили смо да ватају и убијају само одрасле мушкарце. Жене и нејач нјесу дотле убијали.

Увече, око 9 сати, кад се војска повукла, ја дошо до своје куће. Да видим јесу ли убијали и је ли ко осто жив. Ја нјесам био ожењен. Имо сам матер, два брата,

двije снаје и њиву дјецу. Нико више није дошо са мнош. Дошо ја сам, па шта буде. Код моје куће нити је ко убијен, нити је кућа изгорла. У кући сва чељад. Ја сам њи пито како њи није побло. Кажу да је један ушо у кућу и реко да не излазе из куће. Други га звао с пута и пито:

– Јес ту средијо?

Онај му из моје куће одговори:

– Јесам. Вамо је све готово.

И оду. Имо је душу. Праведан.

У својој кући нађем мртву Тривуну Кнежевић, Бошкову жену, Бранка овога матер. (Разговору је присуствовао и Бранко Кнежевић, чије казивање је раније забележено. – Л. Л.) Она је избодена код своје куће, која је далеко од моје коју стотину метара. Тако збодена дошла с дјететом, тим Бранком, до моје куће. Бранко био мален. Имо једно 5-6 година. Ето га, сад ту сједи на клупи, с нама. Жене кажу да се Бранко држо за мајчину сукњу кад су долазили мојој кући. Памти и Бранко, па нек и он каже. Тривуна рекла женама да иду у њену кућу и да донесу друго дијете, Брану, од 6 мјесеци. Остало дјете у кући, у колјевци. Тривуна убијена пред мрак, око 5 сати, кад су одступали. Ја дошо својој кући око 9 сати увече, кад се добро замрачило и кад је војска засигурно ошла. Мајка ми каже да је Тривуна сама дошла нашој кући. Нико јој није помагао. Само дјете с њом. У нашој кући умрла је прије нег сам ја дошо. У кући су била њена оба дјетета, Бранко и Бране. Неко је однијо дјецу. Туј је била Бошкова сестра Коса. Њена кућа је била одма до моје. Не могу знати је ли Коса одијела дјецу. Ја једина одрасла мушка глава у кући те ноћи. Дубока ноћ. Јако хладно. Сњијег голем. Не смијемо чекати сјутрашњи дан овде. Видимо да убијају и жене и дјецу. Ја сам чуо да су поклати сви Срби у селима код Бање Луке, у Мотикама, Шарговцу и Дракулићу. Узмем 9 чељади своје и исте ноћи побјегнемо у Вериће, под Козаром. Покупили оно мало крпа, без икакве ране, па бјеж. Остала кошана пуна куруза... И све. Тако остали живи.

Послје 7 дана онда је ударила друга њива група војске. Са сви страна. Дошли преко села, од Милаковића. Не види се с друге стране пруге, од Козаре. Види се од Кевиха кад долазе. Много и било. Тада су побили све што је остало живо. Ко је гођ осто жив, уватили и убили. Види се да горе куће. Тада су запали и моју кућу. Знамо да су усташе дошле. Видимо ми из Верића како горе куће. Стоку усташе отјерале послје другог покоља, који је био 12. фебруара. Све, брате, оћерали. Стока је била остала код кућа. Они што су преживили по селима први покољ, по ноћи долазили кућама и намиривали стоку. Било и они који нјесу ћели бјежати, па остали и ранили стоку. Ја се нјесам оне недље, од 5. до 12. фебруара, враћо кући. Ја сам се само онда вратио. Они што су остали у Кевихима, ранили су и нашу стоку. Пекли кокоши, па јели. Послје другог покоља све је ошло.

Вратили смо се својој кући почетком априла мјесеца. Кажу нам партизани, и мој брат био тамо с њима:

Рајко Кнежевић

– Идите кући и сијте земљу! Бићете заштићени од нас.

Прољеће. Рекли су да ће послати чету да нас чува. Партизани узели положај изнад Милошевића. Ми се вратли кућама да радимо. Ја сам се онда вратио. Само сам ноћ преноћио. Прољеће иде. Треба радити нешто. И тако. Усташе више нје-су долазле. Само домобрани. Домобрани су били добри. Нјесмо бјежали кад су домобрани туј. Не знам оклен су били. Било и је од Бјеловара. Било и је од сва-оклен. Пеку печенице с нама и једу. Пјевају с нама. Играју карте.

Ја најприје дошо сам у Кнежевиће. Фамилија остала у Верићима. Туј партизани држали положај. Ја им куво. Кад су напали усташе и домобрани, ја побјего. Вратио сам се кад су пактирала партизани и четници. Заједно су нас чували. Четнички ко-мадант у Пискавици био Пуниша Васкрсија. Пактирала пред Козарачку офанзиву. Јопет су четници ишли са усташама на партизане у офанзиви.

Мени није нико погину. Само је несто отац. Био је пружни радник. Отјерали га 2. августа '41. и – изгубио се.“

СВЕДОЧЕЊЕ РАДМИЛЕ КНЕЖЕВИЋ (1930)

Радмила Кнежевић, рођена Кевећ, удата је за Витомира Кнежевића. Обоје живе у својој кући код железничке станице у Пискавици. С њима сам разговарао 21. маја и 22. јуна 1999. године. Овде преносим Радмилино казивање.

„Прије Рата нијесу ми дали ићи у школу. Чувала сам говеда. Послје сам мало научила читати.

У нашој породици је било четверо дјеце и мати и отац. Ми смо у Кевећима, а одма преко потока су Милошевићи. У почетку Рата, прије покоља, рватска војска свако јутро долазла на Милошевића Брдо. Дођу возом од Ивањске до испод Милошевића (до станице Шушњарица – Л. Л.). Онда изађу из воза и пјешке изиђу на Брдо. И ми и видимо. Онда ми, ко дјеца, одма бјезимо мало даље отлен. А кад је било онај дан, покољ, онда је бијо велики снијег. Раније је пао, па затрпо путове. Само је се мало могло прјећи од Милошевића до Кевећа. Није се ишло путем, већ се нак ишло околу. Двоје-троје могло прјећи. Нема ко. Нико не мере ићи. Дјеца, ни велки, ни ништа. Снијег бијо.

А ми ко дјеца гледамо војску – усташе, домобране, све. И тог дана све видимо, оно кроз прозоре. Не смијемо излазт вани. Није нам мати дала. Само кроз прозоре, кроз стакло. То је било око 8-9 сати. Они одоше у Пискавицу доље. И оздо су се они вратли.

Кад су доље ишли други пут, онда су Милошевће поклали. Нјесмо ми знали за покољ до увече. До увече није нико ни излазјо, ни гледо. Само моја мати јавкала у кући. И само, онај, ломла руке.

– Јоој, Здравка сигурно да је убијена.

Ми смо видли преко потока да је војска дошла у Милошевће. Чули смо и њиве говоре. И пуцали су тамо. Горила је кућа Јована Милошевћа. И још су горле неке стаје. Само нјесмо знали да убијају. Ал јопет смо се бојали да убијају. Не знаш.

Па, јест, јест пуцало. Ух! Пуцало. Чује се то. Само преко поточића доље, па горе Милошевћи. Чујемо да вичу:

– Не даај! Држ!

Па, да, чујемо ђе усташе вичу, амо не смјемо ништ. Бојимо се. Ко миш, онај, стрјеpli. Кад су они ошли доље у Пискавицу... И шта су тујка радли... И тукли све... Онда су се вамо враћали другим путем. Онда су ишли кроз Кнежевће, зване Рамане. Кнежевћи су

Радмила Кнежевић

Милева Кевећ

на истој, нашој страни потока, кад се од Кевиха иде на станицу. Туј су ишли. То је било око 4-5 сати послје подне. И како су они туда ишли, онда су убљи једног Бошка Кнежевћа жену Тривуну. И Петру су ранли. Туј је била у Кнежевћма и моја будућа свекрва, мати мог мужа Вите. Туј се трефјо онај домобран што и је спасио. Тражјо ракије и мало попјо. Домобран реко да се сви затворе у кућу, а он стајо пред кућом док је она војска прошла. Кад је војска прошла, крено и он. Није никог убјо.

Тад војска није дошла до Кевиха. Од Кнежевића су ошли послје преко Милошевића, па преко Милаковића... у Ивањску.

Кад су други пут дошли и све убијали, нијесу долазили у Кевихе, али ми смо и видли и чули. Видли смо и и кад су се враћали. Па, видим ја кроз прозор, ал ноћ је већ. Смркло се, ал чује се. Како су ишли, оне звекe њивог оружја – лопатице, чутурице... Спрема њива. Они тако били док се смркло... Док се стишало мало.

Кад се све стишало, не би мало – дође чоек. Онај Светко Милошевћ. Кржаве му руке до лаката. Бијо чоек... старији. Имо је четверо дјеце. То је онде из комшилука, ће је моја сестра Здравка била удата. Кад Светко дође, моја мати одма пита:

– Јоој, Светко брате, шта је?

Он каже:

– Милева, ништа немој плакати ни јавукати. Каш ћу ти – Здравка је заклата. И очи јој. Сва су дјеца заклата. Мојије четверо. Они су заклати. Њи су крмци почели гристи. Они Јованови – сви су побијени, па запаљени у кући. (У Јовановој кући било је пуно чељади. Дара Милошевић у свом казивању навела је имена 15 побијених и запаљених. – Л. Л.) А ја сам се бијо сакријо у свињац, у ону бујад, ће су били, ће су лежали крмци. И они су запалли тај свињац...

Он је јадник гасјо све рукама. А они су запалли и ошли. Њи нема више туда. Они одоше. И он је угасио то. Ма није смијо излазити... И он је јадник изишо и фино њи покупјо мртве и диго и је на онај таван од свињца. И дјецу, и жену. Све своје. Од тога он бијо крвав. Кад је дошо нашој кући, опро је руке. И он је реко:

– Склањајте се ујутру, док зора настане, док се мало просвјетли, бјежите, да само извучете живу главу. То је и ваша срећа да нјесу дошли на ваше Брдо. Срећа велика.

И ми смо онда ко дјеца пошли... Ја добро знам... Мени мати обукла... Ја обла неке ципеле, ама старе. И мати ми намотала ципеле крпама, да се не клиже ујутру. Она поледица била. Обукли су ме. Узели комадић сланне и комадић крува. Нема шта. Онда су људи и крили ту сланну. Кад дођу усташе, да не нађу. Копали и у земљу. И у снијег. Ко ће то те ноћи да тражи? Мушкарци који су крили сланну, отишли. Нјесмо носли ране. Само мало. Није се могло ни ности по толком снјегу. Бјежало се што прије и што брже. Док се усташе не врате. Побли би нас. Само жене и дјеца. Нема мушкараца. Они прије побјегли.

И ми одма ујутру кренли да бјежимо. Док је зора. И ми ишли тако преко... Бијо је пут туда. Пртна била. Како смо ишли пртном, неће према Козари, преко пруге... У оне Шутиловће... Онда кад сам дошла преко воде, ја сам мислла да је лед, и ја сам онда стала на онај лед. И нога ми оде у воду. И ондаре мати вели:

– Јооој, ајде само док дођеш до какве куће.

И ми смо ишли горе. И уђемо у Шутиловће, код неког Раде Шутиловћа. Близу Остоје Шутиловћа. (У овој књизи забележено је и казивање Остоја Шутиловића. – Л. Л.). Туј је било партизана. И Раде Шутловић је био у партизанма. Усташе су дошле у Шутиловће и Ђуђиће ранје мало. Онда туј није било партизана. Они су онда били на Козари. Усташе побле и ошле. Онда дошли партизани и други мушкарци. Оћерали усташе. Онда сарањивали побијене. Сад смо ми из Кевиха побјегли у Шутиловће, јер има партизана тујка, па се не бојимо. И ја сам туј била. И мене су партизани узели и изули ми ципеле. Кае:

– Немојте јој гријати ноге!

Мати пошла да ми грије ноге, да открави се то леда. И они мени веле:

– Оди ти, секо, да играмо!

И ја сам играла ш њима, како сам знала. Кретало се некако с ноге на ногу. Дуго тако. Ондаре очистили мало ту ципелицу. Онда ме мати изула. Мати или Раде Шутиловћ, не знам ко је. Донјели оније некије крпа сувије. Да завијем ногу. Не знам из шта је испаро. Сад требамо ићи даље. У неке оне Жагаре, или Жаграновће. Шта ја знам ће ћемо тамо даље на Козару? Онда смо ишли крај онога Ђуђића куће. Моја мати, шта ће, ко свијет. Радознале жене. Каже:

– Ајде да видимо код оног Ђуђића.

Погинла му ћи. Убле је усташе. Мати нам није дала да гледамо све то.

И ми смо онда ишли даље. Ишли у Козару. Ишли свакуда. У Козари смо били, Бога ми, три мјесеца. Било горе неке родбине нам – Раде Паспаљ. Били у његовој кући. Онда се састали четници и пртизани, па усташе нјесу више долазле у Пискавицу, све до офанзиве. Ми се послје враћали својијем кућама. Па мало код куће, мало у Козару. У прољеће смо се вратили кућама.

Ко ће знати шта је било са сермијом. Оћерали себи, побли, шта ли? Ми ништа од сермије нјесмо водли ни гонли из Кевиха. Све остало. Ништа нјесмо нашли.

Ми од Светка Милошевћа истог дана увечер чули да је наша Здравка убијена. Па ошла је мати други дан увече из Шутиловића и видла. Нјесу смјели ићи гледат тај дан кад су поклани. Ми смо најприје други дан ујутру побјегли у Шутиловће. Мати се истог дана увечер вратла из Шутиловића у Милошевће. Вратла се сама. Био и отац. И он је тамо неће утеко. И мој старији брат Раде с њим. Они ошли с људима. Све се људи искупили, па да виде. И да закопавају. Мати није ишла ш њима, већ сама. Видла је Здравку и Здравкино дјете – Станку. И тако су обе убијене. Друго дјете јој било у стомаку. Моја сестра Здравка била пред порођајом. Онда и унијели у кућу, па и закључали, да и не једу крмци. Отац и тај чоек јој Жарко, и ђевери, и још људи, дошли су послје и ископали су раку. По ноћи. Нема по дану. С партизанима је дошо и наш брат Раде. Закопали и друге побијене. Метли озго оне што су некад ткане поњаве. Метли дасака некије. И тако. Па су и мало загрнли. Све скупа било. Само да крмци не једу. Напали су и крмци. Тргали су и јели чељад. Крмци су и побијени послје. Нијо то било више за јести. Загађени. Јели људе.

И онда, кад су и откопавали, кад се мало смирло, кад смо се вратли послје неколико мјесеци, у прољеће, она земља упила се у оне поњаве и у њи. У тјела им. У главе. Нашли су и Здравку и њено дјете, малу Станку. Сви су пренјети на гробље. Здравка и Станка сарањене су у једном гробу.“

СВЕДОЧЕЊЕ ГОЈКА КЕВИЋА (1934)

„На почетку Рата групе униформисаних људи (Нјемци, усташе, домобрани) пролазиле су често кроз село. У групама их је било по пет-шест.

Тада је било љето. Кад сретну жене што носе воду, Нјемци их зауставе и питају:

– Шнапс? Шнапс?

Жене скину торбе с рамена и дају им воде. Они кажу:

– Ах, васер, васер!

Онда оду. Чували су пругу. Партизани су почели да парају пругу. То су радили по ноћи.

Наша брда у Кевихима некада су надлијетали авиони, кад је њива војска одала по Пискавици. То су били они двокилице.

Крајем 1941. и почетком 1942. године усташе су одводиле угледније људе. То није било у вези с пругом, већ онако. Ти људи нису се враћали, нити се знало шта је с њима било.

У фебруару 1942. године, када је био покољ у Пискавици, ми, породица Михајла Кевиха, били смо у кући. Ми дјеца смо сједила у соби и гријали се уз фуруну. На фуруни најбоље се загрију петњаци. Не може се држати рука на њима кад се угрију. Оног четвртка кад је био покољ, ми гледали кроз прозоре према Милошевћима и Кнежевћима. Све је близу. Милошевћи одма преко потока, а Кнежевћи на истом брду ће и ми, с ове стране потока, само мало ближе станици. Од једног засеока до другог дође се пјешке за 10-15 минута.

Кроз прозор смо гледали како гори штала Радана Милошевћа. Тај Радан имо доста сермије. Усташе ишћерале из штале бољу стоку – говеда, коње, овце, па је гоне пртном себи. Стока није била свезана кад су је гонли себи. Гонли је нако. Није ни могла да побјегне с пртне. Висок снијег био. Ја у соби ставо плакати. Препео се. Само сам ја плако. Имо сам тад шест година. Мајка ме умирује. Боји се да ће усташе чути моје плакање и дреку дјеце, па доћи и поклати нас. Моја сестра Радмила имала је дванест година, а брат Раде 17. Радмила је била у кући, а Раде је бијо отишо у Козару. Побјего с другим одраслим мушкарцима. Некад је Раде по ноћи долазио кући, па одма јопет оде, још по ноћи. Не смије чекати. Мајка Милева каже мени и Радмили:

– Да макар вас двоје останете живи. Бјежите у Милошевће, код Здравке!

Здравка је била моја и Радмилина сестра, удата за Жарка Милошевћа. Мајка није знала да су усташе тамо дошле и убле Здравку. Ја из собе нјесам кроз прозор видио ватру у Милошевћима, јер је наша кућа према њима била окренута мљечаром, а соба насупрот. Кад смо Радмила и ја изашли напоље, видимо да тамо гори. Дим долази и до нас. Смрди на паљевину. И пуца се тамо. Чули се и извјесни гласови. Не зна се ко ни шта говори, само се чује говор. Чини ми се да је најбоље горила штала Светка Милошевћа. Била је покријена бујадима. То суво, па гори боље од сламе. Радмила и ја вратли се у собу и кажемо да тамо гори. Мајка каже:

– Шта моремо! Бићемо овдје.

Предвече усташе се враћају из Милошевића крај нашије кућа. Гоне стоку. Носе кокоши. Нека кокош испрне и побјегне у снијег. Они је не ватају. Изгледа – пијани. Бучни. Весели. Неко и пјева.

Домаће усташе, Иваштани, то је нас поклато. Ја гледам кроз прозор из куће своје. Жене и дјеца из Ивањске носе наше торбе, сукње, вреће, суђе – све. Гоне нашу стоку. Касније је нешто враћено, кад су се четници вратли. По њивим њивама купили смо своју сермију и враћали.

Шокци не причају о поклју. А–а! Једини су они добро знали.

Ми све гледамо кроз прозор. Не смијемо напоље. Ми потрешени. Скупили се сви у једну кућу, у кућу Смевуна Кевих. Смевуна је била удовица. Имала је четверо-петеро дјеце. Она је била најбоља. Није се бојала ничега. И нас је тјешила. С њом смо се слободније осјећали. И дјеца и жене. Усташе нјесу свраћале у Смевунину кућу. Остали смо живи. Цијелу ноћ сви смо били у Смевуниној кући. Спремали се за бјежање. Жене су пришијале крпе на приглавке, јер ми дјеца нјесмо имали ципела ни опанака. Мора се бјежати по снјегу у чарапама и приглавцима.

Ујутро, пред свануће, узели смо једну канту масти и мало сувог меса, па побјегли од куће. Бјежали смо према Козари. Прешли смо пругу и дошли у Шутиловће. Крај Шутиловића су Ђуђићи. Тамо је покољ бијо прије. Ми смо се смјестили код Николе Ђуђића. Његови прије поклани. Ја сам сам ишо по великом снјегу од Кевиха до Шутиловића, и то у чарапама. Двоје дјеце Вида Касаловића, Радован и Миле, два близанца по четри године, дуго ишли боси по снјегу. Упадали у снијег цјелац, кад се оклизну, па падну. Њива сестра Веселка, која је тада имала осам годна, изгура и на пртину, да се не удаве у снјегу, па бјеже даље. Вид Касаловић побјего, ко и остали. Усташе му заклале жену. Троје дјеце остали сами. Остали живи под креветом. Најстарија је Веселка од осам година. Она сад сама брине о браћи. Касаловићи су у Милошевићима. Биле туј три-четри куће Касаловића. Они што су остали живи, бјеже с нама у Козару. Дјеца плачу, не мереш слушати. Срећом, сви су остали живи. Радовану и Мили страдали су прсти и на ногама и на рукама.

Ми смо зиму, до прољећа 42. године, провели по збјеговима у Омарској, Јелићкој, Радосавској и Нишевићима. То су села око Пискавице. У прољеће 1942. године вратли смо се својој кћи, у Кевихе. Кад смо се враћали, виђели смо рвтаску војску како поправља пругу у рејону Омарске и Пискавице. Пролазимо крај њи. Нјесу нас дирали. Тада су четници били пактиралаи с њима, па је у Пискавици било мирно.“

СВЕДОЧЕЊЕ НАДЕ ШУШЊАР (1922)

Нада Шушњар, рођена 1922. године у Кевихима, удала се за Млађена Шушњара 1938. године. Њена кућа налази се сасвим близу помоћне железничке станице која се раније звала Шушњарица, а сада се зове Милошевићи. Између њене куће и станице је њива, па се добро види према станици. Нада сада живи у својој кући у Шушњарима и нормално обавља кућне послове. Имање иначе одржава њен син Мирко, који живи и ради у Бањој Луци, а повремено долази у Шушњаре.

„Имала сам једно женско дјете. Име јој било Божица. Она је умрла када сам била у збјегу у Шевама. Тамо је и упокана. Имала је годину и мјесец дана када је умрла, у фебруару '42. Друго дијете било ми тада у стомаку. Родила га када сам се вратила из бјежања, из Кевиха, 1943. године. То је мој син Мирко. Сада живи у Бањој Луци.

У тај четвртак снијег код нас висок бијо два метра. Кад сиђеш с пртне, не видиш се. Не мереш изићи с дјететом. У тај четвртак ујутро стао воз на прузи код оне бандере, од ове наше куће једно 200 метара. То су наше њиве. То је помоћна станица. Воз некад стане, некад не стане. Тада воз није мого даље ићи. Наши људи потргали пругу. Тог јутра стали туј вагони. Путнички. Било и је доста. Ја око куће и стоке нешто радим. Видим возове ко пред кућом. Чула сам кад су се зауставили. Шкрипе. Није ми ништа било чудно. И прије је ту долазијо воз. Па ја изашла напоље. Ујутро, кад сунце излази. Дан је зими кратак. Касно сване.

Ја видим како из вагона излази војска. Тада и је било много. Та војска стане да грља према нашијем кућама. Земљу, што се каже, прекрли. Прекрли снијег. Носе неки скије на леђима. Иду оздо од станице у групама према Милошевћима, Кнежевћима и Кевихима. Иду и нашој кући. Све је то с ове стране пруге. С друге стране су Шутиловћи, па даље – Козара. Иду и тамо.

Кад су се приближили нашој кући, мој свекар Остоја Шушњар, који је тад имо 53 године, каже да ја бјежим:

– Снаво, бјежи с дјететом. Ти не можеш побјећи кад дођу. Ја ћу се склонити. Неће они мени ништа.

Он остане. Останем и ја с дјететом. Нјесам бјежала. Каем свекру:

– Шта будне с тобом, нек будне и с намаи.

Остала још и свекрва Миља и двије њене цурце – Ђурђија од 13 и Данка од 11 година. Моје завице, сестре мог мужа Млађена. Нас шестеро остали туј код куће. Мушкарци побјегли прије. Они нјесу смјели чекати војску зато што су тргали пругу. Пруга свађе била потргана доље од Шушњарице. Мушкарци се склањали у Козару и ко ће знати ће још. Мој муж Млађен и ђевер Драго побјегли у шуму два дана прије овога доласка усташа. Побјегла већина млађи људи.

Остоја се био склонио под стреву оне зградице, затрпане снјегом. Видили га и уватли. И по трагу на снјегу видли да је тамо неко отишо. Лако га нашли. Довели Остоју пред кућу. И ми туј стојимо. Остоја поче да смота цигару. Питају га:

- Ко је рушијо пругу?
- Ја нјесам. Стар сам. Дјеца су ми малена.
- Добро! Нећемо ти ништа.

Свезали га и одвели са собом. Никад се више није вратио. Не знамо шта је било с њим. Послје Рата се причало да су га убацли у локомотиву и туј испекли. То су причали шокци из Ивањске, који су били на прузи вектори. Вектори су радници на прузи. Они чувају пругу. Вектори из Ивањске то причали мом мужу Млађену.

Нада Шушњар

То су радиле све наше комшије шокци из Ивањске. Пред Рат, 1938, овдје горе у Милаковћима, одма до Шушњара, у Милаковћа Главици, отворен је рудник Кик. Не знам која се ту руда копала. Руда се коњма избацијала до пруге, до станице овде у Шушњарици. У руднику су заједно радли Срби и шокци. Знали су једни друге и прије рудника. У руднику су се још више упознали. Они шокци су убијали наше Србе. Тако су неки причали шта је било с мојим свекром.

Прва војска која је дошла нашој кући оћерала је свекра Остоју око осам сати ујутро. Нас су оставли на миру.

- Нећемо вам ништа. Ако буду мушкарци поватани, вама нећемо ништа.

Изгонли нас три пута из куће и ућеривали нас у кућу. Ми дречали за Остојом, што га вежу и гоне. Они ошли и оћерали Остоју.

Друга војска је дошла нашој кући око подне. Ишћерали нас из куће, па запалли кућу. Сви су носли ножове на пушкама. Бајонетама изгурали оне двије дјевојчице, Ђурђију и Данку, и моју Божицу. Ја Божицу држала у рукама, а усташе јој дигну аљиницу да виде је ли мушко или женско. Да је било мушко, убили би. Кажу:

- Јебо вас краљ Петар! Све женске. Зар нема ништа мушко?

Мени приђе један и каже:

– Ајде, нек те убију на путу. Немој да те кољу овде. Да гориш у кући. Нек те убију у снјегу. Иди!

И удари ме руком по рамену. Ја с дјететом пођем горе узбрдо. Иду за мном моја свекрва Миља и моје двије завице – Ђурђија и Данка. Нико нас не дира. Одемо преко Брда, мало даље од Шушњара. Ја с дјететом одем у Милошевће и ноћим код Крсте и Цвјете Милошевћа. Свекрва Миља и заве ошле у Милаковће да виде је су л тамо живи. У Милаковће је била удата Миљна ћи Стана (1916), за Милоша Милаковћа. Стана је и сада жива. Тада у Милаковћима нјесу клали. Милош је бијо у партизанима.

Ја сјутрадан из Милошевића одем у Кевиће, код свој матере Милице Кевић и свог брата Бошка. И Бошко је тада бијо у партизанима. У Кевићима сам нашла мајку и двије сестре. Тога дана, 5. фебруара, у Кевћма су убили Јована Кевћа (75), Милу Кевћа (76) и Остоју Кевћа (56). Они били старји људи, па мислили да њи неће дирати. Зато нјесу бјежали. Млађи мушкарци су побјегли. А ове старе усташе нашле код кућа и побле и. Жене и дјецу тада у Кевћма нјесу дирали.

Ја остала у Кевћима пет–шест дана. Онда сви Кевћи, Шушњари, Шутиловћи, побјегнемо што даље од Ивањске и пруге. Милошевћи нјесу побјегли. Ми побјегнемо у Шеве, исто у Пискавци, а онда у Радосавску. Били смо по збјеговима до Петровдана '42. Онда су дошли партизани и четници и дали нам пропуснице. Рекли нам да свако иде на своје огњиште. Усташе више не убијају народ. Ја се вратим у Шушњаре. Рватска војска стално била око нас. Усташе, домобрани, Нјемци. Нјесу нас дирали. Траже ране. Ја једанпут '43. била у млину. Кад сам ишла од млина кући са мало брашна у торби о рамену, дођоше Нјемци и усташе. Иду с њима и толмачи. Нјемци иду за мном. Гоне ме кући. Имају пушке и пиштоље. Млади људи. Само један мало старији, ко старјешина њив. Доћерали ме до куће. Усташе остале. Виде Нјемци петеро прасади пред кућом. Један метне прасе себи око врата, па га милује. Толмач ми каже да Нјемац тражи да донесем куруза прасадима, да види како једу. Кажу преко толмача:

– Нећемо вам ништа. Само, ако напану партизани, онда немојте мислити да ћете лако проћи. Ми ћемо овде обноћити.

Били су донјели котлове за спремање ране. Кад су партизани напали, они су ошли возом. Бијо и је пун воз. Пун транспорт.

* * *

Пред други четвртак, 11. фебруара, ја поново дошла у Шушњаре. Дођу свекрва и заве из Милошевића у Кевће, ће сам ја била код мајке. Кажу да идемо кући, у Шушњаре. Остала сермија. Није је нико оћеро. Ја свако јутро ишла да је намирим, док није дошла војска. Заве ишле увече, кад војска оде. Војска није ноћијала у Шушњарици. Ја и мати донјеле моје дјете у Шушњаре. И преноћимо уочи Три јерарка у Шушњарима. Услободиле се. Ноћиле смо код куће Глише Шушњара. У тај други четвртак војска дошла возом и пјешке преко Милаковића. Ми нјесмо ни знали да су они дошли. Нјесу нас нашли до увече. Није се војска свраћала Глишиној кући. Увече дошо воз у Шушњарицу и покупио и. Партизани из Попова гаја видли кад смо бјежали. Видли су и њи кад су улазили у воз. Пуцали и убили двојицу.

Тог другог четвртка, на Три јерарка, нјесу убијали у Шушњарима. У Шутиловћима су исто побли првог четвртка, 5. фебруара, кад су оћерали мог свекра Остоју и запали нашу кућу. Другог четвртка, 12. фебруара, убијали су у Милаковћима и Милошевћима. Код мог кума Јована Милошевића побли 15 чељади и запали и у његовој кући. У Симе Милошевћа 12. Убили и три жене – Ђују, Ружу и Здравку. То су Симине снаје. Симину чељад побли пред кућом његовог брата Милана, а Милана у кући. Бијо болестан и непокретан. Моја прија Дара Милошевић, удата за Симиног сина Бошка, пала и остала жива. И ноћу утече у Вериће. Другог дана увече наши људи ишли да копају раке и препознају своје. Укопали и нама крај кућа – по више у једну гробницу. Ишла и ја. Гледала како и слажу у раку. Голем снијег, па тешко копати земљу. Плитко. Мало земље бачено на њи. Журило се. Ничим нјесу покривени. Само неким крпама, па земља по њима. Да не тргају крмци. И да не смрди. Само засули земљом. Симину чељад мало одмакли од куће. Кад се

смирло, повађене кости и укопане у гробље. Свак своје. То је рађено у прољеће '42.

У Шушњарима није нико погино. Само мој свекар Остоја оћерат. Глиша Шушњар је убијен у Кевихима. Глишо је стриц мог мужа Млађена. Нико више од Шушњара није убијен у фебруару 1942. године.“

СВЕДОЧЕЊЕ ДРАГЕ ШУШЊАРА (1928)

„Усташе, домобрани и Нијемци дошли су у Шушњаре 5. фебруара 1942. године. Дошли су возом до помоћне станице Шушњарица, која се налази одмах испод наше куће, на једно 150-200 метара, у нашој њиви. Мушки тргали пругу тих дана. А онда побјегли на Козару. Ја сам био дјечак од 14 година. Усташе су и дјечаке ватале и гониле. Зато сам и ја побјего са братом Млаћеном. С нама је побјего и наш комшија Миле Шушњар. И сада је жив. Живи у Бањој Луци. Побјегли смо у Милошевиће, а послије се пребацили у Шутиловиће, с друге стране пруге, према Козари. Према томе, ја нјесам био код куће кад су дошле усташе. Касније су ми мати Миља, сестре Ђурђија и Данка и сна Нада испричале како је било. Само је мушке ватало и гонло. Женске нијесу гонли. Њи нијесу ни тукли. Само су моју матер тукли, пошто се борила за свог чоека. Он није трго пругу. Усташе га питале:

– Ће су ти синови? Ко је паро пругу?

Стари тамо-вамо шеврда. Ко, он не зна ништа. И стар је. Један син му је још дијете. То сам ја. А други син, Млаћен, неће отишо.

Наш отац Остоја није ћио да бјежи. Имо је тада 53 године. Мислио је да је стар и да старе људе неће дирати. Осто је и тог јутра код куће и резео себи дуван. Он је сам садио дуван у нашој њиви за своје потребе. Власти су глобиле оне што саде дуван, а он је јопет себи садио. Није продао, већ је садио само за себе. Усташе га нашле тамо неће код зградице у дворишту. Био се ко мало склонио. У кући су биле мајка, сестре и сна Нада с дјететом, укупно њи петеро. Оца Остоју су уватили и свезали. Одвели га са собом. Није се више вратио. Не знамо шта је с њим било. Причало се да су га спалли у локомотиви.

Стара се борила што гоне Остоју. Онда је они кундачили и оћерали. Она је касније погинла, 1943. године у Шевама. У Шевама је и заробљена.

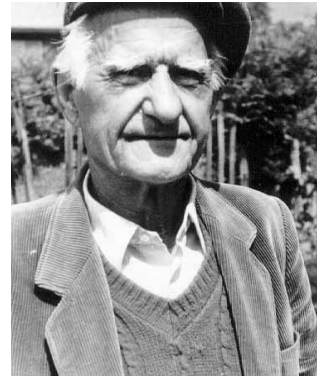
У Шушњарима нјесу никог више убили тог дана, 5. фебруара 1942. године. Мог стрица Глишу су убили горе у Кевихима. Тамо га затекли и убили га. Тамо лежо на снијегу, па га почели јести крмци. Неко га диго на свињац. То су радиле жене. Није било мушкараца.

Наше људе убијали су комшије шокци из Ивањске. Један се звао Иво Јагер. Један се звао Јозо. Друга имена сам заборавио. Њиови синови су парници моји синова. Они што су убијали били су старији људи. Радили су с нашим људима у руднику Кик овде у Милаковићима, који је био отворен пред Рат. Копала се жељезна руда. Рудник се звао Милаковића Кик. Бијо почео рудник да ради. Још се испитивало. Жељезна руда доношена на станицу у Шушњарици. Зато је била туј отворена станица. Руду су догонли на колима и коњима. Требало је пробити пут, али онда још није било пробло. Товарло руду у вагоне у Шушњарици, па онда ишло у Зенцу, на топљење. Послије Рата долазили и рекли да ће отворити рудник. Туј има много жељезне руде. То је близу Омарске.

На том терену свађе има жељезне руде. Ал није отворло рудник. Не знам зашто. Шокци су знали све наше људе. И ми смо знали њихове. Један дошо па пита ђе је Славко Шушњар, ђе је мој брат Млађен. И он је радијо у руднику. Све питали за њи. Све познавали. Они клали. Тада било шест кућа у Шушњарима.

Слабо су они шокци из Ивањске послје Рата причали о покољу. Кад ми причамо, било им криво. Кад сам се ја 1943. вратио кући, позно сам једну своју краву код шокца Јозе у Ивањској и доћеро је кући. Остала жива. Нјесу је заклали. Била добра крава. Није се Јозо противио. Они су отјерали сву сермију и однијели ствари. Позно сам ја још једно своје буре од ракије. Нит сам га тражио, нит су га вратли.

Послије Рата јопет смо нормално живили са шокцима из Ивањске. Нико се није светио. Срби се с њима дружили. Звали и на своју крсну славу и на свадбе. Покољ се више није ни спомињао.“

Драго Шушњар

СВЕДОЧЕЊЕ ПЕТРЕ МИЛОШЕВИЋ (1939)

Када сам у јуну 1999. године ишао из Шушњара у Шутиловиће, с намером да разговарам о покољу с Остојом Шутиловићем (1927), био сам мало залутао код реке Прекуше у Пискавици. Нађем ту једну усамљену жену, која је напасала краву крај Прекуше, па је замолим да ми покаже пут до Шутиловића. Док ме је изводила на прави пут, причала ми је о својој судбини за време Рата.

„За вријеме оног Рата погинли ми отац Милош, мати Ђуја, брат Бране и баба Мара. Отац и мати имали су тада нешто око 40 година. Брат Бране имо шест мјесеци. Не знам ја како сам се спасла. Кажу да ме је спасио старији брат Дане. Он је тада имо шест година, а ја сам имала три. Сестра Данка имала је осам година. Њу су боли. Имала је 12 рана на себи. Имала сам сестру Јованку од 12 година. Она нас је јадна некако избавла и одвела нас горе у Кевеће. Били смо код неке бабе Смевуне. Она је умрла. Имају сад њени синови Вид, Васо, Јово и Бојан.

Касније сам ја била у Кевећима, код бабе Милеве. То је мати Раде Кевећа, који живи тамо неђе у Новом Саду. Он је бијо партизан првоборац. Он зна ко сам ја и како сам преживла код његове мајке. Милева ми је била ко да ми је рођена мајка. Добра мајка. Ја се нјесам удавала. Кад сам родла своју ћер Снежану, нико ме није ћијо примити од моје родбине. Зато што сам родила копице. Примила ме баба Милева, ко мајка. Код ње сам била три године. Послије сам од ње отишла и направла себи нешто мало кућице. И тако сам своје дијете одранила. И сад живим код ње.

Моја родбина што је поклана, није није записано. Брат Дане све зна како је било кад је дошла војска. Он је у Вараждину. Не долази и не чујем га откад се Рватска одвојила од Југославије.“

СВЕДОЧЕЊЕ ОСТОЈЕ ШУТИЛОВИЋА (1927)

Остоја Шутиловић живи у својој великој и лепој новој кући у Шутиловићима, у Пискавици. С њим сам разговарао 22. јуна 1999. године код његове куће. Разговору је повремено присуствовала и његова супруга.

„Рођен сам прије 72 године овде у Шутиловићима, у Пискавици. Шутиловићи се налазе с десне стране пруге из правца од Бање Луке према Приједору. Од пруге смо далеко једно петнаест минута хода. Најближа станица је Шушњарица, која се одлично види испред ове моје куће и од других кућа у Шутиловићима. Шутиловићи се налазе баш у поткозарју. Козара се одавде види добро. Сваки вјетар с Козаре дође до Шутиловића. На Козари има много извора добре воде. И у Шутиловићима има врела на сваком мјесту. Вода долази с Козаре. Боља је од сваког пива. Ово је здраво мјесто. Здравље од Швајцарске. Они који су били у Швајцарској кажу да је ово мјесто љепше и по природи пријатније од икаквог мјеста тамо. Ја нјесам био у Швајцарској, па не знам. Када овдје процвјетају и кад сазрију трешње, наше село личи на рај на земљи. Има дрвета за која се мисли да су стара по више стотина година. Свуда околу свакако дрвеће и цвијеће расте и цвјета. Тако нешто ја нјесам никад није видио. А остарио сам одајући по свијету, по градовима и по селима.

Остоја Шутиловић

За вријеме покоља у фебруару 1942. године у Шутиловићима је било двадесетак кућа. Куће су разбацане по овој заравни, која је мало уздигнута од нашије бара крај ријеке Прекуше. Куће нјесу тако збијене, натијесно једна до друге, ко у другим засецима и селима, јер је ова наша зараван велика, па свако има доста земље уз кућу. Свако има велики воћњак и велику башчу.

До Рата се у Шутиловићима живило скромно, једноставно и мирно. Мени се чини да је то било лијепо, најљепше што може бити. Може бити да се мени тако чини што сам тада био млад. Сигурно је да је свега било довољно за скроман живот, а ничега превише. Добра земља, доста воде, близу пут и жељезничка станица, у Козари доста шуме и испаше, доста стоке, мир и сигурност, близу градови Бања Лука и Приједор. Шта ћеш више? Шокци из Ивањске нам завидили. Они су били сиромашнији од нас. Ја мислим да су они хтјели да побију и истријебе нас Србе, па да узму себи нашу земљу и наша имања. Мислим да је то код њих било јаче од неких националних и религиозних осјећања. Сељак обожава добру земљу више од Бога. Не знам. Ми смо прије Рата ипак живјели у слози са Хрватима из Ивањске, као и са Србима. И наши и њихови вјерски обичаји били су највеће светиње. Нико никога није у том погледу сметао ни узнемиравао. Свако је без проблема узбијао своје. И тако све до Рата 1941. године.

Кад је почео Рат, хрватске власти почеле су премјештати Србе који су радили на жељезници. Мој отац Саво радијо је овдје, на жељезници. Ми смо становали у жељезничкој згради на помоћној жељезничкој станици Шушњарица. Премјештен је са службом на неко друго мјесто, тамо неће иза Ровова. Тамо је тобоже радијо. Никад се није вратио. Изгубио му се траг. Неће га убили.

Овдје су дошле домобранске јединице. Кад су они дошли туде, у Шушњарицу, ми смо морали напустити зграду на жељезничкој станици у Шушњарици. Дошли смо овдје, у Шутиловиће, код очеве браће, а код мојих стричева. Код стричева смо дошли ја, мајка, двије сестре и два брата. Овдје смо ми дошли, чини ми се – знам, да л је био децембар '41. године? А у фебруару '42. године скупила се акција да тргамо пругу. Ја у то вријеме нјесам био упознат пуно ко је организовао акцију. Организовали су наши људи. Највјероватније да је ту било чланова Партије. На-вечер се скупљала акција. Носиће се палије, носиће се кључеви за одвртање оније шrafoва на шинама, оне стеге, носиће се тешки чекићи, мацоли... Ко је шта имао. И ја оћу да идем. Мени мајка не да:

- Немој, Остоја, ићи ти!
- Мама, оћу и ја да идем ш њима да кидам пругу.
- Немој! Ти нећеш ићи. Ја теби не дозвољавам.

Шта ћу? Ја сам још млад. Имао сам тада 14 година. Послушаћу мајку. Снијег је тада бијо велик, можда, отприлике, 70-80 центиметара. Тамо ће су били сметови бијо је много већи, и преко два-три метра.

Ујутро, послије ноћи када је пруга потргана, можда неће око осам сати, примјетила се једна патрола. Дошли од Ивањске. Иде низ пругу одозго. У тој патроли је било пет људи. Ја сам и видио. Били су у униформама. Одавлен се није могло видјети јесу ли усташе или домобрани. Кад су видли да је пруга потргана, они се вратли.

Ону вече и ноћ, кад је пруга тргана, овде је бијо неки Љубо Грујић, партизан, са водом. Он је био командир вода. Каква је његова одлука била, шта је њега руководло да он иде у засједу још један километар одавде, можда и мало више, – то ја не знам. Та је патрола тако нападнута.

Партизани се вратли из засједе. Након неког времена долази воз. Исти дан то је било. Патрола била око осам сати, а онда, да ли у десет, да ли у једанест сати, онда дошо транспорт војске туј до Шушњара. Туј је била једна зграда код пруге, ко помоћна станица у Шушњарима. И туј се икстрцали. И онда су једни ишли уз оне шуме изнад Шушњара, а једни су ошли тамо према Милошевићима, Кевићима и Кнежевићима. А други контингент је отишо вамо, према Шутиловићима и Ђуђићима. Мајка, ко свака мајка, каже:

- Ви ајте! Ја нећу.

Каже да идемо одавде, да бјежимо. Ко да је имала тог дана предосјећај. Е, сад, овај, чуло се да су у Омарској поватали људе и оћерали, а женама и дјечи нијесу ћели ништа. То се чуло прије неколко дана, а не тај дан.

Ми одрасли мушкарци, ја и моја два брата, одемо у село Вериће, према Козари, у један засеок – Радуље. Туј смо били. Е, сад, тај дан исти од Ивањске почели топови да гађају. Падају гранате око Верића поља. А ми смо иза Верића поља. Тамо

има један дијо кућа Лазића, Ђуђића... И ми смо наишли у један поток, у једну јаругу. Туј је мало заклонито. Пошто је зима, ја сам вако, овај, склоно се уз једну врбу, високу. Већ се горе почело да пуца.

Ајд, сад шта ћемо? Не вриједи чекати. Кад смо чули да се воз искрцо, онда ми отишли. Чуо се воз. То је близу одавде. Види се воз. И свира. И све то.

И онда одемо одатлен. И пријеђемо ону стару ћесту. Онда ној није било ове ћесте. Дођемо горе до они Кукића. То су они звали Станови. Тамо су држали стоку. И туј се ми смјестимо. Било нас једно петеро. Зимско вријеме. Заложимо ватру. Хладно иначе вани. Туј смо преноћили. А у ствари, у тим Кукићима била сестра мог оца Саве. Ми преноћли, па ћемо ићи даље. Сјутрадан смо дошли у Шутиловиће. Туј смо се задржали. Онда су сјутрадан мој стриц и још неки дошли овде. Дошла су оба стрица моја. Било је тешко доћи. Ризично.

Усташе су послјије покоља држале положаје. И пуцају они, само ако примјете да се неко креће. Још један дан. Из Пискавице није се још била извукла њива војска.

Кад смо дошли у Шутиловиће, видли смо да је запалита кућа, да је побијено туј. Свиње су неке начеле. Некије и нема. Мања дјеца бјежала под кревет кад су они упали у кућу. Они други побијени пред кућом. И кућа гори.

Не знам како би чоек реко. Необјашњиво. Онде, код оне горе двије куће, код Тривуна Ђуђића, код њи су побили. И овде. Овде су убили некога Голуба Шутиловића. Онда су убили некога Марка Шутиловића. Неког Ђорђу Шутиловића. Али код њи жене и дјецу нјесу дирали. Онда је то било необјашњиво.

Код мене је убијено 18. Мати, сестре, стрине... Њи четри брата – Саво, Цвијо, Пантелија и Драгољуб, са породицама живили су овдје. Мој отац и три стрица у једној задрузи. Отац је бијо на жељезници. Он је бијо најстарији. Стриц Драгољуб бијо се одијелијо, а у једном домаћинству остали су заједно моји стричеви Цвијо и Пантелија с породицама. И бака је још била жива. У мојој фамилији поклато је 18 чељади. Четворица њи су пуким случајем остали. Тројица су и данас живи, а један је '45. умро. Остали су живи Цвијини синови Драго и Рајко. Тада су отприлике имали осам и пет година. Драго је '34, а Рајко '37. годиште. Од Пантелије су били Бранко и Славко. По годинама су туј ко Драго и Рајко. Драгољубова дјеца су поклана сва.

Бијо један дрвени свињац. Њи се четри склонили иза тога свињца. Усташе су пуцале на свињац. Кроз онај дирјек прошло један метак. Усташе Нјесу ишле до свињца. Нијесу и тражили. Бијо велики снијег. Њи су четворица туј сакрити остали живи. Међутим, тројица од њи били су, како би чоек реко, мало јачи и мало слободнији. И њи тројица тај дан крену пртином тамо куд смо ми отишли. А овај један остане. Како су биле оне сеоске зграде брвнаре, Рајко се у једну завуче. Било биљова. И покрије се. Цвијо покојни дође туј. И кад је угледо тај хаос, онда се он разјавуче. Рајко се јави из зграде:

Тата, немој јаукати! Ево мене овде.

Кући су се вратли стричеви Цвијо, Пантелија и Драгољуб. Мој отац није бијо туј. Премјестит је '41. И никад га више нјесмо видли. Стриц Драгољуб пред Рат се одијелијо од браће. Имо је жену и двоје дјеце. Све троје су страдали. Од њега нико није осто. Име његовој жени било је Станка. Не би знао тачно рећи колко је

година имала. По процјени, имала је туј око 30 година. А дјеца су била иста генерација оне дјеце – око 6-7 година. Тај мој најмлађи стриц Драгољуб иселио се горе, ће је и сад. Била велика штала. Стричеви имали доста стоке. Ту шталу на дијоби добио Драгољуб. Он је то себи преградио. У једној половини држо стоку, а у оној друој половини имо оставу. Кад је видила да долази војска, његова жена Станка склонила се с дјецом у шталу и закључала врата.

И кад су они дошли, они су обијали. И нјесу могли ући. Попели су се горе на таван, ће је било сијено, и запали шталу. Тако да је све изгорело. И Станка, и дјеца и стока, и штала и оно ствари. Све је изгорело. Од Драгољуба није остало нико. Његова се лоза угасила.

Она моја два друга стрица, Цвијо и Пантелија, живили су у старој кући, туј доље мало ниже. Кад је наш отац био премјестит, ми смо дошли код стричева, у њиву кућу. Ја не знам је ли се отац био с њима подијелио. Кад су у кући моји стричева примјетили војску, сви су се скупили у ту кућу. И они одозго. И туј су сви и страдали. Нешто су побили, нешто поклали.

Наше су испред куће нам све побили. Кад смо сјутрадан ми дошли, нашли смо њива тјела. Само нјесмо нашли једну стрину, од Пантелије жену, Милицу. Није је било. Оне смо нашли, а ње нема и нема није. Она је бјежала. На кући су у то вријеме била двоја врата. Улаз с оне и улаз с ове стране. Када су усташе улазиле кроз једна, Милица је искочила кроз друга врата. Она, како је бјежала испред њи, доље ниже, они су пуцали у њу. И она је пала у снијег. По њој је пао снијег. И тек након 14 дана њу су туј нашли. И тако је саранили послје.

На оне што су побијени били биле су нападале свиње преко ноћи, док смо ми дошли. Стрину Милицу нјесу истргале. Она је била даље од пртине, сакрива у снијегу. Нападо по њој снијег. И свиње је нјесу нашле. А имале су другу чељад да једу. Тргале су оне пред кућом.

Стоку су отјерали. Мој отац и мајка имали јако добре двије краве. То су отјерали.

Мени страдали мајка Петра и сестре Надежда и Ангелина. Мајка је имала 42 године. Она је 1900. годиште. Сестре су биле мале. Надежда осам, а Ангелина шест година. Ја сам био најстарији. Укупно у фамилији мог оца и моји стричева било мртви 18.

Побијено је још у кући Николе Ђуђића. У Николе Ђуђића су побли жену Стоју и шестеро дјеце, од једне до 17 година. Петеро женске и једно мушко дијете. Боли су. Како су се они згомилали у кући на рпу, онда пушком, митраљезом и пиштољом. Међу њима је остала жива једна Николина ћерка, Душанка. Била рањена. Одведена је на Козару. Тамо су је лијечили. И дан-данас је жива. И она је главни свједок била, сад не могу се сјетити које године, кад је откривен тај усташа који је убио Шутиловиће. Он је откривен послје Рата. И осуђен је он на смрт. Звао се Милан Шимуњић. Он је био из Ивањске. Још је било њи усташа доста из Ивањске. Томића неколико било, болан. Био Томић Иван, па онај Томић Илија, Томић Иво. Сви су били усташе. И други из Ивањске. Ја сам и све добро знао. Они су били близу. Њиве и шуме им крај наши. Одрасто сам с њима.

Илија Томић кријо се све до '48. године. Направио бункер код куће. Јазбину. И кријо се више од три године. Жена му остала носећа и тако се истрагом открило је је. И онда милиција и војска дошли код тог бункера, па удри-порени и удри-порени, али га нјесу уфатили. Убио се.

У кући Љубомира Ђуђића убили су жену и двоје женске дјеце, а у кући Тривуна Ђуђића убили су жену Дмитру и дјевојчицу Крсту од 15 година. У Зрнићима је убијен Павао Зрнић, рођен 1890. године. Његова је кућа била у Шутиловићима.

У офанзиви на Козари у јуну 1942. године, првог дана офанзиве, погинуло је шест Шутиловића и двоје дјеце Паве Зрнића. У ова два засеока, у Шутиловићима и Зрнићима, ће су биле и по једна кућа Поповића и Зрнића, укупно и је убијено 47, и то 39 код куће у покољу и 8 у офанзиви.

Скоро смо на једној сарани почели причати како је овде све мање Срба. Није то само зато што и је доста убијено у Рату 1941-1945. године. Још горе је то што се младићи селе одавлен. Одлазе. А они који остају, неће да се удају и жене. Поп је у том разговору додао да само у једном селу, у Верићима, има неожењени 65 од 25 до 40 година старости. А други је додао да у два сусједна српска села има такви 85.

А овдје су тако добри природни услови за живот какви можда није нема. Како се само замислити и пожељети може. Ко дође у Пискавицу и упозна је једном, увјек јој се диви. И никад је не заборави. Али шта то вриједи кад нема људи? Нема подмлатка довољно. Кад се у њој живот гаси.“

Остоја Шутиловић направио је и предао ми списак побијених у фебруару 1942. године у Шутиловићима, Поповићима, Ђуђићима и Зрнићима. Према подацима до којих је дошао, ово је најкомплетнији списак жртава у тим засеоцима. Побијени су:

1. Шутиловић Петра, жена Саве Шутиловића (рођена 1897. године),
2. Шутиловић (Саве) Надежда (1936),
3. Шутиловић (Саве) Ангелина (1938),
4. Шутиловић Стоја, жена Симеуна Шутиловића (1875),
5. Шутиловић (Раде) Васо (1880),
6. Шутиловић Симеуна, жена Васе Шутиловића (1880),
7. Шутиловић (Васе) Милева (1926),
8. Шутиловић Јела, жена Цвије Шутиловића (1912),
9. Шутиловић (Цвије) Ружа (1928),
10. Шутиловић (Цвије) Јованка (1930),
11. Шутиловић (Цвије) Драгутин (1938),
12. Шутиловић (Цвије) Петар (1940),
13. Шутиловић Милица, жена Пантелије Шутиловића (1903),
14. Шутиловић (Пантелије) Видосава (1930),
15. Шутиловић (Пантелије) Зора (1938),
16. Шутиловић (Пантелије) Мирко (1940),

17. Шутиловић Станка, жена Драгића Шутиловића (1915),
18. Шутиловић (Драгића) Драгојла (1939),
19. Шутиловић (Томе) Ђорђија (1887),
20. Шутиловић (Г.) Ђорко (1893),
21. Шутиловић (С.) Голуб (1878),
22. Шутиловић Марко (1880),
23. Поповић Даринка, жена Луке Поповића (1910),
24. Поповић (Луке) Стоја (1934),
25. Ђуђић (М.) Вук (1880),
26. Ђуђић Јела, жена Вука Ђуђића (1880),
27. Ђуђић Стоја, жена Николе Ђуђића (1898),
28. Ђуђић (Николе) Вида (1925),
29. Ђуђић (Николе) Драгића (1932),
30. Ђуђић (Николе) Славка (1934),
31. Ђуђић (Николе) Миољка (1936),
32. Ђуђић (Николе) Милка (1938),
33. Ђуђић (Николе) Драгутин (1940),
34. Ђуђић Дмитра, жена Тривуна Ђуђића (1900),
35. Ђуђић (Тривуна) Крста (1928),
36. Ђуђић Вида, жена Љубомира Ђуђића (1910),
37. Ђуђић (Љубомира) Драгојла (1930),
38. Ђуђић (Љубомира) Љубица (1937) и
39. Зрнић (С.) Паво (1890).

Остоја Шутиловић је у свом списку навео још 8 лица, која су погинула у јуну 1942. године на Козари, за време Козарске офанзиве. То су: Шутиловћ (Симеуна) Цвијо (1900), Шутиловић (Симеуна) Драгић (1912), Шутиловић (Јована) Ратко (1910), Шутиловић (Јована) Драгић (1906), Шутиловић (Ђорке) Раде (1915), Шутиловић (Голуба) Момчило (1920), Зрнић (Паве) Цвијо (1908) и Зрнић (Паве) Саво (1910).

СВЕДОЧЕЊЕ ЋИРЕ ЗРНИЋА (1922)

Ћиро Зрнић је првоборац и официр из Ослободилачког рата 1941-1945. године. Сада живи у Пискавици са својом супругом. Здрав је и виталан човек, али је потпуно слеп. Бавио се дуго пчеларством. Имао је и преко 100 живих кошница. Када је он изгубио вид, пчеларење су успешно наставили његова супруга и њихови синови, који живе и раде у Бањој Луци, а повремено долазе у Пискавицу. Са Ћиром сам разговарао такође у јуну 1999. године и на касетофон снимио његово сећање на Рат.

„Послије Рата, на једном путовању од Бање Луке до Слатине срео сам једног Хрвата. Заједно смо путовали десетак километара. Кад сам му рекао да сам из Пискавице, он је почео да прича како је за вријеме Рата био у Пискавици, у тој војсци, у домобранској, у усташкој – не сјећам се у којој ми рече. Био је хрватски војник. Рекао ми је да је сваки хрватски војник, поред основног наоружања, добио и поклепану сикирицу са држалицом од три фртаља метра, тако да с њоме може сјећи и људе. Који се војник вратио у јединицу са сикирицом која није била крвава, или да ни он сам није крвав, тај би добио седам дана затвора. Онај Хрват мени све то причао.

Е, сад о Ости Видовићу.

Осто је имао жену и деветеро или десетеро дјеце. То је тамо у Милаковићима. И он се презивао Милаковић, само му је надимак био Видовић. Он је иначе мало говорио. Он ми је причао да је на вратима сваке српске куће било забиљежено колико је ту лица живјело. То су усташе наредиле да се напише. И то су усташе контролисале. Кад су једном усташе дошле, Осто им каже:

– Ево вам прочитајте на вратима колико их треба да има у кући. Сви су вамо у соби.

Усташа га куцнуо по рамену и казао му:

– Ти си једини који искрено говориш. Је л неко побјегао?

– Таман посла!

То ми је Осто причао увече, уочи покоља. Сјутрадан све и једно су убили. Њега су убили на прагу куће његове. Све су их побили.

Ми партизани на Козари одмах смо чули да је у Пискавици извршен покољ. Онда ћемо ми трећи дан, други или трећи дан, с Козаре доћи да се то сахрани. Било нас је с оружјем једно дванест. Најприје смо дошли у Милаковиће. Сахрањивали смо то по ноћи. Дању нисмо смјели. Ивањска, пуна усташа и домобрана, била нам је под носом. Ти никад нјеси могао знати ко је усташа, а ко домобран у тој хрватској војсци. Међу домобранима је било крволока већих од усташа, а међу усташама је било честитих људи, али врло ријетко. Вођа те наше партизанске групе, која се привукла у Милаковиће, био је Млађо Обрадовић. Он је онда био командир чете.

Кад смо дошли тамо, нашли смо ужас. Трећину и више лешева јели су крмци. У Пискавици је увијек било доста крмака. Они се зими не затварају ни у свињац, ни у двориште, већ тако лутају и траже себи храну. Траже жир и жиле од бујади и то једу. Кад су по снијегу нашли побијену чељад коју нико не чува, чопоративно су навалили на њих. Највише су проваљивали трбух и онда јели цријева и осталу изнутрицу. Одмах послѣје покоља усташе су отјрале доста стоке, нарочито Ивањштани, али нису покупили све крмке. Крмци су лутали којекуда у потрази за храном, па их усташе нису могле лако и брзо скупити. А и ноћ је пала прије него су усташе све поклале. Тако су гладне свиње слободно лутале и јеле људе. Видим да су и код тог Остоје свиње јеле чељад. Нешто у кући, а нешто пред кућом. Њега смо нашли на прагу куће. Ту су га усташе убиле. Врата отворена. Свиње тргају, вуку и једу. Не дају се отјерати од лешева. И ми смо лешеве сахранили одмах крај кућа. Нема се времена носити далеко. Стално стрепимо да ће испасти усташе. Знали су они да ће неко доћи да укопава лешеве. Ми смо их ту на брзину покопали. Како-тако. Плитко. Како смо копали раке? А – јооој, брате! Копаш, споро. Велики снијег био онда. Мораш најприје одгрнути снијег. Умориш се док дођеш до земље. Испод снијегу земља није била смрзнута. Само је све то мокро. Блато. Мораш копати. Ја лично сам копао раку и убацивао лешеве у њу. Нема ту мјеста неким осјећањима, као у нормалним временима. Укопаваш што прије можеш, да се не шири зараза и да животиње не једу људе. Понио сам цивилно радно одијело и ту се пресвукао. У њему сам радио. Све било каљаво. Сусњежица и блато. А ноћ. Не смијеш ни свјетло да палиш. Бацаш лешеве у рупу рукама, лопатама. Повучеш и загрћеш. Неке лешеве истргали и појели крмци. Није га било да није начет. Цријева, утроба – све поједено. Највише дјеца. У кући Владе Милаковића нађена је гомила од десетеро. Они су бјежали из сусједних кућа. Усташе их стигле и побиле у Владиној кући. Владо је побегао у долину ниже куће и остао жив. Не могу се сјетити како се зове та долина. Прва до куће. Он је узео бадњак испред своје куће и вукао га за собом по снијегу, да приметне траг. Покољ је био не дуго послѣје Божића, па је бадњак још увијек био код куће. Тај бадњак је Влади спасио живот. Нису га нашли. Он је остао жив. Ђерка његова рањена је у десно раме. И она је остала жива. Остала је инвалид. Три дана је била у тој гомили побијених, тако рањена. Све док ми нисмо дошли. Држала је лијевом руком десну руку, да не цури крв. Заборавио сам јој име (Љубица – Л. Л.). Послѣје неколико мјесеци је умрла. Владиној породици нисмо ни сахрањивали. Нисмо имали времена. Не знам шта је било с његовом побијеном чељадом. Само смо их видјели. Свањивало, па смо морали отићи. Не знам ко је њих укопао.

Кад смо ми дошли, јооој, брате, била пустош. Нјесмо ни гледали има ли крви. Било свега. И крви, и отргнутих цријева, и отргнутих ручица... Свиње тргале. Пустош. И не видиш све добро. Ноћ. По ноћи се једино чуло завијање паса. Пси нису јели људе, иако су и они били гладни. Пси вију кад има лешина и кад има неко зло. Пси неће људе. Ја не знам да хоће. Можда у великој оскудици и глади. Не знам. Ја за вријеме цијелог Рата нисам видио ни чуо да је пас јео људски леш. Овде такође нису дирали људе. Крмци хоће.

Док ми скупљамо и бацамо лешеве у раку, крмци рокћу око нас и насрћу. Грозно. Али мораш. Неко нешто набаца по лешевима – крпу, даску... Шта било. Или ништа. Закопали све то обично. У једну раку све што је било ближе. Набацали смо земљу по њима, па бјежи. Мека земља, снијег, блато. Све. И дуго смо сахрањивали. Уморили се. Укопали, па одмах бјежи право на Козару. Око три-четири сата смо смјели остати. Ништа више. Само по ноћи. По дану ту нисмо смјели доћи. Касније су откопавани и преношени на гробље. То су радиле њихове фамилије.

Наша кућа у Зрнћима била далеко од куће Осте Милаковића, гдје су они покла-ни, једно три фртаља километра. У мјесту Тарашица. Моја мати Томинка чула је за покољ и одмах побјегла. Ја сам прије отишао на Козару, у партизане. Кад је мати чула да је тамо пуцњава, да се чују силни гласови, побјегла је. Неко је јавио отуда. И она је бјежала. Крене сама по великом снијегу према Омарској, код неке Илинке. Ми смо већ у јануару мјесецу били заузели Омарску. Мој одред са Козаре. И кад сам се враћао према Ламовитој горе, кад ли мој брат у приглавцима на ногама и у гаћама стоји. Метнуо мало сламе на снијег и стоји на томе.

– Шта ш ти, Душане, туј? Ђе мати?

– Туј ја дошао. Дошла и она туј.

Душан је био млађи од мене. Он је '25. годиште. Имао је онда шеснаест година. Стоји на слами у приглавцима оним. Имао је на себи мајицу, плетену, од вуне. Све је то слабо и танко на оној хладноћи.

– Душане, јеси л жив стигао?

– Јесам, брате.

Загрлисмо се. Пољубили се ту. Ја у униформи. Била је блуза на мени. Хлаче нису биле војничке. Капа је обично она мица била. Само на њој била звијезда. А то је био вод Млађе Обрадовића. Питам Душана:

– Хоћеш с нама?

– Ђе ћу ваки го, по Богу брате?

И наиђе делегат вода и каже:

– О, изгинула Пискавица. Бога му... Сад ћемо од заробљеника скинути и њега обући.

Било заробљеника. Душан ми исприча како су побјегли. Кад су видјели војску и чули пуцњаву, побјегли су од куће прама Омарској. Душан искочио из куће у гаћама, па бјежи по зими цркавици. Није имао шта друго обући. Сиротиња била. Брат и мајка су тако избјегли покољ. Док су бјежали у колони, стигну их усташе од Ивањске. Ухватили Милана Петраша и клали га. Само су га приклали. Остао је жив. Само је теже говорио. И он је из Пискавице, из Петраша. Остали се разбјежали по снијегу, у шуму и остали живи. Изгледа да те усташе и нису имале задатак да покољу колону.

Душан отишао у партизане. И остао са мном у партизанима. Отишли ми у Бистрицу горе, код Верића. Из Бистрице смо онда ишли према Козари. Кад је црква оно запаљена у Верићима. Она је у мају мјесецу запаљена. Били смо горе у Зрнћима. Био логор. То су други Зрнћи, под Козаром, а не они наши у Пискавици.

Мајка је била неписмена. Авион је у мају мјесецу кружио и бацао летке. Мајка је узела један летак. А пошто је неписмена, није знала шта у њему пише. И један јој дјечко прочита у Бистрици тамо, код Верића:

– Мајко, морате се вратити својој кући. Нема више клања. Нема убијања.

Усташе бацале летке из авиона. И она се врати. Наша кућа није била запаљена. Остала како јесте. Мајка је имала краву и вола. Краву је нашла код шокаца између Ивањске и Мишин-Хана. Крава била на њиви. И оде мајка код шокца домаћина. Она шокица код које је била крава насрне на мајку са сикиром. Хтјела је посјећи. Домаћин се звао Лука Пезић. Шокац. У Пезићевој фамилији мајка је нашла нашу краву. Они јој нису дали краву да је води својој кући. Онда мајка оде до домобранске патроле у Ивањској. У патроли били Загорци. Они су далеко били прикладнији сваком, него ови мјештани ту. Кажу јој:

– Мајко, ево теби патрола од два човјека. И мораће ти дати краву.

И она с патролом дође до те доље куће. До куће Луке Пезића. Ту јој патрола каже:

– Мајко, ти мораш доказати да је крава твоја. Како ћеш доказати? Ти је зови по имену. Ако дође, твоја је.

И мајка оде доље на њиву. Она и патрола нису се још били јавили домаћину Луки Пезићу. Крава је била на њиви. Мати каже:

– Свиленка, оди вамо!

А она:

– Мууу! Мууу!

И дође до мајке. Патрола каже:

– Твоја је. Хајде, води је!

Ништа више није нашла. Ни оног вола. Во отишао вјероватно на клање. Ко зна. Е сад, доведе она ту краву кући. Почине нови живот.“

СВЕДОЧЕЊЕ НИКОЛЕ ЂУЋИЋА (1901)

Сведочења Николе, Душанке и Љубомира Ђуђића и Драгице Милаковић приказана су овде према забелешкама Михајла Стојаковића из 1972. године.

Никола Ђуђић, сељак из истоименог засеока, за време покоља имао је 40 година, а 1972. године, када су забележена његова сећања о покољу, био је старац од 70 година. Он се добро сећао свих детаља из времена покоља. У току причања није побркао ниједну чињеницу, нити је западао у противречности у казивању. Једино је заборавио имена неких убијених, нарочито деце за коју је сигуран да су постојала и да су убијена. Исто тако је несигуран у годинама старости жртава, јер је прошло 30 година од покоља до његовог сведочења, али ту одступања не могу бити велика – по годину-две. У овом тексту године старости сведока и жртава, обично у загради, узете су према казивању сведока.

Никола Ђуђић

У покољу који су извршиле усташе 5. фебруара 1942. године у засеоку Ђуђићима у Пискавици убијени су Николина супруга Стоја и петоро њихове деце. Кћерка Душанка (13) била је тешко рањена, али случајно је преживела покољ. Према Николином сећању, то је било овако:

Тог фебруара била је јака зима са великим снегом, као и предходних дана. За таквог невремена сељаци се не удаљавају од кућа. Излазе напоље само да нахране стоку, насеку дрва пред кућом, донесу воде и обаве остале ситније послове напољу. То раде углавном мушкарци. Жене и девојке спремају храну, перу, крпе, предуткају и везу. Деца се играју или седе доконо. Понеко чељаде оде мало у комшилук на разговор или да се заједнички обави неки посао. Тако је било и у Ђуђићима тих дана. Свет се није удаљавао од кућа и због Рата. У близини су биле усташе (у Ивањској) и партизани (у поткозарју), и једни и други на неколико километара даљине. Партизани су се снабдевали храном у српским селима. Засеоци у Пискавици већ су били повезани пртином.

Претходног дана Стојак Поповић, из суседног засеока Поповића, поручио је Николи Ђуђићу да су у њихово село стигли партизани, па је потребно да се за њих прикупи храна. Никола је добио задатак да скупи што више намирница и да их однесе до основне школе у Верићима, недалеко од Шутиловића и Поповића. У другом засеоку поред Верића, у Зрнићима, били су партизани. То је само поткозарје. Никола је сам обишао домаћинства у Ђуђићима увече 4. фебруара и договорио се шта ће ко дати и где ће донети. Сутрадан, 5. фебруара рано ујутро, позвао је свог синовца Љубомира Ђуђића (30), здравог и снажног човека, да за-

једно обиђу суседни заселак Поповиће, удаљене око 500 метара од Ђуђића, ради прикупљања хране за партизанае. Њих двојица су између 7 и 8 часова кренули према Поповићима и – тако остали живи.

Тек што су кренули од својих кућа, приметили су неколико групица војске у црним униформама, распоређених као у неком неправилно изломљеном стрељачком строју, како журно иду од пруге према Ђуђићима. Било их је око двадесетак. Одмах су знали да су то усташе.

Пошто су предходних ноћи партизани рушили пругу између Ивањске, где су биле усташе, и Приједора, Никола и Љубомир су помислили да су усташе и овог пута дошле ради обезбеђивања пруге. Ипак су им њихов број и брзо кретање према селу унели сумњу и страх, мада дотад није било фронталних напада на мирно српско становништво, нити су усташе залазиле дубље у њихово село.

Одмах су се договорили да Љубомир, коме онако снажном ни високи снег није много сметао, јури према Зрнићима, удаљеним око 4 километара, и да обавести партизанае о доласку усташа у село. Никола је остао да из прикрајка, скривен иза сметова, шумарака и ограда, прати кретање усташа. Видео је како су сви дошли до његове куће у Ђуђићима и како је њих петнаестак продужило према Поповићима истом пртином којом су он и Љубомир кренули пре кратког времена. Усташе су ишле управо за њим. Из страха да га виде, стигну и ухвате, Никола је одмах скренуо с пртине која иде према Поповићима, и то на запад, дубље у село, према кућама Радуља. Тек што је стигао у тај заселак, чули су и он и други људи који су били напољу неправилну пушчану паљбу с друге стране пруге, негде око заселака Милаковића и Милошевића. Из ближих заселака, Ђуђића и Поповића, нису се чули никакви пуцњи, нити гласови људи. У страху и неизвесности прошли су сат-два.

Негде између 9 и 10 сати у Радуље је стигло тридесетак партизана, које је Николин синовац Љубомир нашао у Зрнићима и обавестио о присуству усташа у селу. С њима је стигао и Љубомир, на челу колоне, као водич. Никола их је на брзину обавестио о оном што је видео и чуо: да је једна група усташа отишла у Поповиће, а друга остала у Ђуђићима, код његове куће. Пуцњаву с оне стране пруге чули су и партизани, па им Никола Ђуђић није имао ништа више ново да саопшти.

И партизани су били у неизвесности шта да раде. Командир је наредио пушкомитраљесцу да испали један рафал према Поповићима, очекујући да ће се и усташе огласити узвратном паљбом. Међутим, с оне стране није било никаквог реаговања, никакве пуцњаве, нити се могло уочити какво кретање. Партизани су се одмах потом расподелили у три одељења. Једно је кренуло према Поповићима, једно с Николом у Ђуђиће, а једно преко Саламића према прузи.

Када је Никола с партизанима стигао до своје куће и ушао у собу, нашао је ужасан приказ у њој: соба је била пуна побијене чељади. Цела његова породица, њих седмеро, лежала је по поду, у крви. Нико се не миче и не даје знакове живота. Крв се разлила на поду и прекрила га. Није се била потпуно охладила. Још се пушила, испаравала. Сламарица у соби је запаљена, па је соба била још увек пуна дима, али дим се већ био разредио и у соби се све добро видело. Између ле-

шева и по лешевима врзмају се и скачу свиње, грокћу, скиче и отимају се за поједине делове људског тела које су пооткидале с лешева. Када су усташе побиле Николину жену и децу, утерале су у собу свиње да их раздиру и пре него што су издахнули. Никола и пристигли партизани кратко су посматрали тај ужас и почели да раде што су могли и знали. Отворили су врата и прозоре да изађу свиње и дим. Покретали су и окретали лешеве да виде има ли кога живог. Само једно тело мало се трзало и давало знаке живота. Била је то Николина кћерка Душанка, која је тада имала 13 година.

Никола је уз помоћ партизана извукао своје дете између лешева и из крви и још ту у соби покушао да га усправи на ноге. Међутим, девојчица се мотала и падала као да је мртва, скоро издахнула, али се још није била охладила и укочила. Изгледала је неописиво страшно. Партизани су је изнели из куће и однели у своју амбуланту, која се налазила у суседном селу Бистрици, у засеку Вучковци, у кући Саве Вучковца. Тек се ту видело колико је била израђавана. Била је погођена мецима у обе ноге и у раме. Неколико ребара било јој је поломљено од удараца тврдим предметом у груди.

(Партизани су Душанки успешно лечили ране све до козарске офанзиве у лето 1942. године. Тада је она опет дошла у животну опасност, јер се нашла у фашистичком обручу на Козари. Срећом, излечила је ране, преживела офанзиву и дочекала слободу. После Рата вратила се у родне Ђуђиће под Козаром, где је била и 1972. године, када је испричала своја сећања на покољ, која ће се мало касније овде интерпретирати).

Пошто су Душанку изнели напоље, Никола је почео да прегледа и окреће осталу чељад у локви крви у соби. Тражио је још кога живог. Узалуд. Нико од њих није давао ни најмање знаке живота. Сви су били мртви и полако се хладили и кочили. То су:

Ђуђић Стоја (40), супруга Николе Ђуђића.

Лежала је потрбушке на поду, лицем зароњеним у крв. За појасом јој је остала задевена преслица, а на преслици вуна, такође замочена у крв. Поред ње вретено са намотаном одређеном пређом, такође у крви. С њене друге стране лежало је дете, њен син, Ђуђић (Николе) Драгутин.

Стоја је и даље држала дете у рукама, као да га је бранила својим телом. И на Стојиной глави и на глави детета виделе су се ране од куршума. Обоје су били простређени кроз слепоочнице. Поред њих су лежала крвава и од свиња унакарађена тела остале Николине и Стојине деце:

Ђуђић (Николе) Видосаве (17),

Ђуђић (Николе) Драгиње (10),

Ђуђић (Николе) Славке (8),

Ђуђић (Николе) Миољке (6) и

Ђуђић (Николе) Милке.

Сви су били побијени мецима у главу, углавном у слепоочницу.

Драгојла Ђуђић (15), кћерка Николе и Стоје Ђуђић, убијена је у комшилуку.

Никола је имао седморо деце, а у соби је нашао петоро мртве и једно тешко

рањено – Душанку. Седмог детета, Драгојле (15) није било ни међу мртвима у соби, нити мртве у кући ни у дворишту. Никола се понадао да се негде сакрила и остала жива. Међутим, она је пре покоља била отишла у комшилук, у кућу свог брата од стрица Љубомира, Николиног синовца, који је с њим скупљао храну за партизана. Ту су је усташе убиле заједно с Љубомировом породицом.

Дакле, усташе су 5. фебруара 1942. године поубијале 7 чланова породице Николе Ђуђића и једног члана тешко раниле. После Рата Никола и преживела кћерка Душанка живели су заједно у Ђуђићима. Никола је умро 1980. године, а Душанка је можда још жива.

СВЕДОЧЕЊЕ ДУШАНКЕ ЂУЋИЋ (1929)

Душанка Ђуђић, кћерка Николе и Стоје Ђуђић, и поред тешког рањавања, остала је жива. Када је, 1972. године, испричала своје сећање на покољ, имала је 43 године. Физички се добро држала, а психички је била потпуно здрава, трезвена и смирена. Деловала је продуровљено. Из ње нису избијали злоба и мржња. Причала је смирено, сетно и тужно о мајци, сестрама и брату, који су поубијани једног зимског дана 1942. године у њеној родној кући.

Душанка Ђуђић

Због хладноће и великог снега седmero чељади Николе Ђуђића збило се тог јутра у топлу собу. Осмо, Драгојла (15), била је отишла у комшилук. Тек су били устали и свако се нечим занимао, као и сваког зимског јутра. Неко је ложио ватру, неко се спремао и обувао, а мајка Стоја била је већ узела преслицу и села поред шпорета да преде вуну. Требало је доста плетива за чарапе и џемпере многобројне породице. Зато је Стоја користила сваку прилику да током зиме испреде што више вуне. Већа женска деца помагала су јој доста у кућним пословима, али још нису била вешта у предењу, крпању и помагању мањој деци. Мања деца су се играла и тог јутра и забављала са малим Драгутином и пазила на њега. Тако је почео један обичан зимски дан у једној обичној сеоској кући у Пискавици.

Одједном, изненада, сва чељад у соби су чула како се нагло отварају врата на другој просторији куће, кроз која се улази у кућу, а тек потом из те просторије која се такође зове „кућа“ улази се у собу. Био је дан, а та врата се дању никад не закључавају када има чељади у кући. Ноћу се закључавају. Мајка Стоја је одмах устала и отворила собна врата да види шта се дешава и ко то тако грубо улази. На собним вратима показаше се усташе у црним униформама и са доста великим словом U на капама. По томе су одмах видели да су дошле усташе. Уплашена Стоја повуче се ка средини собе и узме малог Драгутина у наручје, али преслицу и вретено не пушта из руку. Деца се прибију уз њу, па се сви одмичу према зиду од усташа које улазе и приближавају им се. Сви су се јако уплашили и скоро се укочили од страха. Већ се причало да усташе кољу и жене и децу по српским кућама.

Усташе су одмах по уласку у собу, без икаквих речи, извадиле пиштоље иза појаса, прилазиле мајци и деци и пуцале им у главе, са стране, у слепоочнице ако су могли. Један се најпре потпуно приближио Видосави, девојци од 17 година, и из пиштоља пуцао јој у главу. Она је одмах пала без речи и крика. Тада је мајка Стоја завапила:

– Браћо, молим вас да ми не убијате дјецу! Она ништа нису крива. Убите мене, а њи оставите!

Један усташа јој грубо одговара:

– Нисмо ми теби никаква браћа. Ми смо усташе. Убићемо и тебе и дјецу. Само ћемо најприје поубијати твоју дјецу, а онда ћеш и ти доћи на ред.

Тада је један усташа из пиштоља пуцао у Душанку, са мало већег растојања, па је није погодио у главу, већ у раме. Она је пала на под. Усташа је опалио још неколико метака у њу док је лежала и тако јој прострелио ноге. Душанка је тада изгубила свест и не сећа се како су усташе поубијале осталу децу. С њима им је било лакше. Усташе нису зазирале од деце, јер су била слаба и нејака. Убијали су најпре одрасле чланове и већу децу вероватно зато што су рачунале да би мајке и одрасла деца покушали да беже или да се отимају када виде масовно убијање.

Душанка се још сећа како су у собу наврле свиње, које су усташе истерале из свињца и утерале у собу међу топле лешеве. Свиње још нису добиле јутарњи оброк, па су биле гладне. Свиње се зими иначе слабо хране, јер оне што су остале до фебруара не планирају се за скоро клање и не хране се богзна како. Увек су више гладне него сите. Те гладне животиње усташе су утерале међу лешеве. У међувремену су упалиле сламарицу. Дим и скичање свиња повратили су Душанкину свест. Почела је да се гуши. Погледала је и покушала да се дигне. Видела је како свиње гризу, чупају и тргају чељад на поду. Поред прозора је са спољне стране стајао један усташа и гледао у собу кроз отворен прозор. Видео је како Душанка покушава да устане и одмах довикнуо неком тамо напољу:

– У соби је једно живо. Устаје. Шта да радим? Да пуцам?

Душанка је чула како му други глас одговара да не пуца, већ да уђе у собу и да преживелог дотуче ударцом кундака од пушке. Вероватно нису желели да се чује пуцњава у Ђуђићима, а чула би се ако би се пуцало споља. Она пуцњава из пиштоља у соби једва да се чула.

Онај усташа што је стајао поред прозора одмах је ушао у собу и почео да кундаком удара Душанку у груди док је она лежала на поду, у крви. После тога не сећа се ничега више све док се није оствестила у партизанској амбуланти у Бистрици.

* * *

Истог дана усташе су у суседној кући убиле:

Ђуђић Митру, која је тада имала 30 година, и њене две кћеркице,

Ђуђић Крсту (14) и

Ђуђић Зору (12 година).

Смртно погођена Митра пала је на свог сина Божицара (5) и случајно, или намерно, заклонила га својим телом и оделом, па га усташе нису виделе и убиле. Остао је жив.

СВЕДОЧЕЊЕ ЉУБОМИРА ЂУЋИЋА (1911)

Љубомир Ђуђић, који је тог јутра пошао са стрицом Николом да сакупља храну за партизанае, вратио се с партизанима својој кући негде око подне. Није ни слутио шта су усташе починиле у селу, мада је страховао због њиховог присуства.

Док су се он и група партизана приближавали Ђуђићима, чули су неодређену пригушену пуцњаву, најсличнију пуцњима из пиштоља, из правца Ђуђића и Шутиловића. Јача и учесталија пуцњава чула се с друге стране пруге, из правца заселака Милаковићи и Милошевићи. Били су сигурни да се тамо пуца из пушака. Партизани су се онако у трку распоредили по снегу, у стрелце, и насумице отварају ватру док су се приближавали насељима. Усташе су се вероватно од те пуцњаве уплашиле и на време побегле. Оне су биле добри кољачи нејачи, али се нигде нису показале као добри и храбри борци. И тога пута су побегле. Истина, нису знале колико партизана иде према њима, нити како су наоружани. Због тога није ни дошло до оружаног додира између партизана и усташа. Све су усташе побегле пре доласка партизана. Нису стигле да покољу српско становништво у свим кућама, како су желеле и планирале. Тако су партизани својим доласком и пуцњавом прекинули усташка недела и спасли сигурне смрти велики број Срба у Пискавици. Љубомир Ђуђић и други Пискавчани са језом претпостављају шта би било са невиним и мирним српским народом у том селу тога дана да се тако брзо нису појавили и огласили партизани. Усташе су само делимично оствариле свој наум.

Срби у Пискавици и околним селима потпуно су уверени да су покољ извршиле усташе из њиховог комшилука, тј. из суседног села Ивањске. Своја уверења заснивају на сигурним чињеницама.

Прво, и пред Рат се осетило усташко опредељење великог броја католика из Ивањске. То се могло осетити при свакодневним сусретима. Нестало је оне комшијске непосредности и сарадње. Католици су се затварали у свој круг и стално нешто шушкали. А кад су дошли Павелић и Независна Држава Хрватска, они су масовно постајали бахати, дрски и отворено груби према Србима. Неки од њих јавно су говорили и често понављали да ће поклати све Србе у Пискавици и присвојити њихову покретну и непокретну имовину. Срби су и веровали и нису у те њихове претње, али нису имали другог спаса ни излаза већ да чекају своју судбину и да се уздају у несигурну заштиту партизана, којих је у тој фази Рата било мало и уз то слабо наоружаних.

Друго, чињеница да су усташе у покољ дошле управо из Ивањске тако изненада, рано ујутро, по тако хладном и снежном дану, и да су тако прецизно и директно налазиле сваку српску кућу, и то најпре оне са више чељади, уверава Пискавчане да су то знале и могле испланирати и спровести само њихове комшије, које су знале све о Пискавчанима. Можда је међу усташама из Ивањске било и усташа са стране, али Пискавчани мисле да усташе са стране никако не би могле ни знале

саме да тако брзо дођу на прагове српских кућа, без питања и без лутања, и да убијају Србе све док се нису у близини огласили партизани, а потом да се брзо и невидљиво повуку према Шушњарици и Ивањској.

Треће, Пискавчани су знали да су скоро сви одрасли мушкарци у Ивањској били усташе. Тамо су и раније одвођени поједини угледнији и богатији Срби, који се никада нису вратили. Касније су пронађене и њихове гробнице.

Четврто, они су међу кољачима препознавали Иваштаке. Усташе су из Ивањске дошле посебним возом до железничке помоћне станице Шушњарица, јер им је тих 7 километара било предугачко за пешачење по високом снегу, а других саобраћајних средстава није ни било. Сем тога, били су сигурнији у вагонима. А можда су дошли и у оклопном вагону. Не зна се какви су били ти вагони, ни колико их је било. Не зна се тачно ни колико је усташа дошло из Ивањске. Неки су вероватно остали на станици да чувају воз и да обезбеђују повлачење у критичном тренутку.

Љубомир Ђуђић каже да су он и неки људи из Ђуђића, Шутиловића, Поповића и Милошевића чули тог јутра долазак воза до Шушњарице и шкрипу вагона у станици, али то није било ништа необично за људе који живе поред пруге и у близини железничке станице. Сви су мислили да се и тог пута ради о обезбеђивању и одржавању пруге коју су рушили партизани. Људи су страховали, каже Љубомир, али нико није веровао у масовно убијање, јер тога није дотле било ни у Пискавици, ни у ближој околини. Осим тога, Срби су веровали и стално себи и другима понављали да нису ништа криви, а нарочито нејач као што су деца и старији свет, која је и физички слаба и немоћна за чињење насиља и зла, стварање нереда и дизање буне. Људи су стрепели да ће усташе доћи и опет одвести неког појединца – сина, брата, оца, рођака – али напосто нико није рачунао на убијање свакога по реду, јер такво поимање није могло да „седне“ ни у главе ни у душе тих честитих и наивних људи. Усташе су управо рачунале на ту њихову наивност и тако их превариле и побиле. Касније су Љубомир Ђуђић и његова сабраћа проклињали себе и свакога свога што су веровали шокцима из Ивањске, који су се у Рату бусали у прса као највећи Хрвати, и што су им допустили да тако бездушно и тако масовно убијају Србе.

У кући Љубомира Ђуђића све је побијено:

Ђуђић Вида (30), супруга Љубомира Ђуђића, и њихова деца

Ђуђић (Љубомира) Љубица (5),

Ђуђић (Љубомира) Петра (3),

Ђуђић (Љубомира) Рајко (1) и

Ђуђић (Николе) Драгојла (15 година),

која је тог јутра била дошла код њих да са Љубомировом супругом Видом припреми и почне неко ткање. Усташе су је ту затекле и убиле.

Сви су побијени у соби пуцњима пиштоља у главу, у слепоочнице. Као да су то убијање усташе негде училе. Пуцњава се слабо чула.

Љубомир Ђуђић се сећа да су тог дана у Ђуђићима и Поповићима побијени:

Ђуђић Вук (60), његова супруга

Ђуђић Стоја (55) и њихове кћерке

Ђуђић (Вука) Драгојла (15) и
 Ђуђић (Вука) Стојанка (13).
 Кћерке су побијене у суседној, Васиной кући;
 Ђуђић Васо (60), његова супруга
 Ђуђић Симеуна (55) и њихова позна кћерка
 Ђуђић (Васе) Милева (12),
 Ђуђић Драгић () и његове две кћерке,
 Ђуђић (Драгића) () () и
 Ђуђић (Драгића) () (),
 чијих имена и година старости, као ни Драгићевих година старости, Љубомир
 није могао да се сети, али зна да су деца била испод 5, а Драгић око 40 година;
 Ђуђић Голуб (50) и његов син
 Ђуђић (Голуба) Раде (21),
 Ђуђић Ђорђо (60),
 Ђуђић Марко (65) и његова супруга
 Ђуђић Стоја (65),
 Ђуђић Јованка (45) и
 Зрнић Павле (50), који се нашао у гостима код ње;
 Ђуђић (Тривуна) Драгојла (14),
 Ђуђић Милица (30), супруга Пане Ђуђића и њихова деца
 Ђуђић (Пане) Видосава (10),
 Ђуђић (Пане) Мирко (2) и
 Ђуђић (Пане) Перса (11 месеци).
 Усташе су пуцале и у Пану Ђуђића и раниле га, али је он рањен истрчао на су-
 протна врата куће и побегао. Отишао је у партизане и погинуо као борац Друге
 крајишке бригаде на Грмечу 1943. године. Његова кућа је потпуно запустела;
 Поповић Петра (40), супруга Боже Поповића и њихова деца
 Поповић (Боже) Нада (5),
 Поповић (Боже) Гина (3),
 Поповић (Боже) Драгутин (2) и
 Поповић (Боже) Петар (6 месеци), те две сестре Петре Поповић
 () Ружа (12) и
 () Јованка (10).

На крају свог казивања Љубомир Ђуђић истиче да у Поповићима не би нико
 преживео да се нису појавили партизани, јер су усташе убијале све живо што су
 нашле. И он истиче да су сви Срби побијени у собама, и то пуцњима из пиштоља у
 главу, најчешће у слепоочнице, али он је видео и лешеве којима је пуцано у чело.

СВЕДОЧЕЊЕ ДРАГИЦЕ МИЛАКОВИЋ (1934)

Драгица Милаковић имала је на дан покоља 7 година. Покољ је преживела неозлеђена. Њена мајка Василија, смртно рањена, при паду је, инстинктивно, заклонила дете својим телом. Усташе у журби нису тражиле преживеле међу лешевима. Тако је Драгица остала жива прекривена и заклоњена мртвим телом своје мајке. Она се добро сећа усташког дивљања 12. фебруара 1942. године, као и оног што се одмах после покоља причало.

Кућа њеног оца Симе Милаковића налазила се близу железничке пруге. Симо је био један од богатијих и виђенијих људи у Пискавици, честит и цењен домаћин. Такви Срби су усташама највише сметали. Зато су га међу првима узеле за таоца и убиле у једној шуми код Мишин-Хана, католичког села одмах до Ивањске. На месту његове погибије откривена је после Рата гробница са 100 лешева који су били везани жицом, посути кречом и затрпани танким слојем земље. То су све били Срби које су усташе побиле.

Симинова кћерка Драгица испричала је 1972. године своје сећање о доласку усташа у Милаковиће 12. фебруара 1942. године и страдању Срба.

Усташе су стигле у Милаковиће и Милошевиће када је више чељади било напољу, јер се више излазило напоље како је дан одмицао. Неколико група усташа ишло је од пруге према Милаковићима и Милошевићима. Видела их је и Драгица, јер су и деца истрчала напоље када се пронео глас о доласку усташа. Усташе су биле у црним униформама, па су се добро виделе на снегу. Биле су се већ сасвим приближиле када их је Драгица видела. И она се сећа неког белог металног знака на њиховим капама, за који је касније сазнала да је то усташки знак – слово U.

Пристигле усташе су много журиле. Изгониле су чељад из кућа напоље и при том их пожуривале и помало гурале, без веће грубости. Стално су понављале:

– Ајде, ајде! Брже! Напоље!

Нису псовале, претиле, нити су кога удариле. Збуњена и преплашена чељад излазила је на снег и постројавала се како су усташе заповедале, као да ће их сликати. Мајке и други одрасли водили су или носили на рукама децу. Сви су се комешали и прибијали једно уз друго. У нека двопришта усташе су на исто место истерале чељад из више суседних кућа и постројиле их у веће групе.

Породице Симе Милаковића и Остоје Милаковића истерале су пред Симинову кућу, њих укупно 16 из обе фамилије, и ту их 13 побиле. Побијени су:

Милаковић Станка (65), Симинова мајка, Милаковић Василија (42), Симинова супруга, њена снаја, и Симинова и Василијина деца,

Милаковић (Симе) Раде (20),

Милаковић (Симе) Душан (18) и

Милаковић (Симе) Крста (5),

Милаковић Сава (40), супруга Остоје Милаковића, и њихова деца

Милаковић (Остоје) Остоја (20),

Милаковић (Остоје) Живка (14),
 Милаковић (Остоје) Милка (10),
 Милаковић (Остоје) Светка (7),
 Милаковић (Остоје) Даница (6) и
 Милаковић (Остоје) Анђа (2), те
 Милаковић Милосава (18),
 супруга Остоје Милаковића млађег.

Драгица Милаковић

Испред скупљене групе на око двадесетак метара на снегу је стајало десетак усташа с пушкама у рукама. Одједном су из стојећег става почеле да пуцају у постројану чељад, која је почела да јауче, виче и пада као снопље. Драгичина мајка Василија гурнула је Драгицу у снег крај себе пре него што је била погођена, а кад је погођена, срушила се према Драгици и делимично је покрила и закрила својим телом. Усташе су даље пуцале само по онима који су стајали. Све је то трајало врло кратко. Драгица се приљубила уз мајку и није се мицала. Чула је, а делимично и видела, како жене и деца јаучу, кркљају, ропћу, стењу, зову у помоћ и покушавају да се покрену и дигну. Усташе су пуцањем докрајчивале оне који су давали знаке живота. Нису се приближавале лешевима и проверавале да ли је неко остао жив.

Чим су усташе почеле да пуцају по постројеном народу, Драгичина сестра Мијолка (10) скочила је из врсте и почела да бежи низ снежну низбрдицу, трчећи што је брже могла. То је било пре него што је мајка Драгицу гурнула у снег и сама била погођена, па је Драгица добро видела како јој сестра бежи. Један усташа ви-
 као је за њом:

– Стој! Стој, убићу те!

Мијолка се није ни осврнула, већ је даље бежала. Онда усташа припуца за њом. Куршуми је оборе на снег. Остале усташе су за тренутак престале да пуцају по народу и гледале како дете бежи. И скамењени народ је то посматрао, али нико више није покушао да бежи. То је бар донекле скренуло пажњу усташа који су стајали. Тако је можда Мијолка спасла и своју сестру Драгицу. Наиме, усташе су на брзину истресле још неколико рафала по постројеној српској чељади и одмах отишле.

Драгица се није ни макла док по говору и корацима усташа није закључила да су оне отишле. Док је лежала, чула је пуцњаву и код других кућа с обе стране пруге. Изгледа да су усташе брзо схватиле да се приближавају партизани, па су побегле. Тада се Драгица придигла између лешева и погледала на се и око себе. Она је била сва крвава. На њу је цурила крв из мајке и још неког ко се на њу био ослонио после пада. На снегу је лежала рпа тела која су се још трзала и кркљала. По снегу велике црвене мрље. Из лешева крв и даље липти и пробија снег. Драгица види да се још понеко трза и врти, али сви и даље леже. Одједном се из те гомиле подиже њена снаха Јока, такође сва у крви. Одмах је питала Драгицу да ли је рањена, а она јој само климањем главе одговори да није. Драгица није могла да изговори ни једну реч.

Јока је одмах отрчала до Мијољке да види шта је с њом, јер је и она видела када се Мијољка дала у бег. И Мијољка је била жива. Била је рањена у десно раме, али куршум није био смртоносан.

Утом су стигли партизани и неки цивили с њима. Одвели су са собом све троје преживеле чељади. Мијољци су залечили ране, а Јока и Драгица нису ни биле рањене. Мијољка је у лето 1942. године са осталом козарачком децом запала у фашистички обруч и једва, случајно, преживела и тај пакао.

Дочекала је жива и здрава слободу 1945. године. Јока и Драгица такође су дочекале слободу.

Драгица је, уз помоћ Љубомира Ђуђића који је с партизанима први стигао до њихове куће, а који је добро познавао све Милаковиће и Милошевиће, обновила и испричала своја сећања на покољ и присетила се већине имена побијених.

И њене комшије поубијане су на сличан начин као и њена породица. Усташе су истеривале породице пред куће и ту их убијале пуцњима из пушака. Зато се пуцњава и чула и с оне стране пруге, где су били партизани. Слабије, или никако, чула се пуцњава из Ђуђића, Шутиловића и Поповића због тога што су усташе 5. фебруара тамо убијале пиштољима, и то у собама.

По сећању Драгице Милаковић и Љубомира Ђуђића, у Милаковићима и Милошевићима побијени су још и следећи:

Милаковић Раде (50),
 Милаковић Милица (50), супруга Раде Милаковића,
 и њихова деца Милаковић (Раде) Миле (8) и
 Милаковић (Раде) Митра (4);
 Милаковић Мирко (14) и његова сестра
 Милаковић Стака (7);
 Милаковић (Милана) Стана (7),
 Милаковић Новак (60) и његова супруга
 Милаковић Сава (55).

СВЕДОЧЕЊЕ МИЛЕ ПЕТРАШЕВИЋА (1929)

КЛАН НЕДОКЛАН

Миле Петрашевић из села Пискавице, рођен 1929. године, испричао ми је 12. јула 2000. године како су усташе клале његовог оца Милана Петрашевића.

„У Пискавици је било пет кућа Петрашевића. Послје покоља у Милошевићима 5. и 12. фебруара 1942. године ми смо побјегли у сусједно село Радосавску. Тамо усташе нису залазле због устаника. А отац Милан је осто код куће да би спасјо, сачуво нешто. Ако се запали нешто, да гаси. И чуво је ту имовину нашу.

Изнад нашије кућа налази се брдо Градац. Он се попне на Градац, па гледа има ли усташа. Ако нема, дође кући. Усташе су запалиле котар, који је био близу штале, па се и штала запалла. Кад су усташе ошле, он је дошо кући. Успијо је угасти ту једну шталу. Ево, и сад има та штала. Како су га уфатили? Преварили га.

Изишла је њиова извидница из овог потока одоздо, који се зове Гарашица. Ишла су двојица на скијама. И они су изишли горе и стали на те вратњице. Они су приметли да Милан иде озго према њима пртном. И они се слегли за ограду. Један с једне стране вратњица, а други с друге стране. Милан њи није видијо кад се спуштао кући. Чим је он ступио на вратњице, они се дигну. Бајонете на готовс. И уфате га. Они су га попали и почели претражијати. И он је обично волјо попит чашцу ракје и појести чешаљ бијелог лука. И онда је носијо бијелог лука главицу–двије. Увјек то носјо у џепу. Имо обичај вако да убаци чешаљ–два лука у уста кад попије. Носјо је онај кожун, гуњ некадашњи од неучињене овчје коже. Длака унутра. И бијо је џеп, вако, на лијевој страни. И кад су они гурнули руку да виде, да прегледају га, кае један:

– Ууу, мајку му српску! Ево бомбе у џепу.

Он извади. Главица лука.

А испод тога Градца има један до. Ту је цијела сатнија војске изашла. А Милан то није видјо. И сатник бијо ш њима у томе долу. То су биле усташе. Није било друге војске. И кад су та два из извиднице њега довела сатнику, сатник је издо команду војсци да иде доље у Арамбашиће:

– Идите доље у то село и по реду жарте све. А овога ћемо клати.

Стари је причо да је то све чуво. Тад је било око 11-12 сати. Они доље ошли у Арамбашиће. А четри су њи остала са сатником. И стари. Стари препричавао:

– Њи четри – бајонети на пушкама. Мени они командују да легнем на снијег. Да кољу. Да легнем? Лећу, мајку му, потрбушке. Не би ли се ражљутјо, да пукне у мене. Да ме убје из пушке. Да ме не коље ножом. Али уфатише они војници мене и преканташе ме на леђа. Извади један нож, а други њему вели:

– Ево ти мој нож. Оштрији је.

– Нећу. Мајку му јебем српску... Јебо га краљ Петар. Баш оћу да напатим га.

На оном тамо брду, у Милошевићима, исто су заклали чоека на једној њиви. Уроша Миљевића. Ја сом знаво и тога чоека. Није имо једно око. Бијо је више старији чоек, ал млађи од мог оца. Он је побјего из свог села, ал су га стигли на скијама. Отац причо да су рекли:

– Ево, сад смо тамо једног спремили. Сад ћемо и тебе.

– Извади крвав нож. И коље ме. Сује ми српску мајку. Кае да ћемо сви тако проћи. Онда одоше.

Пресјекли су му јабучицу. Само нјесу душник пресјекли. Милан се свега сјећо до краја живота. И причо о томе. Стари није никог позно међу тим усташама. Нико није бијо из Ивањске.

– И они кренли даље од њега кад су све то урадли. И кад су они завршили своје и одмакли се од њега, обзиру се да л је он жив. Да л се врти. Да л неће устат. Стари то прати. Онда се окренјо јопет потрбушке и ставјо своју шубару туј на врат. И тако се ућутјо. Ставјо главу на руку и испод руке и посматро. И онда се повратјо тај сатник њему. И дошо више њега. Ставо и слуша да л је жив. И онда га је шпицом од ципеле три пута у слјепоочницу развуко. Отац говорјо да му је то горе било нег кад га је клало. Да га е горе забољело. И онда му је јопет реко да га сује краљ Петар и да ће све Србе тако средти. И кренли су за војском и они. Сатник и она четри војника одоше доље према Арамбашићима. Војска доље жари, пали. Кога стигне, убије. Тад су убли тога Остоју. И Остоја потеко бјежат у један поток, али они испуцали у њега. И отишли су даље према Пискавици. (Према железничкој станици у Пискавици. – Л. Л.) Тамо е била њива војска. И они ће ту војску да избављају према Ивањско навечер. Онда су успут гонли стоку. Што гођ су нашли живо, они су потјерали. И свиње, и говеда, и...

А мој отац се отлен дигне, па дође својој кући, горе у Петрашевће. Тамо ће смо ми живли. Шубаром затворјо рану. Мого је ићи. И тако је дошо до куће. Кући се вратјо поподне, неће око два сата. Нема никога. Сам он. Легне он у свој кревет. Туј имају одма сусједи наши Оперовићи. Па је туј бијо један пјанац. Волјо пити, па је туј осто арлаокат. Побјего народ, па да се наљуља туђе ракје. Звао се Петар Кнежевић. И он је дошо код старог у кућу. Стари није мого ни говорти, већ је Петру нако руком показиво шта е ш њим. Ал онај супјан није њега мого разумти. Да б му нешто помого, ил нешто... Уваљо се туј поред старог. Лего на под доље. И тако су Милан и Петар туј преноћли.

И сјутрадан се чуло да е Милан заклан. Онда ће доћи моја браћа Коста и Драгољуб из Радосавске отуда. Драгољуб је 19. годиште. А Коста је старји. И пребаце га у сусједне Радусиновиће. У то вријеме усташе туј нису долазле. Ту су партизани држали положај. И он је у тим Радусиновићима једно врјеме лјечјо се. Није било лијека никаквога, него пећи јаја... Ону бјеланчевину привијат на рану.

И излјечјо се стари. Никад му се она јабучица није затворла. Било увјек шупљо, ко шенично зрно. Онако било. И увјек му је присједала рана кад једе. Да л је пролазјо туда ваздух, ја то не знам. Само никад се није могло обрасти.

И живјо је стари до конца ослобођења. До 1945. године. Баш буразор Драгољуб из партизаније дошо. И трећи дан стари умро.“

СВЕДОЧЕЊЕ МАРИЈЕ ШЕВЕ (1915)

ЖЕНА У РАТУ У ПИСКАВИЦИ

Марија Шева је рођена сестра Борислава Шеве, који такође сведочи у овој књизи. Овде је забележено и њено казивање, јер је карактеристично и значајно само по себи. Осим тога, њено казивање помаже да се боље сагледа и схвати Борислав Шева. Марију сам нашао у њеној кући у Бањој Луци 11. јула 2000. године и забележио ово што следи.

„Била борба у фебруару 1942. у Омарској, код Приједора. Боре се партизани отуда, а Швабе и Хрвати овдуда. Боре се крај моје куће. Била ја удата у Омарској, за Бошка Требовца. И ја да провјерим ко пуца, а оно мене – фшћ! Па ме хитну у ћошак та детонација. А мој Бране, син, проодо. Чоек Бошко лежи на земљи. Лежи да га пуцњава не погоди. Кад ме види, каже:

– Јој, јадан, ти си крвава!

А ја имала ону швапску мајицу и шлафрок. Сви потекоше вамо. Ја помокрим се у суд. Оно крв. Од те детонације, мислим. Мој Бошко изиђе пред кућу и јавуче:

– Јој, у помоћ! Ранише ми Марију.

Кад лете Швабе. Лети Швабо доктор и два војника. И мене прегледаше. Каже:

– Живо је дијете. Ви се морате повући одавде. Вечерас ће борба бити.

То један преводи. И одоше. Кад су ошли, скину наши врата са штале и четри чоека на тим вратима мене оћерају у Прцаће. У село једно код Омарске. Кад сом дошла тамо, видим пуно партизана. Ложе ватру на огњишту и грију ноге. И мене смјесте у собу. У фину собу. И ја кажем:

– Јој, људи, дајте ракије!

– Мо, какве ракије! Трудна. Рањена.

Друго дијете ми у стомаку. Бране је прво.

Партизан један даде чутурицу. Ја се напијем. Виде они да сом ја пјана. Кад сом се пробудла, Бошко каже:

– Марија, Омарска гори. Шта ћемо сад?

Онда су тражили коње и кола. Метли ме на санце. Утрпали ме и – кроз Омарску. Смрде паљевине, Боже сачувај! Швабе се и Хрвати побли с партизанима. И мене до ријеке Гомјенице, до моста. Срушена ћуприја. Метли ме на лотре. И свезали ме на лотре. Па ме носе преко Гомјенице. Један напријед, други отраг. И пренесу ме на трегеру. Метли ме на трегер, па ме гурају. Један гура, други вуче. И прећерају ме преко Гомјенице. Дошле друге санце тамо преко Гомјенице. А оне се моје вратле. Нијесу могле пријећи ријеку. И, тако до мрака.

Кад сом дошла у моје Требовце, јавук се уватијо. Моји Требовци, ће сом ја удата. Реко:

– Немојте јавукати! Дајде ми, снашо, лончић бијеле каве, Бог ти дао!

Она ми даде. Јао... Оиј! Роди дијете. Једна соба. Били су сви у тој соби кад ја

роди дијете. Бошко, јетрва... Они изиђоше. Остала само јетрва. Лако га родла. Изнесоше то моје дијете. Босиљка се звала касније. Ја, овај, кажем:

– Снашо, шта му радите? Снашо!

– Купамо га.

– Јој, снашо, донеси га код мене. Код мене га купај.

А они нашли чоека који поправља ноге. У дјетета пребита нога. Од детонације, од гелера? Рањена ја била у трбу. У стомак. И дијете ми било у стомаку. Они га купају тамо, а не дају да ја видим. Реко:

– Снашо, донес ти код мене дијете, да ја гледам како купаш.

Мени рана на стомаку. И, овај, снаша моја кае:

– Немој ти! Ми ћемо.

А тај чоек превијо ногицу. Кад је дијете почело да стоји, стајало у сталцу. Једном ногом почело да стоји. Једну ногу дигло. Реко:

– Бошко, што дијете диже ногу?

– Па, нако.

Кад је умрло, тад сом сазнала да је инвалид. Умрло тачно тај дан кад је се требало родити прошле године. Тад је умрла. Требала се родити трећога марта, а родла се на мјесец дана прије због мог рањавања. Годну дана била жива и више од фебруара до марта. Тад кад је умрла, реко ми је један чоек:

– Дјете је имало пребијену ногу.

Пребијена док је било у стомаку. Ногца није била добро намјештена.

Родла сом још једну ћерку. И ту ћерку родим 1943. Она е сад учитељица у Приједору.

Муж ми Бошко неће за вријеме Рата изгубљо се. Бијо добар ковач у Омарској. Поправљо партизанима пушке и митраљезе. У Омарској све били Хрвати и муслимани и њива војска. Жене и дјевојке под сукњом донесу пиштоље и дјелове пушке и митраљеза што треба поправити. То Бошко поправи у ковачници кријући. Онда јопет жене под сукњом однесу партизанима на Козару.

Кад је Бошко несто, ја одем тати горе у Пискавицу. Звао се Станко Шева. Мој и Борин отац. Имо кућу на жељезничкој станици у Пискавици. Ми смо били у Пискавици кад је Боро бијо у Јасеновцу. Бору је спасла једна Швабица. Је л причо? Пакете слала. Овај мој брат Свето ошо на присилни рад у Њемачку. И тамо упозна се с једном Швабицом. Она Бори слала пакете у Јасеновац. Кукасти крст. То је њега спасло. Борова жена је Бона. Она је једног Талијана ћерка. Из Омарске. Ја сом била у Омарској удата. Чоек ми је радијо у Омарској. Ја у другом стању. Питам ће ћу наћи неку цурцу да служи. Кажу да има у једног Талијана. Стара 15-16 година. Кажу:

– Дјевојчица тамад за тебе.

И њен отац ковач бијо. Презиво се Агоштини. Тај ковач Агоштини имо још четри сина. Два су погинла туј. И Агоштино погино. Два друга сина послје Рата ошла у Италију. Ошла и баба ш њима. У Пренти су били. Они су тамо помрли сви. Нико није сада жив. Бона остала код нас. Привела ја њу себи. Добро ме послужла. И ожени је Боро. Нису имали дјеце. Зарати се. Боро оде у Рат. Оде у Јасеновац. А она буде неће у Лијевч-пољу. Не знам ће буде. Боро се вратјо из Јасеновца.

(Остаје питање да ли је и колико Борина супруга, Италијанка Бона, допринела његовом ослобађању из Јасеновачког логора. О томе ми Бона и Боро нису хтели да говоре. – Л. Л.)

* * *

Мој живот је бијо тежак у Рату. За историју. Аа–јооој! Боже драги. Кад сом дошла у моје Требовце, кад сом се удала, прави се кућа. Село. Ја млада грађанка. Мој отац бијо шеф станице у Пискавици. Моја мајка била пријатна, културна жена. Писмена. Имали крмачу и давали је у село на изрод, на прашење. Краву давали на тељење. И вола под изор. Мати куповала све и давала на село, и на томе заради. Купла 150 дулума земље. Добро смо живли. Били господа. А ја се удала за сељака. И онда ускоро дошо Рат. И – ето. И сада ја шијем на машини и нешто зарадим. А имам 85 година. Мора се живти и радти.“

VII
СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У
ПИСАКВИЦИ И ИВАЊСКОЈ

КОЉУ

НАПОМЕНЕ УЗ СПИСАК

1. Код израде списка жртава у Пискавици и Ивањској коришћена су три извора података:

а) подаци савезне Комисије за попис жртава рата (у даљем тексту: Комисија), бележени 1964. године,

б) подаци Јована Бабића, објављени у бањалучким „Независним новинама“ („Независне новине“, Бања Лука, број 110, 6.5-12.5. 1999) и

ц) подаци до којих сам ја дошао непосредним истраживањем на терену.

Постоје врло велике разлике међу подацима из три наведена извора. Нарочито су честе и велике разлике у годинама рођења жртава;

2. У списку Комисије наведена су само имена жртава из Пискавице, а нема жртава из Ивањске;

3. Највише жртава обухваћено је пописом Комисије. На њеном списку налазе се имена 292 лица побијена у Пискавици. Претпоставља се да су подаци Комисје о жртвама у Пискавици обухватнији и тачнији од података за Дракулић, Шарговац и Мотике, јер је у Пискавици било много, много више живих сведока. Има, међутим, доста техничких пропуста и грешака у писању презимена: Милишевић уместо Милошевић, Соломић уместо Саламић, Караловић и Казаловић уместо Касаловић, Пошогих уместо Пашагић, Жвонар уместо Звонар и тако даље. Има других грешака.

Комисија је својим пописом обухватила све жртве у Пискавици у периоду Рата 1941-1945. године. Зато је њен списак најобимнији;

4. Јован Бабић не наводи извор података за свој списак, у коме су наведена имена 221 жртве. У том списку су најоскуднији подаци. Наведени су само презиме и име жртве, прво слово имена родитеља и година рођења. Ту су многи подаци дискутабилни и нетачни. Каже се да су Милаковићи код Ивањске, а они су у ствари у Ивањској. Покољ у Милаковићима није извршен 5. фебруара, као што се наводи у Бабићевом тексту, већ 12. фебруара. Разлике у годинама рођења појединих жртава у његовом списку у односу на списак Комисије и моје податке крећу се и до 20 година. Професор из Бачке Паланке Борислав Милошевић, коме је у фебруару 1942. године побијено много родбине у Пискавици, скренуо ми је пажњу на бројне нетачности у Бабићевом списку. Па ипак, добро је да имамо и тај списак;

5. Вероватно су најтачнији подаци о жртвама које сам ја бележио у разговору са непосредним сведоцима покоља Даром Милошевић, Данком, Јоком и Душаном Милаковић и другим сведоцима. Они су били у групама које су стрељане, а том приликом стрељани су њихова најближа родбина и комшије. Они су случајно остали живи. Они и сада у већини случајева могу да детаљно опишу жртве. Само

у годинама њиховог рођења нису увек сигурни, али ту одступања по правилу нису велика;

6. Моја намера није била да попишем све жртве у Пискавици и Ивањској, јер то превазилази моје могућности. Пописивао сам само жртве фебруарског покоља, као и у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Иза сваког имена, у загради, назначени су датум и место убиства. У списку Комисије за та лица каже се да су убијена „у директном терору.“

Сведоци су ми наводили и имена мањег броја жртава које су побијене 1941. и 1942. године ван 5. и 12. фебруара. Ја сам онда и те жртве унео у свој списак. И код тих жртава наведени су време и место убиства.

У овај списак од 520 жртава унета су 202 имена које сам ја идентификовао својим истраживањем на терену. То су углавном лица побијена 5. и 12. фебруара 1942. године. У тексту се налази нешто више података о њима;

7. Упоредивањем података из сва три наведена извора може се делимично видети која имена се понављају у различитим списковима. Ту има доста несавладивих тешкоћа. Неки се подаци слажу, а неки су само слични. Нарочито збуњују велике разлике у годинама рођења, а често и име оца. Ако се једно лице налази у сва три списка са истим подацима, а само су године рођења различите, ја сам у том случају у свој списак унео само једно лице ако разлика у годинама рођења не прелази 10. А ако је разлика више од 10 година, онда сам сва таква лица унео у свој списак иако сам у доста случајева веровао да се ту понављају иста имена. Из тога се бар види како се појављују велике разлике у попису жртава.

Према томе, није у Пискавици и Ивањској било 520 жртава, колико их је на списку. Од тога броја треба одузети она лица чија се имена вероватно понављају. Ја сам брисао много имена за која сам закључио да се понављају. Остала, за која нисам сигуран, остављам читаоцима да их они оставе у списку или да их бришу и тако да деле бригу и ризик са мном, због недостатка потпуних података;

8. У списку, иза свих података о жртви, налазе се слова К (Комисија), Б (Бабић) и Л (Лукајић), која показују одакле потичу подаци о жртви.

СПИСАК ПОБИЈЕНИХ

1. Бабић Драгица (Вељко), 1918, (1943). К
2. Бранковић Алекса (Петар), 1908, (1942), К.
3. Букша Рајко (Лаза), (1942, у НОБ-у, Равни гај). К
4. Букша Божо (Станоје), 1909, (1942, у затвору у Б. Луци). К
5. Букша Милутин (Ђуро), 1913, (1944). К
6. Букша Радослав (Симо), 1920, (1942, у НОБ-у, Грмеч). К
7. Бузација (Митар) Милош, 1911, (1942, у НОБ-у, Пискав. Планина). К
8. Бузација Ратко (Никола), 1915, (1942, у НОБ-у, Козара). К
9. Дивљак Милош (Босиљка), 1924, (1944, у НОБ-у, Окучани). К
10. Дивљак Милош (Новак), 1919, (1941, Ивањска). К
11. Драгишић Милорад (Младен), 1927, (1944, логор Стара Градишка). К
12. Драгић Босиљка (Мане), 1925, (1943, Пискавица). К
13. Драгић Драгомир (Стево), 1912, (1944, у НОБ-у, Ивањска). К
14. Драгић Драгутин (Милош), 1903, (1943, Пискавица). К
15. Драгић Марко (Мане), 1923, (1943, у НОБ-у, Мркоњић). К
16. Драгић Милан (Јевто), 1923, (1943, у НОБ-у, Ср. Митровица). К
17. Драгичевић Ђуро (Душан), 1924, (1943, у НОБ-у, Травник). К
18. Драгичевић Мара, 1882, (1942, Пискавица). К
19. Драгичевић Војислав (Јован), 1921, (1943, у НОБ-у, Турјак). К
20. Ђуђић безимено дете Драгића Ђуђића, (5. 2. 1942, Пискавица).Л
21. Ђуђић Ђорђо, 1881, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
22. Ђуђић Дмитра, 1900, супруга Тривуна Ђуђића, (5. 2. 1942, Пискав.). Л
23. Ђуђић Драгиња (Никола), 1923, (1942, Пискавица). К
24. Ђуђић Драгиња (Никола), 1932, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
25. Ђуђић Драгојла (Божо), 1939, (5. 2. 1942. Пискавица). Л
26. Ђуђић Драгојла (Никола), 1926, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
27. Ђуђић Драгојла (Тривун), 1937, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
28. Ђуђић Драгојла (Вук), 1927, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
29. Ђуђић Драгутин (Никола), 1940, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
30. Ђуђић Гавро (Никола), 1941, (1942. Пискавица). К
31. Ђуђић Гина (Божо), 1938, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
32. Ђуђић Голуб, домаћин, 1891, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
33. Ђуђић Јела, супруга Вука Ђуђића, 1880, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
34. Ђуђић Јованка, домаћица, 1897, (5. 2. 1942, Пискабвица). Л
35. Ђуђић Крста (Т.), 1918. Б
36. Ђуђић Крста (Тривун), 1928, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
37. Ђуђић Крста (Тривун), 1940, (1942, Пискавица). К
38. Ђуђић Марко, 1887, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
39. Ђуђић Милева (Васо), 1929, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
40. Ђуђић Милица, супруга Пане Ђуђића, 1911, (5. 2. 1942, Пискавица). Л

41. Ђуђић Милка (Никола), 1938, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
42. Ђуђић Мијољка (Никола), 1936, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
43. Ђуђић Мирко (Пане), 1939, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
44. Ђуђић Нада (Божо), 1936, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
45. Ђуђић Никола (Саво), 1922, (1942, у НОБ–у, Јабланица). К
46. Ђуђић Перса (Пане), 1941, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
47. Ђуђић Петар (Божо), 1941, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
48. Ђуђић Петра (Љубомир), 1938, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
49. Ђуђић Љубица (Љубомир), 1937, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
50. Ђуђић Раде (Дмитар), 1897, (1942, Пискавица). К
51. Ђуђић Раде (Голуб), 1920, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
52. Ђуђић Рајко (Љубомир), 1941, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
53. Ђуђић Ратко (Г.), 1913. Б
54. Ђуђић Ружа, сестра Петре Поповић, 1929, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
55. Ђуђић Симеуна, супруга Васе Ђуђића, 1887, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
56. Ђуђић Славка (Никола), 1934, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
57. Ђуђић Стоја, супруга Марка Ђуђића, 1887, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
58. Ђуђић Стоја, супруга Николе Ђуђића, 1898, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
59. Ђуђић Стоја, супруга Вука Ђуђића, 1886, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
60. Ђуђић Стојанка (Вук), 1929, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
61. Ђуђић Васо, 1881, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
62. Ђуђић Вида (Миле), 1913, (1942, Пискавица). К
63. Ђуђић Вида (Никола), 1924, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
64. Ђуђић Вида (Љ.), 1922. Б
65. Ђуђић Вида, супруга Љубомиура Ђуђића, 1910, (5. 2. 1942, Пискав.). Л
66. Ђуђић Видосава (Пане), 1931, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
67. Ђуђић Вук (М.), 1880, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
68. Ђуђић Зора (Тривун), 1937, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
69. Гајић Ђорђе, 1903. Б
70. Гајић Ђорђо, 1980, (1942, Пискавица), К
71. Глигић Ђурђија, 1896, (1942, Бистрица). К
72. Големовић Драгољуб (Миле), 1925, (1944, у НОБ–у, Сански Мост). К
73. Гранула Видак (Марко), 1919, (1944, у НОБ–у, Пискавица). К
74. Грујић Милан (Јово), 1916, (1941, у НОБ–у, Драготиња). К
75. Грујић Милош (Раде), 1908, (1944, у НОБ–у, Бања Лука). К
76. Грујић Мирко (Стојан), 1920, (1942, Пискавица). К
77. Грујић Новак (Симеун), 1908, (1942, Пискавица). К
78. Грујић Остоја (Станоје), 1911, (1942, у НОБ–у, Купрес). К
79. Грујић Петар (Вујо), 1892, (1942, Пискавица). К
80. Гунић Адам (Сулејман), 1935, (1942, Пискавица). К
81. Гунић Рејхан (Сулејман), 1940, (1942, Пискавица). К
82. Гунић Турхан (Сулејман), 1937, (1942, Пискавица). К
83. Ивановић Симо (Ристо), 1910, (1942, у НОБ–у, Марићка). К

84. Јакић Јуре (Анто), 1914, (1941, у НОБ-у, Бања Лука). К
85. Јоргић Божо (Јован), 1892, (1942, Пискавица). К
86. Јоргић Божо (П.), 1898. Б
87. Јоргић Бошко (Новак), 1927, (1943, у НОБ-у, Санџак). К
88. Јоргић Лука (Новак), 1930, (1943, Грмеч). К
89. Јоргић Марко (Лазо), 1912, (1942, у НОБ-у, Пискавица). К
90. Јоргић Милева (Лазо), 1915, (1942, Верићи). К
91. Јоргић Мирко (Новак), 1925, (1942, у НОБ-у, Јошавка, Б. Лука). К
92. Јоргић Ратко (Васкрсија), 1917, (1944, у НОБ-у, Грмеч). К
93. Јоргић Роса (Чако), 1892, (1942, Пискавица). К
94. Јованић Душан (Симо), 1911, (1942, у НОБ-у, Козара). К
95. Јованић Новак (Миле), 1907, (1942, у НОБ-у, Марићка). К
96. Јованић Остоја (Симо), 1908, (1942, у НОБ-у, Бихаћ). К
97. Јованић Рајко (Новак), 1927, (1943, Пискавица). К
98. Кајкут Раде (Глигорије), 1924, (1942, у НОБ-у, Козара). К
99. Кајкут Ратко (Васо), 1920, (1943, у НОБ-у, Котор Варош). К
100. Каљанчић Остоја (Џвијо), 1889, (1942, у НОБ-у, Пискавица). К
101. Караловић Павел (Михајло), 1882, (1942, Пискавица). К
102. Касаловић Симеона, 1905. Б
103. Касаловић Мика (Р.), 1915. Б
104. Касаловић Миле (С.), 1888. Б
105. Касаловић Миле (С.), 1925. Б
106. Касаловић Милева (В.), 1900. Б
107. Касаловић Миља, 1887, тетка Даре Милошевић (1942). Л
108. Касаловић Павле (М.), 1889. Б
109. Касаловић Павле, домаћин, 1900, (1941). Л
110. Касаловић Смеуна, 1900, супруга Павла Касаловића, (1942). Л
111. Касаловић Спасоја (Глишо), 1900, (1942, у НОБ-у, Козара). К
112. Касаловић Вида, супруга Вида Касаловића, 1909, (1942). Л
113. Катић Станоја (Томо), 1914, (1942, у НОБ-у, Козара). К
114. Кесеровић Госпа, 1900, (1943, Ивањска). К
115. Кесеровић Милан (Лазо), 1923, (1942, у НОБ-у, Купрес). К
116. Кесеровић Тодор (Марко), 1928, (1943, у НОБ-у). К
117. Кесеровић Тодор, 1894, (1944, Бања Лука). К
118. Кевић Бранко (Ђорђе), 1911, (1942, у НОБ-у, Бос. Нови). К
119. Кевић Џвијета (Ј.), 1925. Б
120. Кевић Џвијо (Јово), 1918, (1944, у НОБ-у, Рудо). К
121. Кевић Јован (Јово), 1867, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
122. Кевић Миле, 1868, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
123. Кевић Остоја, 1886, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
124. Кнежевић Живко (Милан), 1921, (1943, у НОБ-у, Сански Мост). К
125. Кнежевић Божидар (Миле), 1921, (1942, Пискавица). К
126. Кнежевић Бошко (Станоје), 1921, (1942, Пискавица). К

127. Кнежевић Цвијета, (С.) 1890. Б
128. Кнежевић Драгољуб (Раде), 1927, (1944, у НОБ–у, Бања Лука). К
129. Кнежевић Драгољуб (Секула), 1910, (1942, у НОБ–у, Пискавица). К
130. Кнежевић Душан (Марко), 1896, (1941, Пискавица). К
131. Кнежевић Илија (Б.), 1905. Б
132. Кнежевић Илија (Пејо), 1900, (1943, Пискавица). К
133. Кнежевић Јован (Марко), 1910, (1942, Пискавица). К
134. Кнежевић Лука (Бјелан), 1919, (1942, Пискавица). К
135. Кнежевић Милан (Секула), 1923, (1943, у НОБ–у, Сански Мост). К
136. Кнежевић Милан (Стојко), 1910, (1942, Пискавица). К
137. Кнежевић Мирко (Раде), 1900, (5. 2.1942, Пискавица). Л
138. Кнежевић Остоја (Јован), 1913, (1945, у НОБ–у, Бос. Нови). К
139. Кнежевић отац Ратка Кнежевића, пружни радн., одведен 2.8.1942. Л
140. Кнежевић Петар (Пеја), 1885, (1942, Пискавица). К
141. Кнежевић Љубо (Р.), 1919. Б
142. Кнежевић Љубо (Раде), 1920, (1942, Пискавица). К
143. Кнежевић Секула (Јово), 1880, (1941, Пискавица). К
144. Кнежевић Секула (М.), 1888. Б
145. Кнежевић Славко (Спасоје), 1925, (1943, у НОБ–у, Б. Градишка). К
146. Кнежевић Станоје (Ђоко), 1859, (1942, Пискавица). К
147. Кнежевић Стеван (Никола), 1881, (1942, Пискавица). К
148. Кнежевић Стојка (Ј.), 1888. Б
149. Кнежевић Томо (Ђорђе), 1914, (1942, у НОБ–у, Пискавица). К
150. Кнежевић Тривун (Никола), 1918, (1942, Пискавица). К
151. Кнежевић Тривуна (С.) 1914. Б
152. Костић Јелка (М.), 1913. Б
153. Ковачевић Цвијо (Јефто), 1892, (1942, Раковац, Б. Лука). К
154. Кременовић Јован (Михаило), 1900, (1944, Пискавица). К
155. Крпељ Драго (Бјелан), 1926, (1943, у НОБ–у, Бјелинци, Херцег.). К
156. Лакић Душан (Алекса), 1923, (1944, у НОБ–у, Топола). К
157. Лакић Спасоја (Цвијо), 1922, (1943, у НОБ–у, Бос. Нови). К
158. Лакић Вељко (Бјелан), 1910, (1941, Ивањска). К
159. Латинчић Манојло (Јово), 1903, (1942, у НОБ–у, Бос. Градишка). К
160. Лазић Живко (Благоја), 1923, (1943, у НОБ–у, Сарајево). К
161. Малиновић Миливој (Глишо), 1925, (1943, у НОБ–у, Козара). К
162. Марић Душан (Михаило), 1914, (1942, у НОБ–у, Купрес). К
163. Марић Јованка (Андрија), 1885, (1943, Пискавица). К
164. Марић Ратко (Михаило), 1916, (1944, у НОБ–у, Бос. Градишка). К
165. Марић Ристо (Стојан), 1881, (1943, Пискавица). К
166. Марић Стојан (Раде), 1921, (1945, у НОБ–у, Загреб). К
167. Мејић Мирослав (Јован), 1925, (1945, у НОБ–у, Госпић). К
168. Мијатовић Богдан (Новак), 1924, (1945, у НОБ–у, Бања Лука). К
169. Мијатовић Спасоја (Митар), 1903, (1943, у НОБ–у, Ивановац). К

170. Милаковић Живка (Остоја), 1929, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
171. Милаковић Живко (В.), 1923. Б
172. Милаковић Чедо, 1892, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
173. Милаковић Анђа (Остоја), 1939, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
174. Милаковић Анђелка (В.), 1927. Б
175. Милаковић Божидар (Симо), 1925, (1944, Стара Градишка). Л
176. Милаковић Бошко (Симо), 1921, (1944, Стара Градишка). Л
177. Милаковић Бранислав (Раде), 1941, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
178. Милаковић Даница (Остоја), 1935, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
179. Милаковић Драгица (Млађен), 1932, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
180. Милаковић Душан (Симо), 1918, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
181. Милаковић Душанка (М.), 1925. Б
182. Милаковић Гавро, отеран у лето 1942. у Мишин Хан. Тамо убијен. Л
183. Милаковић Гина (Млађен), 1941, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
184. Милаковић Глишо, одведен у августу 1941. Изгубио му се траг. Л
185. Милаковић Гојко, 1910, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
186. Милаковић Госпава (М.), 1935. Б
187. Милаковић Јованка, мати Стојана М., 1883, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
188. Милаковић Крста (Симо), 1939, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
189. Милаковић Мара (Ј.), 1869. Б
190. Милаковић Мара (О.), 1879. Б
191. Милаковић Мара (О.), 1910. Б
192. Милаковић Мара (П.), 1887. Б
193. Милаковић Марија (С.), 1906. Б
194. Милаковић Милан (М.), 1936. Б
195. Милаковић Милан (Никола), 1940, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
196. Милаковић Миле (Г.), 1931. Б
197. Милаковић Миле (Раде), 1933, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
198. Милаковић Миленко (М.), 1937. Б
199. Милаковић Милица, супруга Раде М., 1897, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
200. Милаковић Милка (Остоја), 1931. Л
201. Милаковић Милка (В.), 1925. Б
202. Милаковић Милка, супруга Гојка М., 1911, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
203. Милаковић Милосава, супр. Остоје М., 1923, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
204. Милаковић Милован (Чедо), 1929, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
205. Милаковић Мира (Млађен), 1930, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
206. Милаковић Мирко (Радомир), 1832, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
207. Милаковић Митра (Раде), 1937, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
208. Милаковић Момир (Раде), 1936, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
209. Милаковић Недељко, пре покоља убијен у Мишин-Хану. Л
210. Милаковић Ненад (Никола), 1929, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
211. Милаковић Никола (Томо), 1895, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
212. Милаковић Новак (Т.), 1895. Б

213. Милаковић Новак, 1881, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
214. Милаковић Ново (Г.), 1933. Б
215. Милаковић Осто, убијен 1941. на извору, где му је и гроб. Л
216. Милаковић Остоја (Остоја), 1921, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
217. Милаковић Пава (Чедо), 1927, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
218. Милаковић Петар (Митар), 1900, (1942, Ивањска). К
219. Милаковић Петра (В.), 1938. Б
220. Милаковић Петра, супруга Чедо М., 1893, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
221. Милаковић Петра, супруга Владе М., 1907, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
222. Милаковић Предраг (Гојко), 1939, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
223. Милаковић Љубица (Млађен), 1934, (12. 7. 1942. Ивањска). Л
224. Милаковић Љубо (О.), 1935. Б
225. Милаковић Раде (Симо), 1921, (5. 2. 1942, Ивањска). Л
226. Милаковић Раде, 1894, одведен у августу 1941. Л
227. Милаковић Радмила (Гојко), 1941, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
228. Милаковић Рајко (Владо), 1936, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
229. Милаковић Ристо (Н.). Б
230. Милаковић Роса (Г.), 1900. Б
231. Милаковић Роза, Хрватица, супр. Гавре М., (12. 2. 1942, Ивањска). Л
232. Милаковић Сава, супруга Николе М., 1897, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
233. Милаковић Сава, супруга Осте М., (1944, Ивањска). Л
234. Милаковић Сава, супруга Остоје М., 1901, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
235. Милаковић Сава, супруга Саве.М., 1886, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
236. Милаковић Саво, одведен у августу 1941. Изгубио му се траг. Л
237. Милаковић сестра Уроша Милаковића, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
238. Милаковић Симеун (Ј.), 1873. Б
239. Милаковић Симо (Смеун), 1885, отеран у лето 1941. и убијен. Л
240. Милаковић Смеун, 1860, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
241. Милаковић Стака (Марко), 1881, (1942, Ивањска). К
242. Милаковић Стака (Н.), 1934, (12. 2. 1934, Ивањска). Л
243. Милаковић Стака (О.), 1914. Б
244. Милаковић Стака (Т.), 1919. Б
245. Милаковић Стака, супруга Смеуна М., 1860, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
246. Милаковић Стана (Милан), 1934, (12. 2. 1934, Ивањска). Л
247. Милаковић Станка, 1887, мати Симе М., (12. 2. 1942, Ивањска). Л
248. Милаковић Стоја, 1885. Б
249. Милаковић Светко (Остоја), 1936. Л
250. Милаковић Светко (В.), 1929. Б
251. Милаковић Танасије, 1885. Б
252. Милаковић Тешо (Ј.), 1881. Б
253. Милаковић Тешо (С.), 1888. Б
254. Милаковић Тодора, 1907, супруга Стојана М.,(12.2.1942, Ивањска). Л
255. Милаковић Василија, 1890, супруга Симе М., (12. 2. 1942, Ивањска). Л

256. Милаковић Видосавка (Ђ.), Б
257. Милаковић Витомир (Млађен), 1936, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
258. Милаковић Вукосава, супр. Владе М., 1907, (12. 2. 1942, Ивањска). Л
259. Милаковић Зорка (О.), 1933. Б
260. Милошевић Ђорђо (Џвијо), 1885, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
261. Милошевић Ђуја (М.), 1889. Б
262. Милошевић Ђуја, супруга Милоша М., 1910, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
263. Милошевић Бјелица (Јован), 1939, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
264. Милошевић Благоје–Голуб, брат Симе М., (5. 2. 1942, Пискавица). Л
265. Милошевић Борислав (Коста), 1931, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
266. Милошевић Бранко (Милош), 1937, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
267. Милошевић Џвијета (Јован), 1918, супр. Косте М., (12.2.1942, Писк.). Л
268. Милошевић Деса (Светко), 1936, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
269. Милошевић Деса (Васкрсија), 1933, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
270. Милошевић Доста (Владо), 1939, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
271. Милошевић Драгица (К.), 1928. Б
272. Милошевић Драгиња, супр. Васкрсије М., 1910, (12. 2. 1942, Писк.). Л
273. Милошевић Драгољуб (Коста), 1932, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
274. Милошевић Драгутин (Лука), 1907, (1943, у НОБ–у, Бос. Нови). К
275. Милошевић Јарослав (Радивој), 1935, (1942, Пискавица). К
276. Милошевић Јелица (Ј.), 1938. Б
277. Милошевић Јелка (Коста), 1923, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
278. Милошевић Јелка (Крсто), 1925, (1942, Пискавица). К
279. Милошевић Јерко (Ј.), 1920. Б
280. Милошевић Јован (Томо), домаћин, 1885, спаљен у локомотиви. Л
281. Милошевић Јово (К.), 1938. Б
282. Милошевић Коса (Чедомир), 1941, (1942, Пискавица). К
283. Милошевић Коса (Светко), 1937, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
284. Милошевић Коста (С.), 1934. Б
285. Милошевић Коста (Стојан), 1900, (1942, Пискавица). К
286. Милошевић Коста, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
287. Милошевић Мара (Р.), 1889. Б
288. Милошевић Мара, 1872, мати Милоша М., (12. 2. 1942, Пискав.) Л
289. Милошевић Марија (М.), супруга Стојана М., (12. 2. 1942, Пискав.). Л
290. Милошевић Марија (Милош), 1937, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
291. Милошевић Марија (Светко), 1940, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
292. Милошевић Милан (Лазо), 1890, Пискавица). К
293. Милошевић Милан (О.), 1913. Б
294. Милошевић Милан, старац, брат Симе М., (12. 2. 1942, Пискавица). Л
295. Милошевић Милка (Ј.), 1897. Б
296. Милошевић Милош (Раде), 1905, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
297. Милошевић Миодраг (Јован), 1939, (1942, Пискавица). К
298. Милошевић Миља, супрга Светка М., 1900, (12. 2. 1942, Пискавица). Л

299. Милошевић Момир (М.), 1935. Б
300. Милошевић Нада (Коста), 1938, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
301. Милошевић Небојша (Велимир), 1934, (1942, Пискавица). К
302. Милошевић Недељко (Васо), 1908, (1942, Пискавица). К
303. Милошевић Невенка (К.), 1940. Б
304. Милошевић Павле (Коста), 1935, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
305. Милошевић Перо (Раде), 1908, (1942, Бања Лука). К
306. Милошевић Перо (Стојак), 1914, (1943, у НОБ–у, Козара). К
307. Милошевић Перса (Р.), 1907. Б
308. Милошевић Петар (Коста), 1935, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
309. Милошевић Радан (Ј.), 1941. Б
310. Милошевић Радивој (Бошко), 1936, (12. 2. 1941, Пискавица). Л
311. Милошевић Радивој (Јевто), 1900, (1942, Пискавица). К
312. Милошевић Радован (Јован), 1923, (1942, у НОБ–у, Јајце). К
313. Милошевић Роса, 1922. (12. 2. 1942, Пискавица). Л
314. Милошевић Роса, супруга Милоша М., 1922, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
315. Милошевић Ружа (Ристе), супруга Владе М., (5. 2. 1942, Пискавица). Л
316. Милошевић Ружа (Светко), 1930, (1942, Пискавица). К
317. Милошевић Ружа (Светко), 1932, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
318. Милошевић Савка (Ђ.), 1915. Б
319. Милошевић Савка (Раде), супруга Ћире М., 1892, (12. 2. 1942). Л
320. Милошевић Симеуна (П.), 1893. Б
321. Милошевић Симо (Лазо), 1890, Пискавица). К
322. Милошевић Симо, 1876, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
323. Милошевић Славка (Бошко), 1938, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
324. Милошевић Славка (Бошко), 1939, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
325. Милошевић Славко (Бошко), 1941, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
326. Милошевић Славко (Раде), 1919, (1942, у НОБ–у, Козара). К
327. Милошевић Станка (Жарко), 1941, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
328. Милошевић Станоје (Павле), 1942, (1944, у НОБ–у, Ивањска). К
329. Милошевић Стојак (Глигорије), 1880, (1943, у НОБ–у, Грмеч). К
330. Милошевић Стојан (Томо), 1880, (1942, Пискавица). К
331. Милошевић Стојка (Јован), 1936, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
332. Милошевић Стојко (Ј.), 1937. Б
333. Милошевић Стојна (Владо), 1941, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
334. Милошевић Томо (Ћиро), 1932, (1942, Пискавица). К
335. Милошевић Томо (Ћиро), 1935, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
336. Милошевић Тривуна, 1920, супруга Бошка М., (12. 2. 1942, Пискав.). Л
337. Милошевић Урош (Спасоја), 1914, (1942, Пискавица). К
338. Милошевић Василија (Раде), 1920, (1943, у НОБ–у, Грмеч). К
339. Милошевић Васкрсија (Р.), 1932. Б
340. Милошевић Васкрсија, отеран у Приједор пре покоља. Нестао. Л
341. Милошевић Васо (Ђурађ), 1905, (1942, у НОБ–у, Сански Мост). К

342. Милошевић Велимир (Јевто), 1904, (1942, Пискавица). К
343. Милошевић Вида (Васкрсија), 1937, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
344. Милошевић Војин (Васкрсија), 1939, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
345. Милошевић Војин (Васкрсија), 1939, (1942, Пискавица). К
346. Милошевић Вукосава, супруга Јована М., 1901, (12. 2. 1942, Писк.). Л
347. Милошевић Вукосаве син, пасторак Јов. М., 1937, (12. 2. 1942, Писк.). Л
348. Милошевић Здравка (Михајло), 1920, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
349. Милошевић Здравко (Б.), 1940. Б
350. Милошевић Зора (Владо), 1935, (1942, Пискавица). К
351. Милошевић Зора (Владо), 1936, (12. 2. 1942, Пискавица). Л
352. Миљевић Недељко (М.), 1907. Б
353. Миљевић Урош (М.), Л
354. Нада из Драгочаја, 1932, код Сенке Милаковић, (12. 2. 1942, Писк.). Л
355. Ожеговић Душан (Лука), 1900, (1943, у НОБ-у, Травник). К
356. Ожеговић Јован (Тривун), 1925, (1943, у НОБ-у, Хан-Кола, Б, Лука). К
357. Ожеговић Милак (Јован), 1903, (1943, Пискавица). К
358. Пашагић Божидар (Арсо), 1910, (1942, у НОБ-у, Купрес). К
359. Пашагић Бранко (Тома), 1909, (1943, у НОБ-у, Травник). К
360. Пашагић Милан (Остоја), 1900, (1944, у НОБ-у, Бања Лука). К
361. Пашагић Миодраг (Стојан), 1921, (1943, у НОБ-у, Турјак). К
362. Пашагић Обрад (Стојан), 1910, (1943, у логору Стара Градишка). К
363. Пашагић Урош (Васо), 1917, (1942, у НОБ-у, Равни Гат). К
364. Петраш Мијат (Стеван), 1890, (1942, Пискавица). К
365. Петраш Милан (Ђуро), 1881, (1942, Пискавица). К
366. Петраш Миливој (Остоја), 1901, (1941, Ивањска). К
367. Петраш Пане (С.), 1893. Б
368. Петраш Пане (Стеван), 1881, (1942, Пискавица). К
369. Петрашевић Госпава (Јосип), 1901, (1942, у НОБ-у, Грмеч). К
370. Петрашевић Ковиљка (Миливој), 1924, (1942, у НОБ-у, Пискавица). К
371. Петрашевић Пане, 1908. Б
372. Петрашевић Винка (Миливој), 1928, (1941, у НОБ-у, Црна Гора). К
373. Петровић Божо (Милан), 1922, (1944, у НОБ-у, Београд). К
374. Пиљагић Пиљо (Н.). Б
375. Пиљагић Стојан (Т.). Б
376. Поповић Ђуђа (Митар), 1920, (1943, у НОБ-у, Рогатица). К
377. Поповић Даринка, супрга Луке Поповића, 1915, (5. 2. 1942, Писк.). Л
378. Поповић Никола (Н.). Б
379. Поповић Петра, супруга Боже Поповића, 1901, (5. 2. 1942, Пискав.). Л
380. Поповић Петре сестра Јованка, 1931, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
381. Поповић Стоја (Лука), 1934, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
382. Прерод Гојко (Јевто), 1926, (1943, у НОБ-у.). К
383. Прерод Јован (Станко), 1917, (1944, у НОБ-у, Срем). К
384. Прерод Светко (Стојан), 1908, (1945, у НОБ-у, Добрљин). К

385. Прерод Вид (Станко), 1922, (1944, у НОБ–у). К
386. Пужић Остоја (Милош), 1887, (1942, у НОБ–у, Верићи). К
387. Пужић Раде (Остоја), 1925, (1943, у НОБ–у, Грмеч). К
388. Пуришић Лазар (Т.), 1907. Б
389. Рачић Жарко (Ђ.), 1930. Б
390. Рачић Бјелица (Ђ.), 1925. Б
391. Рачић Душанка (С), 1936. Б
392. Рачић Милосавка (Ђ.), 1918. Б
393. Рачић Љубо, одведен у августу 1941. Изгубио му се траг. Л
394. Рачић Симеуна (С.) 1878. Б
395. Рачић Стојко, одведен у августу 1941. Изгубио му се траг. Л
396. Радусиновић Витомир (Лазо), 1923, (1944, у НОБ–у, Добрљин). К
397. Раковић Лазо (Тешо), 1904, 1945, у НОБ–у, Бања Лука). К
398. Ратковић Вукосав (Вид), 1917, (1944, у НОБ–у, Бања Лука). К
399. Саламић Душан (Новак), 1918, (1944, у НОБ–у, Јасеновац). К
400. Саламић Гојко (Стојко), 1906, (1944, у НОБ–у, Приједор). К
401. Саламић Стојко (Јово), 1903, (1942, Пискавица). К
402. Станивуковић Драгам (Павле), (1942, у НОБ–у, Славићка). К
403. Станивуковић Јово (Гавро), 1916, (1942, у НОБ–у, Козара). К
404. Станивуковић Стојан (Михајло), 1921, (1945, у НОБ–у, Зворник). К
405. Стрика Стана (Р.), 1891. Б
406. Шакић Гојко (Цвијо), 1923, (1943, у НОБ–у, Грмеч). К
407. Шакић Васкрсија (Тривун), 1925, (1943, у НОБ–у, Бјеласница). К
408. Шакић Јово (Душан), 1935, (1943, Пискавица). К
409. Шакић Миливој (Недељко), 1925, (1943, Пискавица). К
410. Шева Цвијо (Теодор), 1910, (1943, у НОБ–у, Шипраге). К
411. Шева Драган (Богдан), 1930, (1945, у НОБ–у, Карловац). К
412. Шева Михајло (Пејо), 1886, (1942, Пискавица). К
413. Шева Миле (Теодор), 1907, (1942, у НОБ–у, Козара). К
414. Шибаревић Милош (Томо), 1926, (1944, у НОБ–у, Дубица). К
415. Шилар Љуба (Новак), 1933, (1943, Пискавица). К
416. Шокчевић Драгутин (Вид), 1914, (1944, у НОБ–у, Бања Лука). К
417. Шолак Душан (Шпиро), 1912, (1942, у НОБ–у, Козара). К
418. Шолак Марко (Шпиро), 1926, (1945, у НОБ–у, Ср. Митровица). К
419. Штрбац Милорад (Коста), 1922, (1945, у НОБ–у, Љубљана). К
420. Шушњар Божица, 1940, умрла у збегу у Шевама у фебруару 1942. Л
421. Шушњар Глишо, одведен у августу 1941. и није се вратио. Л
422. Шушњар Остоја, домаћин, 1889, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
423. Шушњар Миља, 1892 (Шеве, 1943). Л
424. Шутиловћ Голуб (С.), 1878, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
425. Шутиловић Ђорђе (Ђ.), 1893. Б
426. Шутиловић Ђорђе (Г.), 1887. Б
427. Шутиловић Ђорђија (Томо), 1887, (5. 2. 1942, Пискавица). Л

428. Шутиловић Ђорђо (Глиго), 1906, (1942, Пискавица). К
429. Шутиловић Ђорко (Г.), 1893, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
430. Шутиловић Ангелина (Саво), 1938, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
431. Шутиловић Цвијо (Драгутин), 1938, (1942, Пискавица). К
432. Шутиловић Цвијо (Симеун), 1900, (погинуо у Козарској офанзиви). Л
433. Шутиловић Драгић (Јован), 1906, (погинуо у Козарској офанзиви). Л
434. Шутиловић Драгић (Симеун), 1912, (погинуо у Козарској офан.). Л
435. Шутиловић Драгојла (Драгић), 1939, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
436. Шутиловић Драгојла (Драгољуб), 1936, (1942, Пискавица). К
437. Шутиловић Драгољуб (Јован), 1912, (1942, Пискавица). К
438. Шутиловић Драгољуб (Симеун), 1918, (1942, Пискавица). К
439. Шутиловић Драгутин (Цвијо), 1938, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
440. Шутиловић Гина (Саво), 1939, (1942, Пискавица). К
441. Шутиловић Голуб (Љубан), 1902, (1942, Пискавица). К
442. Шутиловић Голуб, (С.), 1878, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
443. Шутиловић Јела, супруга Цвије Ш., 1912, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
444. Шутиловић Јованка (Цвијо), 1930, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
445. Шутиловић Јованка (Пејо), 1910, (1942, Пискавица). К
446. Шутиловић Лазо (Стојко), 1922, (1942, у НОБ-у, Кључ). К
447. Шутиловић Марко (Глиго), 1880, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
448. Шутиловић Милева (Васо), 1826, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
449. Шутиловић Милица, супрага Пантелије Ш., 1903, (5. 2. 1942, Писк.). Л
450. Шутиловић Милутин (Цвијо), 1940, (1942, Пискавица). К
451. Шутиловић Мирко (Пантелија), 1940, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
452. Шутиловић Момчило (Голуб), 1920, (погинуо у Козарској офанзиви). Л
453. Шутиловић Надежда (Саво), 1836, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
454. Шутиловић Пане (Симеун), 1906, (1943, у НОБ-у, Сански Мост). К
455. Шутиловић Петар (Цвијо), 1940, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
456. Шутиловић Петра (Јово), 1899, (1942, Пискавица). К
457. Шутиловић Петра (П.), 1931. Б
458. Шутиловић Петра, супруга Саве Ш., 1897, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
459. Шутиловић Раде (Ђ.), 1909. Б
460. Шутиловић Раде (Ђорђо), 1920, (1942, Пискавица). К
461. Шутиловић Раде (Ђорко), 1915, (погинуо у Козарској офанзиви). Л
462. Шутиловић Ратко (Јован), 1910, (погинуо у Козарској офанзиви). Л
463. Шутиловић Ружа (Цвијо), 1928, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
464. Шутиловић Саво (Симеун), 1898, (1941, Бос. Нови). К
465. Шутиловић Саво, железн., отац Остоје Ш., одведен 1941. и убијен. Л
466. Шутиловић Симеуна, 1880, супрга Васе Ш., (5. 2. 1942, Пискавица). Л
467. Шутиловић Станка (Д.), 1900. Б
468. Шутиловић Станка, 1915, супруга Драгића Ш., (5. 2. 1942, Пискав.). Л
469. Шутиловић Станко (Ц.), 1909. Б
470. Шутиловић Стоја (Р.), 1887. Б

471. Шутиловић Стоја, супруга Симеуна Ш., 1875, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
472. Шутиловић Васо (Раде), 1880, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
473. Шутиловић Васо (Раде), 1887, (1942, Пискавица). К
474. Шутиловић Видосава (Пантелија), 1930, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
475. Шутиловић Зора (Пантелија), 1938, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
476. Талић Ђурађ (Васкрсија), 1912, (1942, у НОБ–у, Љубија). К
477. Талић Бјелан (Станоје), 1915, (1943, у НОБ–у, Тузла). К
478. Талић Илинка (Дако), 1883, (1943, Пискавица). К
479. Талић Лазар (Павле), 1914, (1943, у НОБ–у, Љубљана). К
480. Талић Саво (Душан), 1925, (1943, у НОБ–у, Сводна). К
481. Талић Станко (Ристо), 1920, (1943, у НОБ–у, Прибинић). К
482. Талић Стојан (Ђорђе), 1930, (1942, Пискавица). К
483. Тодориновић Петра (Симеун), 1894, (1942, Шарговац). К
484. Туцикешић Драгољуб (Никола), 1923, (1944, у НОБ–у, Равни гај). К
485. Туцикешић Остоја (Мејак), 1897, (1942, Пискавица). К
486. Вишић Милан (Лука), 1923, (1943, у НОБ–у). К
487. Вишић Милић (Спасоје), 1917, (1942, у НОБ–у, Јелићка). К
488. Зрнић Ђорђо (Остоја), 1921, (1942, у НОБ–у, Козара). К
489. Зрнић Ђиро (Митар), 1885, (1942, Пискавица). К
490. Зрнић Цвијета (К.), 1907. Б
491. Зрнић Цвијо (Ђиро), 1911, (1944, у НОБ–у, Кључ). К
492. Зрнић Цвијо (Паво), 1908, (пог. првог дана Козарске офанзиве). Л
493. Зрнић Драга (Миливој), 1926, (1943, у НОБ–у, Зеленгора). К
494. Зрнић Душан (Васо), 1924, (1943, у НОБ–у, Рајловац). К
495. Зрнић Илија, отац Раде Зрнића, по казивању Борислава Шење. Л
496. Зрнић Каљанчић Новак (Вид), 1919, (1942, у НОБ–у, Пискавица). К
497. Зрнић Маринко (Богољуб), 1937, (1942, Пискавица). К
498. Зрнић Милорад (Драгутин), 1922, (1942, у НОБ–у, Бос. Нови). К
499. Зрнић Мирко (Богољуб), 1939, (1942, Пискавица). К
500. Зрнић Недељко (Ђорђо), 1921, (1943, у НОБ–у, Грмеч). К
501. Зрнић Осте (Глиго), 1909, (1943, у НОБ–у, Бања Лука). К
502. Зрнић Осте (Остоја), 1919, (1942, у НОБ–у, Мањача). К
503. Зрнић Павао (С.), 1890, (5. 2. 1942, Пискавица). Л
504. Зрнић Павле (Цвијо), 1911, (1942, Пискавица). К
505. Зрнић Павле (Јаков), 1879, (1942, Пискавица). К
506. Зрнић Љубомир (Коста), 1922, (1944, у НОБ–у, Централна Босна). К
507. Зрнић Раде (Ђорђе), (1941, Пискавица). К
508. Зрнић Раде (Илија), 1894, (1942, спаљен у Јасеновцу). Л
509. Зрнић Радомир (Богић), 1919, (1945, у НОБ–у, Костајница). К
510. Зрнић Ристе (Гавро), 1900, (1942, Пискавица). К
511. Зрнић Саво (Павле), 1907, (1942, Пискавица). К
512. Зрнић Саво (Паво), 1910, (пог. првог дана Козарске офанзиве). Л
513. Зрнић Секула (Јован), 1902, (1942, Пискавица). К

VII. СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ПИСКАВИЦИ И ИВАЊСКОЈ

- 514. Зрнић Спасоје (Ј.), 1909. Б
- 515. Зрнић Спасоје (Остоја), 1889, (1941, Пискавица). К
- 516. Зрнић Стоја (Марко), 1876, (1942, Пискавица). К
- 517. Зрнић Стоја (С.), 1894. Б
- 518. Зрнић Стојан (Стево), 1901, (1941, Крушевац). К
- 519. Зрнић Зорка (В.), 1918. Б
- 520. Звонар Раде (Милан), 1921, (1942, у НОБ-у, Верићи). К

.....

VIII
ПАПА НА СРПСКОМ СТРАТИШТУ
(ПАПА ПРВИ ПУТ МЕЂУ СРБИМА)

Остарели и сенилни папа Јован Павле II дошао је први пут међу Србе, у Републику Српску, да на монструозном српском сиратишњицу, у Пејрићевској жупи код Бања Луке, прогласи за свеца аустроугарско копиле и усташког идеолога Ивана Мерца

ПАПА У БАЊОЈ ЛУЦИ 22. ЈУНА 2003. ГОДИНЕ

Папа Јован Павле II посетио је 22. јуна 2003. године Републику Српску и остао у њој 10 часова. Званично, то је био други пасторални поход Његове Светости Папе Ивана Павла II Босни и Херцеговини пригодном проглашења блаженим слуге Божјег Ивана Мерца. **Ово путовање је било најконтроверзније и најспорованије путовање 264. папе у историји Католичке цркве од 101 његовог путовања ван граница Италије.** Спорни су били и остали место одржавања свечане мисе и проглашење једног контроверзног католичког лаика за свеца.

Пошто је папа 22. јуна 2003. године одржао мису и беатификовао Мерца на Петрићевцу, у чијој жупи су фратри и усташе 7. фебруара 1942. године поклали око 2.500 Срба, успостављена је повезаност покоља описаног у овој књизи и папине посете. Зато се, уз накнадну сагласност рецензента, у ову књигу уноси ново поглавље, у коме су приказани папина посета Бањој Луци и Петрићевцу и реакције на ту посету.

ПАПИНА МИСА НА СРПСКОМ СТРАТИШТУ

Папа је донео одлуку да одржи свету мису и беатификује Ивана Мерца код самостана Светога тројства на Петрићевцу на периферији Бање Луке. Избор тога места и иступ бањалучког бискупа др Фрање Комарице на тој свечаности изазвали су огорчење и протесте у јавности, нарочито код Срба, који се никако не смирују. Срби ни пре тога нису били одушевљени папином посетом, а после тога су огорчени.

Из ове књиге се види зашто Петрићевац није погодан место за папину свету мису. Овде ће се накнадно приказати реаговања јавности на ту посету, избор места за мису, изјаву на миси, посвећење усташког идеолога Ивана Мерца за свеца и изјаве бискупа Комарице на миси. Тиме ће се још појаснити покољ у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама.

Цитирам овде део изјаве папе на миси, који је изазвао тако много контроверзних, чак потпуно супротних интерпретација. Док су једни у тим речима видели конкретно извињење за злочине у Дракулићу, други су тврдили да ту није било никаквог папиног извињења. Тај део изјаве гласи:

„Из овог града, који је током повијести обељежен толиком патњом и толиком крвљу, молим Свемогућег Господина да буде милосрдан за кривње почињене против човјека, његова достојанства и његове слободе, па и са стране неких синова Католичке цркве. Нека Он у свима пробуди жељу за узајамним опростом. Једино у озрачењу истинске помирбе, спомен на толике невинне жртве и њихове патње неће бити узалудан и подстицаће нас да градимо нове односе братства и разумијевања.“²⁶⁴

²⁶⁴ Магазин „Патриот“, Бања Лука, број 72 од 30. јуна 2003.

НАЦИОНАЛИСТИЧКИ ИСТУП БАЊАЛУЧКОГ БИСКУПА ДР ФРАЊЕ КОМАРИЦЕ НА СВЕЧАНОЈ МИСИ

Оно што је на свечаној миси на Петрићевцу 22. јуна 2003. године пред папом, десетинама хиљада ходочасника, гостима и средствима јавног информисања изговорио бањалучки бискуп др Фрањо Комарица бацило је, код Бањалучана а и многе шире, у други план и папин долазак у Републику Српску, и свечану мису, и беатификацију Ивана Мерца и све што је предузето за папин дочек. Од њега се, као домаћина велике верске манифестације, очекивало, више него од папе, да јасније искаже и снажније осуди зверства бањалучких католичких свештеника и хрватских усташа над невиним српским живљем у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Он то све зна вероватно боље од других, можда боље од било кога другог, јер је ту рођен и одрастао. Можда су његов отац и друга родбина били повезани с масакром. Уз то су му доступна сва документа о покољу, која се налазе у самостану на Петрићевцу и у другим жупама Бањалучке бискупије, Загребачке надбискупије и у архиву у Ватикану.

Међутим, он је отишао у политичке воде и одржао политички шовинистички говор, који је све присутне изненадио и узнемирио. Комарица је након каквог-таког папиног извињења и позива на опрост између осталог рекао:

„Католичка се црква у широј бањалучкој регији вољом овоземаљских моћника сада налази пред потпуним истребљењем. Десетине хиљада католика с подручја Бањалучке бискупије и Врхбосанске надбискупије, као и из других крајева БиХ, још увијек чекају да се врате на своја стољећна огњишта, у своје жупе и ту наставе живот достојан човјека. У моју бискупију до сада се успјело вратити само око три посто од броја њезиних прогнаних и избјеглих вјерника“...²⁶⁵

„Највиши званичници Републике Српске – председник РС Драган Чавић, премијер Драган Микеревић и председник Народне скупштине Драган Калинић, не кријући да су изненађени речима бањалучког бискупа, оценили су да је Комарица ‘вјерско замијенио неодмјереним субјективним, па и политичким оцјенама актуелног положаја Католичке цркве и Хрвата’. Све је то, према њиховом мишљењу, „одударало од опште добре и гостољубиве атмосфере поводом папине посјете“.²⁶⁶

Рекао је даље да је рат Хрватима наметнут и оптужио власти Републике Српске за страдања католика и њихових светиња у том региону. Није ни споменуо покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године ни монструозног фрањевачког фратра кољача са Петрићевца Томислава Филиповића. Није споменуо бањалучког владику Платона Јовановића, којег су усташе ухапсиле 5. маја 1941. године, а потом га после страховитих мучења убили. Исто тако, није споменуо ни страдања Срба у Хрватској 1991-1995. године, ни „Бљесак“ и „Олују.“ Он је искористио једну јавну трибину и папино присуство на њој, у које су у том

²⁶⁵ Исто

²⁶⁶ Исто

тренутку биле уперене телевизијске камере из целог света, да говори о патњама и страдању само једнога, свога, католичкога народа и да за то оптужи Србе и тако и он допринесе њиховој сатанизацији.

Његове речи одјекнуле су као гром из ведрог неба. После тога се у Бањој Луци говорило и у штампи писало највише о лицемерном иступу бискупа Бањалучке бискупије др Фрање Комарице на светој миси на Петрићевцу.

Његов говор је продубио раздор између православаца и католика у том региону. Његове речи биле су изненађење и изазвале су огорчење код Срба, организатора папиног дочека, преставника међународне заједнице и свих осталих који су пратили овај спектакл. Био је то говор мржње. Он је покварио црквени обред претворивши га у митинг. Он је покварио све!

БЕАТИФИКАЦИЈА ИВАНА МЕРЦА

Иван Мерц је први и једини блаженик у Босни и Херцеговини.

(Беатификација у Католичкој цркви је свечани акт којим папа покојника са натпросечним врлинама или чудотворствима уврштаје у ред блажених. Следећи акт је канонизација, тј. проглашење за свеца. Пошто после беатификације редовно долази канонизација, за обичне људе и беатификација је проглашење за свеца. Код беатификације Мерца највећи број средстава информисања објављивао је да се он проглашава за свеца. Јован Павле II прогласио је досад 474 свеца и 1.312 блаженика, укупно 1.786. Толико светитеља било би можда доста за све религије за сва времена. Сваког дана у години могло би се славити по скоро њих пет. Мојсије, Исус, Буда, Конфучије и Мухамед засад покривају верске потребе шест милијарди становника наше планете. Папа додаје Исусу другове и помоћнике.)

Ко је Иван Мерц?

О њему се мало зна. Скоро ништа осим онога чиме га слави и велича Католичка црква. Професор социологије религије на Универзитету у Српском Сарајеву др Зоран Милошевић недавно је објавио књигу о Мерцу.²⁶⁷ Тек сада можемо да нешто више сазнамо о најновијем блаженику.

О Мерцу треба писати у три равни: прво, оно што се стварно дешавало с њим и око њега у вези с њим, друго, оно што је он писао о себи у свом дневнику и, треће, оно што су други о њему говорили и писали. Ја ћу на овом месту укратко писати о Мерцу у првој равни, тј. даћу основне биографске податке о њему.

Немац Ханс Мерц наводно је рођен 16. децембра 1896. године у Бањој Луци. Откуд у Бањој Луци?

Аустро-Угарска је после Берлинског конгреса 1878. године окупирала Босну и Херцеговину. У ове две покрајине, према аустроугарском попису 1879. године, живело је 1.158.160 становника. Срба је било око 500.000, односно око 43%. Хрвата је било само 209.391, односно мање од 18%. До 1878. године католици у Босни и Херцеговини нису се звали Хрватима. Они то нису ни били. Монархија је наре-

²⁶⁷ Зоран Милошевић, „Ко је Ханс Мерц“, „Бели анђео“, Шамац, 2003.

дила да се тако зову, да би са више Хрвата чинила јачи притисак на Србију. У Бањалучком срезу Срби су чинили 71% од укупног становништва.

Од окупације па све до 1914. године Монархија и Католичка црква радиле су синхорнизовано на покатоличавању некатоличког становништва и промени националне структуре у Босни и Херцеговини. Монархија је издашно помагала Католичку цркву, а отежавала рад Православне. Влада је забранила да јој се дају донације. Забрањена је и употреба ћирилице. Окупаторске власти су доводиле католике, од кућних помоћница до лекара и других стручњака. До Првог светског рата у Босни је основано 20 само немачких сеоских колонија, првенствено међу компактним српским становништвом око Бање Луке, Бијељине и Зворника. У Босни и Херцеговини 1886. године било је 16.000 аустроугарских поданика, а 1910. године 100.000. На руководећа места окупатор је доводио Немце и Мађаре.

За шефа железничке станице у Бањој Луци постављен је аустроугарски официр Морис Мерц.

Ту је 1896. године нека Терезија Мереш, која је дошла из Мађарске, родила ванбрачно мушко дете, које је после 762 дана, склапањем брака с њом, Морис Мерц признао као своје. Дете је добило име Ханс.

Ханс Мерц је први разред основне школе завршио у Бањој Луци, а други и трећи у Приједору, где му је отац био привремено службено премештен. Школовање је наставио у Бањој Луци до завршетка гимназије 1914. године.

Као гимназијалац, био је добар и честит дечак и младић. Имао је лепе пријатељске односе и са Србима. На Бањалучком велеиздајничком процесу није хтео да сведочи против својих другова, иако су га аустроугарске власти позвале да сведочи, рачунајући да ће он као Немац теретити српске младиће. То је био најчеститији део кратког живота Ханса Мерца.

А онда му је, још у гимназији, поримокатоличени Србин професор Љубомир Марковић, који се експонирао као усташа у Независној Држави Хрватској, усадио верску оријетацију и мржњу према Србима и тако упропастио живот једног паметног, честитог и перспективног човека. Све оно што се касније дешавало с Мерцом само је илустрација шта постане од једног нормалног, чак натпросечног, човека када га Католичка црква узме у своје руке.

У јесен исте, 1914. године, у току рата, Ханс је почео да похађа Војну академију у Бечком Новом Месту. Ту је остао само три месеца. Почетком 1915. године почео је у Бечу да студира право. У фебруару 1916. године отишао је у војску и по завршетку официрског курса упућен је на италијански фронт, где је остао до краја рата.

По завршетку рата, у јесен 1920. године, Ханс одлази на студије у Париз, где две године студира књижевност. У међувремену родитељи су му се преселили у Загреб. У лето 1922. године вратио се у Загреб, па се у јесен исте године запослио као професор немачког и француског језика у Надбискупској класичној гимназији у Загребу. Ту је остао до краја живота. У Загребу је живео само шест година и за то време „зарадио“ ореол свеца. Умро је 10. маја 1928, у 32. години. Сахрањен је на Мирогоју. Његово тело је 1977. године пренето у Базилику Срца Исусова у Загребу. На мермерној плочи над његовим гробом пише да је он апостол хрватске младежи.

Ханс Мерц није био Хрват, нити је у почетку био католик. Мајка му је била по-католичена Јеврејка.

„Његов народ нису били Хрвати, већ Немци, односно Јевреји. И сам Мерц никад није изјавио да је римокатолицизам био вера његових отаца... Сам, дакле, говор Мерца оповргава данашње агресивно сврставање Мерца у Хрвате.“²⁶⁸

Он се никад није декларисао као Хрват. Парадоксално је да је Јеврејин Ханс Мерц био један од главних усташких идеолога, њихов узор и идеал, а управо су усташе, његова духовна деца, у НДХ масовно мучиле и убијале Јевреје.

У Загребу се Ханс (или Иван – не зна се докле је био Ханс, односно од када је Иван) укључио у рад хрватских и католичких политичких организација, од којих је најзначајнија Католичка акција, која је изнедрила усташтво. Усташе у Независној Држави Хрватској покренуле су поступак за његову беатификацију.

Поновни поступак за проглашење Мерца блаженим и светим покренуо је у Загребу 1958. године загребачки надбискуп Фрањо Шепер, који је касније постао кардинал у Ватикану. За време Другог ватиканског сабора (1962-1965), којем је присуствовао и тадашњи краковски надбискуп Војтила, кардинал Шепер, у свом настојању да се Мерц посвети, упознао је и Војтилу са животом и делима Ивана Мерца. После избора Карола Војтале за папу 16. октобра 1978. године, кардинал Шепер му је у много наврата причао о Мерцу и његовој беатификацији. Уручио му је албум са Мерцовим фотографијама. То је папа потврдио у разговорима са бањалучким бискупом Фрањом Комарицом, који се такође залагао за беатификацију Мерца. Кардинал Шепер и бискуп Комарица много су, вероватно и одлучујуће, допринели да се беатификација обави и да се поступак убрза.

Декрети о херојским крепостима Ивана Мерца, као предуслов за проглашење блаженим, проглашени су у Ватикану 5. јула 2002. године, 44 године након почетка поступка у Загребу. Поводом тога бањалучки бискуп Фрањо Комарица истога дана служио је мису захвалницу у Дому хрватских ходочасника у Риму. Напокон, 22. јуна 2003. године папа је на Петрићевцу Ивана Мерца прогласио блаженим. Жупна црква Похода Блажене Дјеве Марије у Бањој Луци, у Српској улици број 22, од 22. јуна 2003. године је жупна црква Ивана Мерца.

МЕРЦ НИЈЕ ЗАСЛУЖИО ОРЕОЛ СВЕЦА

Можда је Иван Мерц најспорнији међу свих 1.312 блаженика, које је досад беатификовао папа Јован Павле II. Ево зашто:

1. Пре беатификације покојника увек се врши дуготрајно испитивање целог његовог живота и свих његових дела. Тако није поступљено пре беатификације Ханса Мерца. Највећи период његовог живота уопште није истражен и расветљен. Не зна се скоро ништа о њему у првих 18 година његовог живота, тј. до завршетка гиманзије у Бањој Луци. Те скоро две трећине његовог живота можда не морају имати великог значаја за његову беатификацију, јер је то доба његовог

²⁶⁸ Исто, стр. 33.

детињства, дечаштва и ране младости, али могу бити и значајне због формирања његове личности. Добро би било да се више зна о његовим родитељима, о којима не знамо скоро ништа, о његовој првој и јединој љубави, некој Немици Грети, а нарочито о оном његовом професору, поримокатоличеном Србину Љубомиру Марковићу, који је судбоносно утицао на његов будући живот. У документацији Гиманзије у Бањој Луци вероватно се и сада могу наћи школски дневници за период од 1910. до 1918. године, када је њен ђак био Ханс Мерц. Да ли се он у дневницима води као Ханс или као Иван? Ко су му, поред Љубомира Марковића, били професори? Какав је био ђак?

Такође је засенчен део његовог живота од завршетка гимназије у Бањој Луци у јуну 1914. до одласка у војску и на фронт у фебруару 1916. године. То је више од годину и по дана. Зна се само да је три месеца био на Војној академији у Бечком Новом Месту. И та три месеца су интересантна. Како се понашао у војној школи? Да ли ју је својевољно напустио? И зашто? Или је истеран из ње? И зашто? Како је он као пунолетни аустроугарски поданик и војни обвезник могао да се шеткара и лешкари док његова земља води светски рат? Он је позван у војску у лето 1915, а одлази у њу тек у фебруару 1916. године, тј. после пола године. Како је могуће да у ратним условима војни обвезник остане код куће више од пола године од војног позива до наруковања? Ни у мирнодопским условима тај рок није дужи од месец дана. Ту са Мерцом ништа није јасно.

Његов живот у војсци, а посебно на фронту, потпуно је затамњен. Те две и по његове ратне године веома су важне са становишта беатификације. На фронту се убија и гине. Како се ту Мерц понашао? Ако је као савестан официр и добар патриота храбро водио своју јединицу на Италијане и убијао их што је више могао, као што су то на свим фронтовима радили сви аустроугарски официри, нарочито у Србији, онда он не може бити светац. У рату нема ни светиња ни светаца. А ако је пак саботирао, што немачки официри никада нису радили, онда је био лош патриота и издајник, па опет не може бити светац. На томе фронту било је много аустроугарских војника словенског порекла – Срба из Босне и Херцеговине, Војводине, Славоније, Далмације, Лике, Баније, Кордуна, затим Хрвата, Словенаца, Чеха и Пољака. Многи су се предали Италијанима. Словенац Људевит Пивко, такође аустроугарски официр, превео је Италијанима цео свој батаљон. Како се аустроугарски официр Мерц односио према њима?

Изгледа да Католичка црква неће ни да завири у његово војевање за време Првог светског рата, јер се ту не могу стећи и наћи поени за беатификацију. Неко би то ипак требало да проучи. И вероватно ће проучити. Шта ће бити с његовом беатификацијом ако се докаже да је он био ратни злочинац?

Не може се биографија Ханса Мерца писати само на основу онога што је он о себи забележио у свом дневнику. Оно што човек мисли, говори и пише о себи сасвим је субјективно и непоуздано. Човек не бележи ружне ствари о себи, а нема човека без мана и грехова. Осим тога, Мерц је у свом дневнику понешто записао само о кратким сегментима свога живота, и то више о својим размишљањима и осећањима, него о ономе шта се с њим и око њега у вези с њим стварно дешавало.

Записи о обожавању папе и о верском фанатизму немају скоро никакву вредност за писање истините биографије о Хансу Мерцу. А те биографије засад нема;

2. Пошто се допушта да се беатификовани јавно поштује као блаженик само у својој домовини (а светац увек и свугде), поставља се питање која је земља домовина Ивана Мерца. Основно значење именице домовина је земља, држава у којој се неко родио и одрастао. Мерц се родио и одрастао у Аустро-Угарској, која се распала после Првог светског рата. Према томе, он нема домовине, па нема ни где да се поштује као блаженик. Ако нема где да се поштује као блаженик, није га требало ни проглашавати блаженим.

Ако су земље наследнице Аустро-Угарске домовина Ивана Мерца, онда су то подједнако Чешка, Словачка, Пољска, Аустрија, Мађарска и Краљевина Срба Хрвата и Словенаца, а по нестанку те Краљевине и потом и прве и друге Југославије – њене наследнице су Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина, а не само Босна и Херцеговина. Зато Мерц не може бити само њен блаженик.

Ако се пак узме да човек има право да својом домовином сматра земљу, државу у коју је уложио себе, у којој је остварио оно што је желео и могао и која му је дража од свих других земаља, онда је домовина Ивана Мерца Хрватска, па у њој и треба да буде поштован као блаженик, а не у Босни и Херцеговини.

У сваком случају, пре беатификације Мерца Ватикан је требало да утврди његову домовину, у којој ће се он јавно поштовати као блаженик. Овако ће сви настојати да га као врућ кромпир увале другоме. Никоме не треба туђи светац, ни светац из другог народа. Иначе, у Босни и Херцеговини је мала популација која би могла да га поштује, а у Републици Српској још мања. Од око четири милиона становника у Босни и Херцеговини само њих 461.000, односно 11% су Хрвати. У Бањалучкој бискупији има укупно само око 6.500 католика;

3. Не зна се ни име новог блаженика. Крштен је као Ханс Мерц (немачки – Merz). Откуда и откада му онда име Иван? То досад нико није објаснио. Његово право, крштено име нико и не спомиње. Да папа није случајно погрешног човека прогласио за свеца?;

4. Иван Мерц је копице.

(Копиле је дете рођено ван брака, иако се евентуално зна ко му је отац, па чак ако човек и признаје очинство, као што је случај код Ивана Мерца. Фигуративно, то је никакав човек, неваљалац, хуља, рђа. Мајка ванбрачног детета у народу је копилача, курва.)

У књизи рођених у жупној цркви Блажене Дјеве Марије у Бањој Луци забележено је да је Ханс рођен 16. децембра 1896. године. То не мора да значи да је он тада стварно рођен. Само Бог и Терезија Мереш знају када је и где рођен. У сваком случају он је рођен као копице.

Зашто тако? И откуд та Терезија у Бањој Луци?

У недостатку докумената и више података о Терезији Мереш и Морису и Хансу Мерцу, записујем овде своја размишљања о њима, заснована на оно мало података који постоје.

После окупације Босне и Херцеговине 1878. године Аустро-Угарска је отварала јавне куће у тим покрајинама, што је дубоко вређало осећања конзервативног пуританског босанског и херцеговачког становништва свих конфесија. Домаће девојке и жене нису хтеле, а нису смеле и да су хтеле, због реаговања јавности, да се запошљавају у тим кућама са црвеним фењерима. У њима су ординирале даме углавном из окупаторске Монархије, највише из Мађарске. По сећањима и причама, оне су биле прворазредна и најтраженија „роба“.

Могуће је да је и млада лепа Терезија Мереш из Нађкањиже у Мађарској доспела у Босну с намером да се ода најстаријем занату. Шта би она иначе друго ту могла да тражи и ради без икаквих других стручних квалификација и без познавања језика средине у коју долази?

Такве даме су се највише мотале и тражиле муштерије по железничким станицама у Босни, као што се ради и другде по свету. Вероватно је управо на железничкој станици у Бањој Луци срела и упознала шефа те станице Мориса Мерца.

И тако, доскорашњи млади официр и лепа слободна европска дама у туђој земљи... Или Терезија и неки непознати Босанчерос?

Не зна се да ли су Морис Мерц и Терезија Мереш живели заједно под истим кровом, односно да ли су делили сто и постељу, пре рођења Ханса Мерца ни после његовог рођења, све до склапања брака 17. јануара 1899. године. У сваком случају, досад је остало неразјашњено зашто су Морис и Терезија склопили брак тек 1899, 762 дана, односно више од две године, после рођења Ханса, ако је Ханс стварно био Морисов син. Нису ваљда чекали решавање стамбеног питања. Морис Мерц је имао на располагању цео спрат станичне зграде и добру плату.

Можда Ханс није ни био Морисово дете. Ако је то тако, онда се још више компликује његово порекло. Морис је вероватно био јалов, јер у браку с Терезијом није имао деце. А били су млади и богати. И није био рат.

Поставља се још једно питање: кад је Ханс Мерц уписан у матичну књигу? Ако је уписан 16. децембра 1896. године, онда није могао бити уписан као Мерц. Он је Мерц тек од 17. јануара 1899. године, када су Морис и Терезија склопили брак. „Озакоњен је као син Мориса Мерца накнадно склопљеним браком 17. јануара 1899. године.“²⁶⁹ Под којим је онда презименом Ханс уписан у матичну књигу 1896? Можда је уписан тек кад је склопљен брак, тј. 762 дана после свог рођења. Зар је то могуће? Ни копиле није смело тако дуго остати неуписано у матичну књигу.

Дакле, није ништа јасно ни чисто око рођења Ханса, његових родитеља и њиховог односа према њему. Ханс није рођен ни одрастао у католичкој породици, а постао је фанатични католик. Само је једно тачно и сасвим јасно:

Ханс (Иван) Мерц је копиле!

Папа Јован Павле II прогласио је 22. јуна 2003. године то копиле за првог блаженника у Босни и Херцеговини.

²⁶⁹ Исто, стр. 29.

И Алојзије Степинац је наводно копице. То је образложено у овој књизи. Он је уз то и ратни злочинац. Па ипак је и њега овај папа прогласио за свеца (4. октобра 1998. године у Светилишту Мајке Божје Бистричке код Загреба).

Нешто се папи Јовану Павлу II омерачило да католичку копилад и усташке идеологе проглашава за свеце на овим просторима. То је дегугтантно.

Његова жеља је да се прогласи за свеца и контроверзни ратни папа Пио XII (1939-1958). Поступак је у току. Прсти тога папе били су добро умешани у фратарске и усташке покоље Срба, Јевреја и Цигана за време Другог светског рата. Упућени тврде да је он знао за геноцидно уништавање ових народа, да је о томе ћутао, да је тесно сарађивао са фашистичким режимима, па и са оним у НДХ, те да је помагао усташким бегунцима, укључујући и Анту Павелића. Јевреји траже мораторијум од 50 година на његову беатификацију. Међутим, процедура у Ватикану за његово посвећење и даље иде својим током.

Протестанти најоштрије замерају римокатолицима што свакакве људе проглашавају за свеце и тако загађују област хришћанских светитеља, па и само хришћанство. Ако екуменизмом Православне и Католичке цркве дође до узајамног поштовања православних и католичких светаца, онда би Срби требало да поштују као свеце и ратног злочинца Алојзија Степинаца, оно копице Ивана Мерца и контроверзног папу Пија II.

Да ли је то могуће?

5. Ханс Мерц није Хрват, већ Немац. Нема нигде трага да се он икада декарисао као Хрват. А и зашто би? И зашто га Хрвати и усташе својатају? Зашто га Ватикан гура у Хрвате? На основу чега они једној држави, Немачкој, узимају њеног тако угледног држављанина и присвајају га себи? Да ли је Немачка икада на то реаговала? Било би нормално да јесте. Шта би било ако би Словенци присвојили Његоша или Италијани Прешерна?

6. Папа је Немца Ханса Мерца прогласио за свеца у претежно српској средини, у Републици Српској, а Срби имају горко историјско искуство с католицима Немцима, нарочито с Аустријанцима, за разлику од Немаца протестаната. Немци су им у ратовима нанели највише зла. У Првом светском рату Срби су доживели највећу катаклизму у целој својој историји. Тада је само Србија изгубила више од четвртине свога становништва (28%) и сваку другу мушку главу. А тај рат су почели управо Немци, нагонећи Аустро-Угарску да нападне Србију 28. јула 1914. године, и потом са својим савезницима четири године таманили Србе. Таманили су их и у Босни и Херцеговини, а нарочито у региону садашње Републике Српске. На такозваним велеиздајничким процесима које је против Срба монтирала Аустро-Угарска, у Загребу, Сарајеву и Бањој Луци оптужен је и на смрт осуђен велики број Срба. Само на бањалучком велеиздајничком процесу оптужено је 156, а на смрт осуђено 18 људи, над чиме се згражавао цео тадашњи свет. То добро знају и памте Срби и историја. Само су усташе побиле више Срба него Немци, и то и оне уз благослов и помоћ Немаца.

И сад долази папа да једног Немца прогласи за свеца у Бањој Луци, где је 1915-1916. године одржан такозвани Велеиздајнички процес, односно на Петрићевцу

код Бање Луке, где су братри фрањевци и усташе у фебруару 1942. године извршили геноцид над Србима, јединствен у историји човечанства. То је цинично пркошење историји, Србима и моралу. То је хипокризија Католичке цркве. То је дубинско подметање ватре под тло које иначе на површини тиња националним и верским нетрпељивостима.

Можда је добро да многи Срби и не знају да је беатификовани Мерц био Немац и један од утемељивача усташке идеологије. Мање их је узбуђивала и огорчавала његова беатификација;

7. Ханс Мерц није био нормалан човек због следећег:

а) од рођења до смрти био је физички болестан. Слабо је видео. Трајно га је мучила зубобоља. Дакле, ради се о једном слабом и болесном човеку. Такви обично скрену с путање нормалног живота и оду у манију, тј. у претерано одушевљавање за нешто, па и за релгију. Умро је млад, у 32. години живота од упале усне дупље. Да ли се неко бавио изучавањем здравља тог несрећеног човека и утицаја таквог здравља на његов ментални склоп?;

б) он никада није имао полни однос са женским чељадетом. Никада није саставио своје и женско тело у једно природно стање. У 18. години живота дао је завет да неће ступити у полни однос до женидбе, тј. „*завјетовао чистоћу*“, што значи да је он полни однос сматрао прљавим. Пошто се никада није оженио, остао је до краја живота „*чист*.“ То није нормално за нормалног човека. То је патолошко стање, болест коју треба лечити. Ако одрасли и здрави мушакарац и жена не упражњавају редовно нормалне полне односе, мушакарац оболи од рака простате, а жена од рака материце или дојке. Пратећа појава су сексуалне перверзије. Човек без нормалног полног живота не може бити нормалан човек. Средства јавног информисања често нас обавештавају о откривеним сексуалним перверзијама управо католичких свештеника, који се иначе не жене, а нарочито о педофилији.

Нехумано је од Католичке цркве што намеће целибат својим духовницима, јер тако убија човека у човеку или ствара манијака и монструма од њега, као што је, на пример, био Фра Сатана. Можда је и Ханс Мерц постао верски затуцаник због „*завјета чистоће*“;

ц) био је затуцани верски фанатик, који се уклапа у дефиницију манијака због идолопоклонства према папи. За њега је папа, и то било који и било какав папа, Бог на земљи, живи и видљиви Исус Христос. Он сам каже: „*У Светом Оцу Папи под приликом човјека видим Бога свога и Господа свог... Папа је видљиви и живи Крист на земљи.*“²⁷⁰ Више је обожавао папу него Бога. Како Бог Отац и Бог Син могу бити видљиви људи који ходају по земљи? То је манија. У литератури се срећу изрази религијски манијак (И. Ђипико), манијакални бискуп (Славко Батушић) и други.

Ханс Мерц није ни први ни једини верски манијак. Само он је и психијатријски случај. Познавао сам, а и сада познајем, полусенилне бабе католикиње које су више

²⁷⁰ Иван Мерц, „Мисли, постулатура за беатификацију Ивана Мерца“, Загреб, 2001, стр. 28.

од Ханса залуђене мистицизмом. И њима се, као и Хансу, Бог и Исус привиђају као људи који силазе на земљу, али то није довољан разлог за њихову беатификацију. Никад нисам срео нормалну особу за коју је папа видљиви Бог и Исус, као за Мерца. Изгледа да је Ватикану довољно само то за беатификацију;

д) он није имао нормалне односе са родитељима. Отац је желео да му син буде официр као и он, а мајка да буде правник. Зато су га упутили најпре у војну академију, затим на студије права. Ханс није завршио ни једно ни друго. Академију је напустио (или су га истерали) после три месеца, а право после пола године. Тако није испунио жеље својих родитеља, који су у њега доста улагали и полагали на њега, јер им је био јединац.

Запао је у верски фанатизам без знања родитеља. Они нису били нарочито религиозни и нису га усмеравали у том правцу. Били су веома несрећни када су сазнали да им је син јединац потонуо у мистицизам. Они су, као и сви родитељи, желели да им син буде нормалан човек, да живи као и остали нормални људи. Да се ожени, да добије децу и тако усрећи и себе и њих.

На свету нема ништа лепше ни драже од детета и унучета. Какав папа! Живот без деце нема много смисла. Јалов човек не може да нормално воли децу ни одрасле људе, јер је сам ненормалан. Његова љубав је извештачена или перверзна. Највећа је срећа ако се има своје дете и унуче. А Ханс је ту срећу ускратио и себи и својим родитељима. То значи да он њих није ни поштовао ни волео. Био је себичан и радио само оно што њему годи. То није нормално ни поштено;

8. Ханс Мерц је зачетник усташког покрета, који је Србима нанео невиђено и нечувено зло. По доласку у Загреб Мерц се укључио у римокатоличке организације Хрватски римокатолички омладински савез, у коме је био председник, који се 1923. године ујединио с Орловским покретом, а потом у злогласну Католичку акцију, чији је врховни поглавар у време Независне Државе Хрватске и усташких погрома над Србима био загребачки надбискуп Алојзије Степинац, кога је овај исти папа беатификовао у Загребу 1998. године. У специјалном издању ХБ Међугорје поводом папиног доласка у Бању Луку под насловом „Папа Иван Павао II у Бањалуци“ од 18. јуна 2003. године, на 14. страни пише:

„У петак, 5. јула 2002. у 11 сати у Ватикану, у сали Клементина, у присуству Светог оца Ивана Павла II проглашени су декрети о херојским крепостима Слуге Божјега Ивана Мерца, лаика, апостола хрватске младежи и **пионира Католичке акције у Хрватској...** (подвукао Л. Л.) Од сада он носи наслов ‘Venerabilis’, односно ‘Часни слуга Божји.’“

Овим Ватикан безочно изјављује и потврђује да је Иван Мерц „пионир Католичке акције у Хрватској“, која је изнедрила најокорелије усташке кољаче. На почетку злогласне Католичке акције је њен пионир Иван Мерц, а на њеном крају њен врховни поглавар је Алојзије Степинац. Папа је обојицу беатификовао. Светитељски ореол који подарује Ватикан може да делимично замаскира грехе, али не може да их уништи.

У Хрватском орловству, у које је било учлањено 60 омладинских и ђачких друштава, Мерц је био секретар и председник од његовог оснивања до краја свога

живота. Из те организације настао је усташки Крижарски покрет. Председник Орловства био је адвокат др Иво Протулипац, један од вођа хрватског клерикализма и окорели усташа, којег су партизани на крају Другог светског рата ухватили и убили. Тај Протулипац се у „Великом злочину“ Виктора Новака спомиње 33 пута, а Мерц седам пута. Цитирам овде део текста духовног вође Католичке акције Фрање Кралика о жртвовању крижара при слому Југославије, објављен на 834. страни „Великог злочина“, из кога се види веза Мерца и Протулинца са усташтвом.

„Нека се жртве још досљедније прихвате они нараштаји, који су је и у свој програм ставили: Крижари и Крижарице! Пригодом задњих догађаја (разбијања Југославије – Л. Л.) видјело се, како је важну улогу вршила та организација, духовно приправљајући нову, младу, божју Хрватску. Одгој је крижарске омладине, **захваљујући покојном др. Ивану Мерцу** (подвукао – Л. Л.) и живом др Иви Протулипцу, био радикално хрватски. **Духовни програм њезин с духовним програмом усташа слагао се.** (Подвукао Л. Л.) *Износио га безброј пута на разним великим крижарским манифестацијама др. Иво Протулинац, а и други крижарски говорници.*“

Крижарство је било борбена војска шовинистичког и антиправославног клерикализма.

Мерц је за усташе био идеал усташке Хрватске. Павелићеве усташе, опијене својим идеалом Мерцом, постале су најмонструознија и најгрознија кољачка фаланга у историји света. Над сваком усташком кољачком камом лебди дух Ханса Мерца. Па зар такав човек треба да буде светац? Беатификација тог усташког идола и идеала изазива најдубљу зебњу код Срба. Да ли папа његовом беатификацијом припрема нови геноцид над њима?;

9. Др Милошевић у својој књизи о Мерцу наводи да се из његовог дневника види да је он мрзео Србе. Сада папа тог србомрсца проглашава за свеца у њиховој средини и у њиховој држави, у Републици Српској. То је провокација и увреда, која ће оставити трајне трагове у том региону и узроковати нова убијања и клања;

10. Објективно, Ханс Мерц није учинио ништа велико ни чудесно што би га препоручило за свеца. Његова релативно кратка активност у Загребу више је била политичка него духовна. Постављао је темеље усташтва, па је по томе ближи Сатани (па и Фра Сатани) него Богу. Он је политички светац Католичке цркве и Ватикана;

11. За беатификацију је потребно бар једно чудо покојника. Мерц за живота није направио ама баш никакво чудо. Зато је чудо измишљено. Тобоже, нека Аница Ерцеговић из Градине код Суње оздравила је 1930. године заговором Ивана Мерца. То је 2002. године утврдила надлежна ватиканска комисија, дакле, после 72 године од тобожњег оздрављења, када су већ давно били мртви и Мерц и Аница, па нису могли да сведоче о том чуду. Званично је без њих и без икаквих доказа проглашен декрет о херојским крепостима Ивана Мерца. У то нико не верује. То је најобичнија измишљотина, чак глупост, којом се Католичка црква компромитује;

12. Католичка црква уздиже Мерца за узор младима. Папа је више пута говорио младима да иду стопама Ивана Мерца. Зашто да иду стопама једног болесног и настраног човека? Нико не би пожелео да му син јединац буде као Иван Мерц. То нису желели ни његови родитељи. Његов пут је био његова и њихова трагедија. Није поштено од папе и Католичке цркве да младе људе упућују у такве трагедије само зато да би им били одани, да би им жртвовали своје животе без остатка, као што је урадио несрећни Мерц и

13. Највећа увреда за потомке покланих Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотицама, за све Србе и за све друге људе који поштено осећају и мисле јесте одржавање свете мисе и беатификација Ивана Мерца код фрањевачког самостана на Петрићевцу код Бање Луке, јер је управо у том самостану осмишљен и припремљен покољ Срба у жупи Петрићевац, који је предводио фратар фрањевац управо из тог самостана Томислав Филиповић Фра Сатана, који је и сам показно клао Србе. О томе је доста написано у овој књизи. Папа је овим својим чином учинио злочин. Неки кажу – злочин над злочинима. То му историја неће опростити.

ПАПА ЈЕ ПОСЕЈАО РАЗДОР И МЕЂУВЕРСКУ МРЖЊУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Долазак папе Јована Павла II је политички проблематичан догађај. И он сам је сумњив. Радио је 1940. као хемичар у логору Аушвиц, где је пронађен гас Циклон Б, којим су у гасним коморама усмрћени милиони људи. А Карол Војтила је остао жив и здрав. То намеће питања...

Папу овде нико није желео. Била је то посета на силу. Многи мисле да папа није требало да долази у Бању Луку ни у Републику Српску са већинским српским становништвом. Срби имају горко историјско искуство са Католичком црквом и Ватиканом. Верује се да Ватикан стоји иза свих зала која су Хрвати чинили Србима, нарочито у Независној Држави Хрватској. Има безброј примера и доказа. На пример, зна се да је највећи злочинац у Другом светском рату Анте Павелић спасао живу главу и избегао правичну казну захваљујући Ватикану. Американци су га 1945. године заоробили код Салцбурга, па му је припремано суђење. Да је оно одржано, били би осветљени и злочини Католичке цркве и Ватикана. Зато су папа Пио XII и Степинац све учинили да не буде суђења. Павелић је склоњен у Ватикан. У Риму је, у фратарској хаљи, остао све до 1948. године. Тада је „Пацовским каналима“ пребачен у Аргентину. Да није ништа друго урадио за усташе, Ватикан би само због Павелића у српској свести остао као злочинац.

Ватикан и у новије време организује и предводи међународне заваре против Срба. Папа Јован Павле II дао је довољно повода за такво схватање.

Ватикан је дао највећи допринос разбијању Југославије. Папа је још на почетку рата, у августу 1991. године приликом своје посете Мађарској, у својој проповеди критиковао међународну заједницу „што не помаже Хрватској на коју се сручио српски напад и што Хрватску не подупире у њеној законитој тежњи да буде при-

зната као самостална и независна држава.²⁷¹ У току рата, 1992. године, врзмао се по Фурланији – Јулијској крајини и држао говоре на хрватском језику, уплићући се у ратна збивања у Југославији.

Ватикан је први, 13. јануара 1992. године, још док се рат жестоко распламсавао, званично признао Хрватску као суверену и независну државу, која је баштинила идеологију усташке Независне Државе Хрватске. Тиме је благословио њену сецесију и повукао за собом друге државе да је признају. Нова Хрватска, као и она Павелићева, терорисала је, прогонила и убијала Србе. У Мостару је растуран летак с текстом „Грађани Мостара, игнорирајте Србе на улици, у сусједству, у улазу, на послу, у дружењу... Не пружајте никакве услуге Србима, псима (нека опросте пси)“...²⁷²

Вероватно је Ватикан највећи кривац за међуверски и међуетнички рат на простору бивше Југославије 1991-1995. године и за огромне људске и материјалне жртве у том рату.

Чим је Југославија разбијена, папа је заредао посете новим државама на њеном тлу. Све су то биле политичке посете, с ону страну пасторалног чина и морала, иако су све означаване као пасторалне. За пет година посетио их је пет пута, у просеку једном годишње. Три пута је посетио Хрватску: у току рата 1994, потом 1998. и 2003. године. Годину дана после прве папине посете Хрватска је у „Олуји“ и „Бљеску“ истерала Србе са своје територије. Можда је тај изгон договорен с папом. Хрвати у политици ништа не раде без знања и благослова Ватикана. Приликом посета папа је остајао у Хрватској по више дана. Први пут два дана, други пут три, а последњи пут пет дана – укупно 10 дана. Обишао је све веће градове у Хрватској. Приликом друге посете, од 2. до 4. октобра 1998, прогласио је блаженим ратног злочинца, загребачког надбискупа у време НДХ Алојзија Степинца. Њега је Света столица почетком 1942. године именovala за апостолског војног викара целокупне Павелићеве војске, па и усташа. Папа га је посветио за све оно што су он и усташе учинили српском народу за време Другог светског рата. Посветом Степинца он је одобрио и благословио све њихове злочине.

Приликом задње посете организатори су дужулица у Задру, којима је пролазила колона возила с папом, (п)оставили велике постере ратног злочинца Анте Готовине у војној униформи на којима пише: „ХЕРОЈ! А НЕ РАТНИ ЗЛОЧИНАЦ.“ Поред тих постера били су постери на којима су Фрањо Туђман и Анте Готовина заједно. (То се види на фотографији у „Патриоту“ од 30. јуна 2003. године.) Домаћини су проценили да ће папи бити драго да то види.

На виртуелној адреси – веб-страници – Ante Gotovina.com, најтраженијег Хрвата од стране Хашког трибунала ратног злочинца Анте Готовине пише: „...да јуде и фарисеји нашу љубав (Анту Готовину – Л.Л.) куде.“ Јуде!

На сајту су фотографије генерала Готовине са папом Јованом Павлом II.

²⁷¹ „Блажени чиста срца“, стр. 9.

²⁷² Рајко Илишковић, Илија Павловић, Лазар Благојевић, „Посјета папе Бањалуци, мисија или ширење католичанства на исток“, (у рукопису) Шамац, јуна 2003, стр. 12.

Хашки трибунал годинама узалудно трага за Готовином због злочина које је чинио Србина. Оптужен је за убиства, прогоне, пљачку, разарање градова, насеља и села у којима су живели Срби, те присилно расељавање крајишких Срба од 4. августа до 15. новембра 1995. године, али Хрватска неће да га испоручи Трибуналу. Прича се да га скривају фратри у Западној Херцеговини. Можда папа зна где је. Ако не зна, може то сазнати преко својих сарадника и фратара. Они ће му открити све, али он то неће открити никоме.

У Хрватској штампи пише да ниједан папа није толико учинио за Хрватску као овај.

Осим Хрватске, папа у последње време доста мешетари и по другим државама насталим после разбијања Југославије – Словенији, Босни и Херцеговини и Републици Српској. У Словенији је био два пута – 1996. и 1999. године, а у Босни и Херцеговини исто два пута, – 1997. и 2003. године. Он је за непуних девет година посетио простор бивше Југославије седам пута, скоро једном годишње. То је најгушћа фреквенција и највећи број папиних посета једном релативно малом простору. Он је и своју родну Пољску посетио седам пута, али у скоро троструко дужем временском интервалу – 1979-2002. године.

Када папа дође у Босну и Херцеговину, католичка штампа то третира као посету хрватској земљи. *„Међу хрватским вјерницима у Босни и Херцеговини тињала је нада да ће папа Иван Павао II посјетити и њихову земљу. И то се догодило 13. травња, када је он у сарајевској зрачној луци пољубио грумен земље БиХ, а која је и хрватска земља“.*²⁷³ Не земља и Хрвата који живе у БиХ, него „хрватска земља“.

Било је много жестоких противника даласка папе у БиХ, али он опет дође. Папа је превише присутан на тлу бивше Југославије. Више него игде другде ван Италије.

Долазак папе у Републику Српску веома је проблематичан. Он је У Републици Српској дочекан с великим подозрењем. Ратне ране још су болне. Сећања на ужасни покољ Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године и на учешће фратара у том покољу још су жива.

Папа је три пута био у Хрватској, а никако није посетио Јасеновац и одао почаст жртвама фашизма у том логору, нити је упутио извињење жртвама геноцида које су побили синови Католичке цркве. О томе је доста писала и светска штампа. Беатификовао је Степинца, који није спасао усташке каме ни једног Србина. Да-паче! Сада долази да прогласи за свеца једног Немца. А тај Немац Мерц је зачетник усташког покрета и идеал усташа. Његови духовни и политички синови пунили су Србима јаме и логоре и чинили им сва она остала дивљаштва. И Фра Сатана је његов следбеник.

Избор Петрићевца за мису и беатификацију, где је извршен један од највећих погрома над невиним српским становништвом, изазвао је буре незадовољства и највеће огорчење код Срба. У православним круговима изражавано је негодовање и противљење. Папа и 50.000 Хрвата ипак су дошли на Петрићевац. То је пркос

²⁷³ Исто, стр. 10.

злочинца у туђој кући, где је зло чинио. То је цинизам и велика увреда потомака покланих и свих Срба. То је гурање прста у око и песнице у душу Србима у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, али и много шире. Историјска оптерећеност Петрићевца негативно је утицала на атмосферу посете и на међуверске и међунационалне односе у том региону. Петрићевац се морао избећи.

Поводом тога огласила се и Света столица. Ватикански нунције Еупенио Сбарабо изјавио је да је фратар кољач из самостана Петрићевац Томислав Филиповић екскомунициран из Римокатоличке цркве пре покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, у коме је и он лично учествовао. То апсолутно није тачно. Фра Мартин Планинић се 30 година бавио фра Томиславом Филиповићем и написао књигу о њему, која је овде наведена и доста цитирана. Он најбоље зна када је фра Филиповић искључен из Фрањевачког реда. Ево штра о томе каже у својој књизи:

„Томислав Филиповић, лажно презиме Мајсторовић, не Мирослав, отпуштен је из Фрањевачког реда 10.7.1942. по канону 668.“²⁷⁴

Еупенијева изјава је математички тачан доказ како се Ватикан служи неистинама. Срби су то знали, па их је та неистинита изјава ватиканског гласника, којом се обмањује светска јавност, још више разочарала и повредила.

Еупенијево оглашавање доказује да Ватикан све зна о покољу, сигурно боље него ико. Ватикан све зна. Тамо је најкомплетнија документација о томе, коју су жупник самостана на Петрићевцу фра Анте Перковић, провинцијал фрањевачке провинције Босне Сребрене у Сарајеву фра Анђео Каић и муслимани из Бање Луке послали Светој столици после покоља. Ни један докуменат у Ватикану не може пропасти. Али, може се закључати. Време чека истраживача који ће доћи до тих докумената и обнародовати шта у њима пише. Тај ће се прославити за сва времена. Тада ће се показати да су и папа Јован Павле Други и Иван Мерц залутали на Петрићевац и у Републику Српску.

Миса папе Јована Павла II на Петрићевцу и беатификација Ивана Мерца на том месту можда су највећи промашаји тога папе и Ватикана у последњих 100 година.

ЗАИНТЕРЕСОВАНOST ВАТИКАНА ЗА БАЛКАН

Ватикан је увек био заинтересован за Балкан и за ширење римокатоличке вере на овом простору. Зато он више од хиљаду година, све до данас, овде узрокује неслогу, верска трвења и крваве обрачуне становништва. Без мешања Ватикана овде би све било друкчије и боље. Овде се не може дати историјски преглед зала и несрећа које је на овим просторима посејао Ватикан. Може се само, у облику кенгурских скокова и прескока, подсетити на неке појединости.

Хрвати под утицајем Ватикана стално својатају Босну и Херцеговину, у којој је међу три водеће конфесије најмања католичка популација. У овој држави сада има само 11% Хрвата, односно католика. Нерешив проблем и узрок највећих зала је то што, с једне стране, 11% становништва једне вероисповести не може да покори

²⁷⁴ Фра Планинић, стр. 102.

и у покорности трајно држи 89% становништва других вероисповести, и, с друге стране, незајажљива и вековима упорна настојања Ватикана и Хрвата да се управо то оствари и да се Босна и Херцеговина покатоличе, припоје Хрватској и дођу под кишобран Ватикана. Због тога пате и страдају највише Срби и муслимани у Босни и Херцеговини и Срби у Србији, где би Ватикан такође да шири римокатоличку веру.

Света столица показивала је повећани интерес за Србију одмах после Првог и Другог српског устанка. Католичка капела отворена је 1845. године у аустријском конзулату у Београду, иако је тада у том граду живело само 20 католика, аустријских држављана. Ватикан је Београдску епархију са то мало верника ставио у надлежност Ђаковачке бискупије, од које се очекивало да води верску и политичку пропаганду у Србији. Тада је ђаковачки бискуп био Јосип Јурај Штросмајер (1815-1905), пореклом Аустријанац, кога добри познаваоци сматрају хрватским националистом. Он је свим силама настојао да Католичку цркву прошири, ојача и учврсти у Србији. Послао је захтев кнезу Александру Карађорђевићу да се одобри изградња католичке цркве у Београду. Српска влада је прихватила тај предлог, али га није одобрила Порта. Цариград је тада још имао сизеренска овлашћења над Србијом. Штросмајер је усклађивао интересе Хрвата и Римокатоличке цркве са интересима аустријске царевине на штету Срба, у чему га је подржавала Света столица.

У хрватским и римокатоличким средствима информисања поводом доласка папе у Бању Луку у издањима Бискупске конференције Босне и Херцеговине, католичких бискупија у Бањој Луци и Сарајеву, те „Католичког тједника“ и „Свјетла ријечи“ из Сарајева, „Цркве на камену“ из Мостара, „Сателита“ из Међугорја, „Наших огњишта“ из Томиславграда (Дувна) и многих других, на основу неистина и фалсификата својатају се Босна и Херцеговина, оплакују се страдања само Хрвата у рату и сатанизују Срби. Тај добро припремљени пропгнадни материјал бесплатно је дељен стотинама новинара из целог света. То је нанело велику штету српском народу и Републици Српској. Наводим овде, углавном без кментара, само мало извода из те бесомучне пропаганде. Изворе наводим само понегде. Све што је овде наведено узето је из пропагандног материјала, којим располаже и Бањалучка бискупија.

У тим материјалима се каже:

- Један од најпознатијих босанских владара Кулин Бан обавезао се на вјерност Светој столици;
- Босанска краљица Катарина пет дана прије смрти оставила је Босну Светој столици у наслеђство;
- За вријеме турског владања православни бискупи су вршили притисак на католике, па су многи прешли у православље;
- У турској држави прогањана је католичка вјера;
- Турске кадије и православне владике тражиле су да им католици плаћају женидбене таксе;
- На муслиманску страну против Аустрије стали су и многи православци;
- Света столица основала је 1735. викаријат за Босну и Херцеговину;

- Убрзо након окупације Босне и Херцеговине, 1.881. године, папа Леон XIII успоставио је у Босни и Херцеговини црквену структуру, која је и сада на снази. „То је био пресудан чимбеник који је у оквиру Католичке цркве у Босни и Херцеговини имао далекосежне последице“;
- Насељавањем православног становништва, које су проводили Турци, битно се мијењала етничка и вјерска слика ових крајева;
- Подручје данашње Босанске крајине је у средњем вијеку припадало Хрватској;
- Ови се крајеви (Босанска крајина – Л. Л.) у повијесним изворима називају Турска Хрватска, тј. дио Хрватске коју су заузели Турци;
- „Споменуте старе хрватске жупе у Босанској крајини биле су прије турске инвазије насељене искључиво католичким становништвом... Сви ови самостани и жупе спадали су црквено под загребачку, книнску и крбавску бискупију, чија се власт протезала и на Крајину“ (др. Берислав Гаврановић);
- „Ни једно мјесто у БиХ није имало у средњем вијеку толико католичких цркава и самостана као данашња Босанска Дубица и њезина околица“ (Х. Шерић);
- „У Коноби (Рмањ) спомиње се 1386. католички самостан, који је касније Хасан-паша Предојевић предао православним калуђерима“;
- „И у Великој Кладуши и околици биле су врло густо ‘насељене’ католичке цркве и неколико самостана“;
- „На подручју загребачке бискупије у Босанској крајини било је пет фрањевачких самостана... Моштаница (данас је ту манастир православних монахиња)... Хресно (данас је то православни манастир, а на темељима гребенскога фрањевачког самостана и цркве данас је православна црква у мјесту Крупа на Врбасу)“;
- У прњаворском крају турским освајањем становништво се потпуно измијенило, а католика је готово посве нестало;
- „И у западном дијелу Босанске крајине који је припадао книнској бискупији било је прије доласка Турака пуно жупа, цркава и самостана“;
- На подручју данашње Бање Луке био је средњовјековни хрватски град Врбас;
- Црквено је ово подручје припадало Загревачкој бискупији, која се у то доба протезала на југ 20 км јужно од Бање Луке;
- „У Крајини прије турске инвазије становништво је било хрватско и католичко... Прије турске инвазије није у њој било православног елемента“ (Гаврановић);
- „Дио католичког становништва прешао је на ислам... Било је и пријелаза на православље... На подручју Босанске крајине таква је појава забиљежена посебно на подручју између Бање Луке и Мркоњић Града“;
- „Босанска крајина је опустјела и остала готово без католика, а све је више јачао муслимански и влашки православни елеменат“;
- „За вријеме свога продирања у Босанску крајину доводили су Турци Влахе... Власи су радо пристали уз Турке...“;
- „За вријеме Другог свјетског рата те послје рата бањалучка бискупија је катастрофално страдала. На томе подручју незаштићено становништво пролази кроз своју Голготу, трпећи неизрециву патњу, разарање и крвопролиће... Бискупија је претрпјела и тешке ране губитком свећеника. Убијени су: фра

Виктор Балтић, Бранко Бандић, мсгр. др. Никола Билогривић, Звонимир Брекало, фра Данијел Бришевац, фра Мирослав Бузук, фра Боно Гребенаревић, Јосип Кауриновић, фра Игнације Мамић, фра Боривој Миоч, Божо Шимлеша... (Бањалучка бискупија, специјално издање. – Каже се да међу њима *„има правих кришћанских мученика с ознаком светости“*, а ништа о њиховим злоделима. Сви овде набројани су као злочинци наведени у „Великом злочину“ Виктора Новака. Над њиховим злочинима, који су код неких свирепији него код најокорелијих усташа, човек мора да се згража. Констатација „На том подручју незаштићено становништво пролази кроз своју Голготу, трпећи неизрециву патњу, разарање и крвопролиће“ била би тачна само ако би се односила на православно становништво, а не на католичко – Л. Л.);

– Иван Шарић, врхбосански надбискуп од 1922, побјегао је од партизана у иностранство; (Иван Шарић је тежак ратни злочинац. У књизи „Велики злочин“ спомиње се 148 пута на 122 стране – Л. Л.);

– „Српска демократска странка прогласила је мобилизацију у вријеме када је ЈНА већ увелико нападала и разарала Хрватску. Бискуп Фрањо Комарица и свећеници заузели су одлучан став да се не узима оружје. Највећи број Хрвата – католика послушао их је и одбио узети оружје у руке. Неодазивање на мобилизацију био је изговор онима, који су на силу приграбили власт, да почну суставни прогон католика, односно да направе српску државу у којој неће бити мјеста за Несрбе. Почиње отпуштање с посла, истјеривање из станова и кућа, убијање цивила, одвођење свећеника и вјерника у логоре, убијање свећеника и цивила, неиздрживе радне обавезе... Како је вријеме одмицало, бруталност актуалних паравласти бивала је све јача“;

– Домовински рат 1992-1995. године завршио се трагичним и готово посвемашњим изгоном и егзодусом католичког пучанства из ових крајева;

– Као трагична жртва дивљања српских снага страдао је фра Алојзије Атлија;

– Распета црква у Босни и Херцеговини. Уништавање католичких сакралних објеката у Босни и Херцеговини (1991-1996);

– Црква св. Мале Терезије у Пресначама, нажалост, 12. свибња 1995. срушена је минирањем до темеља, жупна кућа спаљена, а жупник влч. Филип Лукенда и с. Цецилија Гргић мученички су завршили свој живот у горућој жупној кући, коју нијесу хтјели напустити ни у највећој погибли;

– „Фрањевци су дошли у Босну крајем 13. стољећа... У најновије доба имају на подручју града Бање Луке свој самостан на Петрићевцу. У самостану станује неколико свећеника који управљају сусједним жупама... жупа која је концем 20. ст. дала цркви чак два кардинала. То су пок. Гвидо Дел Местри, надбискуп и дипломат Св. Столице, те надбискуп Врхбосански Винко Пуљић... Петрићевац је и родна жупа садашњег ординарија бањалучке бискупије монс. др. Фрање Комарице“ ;

(„Дјеловање католичких бискупа из Босне и Херцеговине Винка Пуљића и Фрање Комарице уперено је против Републике Српске, а самим тим и против Срба. Главна тема свих разговора које је у Бриселу имао бискуп Комарица од 27. марта до 4. априла 2000. године било је тражење људских права... Нарочито је

скретана пажња на ватиканске идеје о присвајању Босне и Херцеговине“ – Студија у рукопису Рајка Илишковића, Илије Павловића и Лазара Благојевића);

– Траписти су у Другом свјетском рату и пораћу остали готово посве без чланстава и имовине. Спали су на ниске гране преживљавања;

– Кланатељице Крви Крестове након рата протјеране су из БиХ;

– У жупи Петрићевац на рубу Бање Луке рођен је бањалучки бискуп-ординариј монс. Фрањо Комарица. Доиста, жупа која заслужује свако поштовање (пре свега због њеног фратра Томислава Филиповића и покоља Срба у тој жупи 7. фебруара 1942. – Л. Л.);

– Бања Лука је изњедрила фрањевачког провинцијала фра Фрању Милетића, свећеника прогањаног од комунистичког режима, мученика из старијег и новијег времена;

– У Бањој Луци живе и католици источног обреда (гркокатолици), углавном украјинске народности. У Бањој Луци имају своју парохију. Сада је њихова црква управо у изградњи. И тако даље.

Пропагандни материјал сугерише, а негде то и тврди и доказује, да су Босна и Херцеговина хрватске и католичке земље, из којих су током историје, а нарочито у последње време, католици и Хрвати грубо истерани. Време је да се они врате у своју матичну земљу прикључењем Босне и Херцеговине Хрватској, и ставе под окриље Католичке цркве и Ватикана. То треба да зна и међународна зајеница па треба да помогне да се то оствари. Зато се и штампа и бесплатно дели оволико информација о томе. Све је то преведено на енглески језик и дељено новинарима. Беатификација Ивана Мерца у Бањој Луци треба да служи остварењу тога циља. Зато је папа и дошао у Републику Српску.

*„Можда је основни разлог због кога ће Иван Мерц бити проглашен свецем најбоље дефинисао загребачки надбискуп Јосип Бозанић, када је приликом недавног обиласка Босне и Херцеговине, изјавио да Мерц чврсто везује Босну и Хрватску, спаја Загреб и Бањалуку“.*²⁷⁵

У том обимном пропагандном материјалу ни једном једином речи, ни једним словом, не спомињу се страдања српског народа у оба светска рата, нити било кад, иако је тај народ, објективно, највише пропатио и имао највеће жртве.

МАЛТРЕТИРАЊЕ ГРАЂАНА

У току припрема за папин долазак грађани су узнемиравани и малтретирани. Полиција је привела на разговоре велики број грађана. Неки су задржани у затвору. У близини Петрићевца полиција је залазила у куће и станове, пописивала укућане и тражила оружје. Било је планирано да се грађани одатле иселе за време папине посете, као и дуж путева којима ће он с пратњом проћи, али се одустало од тога. Полиција је грађанима наредила да 22. јуна морају да затворе прозоре и да не спуштају ролетне ни завесе, нити да им се приближавају.

²⁷⁵ „Експрес“, 17/18. маја 2003.

Одређен број грађана притворен је на неколико дана пре папиног доласка. Ово је старе Бањалучане подсетило на усташке мере за време НДХ.

Екипе бањалучког водовода завариле су 328 шахтова и сливника дуж пута којим ће проћи папа, пошто их је полиција претходно добро прегледала. Било је смешно и забавно гледати по улицама бројне екипе полиције, заваривача и помоћних радника и њихову техничку скаламерију. Пљуштали су досетке и вицеви на папин рачун.

Око самостана на Петрићевцу трактори су покосили незрелу пшеницу. Доне-те су травнате коцке из Залужана, па њима покривена површина земље подељена у 42 поља за преко 100.000 ходочасника. Код уласка на литургијски простор полиција је претресла све ходочаснике. За обезбеђење папе ангажовано је преко 4.000 полицајаца. Трошкови његовог гламурозног дочека прешли су пет милиона конвертибилних марака, односно око два и по милиона евра.

Цео град је облепљен плакатима и постерима у боји папе и Ивана Мерца. Они су рекламирани и на многобројним билбордима. На телевизијским екранима и у католичкој штампи дежурали су ликови папе и Мерца, на којима, поред осталог, пише на српском и енглеском језику: „Хрватска, Босна и Херцеговина.“ Грађани су се питали шта значи свођење две државе у такав однос. Чланови Хрватског хуманитарног друштва „Каритас“ делили су пред самостаном на Петрићевцу хиљаде књига и другог пропагандног материјала.

Помпезне најаве о неколико стотина хиљада ходочасника на Петрићевцу унеле су још већи немир. Да то није нека инвазиона руља? Ако на једну мису може доћи толико католика, онда је то католичка земља. Откуд их толико, питали су се Срби, када их у целој Бањалучкој бискупији има само око 6.500? Необично је и незапамћено да се у једну земљу, осим Ватикана, доведу стотине хиљада странаца на једну мису, макар је држао и сам папа. То је схваћено као припрема за инвазију. На крају се испоставило да је то била само пропаганда. Процењује се да је на миси на Петрићевцу било 40-50.000 ходочасника, што такође није мало у туђој земљи.

Иако је било забрањено да се носе националне заставе, хиљаде ходочасника на литургијском простору махале су хрватским шаховницама. Њих око 10.000 урнебесно су скандирали: „Ми смо папини, папа је наш!“, што је реплика оног некадашњег „Ми смо Титови, Тито је наш!“ Кажу да се чуло и „Тито, партија, сви смо армија.“ Такве паролe узнемиравале су Србе.

Срби и муслимани су се питали зашто они морају да финансирају долазак госта, којег не желе да виде.

ПРОТЕСТИ

Најављена посета папе Републици Српској и Бањој Луци, а највише његова одлука да одржи мису на српском стратишту на Петрићевцу, жестоко је уздрмала страсти у Републици Српској и код Срба уопште. Никада у Југославији ни државама које су настале на њеној територији после њеног разбијања није било толико ни таквих протеста поводом посете једног страног угледника као што их је било у Републици Српској поводом доласка у ту државу римског папе Јована Павла II 22. јуна 2003. године.

Многобројни познаваоци усташких и фратарских злочина у жупи Петрићевац за време Другог светског рата и обични грађани на различите начине су изражавали своје огромно незадовољство, огорчење и протесте због папине одлуке да на Петрићевцу држи мису и да баш на том српском стратишту, код самостана најмоштроузнијег фратра у историји света – Фра Сатане, прогласи за свеца усташког идеолога Ивана Мерца. То је исто као да га је беатификовао у Јасеновцу. Чак и горе. Као да је неког фашистичког идеолога беатификовао у Аушвицу. То је морбидно!

Поруке из протеста отишле су у цео свет.

Најпре сам ја средином маја 2003. године путем интернета и поште упутио Протест *urbi et orbi* у виду писма од неколико страна на више од 100 адреса у свету. (*Urbi et orbi* – формула папиног обраћања католицима у посебним приликама, а значи граду (Риму) и свету. Уопште значи разгласити нешто целом свету, свима и свакоме. Ја сам ову папину формулу употребио против њега. Протест *urbi et orbi* унет је у ову књигу.)

Протест *urbi et orbi*, поред осталима, упутио сам: Ватикану, папи лично, загребачком надбискупу Јосипу Бозанићу, бањалучком бискупу Фрањи Комарици, секретару Уједињених нација Кофи Анану, председнику Сједињених Држава Џорџу Бушу, васељенском патријарху у Цариграду Вартоломеју, патријарху Москве и целе Русије Алексеју, патријарху Атине и све Грчке Христулосу, српском патријарху Павлу, Синоду Српске православне цркве у Београду, Црквеној општини у Дракулићу, Српској академији наука и уметности, Матици српској, председнику Републике Српске Драгану Калинићу, председнику Владе Републике Српске Драгану Микеревићу, Парламенту Босне и Херцегодине, Комисији за Нобелову награду у Штокхолму, средствима јавног информисања и другима. Протест *urbi et orbi* преведен је на енглески језик, умножен у више стотина примерака и дељен страним новинарима у Бањој Луци пре и у току папине посете томе граду.

Више од стотину средстава јавног информисања код нас и у свету (штампа, радио, телевизија, интернет) објавила су Протест урби ет орби или изводе из њега, или коментаре и интервјуе у вези с њим.

У целини су га објавили „Европска Војводина“ 29 маја 2003, бањалучки недељник „Патриот“ 26. маја 2003, „Добровољачки гласник“, Београд, број 21. од јуна 2003. године и други... „Сведок“ од 27. маја 2003. објавио је разговор са мном на целој страни са насловом „Скандалозно“ и поднасловом „Цинизам је да се папа дочека на месту где је фра Сатана клао српску децу“, „Експрес“ од 28. маја 2003. године на пола стране са насловом „Нови светац у сенци фра Сотоне“ и наднасловом „Док 22. јуна папа Јован Павле Други буде беатификовао Ивана Мерца, у рају и паклу узнемириће се многе душе“, „Глас јавности“ 22. јуна 2003. године, управо на дан папине посете, такође на целој страни, са насловом „Папи историја неће опростити“ и други. „Политика“ је прва објавила делове из Протеста *urbi et orbi* 23. маја 2003. године са насловом „Миса на губилишту“. Та синтагма „Миса на губилишту“ касније је поновљена много пута као наслов или у тексту у другим новинама.

Појединци у Београду, Новом Саду, Бањој Луци и другим местима самоиницијативно су умножавали Протест *urbi et orbi* и делили га рођацима, пријатељима и познаницима. Све то је изазвало широк талас реаговања. Многи су ми одговорили интернетом, поштом или телефоном и изражавали сагласност с порукама из Протеста. Први је одговорио Бушов кабинет.

Није јасно зашто „Глас Српске“ није објавио Протест *urbi et orbi*. Прво сам томе листу интернетом послао ово писмо, затим поштом, а потом сам га, све пре папиног доласка, лично однео у Редакцију листа и предао у руке одговорном уреднику Бори Марићу. Дао сам му још обиље материјала о покољу Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама и предложио да се део тога, по избору Редакције, објави у „Гласу Српске“ као фељтон. Ништа од тога није објављено. Може се само нагађати – зашто. Међутим, Бањалучани и други становници Републике Српске упознали су се с Протестом *urbi et orbi* преко „Патриота“ и других гласила. У више бројева „Патриота“ објављивани су и коментарисани подаци из Протеста *urbi et orbi*. Поред тога, тај текст су грађани фотокопирањем умножавали и делили га рођацима и познаницима, који су га даље умножавали и делили.

Ни бањалучке „Независне новине“ нису објавиле Протест *urbi et orbi* иако сам га и њима међу првима интернетом послао, а потом благовремено, пре папиног доласка, однео лично у Редакцију. Међутим, те новине су тада објавиле и продавале специјално луксузно издање „Папа у Бањој Луци – Живот Ивана Мерца“, које је финансирала Бањалучка бискупија. Све је јасно.

У Редакцији Телевизије Републике Српске у Бањој Луци снимљен је дужи разговор са мном. Том приликом ја сам изнео и образложио аргументе против папине мисе на Петрићевцу. Овај разговор је требало да буде емитован у четвртак, 19. јуна

Заваривање шахџова

2003. године, после дневника, пред папин долазак у Бању Луку. Није емитован. Не знам ко га је и зашто искључио из програма.

Ово бележим и уносим у ову књигу не због себе, већ као доказ да су многи били против папине мисе на Петрићевцу, а да су је неки подржавали, чак и поједина српска гласила.

Патријарх Српске православне цркве Павле категорички је одбио да буде папин домаћин због избора места за мису, иако је то била наглашена жеља представника Римокатоличке цркве. Министар спољних послова Републике Србије и Црне Горе Горан Свилановић посетио је Патријаршију и архијереје у току Сабора (који се одржавао у Београду 13-24. маја 2003.) и предложио да патријарх Павле буде папин домаћин 22. јуна. 2003. године, али су то и Синод и патријарх одбили. Архијереји СПЦ папину одлуку да служи мису на Петрићевцу схватили су као провокацију и увреду.

Неки медији потпуно су игнорисали папину посету. На пример, доста слушани БИГ Радио у Бањој Луци на дан папине посете пуштао је само српску музику, а о папиним активностима нити о њему лично није објавио ни речи.

Др Милан Булајић, донедазни директор Музеја жртава геноцида у Београду, а сада председник Фонда за истраживање геноцида, урадио је више од ма кога другог на раскринкавању суштине папиног мисионарења у Републици Српској и упознавању света са разлозима због којих папа није требало да дође на Петрићевац. Булајић је иначе, после Владимира Дедијера, човек број један у српском народу који стручно и научно доказује злочине Ватикана, Хрвата и усташа над српским народом, нарочито геноцида над Србима у Независној Држави Хрватској. О томе је досад објавио 61 књигу. Да је бар туце таквих истраживача и публициста, слика и судбина српског народа биле би много боље.

Булајић је протест под називом „Подсмех безочног папе Павла губилишту“ упутио Документационон центру Републике Српске, Међународној комисији за Јасеновац, Визенталовом центру у Јерусалиму, многим институцијама у свету, Светом архијерејском сабору Српске православне цркве у Београду, средствима јавног информисања и на многе друге адресе.

Ево тога протеста:

„Извињење за злочине у Дракулићу“

Политика, коју читам од када читам новине, објавила је 23. јуна 2003. на првој насловној страни: „Поглавар Римокатоличке цркве у Бањалуци – У самостану Петрићевац у присуству 70.000 верника: **„Позив на помирење.“** Испод папине слике, на насловној страни: **„ИЗВИЊЕЊЕ ЗА ЗЛОЧИНЕ У ДРАКУЛИЋУ“** (Д. К.). Два пута и трећи читао сам не вјерујући да моја *Политика* може да објави овакву дезинформацију, неистину, да не употребим теже ријечи:

‘Оно што се искрено и потајно очекивало, као велики корак у помирењу народа на овим просторима, данас је великим гестом на Петрићевцу учинио папа Јован Павле Други. Он је током молитве у једној реченици рекао да из овог града који је током историје обележен са толико патње и толико крви: ‘Ја молим свемогућег Господина да буде милосрдан за кривње које су неки починили против човековог

достојанства, па и са стране неких синова Католичке цркве. Нека свемогући помогне помирби и развије жељу за узајаман опрост народа на овим просторима у помен на толике невине жртве па њихове патње неће бити узалудне. Једино у озрачју опроста може доћи до помирења, рекао је свети отац, на месту поред кога је 7. фебруара 1942. године злочиначка усташка сатнија Друге тјелесне бојне Анте Павелића извршила покољ невиног становништва у селима Дракулић, Мотике и Шарговац.

‘Овај корак светог оца на месту које многи Срби узимају као трагичан део историје међу овдашњим народима, велики корак ка помирењу, посебно што је папа нашао снаге да се у име оних који су учинили злочин, ИЗВИНИ, иако се зна да се фра Мирослав Филиповић, који је ишао заједно са поменутом сатнијом није јавио поглавару самостана у Петрићевцу, нити овом самостану, па се самостан не може помињати у негативном смислу, већ је на своју руку ишао на покољ у Дракулић.’“

Како може Д. К. да објави овакве неистине?!!

У самостану Петрићевац од 1925. био је усташки идеолошки центар и стјепиште усташа. Није само фра Филиповић („фра Сотона“), који је касније постао заповједник Јасеновца, система усташких логора геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима, учествовао у овом стравичном злочину геноцида. О томе постоје и усташки и њемачки документи!...

Фрањевац Филиповић је присуствовао клању. Он је предводио усташке кољаче и сам у основној школи, заклао Српкињу ученицу Радојку Гламочанин пред осталом дјецом и учитељицом Добрилом Мартиновић, затим се обратио усташама: „Усташе, ово ја у име Бога покрштавам ове изроде, а ви слиједите мој пут. Ја примам сав гријех на моју душу, вас ћу исповједити и ријешити свих гријеха.“

Муслимани описују како су се усташе и фратри послије покоља у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама састали у самостану Петрићевац, веселили се, јели, пили и банчили све до зоре.

Гвардијан самостана Петрићевац, Перковић, је послије покоља обавијестио провинцијала Босне и Херцеговине Анђела Каића, који је 12. маја 1942. детаљно обавијестио Свету столицу о покољу и учешћу фра Томислава Филиповића. Ватикан је наложио загребачком надбискупу др Алојзију Степинцу да испита случај. Истрага је вршена, али резултати истраге нијесу објављени. (Детаљније види *Глас јавности*, исповијест Лазара Лукајића, политолога и публицисте, из пера Петра Пашића *Папи историја неће опростити*, објављену на дан папине посјете 22. јуна 2003; Милан Булајић – „Усташки злочини геноцида“ и суђење Андрији Артуковићу 1986“.)

Не ради се „па и о неким синовима Католичке цркве.“ Стравични покољ православних Срба и дјеце у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама извршили су искључиво католици-усташе под вођством фрањеваца самостана Петрићевац.

Политика не помиње бројне шаховнице у Петрићевцу, које су виђене на 2. дневнику РТС-а 22. јуна!

Политика је објавила: „Свеће за убијене Србе.“ „У Дракулићу код Бањалуге јуче је неколико мештана запалило свеће код спомен обележја“!!! Спомен обиљежје је доступно папамобилу. Али ако папа није могао доћи, могао је преосвећени би-

скуп Комарица да макар запали свијећу! Преживјеле српске жртве је у то вријеме чувала полиција – СФОР-а, српска...

А могли су обојица отићи у Јасеновац, тј. Доњу Градину, као што је то папа својевремено учинио у Аушвицу!

Апелујем на позицију и опозицију, на свјетску јавност, да се у борби за истину издигнемо изнад идеологије, политике, партија, вјерских опредељења!

Од моје *Политике* очекујем објашњење лансирања неистине, завођења јавности, макар одакле та *директива* дошла. Јер и *Новости*, преко италијанских медија који су прогнозирали 'да ће се папа у Бањалуци извинити православцима за злочине које су припадници католичке вјере починили над другим па и православним народом', тврде да се то 'остварило'!!

Све се то ради у име Бога и заједничког Светог писма, које прокламује: „Истина ће вас избавити“ (Јеванђеље по Јовану 8, 32).

Београд, 23. јуна 2003.

Др Милан Булајић, председник
Фонда за истраживање геноцида Београд

Бернард Клајн, председавајући Међународне конференције за Јасеновац, у свом одговору каже да је папа Јован Павле II начинио више сличних гестова, који су за осуду. Он мисли да је то још један доказ **„да је неопходно одржати планирану међународну конференцију о улози Ватикана и папе у злочинима геноцида и њиховом прикривању.“** (Подвукао Л. Л.)

Користећи своје дипломатско, истраживачко, публицистичко и политичко искуство и разгранате међународне везе, др Булајић је обавестио светску јавност о папином у суштини политичком походу у српске земље и о увредама које су он и бањалучки бискуп др Фрањо Комарица учинили Србима и осталом поштенom свету за време мисе на Петрићевцу 22. јуна 2003. године. Подсетио је светску јавност да је папа три пута био у Хрватској, а ниједанпут није посетио Јасеновац. Он је први јасно рекао да на Петрићевцу није било никаквог папиног извињења за усташке и фратарске злочине над Србима у тој жупи у фебруару 1942. године и протествовао што су „*Политика*“ и још нека средства информисања објавили неистине о том извињењу и тако дезинформисали јавност.

Папа се заиста није никоме извинио. Ако се пажљиво прочита оно што је он рекао на миси, видеће се да он у ствари моли Бога да опрости злочинцима, у овом случају усташама, „да (*Господ*) буде милосрдан за кривње почињене против човека“... Изјава је тако вешто и лукаво сročена да је насамарила већину површних новинара, па су писали о папином извињењу чак и за Дракулић, о чему нема ни трага у папиној изјави. Право, истинско извињење би било да је папа на српском стратишту на Петрићевцу затражио опрост онако искрено и коректно како је то затражио бањалучки бискуп Алфред Пихлер у честитки својим верницима за Божић 1963. године (цитираној у овој књизи) или да је, по прилици, рекао следеће:

– У овој жупи, у селима Дракулић, Шарговац и Мотике, синови Католичке цркве, усташе које је предводио фратар из овог самостана Томислав Филиповић, 7.

фебруара 1942. године, поклате су, према различитим изворима, између 1.600 и 2.500 наше невинне хришћанске браће православне вере. Ми осуђујемо тај злочин и молимо за опрост!

Само таква, или слична, папина изјава наишла би на одобравање и допринела узајамном опросту, истинском помирењу и изградњи братства и разумевања. Папа није тако нешто изјавио, па зато није донео ништа добро својом посетом Републици Српској. Дачаче!

Булајић је то паметно и одлучно разоткрио. Средства информисања у Србији и Црној Гори и у Републици Српској објавила су више текстова о реаговању и протестима др Булајића него било кога другог. Он је и овога пута највише допринео проређивању и отклањању тамних облака над Србима, које је и овога пута католичка и хрватска пропаганда ширила над њима.

Познати бањалучки универзитетски професор Предраг Лазаревић, син последњег легалног бана предратне Врбаске бановине др Тодора Лазаревића, такође је дао велики допринос раскринкавању и осуди папиног доласка на Петрићевац и држању мисе на том месту. О томе је у „Патриоту“ објавио више текстова, између осталог и текст „Потискивање истине или у цара Тројана козје уши“, који је узет за предговор овој књизи.

И публициста Јован Бабић, аутор романа „Дракулићи“, исказао је свој став о папином доласку у Бању Луку једним текстом у „Гласу Српске“ почетком јуна 2003. године, у коме, поред осталог каже да дочек у самостану Петрићевац „у сваком часном човјеку мора да пробуди најдирљиве успомене и то из више разлога“. Наводећи те разлоге, Бабић је направио више материјалних грешака, што се дешава литерарним писцима, који се више ослањају на своју имажинацију него на стварну фактографију. Нетачне чињенице у његовом тексту су: а) он каже да је у самостану на Петрићевцу службовао „злогласни жупник фра Мирослав Филиповић.“ Фра Филиповић није на Петрићевцу био жупник, тј. свештеник који управља жупом, већ обичан капелан; б) његово свештеничко име није било Мирослав, већ Томислав, па никакав фра Мирослав Филиповић није „7. фебруара 1942. године повео усташе у једнодневни крвави пир“; в) Она каже да „Ни тадашњи гвардијан самостана Петрићевац фра Јосип Лопаревић...“ није био на висини свог послања ни свог свештеничког звања. Тада, у време покоља, у самостану на Петрићевцу гвардијан (главар фрањевачког самостана) није био фра Јосип Лопаревић, већ фра Анте Перковић.

Ове нетачне тврдње једног српског писца добро је искористио један образован и систематичан католички фратар из Сарајева, фра Мирко Филиповић, презимењак фра Томислава Филиповића – Фра Сатане, да пред домаћом и светском јавношћу правда Петрићевац као место папине мисе и да јавно оптужи власти Републике Српске за „истребљење пет тисућа католика жупе Петрићевац“. То је он урадио својим опширним написом у „Гласу Српске“ од 7/8. јуна 2003. године са насловом „Петрићевац није недолично мјесто“, у ком изводи закључак: „Непоколебљиво је, међутим, очито да не постоје никакве ужасне чињенице о самостану на Петрићевцу које би папи требале бити познате и да то није никакво

недолично мјесто.“ (Сиц!) Он је овим својим написом напросто искасапио Бабићев текст објављен у „Гласу Српске“ и пред јавношћу остао морални победник, јер се Бабић није више јављао. Тај фра Филиповић и Католичка црква треба да буду захвални Јовану Бабићу што им је пружио тако добру прилику да се распишу о Фра Сатани и Петрићевцу правдајући место папине мисе када им је то било веома потребно. Без Бабићевог нестручног написа они то не би тако могли. Зато је Бабић објављивањем свога текста донео корист њима, а не српском народу.

Неумесне су и похвале које је Јован Бабић у свом тексту изрекао о католику Марку Липовцу, млинару из Буцака код Бање Луке, кога би он да прогласи за свеца, јер је он тобоже *„тог ужасног 7. фебруара неумитне смрти спасао неутврђен број православних Срба“*, па даље о њему, поред осталог, пише: *„Својим жртвовањем за потпуно невинне и незаштићене људе друге вјере и нације, Марко Липовац је, савим очигледно, на коцку ставио свој, и животе своје бројне породице. Отуда би му, и стварно и симболички, доиста пристајало име: Свети Марко Млинар.“*

Свакако да би му пристајало такво име да је он заиста чинио оно што је измислила и приписивала му комунистичка пропаганда у тежњи да бар једног католика с тог подручја уздигне као узор жртвовања за братство и јединство, а што је и Бабић прихватио без проверавања, па хоће да га прогласи за свеца. Ништа од тога није тачно. *„Тог ужасног 7. фебруара“* није било ни једног јединог католика у Дракулићу, Шарговцу, Мотикама ни Буцаку који је спасао бар једног Србина од усташке каме, или бар покушао да то уради. Ни Марко Липовац тога дана, сигурно је, није спасао ни једног Србина. И откуда Бабић зна да је породица Марка Липовца била бројна? Бићу му захвалан ако ми да податке о њој. Раније је у овој књизи објашњено да је Липовац после покоља, када су Немци забранили даље клање, прикупио изванредан број случајно преживелих Срба на своје имање у Буцаку да му ту бесплатно раде. И ништа више. Фра Мирко Филиповић није у свом одговору Бабићу побијао „светост“ Марка Липовца, коју су измислили комунисти и Бабић, јер такви примери, макар били и измишљени, доприносе угледу католичанства.

Ове напомене и коментаре о Бабићевом јављању наводим овде само зато што његове речи у штампи имају специфичну тежину због тога што је написао роман о трагедији у Дракулићу, па да се зна шта је шта.

И други грађани су протествовали колико су могли и смели.

Почетком јуна 2003. године двома новинским агенцијама у Хрватској, док је папа тамо био у петодневној посети од 5. до 9. јуна, из суседне Босне и Херцеговине, коју је папа ускоро требало да посети, стигла је порука којом се прети да ће он бити убијен пре те посете.

У општини Тешањ, у Федерацији Босне и Херцеговине, 21. јуна, уочи папиног доласка у Бању Луку поцепани су и бојом замазани плакати који су најављивали његов долазак, а који су били полепљени поред магистралног пута којим су сутрадан ходочасници путовали на свечану мису на Петрићевцу.

Бања Лука је у више наврата била облепљена плакатима и засута лецима на којима је писало „1942. Петрићевац 2003.“ Стојан Бањац Столе, власник кафића

„Рац“ у Бањој Луци, штампао је и ширио текст „Дракулић 1942.“ и памучне мајице са карикатурама папе, па је због тога доспео и у затвор. Грађани су спрејовима преко папиног лика на постерима у граду цртали крст са оцилима, мачје бркове на његовом лицу и друго.

Бањалучки епископ Јефрем није као представник Српске православне цркве присуствовао спектаклу на Петрићевцу. Столица намењена њему остала је празна.

Срби у Дракулићу хтели су јавно да протестују. Браћа заклане ученице Радојке Гламочанин Недељко и Стеван намеравали су да у име потомака покланих упуте писмени захтев властима Републике Српске и града Бање Луке да се одобри окупљање Срба код спомен-костурнице у Дракулићу. Допис је био и написан. Био сам тада у Дракулићу с тим људима. Речено им је да то не раде. Да не дође до експлозије и проблема. Захтев није предат, али се ипак једна мања група Срба 22. јуна 2003. године окупила код спомен-костурнице и палила свеће покланима 22. јуна 2003. године, у исто време док је папа у непосредној близини, на Петрићевцу, држао свечану мису и проглашавао за свеца Ивана Мерца.

Снаге СФОР-а тенковима су дошле до близу спомен-костурнице и са пристojног одстојања контролисале Србе који су мирно и достојанствено палили свеће код костурнице. Нису их дирале ни ометале. Ту је било присутно и више телевизијских екипа из разних земаља. Новинари су из Протеста *urbi et orbi*, преведеног на енглески језик, сазнали основне чињенице о покољу Срба на том терену 7. фебруара 1942. године. Неки су снимили казивање Недељка Гламочанина. Он је прво српско дете рођено у Дракулићу после Другог светског рата. Касније су стизала обавештења да су телевизијске репортаже са тог скупа емитоване у појединим земљама.

Многи су уверени да је Петрићевац као место мисе и беатификације требало избећи зато што је то место српско губилиште и трагични део српске историје. Првобитно је било планирано да се беатификација Мерца обави у Осијеку. На захтев Бањалучке бискупије обављена је на Петрићевцу. Протојереј Српске православне цркве Димитрије Калезић мисли да се то могло обавити у катедрали Бањалучке бискупије. Беатификација се могла обавити и негде у Аустрији или Немачкој, јер је Мерц Немац. Могла се обавити и у Загребу, јер је управо у том граду урадио све оно због чега га папа проглашава блаженим. У Загребу су и његови посмртни остаци. Беатификација и канонизација Мерца могла се обавити и у Ватикану, као што је без помпе *Maria De Matias* из Буџака код Бање Луке 18. маја 2003. године проглашена светом. Међутим, Мерц представља друге дубље интересе и тежње Бањалучке бискупије, Католичке цркве, Хрватске и Ватикана.

Бањалучани су бојкотовали и игнорисали папин боравак у свом граду. Били су углавном индиферентни према папи. За њих је 22. јуни био као и сваки други недељни дан. Улице, којима се папа папомобилом возио до Бискупије у Бањој Луци, биле су скоро празне. У њима су владали празнина и тишина, као код сахрана. Многи су се тада купали у Врбасу или Врбањи. Мало је ко обраћао пажњу на немилостивог госта.

Вероватно папа није доживео такав бојкот ни на једном од својих 100 претходних путовања по свету.

ОСУДА ИЗЈАВА БИСКУПА КОМАРИЦЕ

Говор бањалучког бискупа Фрање Комарице на миси на Петрићевцу 22. јуна 2003. године био је изненађење и изазвао је велико огорчење и протесте.

У изјави, коју су потписала три највиша представника Републике Српске, три Драгана – председник Чавић, премијер Микеревић и председник Народне скупштине Калинић, оцењено је да је Комарица „*вјерско замијенио неодмјереним субјективним, па и политичким оцјенама актуелног положаја Католичке цркве и Хрвата.*“ Наведени су противаргументи – да је управо последњих година евидентан напредак у повратку имовине, обнови верских објеката и заштити верских слобода.

И сви грађани и новинари, без изузетка, који су говорили или писали о иступу бискупа Комарице на свечаној миси на Петрићевцу, оценили су као провокативно и штетно његово иступање. Критиковали су га што је на једном духовном скупу месио отровну политичку погачу. Део реаговања забележен је у бањалучком „Патриоту“ од 30. јуна 2003. године. Многи кажу да је бискуп говорио неистине.

Професор Лазаревић подсећа да су сами Хрвати изјављивали да њихов повратак не кочи Република Српска. Републици Хрватској је у интересу да се они не враћају, јер је „*Хрватска ненапучена земља*“, како је говорио њен први председник Фрањо Туђман. Она је нарочито „*ненапучена*“ откад су из ње протерани Срби. Ако се Хрвати врате на „*своја стољећна огњишта*“, како каже бискуп Комарица, у тај испражњени простор у Хрватској вратиће се прогнани Срби, а то Хрватска не жели.

Повратак не желе ни Хрвати који су се доселили у Хрватску, јер су на имањима и у домовима прогнаних Срба нашли много бољи комфор од онога који су имали на „*својим стољећним огњиштима*“ у привредно неразвијеним селима у Бањалучкој бискупији, Републици Српској и у Босни и Херцеговини у целини. Дођу у Републику Српску да распродају или замене своју имовину, па се врате у Хрватску, коју сматрају својом матичном домовином. За то нису криви „*овоземаљски моћници*“ у Републици Српској.

Недељко Гламочанин, брат заклане ученице Радојке, такође је огорчен изјавом бискупа Комарице, кога он познаје од најранијег детињства, јер су оба 1946. године рођени у истом селу и ту одрасли, па се добро познају. Каже да је Комарица искористио моменат и показао своје право лице. Он сматра да би Комарицу требало одстранити из Бањалучке бискупије.

Милан Пиљагић из Дракулића, коме су усташе 1942. такође поклате целу бројну фамилију, каже да су изјаве бискупа Комарице потпуно апсурдне. По његовом мишљењу, Хрвати су у рату 1991-1995. године сами напуштали те крајеве, јер су се плашили да ће доћи до одмазде за покоље Срба 1942, у којима су и неки од њих учествовали. Никакве одмазде није било и нико њих није протјерао.

Сви су разочарани што бискуп Комарица није споменуо покољ Срба 7. фебруара 1942. године у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама и што пред папом, Србима и ходочасницима није затражио опрост за та злодела усташа и фратора са Пе-

трићевца. Он то ни раније никада није споменуо, мада то зна можда боље од икога живог. И он је пре папиног доласка добио Протест *urbi et orbi*.

Папа и бањалучки бискуп Комарица могли су отићи до спомен-костурнице и жртвама запалити свеће. Пут је добар, а обезбеђење је било јако и сигурно. Могли су, а нису!

Тврдње бањалучког бискупа др Фрање Комарице су неистините, злонамерне, апсурдне и штетне. Овде се то не може даље елаборирати. Папа и његов домаћин бањалучки бискуп др Фрањо Комарица нису допринели помирењу католика и православља у том региону. Само су узбуркали и појачали страсти за нове злочине, што је злочин с њихове стране. Неки кажу – злочин над злочинима. Папа је био предложен за Нобелову награду за мир у 2003. години, али је није добио изгледа управо због своје мисе на српском стратишту на Петрићевцу, о чему је Комисија за награду обавештена и Протестом *urbi et orbi*.

Ако се упореде понашања и изјаве бискупа Комарице и његовог претходника Алфреда Пихлера, бискупа Бањалучке бискупије од 1959. до 1989. године, човека широке културе и велике толеранције, види се да је Бањалучка бискупија у Пихлеру 30 година имала добротворца и миротворца, поштованог од припадника свих конфесија, а у Комарици има ортодоксног католика, шовинисту и политичара који загађује међуверске и међунационалне односе у том региону.

ПАПА И БИСКУП СУ ПОРТПАРОЛИ ВАТИКАНА

Овде се поставља суштинско питање: да ли је бањалучки бискуп др Фрањо Комарица на свечаној миси иступио као „слободни стрелац“ или је све унапред договорено са папом и његовом пратњом из Ватикана, или много раније у самом Ватикану. Вероватно је све унапред договорено. Зато се у овој књизи и посвећује оволико пажње наступу и изјави бањалучког бискупа.

Као што није било могуће да на конгресу Комунистичке партије Југославије иступи као „слободни стрелац“ неки најближи Титов сарадник и изнесе своје субјективно виђење кардиналних појава у друштву или Партији, а да то није претходно расправљено и договорено с Титом на састанку Централног комитета, тако исто није могуће да папин сарадник и домаћин на светој миси, у присуству папе и десетина хиљада ходочасника, која се одржава у једном верски и политички компликованом региону, износи „као слободни стрелац“ своја лична виђења и оцене тако значајних политичких питања као што су изазивање и наметање рата, страдање људи и рушење светиња, и то само једне, католичке стране, судбина десетина хиљада избеглица, и то само Хрвата, и означавање криваца за све то. Ватикан је и сувише добро организована институција и држава да би по њеним интересима могли да вршљају „слободни стрелци“, макар то били и бискупи. Уосталом, то се никада досад није десило. То се није могло десити ни на Петрићевцу.

Зато наслов у штампи „Бискуп против папе“ говори само о форми. Не може бискуп јавно иступати против папе. Може само једном. А то се никад није десило.

Комарица је поред папиног скута био само његов гласноговорник и гласноговорник Ватикана.

Ватикан и папа желе и на томе агресивно раде да и подручје Републике Српске буде њихово мисијско подручје. Фрањо Комарица им у томе самопрегорно помаже. Папа и Ватикан неће га укорити за његове изјаве на светој миси на Петрићевцу. Понашање и изјаве бањалучког бискупа др Фрање Комарице треба узети као израз укупне политике Ватикана према Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине, Хрватској и према Балкану у целини.

Можда ће неки од будућих папа беатификовати и Фрању Комарицу. Зато је било потребно да се о томе овде нешто каже. Иначе, не би оволику пажњу завређивале речи једног од преко 4.500 католичких бискупа, папиних сарадника.

Папина посета Републици Српској, његова миса на Петрићевцу, беатификација Ивана Мерца и говор бањалучког бискупа на Петрићевцу остаће забележени у историји као ружни и штетни акти Ватикана и Католичке цркве. О томе би се могла написати књига. И требало би је написати. Она би се добро продавала, а као докуменат имала би трајну вредност. Али Срби су доста спори и тешки у писању о ономе што је за њих судбоносно. Други о томе не пишу објективно.

Католичка и хрватска средства информисања уздижу и хвале папину мисију у Републици Српској и сатанизују Србе. То се најбоље види из обиља добро припремљеног пропагандног материјала, са много неистина, фалсификата и дезинформација, који је бесплатно дељен у Бањој Луци и другим местима, највише страним новинарима.

ЗАШТО ПАПА НИЈЕ ПОСЕТИО ЈУГОСЛАВИЈУ?

Ватикан, папа лично и Хрвати јако су желели и инсистирали да папа дође у Југославију. У првим годинама устоличења Војтиле за папу у Ватикану покретане су и вођене активности да се посета обави. Из Југославије је био упућен службени позив папи да дође. До те посете ипак није дошло. Српска православна црква је захтевала да папа посети Јасеновац и извини се за невине жртве у том фашистичком логору. То Ватикан није прихватио. Па и како би кад је сам ратни папа Пио XII присно сарађивао са фашистичким режимима који су отварали такве логоре за Јевреје, Србе и Цигане. Зато се Српска православна црква супротстављала његовом доласку у Југославију. У вези с тим Владимир Дедијер у својству председника Раселовог суда писао је папи Јовану Павлу II:

„У вези са Вашом планираном посетом Југославији, реномирани швајцарски дневник „Ноје црихер цајтунг“ писао је 14. марта ове године да је један од разлога због којих не можете отићи у Југославију чињеница да сте одбили да одате почаст жртвама фашизма у Јасеновцу, једном од најозлоглашенијих концентрационих логора у Европи. Пали у Јасеновцу били су жртве расне дискриминације против српског народа, Јевреја, Рома, као и против Хрвата антифашиста и муслимана.

Више немачких и аустријских листова објавило је сличне коментаре. До сада Ваши представници нису оповргли ове тврдње. Уколико је тачно да због тога нисте

посетили Југославију, узимамо себи слободу да закључимо како сте учинили велику грешку.

Због чега одбијате да одате почаст жртвама фашизма страдалим у Другом светском рату? Ваше одбијање отвара и једно историјско питање: у којој су мери неке најистакнутије личности римокатоличке цркве биле уплетене у масакре у фашистичкој држави у принудном покрштавању 200.000 православних Срба, и каква је била улога Ватикана у свему томе.

Молим Вас због тога да одговорите на следећа питања:

1. Да ли су информације објављене у „Ноје цирихер цајтунг“ тачне или не?
2. Уколико је информација тачна, може ли светска јавност сазнати ко је донео одлуку: ватикански функционери или неке црквене главешине у Југославији, без Вашег знања?
3. Ради тачног историјског утврђивања одговорности за геноцид у Југославији – а то је циљ на чијем остварењу ми радимо – и ради разјашњења данашњих моралних питања, од пресудног је значаја да одговорите одмах и прецизно.“

Покојни Дедијер, с којим сам имао добру сарадњу док сам био уредник у новосадском „Дневнику“, причао ми је о том писму папи. Рекао ми је да одговор није никада стигао. (Ја чувам своју кореспонденцију с Дедијером).

Папа Јован Павле II први пут је дошао међу Србе 22. јуна 2003. године. Није одао пошту жтвама усташког и фратарског терора у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, као што је предвиђао и писао италијански лист „Кориере дела сера.“ Папино сасвим уопштено извињење није се односило на поклане у тим селима, већ на све жртве које Ватикан носи на савести. Уопштена извињења не вреде ништа. Српска православна црква није могла спречити његов долазак у Републику Српску, али га је зато бојкотовала. Тако је папа узроковао продубљивање јаза између две хришћанске цркве.

Ватикан сада показује велику жељу да папа посети Србију и Русију. Најављује се и спрема његов поход у Београд. Посета Београду је за Ватикан важна, јер се њо-
ме утире пут у Москву, где се „утаборило руско православље.“

„Исто као што му је (папи – Л. Л.) неостварена жеља да посети Србију и Црну Гору, о чему је говорио и за време недавног боравка у Словачкој, неостварени сан му је да се сретне са руским патријархом и оде у Пекинг.“²⁷⁶

Москва и Пекинг досад нису показали жељу ни вољу да приме папу.

²⁷⁶ „Политика“, 24. октобар 2003.

ЗАКЉУЧАК

Посета папе Јована Павла II Републици Српској 22. јуна 2003. године је политички поход првог човека Ватикана, заоденут уопштеним конвенционалним фразама о апостолству и миру. Та посета није донела никаквог добра. Бечки дневник „Пресе“ од 23. јуна 2003. године негативно је оценио папину посету Бањој Луци. Његова нада да ће том посетом смањити раздор између Римокатоличке и Српске православне цркве доживела је неуспех. „Пресе“ подсећа да је у манастиру Петрићевац живео фра Томислав Филиповић, који је у фратарској мантији убијао људе, а који је касније био управник логора у Јасеновцу. Српски патријарх Павле одбио је сусрет с папом због места одржавања мисе, додаје „Пресе.“ И други оцењују папину посету Републици Српској као неуспешну и штетну.

Влада Републике Српске позвала је папу у посету са жељом и надом да његова посета допренесе афирмацији и угледу Републике Српске, па чак и дипломатском признавању ове државе од стране Ватикана, који је први још у току рата признао независну Хрватску. Од тога ништа није било. Република Српска није за Ватикан исто што и Хрватска. Бањалучки бискуп Комарица је с мисе на Петрућевцу у цео свет одаолао оптужбе на рачун Републике Српске и њених легитимних представника.

Све што је папа радио и говорио током те посете не треба схватити као израз и став једне личности. Он је стар, болестан и сенилан. Неки кажу – живи леш. Једва се креће. Не може да прочита ни оно што су му други написали.

Од Ватикана је нехумано што тако старог и болесног човека шета по свету. Такав какав је сада он и није крив. Он је само истурени стуб једне моћне и рафиниране институције и државе – Ватикана.

Папе се мењају, а Ватикан не. И овај папа је уклештен у политику и интересе те институције. Њега је на једнодневном боравку у Републици српској пратило 60 одабраних кардинала и бискупа. То је била контрола папиних поступака и речи. Он лично је ту суштински био споредан и безначајан. Није могао ни смео ништа урадити ни рећи што није било унапред у Ватикану осмишљено, утврђено и написано. А тамо никад није одобрено и утврђено да се ода пошта жртвама усташког терора у Независној Држави Хрватској, па ни на Петрићевцу.

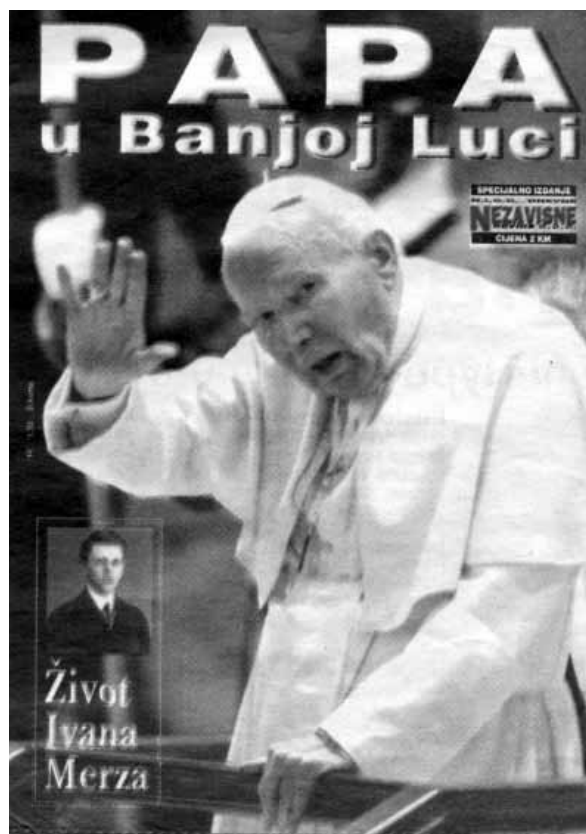
Треба схватити да је то напосто немогуће и да се никада неће ни десити, јер су управо синови Католичке цркве и духовна деца Ватикана – католички братри духовно припремили кољаче и практично им помагали у геноциду пре свега над Србима. О томе постоје брда доказа и написаних књига, многих на страним језицима. Ако би Ватикан одао пошту жртвама усташа и осудио усташе, он би осудио самога себе, а то се од њега не може очекивати.

Зато папа није одао пошту хиљадама покланих Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. За то не треба прекоревати њега, већ Ватикан. Ватикан је, а не папа лично, одговоран што је миса одржана на стратишту на Петрићевцу. Остарели папа и не зна шта ради и говори. Али то добро зна ње-

гов домаћин, председник Бискупске конференције Босне и Херцеговине бањалучки бискуп др Фрањо Комарица, који је рођен и одрастао на стратишту у Дракулићу и ту поред родне куће изградио капелу. Ни Комарица није одао пошту жртвама геноцида у свом селу, јер то није договорено у Ватикану. Он се удварао и додворавао Ватикану који и даље овде плете и учвршћује своје нити и нити једне борбене и агресивне цркве.

Ватикан је велико зло на Балкану које је немогуће срушити ни одстранити.

Зато је Бернард Клајн у праву када каже „да је неопходно одржати планирану међународну конференцију о улози Ватикана и папе у злочинима геноцида и њиховом прикривању.“

Папа Јован Павле Други

ПРОТЕСТ URBI ET ORBI

Посета папе Јована Павла II фрањевачком самостану Петрићевцу код Бање Луке 22. јуна ове године и беатификација (проглашење за свеца) Ивана Мерца на том месту запрепашћује и згражава поштене људе свих конфесија, који знају за фратарски и усташки велики злочин на овом месту за време Другог светског рата. У своје и у њихово име најоштрије негодујем и протестујем урби ет орби (граду Риму и целом свету). Зашто?

Најмасовнији и најмонструознији једнодневни покољ невиних, мирних и лојалних људи, жена и деце у целој историји људског рода десио се 7. фебруара 1942. године управо у жупи Петрићевац. Тога дана до 14 часова усташе, које је предводио фратар из самостана Петрићевац Томислав Филиповић, поклале су око 2.500 Срба у верски мешовитим селима петрићевачке жупе Дракулићу, Шарговцу и Мотикама и 60 рудара у руднику Раковац само зато што су били друге, православне вере. Није суштина у томе што су поклани били православци, већ у томе што су били људи.

Ја сам више од десет година скупљао грађу о том језивом историјском злочину и на основу ње написао књигу „Фратри и усташе кољу“, која још није објављена. Да је објављена, папа вероватно не би дошао на то место великог злочина. У њој сам навео имена 2.315 покланих православца са основним подацима за сваког од њих.

Кључно питање је: зашто је баш у Петрићеваћкој жупи извршен најмасовнији и најмонструознији покољ Срба у Независној Држави Хрватској?

Независна Држава Хрватска је била фашистичка усташка држава, која је 15. јуна 1941. године у Венецији потписала уговор о приступању Тројном пакту фашистичких земаља Немачке, Италије и Јапана и 14. децембра исте године објавила рат Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији. Она је извршила геноцид над Србима, Јеврејима и Циганима на својој територији. Њен поглавник Анте Павелић је планирао да Бања Лука буде престоница његове Независне Државе Хрватске. Зато је требало уништити Србе на том простору.

Фрањевачки самостан Петрићевац пред Други светски рат и у току Рата био је главни идеолошки центар усташтва на том подручју, а фратри из тог самостана били су иницијатори и организатори покоља Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. То сам опширно образложио у својој књизи „Фратри и усташе кољу“.

Па зар Петрићевац може да буде погодно место где папа треба да држи свету мису и проглашава католичког лаика за свеца?

Цитирам овде само неколико извора о покољу у Петрићевачкој жупи.

Извештај Усташке надзорне службе (УНС) у Бањој Луци број 69/42:

„Радиограм одпремљен 11. вељаче 1942. г.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ УСТАШКЕ НАДЗОРНЕ СЛУЖБЕ
на руке госп. Еугена Кватерника
ЗАГРЕБ

У вези В. Т. 9. овог извјештавам:

Једна сатнија усташке бојне под заповједништвом надпоручника Јосипа Мишлова у пратњи жупника фра Вјекослава Филиповића дана 7. вељаче у 4 сата ујутро запосјела рудник Раковац и поубијала крампом 37 радника гркоисточњака. Направила са убијањем крампом и сјекиром гркоисточњака мушкараца, жена и дјеце у селима Мотике, гдје је убијено 750, Дракулић и Шарговац, гдје је убијено око 1.500 особа. Убијање је завршено истог дана око 14 сати. Од тада па све до данас усташе превозе храну, стоку и покућство из кућа побијених у своја складишта. Горњи извјештај точан. Опширан извјештај слиједи.

Велики жупан
пуковник Алеман“

* * *

Извештај Глеза фон Хорстенауа, поузданог немачког обавештајца, представника немачке Врховне команде при усташкој влади:

„Како се још јавља, у дану уочи масакра, одржан је састанак у самостану Петрићевац код Бање Луке, на којем су учествовали Виктор Гутић (усташки стојерник у Бањој Луци у време покоља – Л. Л.), бивши велики жупан, бањалучки жупник др Никола Билогривић, Стилиновић, председник суда у Бањој Луци, и више католичких свештеника, међу којима и извесни свештеник Филиповић, који је потом присуствовао и самом клању.“

(Васа Казимировић, „НДХ у светлу немачких докумената и дневника фон Хорстенауа“, „Нова књига“, Београд, 1987, стр. 343)

* * *

„Али врхунац дивљаштва представља покољ шездесетеро школске дјеце, коју су затекли у школи и сјекли им главе пред очима учитељице, која је од претрпљеног ужаса полудјела.“

(Архив Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача за Босну и Херцеговину, према „Магнум кримен“ Виктора Новака, стр. 646)

Фратар из самостана Петрићевца Томислав (Вјекослав) Филиповић, који је предводио усташе у покољу, ушао је за време часа у учионицу са својих 12 усташа, опонашајући Исуса Христа и 12 његових апостола. Наредио је учитељици Добрили Мартиновић да изведе из клупе једно српско дете.

Учитељица, не слутећи шта ће бити, извела је лепушкасту и уредну Радојку Гламочанин, кћерку угледног домаћина у Дракулићу Ђуре Гламочанина, који је тада био у заробљеништву у Немачкој. Фратар је нежно прихватио дете, подигао га на катедру и онда – почео полако, натенане, да га коље пред осталом децом, учитељицом и 12 усташа.

У учионици је настала паника. Ужаснута деца су врштала и скакала. Фратар се смирено и језуитски достојанствено обратио својим усташама:

„Усташе, ово ја у име Бога покрштавам ове изроде и ви слиједите мој пут. Ја први примам сав гријех на моју душу, а вас ћу исповједити и ријешити свих гријеха.“

(Ово је, према „Магнум кримену“, после Рата учитељица Добрила Мартиновић испричала професору универзитета др Јови Јовановићу.)

Онда је фра Филиповић наредио учитељици да сву српску децу изведе у двориште. Потом је отишао у другу учионицу, па је и учитељици Мари Шуњић наредио да изведе српску децу.

У дворишту на утабаном снегу, укруг је поставио оних 12 усташа, па наредио деци да трче поред њих. Како које дете налети, усташа му извади око и угура у просечени stomачић, други одсече уво, трећи нос, четврти прстић, пети парче образа... И све тако док деца нису попадала.

(За „кољачко крштење“ усташама су за прво клање чешће подметана деца.)

Учитељице су се избежумиле.

Учитељица Мара Шуњић на суђењу фра Филиповићу као сведок је причала како је једног дана у њену школу дошао фратар Филиповић са групом усташа. Наредио јој је да растави децу по националностима, а затим је извадио каму и рекао:

– Дјецо, гледајте!

Почео је клати православну дјецу. Неке је прорезао, па су стала трчати окрвављена укуруг и врштати. Полузаклану дјецу, избежумљену од болова, усташе су дочекивале и тукле дршкама од пиштоља и убијале.

(Драгутин Ђургуз, Милорад Вигњевић, „Козарски одред“, Национални парк „Козара“, Приједор, 1982, стр. 415). Немачки официр из Бање Луке у свом извештају од 23. фебруара 1942. године пише: „У школи су остала празна сва мјеста српске дјеце. Само у шарговачку школу није дошло 53 дјеце.“

(Архив Босанске крајине, Бања Лука, кутија 40, фасцикла 29/8)

Деца из Шарговца и Дракулића ишла су у исту школу. У сачуваном школском дневнику те школе за 1942. годину код имена сваког српског детета, па и Радојке Гламочанин, записано је да је умрло 7. вељаче 1942. године.

* * *

Откад постоје народи, религије и свештена лица, нигде у свету и никад у историји није било тако монструозног свештеника као што је био фрањевачки фратар Томислав Филиповић из самостана Петрићевац код Бање Луке. Он је био опасни и опаки хрватски националиста.

У Записнику Дефиниторијалног конгреса Фрањевачке провинције Босне Сребрне у Сарајеву од 28. априла 1942. године пише да је фра Томислав Филиповић на двадесетак дана пре покоља отпутовао из Петрићевца у Загреб, где је именован

за душебрижника Друге поглавникове тјелесне бојне у Бањој Луци, која је 7. фебруара 1942. године поклатила Србе у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Фра Филиповић је предводио усташе у том покољу и сам клао рударе, сељаке и школску децу.

И остали фратри из фрањевачког самостана на Петрићевцу били су посредно или непосредно укључени у покољ. Када је после покоља неки Марко Липовац питао гвардијана Анту Перковића да ли постоји могућност да се спасу Срби који су случајно преживели покољ, он му је одговорио.

„Наш Поглавник ради све са Божјом дозволом и све што је направљено оно је црква благословила и никоме се неће уписати у гријех, те према томе, свима онима који су остали нема ништа друго него што је било и осталима, који су се задесили у селу на дан покоља.“

(Гојо Ристе Дакина, „Буди католик или умри“, Институт за савремену историју, Београд, 1994, стр. 145)

Гвардијан самостана Петрићевац жупник фра Анте Перковић ускоро након покоља обавестио је провинцијала Фрањевачке провинције Босне Сребрене фра Анђела Каића, а Каић је својим дописом број 763/42 од 12. маја 1942. године обавестио Свету столицу о покољу и учешћу фра Томислава Филиповића у њему. Фрањевачки генерал у Ватикану фра Поликарпус Шмол опширно је упознао Конгрегацију за редовнике у Ватикану о покољу у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама и о учешћу фратара из самостана Петрићевац у њему.

После покоља католици и муслимани жестоко су се спорили око тога ко ће се населити на поседе покланих Срба. У својој тужби упућеној Светој столицу муслимани су описали како су се усташе и фратри иза покоља састали у самостану Петрићевац, веселили се, јели, пили и банчили све до зоре.

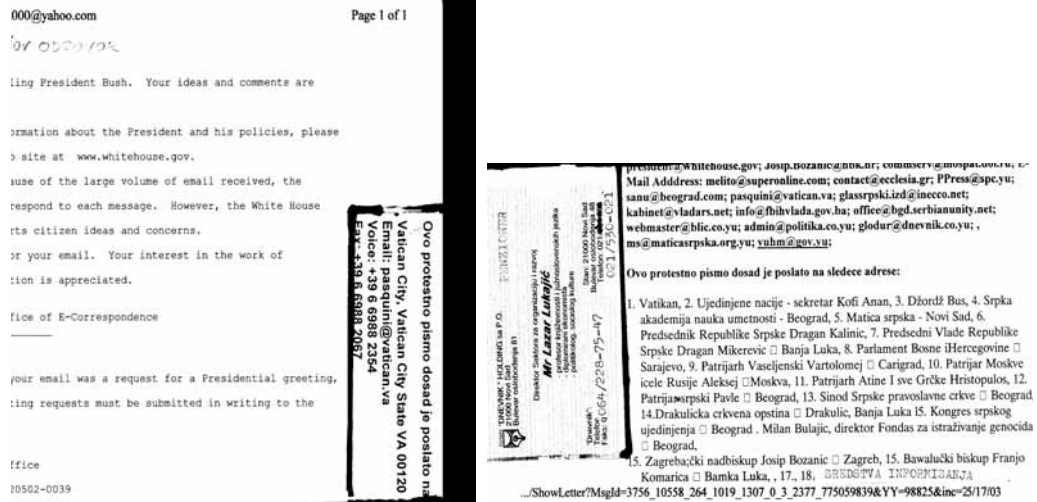
Ватикан је наложио надбискупу Степинцу у Загребу да испита случај. Зна се да је било више истрага, али ни Света столица ни надбискуп Степинац нису никад објавили резултате тих истрага.

Фра Томислав Филиповић после покоља постављен је за управника логора Јасеновац, најгрознијег у Другом светском рату. Због својих злочина у том логору добио је надимак Фра Сатана. Његови патолошки злочини немају премца.

(О покољу у Петрићевачкој жупи и о фра Томиславу опширно пише фра Мартин Планинић у својој књизи „Фра Томислав Филиповић...“, ТРН, Томиславград – Дувно, 1992).

Неумесном и несмотреном посетом самостану Петрићевац и држањем свете мисе на том месту папа Јован Павле Други благосиља велики злочин који се ту десио, у коме су учествовали и католички фратри. У верски фанатично конфронтационој земљи повређује старе ране. Још једном забада нож у срца и душе и прст у очи православаца, уз ликовање католика на Петрићевцу. Тиме он чини још један велики злочин. Потпирује ватру нове мржње и нових сукоба и тако индукује нове злочине на овом простору. То му историја неће опростити.

Лазар Лукајић

*Проїесіі urbi et orbi унућен је на
много адреса*

— 258 —

ІХ ДОДАЦИ

ЗАТОЧЕНИК ЛОГОРА У ЈАСЕНОВЦУ БОРИСЛАВ ШЕВА ИЗ ПИСКАВИЦЕ СВЕДОЧИ О МОНСТРУОЗНОСТИМА У ТОМ ЛОГОРУ

Борислав Шева је рођен у селу Петров Гај код Приједора 1918. године. До почетка Другог светског рата живео је у селу Пискавици и бријао људе. Имао је смисла и за музику, па је по сеоским кафанама, на свадбама и другим весељима свирао и певао.

Кад је у Босни 1941. године успостављена власт Независне Државе Хрватске, Државно тужилаштво Пријеког суда у Бањој Луци доставило је 17. фебруара Жупској редарственој области у Бањој Луци захтев да се Борислав Шева и Раде Зрнић упуте у збирни логор Јасеновац због сумње да су на железничкој станици у Пискавици прилепили комунистички летак. Захтев за упућивање у логор пада управо у време покоља Срба у Пискавици и Ивањској. Сprovedени су у логор у Јасеновцу. Већ првог дана по доласку у логор Раде Зрнић је спаљен у Циглани. Борислав Шева остао је дуже време у логору и упознао његове страхоте и монструозности. Стицајем чудних околности пуштен је из логора и одмах отишао у партизане. Преживео је Рат. Умро је 2001. године у Пискавици.

Ја сам Шеву у мају и јуну 1999. године посетио два пута и диктафоном забележио нека његова сећања и казивања о логору у Јасеновцу и о још неким догађајима у вези с тим. Он је вероватно тада био најаутентичнији живи сведок онога што се дешавало у логору Јасеновац. Његова казивања, која су унета у ову књигу, могу се проверити преслушавањем снимљене касете. Веома је чудно и загонетно како и зашто нико досад није забележио његова сећања и његово сведочење. Он је могао бити убедљив сведок на суђењу једном од управника логора Јасеновац Динку Шакићу у Загребу 1999. године. Боро Шева био је драгоцен сведок и незабораван саговорник.

У ЈАСЕНОВАЦ ЗБОГ ЛЕТКА

„Рођен сам 1918. године у Петровом Гају код Приједора. Мој отац је био железничар, па сам се ја у железничкој станици родио. Ћаћа је родом одавлен, из Шева у Пискавици. Зато је овде на железничкој станици направио себи велику кућу на спрат. Плац је добио од Железнице. Ја сам научио да шишам и бријем људе. Самоук. Нјесам имо неку пријављену радњу. Радио нако, приватно. Ишо са ташном и прибором и шишо и бријо људе. Научио сам и да свирам и пјевам. Највише сам свиро гитару. Ишо тако на свадбе, на забаве, у кафане и пјево и свиро. Радијо сам и друге послове. И све тако до 1941. године. Свак жив ме је знао. Ко кад чоек стално иде по народу.

У нашој кући станово је једно вријеме Раде Зрнић, одавлен из они Зрнића у Пискавици. Он је син покојног Илије Зрнића. Илија исто онда настрада бијо. Па је

Раде бијо код Васе Костића. А станово код мене. Имо дјеце четверо. А жена му прије умрла. Није имо ђе, па станово у мојој кући. Станово горе, на спрату, пошто је то било празно. Шта ће плаћати! Нако, помага је у трговини Васе Костића. Васо је бијо трговац. Радња му била овдџа ђе је овај зид крај моје куће. Била велка његова кућа. То је била трговина, болан. Васо бијо за врјеме Југославије старе богат трговац. Говорло се да сваком у Југославији да по динар, јопет би му остало да ради нормално. Тако је бијо.

Све четверо Радне дјеце и данас су живи. Раде је бијо старији од мене сигурно једно 15-20 година. Ја сам '41. имо 22, а он преко 40 година. Бијо осредњи по величини. Помршав.

Неко је мени и Ради дотуријо летке, у којима је писало против НДХ и усташа. Ми смо те летке кријући растурали у Пискавици. Ми те летке остављали у продавници, кафани, по дрвећу... Ђе је било мјеста и ђе пролази свијет. Ђе пролазе усташе и народ. Пола ја, пола он. Он је своје лјепијо у свом мјесту, горе по Грабику, по путу. Тамо су црква и школа. Он је то испришиво тамо. Кад су прошла једно два дана, они дођу и уапсе нас. Ко ће знати, брате драги, ко им је казо да смо нас двојца растурали летке! Била су двојца што су дошли да нас апсе. Нјесу били усташе. Били жандари. Имали оне жандарске шапке. Ушли код мене у кућу и један каже:

– У име закона ти си уапшен!

Тако и Раду Зрнића. Свежу нас жицом, заједно. Једну моју руку и једну Радину руку. Била нека мало јача жица. Притегли је и засукали клјештима. Оћерали нас у воз. И са возом смо дошли у Бању Луку. Жандари нас нјесу дирали ни тукли. Оћерали нас у Црну кућу у Бањој Луци. То је било неђе у почетком '42. године. У Бањој Луци сигурно смо били пет мјесеци под истрагом, а може бити и више. Или се мени то врјеме одужило. Ја се свега боље сјећам него датума. Нјесам ја ни тада то много рачуно и узбијо. У затвору врјеме ништа не значи. Увјек је исто, па не мислиш на њега. Испитивали су нас сигурно једно десет пута. И мене и Раду. Нјесмо били заједно у затвору. Раздвојли нас. Ја сам бијо у посебној ћелији. Сам. Раде и ја се нјесмо виђали све до поласка у Јасеновац. Рана у Црној кући била слаба. На саслушањима питају јесам ли растуро летке. Ја кажем да нјесом и нјесом. Ка су ме гођ доћерали, каже:

– Дај нам реци јеси ли растуро летке!

И ошине. Ја понављам стално да нјесом и нјесом. Ошине више пута пљеском по образу. Шамара. Ја им кажем:

– Морете ви мене убити, а ја нјесом.

Шамара. То су били цивили, а не војници. Нјесам добијо никакву пресуду. Нјесу ми ништа рекли. Само су рекли да идем у Јасеновачки логор. Нас двојица. Ја и Раде Зрнић. Кажу да се спремимо. Извели нас из ћелија. Повежу нас. Ја сам бијо везат за Раду. Никога другог нјесам познаво. На камијоне и правац Јасеновац. На камијону било нас сигурно једно 30. Људи били исцрпљени, мршави... Јад један.

*Борислав Шева из Пискавице
преживео је логор Јасеновац*

BR. 38

ZAHTEV DRŽAVNOG TUŽILAŠTVA POKRETNOG
PREKOG SUDA U BANJOJ LUCI OD 17. FEBRUARA
1942. ŽUPSKOJ REDARSTVENOJ OBLASTI U BANJOJ
LUCI DA SE BORIVOJ ŠEVE I RADE ZRNIĆ
UPUTE U LOGOR JASENOVAC¹

Državno tužiteljstvo pokretnog priekog suda Banja Luka

Broj: 303/41. god.

Predmet: Upućenje u zbirni lo-
gor Ševe Borivoje i dr.

ŽUPSKOJ REDARSTVENOJ OBLASTI

Banja-Luka

Kod ovog tužiteljstva se je vodio postupak protiv:

1) Ševe Borislava Stankovog i majke Stane, grčko istočne vjere, rodom i boravištem iz Piskavice, rođenog 1918 god. državljanin N. D. H. težaka, neoženjenog, pismenog, bez imetka, vojsku nije služio.—

2) Zrnić Rade Gjorgjevog i majke pok. Jovanke, grčko istočne vjere, 43 god. starog, rodom i boravištem iz Piskavice, državljanina N. D. H. težaka, oženjena — udovca, otca 4 djece, nepismena, bez imetka.,

a koji su prema navodima 1 pohvalne satnije Ukrajinske Bojne legije temeljito sumljivi da su na prozoru gostionice željezničke postaje u Piskavici priljepili 1 komunistički letak naslovljeno Vojnicima i oficirima Hrvatske vojske.—

Isti nisu ni predavani na sudjenje nego se prema naređenju gosp. Ministra Pravosuđa od 11 veljače 1942 broj 9220/42.-VII-140-1942. imaju kao sumljivi otpremiti u zbirni logor Jasenovac.—

Stoga, Vam se isti preporučuju te se umoljavate da ih kao sumljive po Vašim organima otpremite u zbirni logor Jasenovac.—

ZA DOM SPREMNI!

Banja-Luka dne 17. veljače 1942. god.

Državni tužitelj
pokretnog priekog suda:

(Potpis nečitak)

M. P.

¹ Arhiv OS, a. NDH, k. 161a. reg. br. 32/1.

*Захтев Пријеког суда НДХ у Бањој Луци
да се Борислав Шево и Раде Зрнић упуће у логор Јасеновац*

На капији логора у Јасеновцу има грб рватски и има усташко U. То је она капија велика, жељезна. Отвори капију и ућера нас тамо, у камијону. И ми смо тамо изишли из камијона. Одвезали нас кад смо ушли у логор. Кад смо ми дошли, одма су сви изишли, сви официри. Љубо Милош, Матковић, Пећили, Лубурић. Има тујка и њиво Заповједништво. Сви су нондка били. Стоје. Гледају и кажу:

– Ево овије! Сад, ово је добро нама.

Ми стојимо пред Заповједништом. Нема туј никаквог стола ни писара. Каже један од оније официра, сада не знам који је бијо:

– Шта си ти, мали, по занату?

Реко:

– Брицо.

Каже:

– Тамо ти, јебо ти матер!

Онда каже Ради Зрнићу:

– А ти, стари?

Кае Раде:

– Нјесам ништа. Ники мајстор, ал болестан сам.

Мислијо, јадник, да ће га пустити кући кад каже да је болестан. Онај официр му каже:

– Ти иди тамо!

Оћера га у другу групу. Па другога.

– И ти болестан? Ај тамо код тога старога!

Крај Раде. Па који је столар, вамо, крај мене. Каже му:

– Ај тамо код брице!

Па машиновођа, па ковач, па тишљер. Одвоји нас све који смо занатлије. А оне који су болесни, њи издвоји исто. Нас занатлија било је једно десет. Овије девет издвоји болесније. Остали осташе у једној групи. То је трећа група. Не знам колко и је било.

„РАДУ ЗРНИЋА БАЦИШЕ ЖИВОГ У ЦИГЛАНУ НА ВАТРУ“

Они девет одвојише мало даље. Видим ја, одведоше и двојца усташа. Ми стојимо и гледамо само. Туј су и официри. Одведоше и пред Циглану. Па, Циглана била далеко једно 50 метара. Одведоше и тамо. Отворише врата на Циглани. Уватише за ноге и за руке и побацаше и у Циглану. Њи девет. Нјесу бацала само она двојца усташа. Било је њи још који су бацали. На Циглани су била велика гоздена врата. Отварају се вамо, ко собна врата. Двојца усташа увате једног. Не оборе га. Увате га за ноге и за руке и баце у пећ, у ватру. Ја својим очима све гледо. Сви смо гледали. Аа, ха! Сад смо виђели шта је и ће смо. Само ћутимо. Видим ја да је Циглана, да и бацају у ватру. Види се ватра кроз отворена врата. Пламен. Циглана се пуши. Онда је мени то било толики приказ да сам ја онда... Како сам размишљо... Шта ћу ја онда сад?

Нас мајсторе одведоше у бараке. Мене су нама одвели у бријачницу. Оне друге развели у друге бараке. Кад сам ја дошо, нашо сам у бараци скоро једно око 50

лица. Било нас је онда, скупило се, око 60 бријача. Спавали смо у боксовима, на слами. Увјек нас је било у бараци сигурно по једно 50-60. Толке су биле бараке. За рану смо добијали само скроб. Сваки пут. Само скроб. Брашна курзова и воде... Није толко ни слано. Нема љеба то. Никад. Само тај мало гушћи скроб. Ко пура, нако. Ми мајстори брице нјесмо имали ништа бољу рану. Само скроб. Ја сам јево само скроб, док ме онај Чупић није одво на економију. Сваки има своју порцију. И дође с порцијом. Дају тако по једно пола литра тога скроба. Било је и мршавије, било је и дебелије – како ко. Који су скоро дошли, нјесу сви били мршави ко они што су прије дошли.

Док сам ја бијо, нико у бараци није умро. Јест из барака на насипу. Пане и убију га лопатама тамо. Бијо ја на насипу и гледо много пута. Кад идем да бријем чаркаре. На насипу су копали онај канал према Сави. Гледо својим очима кад га умла-те. Гледо сам ја толко пута кад туче. Туку усташе свачим, чим гођ прије стигне. Убију га туј на насипу. Лопатом, пушкама, колцом... Који је болестан и пане, само цуп-туп. Притуку га усташе. Они чаркари. Убију га и нареде да га баце у Саву. Или да га затрпају блатом док је још жив. Ааа, јоој, на насипу будне сигурно 500-600 људи. Сваки дан. То је радло. Усташе стражаре крај њи.

(„Убијање људи хладноћом вршило се и на насипу. Наредили би неким заточеницима да до паса стоје у води и копају или због казне, да легну на леђа. Због хладноће добивали би акутне упале плућа, или умирали од капи... Рад на насипу имао је за циљ да физички исцрпи и најјача тјелеса и тиме им сломи вољу за отпор и живот. Уједно је рад на насипу имао послужити за прикривање њихове главне акције убијања маса које су тобоже доведене у логор, а да логора никада не виде. Оне се просто из вагона, или, ако су дотјеране пјешке у колонама, превозе у Градину, на ликвидацију.“²⁷⁷

„Најтежи се посао вршио на насипу и на циглани. На циглану су слали тек приспјеле, здраве и јаке сељаке, који невјероватно брзо ослабе због претјераног рада, хладноће, глади и шиканирања... Усташки надзор био је врло оштар и груб: стално су уперивали револвер у чело и сваки су дан убијали понеког радника ради примјера...“²⁷⁸

Ми бријали и шишали све. Бријато је то ће гођ је било чупе. Свађе туј, туј... око... И све је то шишано. Имали смо машине и маказе. И све. У малим ташнама. Све се то шишало до главе, до ушију. Како смо били обучени? Па имал смо она одјела нека њива. Сива одјела ми брице. Било је туј и други одјела. Остало од Жи-дова, па дају нам. Имали смо сиве мантиле. Брице су бријале и заробљенике и њи. Брице су биле највише Срби. Било је и Рвата. Међу нама је било Рвата најмање једно 15. Међу нас 60. Ја нјесам знаво ни једног муслимана међу нама брицама. То су били Рвати комунисти.

Ти људи, што смо и бријали, били слаби. Јели само скроб онај. Трипут смо дневно јели. И увјек скробови. Кад су долазали на бријање, било је слаби, брате,

²⁷⁷ Др Н. Николић, н. д. стр. 54, 66.

²⁷⁸ Исто, стр. 25.

докраја. Да није мого отићи тамо на даску ону, ће су клозети. Тамо је ишло се на даску. Клозет велики. Земља ископана. Дође само на ону рупу. Туј је ишло се вршти нужду. Није било ништа ограђено. Више дасака доље поређано, да и више може ићи у исто вријеме. Да се не чека. Само мушкарци. Жене су биле тамо, у Шс. Логор је био заграђен жицом.

„ЖИВОГ ЧОЕКА ПЕКУ НА РАЖЊУ“

Јесам ли видио кад убијају у логору? Јоој, како Нјесом видио! Кад сам ишо бријат у Градну, гледо сам како једног пеку. Ишо сам са стражом бријат у Градну, са два под пушком. Ишо сам са ташном. Бријем тамо људе и видим једнога свезаног. Свезал га ланцом. Кад сам обријо оне усташе, дођем код оног свезатог и причам ш њим. Нико ми не брани. Ја питам њега оклен је. Он каже да је из Карловца. Није мршав. Дobar је. Скоро дошо. Имо је 40-50 година. Питам га кад је дошо. Каже да је дошо јуче.

– Јеси сам?

– Нјесам. Дошли су и жена и четверо дјеце.

– Па, ће су?

– У Шц.

(„Логор ‘Шц’ био је одређен за ликвидацију. Тај логор има ниске, од пружа плетене колибе, отворене сасвим на једној страни. У том логору су и зими становали заточеници, али би брзо угинули од студени и од пјегавца.“)²⁷⁹

Знаво је ку су одвели жену и дјецу. Каже да су и одвели у ону кућу ће пале. Тај из Карловца је то знаво.

– Па што су тебе доћерали овдека?

То је тамо оно кад се иде према Драксенићу, нондка код Саве, ће су вјешали на оном дрвету. Ја сам гледо кад вјешају. Видјо сам и кад је објесито. Кад дођем бријат. Неко висе. Кад сам оног из Карловца питао што су га доћерали, он каже:

– Шта ја знам.

Усташе ложе ватру, и тамо и вамо. Наложеше ватру. Направише сове за ражањ и ударише уз ватру. Изведоше оздо оног с ланцом. Свезан бијо. Руке свезане. Оборше га. Узеше ражањ, набише му у гузцу, свезаше ноге и – на сове. И пећи живог. Гледам ја. Бријем и гледам. Набијају га на ражањ... Тачно... И пеку га жива. Крај њега једу и пију. Пијано је то. Веселе се и забављају. Пију крај њега и једу. Како море јести и пити? Шта ја знам шта говоре. Пјевало се то. Није то далеко од мене – 10-15 метара. Шта ћеш ти!

То ми је најгори приказ бијо. Било и је пет-шест. Усташе. То нјесу били Цигани. Цигани су тукли маљовма. То је друго.

Кад су спаљивали у Циглани и крематорији, много се пушило. Излазило много дима и смрада. Ја сам чуво да су престали спаљивати да се више не загађује зрак. Било то загађено димом и смрадом. Знаш ти шта је то кад толко гори. И дан и ноћ.

²⁷⁹ Исто, стр. 54.

Сигурно се онда и ван логора могло знати да спаљују људе. Па престали. Онда су више убијали и закопавали у земљу и бацали у блато и у Саву. Онда су Цигани тукли маљовма.

Виђо сам ја и кад туку Цигани маљовма. Цигани туку код јаме у Градни. Па, 700 у једну јаму. Гледо сам то. Они што и доведу – свезани. Само мушкарци. Није било жена. Доћерају над јаму и – маљом по глави. Није у чело, већ у затјеок. Пане доље жив. Ја бријем и слушама. Крчи! Да ти знаш како то крчи! Свезан будне кад га доћерају. Па, да. Руке на леђа. Чучне. Клекне на кољена. И куцне га у затјеок и – оде доље. И доста њи над јамом. Пет-шест и клечи. То само рука. И други долазе. Клекну и... Тако. Гледају кад оне пред њима убијају маљовма. Не јаучу. Шта ће јаучат? Ћуте. Виде шта је.

Нјесу убијали одма кад га доведу улогор. Држе два-три дана, па га убију. Неке оставе и дуже, да раде. А оне који су слаби и нјесу способни за рад тукли одма. Исцрпљене. Има исцрпљени. Не мере одат. То су највише они што су радли на насипу. А ове што су долазали, убијали су други и трећи дан, кад и разврстају за рад и за убијање одма. И док дођу на ред за убијање. Не мере се то ни стићи. Не могу то усташе поклат све за један дан, кад и је много. Долазло је, болан, тога много.

Транспорте раздвајају све усташе, чаркари. Стану пред масу што је стигла у логор. Жене и дјецу раздвајају за Градну и пећ, на једну страну, а мушкарце, за рад на другу. Шаљу одма у Градну и неког мушкарца, који је слаб, болестан, шпатан. Здраве оћерају да копају насип док не ослабе. Онда и побју. Па доћерају друге. Цигани су мушкарце убијали маљовма. И кад су таман једну групу све побли, ја питам онога заставника Чупића Владимира, Ерцеговца, усташу, што је мене спасио:

– Госпон заставниче! Шта раде саде Цигани?

– Отиди у ланчару, па ш виђет шта раде.

Јесам ја ишо у ланчару да видим како праве те маљове. Сам ја. Мого ја ићи ко брицо по логору. Мого сам ја одат. У ланчари раде и друге ствари. Што гођ дође им да раде. Ланце правли у ланчари. Творница била.

(„Ланчара је механичарска радионица, која је добила име по томе што се у њој израђују ланци а и негве, букагије за јасеновачке и уопће заточенике у НДХ. У ланчари се израђују и усташке каме и ножеви. Гледао сам једном с дром Боцаком, а ту смо дошли да нам израде неке пинцете, како се каме фабрицирају, пакују и амалганирају, гравирају у облику ‘U’... У ланчари је Милош дао исковати свој патент – нож за клање.“)²⁸⁰

Жене нјесу радле. Ја нјесам видио да су што радле. Њи су одма гонли у Градну и убијали. Или спаљивали у пећима. Тако и дјецу. Није било барака за жене. Вамо нјесу имале, ако нјесу имале неђе у Градни. Жене и дјеца – све то одма је ишло патит се.

Оне мушкарце што су убијали, трпало то по 700 у једну јаму. То направи по велку јаму. Машина ископа земљу. То извлачи граник. Кад и потрпа, кад напуни рупу, онда и затрпа. Нико не улази у рупу да и слаже. Како падају, тако остају. Не-

²⁸⁰ Исто, стр. 26.

ког гурну с нечим с краја рупе. Не баца га рукама. Оде он сам кад га рукне маљом по глави. Долази један на другог. Онда то крчи доље. Аа–јооој! То крчи, мој брате. То не мереш чут, слушаат. То живо оде у земљу. Онда друга јама наставља. И тако то.

„ПОБИШЕ ЦИГАНЕ КОЉАЧЕ“

И кад су једанпут таман све побли, 700 у једну јаму, четри умке по 700, кад су то завршили, онда скупло те Цигане. Њи је било исто 60 Цигана. Ко и нас брица у једној бараци. Дало им јести и пити. Пушкомитраљежи. И побли и. Гледо сам ја то. Ја сам тамо бријо једног усташу пред стражу. На стражи је требо бити обријат. Па ошо да га бријем. Скупљају Цигане. Шездесет је Цигана било с маљовма, што су тукли. Они су имали вамо посебно ће су јели и пили, ће су теферчили. Они су посебно били вамо. Дали им да пију ракију. Било весело. Пјевало је то. Нјесу знали шта им се спрема. Ја кад сам видијо то, реко – свака им част! Ништа им није добро, а ово им је добро. Ни ја нјесам знаво шта ће бити. Ђе ћу знат? Напољу су сједли, за столом. Клупе, столови, јастучићи, јањци, печени прасци... Ма то је натрпало пуноравно. Послје, ка су се најели, напили, онда је пушкомитраљеже и – команда... За столом и пококало. Ја бријем и гледам. Шта ћу! Ђутим и бријем оног усташу.

Ја сам једног натпоручника бријо нондка. Он стави руку на свој нож и каже:

– Видиш ово? Само мало сјецнеш ли ме, ово ти је.

Знаш како је то мени! Дркти рука. Ал га обријо. Каже:

– Е, добар си, јебо ти матер. Ево ти, ка си ме добро тако обријо. Да нјеси добро обријо, знаш шта те чека.

Даво ми је девет комада љубушки цигарета. Онда се љубушке пушле. То су усташе пушле. Даде мени цигарете и ја:

– Фала!

Мого ме је убити ако је ћео. Ником не би одговаро. У Јасеновцу је сваки чаркар мого да убије логораша кад оће.

Ја сам бријо затворенике. Само некад усташе. Усташе су имале своје бријачнице. То је ме послало отуда са стражаром, да бријем, онде ће су побли Цигане. Тако су ме некад водли у Градну, да бријем кога нареде. Свашта сам гледо у Градни.

Онда сам ја послје, овај, ишо да видим како су палли жене и дјецу. Гледо сам кад иду унутра, у пећ. Тамо сам ја бријо код пећи. Гледо како иду у пећ. Највише су спаљивали у Циглани. Циглана је била у кругу, код Заповједништва. Како долазе, одма баце ко је за спалит. Ја гледо најприје кад Раду Зрнића пале, што је дошо са мнош.

Прије Пећилијеве пећи спаљивало се у Циглани. Ватало за ноге и за руке и бацало се доље живо. И одма то спали. Чаркари су бацали у ватру, а не заробљеници. То што сам ја видијо. Само усташе. Кад сам ја гледо Циглану, била су само једна врата. Велика. Увјек отворена. И то је жариште. И туј видиш ти да је то... Пред Цигланом стоји маса свијета. И усташе убацују живе у пећ, у ватру. Нико не пишти. Шта ће пиштат? Само ћуте и помичу се вратима. Усташе и доведу до 10-15 пред пећ, па убацују. Кад је готово, доведу друге. Циглана је стално радла. Ја не знам

шта су ложили у Циглани. Само се увјек видијо дим и пламен.

Код Пећилије пећи нема бацања унутра. То је крематорија била. Има десет степеница. Са четвртог степеништа повуче зрак унутра. Ко ће знат какав је то зрак? Како је то ишло? Гледо сам кад иду унутра, у пећ. Тамо сам исто бријо, код пећи. То је – иде уза степенице и, како иде, оно зрак вуче унутра, у крематорију. Па иде то, то... Кад наћера то... Ко да иду у цркву. А–а–а! Кад л то срче, вуче. Они позади само гледају. И иду до степеница да и њи вуче. Знају шта ће бити ш њима. Виде шта бива. Дјеце... Старе жене... Све. То једва ода. То је све ошло унутра. Усташе иду са стране и оздо наћеравају. Горе оно срче само. Степениште – има једно два метра. Доста сам пута гледо крематорију. Пред крематоријом буде... а–а–а–јо–о–ој! То је збор цијели. И не јавуче толко. Препало се. У одјелима, како је то доћерало. Чим дође транспорт, одма и ћера тамо. Или и ћера на скелу. Међу нама се никад није причало колко и је запаљено. Све су брице гледале спаљивање, ко и ја. Јесу, брате, сви. Али нико није осто жив. Послје су и њи спалили или су одведени у Градну.

Јесте убијало и у логору, нондкаре на лицу мјеста. И онда га, нама, на фелтраге. И – носи га. Нешто га испитивају и онда га опале и убју га туј. Јесам ли гледо кад усташе туку? Како нјесам! Тукли, тукли. Испребијали. Туче. Шамара. Нешто га пита, па удри. Све сам ја... Више на вани, него унутра.

„ТУКЛИ МЕ ЛУБУРИЋ И МАТКОВИЋ“

Тако, идем ја преко ћуприје на језеру код економије, а ударе Матковић, Љубо Милош, Пећили, Лубурић. И ја њима:

– За дом!

Лубурић каже:

– Вамо де! Шта си ти?

– Праославац.

– Србин, матер ти јебем. Што поздрављаш?

– Па морам поздравити.

– Немој да поздрављаш. Ваше није поздрављати нас.

И опали ме неколко пута шамаром. Лубурић опали ме.

А послје, ја идем други пут. И они иду преко онога моста јопет. И ја фино проћем. Не поздравим. Јеби га, тамо ме туко кад сам поздравјо. Онда ме Матковић зовне:

– Вамо де! Зашто не поздравиш?

Ја ко стидљиво кажем:

– Прије сам поздравјо, па сте ме тукли.

– Па, јопет ћу те тући. Ти мораш поздравити.

И он ме удари. Јеби га, реко, не мереш се исправити никако.

„ГЛЕДО САМ КАКО ОД ЉУДИ ПРАВЕ САПУН“

Гледо сам ја како они од људи праве сапун.

О, дико моја, ја сам ти тачно једанпут ударио у једну бараку код централне бријачнице. Да нјесам био брицо, не би ја смио тамо ни ићи. Тамо та је била барака. Тамо ће је саде онај споменик. Вамо мало више била је та барака. Барака је била сигурно... Ако није била 30-40 метара дугачка. Казнови су све један до другог. Казнови су у бараци. Колко је тога! Пуна барака. На једну страну су казниви, на другу су столови. На столовима месо људско. Е, вако, сало се види. Ја сам видио тачно на столовима то, то, то месо. Све масно. Људско месо. Глава није било. Нити дјелова руке. Само од трупова. То масно. И оно дебело од ноге. На столовима. Како сам ја пролазио, тако сам ја то гледо. И нјесам се смио ни задржавати толко. И језиво је. Гадно. Доље ложе ватру под казновима и то се кува. Бацају месо у казане. Праве сапун. Касније сам чуо. Чуо сам послје да се израђиво сапун од тог меса људскога. Фини сапун неки, кажу. Миришљави. Ето, то сам тако чуо.

И јопет сам ишо у ту бараку. Да видим. Гледо сам да убацују тачно то људско месо у казане и да га кувају. Ватру ложе и кувају сапун. Све то усташе. Имају помоћнике. Одред ове затворенике који ложе ватру. И то мјешају. Исто ко пекмез оно мјеша. Знаш кад то кипне? Сапун какви је кад кључа? Казани су били, богами, велики. Већи нег овај од пекмеза. Те комаде меса доносе однекле. Носе га на колицима. Месо, јеби га, какво је... У логору су причали да сјеку дебеле за сапун.

(„Познат је био пројекат инг. Пићилија по којем је он требао у Јасеновачком логору правити сапун од мртваца – заточеника.

У Градини је, недалеко од десне обале Саве у правцу Међеђе, на крчевини званој Шиб, нађено послје бијега злочинаца, осмог свибња 1945., дванаест огромних казана с неком кемикалијом и содом у њима. Сељаци из околине причају да су усташе вариле сапун од људских лешева, које су у тим казанима кухали одмах послје убиства. Та претпоставка је врло вјероватна.

Ипак је вјероватнија друга верзија, која се шапатом препричавала у логору смрти. Наиме, да су усташе у тим огромним казанима кухали лешеве и полуживе, недоклане логораше и затворенике током 1943. и 1944. да не би морали повећавати број масовних гробница и да би тако затрли траг свом монструозном злочину. Распаднуте, кухане лешеве су у казанима одвозили малом, ускотрачном жељезницом до обале Саве и ту изручивали у набујалу ријеку. Чак 30 година након рата остали су трагови узане пруге што води од губилишта на Градини према Сави, а такођер се још лијепо виде биљези огњишта и попаљене земље на којој су усташе масовно кухале заклане и недоклане људе.

Додуше, једна верзија не искључује другу...“)²⁸¹

И гледо сам кад вјешају људе. Јесам гледо ка су једнога вјешали тамо на том дрвету, што је било према Драксенићу. Гледају послје је ли умро. Ја све гледо.

²⁸¹ Исто, стр. 31.

И кад су тога пекли на ражњу. Гледо сам кад туку маљовма. Гледо сам и кад су Цигане побли.

НА ЛОГОРСКОЈ ЕКОНОМИЈИ

Ја нјесам бијо чудо у централној бријачници. Море бити једно пет-шест мјесеци. Док мене није онај упозно – Чупић. Он је мене нашо у бараци ће су биле брице. Једнапут ја пјевам, свирам. Пјево међу брицама, у бријачници, у бараци. Наговорле ме брице да запјевам мало. Кажу:

– Нема усташа. Ај, Шева, недља је, запјевај мало! Кад знаш.

Нјесмо имали посла. Пошто ја свирам гитару, нашо ја цигањску гитару. Ма има гитара. То је Цигане доћерало, па побило. Свега има: вергли, бугарија, тамбура, вијолина... Ма то је на рпе побацано. Да натовариш четверо-петеро кола тије инструмената. Ја отишо и узо с рпе гитару. И почнем свирати. И пјевам оно:

‘Босно моја, моје живовање,

Ајшо моја, моје севдисање’!

А усташа на врата:

– За дом! Који је пјево?

Готово је, реко, Боро. Сад си, Боро, најебо докраја. Реко:

– Госпон заставниче, ја.

Он само рече:

– У четри сата ми се јави у канцеларју.

И оде. То је било у 11 сати прије подне. Ја се спремам за четри сата послје подне. Дошо мој крај. Ко ме усташа нареди да дође код њега због неког испада, тога више нема. Тај се није враћо. Ја дотле нјесам видио тога заставника. Ја се помиријо. Шта ћеш! Реко брицама:

– Ако неко остане жив, отидте у Пискавицу и јавите како сам наскрадо. И по-здравте сваког мога, ако буде ко жив. Више нема Боре. Боро је више јебо јежа.

У четри сата одем у ону канцеларју, коју ми је тај заставник показа кад ми је наредио да дођем. Претрно. Уђем. Сам он. Млађи. Нако је мало старији од мене. Кажем:

– За дом спремни!

– Сједи, мајсторе!

Ја сједнем нако мало на ћошак фотеље. Све луксузно намјештено ко у двору. Напљачкано од Жидова и од Срба. Онај усташа каже:

*Кошлови у којима су усташе у Јасеновицу
справљале сапун од људског меса*

- Сједи фино!
- Прљав сам, госпон заставниче.
- Нек си прљав. Наслон се фино ко чоек! Ти се препо? Не бој се!
- Јеби га, ја се наслоним. Ништа не разумјем. Шта оће са мом? Оће л ме нама убити? Он ме пита:
- Оклен си ти родом?
- Из Пискавице.
- Па ти знаш Ивањску?
- Како не знам! Ивањска је одма уз Пискавицу.
- Знаш ли кога из Ивањске?
- Како не знам! Знам и све. Ивана Бјелкана, па тога усташкога, оног главнога, Јуру Томића...
- Не требаш више говорити. Знам да знаш чим си реко Јуро Томић. То је наш комадант у Ивањској. Кад знаш ти њи добро, зашто си дошо овде?
- Шта ја знам. Што сам Србин. Ко ће знати зашто?
- Нјесам реко за летке. Он каже:
- Добро! А ће ти је она гитара?
- Кажем да је остала тамо у бријачници. Кад он за дугмне. Одма улети један чаркар. Онај заставник нареди чаркару:
- Донес дер мајстору тамбуру из централне бријачнице!
- Донесе отуда гитару. Он извади хармонику. Све драго камење по њој. Оне типке... Проба је. Развлачи. Онда каже:
- Дедере! Ево ти глас, па наштимај!
- И ја наштимам. Знам ја то. Свири са друштвом. Кад сам наштимо гитару, он ће:
- Деде ми запјевај ону пјесму што си пјево кад сам ти ја дошо!
- Кад ме он позво, ја се препо. Заборавијо све. Реко:
- Госпон заставниче, ја не знам коју сам пјево.
- Како не знаш? Нјеси ваљда... Јес се препо? Не бој се! Шта се бојиш?
- Да л није 'Бања Луко, ватром изгорила'?
- Није.
- Да није 'Колика је у Прједору чаршија'?
- Није. Па знаш да си пјево оно 'Босно моја...'?
- Јест.
- Јебем ти Сунце, кад он то рече мени... Реко... Сами смо нас двојца. Најприје он одсвира. Па каже мени:
- Дедер, пјевај!
- Ја запјева:
- 'Босно моја, моје живовање,
- Ајшо моја, моје севдисање...'
- (Приликом разговора са Бориславом Шевом 20. јуна 1999. године пред његовом кућом у Пискавици, замолио сам га да и тада отпева ту песму. Занимало ме је какав је утисак могла оставити на усташког официра у Јасеновцу и какве су последице могле због тога настати. Боро је одмах пристао. Са заносом је почео

да пева. Иако је тада имао 81 годину живота, певао је младалачки заносно. Разговорно, развучено, треперавим гласом, осећајно... Лепо. Било га је пријатно слушати. Само га је мало ометао камион, који је у непосредној близини истоварао шљунак за споменик борцима Народноослободилачког рата у Пискавици. Ја сам покушавао да наслутим како је Шева певао пре 57 година и какав је утисак та његова песма оставила на оног усташу, најпре у бријачници, а потом у његовој канцеларији. Шева је наставио своје казивање о Јасеновцу – Л. Л.)

Он је свиро хармонику, ја сам гитару. Отпјево сам. Једанпут сам отпјево код њега 'Босно моја'..., тада. Касније сам пјево колко је он свиро. Јеби га! Ја сам зна-во више пјесама. Пјево сам у канцеларији његовој. Имо је своју канцеларју нондекар на економији. Фино. Свега. Он бијо управник економије у Јасеновцу. Звао се Владимир Чупић. Бијо родом из Ерцеговине. Велика економија била. На њој рад-дли логораши.

(„Заточенике, усташе и њихове војне јединице требало је прехрањивати. Усташе би сву храну добављали на тај начин што би житеље богатих околних српских села поубијали и затим би њихову покретну имовину и храну превезли у Јасеновац... Економске зграде у јасеновачком логору налазиле су се између језера и Саве, у углу према Кошутерици. Ту је била стаја за краве, коње, свиње, перад, ситну стоку, затим клаоница, сирана, ветеринарска амбуланта. Један дио оних који су радили на 'економији' спавао је по шталама... У тој се 'економији' правио сир, маслац, кобасице, сушила се сланина и шунке. Опљачкани прашчићи стално су се пекли на ражњу за усташке официре, за банкете гостију 'међународних комисија' пекле су се кокоши, патке и гуске... 'Економији' су припадали још кожара, постоларска радионица, кројачница...“) ²⁸²

Чупић наредио да се ја премјестим на економију. Кад су мене остранили из централене бријачнице и довели вамо, код Чупића, онда сам ја почео бријати вамо те раднике у економији. Раднике и чаркаре оне. Чаркар – то је обични усташа. И њи сам бријо. На економији је било више од 150 радника. Ти радници нјесу били исцрпљени. То је добро. Радило пољопривреду. Било много крава и крмака. Маса била. Нјесам видио овце. Правле се кобасце. Чварци се пржли. Тукли крмке. Ранили крмке и онда тукли. Све копало, жело, купло сијено... Што је требало на економији. Било је и машина. Имали су бољу рану. Чаркари су се посебно ранили. Они су имали своју посебну кухињу тамо. Тамо нјесам никада ишо. Ја не знам шта је било са тим производима са економије. На економији ја сам бијо сам ко брицо. Имо сам тамо бријачницу у бараца. Тамо су лежали у боксовима, а ја сам имо нако посебно један ћошак, ће сам то бријо и шишо. Лежо сам исто онде у бријачници. Имо сам кревет. Ти радници никако се нјесу купали. Ће ћеш ти купати се тамо? Одјело сам себи переш. Имаш тамо на економији оно језеро, па перу. Зими се смрзне. Ја сам бијо и зими тамо. Нјесам ишо на економију ће логораши раде. Не знам јесу л тамо убијали. Ја нјесам видио. А видио сам кад чаркари туку раднике. И Чупић је туко. Узме корбач и 25 по гузци. То кад дођу са насипа, па улазе у еко-

²⁸² Исто, стр. 29.

номију, па крај језера иду тамо у центар, у бараке. Није туко оне што су радли на економији, већ само оне што су радли на насипу, па туда пролазили у своје бараке. Сиротиња, она гладна, кад долази на ноћење. Добије за вечеру на гузцу, па ајде. Гледо ја како он туче. А шта ја онда мислим... Како ја онда... Шта ће бити са мном? Понекада је туко. Није чешће. Људи ћуте. Шта ће? Некад опали једнога неколко пута, па другог. И тако. Ништа он не сује и не говори. Само туче. Мене није туко.

Кад сам ја једноч дошо код Чупића, он каже:

– Сједи! Сваки дан ћеш добти килу крува. Ево ти цедуљца. Ову другу цедуљцу ћеш дати ономе Раки Жидову. Нек ти дадне чварака у месници и кобасце за тебе колко је доста. А ову трећу цедуљу нос ономе Гари, па нек ти дадне млјеко. Једну литар сваки дан.

Ја нјесам пијо. Није ни он. Јест сокове. И ликере је мало пијо. Имо је свега на столу. Донесу њему и мезе.

На економији било свега. Онај Жидов Рако у месници каже ми да узмем свега колко оћу. Кад је наредио управник Чупић, заставник, мени би Рако дао све. О, жооој, ја сам ти... Кажу да сам се убјелио ко доктор. Ја сам мого да слободно одам по логору. Куд оћу. Ко брицо. У мантилу и са прибором у ташни. Чаркари су знали да сам ја Чупићов, са економије, па ме нјесу дирaли. Свашта сам својим очима видијо.

А од официра сам видјо тог Лубурића, Матковића, Љубу Милоша, Пећили... И тако, те. Кад одају нонда по економији. Долазли су на економију. Прођу. Кад сам бијо на економији, враћо сам се некада у централни круг. Некад одем у бараку централне бријачнице, ће сам прије бијо са друштвом. Али увјек сам имо посла вамо. Економија је била далеко од централне бријачнице тако једно 200 метара, па преко језера. Мого сам ја кретат се у оном свом мантилу. Нико ме није заустављо. Зато сам ја мого свашта да видим у логору. По логору си мого одати. Туј је било пуно усташа. Сваки ради своје, шта ја знам. Одају. Чувају логор. Ми ко заробљеници могли смо да причамо. Знали смо шта се ради у логору. Знали смо како су убијали.

Гледо сам кад долазе транспорти. Па, да! Долазе транспорти са камијонима. Возови довуку у логор, у круг. Онда, ко је на скелу, – тамо патити – жене, дјеца – одма одвајају тамо за скелу и за крематоријум. Тај народ није знао куда иде.

ОДЛАЗАК ИЗ ЛОГОРА

Тај заставник Чупић Владимир бијо Ерцеговац, ал мјесто не знам. Он се представио мени тамад ка ћу поћи кући. На једно пет-шест дана прије нег ћу ја отићи из Јасеновца. Каже – Чупић очшо кући и умро. Разболио се и умро. А он је, буразере мој, мене изгледа препоручио тамо да ја се пустим са тима што су ишли из Јасеновца. Седам нас који смо пушћени из Јасеновца.

Ја сам у логору бијо до '43, само не знам до којога мјесеца. Ја мислим да је било јесен кад сам изишо. Како сам изишо?

Пустли, брате, нас седам. Пустли два Рвата, три муслимана и два Србина. Усташе доћерале мене и још једнога из Клашница код Бање Луке, Србина. Не знам

како се звао. Доћерали нас у Бању Луку, у Редарство у Бањој Луци, оклен сам и оћерат у Јасеновац. Кад сам ја дошо у Бању Луку, иста она женска у канцеларији што ме испратла у Јасеновац. Каже ми:

– Ето, видиш, Шева, да сам ја рекла да ћеш доћи. Ће ти је онај стари што је с тобом отишо?

Она била туј кад смо ошли ја и Раде Зрнић. Сад пита ће је Раде. Реко:

– Не знам. Мора ил је у Њемачкој, ће ли.

Нјесам ћео да кажем да је убијен. Да је бачен у Циглану. Она ми каже:

– Ти идеш кући. Ти си слободан. Само не мереш кући возом, пошто су развали партизани пругу у Ивањској. Не мереш ти тудак. Ако знаш, мореш кроз Дубоки. Знаш ли?

– Знам.

(Дубоки је део пута од Бање Луке према Бронзаном Мајдану, и то од Сарачице, на седмом километру, до Јошикове Воде, на шеснаестом километру од Бање Луке. Пискавица се налази између те цесте и железничке пруге Бања Лука – Приједор. Од Јошикове Воде до железничке станице у Пискавици може се преко заселака и брда стићи за неколика сата. Туда се Шева враћао кући. – Л. Л.)

Онда пропусти добијем. При изласку из Бање Луке наилазим на усташе више пута. Идем. И тако одем уз Дубоки кући. Бијо сам добар. Нјесам бијо мршав. Имо сам снаге са оним Чупићом, управником економије у Јасеновцу.

Кад сам ишо вамо, кад сам дошо, видли четници.

– О-јо-о-ј, оклен ти, брате? Јеси л гладан?

Грле, љубе...

Реко:

– Нјесам. Само да идем кући.

Пред овај Рат на једно четри-пет година Чупић ме је тражијо преко новина. Писало у загребачком „Вјеснику“ да Владимир Чупић из Њемачке тражи Борислава Шеву из Пискавице, ако је жив. Тај Чупић отишо у Њемачку. Не знам кад. Чуво сам да у Минхену има хотеле. И моли да му се јавим. Мени донјели те новине да видим. Ја нјесам смијо да се јавим. Овдека у Пискавици имам синовца. Рођени синовац. Секретар у тој Мјесној заједници. Он је овде у Пискавици. Миле Шева. И сад је секретар. Каже он мени:

– Немој, стриче, јављат се! Убиће те комунисти ако се јавиш усташа.

И тако, ја онда не јавим се. Он је бијо старији од мене. Море бити да би сада имо 85 година. Да л је жив?“

Боро Шева је умро у марту 2001. године. Његово сећање остало је забележено на касети и у овој књизи.

СВЕДОЧЕЊЕ НАДЕ НЕДЕЉКОВ (1933)

ПРЕЖИВЕЛА УСТАШКЕ ЛОГОРЕ У СТАРОЈ ГРАДИШЦИ И ЈАСЕНОВЦУ

Ово је истинита страшна прича о једном женском детету које је за време Рата 1941-1945. године избачено из свог дома у селу Горња Јурковица у поткозарју, а онда терано до збегова, усташких логора у Старој Градишци и Јасеновцу, до Млаке, пасточним вагонима ужаса и смрти, с другом многобројном српском децом, до Загреба, Јастребарског... Преживела је све ратне страхоте.

Нада Недељков сада живи са својом породицом у Новом Саду. Разговарао сам с њом у том граду 2. јула 2001. године. Она ми је тада испричала доста појединости из свог ратног детињства. То је забележено у наредном тексту.

Нада Недељков преживела је и логор у Јасеновцу, али много њене родбине и стотине хиљада других Срба и десетине хиљада припадника других националности нису

„Ја сам рођена у селу Горња Јурковица 1933. године, општина Турјак, поткозарје. Мајка ми је била Ђурђија. Девојачко презиме јој је било Галић. Отац ми је био Драгић Мајсторовић. Моји родитељи су имали негде по 45-48 година када је 1941. године почео Рат. Моја мајка је у Галићима имала четри брата, три сестре и мајку, бабу Јоку, која је тада имала негде око 90 година.

У нашем домаћинству било нас је седморо деце и њих двоје. То је деветеро. Деца су била: Милан (око 20 година), Савка (16), Драгољуб (14), Драгутин (11), ја (8), Зора (6) и Вида (4 године). Милан је отишао у партизане чим је почело. Чим се чула прва устаничка пушка у Турјаку. Обуко је мог тате одело из Првог светског рата. (Драгић Мајсторовић је био српски ратни добровољац у Првом светском рату. Из Рата је донео војну униформу, коју је чувао све до Другог светског рата. Има неке чудне симболике у томе да очеву војну униформу из једног светског рата носи син у другом светском рату. Та војна униформа оба пута је била на плећима победника. – Л. Л.) Сећам се да су Милан и мајка отишли тамо где стоји одећа и из шкриње извадили татино одело. То је било војничко одело што га је донио отац. Милан то обуко и отишо. Ликове ја не памтим тако, а оне друге детаље памтим. Била сам ја тада у деветој години.

Мој отац је био земљорадник. Имали смо коње, краве... Држо је пуно пчела. А био је кнез (Старешина у селу. – Л. Л.). Мајка ми је била јако вредна и јако бистра жена. Читала је новине. То се сећам да је читала увече. Људи се скупљали пред тај Рат. Неко је ишо у град и донесе новине и она чита.

Ми смо на почетку Рата доста дуго бежали од куће, пошто су до нас Шимићи, село, а ту су били све Хрвати наклоњени усташама. Још пре него што је почела офанзива ми смо се иселили код ујне у Галиће, одакле је родом моја мајка. Хрвати из Шимића пуцали су у наше село, у наша дворишта. Ми смо се ради сигурности преселили код ујне Вукосаве. Њен муж, мајчин брат и мој ујак звао се Јово. Он је био у краљевској војси. Служио редовно војску. Он је заробљен и одведен у Немачку.

Ми смо једног дана ручали код ујне. Одједном виче друга ујна, Роса:

– Снашо! Снашо! Изађите! Погледајте!

И ми сви изађемо напоље. Кад путем од Шимића иде колона и вуче топове. Наше село и Шимиће дели један поток. Па од потока узбрдо иде пут. И тим путем је ишла колона. Топове вуку и... А ја као дете нисам знала шта је то. Ал сам видла страховиту колону војске. И одма смо ми свак своју торбицу на леђа и сручили се доле низбрдо до потока. Људи су ишли потоком. Сви смо се сручили у поток. И Галићи, и Мајсторовићи, онда сви Гајићи, онда Бабићи... То су засеоци у Горњој Јурковици. Тако смо се сви доле сручили и бежали према Средњој Јурковици. Идемо низ поток. То иде разбацано. Није то на истој гомили. Народа има свуда. Били су и партизани с нама. Наши младићи, који су отишли у партизане. Били су помешани с нама и помагали да се повлачимо, да бежимо. Био и мој брат Милан и браћа од стричева, од ујака... и сви младићи који су отишли.

И већ су они пуцали гранатама. Прате они нас и бацају оне гранате за нама. Где падне граната, ту одма остане црно. Бар сам ја као дете тако видела. Нико није страдо. Заклањају нас стрме обале потока. Моју мајку је мало гелер загребо на руци. Носила је малу Виду на рукама, а Зору је носио отац. То се сећам добро. Она је почела да бежи за стог сена. И тад ју је то... Крв ишла. Отац завијо то. Он био у Првом светском рату и имо завоја код себе. И он је то све чуво. Знам да је рањен у Првом светском рату у руку.

Дошли смо у Средњу Јурковицу, у теткину кућу. Ту је била Зорка, најмлађа тетка, мајчина сестра. Она већ није била у кући. Са мужем и децом већ је била отишла. Ми смо на шпорету нашли топал пасуљ. Ватре још има. И ми појели тај пасуљ. И онда смо продужили даље. И више не знам ни куд смо ишли, ништа, док нисмо стигли у Подградце. Ту је била пирана. Ту усташе нису долазиле. То је била партизанска територија. И ту смо ушли у марвени вагон. То је био неки теретни вагон на прузи код пиране. Ту смо ми били, богами више дана. Недељу или две. Не сећам се тачно. Сви су вагони били пуни. И биле су куће пуне. Народ је одатле побегао, а ми смо ту дошли, па смо се уселили у вагоне и њихове куће. Једног дана, када сам излазила из тог вагона, чујем авион. Ја сам већ распознавала авион кад иде горе, кад иде доле. И баца бомбе. Није нико страдо. И онда једног дана неко дошо и каже да изађемо из тог вагона. Вагон требао је, не знам коме. Ми смо изашли из тог вагона и уселили се у једну кућу на спрат. На спрату су били наши кумови. Двоје деце и њи двоје, родитељи. А ми смо били доле. Ујаци су били прекопута, у другим кућама.

Једног дана је пала бомба код нашег Вида, баш поред наше куће. И ови су одозго, наши кумови, пропали доле на нас. Није од њи нико страдо. Ја сам тад рањена.

Сломљена ми је кључна кост у десном рамену. Имала сам чворугу на глави ко гушчије јаје. То су ми у Хрватској касније оперисали '43. године. Мој отац је тада долазио из тог града, из тог места (Подградаца. – Л. Л.) и у обе ноге је био рањен. Да ли су то биле тешке ране, ја не знам. То је била така збрка... Мого је да хода. Мој ујак имо је бркове дугачке. Црне обрве, црна коса. То је мој најстарији ујак, Остоја, а звали смо га Војчин. Он је сав ко из млина изашо. Сав бео. Деца вичу само:

– Воде! Воде!

А он каже:

– Биће, децо, воде, биће.

А види се по дрктању његовом да је страховито био уплашен. Ја не знам ни где су ту ноћ преноћили, ни како. Углавном, сутрадан, кад је сванло, знам да су нас Немци покупили све. Са Козаре је ишло. Велика колона. Они су онда и нас истерали из кућа – у ту колону. Само Немци. Није било домобрана ни усташа. Само вичу:

– Лос! Лос! Лос!

(Nun los – сада напред. – Л. Л.) Само сам ту реч упамтила. Тукли су људе. Једна кућа на путу је била запаљена. Гори. И мој отац је пошо да упали цигару. И онај га је ударио кундаком и вратио га натраг у колону. Нису дали да неко изађе из колоне.

И онда нас отерају. Идемо преко моста у Старој Градишки. Нити сам ја знала шта је Стара Градишка, ни река. Никад пре нисам видела Саву. И преко Саве идемо. Жене, деца, мушкарци. Све. А оно неки мост, па све тако дашчице кратке, шта ја знам. Е, онда сам видела да мајке из наше колоне бацају преко ограда децу у Саву. Бацале су малу децу у Саву. Да ли су та деца била жива или мртва... Можда су умрла од глади.

Кад смо прешли преко, у Градишку, стрпали нас у тај логор. То је онај затвор. Ваљда и сад тај затвор постоји. Тамо су нас стрпали. Ограђено. Е, тамо сам онда видла усташе. Стоје тамо горе на оним стражарама. Све мушкарце, ја мислим и млађе и старије, покупили су и стрпали у тај затвор у средини. Само ко је баш био немоћан старац, тај је осто с нама. Мушкарце су стрпали у тај затвор у средини, а ми смо били около, напољу, око зграда. Ми смо били на отвореном простору. Само циглама ограђено и горе жица она. Стоје усташе и пазе нас. Нема ту клозета ни воде. Нема ништа. Ја не могу да знам како је тај народ... Не могу да се сетим да л сам видла некога да негде врши нужду, или нешто... У близини није било ни клозета, ни ничега. Ја не могу рећи колко смо ту били. Знам да су нам давали да једемо скувано кукурузно брашно нако на води. То је ретко нешто. Давали нам у неким ћасама. На нас више по једну ћасу. Па попијемо оно. Кашика није никако било. Знам да је мајка понела да нашим дода кроз прозор, да једу. Усташа је дошо и почео је да је тако удара... И ми се деца скупила око ње да је бранимо. И он мени стане на босу ногу. Ту ми он згазио оном својом цокулом нокат на прсту до великог прста на левој нози. Нокат ми спао. Три године ме то болело. Увек сам ударала тај прст, пошто сам увек била боса. Почео је мајку да гура. Да је вако... Није мого да замане, јер је пуно света било.

И онда су нас одатле покупили и отерали нас. И мушкарце из оног затвора истерали и гонили са нама. Све нас заједно гонили. Ја мислим да смо ми путовали од Старе Градишке до Јасеновца. Јоој, како су падали жене, деца и људи. Усташе само гоне. И туку. Онда нас дотерају у ограђено са жицом бодљикавом. Нешто где има барака. Кад улазиш у логор, жичана капија била. Широка. Отворили су ту капију. Ко овце нас стрпали унутра. Ја нисам знала... После сам ја чула да је то Јасеновац. Кад улазимо у Јасеновац, има нас много. Ја не знам да ли негде има крај тој колони кад смо долазили. То ко овце се гура. А са стране су усташе биле. Пушке уперене у нас. И сви намргођени.

Ја сам се војника бојала још кад сам била девојка у Словенији '48. године. Кад иде војник, ја пређем на другу страну улице. Усташе су имале црне униформе, црне капе. На капама горе У. Било је много усташа. Ми смо у логору у Јасеновцу лежали напољу, на земљи. Као стока. Никад нисмо били под неким кровом. Спавали смо под ведрим небом. И под кишним небом. Нема ни простирача, ни покривача. Ништа нам нису давали да једемо. То се уопште не сећам да су нам давали нешто да једемо.

Држи се породица породице. Већином смо се држали ми и ујаци. И сви из села смо се држали да будемо што ближе. Да се не погубимо. Ту је маса света у жици. Пуно ко... Усташа много. Стално бесни. Стално нервозни. Стално дрски. Стално – како да кажем? Ја нисам видела да некога туку, али да грубо гурају – то да. И да терају да се скуп и збије што више, да може што више народа ући. Тад ја нисам била тога свесна, него после тако размишљам. Онда ми то све дође. Стражаре су около. Биле високо горе. Барака сам видела онако издаљег. Нисам била близу барака. Ту су они нас раздвојили. Старије људе покупили и одвојили. Млађе људе одвојили.

Ту су они направили неку селекцију. Ја сам после чула да су ти сви, који су били способни, одведени у Немачку. Негде од 15 година, па до... Не знам где је била горња граница. Многи су се вратили из Немачке после Рата. Моја су се све четири ујака вратила. И онај ујак што је био заробљен као војник, и она три што су онако заробљени, као цивили. Они су били у Немачкој распоређени по логорима и тамо су радили. Неки су били распоређени по кућама, да буду слуге, јер њихови су мушкарци сви били у Рату. Моји ујаци су сви били распоређени по кућама. То су они причали кад су се вратили. Мој отац није ишо. Вероватно због година или што је био рањен. Ја не знам. Он је осто ту, у логору.

Они су нас из логора разделили по кућама у Млаци. И отац је био ту у Млаци. Онај средњи брат Драгољуб, старији од мене и од оног брата Драгутина, није био с нама. Ја се не сећам ни кад су га од нас одвојили, ни где су га од нас одвели. Он је имо 14-15 година. Никад нисам сазнала ни где је био, ни шта му се десило.

Куће у Млаци су биле муслиманске. У њима није никог било. Ја не знам куда су они отишли. Углавном, ми смо били на спрату у једној соби, из које је био излаз у онај муслимански WC. У пролазној соби, исто ту на спрату, била нека Јока са своје четири ћерке. Ми смо је звали баба, иако је још била млада. А мужа и синове су јој исто одвели Немачку. Не знам јесу ли се вратили.

Кад смо дошли у Млаку, нико нам није давао ништа. Него да се сами налазимо. Било пуно празних кућа. Ми смо ишли по тим празним кућама и тражили нешто за јело. Једном смо ишли сестра моја Славка, брат Драгутин и ја по кућама да тражимо шта ћемо јести. У једној кући видимо старог човека са белим засуканим брковима и код њега девојчица, можда две године, можда годину и по дана. Заклани оба двоје. И кер поред њи. И кер заклан. Деда, дете и пас. Све заклано. Деда и девојчица су били поред шпорета, а пас мало даље. Девојчица имала белу хаљину. Нож убрисан о њену хаљину. Ја сам онда плакала. Истрчала одатле. Више нисам хтела да идем по кућама.

Чувале су нас Швабе. Једном моја мајка каже:

– Ајде, Надо, са мном, да се ја окупам у Сави.

Идемо нас две. Између жбуња има пролаз до воде. Где год смо хтеле да идемо, свугде је био мртавац. Мушкарци. Код једног смо виделе штап забоден у леђа и заврнут. Како су га ваљда гурали у воду. То нас је јако уплашило. Мама се није ни купала. Вратла се неокупана.

Швабе чувале сваку кућу. Али, имали смо кретање. Могли смо се кретати од куће до куће. Можда се одатле могло и побећи. Моја је ујна побегла са свом својом децом и вратла се у село. Ал не знам тачно кад. Касније је она причала:

– Ја сам звала сеју Ђурђију да крене са мном.

Моја Ђурђија јој рекла:

– Нека, има времена. Док буду и остали ишли.

Каже да су поред моје мајке биле још само те две мале девојчице, сестре моје Вида и Зора. Није било ни оца кад је она њу звала да беже. Ни оног брата, ни Славке. Само те две мале. Тако је она послје причала. Ја не знам ће смо ја, Славка и Драгутим тада били.

Једног дана тај мој брат Драгутин дошо са том плочицом. Тако, написан број. Ја питам:

– Шта ти је то?

Каже:

– Ја ћу отићи. Нећу бити с вама. Идемо да је боље.

И ја оћу да идем с њим. И он мене одведе тамо код Швабе. И Швабо мени исто записа број и даде ми плочицу. И ваљда уписа моје име тамо. То је било напољу, испред једне куће. И он ту седи и пише. Само знам, кад смо дошли с тим плочицама, мајка каже;

– Немојте, децо, да се раздвајамо. Сутра ћемо ићи кући.

И онда, сутрадан, или за два-три дана, не могу да знам временску разлику, колико смо се где задржавали. Углавном су нас потрпали у сељачка кола. И знам да је моја ујна Роса ставила малог од два месеца часној сестри у крило. Да иде и он с нама. Ако ми останемо живи, нека остане и мали. Ујна је остала у Млаци. Само су деца потрпана у кола и одвежена. Углавном, тај мали ујнин је у Јастребарском умро. До Јастребарског је био жив. Мој брат је био старији од мене две године. И он је све обилазио где је ко наш био. И дошо једног дана и каже:

– Умро је од ујака Микајла Вид. А умро је и Радин...

Вид се звао од другог ујака мали. Четри године имо. Ја не знам како је малом Радином од два месеца било име. Од најмлађега ујака син исто је умро.

Утоваре нас у кола у Млаци. Коњи вуку. И мој отац иде за нама и плаче. Пратио нас је донекле пешке. Не знам докле. Углавном се вратио. Није ни смео одатле да се удаљава. И мати се вратила. Раздвојени смо. Они су остали. Никад нисам чула за њи откад су нас раздвојили у Млаци. Само су децу узимали. Не знам јесу ли кола гонили сељаци или усташе. Углавном, у Окучане на станицу. И ту су нас стрпали у те марвене вагоне. Нисам ја тад знала ни да су то Окучани. Онда су нас одвезли до Загреба. Кад смо тамо ишли, нису нам вагоне отварали. То је ишло, па стане, па иде, па стане... Ко зна колко смо ми од Окучана до Загреба путовали. Углавном, кад смо дошли у Загреб, то је све било и упишано и усрано. И мртве деце било у вагону. И свашта.

И онда нас истоваре у Загребу. И ајде, тамо у неку парилицу. У ту парилицу стављали су веш. Скидали нас потпуно и стављали веш у ту пару. До голе коже сви ту тако свучени. Деца стара од месец дана до 12-13 и више година. Све нас поскидали. И ја се сећам да нисам никад више ништа своје видла. Него сам добла неку мушку кошуљу, која ми је била до пета. Рукави превише дугачки. Брат узео па зубима отцепио рукаве, да не висе. И ја сам у тој кошуљи била. Ту су нам оне госпође бацале онај бели хлеб. Нисам никад у животу дотле видла тако бели хлеб. Бацале су нам доле кроз прозор. Ми се отимамо доле. Деца. Ко ће више узети да једе. Гладни. Мислим да смо само један дан били ту у Загребу. Нисмо били у вагону. Негде су нас они одвезли. У неку зграду, где су нам парили ту гардеробу. И, шта ја знам...

И онда су нас одатле спровели у Јастребарско. Бараке биле преграђене у средини даскама, па лежиш овако. Један ред овако лежи, један ред онако. И онда преграда. И тамо јопет лежи један ред овако, један ред онако. Мушка и женска деца помешана. Све је то било заједно. Ја сам добила да лежим поред једне... Чекај да се сетим. Заборавила сам. Мајсторовић исто се она презива. Из мог села. Чекај да се сетим имена. Вида Мајсторовић. А није ми никакав род. Нас две смо лежале једна поред друге. Она је била старија од мене четири-пет година. Ја то још нисам знала да ли је показивала знаке девојаштва. Није то било као сад, да од 11-12 година...

Мој брат је био обучен у усташку униформу. И добијао је бољу храну него ми. И онда је он мени набавио неку ту конзерву. Само кутију. Није са храном. Из тога смо јели. Он сиром делио са мном те нешто боље хране што добије. Он добијао, рецимо, кувани кромпир и пасуљ. А ми добијали тикве оне свињске. Мисираче. Са киселом кором и коштицама све заједно скува, па дају нам да једемо. Нема хлеба. Чујем да кажу ко има конзерву код себе да ће бити кажњен. А казна је била да те обеси за руке или за ноге у некој тако малој... Ваљда метар са метар. И заборави на тебе. Вешали су тамо. За ноге вако обеси и висиш. Ја нисам знала колико временски виси обешено дете. То се креће. Нисам ја стално на једном месту, па да гледам колико виси. Чула сам од друге деце да тамо јако дуго остају.

Шта да ја радим са својом конзервом? Где да је бацим, а да ме нико не види? И ја ту своју конзерву замотам у ту своју кошуљу, пошто је била широка. И знам да после подне нема никога тамо у кухињи, где се кува онај казан. А то је било као

нека циглана. Они лавиринти. Ваљда је била нека циглана. Не знам ја. И сад, у средини ту је казан. И ја бацим ту конзерву у један тај лавиринт. Како сам ја њу бацила, тако ја видим да унутра севну батерија. И каже:

– Ааа, мајку ти јебем!

Неко опсова. Мушкарац. Ја сам навалла трчати. Имала сам две бараке да прођем. Моја је била трећа. А бараке су на средини имале пролаз. Осам редова деце је ту лежало. Биле су ту четри бараке. Питај Бога колико је то било дугачко тамо и вамо и колико је било деце. Пуно. Насред бараке седи једна часна сестра са бичом и чува нас. Била сам толико паметна да до своје бараке трчим ко луда. Кад уђем у бараку, почнем лагано. Мало бржим кораком, али ипак лагано поред те сестре. Да не види да ја од неког бежим. Она штрика. Не гледа она. Ја у једну бараку, па опет јуриш до друге. И опет полако поред оне... И сад, трећа барака је моја. Прођем поред оне сестре моје и легнем крај Виде. То је она што је поред мене лежала. Из мог села. Срце ми јако лупа од страха и од трчања. У оној мушкој кошуљи. Ошишана на нулу, ко дечак. Кад иде онај усташа. Каже:

– Мајку му јебем, је ли ту прошао један дјечак у бијелим гаћама? Протрчао?

А оно, како сам ја трчала, кошуља се заплела око ногу, па изгледа ко гаће. А бела кошуља. А сестра каже да овуда нико није протрчао.

– Ма, јест, јебем му матер. Моро е проћи ту.

Онда он оде у другу бараку. И тамо, кад прођеш још једну бараку, има опет једна барака. Ваљда стотину оних WC-а. Даске стављене и избушене оне рупе, као да имамо ићи...

Ја чујем како он виче. Како псује. Како галами. А ова моја Вида:

– Јоој, је л то тебе траже?

Ја њу гурнем и кажем да шути. Да не галами док он не прође. И добро је прошло то. Није ме нашо. Ал је био страшно љут што ме није нашо. Ја не знам шта би он радио са мном да ме је нашо.

Ту је био виноград близу. Хтели смо да узимамо грозђе. Да крадемо. Али, какви! Насред винограда била она кућица. На четри стране прозори. Стражар гледа. Није нам дао...

За јело смо добивали оне мисираче и не знам шта још. Нека су деца добивала оброк. Они што су имали стомаке велике. Ја то нисам имала. Нека Грозда, што е дошла у Хрватску са мном, она је имала стомак, сачувај Боже. Ко бурлава је била. Била тако као и ја, негде близу десет година.

Партизани су нас у Јастребарском покупили. Одвели нас у шуму. Одвели старије дечаке. А нас су оставили у шуми. Опет су нас усташе покупиле и вратиле, али сад не више у Јастребарско, јер су изгореле бараке, него у Горњу Реку, поред Јастребарског. Ту смо ми остали до касно у јесен. Онда су почели снегови, кише... Ја боса. Само имам ону мушку кошуљу. И ништа више. И онда су нас потрпали опет у вагоне и – вози, вози, вози. И тако нас поделили по селима у Хрватској. Свугде су стајали по један-два вагона. У сваком селу. Рецимо, један вагон с децом стане у Дугом Селу. И онда то покупе сељаци.

Вагон у коме сам ја била заустављен је у Дрњу. Истоварили нас на станици. И сељаци дошли да нас узму, да им будемо слуге. Да чувамо свиње, краве... Да

радимо код њи. Да чистимо штале... Већи су спавали у шталама. Нисам ја знала ни шта је Хрватска, ни шта је ово, шта је оно. Углавном су нас истресли у једну млеку, где се млеко прерађује. И ту су нам дали да пијемо млеко. И ту су неки сељаци дошли и покупили... Један сељак одведе мог брата Драгутина. Он је преживео Рат. Погино је 1993. године на Озрену. Сахрањен је у Бањој Луци. Одем једном годишње на његов гроб. Кад не знам где су гробови других чланова моје фамилије. Са Драгутином се угасила породица Драгића Мајсторовића. Није остао нико мушки жив.

Кад је онај сељак одвео брата Драгутина, ја плачем ко луда. Више га нећу видети. И дође по мене једна жена у оној широкој сукњи. Неки други говор. Разумем ја све. Углавном, она мене одведе. Каже:

– А оди ти, богце, к мени! Кај тако јако плачеш?

И кад сам дошла у њихову кућу, деда и бака тамо. И њен муж. Она је имала 32 године, муж 34. Дедо и баба стари. Они су сви плакали. Баркин Мошко било је њему име. Њој Марица. Баба је била Ана, а деда је био Ђуро. Хрвати су сви били. И тако су плакали кад су ме видели. И одмах корито са топлем водом. Поред пећи су ме окупали. И одмах је Марица трчала у комшилук код... Стрина би она мени била да сам ја њихова. Имала четири девојчице та стрина. Марица трчала код ње да позајми шта ће ми обући. Та моја мама, ја сам њу после звала мама, донела је да ми обуку нешто. Каже:

– Језуш Марија! Нема ни једну уш.

Нису ми нашли ни једну уш. Била сам до главе ошишана. Онда су ту моју кошуљу спалили. Дошо шверцер. Та моја мама је за пасуљ мени купла капутић и хаљину. Отишла у Копривницу, у продавницу „Бата“, и купила ципеле. И чарапе. И све ме обукла.

Дућан је био насред села. И ми смо били насред села, код цркве. Ту, код дућана, били једни који су узели једну малу, Марицу. Исто дошла тај дан кад и ја. И ја идем код ње да се играм. Они мене тамо први пут одвели. Прошло недељу дана откад сам ја дошла. И ја идем око дућана код ње. Кад неко виче:

– Надо! Надо!

Ја не окрећем се. Ко мене у том селу зна? Онај каже:

– Види је! Сад се обукла, па се повасила. (Повасити се – уобразити се – Л. Л.)

Ја се окренем. Мој рођени брат и два брата од ујака. Ја све тројицу за руке и водим их код мене кући. Овако, кишица мало била. А ови моји, сви четверо на прозору. Каже:

– Јаој мени, нашла је брата!

Код њи сам била до '46, пред католички Божић. Онда су нас све покупили и одвели у Словенију, у дечји дом у Добрну. Тамо сам завршила основну школу. Ја сам редовно ишла у школу код Баркиних. Код њих сам завршила три разреда. Четврти разред сам завршила у Добрни, у Словенији. И онда сам ишла у Руше код Марибора у хемијску школу.

Од моје породице Драгића Мајсторовића, од нас деветеро, онај Рат преживели смо нас двоје. Ја и брат Драгутин. Брат је погино 1993. године. Остала сам само

ја. Најстарији брат Милан погину је у партизанима 1944. код Шида, на пробоју Сремског фронта

Остала је жива и једна моја тетка Роса. Она је остала код куће да се породи. Није могла да бежи. Једна моја ујна је била мало настрана. Миља. Од најстаријег ујака Микајла жена. Она није хтела да бежи. Њен муж и два сина су отишли, а она није хтела да иде од куће. И отишла је код те моје тетке Росе, која се већ била породила. Није могла да бежи. И чује ујна Миља да Хрвати озго долазе. И она каже тетки Роси:

– Ајдемо, сејо. Бјежмо! Ево иду шокци.

Ујна каже:

– Неће они мене дирати са дјететом.

И остане. А Миља побегла у шумицу близу куће. Чује све. Они већ били прошли. А један виче:

– Ево, има једна крава са телетом.

То ми је ујна после причала. Други му кажу:

– Нека, има времена. Њу ћемо сутра.

И сутрадан су стварно дошли. И опет ујна побегла у шуму. Тетка остала да лежи. Њу су заклали у кревету, а дете бацили у бунар.

Моја баба по мајци, Јока, и још два човека из села, којима ја не знам имена, заклани су у кући најстаријег мог ујака Војкана. Једног старог метли на шпорет врућ. Та моја ујна Миља и стриц Божо, који је такође остао и крио се у селу, наишли су ту и закопали те старце и бабу Јоку у башти од ујака. То је причала Миља.

Код нас је све побијено. Од пет Тодоровића кућа, са много чељади, остала је жива само једна девојка, Мика. Од много чељади из три Мандића куће остало живо само двоје деце. Од мог ујака Војчина Галића у Јасеновцу је побијено шестеро. Од ујака Раде побијени су му супруга, два сина и кћерка. Од ујака Микајла син умро у дејем логору у Јасеновцу. Од шестеро чељади у кући моје тетке Зорке страдали су њих петеро – она, муж и троје деце. Остало живо само једно дете. И тако редом. Многа кућишта су погашена и никад се нису обновила. Остала је пуста земља српска.“

Нада Мајсторовић новембра 1943. године са Марицом Мошко у Дрњу код Копривице у Хрватској, која ју је узела из дејег логора и усвојила је

ЕПИЛОГ

Србима као да је суђено да вечно страдају и да онда од тих страдања праве своје легенде и своје епопеје. Србима су Косово, Ћеле-кула, Албанска голгота, Козара и Вукашин из Клепаца славни по поразима. Други славе своје победе. Срби славе своје поразе. Мајка Југовића је најпознатија српска мајка. А Српкиња Милунка Савић је највећа јунакиња свих народа и свих времена. Ко од Срба зна за њу?

Срби су досад опстали својим множењем, а доспели су ту где су сада својим дељењем.

Српске мајке вековима су рађале по доста деце, па је Срба у времену дугу достајало и за кугу, и за тежаке, и за јунаке, и за чудаке, и за мобе, и за сеобе, и за муку, и за науку, и за ратове и за – сватове.

Срби се више не множе. А деле се и даље.

Други праве децу. Срби праве афере.

Српству је кориснији обичан Србин који има бар једно дете од обичног песника који је написао доста обичних књига и од туцета обичних политичара. Ко ће читати Змаја, Његоша и Теслу и садашње и будуће српске песнике и научнике?

Други негују децу. Срби негују два своја гробара. Први је вечан. То је неслога. Други се боре против других. Срби се боре међусобно. Други гробар је млад, али опаснији од свих ратова и покоља. То је мали пород. Српско племе је на измаку.

У овој књизи Остоја Шутиловић из српског поткозарја прича како је недавно на једној сахрани у селу Пискавици текао разговор о одласку Срба:

„А они који остају, неће да се удају и да се жене. Поп је у том разговору додао да само у једном селу, Верићима, има неожењених 65 од 25 до 40 година. А други је додао да у два сусједна српска села има таквих 85.“

На мом улазу у ексклузивну зграду у Новом Саду има десетак неожењених момака. Од усељења пре 15 година овде није заплакало новорођенче. Слично је и на другим улазима у ову зграду и у другим зградама по градовима и селима где живе Срби.

Питам ономад лепу комшиницу кад ће да се уда и да роди лепо дете.

– А зашто да се удајем? Ако ми буде требало дете, родићу га с једним од њих и овако. Ако ми буде требало?

Кажу да има још таквих Српкиња.

Свега има, само деце нема.

А паса на сваком спрату и у сваком парку.

Шиптарке негују децу.

Српкиње – све чешће негују псе.

Косово?

КРАЈ

РЕЦЕНЗИЈЕ

Проф. др НИКОЛА ПОПОВИЋ,
директор Института за савремену историју, БЕОГРАД

Рецензија рукописа
Мр ЛАЗАР ЛУКАЈИЋ, „ФРАТРИ И УСТАШЕ КОЉУ“

Обим насловљеног рукописа је 620 страна са 73 илустрације.

Тема ове књиге је покољ Срба од стране усташа у селима код Бање Луке Дракулићу, Шарговацу, Мотикама, Пискавици и Ивањској у фебруару 1942. године.

Књига је комбинација ауторског, истраживачког текста, оригиналних докумената и сведочења преживелих.

Композиција књиге је логична: подељена је на девет глава, са изврсном, обимном изворном подлогом.

Највећи део рукописа односи се на сведочења сада већ старих лица, која су, углавном као деца, преживела покољ и убијање. Сведочења имају оригиналност, пошто је аутор Л. Лукајић верно забележио њихова казивања, а одатле потиче њихова изворна (документарна) вредност. Књига је препуна ужасних епизода свеопштег покоља, злочина чије су сразмере несагледиве.

Инспиратори, организатори и егзекутори покоља Срба били су свештеници (фратри) Католичке цркве.

Највећа документарна вредност књиге је списак покланих Срба. Аутор је идентификовао 2.315 покланих лица у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама. Усташки извори упућују на број од 2.370 покланих, а аутор сматра да је их је побијено више од 2.400, али услед недостатка извора не могу се сви идентификовати.

Лукајић је идентификовао и 520 убијених Срба у Пискавици и Ивањској.

У другом делу овог рукописа („Кољачи“) доноси се мала антологија текстова о фратарским и усташким оргијама над Србима из пера хрватских аутора. Овим делом књига добија на целовитости и квалитету.

Лукајићева књига је изванредан прилог општој, светској историји холокауста у Другом светском рату, а посебно геноцида над српским народом.

Имајући све напред наведено у виду, препоручујем да се књига објави.

* * *

Београд, 19. III 2002.

Проф. др Никола Поповић

Др МИЛАН БУЛАЈИЋ, председник Фонда за истраживање геноцида, Београд

Рецензија:

„ДРАКУЛИЋ, ШАРГОВАЦ, МОТИКЕ – КРУНСКИ ДОКАЗ КЛЕРО–УСТАШКИХ ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ НАД ПРАВОСЛАВНИМ СРБИМА“

(Лазар Лукајић, „Фратри и усташе кољу“)

У извјештају број 69/42, који је 11. фебруара 1942. године Усташка надзорна служба из Бање Луке упутила главном шефу Усташке надзорне службе (полиције) Независне Државе Хрватске Еугену Диди Кватернику у Загреб саопштено је:

„Једна сатнија усташке бојне под заповједништвом Јосипа Мишлова у пратњи жупника фра Вјекослава Филиповића дана 7. вељаче у 4 сата ујутро запосјела је рудник Раковац и поубијала крампом 37 радника гркоисточњака. Наставила је убијање крампом и сјекиром гркоисточњака мушкараца, жена и дјеце у селима Мотике, гдје је убијено око 750, Дракулић и Шарговац, гдје је убијено око 1500 особа. Убијање је завршено истог дана око 14 сати.

Од тада па све до данас усташе превозе храну, стоку и покућство из кућа побијених у своја складишта. Обширан извјештај слиједи.“

У извјештају Котарске области (Тај. бр. 129) од 10. фебруара 1942. године каже се „да су љешеве разносили пси и свиње.“²⁸²

Убијање у селима почело је око седам часова ујутро и завршено истог дана око 14 часова. Дакле, за свега седам часова, или за један радни дан, у три села поклано је, према наведеном званичном извјештају, око 2.250 Срба, осим рудара у руднику Раковац. Према другим извјештајима, а и према истраживањима Лазара Лукајића, поклано их је знатно више.

За извршење овог стравичног масовног злочина геноцида, из Загреба је у Бању Луку била упућена Друга Поглавникова тјелесна бојна на челу са натпоручником Јосипом Мисловом и сатником Николом Зелићем. Ово је још један крунски доказ да су хрватске усташе вршиле геноцид свјесно, на основу унапријед припремљеног плана, са знањем и одобрењем највиших органа власти НДХ.

(Јосип Мислов, који се у наведеном извјештају и у још неким документима погрешно именује као Мишлов, рођен 13. марта 1906. на острву Угљану, по струци морнар, стицао је усташку терористичку обуку са усташком емиграцијом у Италији, у усташком кампу у Липарима од 1935, као први ројник првог вода треће сатније под командом А. Олујића, гдје је стваран пројекат геноцида над православним Србима у Хрватској. У његовом роју доројници су били Шуто Иван, Бабић Јосип и Чуић Јосип и усташе: Шуто Јуре, Билобрк Иван, Гранић Анте, Ковачевић Анте и Совој Анте.)²⁸³

²⁸² Архив ОС, а. НДХ, к. 173, рег. бр. 8/4–1.

²⁸³ Б. Кризман, „Павелић и усташе“, стр. 568.

Котарска годишња скупштина Хрватске сељачке странке 1924. године, на којој је Виктор Гутић, будући усташки стожерник у Бањој Луци и организатор геноцида над православним Србима у Босанској крајини, „челична метла која ће тако почистити српски народ, да им ни једно ребро неће остати читаво“, изабран за тајника бањалучког одбора, одржана је у манастиру Петрићевцу код Бање Луке.

„Уочи масакра“, према извјештају представника њемачке Врховне команде Глеза фон Хорстенауа, „одржан је састанак у манастиру Петрићевац код Бањалуге, на којем су учествовали др Виктор Гутић, бивши велики жупан, др Стилиновић, предсједник суда у Бањалуци, више католичких свештеника, међу којима и извјесни свештеник Филиповић, који је потом присуствовао и самом клању.“²⁸⁴

„Уочи самог покоља, иста група одржала је други састанак у згради усташког стожера, коме је присуствовало неколико руководица усташке бојне, послје кога је настављена пијанка све до поласка у покољ“, извјештава њемачки обавјештајац Артур Хефнер. „Према плану, донесеном на овом састанку, усташка бојна је добила задатак да у зору 7. фебруара 1942. године опколи села на периферији Бања Луке: Мотике, Шарговац и Дракулић и поубија све српско становништво у њима и запослене Србе у руднику Раковац. Убијање се морало вршити само хладним оружјем, како се не би створиле могућности да житељство из сусједних заселака побјегне и уједно да се избјегне узбуна у граду. Бојна је 7. фебруара 1942. године, између 3 и 4 часа, извршила опкољавање села и отпочела са убијањем житељства. Око 4 часа извршен је најприје покољ око 60 рудара Срба, који су били запослени у руднику Раковац, затим је почео покољ у околним селима. Убијање крамповима, сјекирама или ножевима, у кућама или на двориштима трајало је све до подне.“²⁸⁵

Усташки стожерник Гутић је у повјерењу рекао италијанском вицеkonzулу 13. јануара 1942. „да ће након доласка горепоменуто милиције бити извршена једна велика операција чишћења од одметника у овој зони.“²⁸⁶

„Грчко-источњаци у селима у којима је покољ извршен били су потпуно лојални и мирни грађани. Како су иста села опкољена селима са хрватским живљем, то нису ни били у могућности да ступе у ма какав додир са побуњеницима. Стога отпада могућност сумње ма какве акције илегалне или побуњеничке од стране побијених, како то заповједништво усташке бојне наводи као мотивацију за свој описани поступак“,²⁸⁷ речено је у извјештају Велике жупе Сана и Лука.

О овом невјероватном геноцидном злочину читао сам и у писму фра Петра Пајића школском колеги Кралику у Сарајево.

Тако је припремано геноцидно чишћење Бање Луке, коју је Павелић био планирао за престоницу наци-усташке Независне Државе Хрватске.

²⁸⁴ В. Казимировић, н. д. стр. 122.

²⁸⁵ Д. Лукач, „Бања Лука...“, стр. 188-189.

²⁸⁶ Д. Лукач, исто, стр. 188.

²⁸⁷ Независна држава Хрватска, Велика жупа Сана и Лука, В.Т.број 11/42, 11. вељаче 1942.

У вријеме суђења усташком министру полиције, др Андрији Артуковићу, 1986. године, са историчаром др Драганом Давидовићем посетио сам мјеста овог стравичног злочина хрватских усташа, за које усташки министар није био оптужен. У покланим селима није било никаквих обиљежја страдања српског народа, осим спомен-костурнице у Дракулићу. Касније сам записао:

„У темеље будуће престонице Независне Државе Хрватске – само из три српска села код Бање Луке – уграђено је око 2300 лешева – 550 дјеце.“²⁸⁸

Велика је заслуга аутора мр Лазара Лукајића, публицисте, професора књижевности и јужнословенских језика, политиколога, социолога културе и дипломираног економисте, родом из тог краја, из села Чокора, што је у току десетогодишњих упорних истраживања, у рукопису од 620 куцаних страна и 73 илустрације, идентификовао имена и остале битне податке за 2.315 жртава.²⁸⁹ Лукајић изричито наводи да ни овај, до сада најпотпунији, списак жртава није потпун, и да је вјероватно да су клеро-усташе у само једном дану, 7. фебруара 1942, поклате више од 2.400 православних Срба у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, али се имена свих покланих не могу више идентификовати, јер су документа уништена, а оно мало преживјелих свједока углавном су помрли.

Свједочења и спискови у „Фратри и усташе кољу“ престављају грађу трајне историјске вриједности.

Доказани број од 2.315 покланих лица представља крунски доказ од огромног значаја за сагледавање цјелине злочина геноцида хрватских клеро-усташа на подручју Независне Државе Хрватске 1941-1945. године.

Ми, учесници Друге међународне конференције о Јасеновцу – систему хрватских усташких логора геноцида, 8. маја 2000. године, у организацији Лазара Лукајића, имали смо прилику да код спомен-костурнице у Дракулићу саслушамо преживјеле свједоке Теодора Брковића, Драгана Стијаковића и Дару Милошевић и да погледамо дијелове школског дневника поклане српске дјеце у Дракулићу 7. фебруара 1942. године.

Геноцидни покољ у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама преживио је мали број Срба. Усташе су га добро припремиле. Претходно су побиле домаће псе чуваре. У раним јутарњим часовима изненадиле су мирно невино српско становништво и све поклате. Осмеро дјеце је случајно преживјело покољ у Мотикама.

Мирко Стијаковић је у вријеме покоља имао 10 година, а остао је жив тако што се завукао под кревет и одатле гледао како усташе пробадају бајонетима жене и дјецу у соби од петнаестак квадратних метара. Само за неколико минута поклано је 36 чељади из његове фамилије. Кроз једно дијете испод кревета бајонет је стигао и до његових груди, али рана није била смртоносна. Он свједочи како је покушавао, пошто су усташе отишле, да спасе мајку, којој су била испала цријева.

²⁸⁸ „Усташки злочини геноцида и суђење Андрији Артуковићу 1986. године“, књига II, стр. 248-256.

²⁸⁹ Врло добру драматизацију овог геноцидног злочина представља књига Јована Бабића „Дракулићи – ускрсле Дракуле.“

И Драган Стијаковић, из чије фамилије су поклана 22 члана, остао је жив сакривши се испод кревета.

Даница Шешић остала је жива тако што је отишла у шталу да нахрани стоку. За то вријеме у њеној малој соби усташе су за неколико минута сјекирама искасапиле 16 чељади. Крв је пливала по поду, а крмци су пред вратима тргали мало дијете.

И Боро и Бранко Брковић су се склонили у шталу поред куће и одатле били очевици како усташе сјекиром касапе њихове породице на снијегу испред куће.

Петко Стијаковић побјегао је бос усташама између ногу док су оне на снијегу пред кућом убијале његове родитеље, браћу и сестре.

Љубица Вучић избодена је по тијелу на седам мијеста. (Ожиљци свих рана и сада се виде). Тада су усташе у њеним Васићима поклате 77 чељади, од новорођенчета до старца Михајла.

Лукајић је обрадио и геноцидно убијање православних Срба у Пискавици и Ивањској 5. и 12. фебруара 1942. Идентификовао је, на основу разговора са 23 свједока и на основу других извора, 520 жртва.

Лукајић налазе заснива претежно на свједочењу преживјелих очевидаца. Преузима и свједочења која су забиљежили други истраживачи (Остоја Љубић из Бање Луке, Михајло Стојаковић родом из Омарске...)

Свједочења преживјеле дјеце су искрена и увјерљива, пуна језе и ужаса. Лукајић је свједочења снимао на аудио касете, са којих скоро дословно преноси говор свједока у свој рукопис, без већих лекторских интервенција, са свим поштапалицама, понављањима и скраћивањима, карактеристичним за говоре у Босни. Снага доказа је у чињеницама, изворном говору и драматичности и увјерљивости свједока, као што су монодрамске исповијести Данке Милаковић и Даре Милошевић. Рукопис је користан, догађаји су описани коректно, текстови су читљиви.

У покољу су страдали и рођаци Лазара Лукајића. Отац му је био у усташком затвору. Рукопис обogaђује сопственим свједочењем, како је, између осталог, као деветогодишње дијете сам сахрањивао свога малог брата од пола године, па каже: „Како живот и рат умеју бити сурови: дете сахрањује дете, а обоје заједно немају ни десет година.“

* * *

„Фратри и усташе кољу“ чињенично доказује улогу капелана римокатоличке цркве Томислава (Мирослава) Филиповића, „фра Сатане“, фрањевца из оближњег католичког самостана Петрићевац на периферији Бање Луке, удаљеног неколико километара од рудника Раковац. Под руководством фра Филиповића, извршен је геноцидни покољ 7. фебруара 1942. у селима Дракулић, Шарговац и Мотике. Геноцид над православним рударима вршен је одвајањем православних „шизматика“ од католика. Када није био сигуран, фра Филиповић је одвајање вршио провјером легитимација, а ако је неко није имао, тражио је да се прекрсти, па ја тако одређивао ко је за клање.

Дан прије овог покоља, 6. фебруара 1942, представник Ватикана у усташкој НДХ монсињор Ђузепе Мазучи и секретар загребачког надбискупа Алоџија Степинца монсињор Стјепан Лацковић посјетили су, у пратњи највећег геноцидног злочинца Еугена Диде Кватерника, у оквиру нацистичке „међународне комисије“, усташки логор Јасеновац.²⁹⁰

Истог дана папа Пије XII у Ватикану прима у приватну аудијенцију групу од 206 младих усташа у усташким униформама „у једној од најсветијих сала Ватикана.“ Извјештачи су саопштили да је при тој аудијенцији најдирљивији био моменат када су младе усташе молиле папу да благослови поглавника, Независну Државу Хрватску и хрватски народ. Тада је сваки учесник добио медаљу успомене.²⁹¹

Послије покоља, Хрват Марко Липовац отишао је у фрањевачки самостан Петрићевац, у коме је одржан тајни договор пред покољ у Дракулићу, Шарговцу и Мотикама, и питао гвардијана шта да се ради са Србима који су преживјели. Гвардијан му је одговорио: „Наш поглавник ради све са Божјом дозволом и све што је направљено, оно је црква благословила и никоме се неће уписати у grijех, те према томе, свима онима који су остали нема ништа друго него што је било и осталима, који су се задесили у селу на дан покоља.“²⁹²

Фра Филиповића је на основу „заслуга“ из Дракулића, Шарговца и Мотика усташки поглавник унаприједио у чин усташког бојника. Када се у јавности дознало за овај стравични геноцидни покољ, фра Филиповић је „ухапшен“ у Загребу на Савској цести. На приједлог рођака, геноцидног злочинца Вјекослава – Макса Лубурића, већ 10. јуна 1942. постаје заповједник Јасеновца – система хрватских усташких логора геноцида, гдје је „извршио безброј масовних покоља невиних људи, жена и дјеце, те властитом руком постријељао и заклао многе заточенике логора и таква клања наређивао осталим својим подређеним усташама.“²⁹³

Католички извори тврде да је генерал Фрањевачког реда у Риму водио истрагу против фра Томислава Филиповића „о претужном овом догађају, када је једне ноћи око хиљаду петсто православаца, такође жена и дјеце, у присуству пречасног оца Мирослава Филиповића, поклано.“²⁹⁴ Јавност о резултату истраге није обавијештена.

У Јасеновачким логорима геноцида били су католички свештеници: жупник Јурај Паршић, усташки официри Звонко Брекало, Мијо Јагодар, фра Фердо Маретић, Алоџије Венко, поменути Филиповић и други.

Лукајић је први нашао и преживјелог свједока из Јасеновачког логора Борислава Шеву из Пискавице, који је својим очима гледао како усташе пеку живог човјека

²⁹⁰ Милан Булајић, „Католички свећеници у усташком логору смрти Јасеновац“ и „Јасеновац – усташки логор смрти – „Српски мит“, Београд, 1999, стр. 572–585.

²⁹¹ „Католички тједник“, Загреб, 15. вељаче 1942.

²⁹² Р. Г. Дакина, н. д. стр. 57.

²⁹³ Јавни тужилац Хрватске, Кривично одјељење. Оптужница. Архив Хрватске, ЈТА, кут. 8.

²⁹⁴ „De hoc trisimo eventu cum in una nocte plus quam mille secent orthodoxorum, etiam infantes et uxores, presenti reverendissimo Patri Miroslavi Filipovic interfecti sunt“...

на ражњу, бацају живе људе, жене и дјецу у пећи за спаљивање (крематоријум) и кувају сапун од људског меса! Свједочење Борислава Шење снимљено је на касету и записано у рукопису „Фратри и усташе кољу.“

* * *

У Дракулићу, Шарговцу и Мотикама дошло је до најтежег злочина против човјечности и међународног права – геноцида над српском православном дјецом. Лазар Лукајић је 1955-1956. године био учитељ и управитељ основне школе у Шипрагама код Котор Вароша, гдје је после рата радила опорављена учитељица Добрила Мартиновић, која је преживјела усташки покољ. Она је после рата своје сјећање на покољ школске дјеце у Дракулићу испричала универзитетском професору др Јови Јовановићу, што је забиљежено и у капиталном дјелу др Виктора Новака „Magnum crimen“ („Велики злочин“, стр. 547). Она је своја сјећања детаљније потајно причала и појединим људима у Шипрагама, у које је имала повјерења. По њеном казивању, то је, према запису у „Фратри и усташе кољу“, било овако:

У учионицу је изненада за време часа ушао фратар Томислав Филиповић, кога је она одраније познавала. Познавала су га и деца, јер је фратар често пролазио кроз Дракулић, Шарговац и Мотике. За њим је ушло дванаест усташа, који су стали до врата поред катедре и школске табле, окренути према клупама и деци... Изгледа да је фратар опонашао Исуса Христа и његових 12 апостола, па је зато водио са собом 12 усташа. Онда је фратар замолио учитељицу да изведе из клупе једно српско дете. Она је, не знајући шта ће бити, одабрала и извела лепушкасту и уредну девојчицу Радојку, кћерку Ђуре Гламочанина. Мислила је да дете треба нешто да рецитије, као што се то и раније дешавало. Када је Радојка дошла до катедре, фратар ју је ухватио, подигао на катедру, а онда извадио нож и ту је заклао пред осталом децом, учитељицом и усташама. Тада се смирено и језуитски достојанствено окренуо усташама и рекао им:

„Усташе, ово ја у име Бога покрштавам ове изроде и ви слиједите мој пут. Ја примам сав гријех на моју душу, а вас ћу исповиједити и ријешити свих гријеха.“²⁹⁵

У учионици је настала паника. Ужаснута деца су викала и вриштала, јаукала и скакала једно преко другог, између клупа и преко клупа. Фратар је одмах наредио учитељици Добрили Мартиновић да издвоји сву српску децу под претњом убиства. Затим је наредио да и друга учитељица, Мара Шуњић, изведе српску децу из свог разреда. Контролисао је децу по школском дневнику. Усташама је наредио да изведу српску децу напоље, у школско двориште, у коме је био утабан снег. Деци је наредио да трче укруг по школском дворишту, а на одређеним растојањима поставио је 12 усташа, „апостола.“ Наредио им је, како које дете наиђе, да му одсеку дио тела – уво, нос, руку, образ, изваде око – и да му то гурају у просечени stomачић, а затим да масакрирано дете даље трчи. И све тако док деца нису попадала. Онда су их усташе дотукле на снегу. Учитељице су се избежумиле.

²⁹⁵ Д. Лукач, „Бања Лука и околица у рату и револуцији“, стр. 192.

Учитељица Мара Шуњић је свједочила на суђењу братру Филиповићу и тада испричала „како је једнога дана у њену школу дошао Филиповић-Мајсторовић са групом усташа. Наредио јој је да раздвоји дјецу по националностима, а затим је извадио каму и рекао:

– Дјецо, гледајте!

Почео је клати православну дјецу. Неке је прорезао, па су стала трчати укруг и вриштати. Полузаклану дјецу, избеумљену од болова, усташе су дочекивале и убијале дршкама од пиштоља.“²⁹⁶

Према извјештају њемачког генерала: „У школи су остала празна мјеста српске дјеце. Само у Шарговачку школу није дошло 53 дјеце.“

У школском дневнику записано је да су Радојка Гламочанин и остала српска дјеца „умрла 7. вељаче 1942. године.“

* * *

Према подацима Државне комисије Демократске Федеративне Југославије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, у Бањој Луци и околини геноцидно је убијено свега 2.328 Срба на 23 стратишта. У селима Дракулић, Шарговац и Мотике забиљежено је округло 1.000 побијених, а у руднику Раковац 400,²⁹⁷ што одмах указује на процјене. На костурници у Дракулићу записана су имена свега 1.400 жртава. Лукајић утврђује број од 2.315 покланих лица именом и презименом. Тај број није коначан. Међутим, значај утврђивања броја жртава 7. фебруара 1942. је много шири.

Попис српских жртава у Другом свјетском рату извршен је тек 1964. године. Тај попис је био непотпун и нетачан. Тим пописом је констатовано да је на подручју цијеле Југославије било само 597 хиљада жртава. На Париској мировној конференцији прихваћен је број од 1,706 милиона југословенских жртава.

Питање броја жртава геноцида над православним Србима, с тим у вези и питање одговорности, постало је суштинско питање у послератном периоду. У извјештају Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача из 1946. процијењено је да је у систему логора Јасеновац убијено 500-600 хиљада људи, жена и дјеце, а према „Енциклопедији холокауста“ – 600 хиљада.

Фрањо Туђман и његове присташе тврде да је укупан број жртава Јасеновца око 20 тисућа, а узорити кардинал Кухарић – не више од 50 тисућа. Све друго Туђман, Јосип Печарић и други сматрају „српским митом“, српском „погибељоманијом.“ У извјештају Комисије Сабора Републике Хрватске за жртве рата и пораћа наведено је да је у Независној Држави Хрватској убијено укупно 18.410 Срба, у Јасеновачким логорима само 2.238, од чега 238 Јевреја!!²⁹⁸

²⁹⁶ Д. Ђургуз–М. Вигњевић, „Козарски одред“, стр. 415.

²⁹⁷ Државна комисија Демократске Федеративне Југославије, одлука Ф.бр.4536, од 9.XI 1948. (Милан Булајић, исто, стр. 700.)

²⁹⁸ Република Хрватска, Извјешће Комисије за утврђивање жртава рата и пораћа, од оснивања 11. фебруара 1992. до септембра 1999, Реф. Но. 591–99–107. Доц. 140.06/99–01/107.

Ако је Лукајић идентификовао именом 2.315 жртава клероусташког геноцида у само три села – Дракулић, Шарговац и Мотике, побијених за само један радни дан, колико је жртава усташког геноцида над православним Србима, Јеврејима и Ромима пало у периоду од 10. травња 1941. до 22. травња 1945, тј. за четири године, односно за око 1.337 дана?

Лазар Лукајић у „Фратри и усташе кољу“ за покољ с правом оптужује Ватикан и Католичку цркву и нуди доказе, од којих је најконкретнији и најјачи улога францезца Томислава Филиповића у покољу. Поред свега, Лукајић закључује:

„Овде није ништа записано злонамерно, нити да подстакне реваншизам. Све је усмерено на осуду злочина уопште, на осуду човекоубојства, на осуду зла у човеку.“

* * *

На основу свега наведеног, мислим да је ово дјело трајне, историјске вриједности за утврђивање истине и изучавање друштвених прилика на Балкану у прошлости, садашњости и будућности. Зато препоручујем издавачима да овај рукопис што прије објаве, да се дјело преведе на стране језике и да тако буде доступно свјетској јавности.

* * *

Др Милан Булајић, с.р.

Београд,
23. фебруара 2002. године

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Мр Лазар Лукајић, публициста, професор књижевности и јужнословенских језика, политиколог, социолог културе и дипломирани економиста (студирао је још историју и германистику), рођен је 1934. године у селу Чокорима код Бање Луке. Радио је као учитељ и управитељ у основним школама у Шипрагама код Котор-Вароша и на Имљанима, на Влашић планини, затим на Универзитету у Новом Саду, у Извршном већу Војводине и у Новинско-издавачком предузећу „Дневник“ у Новом Саду.

У „Дневнику“ је био директор и одговорни уредник више едиција и посебних издања и ликовног студија ПАНАРТ. Реализовао је више великих пројеката у „Дневнику“, на пример, албум „Повратак отписаних“ са 100 милиона сличица и друге.

Покренуо је и уређивао едицију „СТАЗЕ“, у којој је објављено више стотина хиљада примерака романа домаћих и страних писаца. Била је то најјефтинија добра књига у Југославији.

Осамдесетих година прошлог века покренуо је и цело време излажења уређивао југословенску едицију „ДРУШТВО И ВРЕМЕ“, у којој су сарађивали најугледнији начуници из области друштвених наука, политичари и новинари, на пример: ректори и други професори југословенских универзитета Зоран Пјанић, Хајредин Хоха, Антун Шокман, Божидар Дебењак, Ариф Тановић, Оскар Ковач, Фрањо Кожул (у едицији објављена његова књига „Религија и нација“), Радован Радоњић („Неостаљинизам“), политичари и дипломате Стипе Шувар, Киро Глигоров, Милош Минић, Будимир Лончар, Бранко Прибићевић, Нијаз Диздаревић, Хамдија Поздерац..., председници Уставног суда Југославије Александар Фира („Моћ и немоћ Федерација“) и Васил Гривчев („Курс југословенског динара“), гувернери Народне банке Југославије Иво Перишин („Горопадна инфлација“) и Бранко Чолановић („Истина и мистификација о задужености Југославије“), извршни секретар Економске комисије Уједињених нација за Европу Јанез Становник („Свет у дуговима и Међународни монетарни фонд“), новинари Гавро Алтман („Варљиви спокој Европе“), Милутин Миленковић („Либанска драма“), Бранко Савић („Зашто ратују Ирак и Иран“), Ђука Јулиус и други.

Лукајић је објавио више својих текстова у издањима и о издањима која је уређивао, затим у „Привредној изградњи“, у издањима Института за савремену историју у Београду, „Добровољачком гласнику“ у Београду („Закони и уредбе о добровољцима“, „Добровољци из Босанске крајине у ослободилачким ратовима српског народа 1912-1918“, „Милунка Савић, највећа јунакиња свих народа и свих времена“, „Лички завјет“, „Коњ и девојка“ и друго), у „Дневниковим“ издањима („Сви српски владари“, „Српско православље – сви српски архиепископи и патријарси“,

Лазар Лукајић

„Династија Карађорђевића“ и друго), „Политици“, „Вечерњим новостима“, бањалучком „Гласу“ („Обећана земља“ – нереализовани добровољачки поседи у Панчевачком риту), „Гласу српском“ (фељтон „Градитељска обнова Хиландара“), словачком „Хласу људу“ и другде.

Посебно интересовање Лукајић показује за добровољачки покрет код Срба и Црногораца током њихових ослободилачких ратова 1912–1918. године и учествује у манифестацијама у вези с тим покретом – писање о добровољцима, издавачки и уређивачки послови, организовање научних скупова о добровољцима, оснивање и сарадња подружница потомака и поштовалаца добровољаца у Србији и Црној Гори и Републици Српској, неговање добровољачких традиција...

Живи у Новом Саду.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Виктор Новак, „МАГНУМ КРИМЕН“, Загреб, MCMXLVIII, репринт издање „Нова књига“, Београд, MCMXXXIX,
2. Никола Николић, „ЈАСЕНОВАЧКИ ЛОГОР СМРТИ“, „Ослобођење“, Сарајево, 1985,
3. Богдан Кризман, „НДХ ИЗМЕЂУ ХИТЛЕРА И МУСОЛИНИЈА“, „Глобус“, Загреб, 1986,
4. Б. Кризман „ПАВЕЛИЋ И УСТАШЕ“, „Глобус“, Загреб, 1978,
5. Др Милан Булајић, „Мисија Ватикана у Независној Држави Хрватској“, I-II, „Политика“, Београд, 1992,
6. Др Милан Булајић, „Усташки злочини геноцида“ I-IV, „Рад“, Београд, 1988,
7. Dr Milan Bulajić, „Jasenovac – jewich-serbian holocaust (The role of the Vatican) in nazi-ustasha Croatia, (1941-1945)“, Fund for genocide research, „Стручна књига“ д. п. Belgrade, 2002,
8. Васа Казимировић „НДХ У СВЕТЛУ НЕМАЧКИХ ДОКУМЕНАТА И ДНЕВНИКА ХОРСТЕНАУА“, „Нова књига“ – „Народна књига“, Београд, 1987,
9. Драгослав Страњаковић, „НАЈВЕЋИ ЗЛОЧИНИ ДАНАШЊИЦЕ“, Патње и страдања српског народа у Независној Држави Хрватској од 1941. до 1945, „Дечје новине“, Горњи Милановац – „Јединство“, Приштина, 1991,
10. Вељко Ђ. Ђурић, „УСТАШЕ И ПРАВОСЛАВЉЕ“, Издање аутора, Београд, 1989,
11. Ристо Гоје Дакина, „БУДИ КАТОЛИК ИЛИ УМРИ“, Институт за савремену историју, Београд, 1994,
12. „ХРВАТСКА – ЈАСЕНОВАЦ СИСТЕМ УСТАШКИХ ЛОГОРА“, Музеј геноцида, Београд – Музеј Војводине, Нови Сад, 1997,
13. Бранимир Станојевић, „АЛОЈЗИЈЕ СТЕПИНАЦ – ЗЛОЧИНАЦ ИЛИ СВЕТАЦ“, „Нова књига“, Београд,
14. Младен Галић, „ТАКОЗВАНА НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА“,
15. Славко Одић, „УСТАШКИ ПОКРЕТ И КАТОЛИЧКА ЦРКВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ“, Средња Босна у НОБ, Београд, 1976,
16. Душана Лукач, „УСТАНАК У БОСАНСКОХЈ КРАЈИНИ“, Војноиздавачки завод, Београд, 1967,
17. Душан Лукач, „БАЊА ЛУКА У ПРВИМ ДАНИМА ОКУПАЦИЈЕ“, Институт за проучавање радничког покрета, Сарајево, 1965,
18. Душан Лукач, „БАЊА ЛУКА И ОКОЛИЦА У РАТУ И РЕВОЛУЦИЈИ“, СУБНОР Општине Бања Лука, 1968,
19. „БАЊА ЛУКА У НОВИЈОЈ ИСТОРИЈИ“, Институт за историју, Сарајево, 1978,

20. Драгутин Ђургуз, Милорад Вигњевих, „КОЗАРСКИ ОДРЕД“, Национални парк „Козара“, Приједор, 1982,
21. Драгоје Лукић, „РАТ И ДЈЕЦА КОЗАРЕ“, треће издање, Књижевне новине, Београд, 1990,
22. Јован Бабић, „ДРАКУЛИЋИ“, „Петар Кочић“, Бања Лука – Београд, 1998,
23. Милован Ђилас, „ЛОВ НА ЉУДЕ“, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1990,
24. Група аутора, „ОСНИВАЧИ ВЕЛИКИХ РЕЛИГИЈА“ (Буда, Мојсије, Конфуције, Исус, Мухамед), Радничка штампа, Београд, 1978,
25. Општа енциклопедија „LAROUSSE“, „Вук Караџић“, Београд, 1971,
26. Младен Лорковић, „НАРОД И ЗЕМЉА ХРВАТА“, Загреб, 1939,
27. Крунослав Драгановић, „ХРВАТИ И ХЕРЦЕГ–БОСНА“, Сарајево, 1940,
28. Никола Костур, „ПОВРАТАК МРТВИХ“, Чикаго, 1965,
29. Малапарте Курцио, „КАПУТ“, „Минерва“, Суботица, 1972,
30. Драган Колунџија, „ПЕСМЕ О ВРЕМЕНУ“, „Просвета“, Ниш, 1999,
31. ЈЕВАНЂЕЉЕ ПО ЛУЦИ,
32. ЈЕВАНЂЕЉЕ ПО МАРКУ,
33. „БОРБА“, Специјално издање „ДОКУМЕНТИ“, Београд, фебруар, 1988,
34. „ПОЛИТИКА“, 13. октобар 1988, 8. март 1991, 1. фебруар 1999,
35. „БЛИЦ“, 11. август 1999,
36. „НЕДЕЉНИ ДНЕВНИК“, „Дневник“, Нови Сад, број 104, 8. септембар 1998,
37. „РЕПУБЛИКА“, број II, Загреб, 1947,
38. „НЕЗАВИСНЕ НОВИНЕ“, Бања Лука, број 110, 6.5.–12.5. 1998,
39. АРХИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ, Београд
40. АРХИВ БОСАНСКЕ КРАЈИНЕ, Бања Лука
41. Фра Мартин Планинић, „ФРА ТОМИСЛАВ ФИЛИПОВИЋ ЖРТВА КЛЕВЕТЕ“, Томиславградске ратне новине, Томиславград 1962. године,
42. Лазо М. Костић, „ХРВАТСКА ЗВЕРСТВА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ ПРЕМА ИЗЈАВАМА ПАВЕЛИЋЕВИХ САВЕЗНИКА“, „Књижарница Обрадовић“, Београд, 1990,
43. Др Зоран Милошевић, „КО ЈЕ ХАНС (ИВАН) МЕРЦ Новоблаженик Римске цркве“, „Бели анђео“ Шабац, 2003,
44. Публикације католичких институција поводом доласка папе Јована Павла II у Бању Луку 22. јуна 2003. године и написи у штампи поводом тог доласка.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

Проф. Предраг Лазаревић, ПОТИСКИВАЊЕ ИСТИНЕ ИЛИ „У ЦАРА ТРОЈАНА КОЗЈЕ УШИ“	7
Последице	7
Сведочења	8
Кажњавање Срба	10
Оповргавање злочина	12

I УВОД

Окупација и подела југославије	17
Кољачки нож, симбол усташтва	21
О фратарским и усташким клањима треба да пишу Хрвати	24
Најмасовнији једнодневни покољ у Другом светском рату	29
Сведоци покоља	32

II ПОКОЉ

Павелићеви планови о Бањој Луци као престоници НДХ	37
Хрвати у служби туђина	42
Ватикан – spiritus agens (главни покретач) геноцида над Србима	45
Фратри кољу	64
Усташе кољу	79
Виктор Гутих	99
Фра Сатана	106
Фратар са Петрићевца, најмонструознији злочинац на свету	106
Фра Сатана коље школску децу	109
Убијање рудара у руднику Раковац	112
Фра Сатана – управник логора у Јасеновцу	114

III ПОКОЉ

У ДРАКУЛИЋУ, ШАРГОВЦУ И МОТИКАМА

ПРЕД ПОКОЉ

Крајишко село	125
Дракулић, Шарговац и Мотике	126
Срби и Хрвати у Мотикама	127
Мотике пред рат 1941. године	128
Моје село Чокори у Рату	131
Припрема покоља	144

ПОКОЉ

Покољ.....	151
О најмасовнијем покољу није писано	157

СВЕДОЧЕЊА О ПОКОЉУ

Сведочење Драгана Стијаковића (1926)	164
Покољ у кући	164
Повратак кући	176
Моји поклани укућани	177
Масакр у кући Цвије Стијаковића	186
Бежање од куће	189
Заклана девојка Анђа	194
Кроз сметове у слободу	196
Међу устаницима	197
Повратак на кланицу рода свог	200
Сведочење Данице Шеших (1926)	204
Сведочење Млађена Стијаковића (1913)	209
Непотпун попис жртава	209
У немачком ропству сазнао за покољ родбине	211
Из заробљеништва у растурени дом	211
Комшије Хрвати опљачкали све	212
Споро се обнављају Мотике	215
Сведочење Мирка Стијаковића (1932)	216
Усташе стрепе од најбројније фамилије	216
Покољ најбројније фамилије од 36 чељади	219
Тридесеторо покланих у соби од 16 квадратних метара	221
Двоје преживеле деце спасавају рањену мајку	223
Међу покланим Тодићима	225
Спасени	226
Сведочење Петка Стијаковића (1932)	229
„Тако усташе убише моју мајку Мару и брата Мирка“	229
Бег кроз усташке ноге	231
Повратак кући смрти	232
Убијање рањене деце	233
Покоп	234
Ноћ у крвавом кревету	234
Слуга код усташа	235
Хрват Миле Мејданџић уповава Стијаковиће 1942. и вади њихове кости 1964. – увек весело	236
Сведочење Љубице Вучић (1929)	238
Прво казивање за запис после 60 година	238
‘Само сам ја у Васићима преживјела покољ’	239

„Збодоше старог Михајла“	240
„Усташа прободје мајку и голо дијете на снијегу“	240
Клање у соби	241
На Љубици седам рана	243
Спаси је комшије шокци – пљачкаши	244
Шокци јој лече ране	246
Дочекала слободу	247
Тетка Вида нашла Љубицу	248
Сведочење Росе Јаворац (1920)	252
Сведочење Боре Брковића (1929)	255
Сведочење Бранка Брковића (1920)	265
Сведочење Слободана Брковића (1934)	277
Сведочење Драгице Савановић (1930)	285
Сведочење Радомира Гламочанина (1927)	287
Сведочење Новака Вукелића (1923)	291
Сведочење Остоје Љубића (1927)	296
Остоја Љубић	296
Из записа Остоје Љубића	299
Јово Митровић преживео покољ	299
„Бако, поведи ме!“	301
Фратар коље децу	301
Фратар Филиповић и његов помагач	304
Убијање рудара	304
Казивање Алексе Брковића	306
Јованка Стијаковић	307
Стрељање на спроводу	311
Једина преживела породица	312
Прекрштавање	313
Пљачка	314
Записници усташких власти о пљачки имовине покланих срба	315

IV СПИСАК ПОКЛАНИХ

Напомене уз списак	327
Списак покланих	341
Дракулић	342
Шарговац	377
Мотике	384

V ФРАТРИ О ПОКОЉУ СРБА

КЊИГА ЈЕДНОГ ХЕРЦЕГОВАЧКОГ	
ФРАТРА ФРАЊЕВЦА О ПОКОЉУ СРБА	405

Херцеговачки фратар брани Фра Сатану	405
Фратар заобилази истину	408
Фратар побија чињенице	414
Неистине у изјави Фра Сатане	423
Представници Католичке цркве о Фра Сатани	429
Фра Планинић лоше брани Фра Сатану	430
Фра Планинић жели да напише књигу о Фра Сатани у Јасеновцу	432
Ни гвардијан с Петрићевца не говори истину	433
Гадна књига	436
Самостан Петрићевац – „глава“ покоља	437
Један поштен фратар	444
„Врачу, исцели се сам!“	444

VI ПОКОЉ У ПИСКАВИЦИ И ИВАЊСКОЈ

Пискавица	449
Казивање Раде Кевиха (1925)	451
НДХ отпустила с посла Драгољуба Милошевића	454
Дошле комшије Хрвати да кољу Србе	457
Одоцнело и непотпуно истраживање	459
Напомене о покољу	462

СВЕДОЧЕЊА О ПОКОЉУ

Сведочење Драгомира Драже Милаковића (1927)	468
Сведочење Јоке Милаковић (1920)	475
Сведочење Душана Милаковића (1924)	481
Сведочење Вељке Милаковића (1924)	488
Сведочење Данке Милаковић (1934)	493
Сведочење Милана Божића (1933)	498
Сећање на злочин у Милаковићима	498
Сведочење Даре Милошевић (1918)	502
Сведочење Петре Милошевић (1919)	511
Сведочење Бранка Кнежевића (1936)	516
Сведочење Василије Кнежевић (1936)	518
Сведочење Божидара Кевиха (1938)	519
Сведочење Ратка Кнежевића (1917)	521
Сведочење Радмиле Кнежевић (1930)	524
Сведочење Гојка Кевиха (1934)	527
Сведочење Наде Шушњар (1922)	529
Сведочење Драге Шушњара (1928)	533
Сведочење Петре Милошевић (1939)	535
Сведочење Остоје Шутиловића (1927)	536

Сведочење Ћире Зрнића (1922)	542
Сведочење Николе Ђуђића (1901)	546
Сведочење Душанке Ђуђић (1929)	550
Сведочење Љубомира Ђуђића (1911)	552
Сведочење Драгице Милаковић (1934)	555
Сведочење Миле Петрашевића (1929)	558
Клан недоклан	558
Сведочење Марије Шеве (1915)	560
Жена у рату у Пискавици	560

VII СПИСАК ПОБИЈЕНИХ У ПИСКАВИЦИ И ИВАЊСКОЈ

Напомене уз списак	565
Списак побијених	567

VIII ПАПА НА СРПСКОМ СТРАТИШТУ (ПАПА ПРВИ ПУТ МЕЃУ СРБИМА)

Папа у Бањој Луци 22. јуна 2003. године	583
Папина миса на српском стратишту	583
Националистички иступ бањалучког бискупа др Фрање Комарице на свечаној миси	584
Беатификација Ивана Мерца	585
Мерц није заслужио ореол свеца	587
Папа је посејао раздор и међуверску мржњу у Босни и Херцеговини и Републици Српској	595
Заинтересованост Ватикана за Балкан	598
Малтретирање грађана	602
Протести	603
Осуда изјава бискупа Комарице	612
Папа и бискуп су портпароли Ватикана	613
Зашто папа није посетио Југославију?	614
Закључак	616
Протест <i>urbi et orbi</i>	618

IX ДОДАЦИ

Заточеник логора у Јасеновцу Борислав Шева из Пискавице сведочи о монструозностима у том логору	625
У Јасеновац због летка	625
„Раду Зрнића бацише живог у циглану на ватру“	628
„Живог чоeka пеку на ражњу“	630
„Побише Цигане кољаче“	632

„Тукли ме Лубурић и Матковић“	633
„Гледо сам како од људи праве сапун“	634
На логорској економији	635
Одлазак из логора	638
Сведочење Наде Недељков (1933)	640
Преживела усташке логоре у Старој Градишци и Јасеновцу	640
ЕПИЛОГ	649

РЕЦЕНЗИЈЕ

Проф. др Никола Поповић, директор Института за савремену историју, Београд, Рецензија рукописа Мр ЛАЗАР ЛУКАЈИЋ, „ФРАТРИ И УСТАШЕ КОЉУ“ ..	653
Др Милан Булајић, председник Фонда за истраживање геноцида, Београд „ДРАКУЛИЋ, ШАРГОВАЦ, МОТИКЕ – КРУНСКИ ДОКАЗ КЛЕРО- УСТАШКИХ ЗЛОЧИНА ГЕНОЦИДА НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ“ (Лазар Лукајић, „Фратри и усташе кољу“)	654
Белешка о писцу	662
Коришћена литература:	664